

NOVVM TESTA MENTVM

Omne, ad Græcorum exempla

rium fidem, ad ueterem item æditionem, Erasmi quoq; Roterod. uer-
sionem postremam, aliorumq; emendatorum Latinorum codicum
interpretationem, recognitum, castigatum atq; translatum: an-
notatis plerunq; diuersis in margine interpretationibus,
loquutionum quoq; formulis, & singulorum
capitum argumentis, antehac nuspiam
à quoquam sic impressum
atq; uulgatum.

TIGURI EXCVDEBAT CHRISTOPH. FROSCH
ANNO DOMINI M. D. XLIII.

SACROSANTVM Iesu Christi Euangeliū, secun dum Matthæum.

CAPVT I.

^aI BER^b generationis Iesu Christi, filij Dauid, filij Abrahā ham. ^cAbraham genuit Isaac. * Isaac autem genuit Iacob. ^dIacob autem genuit Iudam, & fratres eius. * Iudas autem genuit Phares, & Zaram ē Thamar. ^ePhares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem ge-
nuit Naasson. Naasson autē genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz ē Rachab. ^fBooz autē genuit Obed ē Ruth. Obed autem genuit Iesse. ^gIesse autem genuit

Dauid regem. Dauid autem rex genuit Solomonem, ex ea quæ fuerat [uxor] Vriæ. ^hSolomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Io ram autem genuit Hoziam. Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem ge-
nuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechian. Ezechias autem genuit Manasse. ⁱManasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosian. * Iosias autem ge-
nuit Iechonian, & fratres eius, ^jin transmigratione Babylonica. Post transmigra-
tionem autem Babyloniam, Iechonias genuit Salathiel. ^kSalathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem c
genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph, mari-
tum Mariae, ex qua genitus est Iesus, qui dicitur Christus. ^lVniuersæ itaq; ge-
nerationes ab Abraham usq; ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid
usq; ad transmigrationem Babyloniam, generationes quatuordecim: & à trans-
migratione Babylonica usq; ad Christum, generationes quatuordecim. Iesu ue-
ro Christi natiuitas talis erat. Cum enim mater eius Maria desponsa esset Iosepho, prius quam^m conuenissent, inuenta est grauida ē spiritu sancto. Ioseph au-
tem maritus eius, cum iustus esset, & nollet eā ⁿ traducere, uoluit occulte & repu-
diare eam. Hæc autem ipso in animo habente, ecce, angelus Domini in somnis D
^oadparuit ei, dicens: Ioseph fili Dauid, ne metuas adiugere tibi Mariam uxorem
tuam: nam quod in illa genitum est, ē spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uo-
cabis nomen eius, Iesum: ipse enim saluabit populum suum à peccatis suis. Hoc
autem totum factum est, ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per pro-
phetam, dicentem: ^pEcce, uirgo prægnans erit, & pariet filium, & uocabunt no-
men eius Emmanuel: quod si quis interpretetur, est, nobiscum Deus. Excita-
tus autem Ioseph à somno, fecit, ut iniunxerat ipsi angelus Domini, & adiunxit
sibi uxorem suam, nec cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogeni-
tum: & uocauit nomen eius, Iesum.

CAP. II.

CVM autem natus esset Iesus in Bethlehem ciuitate Iudææ, temporibus He-
rodis regis, ecce, Magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma, dicentes: Vbi

aaa 2

^aLuc. 3. e
^bGen. 22.
^cGen. 25. d
^dGen. 29. d
^eGen. 38. g
^f1. Par. 2. 2

^gSic est Latini uocat
catalogum.
^hVel potius, generis
et profapie.

ⁱAliter, in deductione
in Babylonem. Post
deductionem uero in
Babylonem.

^oScilicet in eandē de-
mum. Nam desponsa
quidem erat Maria:
sed non alii à Iosepho
domū ducta. Ideo an-
gelus dicit, Ne metu-
as eam adiugere sibi,
id est, desponsam du-
cere.

^pDeprehensa.

^qIn famare.

^rDimittere.

^sVifus est.

Veniunt ab Oriente Ma-
gi & Christum muneri-
bus dignis uenerantur,
quem Herodes insidijs
tollere cupiebat, sed im-
peditus dei potestia, inno-
centi infantis se sanguine
comagaculauit. Chri-
stus uero angelo monete
in Aegyptū deportatur
& eisdem cōfilio redit
in Nazareth.

Euangelium

est ille natus rex Iudæorūm? Vidiūmus enim stellam illius in Oriente, & uenīnus ad adorandum eum. Auditis autem his Herodes rex, turbatus est, & tota Hierosolyma cum illo: cumque congregasset omnes principes sacerdotum, & scribas populi, percontatus est eos, ubi Christus nascetur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem, quæ est in Iudæa. Sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethlehem terra Iudæe, nequaquam es minima inter principes Iudæe: ex te enim mihi prodibit dux, qui recturus est populum meum Israelem. Tunc Herodes clam acerbitatis Magis, diligenter perquisiuit ab illis tempus ex quo stella apparuisset. Et mittens eos Bethlehem, dixit: Profecti, diligenter inquirite de puello, quando uero inuenieritis, renunciate mihi, ut & ego ueniam, & adorem eum. At illi auditore, profecti sunt: & ecce, stella, quam uiderant in Oriente, præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo puellus erat. Quum autem uidissent stellam, gauisi sunt perquam magno gaudio: & ingressi domum, inuenierunt puelum cum Maria matre eius: & prostrati adorauerunt eum, apertisque thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, & thus, & myrrham. Et oraculo admoniti in somnis, ne reuerteretur ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam. Digressis autem illis, ecce, angelus Domini adparet in somnis Iosepho, dicens: Cum surrexeris, adsume puelum, & matrem ipsius, & fuge in Aegyptum, & esto illic, donec dixerit tibi: futurum est enim, ut Herodes querat puelum, ad perdendum eum. Ille uero cum surrexisset, adsumpsit puelum, & matrem eius noctu, & secessit in Aegyptum, fuitque illic usque ad obitum Herodis, ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per prophetam, dicentem: Ex Aegypto uocauit filium meum. Tunc Herodes cum uidisset illusum sibi à Magis, iratus est uehementer, ac misso satellitio, interfecit omnes pueros, qui erant Bethlehem, & in omnibus finibus illius, à bimulis, & minoribus: iuxta tempus quod perquisierat ex Magis. Tunc impletum est, quod dictum erat ab Hieremia propheta, dicente: Vox in Rama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, eo quod non supersint. Defuncto autem Herode, ecce, angelus Domini in somnis adparet Iosepho in Aegypto, dicens: Cum surrexeris, adsume puelum, & matrem eius, & proficiscere in terram Israelis: Defuncti sunt enim qui insidiabantur uitæ puelli. At ille ut surrexit, adsumpsit puelum & matrem eius, uenitque in terram Israelis. Verum quum audiisset Archelaum regnare in Iudæa, loco Herodis patris ipsius, timuit illuc abire: oraculo autem iussus in somnis, secessit in partes Galilææ: ac profectus habitauit in ciuitate, quæ uocatur Nazareth, ut impleretur quod dictum fuerat per prophetas: Nazareus uocabitur.

CAP. III.

AT diebus autem illis aduenit Ioannes Baptista, prædicans in deserto Iudææ, dicensque: Resipiscite. In propinquo est enim regnum cœlorum: nam hic est ille, dictus ab Esaia propheta, dicente: Vox clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Ipse uero Ioannes habebat indumentum suum è pīlis camelinis: & zonam coriaceam circum lumbos suos. Porro cibus illius erant locustæ, & mel sylvestre. Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & tota Iudæa, totaque regio circumiecta Iordanis: & baptizabantur in Iordanis ab illo, cōfidentes peccata sua. Cum uidisset autem multis ex Pharisæis & Sadducæis uenientes ad baptismum suum, dixit illis: Progenies uiuperarum, quis docuit uos fugere à uentura ira? Facite igitur fructus dignos poenitentia: & ne cogitetis dicere apud uos ipsos: patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, posse Deum è lapidis istis suscitare liberos Abrahæ. Iam uero & securis ad radicem arborum positum est. Omnis igitur arbor, non faciens fructum bonum, exciditur, & in ignem coniicitur. Ego quidem baptizo uos aqua, ad resipiscētiā: at ille, qui post me uenit, turus

Mich. 5.2
Iohann. 7.1
Psal. 71.8
Offic. 11.8
Num. 24.5
Iude. 3.4
Iud. 13.5
Marc. 1.2
Luc. 3.2
Ioh. 3.2
Marc. 2.12
Luc. 3.5
Ioh. 3.2
Marc. 1.6
Luc. 3.4
Ioh. 3.2

^aVel potius, nasciturus esset. Sepe enim sacrificioris in usu sunt tempora incircūscripta, pro particio fūti temporis, cum uerbo substantiuo, eiusdem temporis cū incircūscripto. ^bPascat.

^cSurge et assume.

^dSurge ex.
^eQui quererant anima. Hebraismus est.

^fVocabitur pro, erit. Hebraismus est.

^gIoannes uiræ severitate commendarus, Euageliū negotiorum prædicatione et baptismo aggreditur: phariseorū hypocrisim corripit & poenitentiam suadet. Christus ab eodē baptizatus uoce coelitus demissus filius dei agnoscitur.

^hId est, meditamini emendationem uite. Hoc enim est Hebreis, quod interpretatur, agere poenitentiam.

ⁱSubmonstravit uobis ut fugeretis. Ecce.

^jPerens. Pœnitentiam.

Secundum Matthæum.

3

turus est, potentior me est, cuius non sum idoneus, ut calciamenta portem. Ipse uos baptizabit spiritu sancto, & igni: ^a cuius in manu uentilabrum est, & per purgabit aream suam, congregabit triticum suum in hotreum: paleam autem exuret igni inextinguibili. Tunc aduenit Iesus à Galilæa, ad Iordanem ad locum, ut baptizaretur ab illo. At Ioannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est, ut abs te baptizer, & tu uenis ad me? Respondens autem Iesus, dixit illi: Sine domino nunc. Sic enim decet nos complere omnem iustitiam. Tunc sinit illum. ^b Et baptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua: & ecce, aperti sunt illi cœli, & uidit spiritum Dei descendente tanquam columbam, & uenientem super ipsum. Et ecce, vox è coelis, ^c dicens: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complatum est.

CAP. III.

Tunc ^dIesus subductus est in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cum ieunasset dies quadraginta, totidemq; noctes, tandem esuriit. Cumq; accessisset ad eum tentator, dixit: Si filius es Dei, iube ut lapides hi panes fiant. At ille respondens, dixit: Scriptum est: ^e Non pane solo uiicturus est homo, sed omni uerbo egrediente per os Dei. Tunc adsumit illum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnulam templi, dicitq; illi: Si filius es Dei, proiece te ipsum deorsum. ^f Scriptum est enim: Angelis suis mandabit de te, & in manus ferent te: nequando impingas ad lapidem pedē tuum. Dixit illi Iesus: Rursum scriptum est: ^g Non tentabis Dominum Deum tuum. Rursum adsumit illum dia-^h bolus in montem perquam excellum, & commonstrate ei omnia regna mundi, & gloriam illorum, dicitq; illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus: Abi satana. Scriptum ⁱ est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Tunc omittit illum diabolus: & ecce, angeli accedebant, & ministrabant ei. ^j Quum audisset autem Iesus, Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capernaū maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim: ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam prophetam, dicentem: ^k Terra Zabulon & Nephthalim uergens ad mare ultra Iordanem, Galilæa gentium: populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam, & ihs qui sedebant in regione, & umbra mortis, lux orta est. Ex eo tempore coepit Iesus prædicare, & dicere: ^l Resipiscite: instat enim regnum cœlorum. ^m Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem, qui uocatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare (erant enim pescatores) & dicit illis: Sequamini me, & faciam uos pescatores hominum. At illi relictis ilico retibus, sequuti sunt eum. Et progressus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, in naui cum Zebedæo patre suo, reconcinnantes retia sua: & uocauit eos. At illi protinus relicta naui, & patre suo, sequuti sunt eum. Et obibat totam Galilæam Iesus, docens in synagogis illorum, ac prædicans euangeliū regni: curansq; omnem morbum omnemq; languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerunt ad illum omnes male affectos, uarijs morbis ac tormentibus contractos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanauitq; illos. Et sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa ac Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa: & à regionibus trans Iordanem sitis.

CAP. V.

Cum uidisset autem turbas, ascendit in montem: cumq; ipse consedisset, accederunt ad eum discipuli eius, ⁿ adpertoq; ore suo, docebat illos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. ^o Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quo-

^a Cuius uentilabrum in manu ipsius. Hebraismus est, altero relatu tuo redundantem.

^b Vel, dicebat. Hebraismus enim est, participium pro uerbo. ^c Vel, unice dilectus, in quo placatus sum. Coloss. i.

^d Iesus in desertum abductus ieunans exerceretur et Satanæ tentationes uincit: in Galilæa profectus Euangeliū annunciat dicipulos uocat Petrum & Andream, Ioannem & Iacobum, ac miraculis morborum sanatioibus doctrinā suā comprobatur.

^e Siue, mādata dabit.

^f Vel, uersus mare. Nam, uia maris, Hebraismus est, ۱۶

^g Poenitentiam agite. ^h Id est, lacum.

ⁱ Describitur integrum Christi concio, qua primo que nam sit uera beatitudine indicatur, et que pri maiorum uitorum officia. Deinde legis uerum sensum, exemplis de cæde, adulterio, iuramento et proximi dilectione producuntur, declaratur.

^j Hereditate conseruari, uel obtinere, creder Hebraismus est, pro possidere.

aaa 5

Euangelium

niam ipsi Deum uidebunt. Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei uocabuntur. Beati qui persequutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum.

^{¶ Pet. 3.6}
¶ Omne pro quo quis,
Hebraismus.
¶ premium.

¶ coelorum. Beati estis, qui probra iecerint in uos, & persequuti fuerint, dixerint quod quis malum uerbum aduersus uos, mentientes, propter me. Gaudete, & exultate, quoniam merces uestra multa est in coelis. Sic enim persequuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante uos.

<sup>Marc. 9.8
Buc. 14.8</sup>
¶ Vos estis sal terrae. Quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? Ad nihil ualeat ultra, nisi ut projiciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest oppidum abscondi supra montem situm: neque accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super candelabrum: & lucet omnibus qui sunt in domo. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra bona opera, & glorificant patrem uestrum, qui est in coelis. Ne existimetis quod uenerim ad dissoluendum legem, aut prophetas: non ueni ut dissoluam, sed ut impleam. Amen enim dico uobis, donec præterierit cœlum & terra, iota unum, aut unus apex, non præterierit ex lege, quoad omnia facta fuerint. Quisquis igitur soluerit unum ex mandatis hinc minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno coelorum. Quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno coelorum. Dico enim uobis: Nisi abundauerit uera iustitia, plus quam scribarum & pharisæorum, nequam intraueritis in regnum coelorum. Audistis dictum esse antiquis: ¶ Non occides. Quisquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis: quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio. Quicunq; uero dixerit fratri suo, Rhaca, obnoxius erit concilio. Quisquis autem dixerit, fatue, obnoxius erit incendio gehennæ. Itaq; si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris fratrem tuum habere aliquid aduersum te, relinque illic munus tuum ante altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo: & tum ueniens offer munus tuum.

<sup>Exod. 29.6
Deut. 5.6</sup>
¶ Habeto benevolentiam cum aduersario tuo cito, dum es in via cum illo, ne quando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem coniçiaris. Amen dico tibi, non exhibis inde, donec persolueris extreum quadrantem. Audistis dictum esse antiquis: ¶ Non committes adulterium. At ego dico uobis: qui cunct; aspicerit mulierem, ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo. Quod si oculus tuus dexter offendiculo tibi fuerit, erue illum, & abiçce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniçiatur in gehennam. Et si dextera tua manus offendiculo tibi fuerit, amputa eam, & abiçce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniçiatur in gehennam.

^{¶ Di}
Etum est autem: Quicunq; repudiauerit uxorem suam, det illi libellum repudiij. At ego dico uobis: quisquis repudiauerit uxorem suam, præter caussam stupri, efficit ut illa committat adulterium: & quicunq; repudiata duxerit, adulterium committit. Rursum audistis dictum esse antiquis: ¶ Nō peierabis, * sed persolues Domino iuramenta tua. At ego dico uobis, ne iuretis omnino, neque per cœlum, quia solium Dei est: neque per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iurabis, quia non potes unum pilum album aut nigrum facere. Esto uero sermo uester, est, est: non, non. Porrò quod amplius his est, ex malo est. Audistis dictum esse: ¶ oculum pro oculo, & dentem pro dente. At ego dico uobis, ne resistatis malo, sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram. Et ei qui uoluerit tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam auferre, permitte & pallium. Et quicunq; te adegerit ad miliarium unum, abito cum illo duo. Petenti abs te dato: & uolentem abs te mutuari, ne auerteris. Audistis dictum esse:

Diliges.

¶ vel, fac cœnias cū aduersario tuo.

¶ vel, uxorem scilicet alterius.

¶ id est, que iurando promiseris.

¶ propriæ, si quis te palma cœderit, siue depalmarit.

<sup>Exod. 29.6
Deut. 5.6</sup>

^{Exod. 20.6}

<sup>Math. 19.8
Marc. 10.8
Luc. 16.4
1 Cor. 7.8</sup>

<sup>Levit. 19.8
*Deut. 5.8
¶ Iac. 5.6</sup>

<sup>Exod. 21.8
Levit. 24.8
Deut. 19.8
Iac. 6.6</sup>

Secundum Matthæum.

4 -

^{Lxx. 19.c} ^{Lxx. 6.c} <sup>¶ Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. At ego dico uobis: G
Diligite inimicos uestros, bene precemini deuouentibus uos, benefacite ihs qui
uos odio prosequuntur: & orate pro ihs qui lædunt & persequuntur uos, ut sitis
filii patris uestrī qui est in cœlis: quia solem suum exoriri sinit super malos ac bo-
nos, & pluuiā mittit super iustos & iniustos. ¶ Nam si dilexeritis eos qui diligunt
uos, "quod præmium habetis: Nónne & publicani idem faciunt: Et si complexi
fueritis fratres uestros tantum, quid eximium facitis: Nónne & publicani sic faci-
unt: Eritis igitur uos perfecti, quemadmodum pater uester, qui est in cœlis, perfe-
ctus est.</sup>

<sup>¶ In râl, et violenta u
inuadere significat.</sup>

<sup>m Quam mercedem.
"Quos tum souebat
Romani, apud Iudeos autē infantes erat.</sup>

CAP V T VI.

^A Tendite, ne eleemosynā uestra m præstetis coram hominibus, quo spece= mini ab illis. Alioqui præmium non habetis apud patrem uestrum qui est in cœlis. Quando ergo præstas eleemosynam, ne tuba clanxeris ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in synagogis, & in uicis, ut gloria extollantur ab hominibus. Amen dico uobis, abstulerunt mercedem suam. Tu uero quum præstas eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit tua eleemosyna in occulto, & pater tuus, qui uidet in occulto, ipse reddet tibi in propatulo. Et cum oras, ne imiteris hypocritas: quia solent in synagogis & angulis platearum stantes, orare, ut conspiciantur ab hominibus. Amen dico uobis, abstulerūt mercedem suam. Tu uero cum oras, introito in cellā tuam: & occluso ostio tuo, ora patrem tuum qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, rependet tibi in propatulo. Verum orantes, ne sitis multiloqui, sicut ethnici. Opinantur enim fore ut per multiloquium suum exaudiantur. Ne igitur adsimilemini illis. Nouit enim pater uester, quibus rebus opus sit uobis, prius quam petatis ab eo. Sic igitur orate uos: ¶ Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Veniat regnum tuum: fiat uoluntas tua, sicut in cœlo, ita in terra. Panem nostrū quotidianum da nobis hodie: & remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in temptationē, sed libera nos à malo: [quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in sæcula,] ¶ Amen. Etenim * si re- miseritis hominibus errata sua, remittet & uobis pater uester coelestis: quod si nō remiseritis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Porro cum ieunatis, ne sitis sicut hypocritæ tetrici: obscurant enim facies suas, ut uideantur hominibus ieunare. Amen dico uobis, abstulerunt mercedem suam. Tu uero cum ieunias, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne uidearis hominibus ieunare, sed patri tuo qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, rependet tibi in propatulo. ¶ Ne recondatis uobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea corrumpit, & ubi fures perfodiunt & furantur. Sed recondite uobis thesauros in cœlo, ubi neq; ærugo, neq; tinea corrumpit: & ubi fures non perfodiunt, neq; furantur. Nam ubi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum. ¶ Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Quod si oculus tuus malus fuerit, totū corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumē quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? ¶ Nemo potest duo bus dominis seruire. Aut enim unū odio habebit, & alterū diligeret: aut uni adhaerebit, & alterū contemnet. Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Propterea dis- co uobis, ne soliciti sitis pro uita uestra, quid edatis, & quid bibatis: neq; pro cor- pore uestro, quid induamini. Nónne uita pluris est q̄ cibus? & corpus [pluris] q̄ indumentū? Intuemini uolucres cœli: quia nō serūt, neq; metunt, neq; cōuehūt in horrea: & pater uester coelestis alit illas. Nónne uos lōge præcellitis illas? Quis aut ex uobis solcite cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum unum? Ac de indumento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescant; nō

^A Beneficētiam in paup- res docet: orandi forma- lam & ieunij rationem præscribit. Ausaritā pro- hiber, ostēdens simul qui nam thesauri uerti sunt & quām periculofum sit di- uitia operam dare. Diffi- dentiam autem tollit, in- dicans, quanta sit dei pa- tris erga nos prouidētia.

^a ἀκρασία. Græcē in- sacris dicitur, quod Hebreis Χριστός id est, benignitas, & benefi- cētia præsertim in e- genos.

^b Id est, congregatiōni bus, uel, cōciliabulūs, id est, locis in quibus Iudei ad tractanda sa- cra conueniebant.

^c Premium suum.

^d Vel, gaudent, aut ex- mant.

^e Conclauē.
^f Vel, sancte obserua- tur, aut sancte predi- cetur: uel, sanctitas tri- buatur nomini tuo, sancte colatur.

^g Præmium suum.

^h Vel, mitiosus.

ⁱ Id est, Pluto, auar- tia, & diuitijs.

^j Animæ uestræ. He- braicmus est.

^k Vel, flores: spina.

aaa 4

^{† Infra 13.c}

^{* Marc. 11.c}

^{Ecccl. 28.2}

^{Lxx. 12.8}

^{Lxx. 11.2}

^{Lxx. 10.6}

^{Lxx. 12.2}

^{1 Pet. 5.2}

^{Phil. 5.4. d}

Euangelium

laborant, neque nent. Attamen dico uobis, ne Solomonem quidem in uniuersa gloria sua sic amictum fuisse, ut unum ex his. Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in ciborum mittitur, Deus sic uestit: an non multo magis uos oportet parum vestimenta? Ne sitis igitur solliciti, dicentes: Quid edemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Nam omnia ista gentes exquirunt. Nouit enim pater uester coelestis, uos opus habere his omnibus. Quærite autem primum regnum Dei, & iustitiam eius: & haec omnia adiicientur uobis. Ne sitis igitur solliciti in crastinū: nam crastinus dies curabit quae sua sunt. Sufficit sua diei afflictio.

CAP. VII.

[¶]Lac. 6.8
Rom. 2.2
^{*}Marc. 4.6
[†]Luc. 6.6

NE*†* iudicate, ut ne iudicemini: quo enim iudicio iudicatis, iudicabimi: * & quam mensura metimini, * mensura dabatur uobis. *†* Cur autem uides festucā, quae est in oculo fratris tui, trabem autem quae est in oculo tuo, non animaduertis? Aut quomodo dices fratri tuo: sine, eximam festucam ex oculo tuo, & ecce, trabes in oculo tuo: Hypocrita, eisēce primum trabem ex oculo tuo, & tum perspicies, ut eximas festucam ex oculo fratris tui. Ne dederitis quod sanctū est canibus, né uobis obieceritis margaritas uestras porcis: nequādo cōculcent eas pedibus suis, & conuerſi, lacerent uos. *†* Petite, & dabatur uobis: quærите, & inuenietis: pulsate, & aperiatur uobis. Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperitur. An quisquā est ex uobis homo, qui si petierit filius eius panē ab eo, lapidē daturus sit illi? Et si pīscem petierit, num serpentem porrigit illi? Si uos igitur cum satis mali, nostis dona bona dare filiis uestris, quanto magis pater uester qui in cœlis est, dabit bona potentibus ab ipso? *†* Omnia igitur quæcumque uolueritis ut faciant uobis homines, ^b talia & uos facite illis. Hæc enim est lex & prophetæ. *†* Introite per arctam portam: quoniam lata est porta, & spatiosa uia quae abducit in exitum: multiq; sunt, qui ingrediuntur per illam. Quoniam angusta est porta, & stricta uia, quae abducit ad uitam: & pauci sunt qui inueniunt illam. Cauete uero à pseudoprophetis, qui ueniunt ad uos in uestibus ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum cognoscetis eos. *†* Nunquid colligunt de spinis uuā: aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos gignit: ^c pulchra autem arbor, fructus malos gignit. *†* Non potest arbor bona fructus malos gignere: neque arbor cariosa fructus bonos gignere. Omnis arbor quae non gignit fructum bonum, exciditur, & in ignem coniicitur. Igitur ex fructibus ipsorum cognoscetis eos. Non quisquis dicit mihi: Domine domine, introibit in regnum cœlorum, sed qui facit uoluntatem patris mei, qui in cœlis est. Multi dicent mihi in illo die: Domine domine, nōnne tuo nomine prophetauimus? & tuo nomine dæmonia elecimus? & tuo nomine multas uirtutes præstitimus? Actum confitebor illis: nunquam noui uos. Discedite à me, qui operamini iniquitatem. Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & ^d facit eos, assimilabo illum uiro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram, & descēdit imber, ueneruntq; fluminia, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, nec concidit: fundata enim erat super petrā. Et omnis, qui audit à me sermones hos, & non facit eos, assimilabitur uiro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit imber, ueneruntq; fluminia, & flauerunt uenti, & impegerūt in domum illam, & concidit, fuitq; ruina illius magna. *†* Etenenit cum finisset Iesus sermones hos, ut obstupescerent turbæ super doctrinam illius. ^e Docebat enim eos, ut habens authoritatem, & non sicuti scribæ.

CAP. VIII.

^fMatt. 2.2
^gLuc. 5.5

CVm *†* descendisset autem ipse de monte, sequitæ sunt cum turbæ multæ, & ecce, leprosus cum accessisset, adorauit eum, dicens: Domine, si uelis, potes me mundare. Protensaq; manu, tetigit illum Iesus, dicens: Volo, mundus fias. Ac protinus mundata fuit illius lepra. Et dicit illi Iesus: Vide ne cui dixeris, sed abi ostende

^aVel, sollicitus erit de suis rebus.

Temeraria de aliorū aitijs iudicia prohibet, & ad precondi assiduitatē horratur: legi summā, uiam salutis & pseudoprophetas defribit. Postremo ostendit verbum domini non audiendum modo, sed factis eius ex primendum esse.

^aVel, metientur uobis alij.

^bVel, sic.

^cVel, perditionem.

^dVel, falsis prophetis.

^eVel, uitiosa.

^fObsequitur uoluntati, & propheticō munere functi sumus.

^gConfiteri, protestari, Hebraismus.

^hcl, opera datis ini- quietati.

ⁱVel, factis exprimit eos, simile dicas illum.

^jVel, factis non exprimit eos, similes diceatur.

^kGreece, ἦτορ διάκονος erat docens: quod habet uim frequentatius, pro, credo docebat.

Christus sanato mirabiliter leproso, paralytico, scoriu Perri, alijsq; multis, documenta dat suz diuinitatis, potenterq; fidei in se: & mox item sedata tempestate uero, & etenacis in porcos demonis. Atq; inter hæc docet, quomodo oporteat esse affectos se- statores fuos.

^hLac. 11. b
ⁱIoan. 14. b. 16. c
^jIacob. 1. a

^kTob. 4. c
^lLuc. 6. c
^mLuc. 13. c

ⁿLuc. 6. f.g

^oMatt. 3. 2

^pMarc. 1. b
^qLuc. 4. 4

Secundum Matthæum.

5

^aLxx.14.8
^bLuc.7.12
^cGalat.1.1
^dMarc.1.6
^eLuc.4.5
^fEz.13.5
^g1.Pet.3.4
^hLuc.9.8
ⁱMarc.4.8
^jLuc.8.4
^kMarc.5.2
^lLuc.8.4
^mMarc.5.2
ⁿLuc.5.4

^aostende te ipsum ficerdoti, & offer munus, quod constituit Moses, ^bin testimonium illis. ^cPorro cum ingressus fuisset Iesus Capernaū, adiit eum Centurio, obsecrans eum, & dicens: Domine, ^bfamulus meus decubuit domi paralyticus, ac grauiter discruciat. Et dicit illi Iesus: Ego cum uenero, medebor illi. Cui respon dens Centurio, dixit: Domine, non sum idoneus, ut tectum meum subeas; sed tan tum dic uerbum, & sanabitur famulus meus. Etenim ego sum homo subditus po testati alterius, habens sub me ipso milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ue ni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cum audisset Iesus, admiratus est, & ait sequentibus, Amen dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidem re peri. ^cDico autem uobis, multos ab Oriente, & Occidente uenturos esse, & accu bituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno coelorum: filios uero regni ejus ciendos in tenebras exteriores, illic erit ploratus & stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni: Abi, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est famulus eius in hora illa. ^cEt cum uenisset Iesus in domum Petri, uidit socrum illius decubentem, & febricitantem, tetigit ^cmanum illius, & reliquit illam febris, surrexit ^cac ministrauit illis. Cum autem aduersperauisset, adduxerunt illi dæmoniacos multos: & eiecit spiritus uerbo, omnesque male habentes sanauit: ut impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, cum ait: ^cHic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit. Cum uidisset autem Iesus turbas multas circum se, iussit, ut discederent in ulteriore ripam. Et ^ccum accessisset unus scriba, dixit ei: Præceptor, sequar te quoconque abieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & uolucres coeli nidos: at filius hominis non habet ubi caput reclinet. Alius autem [de numero] discipulorum ipsius dixit ei: Domine, permitte mihi prius ut abeam, & sepeliam patrem meum. At Iesus dixit illi: Sequere me, & sine mortuos sepelire mortuos suos. ^cEt cum esset ingressus nauim, sequuti sunt eum discipuli sui, & ecce, ^cmotus magnus ortus est in mari, adeò ut nauis operiretur à fluctibus: ipse uero dormiebat. Et accedentes discipuli, excitauerunt illum, dicentes: Domine, serua nos, perimus. Et dicit illis: Quid timidi estis? o exigua fide præditis? Tunc ex citatus increpauit uentos & mare, & facta est tranquillitas magna. Homines autem admirabantur, dicentes: Qualis est hic, quod & uenti & mare obediunt ei? ^cEt cum uenisset in ulteriore ripam in regionem Gergesenorum, occurserunt ei duo dæmoniaci è monumētis egressi saeuia ualde, ita ut nemo posset transire per uiam illam. Et ecce, clamabant, dicentes: Quid rei nobis tecum est Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus ad torquendum nos? Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum, qui pascebatur. Dæmones uero rogabant eum, dicentes: Si ejus nos, permitte nobis, ut demigremus in gregem porcorum. Et ait illis: Abite. Illi uero egressi, abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porcorum per præcepis in mare, & perierunt in aquis. Porro qui pascebant, aufugerunt: & profecti in ciuitatem renunciauerunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis. Et ecce, tota ciuitas exiuit obuiam Iesu. Et cum uidissent illum, rogabant ut decederet à finibus ipsorum.

CAP. IX.

^aT ^cingressus nauē traiecit, ac uenit in suā ciuitatē. Et ecce, attulerunt ad illum paralyticum in lecto decubentē. Cumque uidisset Iesus fidem illorum, dixit paralyticu: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce, quidam è scribis dicebant intra se: Hic blasphemat. Et cum uidisset Iesus cogitationes illorum, dixit: Quare uos cogitatis mala in cordibus uestris? Vtrū enim est facilius dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula? Vt autē sciatis filium hominis in terra potestatem habere remittendi peccata: tūc dicit paralyticu: Surge, tolle tuum lectum, & abi domū túam. Et cum surrexisset, abiit domū suam. Turba uero quæ uiderant, admirata sunt, et glorificauerūt deū, qui dedisset potestatē

^aVt ipsi testes sint, aut apud ipsos testatum sit te uere liberatum esse lepra.
^bPuer, p. famulo, Quidam quis est.

^cHebraismus est, pro eo quod est, regno de finatos.

^dVel, tempestas magna.

^eVerbi interpretatio ne, Quid nobis est tibi.

^fVel, inuaserunt.

^gCapernaū, ut Marcus indicat, suam uocat, quod ex omnibus hanc sibi peculiariter quasi delegisse uideatur.

^hChristus paralyticu mē detur, Matthæum publicanum inter discipulos assumit, & fucatum pharisaorum discipulorum loānis religionem in extensis politrā corripit, profluuo sanguinis laborantem sanat, puerum extundit, uitæ cæsisq; uisum reficit, mutum et dæmoniacum curat, pharisaeosq; sibi obmurmurante corripit, subaratu miserentur.

ⁱChrysostomus à de legit, cum fecerit.

^jVel, gloriose celebrentur.

Euangelium

talem hominibus. [†] Et præteriens Iesus illinc, uidit hominem desidentem ad te-
lonium, Matthæum nomine, dicitq; ei: Sequere me. Atq; is cum surrexisset, sequu-
tus est eum. Et euenit cum Iesus accumberet in [illius] ædibus, ut ecce multi publi-
cani & peccatores qui uenerant, simul accumberent cum Iesu, & discipulis illius.
B Quod cum uidissent pharisæi, dixerunt discipulis eius: Cur cum publicanis & pec-
catoribus sumit cibum præceptor uester? Quod ubi Iesus audiuit, dixit illis, Non
opus habent hi qui ualidi sunt medico, sed qui male habent. Quin potius ite, & di-
scite quid sit [illud:] [†] Misericordiam uolo, & non sacrificium. Non enim ueni ad
uocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiā. ^{* Tunc adeunt eum discipu-}
<sup>Oste 66
Marth. 12.2
1. Timoth. 1.6
* Mar. 2.2
Luc. 5.1</sup>
li Ioannis, dicentes: Quam ob causam nos & pharisæi ieunamus plerūq; disci-
puli uero tui non ieunant. Et dixit illis Iesus: Num possunt filij thalami nuptialis
lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum sublatus fuerit ab
eis sponsus, & tunc ieunabunt. Nullus immittit insuendum frustum panni rudis
in uestem ueterem: aufert enim supplementum illius sive uestimento, & peior ruptu-
ra fit. Necq; mittunt uinum nouū in utres ueteres: alioqui rumpuntur utres, & ui-
num effunditur, & utres pereunt. Sed mittunt uinum nouum in utres nouos, &
utraq; conseruantur. [†] Haec cum illis loqueretur, ecce, ^b Primas quidā uenit, & ado-
<sup>Mar. 5.1
Luc. 8.5</sup>
rauit eum dicens: Filia mea modo defuncta est, sed ueni, & impone manū tuam su-
per illam, ac uiuet. Et Iesus cū surrexisset sequutus est eum, ac discipuli illius: Et ec-
ce mulier, quæ sanguinis profluuo laborauerat duodecim annos, cum accessisset
a tergo tetigit fimbriam uestimenti illius: dicebat enim secum: Si tantū tetigero ue-
stimentum illius, salutem consequar. At Iesus cōuersus, ut uidit illam, dixit: Bono
animo esto filia, fides tua saluam te reddidit. Et sanitati restituta est mulier ab hora
illa. Et cum uenisset Iesus in ædes primatis, uidissetq; tibicines, & turbā tumul-
tuantem, dicit illis: Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et de-
ridebant illum. Cum autem fuisset electa turba, introgressus tenuit manū illius,
& surrexit adolescentula. Et emanauit fama hæc in totam regionem illam. Et cum
discederet illinc Iesus, sequuti sunt illum duo cæci, clamantes & dicentes: Miserere
nostrī fili Dauid. At cum uenisset in ædes, adierunt illū cæci, & dicit illis Iesus: Cre-
ditis me posse hoc facere? Dicunt ei: Etiam, Domine. Tunc tetigit oculos illorū di-
cens: luxta fidem uestram fiat uobis. Et aperti sunt eorum oculi. Et interminatus
est eis Iesus, dicens: Videte, ne quis sciat. At illi quum abiissent, diuulgarunt fa-
mam illius, in tota regione illa. Illis autē egredientibus, ecce, adduxerunt illi ho-
minem mutum dæmoniacum, & electo dæmonio, loquutus est mutus. Et admiratae
sunt turbæ, dicentes: Nunquam tale quid uisum est in Israel. [†] At pharisæi dice-
bant: Per principē dæmoniorū ejicit dæmonia. ^{* Et obibat Iesus ciuitates omnes}
<sup>Marth. 12.5
Mar. 3.1
Loc. 11.1
* Mar. 6.2
Loc. 10.2</sup>
ac uicos, docens in synagogis illorū, & prædicans Euangeliū regni: sanansq; om-
nem morbū, & omnem languorem in populo. [†] Cum uidisset autem turbas,
<sup>Mar. 6.4
Loc. 10.2</sup>
intime misertus est illarum: quod essent destitutæ & dispersæ, tanquam oues nō
habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Ipsa quidem messis copiosa, cæte-
rum operari pauci: Rogate igitur dominum messis, ut emittat operarios in mes-
sem suam.

C A P. X.

A T accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus
immundos, ut ejerent eos, & sanarent quemuis morbum, & quemuis lan-
guorem. Porro duodecim apostolorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui
dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Iacobus filius Zebedæi, & Ioannes frater
eius. Philippus & Bartholomæus. Thomas & Matthæus ille publicanus. Iaco-
bus filius Alphæi, & Lebbæus, cognomento Thaddæus, Simon Cananites, &
Iudas Iscariotes, qui & prodidit illum. Hos duodecim emisit Iesus, postquam
præcepit eis dicens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum
ne ingressus.

^a Vel, flagitiosi, qui
publice infames
erant uicijs.

^a Vel, commendationem
uite.

^b Hebraismus est, id
est, homines nuptiæ
les, siue qui intersunt
nuptijs.

^c Scilicet aliquid, uel
partem uestimenti: ut
sit, Supplementum, id
est, frustū quo ruptu-
ra expleta fuerat, au-
fert partem uestimen-
ti sacrati.

^d Vel, princeps.

Vel, apprehendit.

^e Vel, fama percole-
brauerunt eum, in to-
ta, etc.

^f Interpr. q. d. ipsa
uiscera per misericor-
diam commouit, uel
uiscera misericordie
in illos effudit.

^g Ueban uehementius
est, extrudat uel ex-
pellat.

^h Christus emittit duode-
cim discipulos in mini-
steriū uerbi, instruendo
potentia miraculosa, cū
mādatis & monitis, que
faciant, que caueat, que
expetent à mundo, & à
deo diuersa præmia. His
addit quæ præmia ma-
neant eos qui recipiant
ipsos: & quomodo af-
fectos esse oporteat se-
gavores suos.

<sup>Marc. 6.8
Luc. 5.8</sup>

<sup>Oste 66
Marth. 12.2
1. Timoth. 1.6
* Mar. 2.2
Luc. 5.1</sup>

<sup>Mar. 5.1
Luc. 8.5</sup>

<sup>Marth. 12.5
Mar. 3.1
Loc. 11.1
* Mar. 6.2
Loc. 10.2</sup>

<sup>Mar. 6.4
Loc. 10.2</sup>

<sup>Mar. 5.1
Loc. 6.1-6</sup>

Secundum Matthæum.

6

ne ingrediamini: sed ite potius ad oves perditas domus Israël. Profecti autem prædicate, dicentes: Adpropinquauit regnum cœlorum, ^a infirmos sanate, leprosos mūdate, mortuos suscitate, dæmonia ejscite: gratuito accepistis, gratuito date. Ne ^b comparetis aurum, neq; argentum, neq; æs^c in zonas uestras, neq; peram ad iter, neq; binas tunicas, neq; calciamenta, neq; ^d uirgam. Nam dignus est operarius cibo suo. In quamcunq; autem ciuitatem, aut uicum fueritis ingressi, exquirite, quis in ea sit dignus: atq; illic manete, donecexeatis. Cum autem intrabitis domum, salutate illam: & si quidem fuerit domus digna, ueniat pax uestra super illam: sin minus fuerit digna, pax uestra ad uos reuertatur: & quicunq; non exceperit uos, neq; audierit sermones uestrorum, exeentes ex ædibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum uestrorum. Amen dico uobis: ^e tolerabilius agetur cum terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quam cum ciuitate illa. ^f Ecce, ego emitto uos, uelut oves in medio luporum. Estote igitur prudenter ueluti serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ab hominibus: tradent enim uos in concilia, & ^g in conciliabulis suis flagris cædant uos: quin & ad principes ac reges ducemini propter me, ^h in testimonium ipsis ac gentibus. ⁱ At cum tradiderint uos, ne sitis solliciti, quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis illi loquentes, sed spiritus patris uestri, qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater ^k filium, & insurgent liberi aduersus parentes, & morte adficiunt eos: & eritis odio omnibus propter nomen meum. Verum qui sustinuerit usq; ad finem, hic salutem consequetur. Cum autem persequuntur uos in ciuitate hac, fugite in aliam. Amen enim dico uobis: ^m Non perambulaueritis omnes ciuitates Israëlis, ⁿ donec uenerit filius hominis. ^o Non est discipulus supra præceptorem, neq; seruus supra dominum suum. Sufficit discipulo, ut sit similis præceptoris ipsius: & ut seruus similis domini ipsius. Si ipsum patrem familiâs uocauerunt Beelzebul, quanto magis domesticos illius? Ne igitur metuatis eos. ^p Nihil enim est tectum, quod non retendum sit: & occultum, quod non futurum sit ut sciatur. Quod dico uobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate in tectis. Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed metuite magis illum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Nonne duo passerculi minuto asse ueneunt: & unus ex illis non cadet in terram sine patre uestro. Vestri uero etiam pili capitis omnes numerati sunt. Ne igitur metuatis: uos pluris estis, quam multi passerculi. ^q Quicunq; igitur confitebitur ^r me coram hominibus, eum confitebor & ego coram patre meo, qui est in cœlis: ^s Porro quisquis negauerit me coram hominibus, eum negabo & ego coram patre meo, qui est in cœlis. ^t Ne arbitremini me uenisse ad mittendum pacem in terram. Non ueni ut mitterem pacem, sed gladium. ^u Nam ueni, ut dissidere faciam hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & ^v numerum aduersus socrum suam: & inimici hominis [erunt hi, qui sunt] domestici ipsius. ^w Qui amauerit patrem aut matrem supra me, non est me dignus: & qui amauerit filium aut filiam supra me, non est me dignus: Et qui non accipit crucem suam, & subsequitur me, non est me dignus. Qui inuenerit animam suam, perditurus est eam: ^x & qui perdidit animam suam causa, inueniet eam. *Qui recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me. ^y Qui recipit prophetam ^z nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum nomine iusti, ^{aa} mercedem iusti accipiet. Et ^{bb} quicunq; ad bibendum dederit uni ex pusillis his poculum [aque] frigidæ tantum nomine discipuli, amen dico uobis, non perditurus est mercedem suam.

CAP. XL.

^a Vel, ægros.

^b Vel, possideatis.

^c In zonis enim olim geregabant pecunie.

^d Vel, baculum.

^e Vel, tolerabiliora cōtingent: uel, tolerabiliori conditione erit terra, &c. quam ciuitas illi. Verbi interpretatione: Tolerabilius erit terre, &c., quam ciuitati illi.

^f Scilicet quibusdam: certos enim, non omnes significat articulus Græcis.

^g Omnesq; propriæcessus senatorum.

^h Vel, in synagogis suis.

ⁱ Id est, ut testatum sit ipsis pueris ad eos euangelium.

^k Vel, liberos: quavis Grece ἄνρη singula ris numeri unum tantum ex liberis significat. Latinis uox propria deest.

^l Alij addūt, habiti ab.

^m Verbi interpretatione, Non absoluuntur ciuitates Israëlis.

ⁿ Al. quin iam.

^o Verbi interpretatione, confitebitur in me.

^p Vel, sponsam.

^q Prepositionem *u*, et ac sepe cōfundunt sacre literæ, propterea quod ^{aa} Hebrais utraq; significat, et preterea propter: ut sit hic, ac oratio, id est, propter nomen, vff den nomen.

^r Vel, premium.

^s Vel, premium.

Luc. 10. 2

Luc. 11. b. &
21. b
Mich. 7. 2

Luc. 6. 9
Iouan. 13. b. &
25. 0

Mar. 4. c
Loc. 9. c. &
11. 2

Mar. 9. 4
Loc. 9. c. &
11. 2

2. Timoth. 2. 15

Loc. 11. 5

Mich. 7. 6

Loc. 14. 1. &
17. 8

Iouan. 12. 4
+ Iouan. 10. 4

Iouan. 12. 6

Mar. 9. 8

Euangelium

Ioannes discipulos ad Christum misit scilicet cum de ipso: quibus remissis Christus laudes Ioannis praedicit: tum exprobat Iudeas ingratisudinem tamen erga se, quam erga Ioannem. Adhuc tandem inuitat omnes ad iugum suum iucundissimum.

^aVel, mandata dandi.

^bVel, per me.

^cAnte faciem tuam,
Hebraismus est, nil
aliud significans quam
simpliciter, ante te,
Hebr. γένος.

^dVel, Nunc: uel, ad
hunc diem.

^eId est, genus hoc homi-
num.

^fId est, a discipulis sic
is, et ijs qui discipu-
li esse debent, iux-
ta Hebraismum, quo
filii prophetarum, etc.

^gSeppe dicuntur discipu-
li prophetarum.

^hVel, mediatis essent
resipiscientiam.

ⁱVid est, exorsus: iuxta
Hebraismum.

^jVel, laudes ago ti-
bi: uel, gratulor: uel,
testor coram te: uel,
agnosco. Hec enim
omnia significat He-
breis quod interpre-
tantur verbo confi-
rendi.

^kVel, infantibus, id
est, humiliiter de se
sentientibus.

^lVox, hic est particula
approbantis, ut Latini
Recte, Euge, Sa-
ve, etc.

^mVel, quia sic bene
aut recte placitum est
tibi.

ⁿVel, patescere.

^oAl. refocillabo uos.

^pVel potius, suave.

Christus defensu disci-
pulis qui spicas euile-
rant sabbato, & curaro
eo qui manum habebat
aridam, ac demoniacum,
hypocritum & malitiam
phariseorum increpat,
et redarguit. Petentiibus
signum denegat, & quae-
situs est parentibus, ostendit
qui ipsi sunt charisti-
mi.

^qHebraismus est, id
st, sabbato quodam.
Sic alibi, In urbibus,
id est, in quadam ur-
bus.

APorrō autem cum finem fecisset Iesus ^amandandi duodecim discipulis suis, progressus est illinc, ut doceret, & prædicaret in ciuitatibus illorum. ^tIoannes autem cum audisset in carcere facta Christi, missis duobus discipulis suis, dixit illi: Es tu ille qui uenturus es, an alterum expectamus? Et respondens Iesus, dixit illis: Ite, & renunciate Ioanni, quæ auditis & uidetis: ^tCæci uisum recipiunt, & claudi ambulant: leprosi mundantur, & surdi audiunt: mortui excitantur, & pauperes lætum accipiunt euangelij nuncium. Et beatus est quicunq; non fuerit offensus ^bin me. ^tEuntibus autem illis, coepit Iesus dicere turbis de Ioanne: Quid existis in desertum, ut uideretis? Num arundinem, quæ agitatur à uento? Age, quid existis, ut uideretis? num hominem mollibus uestibus amictum? Ecce, ^tB qui mollia gestant, in domibus regum sunt. At quid existis ad uideendum? Num prophetam? Certe dico uobis, etiam excellentiorem prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: ^tEcce, ego mitto nuncium meum ^cante faciem tuam, qui præparaturus est uiam tuam ante te. Amen dico uobis, non exortus fuit inter eos, qui nascuntur è mulieribus, maior Ioanne Baptista. Attamen is, qui minor est in regno cœlorum, maior illo est. Porrō à diebus Ioannis Baptista usq; ^dadhuc regnum cœlorum uim patitur, & violenti rapiunt illud. Nam ^tomnes prophetæ, & ipsa lex, usq; ad Ioannem prophetauerunt. Et si uultis recipere, ipse est ^tHelias ille, qui uenturus erat. Qui habet aures ad audiendum, audiat. ^tSed cui assimi labo ^enationem hanc? Similis est pueris, qui sedent in foris, & acclamat sodalibus suis, ac dicunt: Tibia cecinimus uobis, & non saltastis: lugubria cecinimus uobis, & non planxit. Venit enim Ioannes, nec edens, nec bibens, & aiunt: Dæmoniū habet: uenit filius hominis, edens ac bibens, & dicunt: En hominem comedonem, & uini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. Et iustificata est sapientia à filijs suis. Tunc coepit exprobrare ciuitatibus, in quibus æditæ fuerant plurimæ uirtutes ipsius, quod non respuissent. ^tVæ tibi Chorazin, ^fuæ tibi Bethsaida: quoniam si in urbe Tyro aut Sidone æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ sunt in uobis, olim in sacco & cinere ^gegissent poenitentiam. Attamen dico uobis: Cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in die iudicij, quam uobiscum. Et tu Capernaum, quæ usq; ad cœlum es exaltata, usq; ad inferos detraheris: quoniam si Sodomis æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ sunt in te, manissent usq; ad hodiernum diem. Veruntamē dico uobis, fore ut cum terra Sodomorum tolerabilius agatur in die iudicij, quam te. Illo tempore ^brespondens Iesus, dixit: ⁱGratias ago tibi pater, Domine cœli & terræ, quod cœlaris hæc sapientes & prudentes, & detexeris ea ^kparuulis. ⁱSanè pater, ^mquia sic fuit bona uoluntas apud te. Omnia mihi tradita sunt à patre meo, ^t& nemo cognoscit filium, nisi pater: neq; patrem quisquam cognoscit, nisi filius, & cuicunq; uoluerit filius ⁿreuelare. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis: & ego requiem præstabo uobis. Tollite iugum meum super uos, & discite à me, quod mitis sim, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus uestris. ^tIugum enim meum ^pcommodum, & onus meum leue est.

CAP. XII.

AIllo tempore, ibat Iesus ^asabbatis per segetes, discipuli uero illius esuriebant, & coeperunt uellere spicas, & comedere. Quod cum uidissent Pharisei, dixerunt illi: Ecce, discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbato. Ille uero dixit eis: Non legistis quid fecerit David, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum illo: ^tquomodo ingressus sit in ædem Dei, & panes propositionis ederit, quos ipsi non licebat edere, neq; ijs qui cum ipso erant, nisi sacerdotibus solis? Aut non legistis in lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum prophanent, & crimen uacent? Dico autem uobis, templo maiorem esse hoc in loco. Quod si sciretis, quid sit; ^tMisericordiam uolo, & non sacrificium, nequaquam condemnasse-
tis infantes.

^{luc. 7.6}

^{ef. 3.5.1}

^{ef. 6.1.1}

^{luc. 7.6}

^{mar. 3.2}

^{luc. 10.6}

^{mar. 4.4}

^{luc. 7.4}

^{luc. 7.4}

^{luc. 10.6}

^{luc. 10.6}

^{ioan. 7.6.8.b}

^{ioan. 7.6}

^{marc. 2.4}

^{luc. 6.3}

^{reg. 22.6}

^{luit. 24.6}

^{num. 28.6}

^{ofcr. 6.6}

^{mark. 9.6}

Secundum Matthæum.

7

tis insonentes. Nā dominus est & sabbati filius hominis. <sup>Marc.3.1
Loc.6.b</sup> At progressus illinc uenit in synagogam illorum: & ecce, homo erat manum habens aridam, & interrogauerunt illum, dicentes: An liceret sabbatis curare, ut accusarenteum. At ille dixit eis: Quis erit ex uobis homo, qui habeat ouem unam, & si ea inciderit sabbatis in foueam, non adprehendat illam & erigat? Quanto igitur præstantior est homo oue: Licet igitur sabbatis dare beneficium. Tunc dicit homini: Extende manum tuā: & is extendit, ac restituta est ^b sanitati sicut altera. Porro pharisæi egredi cœperunt consilium aduersus eum, ut illum perderent. At Iesus re cognita, secessit illinc, sequutæq; sunt eum turbæ multæ, sanauitq; eos omnes: & interminatus est illis, ne se facerent manifestum, ut completeretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, qui ait: Ecce, ^c puer meus quem elegi: dilectus meus, ^d in quem sibi bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudicium gentibus annunciat. Non contendet, neq; clamitabit, neq; audiet quisquam in plateis uocem eius: arundinem contritam non confringet, & lumen summagatis non extinguet, donec eiecerit ad uictoriā iudiciū: & in nomine illius gentes sperabunt. Tunc adductus est ei dæmoniacus, cæcus ac mutus, & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus, & loqueretur & cerneret. Et obstupuerunt omnes turbæ, dicebantq; Num hic est ille filius David? At pharisæi audito hoc, dicebant: Hic non ejcit dæmonia, nisi per Beelzebul, principem ^e dæmoniorū. Iesus autem cum sciret cogitationes illorum, dixit illis: Omne regnum secum ipsum dissidens, desolatur: & omnis ciuitas aut domus secum ipsa dissidens, non stabit. Et si Satanas Satanam ejicit, secum ipse dissidet. Quomodo igitur stabit regnum illius? Et si ego per Beelzebul ejcio dæmonia, filii uestri per quem ejciunt: Propterea ipsi uestrū etūt iudices. Si autem ego per spiritum Dei ejcio dæmonia, utiq; peruenit ad uos regnum Dei. Aut quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & uasa illius diripere, nisi prius uinxerit potentem, ut tunc domū illius diripiatur? Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit. Propterea dico uobis: Omne peccatum & conuicium remittetur hominibus, at conuicium in spiritum non remittetur hominibus. Et quicunq; dixerit sacerdotem aduersus filium hominis, remittetur illi: Qui autem dixerit aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, ^b neq; in praesenti sæculo, neq; in futuro. Aut præstate arborem bonam, & fructū eius bonum: aut præstate arborem uitiosam, & fructum eius uitiosum: nam ē fructū arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sint malit. Siquidem ^f ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo ē bono thesauro cordis depromit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala. Dico autem uobis, quod de quocunq; uerbo ocioso, quod loquuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicij. Nam ex dictis tuis ^g iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis. Tunc responderunt quidam è scribis & pharisæis, dicentes: Præceptor, uolumus à te signum uidere. At ille respondens, dixit illis: Natio mala & adultera signum quærerit, ^h & signum non dabitur illi, nisi signū locæ prophetæ. Quemadmodū enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus, ac tribus noctibus, sicerit filius hominis in penetrali terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabūt eam, ⁱ quod ipsi resipuerint ad prædicationem Iona. Et ecce, plusquam Ionas ^j hic. Regina Austræ surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quod uenerit à finibus terræ, ad audiendam sapientiam Solomonis. Et ecce, plusquam Solomon hic. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat parentia loca, quærens requié: & non inuenit. Tunc dicit: Reuertar domū meam, unde exiui. Et cum uenerit, reperit eam uacantem, scopis purgatam, & ornatam. Tunc abit, & adiungit sibi septem alios spiritus sceleratores se, & ingressū habitant.

^b Ap. sand.

^c Ap. filius.

^d Vel, in quo placata est anima mea.

^e Verbi interpretatio ne, diuīsum aduersus se.

^f Coniunctio, quā pas sim per et interpretā tur, multarū uice a pud Hebreos in usū est. ^g Id est, aliquid, ^h Verbi interpretatio ne, neq; in hoc sæcul o. ⁱ Vel, facie.

^j Vel, iustus pronunciaberis, & iudicaberis quasi ex fructu arboris.

^k Vel, exorsū sunt, iuxta Hebraismum. ^l Vel, cupimus. ^m Id est, genus hominū malum.

ⁿ Vel, at. ^o Vel, in recessu: uel, in interiori parte terre. Nam, in corde terre, Hebraismus est, et metaphoræ Latinis in sueta. ^p Id est, in hoc loco. ^q Id à uero, aquis de fluita.

bbb

^a 6.42.2

^b 11.12

^c 12.5

^d 6.6

^e 3.5 b
^f 3. Reg. 3. 2
^g 2. Par. 10. 2

Euangelium

illic: & sunt postrema ^t hominis illius peiora primis. Sic accidet & nationi huic improbae. ^a Cum autem adhuc loqueretur turbis, ecce, mater & fratres eius stabant foris, querentes ei loqui. Dixit autem illi quidam: Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, querentes tibi loqui. At ille respondens, dixit ei qui sibi renunciauerat: Quae est mater mea? aut qui sunt fratres mei? Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quisquis enim obsecutus fuerit uoluntati patris mei qui est in coelis, ipse meus frater, & soror, & mater est. CAP. XIII.

^b **N**^t die uero illo egressus Iesus est domo, sed iuxta mare: & congregatae sunt ad illum turbæ multæ, adeò ut ipse nauim ingressus, sederet: & uniuersa turba in littore stabat, ac locutus est illis multa per similitudines, dicens: Ecce, exiit seminator ad seminandum, & cum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta viam, ueneruntq; uolucres, ac deuorauerunt ea. Alia uero ceciderunt in loca saxosa, ubi non habebant multum terræ, & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent profunditatem terræ. Cum autem exortus esset sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt. Alia rursus ceciderunt in spinas, & succreuerunt spinæ, & suffocauerunt ea. Alia uero ceciderunt in terram bonam, & dabant fructū: aliud quidem centuplum, aliud uero sexagecuplum, aliud uero trigecuplum. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Et adeantes discipuli, dixerunt illi: Quare per parolas loqueris istis? At ille respondens, dixit eis: Vobis datum est nosse mysteria regni coelorum, illis autem non est datum. ^c Quisquis enim habet, dabitur illi, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiam illud quod habet, tolletur ab eo. Propterea per parolas loquor illis, quia uidentes nō uident, & audientes non audiunt, nec intelligunt: & completur in illis prophetia Esaiæ, quæ dicit: ^d Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non certetis. ^e Crassum enim effectum est cor populi huius, & auribus grauiter audierūt, oculosq; suos occluserūt, ne quando uiderent oculis, & auribus audirent, & corde intelligerent, & conuerterentur, & sanarem illos. ^f Vestrī uero beati sunt oculi, quia uident: & aures uestræ, quia audiunt. Amen enim dico uobis, multos prophetas & iustos defyderauisse uidere quæ uidetis, & non uidisse: & audire quæ auditis, & nō audiuisse. ^g Vos igitur audite parabolā seminantis. Cum quiuis audit sermonem regni, & non intelligit, uenit ille malus & rapit id quod seminatum est in corde illius: hic est qui iuxta viam seminatus fuit. ^h At qui in petrīosa semē iactum exceperat, hic est, qui uerbum audit, ac protinus cum gaudio accipit illud: uerum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est. Porrò cum inciderit adfictio, aut persequutio propter sermonem, continuo offenditur. ⁱ At qui in spinas semen exceperat, hic est, qui uerbum audit, & solicitude saeculī huius, deceptioq; diuitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur. Cæterum ^j qui in terram bonam exceptit semen, hic est, qui sermonem audit & intelligit, qui deniq; fructum quoq; reddit ac gignit: alius quidem centuplum, alius uero sexagecuplum, alius uero trigecuplum. ^k Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatū est regnum coelorum homini seminanti bonum semē in agro suo: dormientibus autem hominibus, uenit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticū, abijsq;.

^l **C**um autem germinasset herba, & fructum attulisset, tunc adparuerūt & zizania. Accedentes autem serui patris familiās, dixerūt illi: Domine, nōnne bonum semē seminaras in agro tuo? Vnde igitur habet zizania? Ille uero dixit illis: Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt illi: Vis igitur abeamus, & colligamus ea? At ille dixit: Non: ne forte colligentes zizania, eradicetis unā cum illis triticum: finite pariter crescere utraq; usq; ad messem, & tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticū uero congregate in horreum meum. ^m Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Si-

^a Id est, cognati, iuxta
Hebreus iiii.

^b Christus parabolis do-
cess quis sit effectus, &
que uis verbū diuini in-
ter homines, & causam
indicit cur utatur para-
bolis. Contemnit au-
tem à suis eo quod effec-
tum loco statu.

^c avel, ascenderūt, aut
infurierunt.

^d AL. incrassatum est.

^e verbi interpretatio-
ne. At qui in petri-
ca seminatus fuit, hic
est, &c.

^f Verbi interpretatio-
ne. Qui autem in spi-
nas seminatus fuit,

&c.

^g vel, cura.

^h Ad uerbum, Qui in
terram bonam semin-
atus fuit.

^a Par. 2.4.

^b Marc. 3.4.

^c Luc. 8.6.

^d Marc. 4.8.

^e Luc. 8.2.

^f Matth. 25.6.

^g EG. 6.6.

^h Luc. 10.4.

ⁱ Marc. 4.6.

^j Luc. 8.5.

^k Marc. 4.4.

^l Luc. 12.20.

Secundum Matthæum.

8

Lxx. b mile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptū homo seminavit in agro suo: quod minimum est omnium seminum, cæterum ubi excreuerit, maximū est inter olera, & in arborem excrescit, adeò ut ueniant uolucres cœli & nidulentur in ramis illius. **Marc. 4.8** Aliam parabolam dixit illis: Simile † est regnum cœlorū fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. **Mat. 13.8** † Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabola nihil loquutus est illis, ut completeretur quod dictum fuerat per prophetam, qui ait: † Aperiā per parabolas os meum, seruabo abscondita à constitutione mundi. **Mat. 13.9** Tunc dimissis turbis, uenit in ædes Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Explica nobis parabolam zizaniorum agri. At ille respondens, dixit illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis: ager autem est mūdus. Porro bonum semen, hi sunt filii regni: zizania uero sunt filii illius mali: inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: † messis uero consummatio sæculi est: messores autem angelii sunt. Sicut igitur colliguntur zizania, & igni cōburuntur, sic erit in cōsummatione sæculi huius. Emittet filius hominis angelos suos, & colligent ē regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem, ac mittent illos in calimum ignis, ibi erit ploratus, stridor & dentium. **Mat. 13.10** † Tunc iusti fulgebunt ut sol in regno patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Rursum, simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem repertum homo abscondit, & præ gaudio, quod habet super eo, abit, & omnia quæcumq; habet, uendit, ac mercatur agrum illum. **Mat. 13.11** Rursum, simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti pulchras margaritas: qui quum inuenisset unam preciosam margaritam, abiit, & uendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam. **Mat. 13.12** Rursum, simile est regnum cœlorum uerriculo iacto in mare, & ex omni genere contrahenti: quod quum impletum fuisset, subduxerunt in littus, & sedentes collegebunt quæ bona erant, in uasa, quæ uero putria, foras abiecerunt. Sic erit in cōsummatione sæculi, exhibunt angeli, & segregabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in calimum ignis, ibi erit ploratus & stridor dentium. Dicit illis **Iesus**: Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi: Etiam Domine. At ille dixit illis: Propter omnis scriba doctus ad regnum cœlorum, similis est homini patrifamiliā, qui depromit ē thesauro suo noua & uetera. **Mat. 13.13** † Et euenit, ut quum finisset Iesus parabolam has, digredieretur illinc. Et quum uenisset in patriam suam, docebat in synagoga illorum, ita ut stuparent, ac dicerent: Vnde huic sapientia hæc, & uirtutes? **Mat. 13.14** † Nónne hic est ille fabri filius? Nónne mater eius uocatur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simão, & Iudas? & sorores illius nónne omnes apud nos sunt? Vnde igitur huic hæc omnia? Eto offendebantur in eo. Iesus autem dixit illis: Non † est propheta contemptus, nisi in patria sua, & domi suæ. Et non ædit illuc uirtutes multas, propter incredulitatem illorum.

CAP. XIII.

Mat. 13.15 **A** Illo † tempore audiuit Herodes Tetrarcha famā Iesu, & dixit famulis suis: Hic est Ioannes Baptista, is surrexit à mortuis, & ideo uirtutes uim suam exerunt in illo. **Mat. 13.16** † Nam Herodes cum cepisset Ioannem, uinxerat eum ac miserat in carcerem propter Herodiadē uxorem Philippi, fratri sui. Dicebat enim illi Ioannes: **Mat. 13.17** † Non licet tibi habere eam. Et cum uellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum pro propheta habebant. Quum autem celebraretur natas Herodis, saltabat filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi. Vnde cum iurando pollicitus est se daturum illi quicquid peteret. At illa, prius instructa à matre sua: Da mihi, inquit, hīc in patina caput Ioannis Baptiste. Et indoluit rex: Attamen propter ea quæ iurarat, & eos qui simul accumbebant, iussit ei dari: & missis carnificibus, amputauit caput Ioannis in carcere: & allatum est caput eius in patina, datumq; est puellæ, quæ obtulit matri suæ. Cumq; accessissent discipuli

**svel potius, proferā
אַבִישׁ**

Vel, propter illum.

Alli, mala.

Docebat eos. Sed re latua sepe abundans more Hebraico, aut pro nomine satis alio qui certo ponuntur, præter morem aliarū linguarum. Docebat eos, scilicet, qui erant in patria eius.

Vel, ut Erasmus, sue per eo.

**Al. expers hono-
ris.**

Ioannis indigna more describitur, qua cognita Iesu in deserto profectus aliquot millia hominum quinq; cibat panibus. Discipulos nauigio p̄missos ipse aquis ambulans sequitur. Petrus huic occurfuris cū fide dubia mergi copiſſet per Christum seruat. In Gennazareth multa uestis attacta à morbis liberantur.

Vel, prophetam esse crederent.

Vel, testatus est.

Vel, subornata.

Euangelium

eius, sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque & renunciarunt Iesu. ^{¶ Id} Marc. 6.4
Luc. 9.4
Iona 6.4
quum audisset Iesus, secessit illinc nauigio ad desertum locum seorsum. Quod
quā audisset multitudo, sequuta est illū itinere pedestri, relictis urbibus. Et egressus
Iesus uidit turbam multam, & intime misertus est illorum, sanauitque infirmos il-
lorum. Porrò quum appetisset uespera, adierunt eum discipuli ipsius, dicentes:
Desertus est locus, & hora iam præteriit, dimitte turbas, ut abeant in uicos, & emant
sibi cibaria. At Iesus dixit illis: Non est illis necesse ut abeant, date illis uos quod
edant. At illi dicunt ei: Nil habemus hic præter quinq[ue] panes, & duos pisces. Ille
uero dixit: Afferte mihi illos huc. Et iussis turbis discubere super gramina, sum-
ptisque quinq[ue] panibus ac duobus pisibus, sublati in cœlum oculis, ^{¶ benedixit:} &
c cum fregisset, dedit discipulis panes, discipuli uero turbis. Et comederunt omnes,
& saturati sunt. Et sustulerunt quod superfuerat fragmentorum, duodecim co-
phinos plenos. Porrò qui comederant, fuere uirorum fermè quinq[ue] millia, præter
mulieres ac pueros. [¶] Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderent
nauim, & præcederent ipsum in ripam ulteriorem, donec dimisisset turbas. Ac
dimisisset turbis ascendit in montem solus ad orandum. Cum autem aduerserasset,
solus erat illic. Cæterum nauis iam in medio maris erat, & agitabatur à fluctibus:
nam uentus erat aduersus. Quarta autem noctis uigilia abiit ad illos Iesus ambu-
lans super mare, & cum uidissent eum discipuli super mare ambularem, turbati
sunt, dicentes: Spectrum est: ac præ metu exclamauerunt: sed statim locutus est il-
lis Iesus, dicens: Bono animo este, ego sum, ne terreamini. Respondens autem
d illi Petrus, dixit: Domine, si tu es, iubeto me ad te uenire super aquas. At ille dixit:
Veni. Et cum descendisset ē nauis, Petrus ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum.
Cæterum cum uideret uentum ualidum, territus est: & quum cœpisset demergi,
clamauit, dicens: Domine, serua me. Continuo autem Iesus extenta manu, adpre-
hendit eum, & dixit illi: Exigua fiducia prædite, cur dubitasti? Et quum essent
ingressi nauim, conuicuit uentus. Porrò qui erant in nauis, accesserunt & adora-
uerunt eum, dicentes: Vere Dei filius es. Et cum traiecerint, uenerunt in terrā
Genezareth. Et cū agnouissent illum uiri loci illius, emiserunt nuncios in totam
circumiectam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes: & obseca-
bant eum, ut tantum tangerent fimbriam uestimenti ipsius: & quotquot tetigis-
sent, salutem consecuti sunt.

CAP. XV.

Marc. 7.1
Tunc accedunt ad Iesum, qui Hierosolymis [uenerant] scribæ & pharisæi, di-
centes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionē seniorum? Non enim
abluunt manus suas cum edunt panem. At ille respondens, dixit eis: Quare & uos
transgredimini præceptum Dei propter traditionem uestram? Nam Deus præce-
pit, dicens: Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri aut matri, morte
moriatur. Vos autem dicitis: Quicunque dixerit patri aut matri: Dono, quocunque
à me [proficietur,] tu iuuaberis, & non honorabit patrem suum, aut matrem suam:
& irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem uestram. Hypocritæ, recte
de uobis prædixit Esaias, dicens: Adpropinquat mihi populus hic ore suo, & la-
bijs me honorat, cæterum cor eorum procul abest à me: sed frustra me colunt, do-
centes doctrinas, præcepta hominum. Et aduocatis turbis, dixit eis: Audite, &
intelligite: Non quod ingreditur in os, inquinat hominem: sed quod egreditur ex
ore, hoc inquinat hominem. Tunc cum accesserint discipuli eius, dixerunt illi:
Nostri pharisæos auditio sermone [isto,] offendit nos. At ille respondens dixit:
Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicatorum. [¶] Omit-
tite illos, duces sunt cœci cœcorum. Porrò si cœcus cœco dux fuerit, ambo in foueā
cadent. [¶] Respondens autem Petrus, dixit ei: Edissere nobis parabolam istam:
Iesus autem dixit: Adhuc & uos intelligentia caretis: Nondum intelligitis, quod
quicquid

[¶] Greca vox, hinc in-
de animum impellere
significat, quod ex al-
ternare Latini dixe-
runt.

^A Falso corrupti scriba-
tum in extensis hypocri-
sim, & que nam uera sic
fancimonia docet. De-
scribitur etiam constans
Cananez in Christum fi-
des & miraculo sa-
lutem sanatio. Postremum
sepi[re] panibus paucisque
pisibus aliquot homi-
num militia cibarunt.

^a Hebraismus est, id
est, cum sumunt cibū.

^b Vel, missos facite il-

<sup>Erod. 20.2
Deut. 5.12</sup>

[¶] Exod. 20.2
Deut. 5.12

[¶] Luc. 8.1

[¶] Marc. 7.3

Secundum Matthæum.

9

quicquid ingreditur in os, in aluumabit, & in secessum ejicitur? At ea quæ proficiuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurū reddunt hominē. Nam ex corde exēunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stuprā, furtā, falsa testimonia, conuicia. Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non inquinat hominē. ^{Marc. 7. c} † Et digressus illinclesus, secessit in partes Tyri & Sidonis, & ecce, mulier Cananæa, quæ à finibus illis uenerat, clamabat ad illū, dicens: Miserere mei Domine fili Dauid. Filia mea miserè à dæmonio agitur. Ille uero nō respondit ei quicquā. Et accedentes discipuli eius, rogabāt illū, dicentes: Amitte illam, quia clamat post nos. At ille respondens, dixit: Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israeliticæ. Illa uero uenit & adorauit eum, dicens: Domine, succurre mihi. At ille respondens, dixit: Non est honestū sumere panem filiorū, & obijcere catellis. Hæc autem dixit: Certe Domine, etenim catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorū suorum. Tunc respōdens lesus, dixit illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Etsanata fuit filia eius ex hora illa. Et progressus illinclesus, uenit iuxta mare Galilææ, & consenso monte sedebat illuc. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, ducentes secum claudos, ^{Luc. 5. b} cæcos, mutos, mutilos, & alios multos, & abiecerūt eos ad pedes lesu: [¶] & sanauit eos, adeò ut turbæ miratæ sint, cum uideret mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cæcos uidere: & glorificabant Deum Israel. ^{Marc. 8. 2} † lesus autem aduocatis discipulis suis, dixit: Intime miseret me turbæ, propterea quod iam triduum perseverant apud me, & non habent quod edant, & dimittere eos ieunios nolo, nequando deficiant in uia. Et dicūt ei discipuli eius: Vnde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturēmus turbam tantam? Et dicit illis lesus: Quot panes habetis? At illi dixerūt: Septem, & paucos pīsculos. Et iussit turbas discubere humili, & sumpsit septē panes ac pīscos, & actis gratijs, fregit, deditq; discipulis suis, discipuli uero turbæ, comedēruntq; omnes, & saturati sunt. Et sustulerūt quod supererat fragmentorū septem sportulas plenas. Athi qui comedērunt, erant quatuor millia uirorum, præter mulieres & pueros. Et dimissis turbis concendit nauim, uenitq; in fines Magdala.

CAP. XVI.

Et adgressi pharisei unā cum Sadducæis tentantes, rogabant eum, ut signū à cœlo ostenderet ipsis. ^{Loc. 12. 8} † At ille respondens, dixit eis: Cum aduerserauerit, dicitis: serenitas [erit], nam rubet cœlum: & mane, hodie tempestas, rubet enim cœlum triste. Hypocritæ, faciem quidem cœli scitis dñi dicare, signa uero temporum non potestis: Natio † mala & adultera signum querit, & signum non dabitur ei, nisi signum † Iona prophetæ. Et relictis illis abiit. *Et quūm uenissent discipuli eius in ulteriore ripam, per obliuionem non sumpserant panes. lesus autem dixit illis: ^b Videte, & cauete à fermento pharisæorum ac Sadducæorū. At illi ^b repudabant secum, dicentes: Panes non sumpsimus. Quod ubi cognouit lesus, dixit illis: Quid cogitatis intra uosipso, ô parum fidentes, quod panes non sumpseritis? ^b Nondum intelligitis, neq; ^c memoria tenetis quinq; illos panes, cum hominum essent quinq; millia, & quot cophinos sustuleritis? *Neq; septē illos panes, cum hominum essent quatuor millia, & quot sportas sustuleritis? Qui fit ut non intelligatis me non de pane dixisse uobis illud, ut caueretis à fermento pharisæorum & Sadducæorum? Tunc intellexerunt quod non iussisset cauere à fermento panis, sed à doctrina pharisæorum & Sadducæorum. Cum uenisset autem lesus in partes Cæsareæ, [eius quæ cognominatur] Philippi, interrogauit discipulos suos, dices: Quem me dicunt homines esse filium hominis? Illi uero dixerunt: Alij quidē Ioannem Baptistam, alij uero Heliam, alij uero Hieremiam, aut unū de numero prophetarum. Dicit illis: At uos quem me dicitis esse? Respondens autem Simon Petrus, dixit: Tu es ^d Christus, ille filius Dei uiuentis. Et respondēs lesus, dixit illis

^a Vel, sermones impij.
Nā hoī peculiariter
sacre litteræ vocant,
transcripunt.

^b Verbum, locutio est
Hebraica, p aliquid,
sue quicquam [¶]

^c Malim interpretari.
imō domine. Nam ita
uidentur suadere se
quentia.
^d Vel, ad oram maris.

^e Apposuntur.

Signum petentes obiugat Christus, et pharisæorum fermento abstineri iubet. Discipuli ab illo interrogati hunc Messiū & dei filium esse fatentur, quibus & mortem suam prædicat et crucem commendat.
^a Vel, miraculum.

^b Vel, disputabant.

bbb 5

Euangelium

^aId est, homo. Per i-
phrasis est hominis,
iuxta Hebraismū.
^bVel, detexit hoc.
^cHebraismus est, pro
præsidij, et propria
gnaculus.

^fVel, offensiones mi-
bi.

^gId est, uitio.

^bId est, talem qualis
est in regno celesti.
Viderunt autem spe-
cimen eius in monte.

^dMatth. cap. 17.
Christus transforma-
tus coram discipulis fu-
ture maiestatis formam
exhibet, et quis nō uen-
turus illi sit Helias ex-
ponit. Lunatico mede-
tur, quem discipuli libe-
rare nequieuerant. Fidei
virtutem docet, & num-
mo miraculoso acquisi-
to soluit didrachma.
^eId est, Orsus, iuxta
Hebraismum.
^fVel, in quo placa-
tus sum.

^eVel, Helias iam ue-
nit.
^dEt, pro sed possum
uidetur, ut sepe ^qas-
pud Hebreos.

^fVel, à tempore illo.

Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in cœlis. Et ego uicissim tibi dico: Tu es Petrus, & super hanc petrā ædificabo meam ecclesiam, & portæ inferorum non præualebunt illi. Et dabo tibi claves regni coelorum: & quicquid alligaueris in terra, erit alligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis. Tunc edixit discipulis suis, ne cui dicerent, ipsum esse Iesum Christum. Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à senioribus, & principibus sacerdotū, & scribis, & occidi, tertioq; die resuscitari. Et cum assūpsisset eum Petrus, cœpit illum increpare, dicens: Propitius tibi [sis] Domine, nesquaquam accidet tibi hoc. At ille conuersus dixit Petro: Abi post me Satana, obstatu es mihi, quia non sapis ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum. ^tTunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. Qui enim uoluerit sanam suam seruare, perdet eam: rursus, qui perdiderit animā suam mea causa, inueniet eam. Quid enim prouferit homini si totum mundum lucratus fuerit, animæ uero suæ iacturam fecerit? Aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animam suam? Futurum est enim, ut filius hominis ueniat in gloria patris sui, cum angelis suis: & tunc redet unicuiq; iuxta facta ipsius. Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo.

CAP. X VII.

^AE ^tpost dies sex adsumit Iesum Petrum, ac Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & subducit illos in montem excelsum seorsum, transformatusq; est coram il- lis, & splenduit facies eius sicut sol. Vestimenta autem illius facta sunt candida si- cut lumen. Et ecce, conspecti sunt illis Moses & Helias, cum illo colloquentes. Re- spondens autem Petrus, dixit Iesu: Domine, bonū est nos hic esse, si uis faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, & Mosi unum, & Heliæ unū. Adhuc eo loquente, ecce, nubes lucida obumbravit illos, & ecce, uox è nube, quæ diceret: Hic est filius meus dilectus, ^bin quo mihi bene complacitum est, ipsum audite. Et cum hæc au- dissent discipuli, prociderunt in faciem suam, & territi sunt uehementer. Et cum accessisset Iesus tetigit illos, dixitq; : Surgite, & ne timeatis. Sublatis uero oculis suis, neminem uidebant, nisi Iesum solum.

^B^tEt cum descenderent de monte, præcepit illis Iesus, dicens: Ne cui dixeritis uisum, donec filius hominis à mortuis resurrexerit. Et interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes: Cur igitur scribæ di- cunt, ^toportere Heliam uenire prius? Iesus autem respondens, dixit illis: Helias quidem ueniet prius, & restituet omnia. Cæterum dico uobis, Heliam iam ue- nisse, & non agnouerunt eum, sed perpetrauerunt in eo quæcumq; uoluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab illis. Tunc intellexerunt discipuli quod de lo- anne Baptista dixisset ipsis. ^tEt cum uenissent ad turbam, accessit ad eum ho- mo quidam flectens genua illi, dicensq; : Domine, miserere filij mei, quoniam luna- ticus est, & miserè adfligitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam: & obtu- li eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare. Respondens autem Iesus, dixit:

O natio incredula & distorta, quo usq; tandem ero uobis? usquequo patiar uos: adducite mihi illum huc. Et increpauit illud Iesus. Et exiit ab eo dæmonium, & sanatus est puer ab hora illa. Tunc accedentes discipuli ad Iesum seor- sum, dixerunt: Quare nos non potuimus ejcere illud? Iesus autem dixit illis: Pro- pter incredulitatem uestram. Amen enim dico uobis, ^tsi habeatis fidem sicut gra- num sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: neq; quicquā impossibile erit uobis. Sed hoc genus non egreditur, nisi per precationem & ie- iunium. ^tCum autem uersarentur in Galilæa, dixit illis Iesus: Futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, ac tertio die resur-

get.

^{Math. 10.4}
^{Marc. 8.4}
^{Luc. 9.24.14.8}
^{17.8}
^{Ioan. 12.4}

^{Marc. 9.2}
^{Luc. 9.4}

^{Marc. 9.4}

^{Mal. 4.5}

^{Marc. 9.6}
^{Luc. 9.6}

^{Luc. 17.8}

^{Marc. 9.6}
^{Luc. 9.6}

^{March. 20.6}

Secundum Matthæum.

10

get. Et mœrore affecti sunt uehementi. Cum autem uenissent Capernaum, accesserunt qui didrachma solebant accipere, ad Petrum, dixeruntque: Præceptor noster non soluit didrachma. Dicit: Etiam. Et cum ingressus fuisset in ædes, præuenit illum Iesus, dicens: Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum, à filijs suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus: Ab alienis. Ait ille Iesus: Ergo liberi sunt filii. Verum ne simus illis offendiculo, profectus ad mare, mitte hamum; & eum piscem, qui prodierit primus, tolle, & aperto ore illius inuenies statêrem, acceptum eum da illis pro me & te.

CAP. XVIII.

Illio tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis maximus est in regno cœlorum? Et Iesus accessitum ad se puellum, statuit in medio illorum, ac dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & effecti similes puellarum, nequamquam ingrediemini in regnum cœlorum. Quisquis igitur demiserit semet ipsum similiter puello isti, hic est ille maximus in regno cœlorum. Et quicunque receperit puellum talem nomine meo, me recipit. ^a Quicunque autem offendenterit unum de pusillis istis, qui in me credunt, ^b expedit ei ut suspendatur mola asinaria de collo eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim ut ueniant offendicula: ueruntamē uæ homini per quem offendiculum uenit. ^c Quod si manus tua, uel pes tuus offenditioni est tibi, abeide eum, & projice abs te: ^d Melius est tibi ad uitam ingredi claudum aut mutilum, quam duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Etsi oculus tuus offendit te, erue eum, & projice abs te: Melius est tibi, ut luscus intres in uitam, quam ut duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis. Videte, ne contemnatis quenquam ex his pusillis. Dico enim uobis, angelos eorum in cœlis semper uidere faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruatum quod perierat. ^e Quid uobis uidetur? si cui fuerint homini centum oues, & errauerit una ex eis, nonne relicta nonaginta nouem in montibus, profectus querit errantem? Et si contigerit, ut inueniat eam, amen dico uobis, gaudet super ea magis, quam super nonaginta nouem quæ non errauerunt. Sic non est uoluntas apud patrem uestrum, qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. ^f Porro si peccauerit in te frater tuus, abi, & recargue eum^g solus ipse solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: sin uero non audierit, adhibe tecum adhuc unum, aut duos: ^h ut in ore duorum, aut trium testium constaret omne uerbum. Quod si non audierit eos, ⁱ dic ecclesiæ. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunque ligueritis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cœlo. Rursum dico uobis, si duo ex uobis consenserint in terra, de quacunque re quam petierint, continget illis à patre meo, qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati nomine meo, ibi sum in medio eorum. ^j Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? Num usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque ad septuagies septenas [uices.] Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit conferre rationem cum seruis suis: & quum coepisset conferre, oblatus est ei unus qui debebat ei decem milia talentorum. Cæterum quum is non esset soluendo, iussit eum dominus eius uenundari, & uxorem eius, & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem. Procidens autem seruus ille, adorabat eum, dicens: Domine, longanimis mihi sis, & omnia tibi reddam. Intime autem misertus Dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei. Egressus uero seruus ille, inuenit unum conseruorum suorum, qui debebat ipsi centum denarios, & comprehensum eum, præfocabat, dicens: Solue mihi quod debes. Et procidens conseruus eius, obsecrabat eum, dicens: Longanimis mihi

^a Verbi interpretatio ne, qui didrachma accipiebant.

^b Humilitatem puelli ex exemplo discipulus commen dat, et quantum sit offensus deculi peccatum docet. Adhuc et carissimi proper quam in mundum uenirent quis errantis limitu dñe figurata. Condona nti leges & quomo do cum inimicis agendū sit, regi pata bala ad umbras.

^c Vel, huncitem redderit.

^d Eclipticæ uidetur oratio, expedit ei, (scilicet magis quæ illud fecisse) ut suspendatur, etc. uel expedit, pro melius est, quia Hec trai carent comparatio nio.

^e Bonum est tibi, quia, etc. Est Hebraismus, pro melius est.

^f Vel, intercedunt tibi et ipse soli estis: uel, te et ipso solis. Vera bi interpretatione, inter te et ipsum solu.

^g Id est, in sermone.

^h Vel, ratum sit.

ⁱ Vel, omnis res, iuxta Hebraismum. Omnis res rata sit.

^j Vel, cœtu aut con gregationi publicæ, siue multitudini.

^k Graece hoc est, ibidem quoniam in Ier. quod esset, septuagies scriptum: sed est, id quoniam in Ier. quasi dicas septuagies septem. scilicet remissionibus, uel uicibus: id est, remittes quadriga gentes nonages. Ceterum Christus multiplicando alludens ad septenarium à Petro obiectum, infinitas remissiones indicat, quasi dixisset Latinæ, sexcentes.

^l Erasmus, sensum re spiciens, logius à uerbis recessit. Et iniecit in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens.

bbb 4

Marc. 9.0
Luc. 9.1

Marc. 9.1
Luc. 17.2

Matt. 5. e.
Marc. 9. g

Luc. 17. a

Loc. 17. a
Bocul. 19. b
Leuit. 19. d

Num. 35. d
Deut. 17. b
19. b

Loc. 17. a

Euangelium

sis, & omnia reddam tibi. At ille nolebat, sed abiit, & coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum. Porro quum uidissent conserui eius quæ facta fuerant, indoluerunt ualde, & uenerunt, exposueruntq; domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc accersiuit illū dñs suus, & ait illi: Serue scelestē, totū debitū illud remisi tibi, quū obsecrass̄ me, nōnne oportuit & te misereri cōserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoadusq; redde- ret totū, quod debebatur ipsi. Sic & pater meus cœlestis aget uobis sc̄cum, si non re- miseritis suo quīsq; fratri ex cordibus uestris delicta illorum. **C A P. XIX.**

Matrimonij ueteris in
stitutionem Christus re-
uocat. Puerulis manus
imponit. Quām pericu-
la sit opum possesso &
quām uana operum fidu-
cia iuuenis exemplo di-
scimus: porro qua horā
merces qui omnibus reli-
ctis Christū fecuti sunt.
a Vel, creauit, homi-
nem scilicet.
b Vel, in corpus unū:
uel, unus homo.
c Vel, ob duritiam.

A Orrò † autem cum cōsummasset Iesus sermones hos, discessit à Galilæa, & ue Marc. 10.4
nit in fines ludææ trans Iordanē, & sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei: Licetne ho- Gen. 2.4
mini diuortiū facere cum uxore sua qualibet ex caussa? Qui respondens, ait illis: An non legistis, quod is qui^a fecit ab initio, masculum & fœminam fecit eos? Et dixit: ^b Propterea deseret homo patrem & matrem, & adglutinabitur uxori suæ: & erunt duo ^c in carnem unam. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus copulauit, homo ne separat. ^d Dicunt illi: Quur ergo Moses iussit dare libellum repudiij, ac dimittere eam? Ait illis: Moses ad duritiā cordis uestri permisit uobis repudiare uxores uestras: cæterum ab initio non factū est sic. ^e Dico autē uobis, quicunq; repudiauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is committit adulterium. Et qui repudiatam duxerit, is adulterium cōmittit. Dicunt ei discipuli eius: Si talis est cauſa hominis cum uxore, non expedit cōtrahere matrimonium. Ille uero dixit eis: Non omnes capaces sunt^f dicti huius, sed hi qui bus datum est. Sunt enim eunuchi, qui ex utero matris sic nati sunt: & sunt eunu- Marc. 10.5.e
Luc. 10.4
Deut. 24.2
Exod. 20.4
Marc. 10.6.b
Luc. 18.4
Marc. 10.6.c
Exod. 20.5
Marc. 10.6.d
Exod. 20.6
Marc. 10.6.e
Luc. 18.5.c
Marc. 10.6.f
Exod. 20.7
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.h
Exod. 20.8
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.j
Exod. 20.9
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.l
Exod. 20.10
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.n
Exod. 20.11
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.p
Exod. 20.12
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.r
Exod. 20.13
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.t
Exod. 20.14
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.v
Exod. 20.15
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.x
Exod. 20.16
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.z
Exod. 20.17
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l
Luc. 18.6.x
Marc. 10.6.m
Luc. 18.6.y
Marc. 10.6.n
Luc. 18.6.z
Marc. 10.6.o
Luc. 18.6.a
Marc. 10.6.p
Luc. 18.6.b
Marc. 10.6.q
Luc. 18.6.c
Marc. 10.6.r
Luc. 18.6.d
Marc. 10.6.s
Luc. 18.6.e
Marc. 10.6.t
Luc. 18.6.f
Marc. 10.6.u
Luc. 18.6.g
Marc. 10.6.v
Luc. 18.6.h
Marc. 10.6.w
Luc. 18.6.i
Marc. 10.6.x
Luc. 18.6.j
Marc. 10.6.y
Luc. 18.6.k
Marc. 10.6.z
Luc. 18.6.l
Marc. 10.6.a
Luc. 18.6.m
Marc. 10.6.b
Luc. 18.6.n
Marc. 10.6.c
Luc. 18.6.o
Marc. 10.6.d
Luc. 18.6.p
Marc. 10.6.e
Luc. 18.6.q
Marc. 10.6.f
Luc. 18.6.r
Marc. 10.6.g
Luc. 18.6.s
Marc. 10.6.h
Luc. 18.6.t
Marc. 10.6.i
Luc. 18.6.u
Marc. 10.6.j
Luc. 18.6.v
Marc. 10.6.k
Luc. 18.6.w
Marc. 10.6.l</

Secundum Matthæum.

II

Nam simile est regnum cœlorū homini patrifamiliās, qui exiit primo statim ad diluculo, ad conducendos operarios in vineam suam. Pactus autem cum operarijs, denario in diem, misit eos in vineam suam. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in foro ociosos, & illis dixit: Abite & uos in vineam, & quocunq; iustum fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt. Rursum autem egressus circiter sextam & nonam horam, fecit similiter. Circa undecimā uero horam egressus, inuenit alios stantes ociosos, ac dicit illis: Quur hic statis totū diem ociosi. Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & uos in vineā, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Quum autem aduersperauisset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedē, exorsus à postremis usq; ad primos. Et quum uenissent, qui circa undecimam horam [uenerant,] acceperunt singuli denarium. Venientes autem primi, arbitrati sunt se plus accepturos, & acceperunt ipsi quoque singuli denarium. Et quum accepissent, murmurabant aduersus patrem familiās, dicentes: Hi postremi unam horam fuerunt in opere, & illos nobis pares fecisti, qui portauimus onus diei & æstum. At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nōnne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic postremo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? Num oculus tuus malus est, quia ego benignus sum? Sicerunt postremi primi, & primi postremi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. *Et ascendens Iesus Hierosolyma, adsumpsit duodecim discipulos seorsum in uia, & ait illis: Ecce, ascendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis: & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus illudendum, & flagellandum, & crucifigendū, & tertia die resurget. †Tunc accessit ad eū mater filiorū Zebēdæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. At ille dixit ei: Quid uis? Ait illi: lube ut sedeanthi duo filij mei, unus tibi à dextra, & alter à sinistra in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum quod ego babiturus sum? & baptisme, quo ego baptizor, baptizari. Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Poculum quidem meum bibeatis, & baptisme, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem mihi à dextra & sinistra, non est meū dare, sed [ijs contingit] quibus est paratum à patre meo. Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem cum aduocasset eos, dixit: † Scitis principes gentium dominari ipsis: & eos qui magni sunt, potestatem exercere in ipsis. Non ita res habebit inter uos: sed quicunque uoluerit inter uos magnum fieri, sit uester minister: & qui uoluerit inter uos primus esse, sit uester seruus. Sicut filius hominis non uenit, ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, ut daret animā suam redemptionē pro multis. †Etegredientibus illis Hiericho, sequuta est eum turba multa. Et ecce, duo cæci sedentes iuxta uiam, quum audissent Iesum præterire, clamauerunt, dicentes: Misere nostri Domine, fili Dauid. Turba autem increpabat eos, ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Miserere nostri Domine, fili Dauid. Et cum restitisset Iesus, uocauit eos, & ait: Quid uultis faciam uobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi nostri. Intime autem affectus miseratione Iesus, tetigit oculos eorum: & confessim uisum receperunt oculi illorum, & sequuti sunt eum.

CAP. XXI.

Et quum adpropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage, ad monum olivarum, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in uicum, qui est ē regione uestri, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet: & confessim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Dicite filiæ Sion: †Ecce, rex tuus uenit.

Quoniam ita dei bonitate & illius iustitia fauit mercedem recipiatores, uines & operarios tū parabola expontur. Christus morib; suā predicit discipulis. Cumq; Zebedæi filii summat à Christo dignitatē perficiunt, sub exemplo humilitatē docet. Duobus eius uisum restinxit.

*Vel, malus.

†Vel, bonus.

*Malum hoc interpretari sic, nisi quetus est paratum, et c. Solent enim sic Greci àn̄ pro nisi, ut. Et sic nō opus esset distinctionibus à priore in interprete additis.

†Id est, pro tota multitudine hominum. Sic enim Greci solent rū hōn̄ uocare, ipsā universitatem hominum, quamvis articulus absens non uihil huic sc̄ui derogaret, nisi Hebrei quoq; sic uerentur suo נָבָן.

¶Alij hic auctorā legunt, ut uideatur dici de Iesu: alij ἀντίστανται, ut dicatur de emittente asinā, quo sensu plenarij ueterū intellexerunt.

Christus regiam potestiam ostentans Hierosolymā asinā uectus aduenit, tempium repugnat, sc̄a excruciat, authoritatem suam contra phariseos defendit, quoru; fatam religionem & per fidam impietatē cardinālē cupidos animos uincere parabola adumbrat. Sed dū hunc capere uoluit, postullū metu impediuit.

¶Matth. 19.4
Marc. 10.4
Luc. 11.8
+Marc. 10.8
Luc. 13.8

Marc. 10.8

Marc. 10.8
Luc. 22.6

Marco. 11.8
Luc. 18.8

Marc. 11.8
Luc. 19.8

Zach. 9.8
Ecc. 62.8

Euangelium

[¶] Malum interpretari,
natum subiugi: quam
uis Columella quoq;
filios eorum uocet
pullos eorum.

[¶] id est, super illam.
id est, salutē da que
so.

[¶] Vel, predicādus: uel
laudabilis, uel fortu-
natus.

[¶] Vel, mūnulariorum.

[¶] Vel, sene.

[¶] Verbi interpretatio-
ne, sermonem unum.
Sed Hebraismus est,
pro rem quandā: uel,
aliquam questionē

[¶] Vcl, ut uetus inter-
pres, cogitabant.
[¶] id est, habebant.

[¶] Vel, propheta.
^mHoc enim udet
Græcis omisssus arti-
culus.

ⁿ Verbi interpretatio-
ne, Ego dominus: sed
Hebraismus est. Re-
spondet enim Hebrei
per pronomina, ubi
Latini per uerba, aut
adverbia.

^o Vel, interse.

tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum ^b filium subiugis. Profecti autem discipuli, fecerunt sicut præceperat ipsis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum super illa collocarunt. [¶] Plurima autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij uero cædebat ramos de arboribus, & sternebant in uia. Porro turbæ quæ præcedebant, & quæ se quebantur, clamabant, dicentes: ^dHos anna filio Dauid, ^ebenedictus ^f qui uenit nomine Domini: Hos anna in altissimis. [¶] Et quū intrasset Hierosolyma, comuta est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Iesus ille propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templum Dei, & ejecit omnes uendentes, & ementes in templo, mensasq; mensariorū, & cathedras uendentium columbas, subuertit. Et dicit eis: Scriptum est: ^gDomus mea, domus precationis uocabitur. At uos fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Cum uidissent principes sacerdotum & scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Hos anna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicant? Iesus autem dicit eis: ^hEtiam. Nunquam legistis: ⁱEx ore infantium & lactentium consinnasti laudem? Et relictis illis, exiit è ciuitate Bethaniam, & diuersatus est illic. Mane autem reuertens in ciuitatem, esuriit. Et quum uidisset ^j fici arborem unam in uia, uenit ad eam: & nihil inuenit in ea nisi folia tantū, & ait illi: Ne post hac ex te fructus nascatur in æternum. Et arefacta est continuo ficus. Et eo uiso, discipuli mirati sunt, dicentes: Quām continuo arefacta est ficus? Respondens autem Iesus, dixit eis: Amen dico uobis, si habueritis fidem, & non haſitaueritis, non solum hoc, quod accidit ficui, facietis: uerum etiam si monti huic dixeritis, tollitor & mititor in mare, fiet. Et omnia quæcunq; petieritis in precatione credentes, accipietis. Et quum uenisset in templum, accesserunt ad eum docentem principes sacerdotum & seniores populi, dicentes: Quia authoritate hæc facis? Et quis tibi dedit istam authoritatem? Respondens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo uos & ego ^b quiddam, quod si dixeritis mihi, & ego uobis dicam qua authoritate hæc faciam. Baptismus Ioannis unde erat? è cœlo, an ex hominibus? At illi disputabant apud se, dicentes: Si dixerimus, è cœlo, dicet nobis: Quare ergo non credidistis illi? Sin autem dixerimus, ex hominibus, timemus multitudinem. [¶] Omnes enim ^k habent Ioannem ut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nescimus. Ait illis & ipse: Nec ego dico uobis qua authoritate hæc faciam. Quid autem uobis uidetur? Homo ^m quidam habebat duos filios, & accedens ad priorrem, dixit: Fili, abi hodie, operare in uinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo. Postea uero poenitentia motus, abiit. Et cum accessisset ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: ⁿFaciam domine, & non abiit. Vter è duobus obsecutus est uoluntati patris? Dicunt ei: Prior. Dicit illis Iesus: Amen dico uobis, publicani & meretrices præcedunt uos in regnum Dei. [¶] Venit enim ad uos Ioannes per uiam iustitiae, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei. Vos autem quum uidissetis, non fuistis cōmoti poenitentia postea, ut crederetis ei. Aliam parabolam audite. [¶] Homo quidam erat paterfamilias, qui plantauit uineam, & sepē circūdedit ei, ac fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, locauitq; eam agricolis, & peregre profectus est. Quum autem tempus fructuum adpropinquasset, emisit seruos suos ad agricolas, ut caperent fructus ipsius. Et agricolæ adprehensis seruis eius, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium uero lapidauerunt. Iterum emisit alios seruos, plures prioribus, & tractarunt illos similiter. Postremo autem emisit ad eos filium suum, dicens: Reuerebuntur filium meū. Agricolæ autem uiso filio, dixerunt apud se: Hic est hæres, uenite occidamus eum, & occupemus hæreditatē eius. Et adprehensum eū, eiecerunt extra uineā, & occiderūt.

Quum

^lIoan.12.5

^{Psal.117.6}
^{Març.21.5}
^{Luc.19.3}
^{Ioan.2.6}

^{Esa.5.6.c}
^{Hosea.9.5}

^{Psal.8.5.b}
^{Març.11.5.b}

^{Matth.14.5}

^{Matth.9.8}

^{Esa.5.1.b}
^{Hiere.2.4}
^{Març.12.2}
^{Luc.20.5.b}

Secundum Matthæum.

12

Quum ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis? Dicunt illi: Malos male perdet illos, & uineam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nunquam legistis in scripturis: [†] Quem reprobae runt lapidem ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factū est hoc, & est mirabile oculis nostris: Ideo dico uobis, auferetur à uobis regnū Dei, & dabitur genti p̄faciēti fructus eius. [†] Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quenq; uero ceciderit, conteret eum. Et quum audissent principes sacerdotum ac pharisei parabolas eius, cognouerunt de ipsis loqui eum: & quærentes illi manus iniçere, timuerūt multitudinē: quoniā tanquam prophetā eum habebat. Et respondēs Iesus, iterū dixit eis per parabolas, & ait. CAP. XXII.

P̄ Vel, afferent.

¶ V. et, orſus. Nam uero
bū respondēdi etiam
pro ordīni sermonē
in usū est Hebreis.

Dicribit ut inuitorū
ad nuptias & vestis nu-
ptialis parabola. Que-
stionē de censu dando
Cfāti Christus expli-
cat. Sadducos refutat
actionem negātes cōtulit
cir. Quod summum in le-
ge peccatum sit, docet.
Et cuius nam filius sit
Christus Davidis testi-
monio demonstrat.

A Similatum [†] est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. **A** [†] Et emisit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias: & nolebant uenire. Rursum emisit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce, prandium meum paravi, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: uenite ad nuptias. Illi autem neglecta re, abierunt, alijs quidem in agrum suum, alijs uero ad negotiacionem suam. Reliqui uero apprehenderunt seruos eius, & contumelij adfectos, occiderunt. Rex autem audita re, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homocidas illos, & urbem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratae sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni. Itē ergo ad exitus uiarum, & quocunq; inuenieritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui illi in uias, congregauerunt omnes quotquot inuenierunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ discubentibus. Ingressus autem rex ut uideret discubentes, uidit illicet omnem non uestitum ueste nuptiali, & ait illi: Amicē, quomodo huc intrasti, non habens uestem nuptiale? At ille obmutuit. Tunc [†] dixit rex ministris: Vinctū pedibus & manibus suis enīcē in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. [†] Tunc profecti pharisei, consilium coeperunt, quo pacto illaquearent eum in sermone. Et ad illum emittunt discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus te ueracē esse, & uiā Dei cum ueritate docere, neq; curare quenquam: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet censum dare Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malitia eorū, dixit: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsar. Tunc ait illis: [†] Reddite ergo quæ sunt Cæsar, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et his auditis, mirati sunt: & omisso eo, abierrunt. [†] Illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui negant esse resurrectionem, & interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moses dixit: Siquis ^{*} mortuus fuerit, non habens liberos, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septē fratres, & primus uxore ducta, defunctus est: ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter & secundus & tertius, usq; ad septem. Postremum autem omnium defuncta est & mulier. In resurrectione ergo cuius è septem illis erit uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis, non scientes scripturas, neq; potentiam Dei. In resurrectione enim neq; matrimonium contrahunt, neq; elocantur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo. De resurrectione uero mortuorum non legistis, quod uobis dictum est à Deo, qui ait: [†] Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Deus, non est Deus mortuorum, sed uiuentium. Et quum audissent turbæ, stupuerunt super doctrina eius. [†] Pharisæi autem quum audissent, quod obturasset os Sadducæis, conuenerunt simul, & interrogauit eum unus ex eis, legis doctor quispiam, tentans eum, & dicens: Magister, quod est mandatum ^b maximum in lege? Dixit autem illi Iesus: [†] Diliges Dominum Deum tuum, toto corde tuo,

V. d. Preceptor.

⁶ Verbi interpretatio
ne, magnū, iuxta He
braismū, qui positiuo
utitur pro superlatiō
ne, quo caret.

Euangelium

Et tota anima tua, tota et mente tua. Hoc est primum & maximum mandatum. Secundum autem simile huic: [†]Diliges proximum tuum perinde atque te ipsum. In his duobus mandatis tota lex & prophetae pendent. [†]Congregatis autem pharisaeis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: David. Ait illis: Quomodo ergo David in spiritu uocat eum Dominum, dicens: [†]Dixit Dominus dominum meum, sed a dextra mea: Donec ponam inimicos tuos, sub sellium pedum tuorum? Si ergo David uocat eum dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respondere quicquam, neque ausus fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare.

CAP. XXIII.

A¶ Vnde Iesus loquutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: In cathedra Mosi sederunt scribae & pharisaei, omnia ergo quae cuncte iuissent uos seruire, seruare, & facite: ceterum secundum facta eorum ne facite: dicunt enim, & non faciunt. [†]Colligant enim onera grauia, difficultates portatu, & imponunt in humeros hominum, ceterum digito suo nolunt ea mouere. Omnia uero facta sua faciunt in hoc, ut spectentur ab hominibus. Dilatant autem phylacteria sua, & amplificant fimbrias palliorum suorum, amiantaque primos accubitus in coenis, & prius sedes in synagogis, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabbi. Vos autem ne uocemini Rabbi, unus est enim magister uestrus, [nempe] Christus: omnes autem uos fratres estis. Et patrem ne uocaueritis uobis in terra: unus est enim pater uestrus, qui est in celis. Nec uocemini magistri: unus enim uestrus est magister, [nempe] Christus. Qui maximus est uestrum, erit minister uestrus. [†]Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. Vnde autem uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum celorum ante homines: uos enim non intratis, neque ingressuros sinitis intrare. [†]Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia comeditis domos uiduarum, idque praetextu, ut qui prolixè preceremini, propter hoc grauius iudicium subibitis. Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia obitis mare & terram, ut faciatis unum proselytum: & quem fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo magis quam uos estis. Vnde uobis duces caeci, quia dicitis: Quicunque iurauerit per templum nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, in noxia est. Stulti & caeci, utrum enim maius est, aurum an templum, quod sanctificat aurum? Et quicunque iurauerit per altare, nihil est: quicunque autem iurauerit per donum, quod est super illud, in noxia est. Stulti ac caeci, utrum enim maius est, donum an altare quod sanctificat donum? Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quae super illud sunt. Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurauerit per celum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super ipsum. Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia decimatis mentham, & anethum & cynamum: & reliquistis quae grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam ac fidem. Haec oportebat fecisse, & illa non omisisse. Duces caeci, excolantes culicem, cameolum autem glutientes. Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia purgatis exteriorem poculi patinæ pars, ceterum intus plena sunt rapina & intemperantia. Pharisaei caece, [†]purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exterior horum pars pura reddatur. Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia similes estis sepulchris dealbatis, quae foris quidem ad parentis speciosa, intus uero plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurcitia: sic & uos foris quidem ad parentis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocriti & iniquitate. Vnde uobis scribae & pharisaei hypocritae, quia aedificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissimus tempore patrum nostrorum, non fuissimus socii eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis uobis meti ipsis, quod filii sitis eorum qui prophetas occiderunt. Vos quoque implete mensuram

Levit. 19. 4
Marc. 12. 4

Psal. 109. 8

Luc. 11. 4
Act. 15. 4
Marc. 12. 4
Luc. 20. 8

Luc. 14. 8. 18. c

Luc. 10. 8

^aSic Latinus quæcumque iuxta Grecum idiomata, à dextris meis: præterquam quod Hebreus quoque in Epsalmo singularis est numerus.

^bAcerba falso docentia & hypocritarum obviatio, quibus & similitudinam sanctimoniam & prophetarum cædes obiciunt. Deinde Hierosolymis quoque excidiū properū impianum ingratitudinem minarunt.

^cVel, concilijs, ut uetus interpres habet.

^dId est, eos qui conantur ingredi.

^eQuæ eclipsi Hebreica, arida dicitur.
^fId est, ut per trahatis aliquem ethnicum in uestram religionem: q.d. ad religionem aduentum.

^gHebraismus est, id est, obnoxium gehennæ.
^hVel, ei prestâda cul pacis. Verbi interpretatione, debet.

ⁱVel, consecrat.

^jVel, consecrati.

^kSicut ius ex beneficio.

^lScilicet, poculum, et patina, et quæ significantur hac allegoria.

^mSimulatione, id est, studio simulationis.

ⁿId est, cede.

ram patrum uestrorum. Serpentes, progenies uiperarū, quomodo effugietis ^a iudicium gehennæ? Ideo ecce, ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & scribas: & illorum aliquot occidetis, crucifigetis ^c: & illorum nonnullos flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate ^b alia in aliā, ut redundet in uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine ^d Abel iusti usq; ad sanguinem ^e Zachariæ filij Barachiæ, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico uobis, redundant hæc omnia in nationem istam. ^f Hierusalem Hierusalē, quæ occidit prophetas, & lapidas eos qui ad te ipsam missi sunt: ^g quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluitis. Ecce, relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis, haudquaquam me uidebitis post hac, donec dicatis: ^h Benedictus, qui uenit nomine Domini.

CAP. XXIII.

Et ⁱ egressus Iesus, discedebat à templo, & accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei structuras templi. Iesus autem dixit eis: Nōnne uidetis hæc omnia? Amen dico uobis, ^j non relinquetur hīc lapis super lapidem qui nō destruendus sit. Sedente autem eo in monte Oliuarum, accesserunt ad eum discipuli seorsum, dicentes: Dic nobis, quando hæc uenient? & quod signum aduentus tui, & cōsummationis saeculi? Et respondens Iesus, dixit eis: ^k Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, multosq; seducent. Audituri autem estis bella, & rumores bellorum, uidete ne turbemini. Oportet enim ea omnia fieri, sed nondum ^l est finis. ^m Consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erūt pestilentiae, & fames, & terræmotus certis locis. Hæc autem omnia initū sunt dolorum. Tunc ⁿ tradent uos in afflictionem, & occident uos: & eritis inuisi cunctis gentibus propter nomen meum. Et tunc offendunt multi, & aliis aliū inuicem tradent, seq; odio habebunt inuicem, & multi pseudoprophetæ exorientur, ac seducent multos. ^o Et propterea quod multiplicata fuerit iniquitas, frigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit usq; in finem, hic saluus erit. ^p Et prædicabitur hoc Euangeliū regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc ueniet ille finis. ^q Cum ergo uideritis abominationem desolationis, (quæ dicta est per Danielem prophetam,) stantem in loco sancto: qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudea sunt, fugiant in mōtes: qui in tecto, non descendat, ut tollat quicquam è domo sua: & qui in agro, non revertatur retro, ut tollat uestes suas. Væ autem prægnantibus & lactantibus in diebus illis. Orate autem, ut nō fiat fuga uestra hyeme, neq; sabbato. ^r Erit enim tunc afflictio magna, qualis non extitit ab initio mundi, ad hoc usq; tempus, neq; existet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, nō seruaretur ulla caro: sed propter electos, decurtabuntur dies illi. ^s Tunc si quis uobis dixerit: Ecce, hīc Christus, aut illic: ne credatis. Exorientur enim ^t pseudochristi & pseudoprophetæ, & ædenter signa magna, & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi. Ecce, prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis: ecce, in deserto est, ne exeat: ecce, in penetralibus, ne credatis. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & relucet usq; in Occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbi cunq; enim fuerit cadauer, illic congregabunt aquilæ. ^u Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obsecrabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, uiresq; cœlorum commouebuntur: & tunc adparebit signū filij hominis in cœlo, plangentq; tunc omnes ^v tribus terræ, ^w & uidebunt filiū hominis uenientē in nubib; cœli, cū potentia & gloria multa. ^x Et mittet angelos suos cum tubæ sonitu magno, & congregabunt electos eius, à quatuor uentis, ab extremis cœlorum, usque ad extrema eorundem. Ab arbore autem fici discite similitudinē, quum iam ramus eius gener extiterit, & folia fuerint enata, scitis prope esse æstatem. Ita & uos quum ui-

^a iudicium pro supplicio, Hebraismus est et synecdoche.

^b Verbi interpretatione, de ciuitate in ciuitatem.

^c Vel, ut recidat in uos: uerbi interpretatione, ut ueniat super uos.

^d Verbi interpretatione, ueniet hæc omnia super, &c.

^e Id est, genus hoc bona minima.

^f Vel, felix: uel, fortunatus: uel, prædicandus.

^g Christus iudicium & fatum Hierosolymis impendens exponit, describens simul quæ ligna & turba illum interiū praesciisse sint, et quam crudelis futura sit uastatio. Deinde occasione accepta de orbis rotis excedio differit, sive de consummatione saeculi et de glorioso aduentu filii hominis in iudiciū, adhortans oīs ad uigilantiā et sobrietatem premijs proprieatis propositis.

^h Vel, solun.

ⁱ id est, al. isai.

^j vel, hinc inde: quas

dicas, locatim seu per

loca, nō autem singu

lis locis.

^k Vel, odio.

^l id est, saecularem extitatem.

^m id est, corpus: uel, animans ullum, iuxta Hebraismū: uel, quicquam mortale.

ⁿ Id est, qui se falso Christi nomine uendant.

^o Vel potius, nationes.

Euangelium

vel, natio.

deritis hæc omnia, scitote propè esse in foribus. Amen dico uobis, nō praeterierit
ætas hæc, donec omnia ista facta sint. Cœlum & terra præteribunt, uerba autem
v mea nequaquam præterierint. Cæterum diem illam & horam nemo scit, ne ange-
li quidem cœlorum, nisi pater meus solus. ^{Gen. 6. & 7. 6} ^{Luc. 12. 4f} † Sed sicut erant dies Noe, ita erit:
& aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium,
edentes & bibentes, contrahentes matrimonium, & nuptum dantes, usq; ad eum
diem, quo intravit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec uenisset diluuium,
& sustulisset uniuersos: ita erit & aduentus filij hominis. Tunc ^{Luc. 17. 8} † duo erunt in agro,
unus adsumitur, & alter relinquitur: duæ molætes in mola, una adsumitur, & alte-
ra relinquitur. ^{Luc. 12. 4} † Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus uester uentu-
rus sit. Illud autem scitote, si scissit pater familiâs, qua uigilia fur uenturus fuisset, ui-
gilasset utiq; & non siuisset perfodi domum suam. Ideo & uos estote parati, quia
qua hora non putatis, filius hominis uenturus est. ^{Matth. 25. 1} † Quis est fidelis seruus & pru-
dens, quem præfecit dominus famulitio suo, ut det illis alimentum in tempore?
† Beatus seruus ille, quem quum uenerit dominus eius, inuenierit sic facientem. A-
men dico uobis, omnibus bonis suis præficiet eum. Quod si dixerit seruus ille ma-
lus in corde suo: Cunctatur dominus meus uenire, cœperitq; percutere cōseruos,
edere autem & bibere cum ebrïjs, ueniet dominus serui illius, in die qua non expe-
ctat, & hora qua ignorat, & dissecabit eum, partemq; eius ponet cum hypocritis,
ibi erit ploratus & stridor dentium.

CAP. XXV.

A **T**unc assimilabitur regnum cœlorum decem uirginibus, quæ sumptis lampa-
dibus suis, exierunt obuiam sponsô. Quinq; autem ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis, non sumpserant oleum se-
cum. Prudentes uero sumpserant oleum in uasis suis unâ cum lampadibus. Cun-
stante uero sposo, dormitauerunt omnes, ac dormierunt. Porrò medio no-
ctis clamor factus est: Ecce, sponsus uenit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt om-
nes uirgines illæ, & adornauerunt lampades suas. Fatuæ autem prudentibus dixe-
runt: Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguntur. At pruden-
tes responderunt, dicentes: [Nequaquâ,] ne quando non sufficiat nobis & uobis:
quin ite potius ad uenditores, & emite uobis ipsi. Porrò dum abirent emptum, ue-
nit sponsus: & quæ paratae erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, clausaç; est ian-
nua. Postea uero ueniant & reliquæ uirgines, dicentes: Domine, Domine, aperi
nobis. At ille respondens, ait: Amen dico uobis, nō noui uos. Vigilate itaq;, quia
B nescitis diem neq; horam qua filius hominis ueniet. ^{Luc. 19. 5} † Sicut enim homo quidam
peregre proficisciens, uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: & huic quidē
dedit quinq; talenta, alijs autem duo, alijs uero unum: unicuiq; secundum suam fa-
cultatem, & peregre profectus est statim. Abiit autem qui quinq; talenta accep-
rat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinq; talenta. Similiter & qui duo
[acceperat,] lucratus est & ipse altera duo. Qui autem unum acceperat, abiit, & fo-
dit in terra, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum uero temporis, uenit
dominus seruorum illorum, & subducit rationē cum eis: & accedens qui quinq; talenta
acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens: Domine, quinq; talenta tra-
didisti mihi, ecce, altera quinq; talenta lucratus sum per ea. Ait autem illi dominus
eius: Euge serue bone, & fidelis, ^{*}in paucis fuisti fidelis, multis te præficiam: intra
in gaudium domini tui. Accedens autem, & qui duo talenta acceperat, ait: Domi-
ne, duo talenta tradidisti mihi, ecce, altera duo talenta lucratus sum per ea. Ait illi
dominus eius: Euge serue bone & fidelis, in paucis fuisti fidelis, multis te præficiā:
intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat,
c ait: Domine, noueram te hominem esse durum, metentem ubi non seminasti, &
inde congregantem ubi non sparsisti, ac territus abiit, abscondiç talentum tuum
in terra.

Parabola decem uirgi-
num & talentorum uigi-
nantiam fideliq; dignis res-
tacentem fructibus su-
det & sui iubet memores
esse officij. Hinc que nā
extremi iudicii forma
dura sit, edocet.

vel, paucis præ-
ficius. Hoc enim ualeat
in cum accusatio.

**Matt. 15. b
Marc. 4. c
Luc. 8. c. 19. d**

**Ez. 18. b
Ezech. 18. b**

Ecccl. 7. d

**Mal. 6. c
Math. 2. d
Loc. 13. f**

Ioan. 5. e

**Marc. 14. a
Loc. 22. a**

**Marc. 14. b
Loc. 22. a**

**Marc. 14. b
Loc. 22. a**

Ioan. 13. b

in terra. Ecce, habes quod tuum est. Respondens autem dominus eius, dixit ei: Serue male & piger, sciebas me metere ubi non seminaui, & congregare illinc ubi non sparsi: oportuit ergo te commisisse pecuniā meam mensarijs, & ueniens ego receperissem utiq̄ quod meum est cum usura. Tollite itaq̄ ab eo talentū, & date ei qui habet decem talenta. † Omni enim habentī dabitur, & abundabit: Qui uero nō habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Et inutilē seruum ejcīte in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Cum autem uenerit filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit in solio gloriae suae: & congregabuntur ante eum omnes Gentes, & separabit eos, alteros ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hōedis: & statuet oves quidē à dextra sua, hōdos autem à sinistra. Tunc dicet rex his, qui à dextra sibi erunt: Venite benedicti patris mei, possidete regnum paratum uobis à primordio mundi. † Esuriui enim, & dedistis mihi cibum: sitiui, & dedistis mihi potum: peregrinus eram, & hospitio accepistis me: nudus, & operuistis me: † infirmus fui, & uisitastis me in carcere eram, & uenistis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te uidimus esurientem, & pauius: aut sitientem, & potum dedimus: Quando autem te uidimus peregrinum, & hospitio excepimus: aut nudum, & operuimus: quando aut te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te. Et respondens rex, dicet illis: Amen dico uobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis. † Tunc dicet & his, qui à sinistra erunt: Discedite à me maledicti, in ignē æternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi cibum: sitiui, & non dedistis mihi potum: peregrinus eram, & non excepistis me hospitio: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non uisitastis me. Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te uidimus esurientem, aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi: Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico uobis, quatenus non fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis. † Et abibunt, hi in suppliciū æternū: iusti uero in uitam æternam.

C A P. XX VI.

^bpluralis numerus in his, Græcismus est.
^cId est, fortunati uel, favorabiles.

^dVel, infelices: uel, execrabiles.

^AChritus in domo Simonis leprosi sepulturę præparatus à Iuda prædictur: ante tamen cena instituta ad monrem olfetti egreditur, ubi milites capti ad seniores populi & sacerdotes deducunt, quorum sententijs damnatur. Petrus uero perterritus, ter, ut prædixerat illi dominus, exundem abnegat. ^eVel, aulam.

^cVel, proderet.

^f¶, dām significat certū quempia, quē tum nominarit Christus, euangelista autē non nominat.

Euangelium

^aVcl, qui intinxerit.
N*on* C*um* hoc potest si-
gnificare, i*n*ubet.

^cVcl, prodidit.

^fNon r*arum* est Eu-
gelis*is* p*re*s*e*ntia po-
nere p*ro* mox futuris.
Sp*ec*ip*hr*asis est uini:
^bVcl, cum b*y*m*un*u*m*
recitassent.

ⁱGrec*e* ^jleg*itur*
quod loc*ū* significat.

^fVcl, ne succumbatis
aut cedatis tentatio-
ni.
ⁱVel, humanitas.

^mVcl, flagiti*orum*.

ⁿSec*undum* leg*e*, que-
iubet homicidas in-
terfici.
^oVcl, quod talia os-
porteat evener*e*.

^pVcl, eulam*us*.

unus uestrum me proditurus est. Et m*œ*stitia affecti uehementer, c*o*operunt s*in*u*g*uli dicere ei: Nunquid ego sum Domine? At ipse respondens, ait: ^aQui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus est. Filius quid*e* hominis abit, sicut scriptum est de illo: uae autem homini illi per quem filius hominis proditur, bon*u* erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui tradidit eum, dixit: Num ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. ^tVescentibus aut*e*is, accepit ^{1 Cor. 11.1} Iesus panem, & quum egisset gratias, fregit, dedit*ō* discipulis, & ait: Accipite, co*medite*, hoc est corpus meum. Et accepto poculo, actis*ō* grat*is*, dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus, qui est noui Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Dico autem uobis: Neutiqu*ā* bibero posthac de hoc s*ecundu*m fructu uitis, usq*ue* in diem illum, quum illum bibam uobis*ū* nouum in regno patris mei. Et ^bquum hymnum cecinissent, exierunt in montem Oliuarum. Tunc dicit illis Iesus: Omnes uos offendemini mea causa nocte hac. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis. Postquam au*tem* suscitatus fuero, præcedam uos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunquam offendar. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, hac nocte antequam gallus cantet, ter negabis me. Ait illi Petrus: Etiam*si* oportuerit me mori tecum, neutiquam te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. ^tTunc uenit Iesus cum illis in prædium, quod dicitur Gethsemane, & dicit discipulis: Sedete h*ic*, donec digressus, orem illic. Et adsumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, coepit affici m*œ*stitia & anxietate. Tunc ait illis Iesus: M*œ*sta est anima mea usq*ue* ad mortem: manete h*ic*, & uigilate mecum. ^tEt progressus paululum, procidit in faciem suam, orans, ac dices: Pater mi, si fieri potest, transeat a me poculum istud. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Et uenit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro: Adeo n*ō* potuistis un*ā* horam uigilare mecum? Vigilate & orate, ut ne ^cincidatis in tentatione. Spiritus quid*e* promptus est, at caro infirma. Rursum secundo digressus, orauit, dicens: Pater mi, si non potest hoc poculum transire a me, nisi bibero illud, fiat uoluntas tua. Et uenit, & reperit eos iterum dormientes. Erat enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abi*xt*, & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam h*ic*, & requiescite. Ecce, adpropinquauit hora, & filius hominis traditur in manus ^dpeccatorum. Surgite, eamus, ecce adpropinquauit qui me tradit. ^tAdhuc eo loquente, ecce, Iudas unus ex duodecim, uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, a principibus sacerdotum & senioribus populi. Proditor autem eius dedit illis signum, dicens: Quemcunq*ue* osculatus fuero, ipse est, præhendite eum: & confessum accedens ad Iesum, dixit: Ave rabbi. Et deosculatus est eum. Dixit*ō* illi Iesus: Amice, quorsum ades? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & præhenderunt eum. Et ecce, unus ex his, qui erat cum Iesu, extenta manu, exemit gladium suum, & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuerte gladium tuum in locum suum. ^tOmnes enim qui accipiunt gladium, gladio peribunt. An existimas, quod non possim modo rogare patrem meum, qui exhibeat mihi plusquam duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quod sic oporteat fieri. Illa hora dixit Iesus turbis: Tanquam ad latronem existis cum gladijs & fustibus, ad compræhendendum me: quotidie apud uos sedebam docens in templo, & n*ō* me præhendistis. ^eHoc autem totum factum est, ut completerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo, fugerunt. At illi compræhensum Iesum abduxer*ū* ad Caiaph*ā* principem sacerdotum, ubi scribæ & seniores conuenerant. Petrus autem sequebatur eum procul usq*ue* ad atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrò, sedebat cum ministris,

Secundum Matthæum.

15

nistris, ut uideret finem. Principes autem sacerdotum & seniores, & totum cōsilium quærebant falsum testimonium contra Iesum; ut morti eum traderent, & non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inueniebant. Postremo autem aduenerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes? Cur isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et respondens princeps sacerdotum, dixit illi: Adiuro te per Deum uiuentem, ut dicas nobis, an tu sis Christus, filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Veruntamen dico uobis, iam hinc uidebitis filium hominis sedentem à dextra potentiae, & uenientem in nubibus coeli. Tunc princeps sacerdotum disruptus uestimenta sua, dicens: Proloquutus est blasphemiam, quid insuper egemus testibus? Ecce, nunc audistis blasphemiam eius, quid uobis uidetur? At illi respondentes, dixerunt: Reus est mortis. Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei infregerunt. Alij autem palmis cæciderunt eum, dicentes: Vaticinare nobis Christe: Quis est, qui te percussit? Petrus uero se debat foris in atrio, & accessit ad eum una ancillula, dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dices: Nescio quid dicas. Quum autem exiisset in uestibulum, uidit eum alia [ancillula,] & a iis qui aderant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazarenus. Et iterum negauit cum iureiurando: Non noui hominem. Et paulo post accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es: nam & sermo tuus te manifestum facit. Tunc coepit deuouere se & iurare, quod non nosset hominem. Et continuo gallus cantauit. Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat ei: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare.

CAP. XXVII.

Tempore uero iam matutino, consilium ceperunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi aduersus Iesum, ut eum morti traderent. Et uinctum eum, abduxerunt, & tradiderunt eum Pontio Pilato præsidi. Tunc uidens Iudas, qui eum prodiderat, quod condemnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos ad principes sacerdotum & seniores, dicens: Peccavi, qui prodiderim sanguinem innoxium. At illi dixerunt: Quid nostra? tu uideris. Et proiecit argenteis in templo, recessit: & abiit, & laqueo se præfocauit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbo nam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum: quapropter uocatus est ager ille, ager sanguinis, usq; in hodiernum diem. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Et accepserunt triginta argenteos, pretium aestimati, quem aestimatorem emerunt à filiis Israel, & impenderunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Iesus autem stabat ante præsidem, & interrogauit eum præses, dicens: Es tu rex Iudeorū? Ait autem illi Iesus: Tu dicas. Et quum accusa retur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quā multa aduersum te testificantur? Et non respondit ei ad tulit uerbū, ita ut miraretur præses uehementer. In festo autem consueuerat præses multitudini dimittere unum uinctum, quem uoluissent. Habebat autem tunc uinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis, dixit eis Pilatus: Utrum uultis dimittam uobis, Barabbam an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim, quod per inuidiam tradidissent eum. Sedente autem illo pro tribunali, mandata misit ad eum uxor eius, dicens: Nihil tibi rei sit cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnis propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt multitudini, ut peterent Barabbā, Iesum uero perderent. Respondens autem præses, dixit illis: Utrum uultis è duobus dimittam uobis? At illi dixerunt: Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciā Iesu, qui dicitur Christus?

^aHebraismus est, ut supra quoq; annota^b uimus, p. Orsus: uel, iterum.

^cId est, id quod dixi-
stī, scilicet sum.

^dPluralis numerus in
tali sermone, Græcis-
mus est.

^eAntonomasia est, id
est, à dextra dei.

^fVcl, depalmarunt.

^gVelllingua tua te
prodit.

^hIudas cum Iesum Pila-
to tradidū uidisset, abie-
cta proditionis mercede
laqueo uitam finiuit. Pi-
latus cum multa frustra
tentasse, Iesum flagella-
tum crucifigi iubet. Su-
spensus illuditur: morte
plurima signa subsequuntur:
sepelitur à Iosepho.
splendide, Iudæi sepultū,
ne resurgat, obſident.

ⁱVcl, in gazophylac-
ium.

^bVcl, missum faciu-
stum istum.

Evangeliū

Dicunt ei omnes: Crucifigatur. Præses aut̄ ait: Quid nam mali patruauit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Videns autē Pilatus se nihil proficere, sed magis tumultū fieri, accepta aqua, abluit manus coram multitudine, dicens: Innocens sum à sanguine iusti huius, uos uideritis. Et respondens uniuersus populus, dixit: Sanguis eius in nos, & in filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbā, Iesum aut̄ flagellatū tradidit ut crucifigeretur. Tunc milites præsidis cū adsumpsissent Iesum in prætoriū, congregauerunt ad eum uniuersam cohortē. Et quū exuissent eum, induerunt ei chlamydē coccinā, & coronam ē spinis contextā imposuerunt capiti eius, & harundinē in dexteram eius, & genu flexo ante eum, illudebat ei, dicentes: Aue rex Iudæorū. Et quum inspuissent in eum, accipiebant harundinē, & percutiebant caput eius. Et postquam illusissent ei, exuerūt eum chlamyde, & induerunt eum uestimentis suis; & abduxerunt eum ut crucifigerent. † Exeentes autē, inuenerunt hominē Cyrenæū, nomine Simonē, hunc adegerunt, ut gestaret crucē eius. † Cumq; uenissent in locū, qui dicitur Golgotha, qui dicitur Caluariæ locus, dederunt ei potui acetū cum felle mixtū: & quum gustasset, noluit bibere.

Marc. 15. b
Luc. 23. 4
Cor. 19. d

¶ Postquā autē crucifixerunt eum, diuiserunt uestimenta eius, sortē mittentes: ut impleretur quod dictū est à propheta: † Diuiserunt inter se uestimenta mea, & super uestitu meo miserunt sortē. Et sedentes seruabant eum ibi. Et † imposuerūt supra caput eius cauſam ipsius scriptā: Hic est Iesus rex Iudæorum. Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus à dextra, & alter à sinistra. Prætereuntes aut̄ impia conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: [Tu] ille destructor templi, quod in triduo ædificas, serua temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotū illudentes cum scribis & senioribus, dicebant: Alios seruauit, seipsum non potest seruare. † Si rex Israel est, descēdat nunc de cruce, & credemus ei. † Confidit in Deum, liberet eum nunc, si fauet ei. Dixit enim: Filius Dei sum. Id ipsum aut̄ & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.

Marc. 15. b
Ivan. 19. 4
Psal. 21. d
Luc. 23. e

A sexta autē horā tenebræ bobortæ fuerunt super uniuersam terrā, usq; ad horam nonam. Circa autē horam nonā, exclamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli, Eli, lama sabachthani: † Hoc est, Mi Deus, mi Deus, quur deseruisti me? Quidam autem illic stantium, hoc auditio, dicebant: Heliam uocat iste. Et continuo currens unus ex eis, acceptam spōgiam, quam impleuerat aceto, imposuit harundini, dabatq; ei potum. Cæteri uero dicebant: Sine, uideamus an ueniat Helias, seruaturus eum. Iesus autem quum clamasset iterum uoce magna, emisit spiritum. Et ecce, uelū templi scissum est bifariam, à summo usq; ad imum: & terra mota est, petræq; scisæ sunt, & monumenta aperta sunt, multaq; corpora sanctorum, qui dormierant, suscitata sunt: & egressi ē monumentis post resurrectionem eius, intrauerunt in sanctam ciuitatem, & adparuerunt multis. Centurio uero, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, uiso terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerunt ualde, dicentes: Vere filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ ē longinquō spestantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi. † Cū

Psal. 21. 8
Cor. 19. 8
Marc. 15. 4
Luc. 23. 8
Cor. 19. 8

autem aduerseruisset, uenit homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse fuerat discipulus Iesu: hic accessit ad Pilatum, ac postulauit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et cum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindoni mundæ, posuitq; illud in monumēto suo nouo, quod exciderat in petra: & ad uoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum. Postero autem die, qui est postridie parasceuæ, conuenerunt principes sacerdotum & pharisæi, ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus, impostorem illum dixisse adhuc uiuentem: † Post triduum resurgo, iube ergo muniri sepulchrum, usq; in diem tertium, ne quando

¶ id est, poena effusi sanguinis.

¶ Inab. infinīti temporis est, id est, liberū est ad quodvis præteritum, siue imperfēctum, siue perfectum, siue plusquamperfēctum.

¶ Pluralis numerus à Græcismo est.

¶ Vel, si voluntatem adiecit ad eum. Verbi interpretatione, si uult eum.

¶ Scilicet à sexta nostra antemeridiana (que Hebreis prima fuit) numeranda. Ea autem sexta Hebreorum, nostra est duodecima. Nona uero Hebreorum, nostra est tercia postmeridiana. ¶ Vel, extiterunt: uel, fuerunt.

¶ Vel, ut uetus interpres, in duas partes. ¶ Vel, fuscitationem.

¶ Vel, post triduum resuscitor.

Secundum Marcum.

16

quando ueniant discipuli eius, & furentur eum, dicantq; "plebi, "surrexit à mortuis: & euadat° posterior error peior illo priore. Ait illis Pilatus: Habetis p custodiā, abite, munite sicut scitis. Illi autem profecti munierunt sepulchrū obsignato lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

Vesperat autem **b** Sabbati, quæ illucescit in **o** primam Sabbati, uenit Maria Magdalene, & alia Maria, ut uiderent sepulchrū. Et ecce, terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini qui descenderat de cœlo, accedens, deuoluit lapidē ab ostio, sedebatq; super eum. Erat aut̄ species eius similis fulguri, & indumentum eius candidū sicut nix. Præ timore autē eius concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Respondens autē angelus, dixit mulieribus: Ne timeatis **B**uos, scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, queratis: non est hic, surrexit enim, sicut dixit. Venite, inspicite locū ubi positus erat Dominus. Et cito profectæ, dicentes discipulis eius, eum surrexisse à mortuis, & ecce, præcedit uos in Galilæam, ibi eum uidebitis. Ecce, dixi uobis. Et digressæ celeriter à monumento, cum timore & gaudio magno, currebant, ut renunciarent discipulis eius. Dum autē proficisci bantur ad deferendū nunciū discipulis eius, ecce, Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ aut̄ accesserunt, & præhenderunt pedes eius: & adorauerunt eum. Tunc ait ille Iesus: Ne timeatis, abite, nunciate fratribus meis, ut abeant in Galilæam, & ibi me uidebunt. Abeuntibus autem illis, ecce, quidam ex custodia uenerunt in ciuitatem, ac nunciauerunt principibus sacerdotū omnia quæ acciderant. Et cōgregati cum senioribus, consilio capto, pecuniā copiosam dederunt militibus, dicentes: Dicite, discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit sub præside, nos **s**persuadebimus ei: & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerūt sicut erant edocti: & diuulgatus est hic sermo apud ludæos, usq; in hodiernum diem. Vndecim autē discipuli abierunt in Galilæam, in montem, quo constituerat ipsis Iesus. Et cum uidissent illū, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt. Et accedens Iesus, loquutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas, in cœlo & in terra. Profecti ergo **b** docete omnes ḡetes, baptizantes eos in nomen patris, & filij, & spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quæcūq; præcepī uobis. Et ecce, ego uobiscum sum omnibus diebus, usq; ad consummationem saeculi.

^mVel patius, populo.
ⁿVel, suscitatus est.

Christum à mortuis resurrexisse angelus Matris nunciat, quæ & occurrente libi cernuntur. Iudezi eius resurrectione munieribus et mendacibus obsecrare conatur. Christus in Galilaea cum discipulis colloccurus ijsde Buangelij functione commendatur.

o Vtrobis; superlatius est per κατάκεντης
positus ab Euangeliista pro comparatio-
quia Hebreis eadem
uox est per compara-
tiuum & superlatiu-
um interpretanda

אחרור ר' אשור
PId est, milites custo-
diis deputatos. Potest
et per imperatiuum
interpretari. Habete
custodiam, siue, Agi-
te custodiam.

^aVcl, sub exitum.
^bV cl, sabbatorum.
^cV cl, lucē tradit: uel,
lucem redditum.

^aUicem virum.
^bInterpretatione uer-
bi, unam.
^cAllij, aspectus.
^dVel, suscitatum esse.
^eVel, placabimus
eum.
^fVerbi interpretatio-
ne, discipulare, aut di-
scipulos facere.

Euangelium secundum Marcum.

CAPVT I.

N I T I V Mª Euangeli*j* Iesu Christi, filii Dei, prout scri-
ptum est in prophetis: † Ecce, ego emitto nūcium meum
ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.
† Vox clamantis in deserto: Parate uiam Domini, rectas
facite semitas eius. * Baptizabat Ioannes in deserto,
prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem pec-
catorum. Et egrediebantur ad eum tota Iudea regio, ac
Hierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab illo in lor-
dane flumine, confitentes peccata sua. † Erat autē Ioan-

**Logatio est. signifi-
cans, Euangelium Iesu
Christi filij dei sic
incipit prout, &c.
b Hebraismus est. pro-
ante te: uel. ante ad-
uentum tuum.**

Marcus Euangelium suum à loanne orditus, cuius baptis̄mum et prædicationem præmit. Christus autē ab eodem baptizatus discipulos vocat & prædicandū annus aggredivit. In Capernaum dæmoniacū à dæmonicē & socrum Petri febricitatēm à febri liberat & multis alijs miraculose medetur. Basileus virtutes per totam Galliam exercet, in qua le-

**Marc. 16.b
Luc. 24.d
John. 20.c**

Matth. 3. 2
Mal. 3. 2'

B6.40.2
Loc.3.a
loan.1.c
#loan.3.d

Evangeliū

^aVel, pellit.

^bEius abundat more
Hebraico.

^cVel, in quo placatus
sum.

^dVel, emittit.

^eVel, auctoritate
preditus.

^fVel potius, sine.

^gVel, discipulifex.

^hId est, ill lucem pro-
digij uel, in mundū uen-
ni à patre.

ⁱVerbi interpretatio-
ne, discipulit ab eo.

^mVerbi interpreta-
tione, sermonem. Sed
Hebraismus est, ser-
mo pro re.

ⁿVel, p dies aliquot,
si iusquā.

^oVel, caperent eos.

Paralyticum Christus
peccatis suis & mor-
bo liberat. Matthæus di-
scipulis adiungit. Ca-
sam aduentus sui phar-
iseis mormonantibus in-
dicat. Nimiam & simi-
larem ieiunij religiōnēm
corrigit. Discipulos de
sabbati uiolacione accu-
satos Davidis exemplo
defendit.

nes uestitus pilis cameliniis, & zona coriacea circū lumbos suos, uestebatur ḥ lo-
cūstis & melle sylvestri; & prædicabat, dicens: ^tVenit, qui fortior est me, post me,
cuius non sum idoneus, ut procumbens soluam corrigiam calciamētorum eius.

Ego quidem baptizauī uos aqua, ille uero baptizabit uos spiritu sancto. ^tEt

uenit in diebus illis, ut ueniret Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizaretur à Ioan-
ne in Jordane. Et statim quum ascenderet ex aqua, uidit diffundi cœlos, & spiritū

tanquā columbā descendētē super illū. Et uox ædita est e cœlis: Tu es ille filius
meus dilectus, in quo mihi bene cōplacitū est. ^tEt cōtinuo spiritus illū expel-
lit in desertū, & erat illic in deserto dies quadraginta, & tētabatur à Satana, eratq;
cum feris, & angeli ministrabant illi. ^tPostquam autē traditus est Ioannes, ue-
nit Iesus in Galilæam, prædicans Euangeliū regni Dei, & dicens: Impletū est tem-
pus, instatq; regnū Dei, resipiscite, & credite Euangeliō. ^tQuu ambularet autē

iuxta mare Galilææ, uidit Simonem, & Andream fratrem eius, facientes retia in
mare. Erant enim pescatores, & dixit eis Iesus: Sequamini me, & faciam, ut efficia-
mini pescatores hominū. Ac protinus relicts retibus suis, sequuti sunt eum. ^tEt

progressus illinc paululum, uidit Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrem
eius, qui & ipsi in nauī reconcinnabant retia, statimq; uocauit illos: & illi relictō
patre suo Zebedæo in nauī cum mercenarijs, sequuti sunt eum. ^tEt ingredi-

untur Capernaum, & statim Sabbatis ingressus in synagogam, docebat, & stu-
pebant super doctrinā eius. Docebat enim eos, tanquam ^sauthoritatem habens,

& non sicut scribæ. Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui im-
mundi, & exclamauit, dicens: ^bEia, quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? Ve-

nisti ad perdendum nos? Noui te qui sis, [nimirum] ille Sanctus Dei. Et increpa-
uit illum Iesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et quum laniasset eum spiritus im-
mundus, exclamassetq; uoce magna, exiit ab eo. Et obstupuerunt omnes, ita ut ro-

gitarent inter se, dicentes: Quid est hoc? Quæ doctrina noua hæc? Quia cum autho-
ritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Emanauit autem fama

eius statim in totam undiq; regionem Galilææ finitimam. ^tEt protinus e syna-

goga egressi, uenerunt in domum Simonis & Andreæ, cum Iacobo & Ioanne. So-

crus autem Simonis decumbebat febricitans, & continuo dicunt ei de illa. Et cum
accessisset erexit eam, appræhensa manu eius: & reliquit eam febris illico, ac mini-
strabat eis. Postq; autē aduerserāuit, cum occidisset sol, adferebant ad eum oēs

male habentes, & qui à dæmonijs agitatabantur. Et ciuitas tota congregata erat ad
ostiu, & sanauit multos qui laborabāt uarijs morbis: & dæmonia multa ejiciebat,

& nec sinebat loqui dæmonia, quod ipsum nō possent. Et mane, multa adhuc nocte,
quū surrexisset, egressus est. Et abiit Iesus in desertū locum, ibiq; orabat: & profe-

quuti sunt eum Simon, & qui cum illo erant: & quum inuenissent eum, dicunt ei:
Omnes te querunt. Et ait illis: Eamus in proximos uicos, ut & ibi prædicem: in

hoc enim egressus sum. Et prædicabat in synagogis eorū, in tota Galilæa, & dæ-
monia ejiciebat. ^tEt uenit ad eum leprosus, orans eum, eiq; genua flectens, ac

dicens illi: Si uis, potes me mundare. Iesus autem intime misertus, protensa manu,
tetigit illū, & dicit ei: Volo, mundus esto. Quod quū dixisset, statimq; reliquit eum
lepra, & mundatus est: & cōminatus ei, statim amisis illū, dicitq; ei: Vide ne quid
euiquā dicas, sed abi, te ipsum ostēde sacerdoti: & offer pro emūdatione tui, quæ

præcepit Moses in testimoniu illis. At ille egressus, coepit prædicare multa, & di-
ulgare rem, ita ut iam non posset Iesus palam introire in ciuitatē, sed foris in de-

sertis locis erat, & ueniebant ad eum undiq;

CAP. II.

^AE Titerum intravit Capernaum post dies aliquot, & auditum est quod in do-

mo esset, & protinus congregati sunt multi, adeò, ut iam non ^bessent capien-
dis, nec illa loca, quæ erant circa ianuam; & loquebatur eis sermonem. Et ueniunt

ad eum

Secundum Marcum.

17

ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et quū nō possent ad propinquare illi præ turba, detexerunt tectum [ædiū,] ubi erat, perfoſſoq[ue] [tecto,] fūnibus demittunt grabbatum, in quo paralyticus decumbebat. Quum autem Iesuſ uidisset fidem illorum, ait paralytico: Fili, remittuntur tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de ſcribis ſedentes, & cogitantes in cordibus suis: Cur hic ſic loquitur blaſphemias? † Quis potest remittere peccata, niſi ſolus Deus? Et protinus ubi cognouit Iesuſ ſpiritu ſuo, quod ſic cogitarent apud ſeſe, dixit illis: Quid iſta cogitatis in cordibus ueſtris? Vtrum eſt facilius, dicere paralytico, Remittantur tibi peccata; an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autē ſciatis, filium hominiſ habere potestatem in terra, remittendi peccata, ait paralytico: Ti- bi dico, surge, & tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam. † Et statim surrexit, ſublatoq[ue] grabbato, egressus eſt in conſpectu omnium, adeo ut stupeſcerent omnes, & glorificarent Deum, dicentes: Nunquam talia uidi muſtis. † Et egressus eſt rurſum ad mare, omnisq[ue] turba ueniebat ad eum, ac docebat eos. Et quum præteriret Iesuſ, uidi Leui, Alphæi filium, ſedēm ad teloniū, & ait illi: Sequere me. Iſc[ri]p[ta] surgens, ſequutus eſt eum. Et euenit, quum accumberet in domo illius, multi etiam publicani, & peccatores ſimul diſcumbebat cum Iesu & diſcipulis eius: erant enim multi qui ſequuti fuerant eum. Et ſcribæ ac pharifæi quum uidiſſent eum, capientem cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius: Quid eſt, quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc auditō c[on]fitebitur Iesuſ, ait illis: Non opus habent, qui ualent, medico, ſed qui male habent. † Non ueni ad uocandum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. † Et diſcipuli Ioannis ac pharifæorum ieju[n]abant, ueniuntq[ue] & dicunt illi: Quare diſcipuli Ioannis & pharifæorum ieju[n]ant, tui autem diſcipuli non ieju[n]ant. Et ait illis Iesuſ: Num poſſunt filij thalami nuptialis, dum cum illis ſponsus eſt, ieju[n]are? Quamdiu ha-bent ſecum ſponsum, non poſſunt ieju[n]are. Venient autem dies, quum auferetur ab eis ſponsus, & tunc ieju[n]abunt in illis diebus. Et nemo aſſumentum paſſi-ruſis adſuit uerſimento ueteri: alioqui auſert ſupplementum eius nouum à uete-ri, & peior ſciſſura fit. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres, alioqui ru[m]p[er]it uinum nouum utres, & uinum effunditur, & utres pereunt: ſed uinum nouum in utres nouos mittendum eſt. † Et accidit, ut transiret Sabbathis per ſegetes, & cooperunt diſcipuli eius ſe[nt]er inter eundum uellere ſpicas: & pharifæi dicebant ei: Ecce, quur faciunt Sabbathis, quod nō licet? Et ipſe ait illis: Nunquam legiſtis quid fecerit Dauid, quum egeret, & eſuriret ipſe, & qui cum eo erant? † quomodo ingreſſus ſit ædem Dei ſub Abiathar principe ſacerdotum, & panes propositionis co-mederit, † quos nō licet edere, niſi ſacerdotibus: & dederit etiam ijs, qui ſecū erant? Et dicebat illis: Sabbathum propter hominem factum eſt, non homo propter Sabbathum. Itaq[ue] dominus eſt filius hominiſ etiam Sabbathi.

CAP. III.

Et introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo, arefactam habens manum: & obſeruabant eum, an Sabbathis ſanaturus eſſet eum, ut accusarent illum. Et ait homini habenti manum arefactam: Surge in mediū. Et dicit illis: Vtrum licet Sabbathis benefacere, an malefacere? animam ſeruare, an occidere? At illi tacebant. Et quū circuſpexiſſet eos iratus cum ira, condoleſcens ſuper cæcitate cordis eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & reſtituta eſt manus illius sanitati ut altera. Egressi uero pharifæi, ſtatim una cum Herodianis conſilium inibant aduersus eum, ut illum perderent. Iesuſ autem cum diſcipulis ſuis ſe-cessit ad mare, & ingens multitudo à Galilæa, ſequuta eſt eum, & ab Iudea, & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabant ac Sidonem, hominum multitudo magna, qui cum audiffent, quæ faciebat, uenerunt ad eum. Et iuſſiſſe Iesuſ diſcipulis ſuis, ut nauicula ſibi deſeruiret pro-

† vel, glorioſe & laudebus celebrarent.

¶ Hebraismus eſt, pro ijs qui interſunt nu-pijs.
¶ vel, in quo ſculpet thalamo.

f Vel, myſtum.

sverbi interpretatio-ne, iter facere uellen-tes ſpicas.

Aridam manum habent Christus medetur fabbris, & conſpirantium contra ſe manibus, elabetur multa turba hinc ſe-quent, ē quibus multos varijs morbis & danno-nijs liberat. Duodecim diſcipulos ſibi coſtituit. Pharifæi diſtentibus quod per Béelzebul de-moniuſ eſiceret, reſpon-det, & qui nā fratres ſu-ſint indicat.

¶ Id eſt, uia ſeruare: uel, hominem, iuxta Hebraismum, in quo anima ſepe ponitur pro homine.

Euangelium

pter turbam, ne ipsum premerent. Multos enim sanauerat, ita ut irrueret in eum;
quo illum tangerent, quotquot affligeabantur. ^tEt spiritus immudi quum illum
uidissent, accidebantei, & clamabant, dicentes: Tu es filius Dei. Et uehementer
interminabatur eis, ne se manifestum facerent. ^tEt ascendit in montem, ac uo-
cat ad se quos uoluit ipse, & uenerunt ad eum. Et designauit duodecim, ut essent
secum, & ut emitteret eos ad prædicandum, utque haberent potestatē sanandi mor-
bos, ejiciendiq; dæmonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus: & Iacobum filium
Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod
est, filij tonitruj: & ^tAndream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum,
& Thomam, & Iacobum Alphæi filium, & Thaddæū, & Simonem Cananiten,
& Iudam Iscarioten, qui & prodidit illum. Cumque uenissent in ædes, cōuenit
iterum turba tanta, ut non liceret illis uel panes edere. Quod cum audissent, qui
ad illum attinebant, exierunt ut præhenderent eum. Dicebat enim, Mente aliena-
tus est. Et scribæ qui ab Hierosolymis descenderat, dicebant: Beelzebul habet, &
per principem dæmoniorū ejicit dæmonia. Et ad se uocatis eis, per parabolæ lo-
quebatur illis. Quomodo potest Satanas Satanam ejicere? Et si regnum aduer-
sus se diuīsum fuerit, non potest stare regnum illud: & si domus contra semetip-
sam diuīsa fuerit, nō potest stare domus illa: & si Satanas insurrexit aduersum se
metipsum, ac diuīsus est, non potest stare, sed finem habet. Non potest quisquam
uasa fortis, ingressus in domum illius, diripere, nisi prius forte uinxerit, & tum de-
mum domum eius diripiēt. ^tAmen dico uobis: Omnia remittentur filijs homi-
num peccata & blasphemie, quibus blasphemauerint: at qui blasphemiam dixerit
in spiritum sanctum, non habet remissionem in æternū, sed obnoxius est æterno
iudicio. Dicebant enim: Spiritum immundum habet. ^tEt ueniunt mater eius
& fratres, & foris stantes, miserunt ad eum, qui euocarent eum: & sedebat tur-
ba circa eum, dicuntque ei: Ecce, mater tua, & fratres tui querunt te. Et respon-
dit eis, dicens: Quæ est mater mea, & fratres mei? Et quum circūspexisset, in circui-
tu circum se discipulos sedentes, ait: Ecce, mater mea, & fratres mei. Qui enim ob-
secutus fuerit uolūtati Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est. CAP. IIII.

A T iterum coepit docere iuxta mare, & cōgregata est ad eum turba multa, ita
ut nauim ingressus, sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat: &
docebat eos per parabolæ multa, dicebatque illis in doctrina sua, Audite, Ecce,
exiit seminator ad seminandum, & accedit inter seminandum, ut aliud quidem ca-
deret iuxta uiam, ueneruntque uolucres cœli, & comedērūt illud: aliud uero cecidit
super petrofa, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quod nō ha-
beret altitudinem terræ: sole autem exorto ustum est, & eo quod non haberet ra-
dicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & succreuerunt spinæ, ac suffocauerunt
illud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructū suc-
crescentem, & augecentem: & adferebat aliud triginta, & aliud sexaginta, & aliud
centum, ac dicebat illis: Qui habet aures ad audiendum audiat. Cum uero es-
set solus, interrogauerunt eum hi qui circum illum erant cum duodecim, de para-
bola, & dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ^tillis autem qui
foris sunt, per parabolæ omnia fiunt, ut uidentes uideant, & non cernant, &
audientes audiant, & non intelligent: nequando conuertantur, & remittantur
eis peccata. Et ait illis, Nescitis parabolam hanc: & quomodo omnes parabolæ
intelligetis? ^tSeminator ille, sermonem seminat. Hi uero sunt, qui iuxta uiam:
[dicuntur,] ubi seminatur sermo, & quum audierint, confessim uenit Satanas,
& aufert sermonem, qui seminatus est in cordibus eorum. Et his sunt similiter,
qui in petrofa semen excipiunt, qui cum audierint sermonem, statim cum gau-
dio accipiunt illum, & non habent radicē in se, sed temporarij sunt: deinde coorta
afflictione,

^bverbi interpretatio-
ne, habebant flagella.
^cVel, procidabant an-
te eum.
^dVel, constituit.

^eScilicet, designauit.

^fVel, cibum capere,
iuxta Hebraicum.

^gNempe per simili-
tudines, qualis est
que mox sequitur, Nō
potest quisquam ua-
sa fortis, &c.

^hVel, finem attigit.

ⁱVerbi dicti nosterem,
& quomodo audiendum
est, parabolæ de semine
cōpositis indicat, & ad
diligentia horatur, quis
bus similitudinē de gra-
no spinis adiungit. Po-
strem procellos mar-
ris tempestatem uirute
diuina compescit.
^jId est, docendo.

^kVel, profundam ter-
ram.

^lProponuntur, uel
contingunt.

^mVel, quando.

ⁿVel, seminantur.

^{Lec. 4.8}

^{Math. 10.4}

^{Luc. 6.5.6}

^{Math. 9.4}

^{12.5}

^{Luc. 11.5}

^{Math. 12.5}

^{Luc. 12.5}

^{1. Ioan. 5.4}

^{Math. 12.4}

^{Luc. 8.5}

^{Math. 12.4}

^{Luc. 8.5}

^{Math. 13.1}

^{Luc. 8.1}

^{Math. 13.2}

^{Luc. 8.2}

^{Math. 13.3}

^{Luc. 8.3}

^{Math. 13.4}

^{Luc. 8.4}

^{Math. 13.5}

^{Luc. 8.5}

^{Math. 13.6}

^{Luc. 8.6}

^{Math. 13.7}

^{Luc. 8.7}

^{Math. 13.8}

^{Luc. 8.8}

^{Math. 13.9}

^{Luc. 8.9}

^{Math. 13.10}

^{Luc. 8.10}

^{Math. 13.11}

^{Luc. 8.11}

^{Math. 13.12}

^{Luc. 8.12}

^{Math. 13.13}

^{Luc. 8.13}

^{Math. 13.14}

^{Luc. 8.14}

^{Math. 13.15}

^{Luc. 8.15}

^{Math. 13.16}

^{Luc. 8.16}

^{Math. 13.17}

^{Luc. 8.17}

^{Math. 13.18}

^{Luc. 8.18}

^{Math. 13.19}

^{Luc. 8.19}

^{Math. 13.20}

^{Luc. 8.20}

^{Math. 13.21}

^{Luc. 8.21}

^{Math. 13.22}

^{Luc. 8.22}

^{Math. 13.23}

^{Luc. 8.23}

^{Math. 13.24}

^{Luc. 8.24}

^{Math. 13.25}

^{Luc. 8.25}

^{Math. 13.26}

^{Luc. 8.26}

^{Math. 13.27}

^{Luc. 8.27}

^{Math. 13.28}

^{Luc. 8.28}

^{Math. 13.29}

^{Luc. 8.29}

^{Math. 13.30}

^{Luc. 8.30}

^{Math. 13.31}

^{Luc. 8.31}

^{Math. 13.32}

^{Luc. 8.32}

^{Math. 13.33}

^{Luc. 8.33}

^{Math. 13.34}

^{Luc. 8.34}

^{Math. 13.35}

^{Luc. 8.35}

^{Math. 13.36}

^{Luc. 8.36}

^{Math. 13.37}

^{Luc. 8.37}

^{Math. 13.38}

^{Luc. 8.38}

^{Math. 13.39}

^{Luc. 8.39}

^{Math. 13.40}

^{Luc. 8.40}

^{Math. 13.41}

^{Luc. 8.41}

^{Math. 13.42}

^{Luc. 8.42}

^{Math. 13.43}

^{Luc. 8.43}

^{Math. 13.44}

^{Luc. 8.44}

^{Math. 13.45}

^{Luc. 8.45}

^{Math. 13.46}

^{Luc. 8.46}

^{Math. 13.47}

^{Luc. 8.47}

^{Math. 13.48}

^{Luc. 8.48}

^{Math. 13.49}

^{Luc. 8.49}

^{Math. 13.50}

^{Luc. 8.50}

^{Math. 13.51}

^{Luc. 8.51}

^{Math. 13.52}

^{Luc. 8.52}

^{Math. 13.53}

^{Luc. 8.53}

^{Math. 13.54}

^{Luc. 8.54}

^{Math. 13.55}

^{Luc. 8.55}

^{Math. 13.56}

^{Luc. 8.56}

^{Math. 13.57}

^{Luc. 8.57}

^{Math. 13.58}

^{Luc. 8.58}

^{Math. 13.59}

^{Luc. 8.59}

^{Math. 13.60}

^{Luc. 8.60}

^{Math. 13.61}

^{Luc. 8.61}

^{Math. 13.62}

^{Luc. 8.62}

^{Math. 13.63}

^{Luc. 8.63}

^{Math. 13.64}

^{Luc. 8.64}

^{Math. 13.65}

^{Luc. 8.65}

^{Math. 13.66}

^{Luc. 8.66}

afflictione; aut̄ persecutione, propter sermonem, confessim offenduntur. Et hi sunt, qui in spinas ¹ semen excipiunt: hi [inquam] sunt, qui sermonem audiunt, & folicitudines saeculi huius, ac [†] deceptio diuitiarum, ceterarumq; rerum cupiditas introeuntes, suffocant sermonem, ac redditur infructifer. Et hi sunt, qui in terram bonam ^s semen exceperunt, qui audiunt sermonem & suscipiunt, & fructum afferunt: [ita ut] aliud[granum adferat] triginta, aliud sexaginta, aliud centū. [†] Et dicebat illis: Nunquid lucerna incenditur, ut subter modium ponatur, aut subter lectū? Nōnne ut super candelabrum ponatur? Non [†] est enim quicq; occultū, quod non palam futurū sit: neq; ^b factū est secretū, sed ut in propatulum ueniat. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. Et dicebat illis: Videte, quid audiatis. [†] Qua mensura metimini, mēsura dabitur uobis. Et adjicitur uobis, qui audit: * qui enim habet, dabitur illi: & ab eo qui non habet, etiā quod habet, auferetur. Et dicebat: Sic est regnum Dei, quemadmodū si homo iaciat sementē in terrā, ac dormiat, atq; exurgat nocte ac die, segesq; germinet, ac surgat in altū, ipso inscio. Vltro enim terra fructū gignit, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentū in spica. Quū autem ^k productus fuerit fructus, statim immittit falcam, quoniam adeſt messis. [†] Et dicebat: Cui adſimilabimus regnum Dei? aut^l qua collatione conſeremus illud? Est sicut granū ſinapis, quod quū ſeminatum fuerit in terra, minus est omnibus ſeminibus quae ſunt in terra: & quum ſeminatum fuerit, exurgit, & euadit maius omnibus oleribus, & profert ramos magnos, ita ut poſſint ſub umbra eius aues cœli nidificare. [†] Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonē, prout poterant audire, ſine parabola uero non loquebatur eis: ſeorsim autē diſcipulis ſuis exponebat omnia. Et ait illis in die illo, quum aduerseraiſſet: Transfamus in ulteriorē ripam. Et dimiſſa turba adsumunt eum, ita ut erat in nauī: ſed & aliae nauiculæ erant cum illo. Et oritur procella uenti magna, & fluctus irruerant in nauim, ita ut iam illa impleretur. Et erat ipſe in puppi, ſuper ceruical dormiens; & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor, non eſt tibi curae quod perimus? Et excitatus increpauit uentū, dixitq; mari: [†]Sile, obmutesce. Et cōquieuit uentus, factaq; eſt tranquillitas magna. Et dixit illis: Quid timidi eſtis adeo? Qui fit, ut nō habeatis fiduciam? Et affecti ſunt timore magno, dicebantq; inter ſe: Quisnam hic eſt: quod & uentus & mare obediunt ei.

CAP. V.

ET uenerunt traecto mari, in regionem Gadarenorum, egressoq; ei de nauī, statim occurrit ^a ē monumentis homo spiritui immundo obnoxius, qui domiciliū habebat in monumētis. Et ne catenis quidē quisquā poterat eum ligare: propterea quod, quum ſaepē cōpedibus & catenis uinctus fuisset, diſcerptæ eſſent ab illo catenæ, & compedes eſſent comminutæ, neq; quisquam ualuiffet eum domare. Et ſemper die ac nocte in montibus, & in monumentis erat, clamans, & concidens ſeipſum lapidibus. Quum uidiffet autem Iesum eminus, cucurrit & adorauit eum, & clamans uoce magna, dixit: Quid mihi rei tecum eſt, [†]Iefu fili Dei altissimi: adiuro te per Deum, ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi ſpiritus immundi ex homine. Et interrogabat eum: Quod eſt tibi nomen? Et respondit, dicens: Legion mihi nomen eſt: quia multi ſumus. Et precabatur eum ^b multis, ne ipſos emitteret extra regionem. Erat autem ibi iuxta montes grex porcorum magnus, qui paſcebantur, & precabantur eum omnes dæmones, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et permisit eis ſtatim Iesus. Et egressi ſpiritus immundi, ingressi ſunt in porcos. Et ferebatur grex per præcepſ in mare: erant autē eorum fermē duo millia, & ſuffocati ſunt in mari. Porrò qui paſcebant porcos, fugerunt, & renunciauerunt in ciuitatem, & in agros. Et egressi ſunt ad uidendū, quod acciderat, ueniuntq; ad Iesum, & uident illū qui à dæmonio uexatus fuerat, ſedentē ac uerſitum, & ſanæ mentis eum qui habuerat legionē: & extimuerūt. Et narrauerūt

^fVel, ſeminantur.

^cVel, ſeminati ſunt.

^bVel, fuit.

^dHebraismus eſt, qualus, introire & extre- pro uersari in loco aliquo: ſic hic, dormit & exurgit homo, id eſt, ſecurus tranſigit, noctes & dies, & ſegetem fortunę com-mittit, ipſe agens aliae uite munia.

^eVel, ad maturitatem peruenierit, uel per-creuerit.

^fCui collationi.

^ALegionem dæmonum in Gadarenorum regio-nē ē dæmoniaco expellit Christus. Profluui ſanguinis multū uexat mulier tactu uextimēt illius, ſauat. Filia lait: mor-tua Christo iubente uite restiuitur.

^bHebraismus eſt, pro ex quodam monumēto: ſic alibi, in urbi-bus, id eſt, in aliquis urbiuum.

^bVel, multum.

Euangelium

illis, qui uiderant, qualia euenissent ei, qui dæmonium habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus ipsorū. Cumq; ingressus esset nāc uim, rogabat illum is qui fuerat à dæmonio uexatus, ut esset cum illo. Iesus autem non permisit ei, sed ait illi: Abi domum tuam ad tuos, & annuncia illis, quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & coepit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur. <sup>Marc. 5. 1
Luc. 8. 1</sup> Et cum traieisset Iesus nauis rursus in ulteriorem ripam, conuenit ad eum turba multa, & erat circa mare. Et ecce, uenit quidam principum synagogæ, nomine lairus, & cum uidisset eum, procedit ad pedes eius, & precabatur eum multum, dicens: Filiola mea in extremis est, [oro] ut uenias, & imponas illi manus, ut salutem consequatur, & uiuat. Etabiit cum illo, & sequebatur eum multa turba, cōprimebantq; eum. Et mulier quædam, quæ laborauerat profluvio sanguinis annos duodecim, fueratq; multa persessa à compluribus medicis, & insumpserat omnes facultates suas, neq; quicquā adiumenti senserat, sed plus detrimenti acceperat, quum audisset de Iesu, uenit in turba à tergo, & tetigit uestimentum eius. Dicebat enim: Si uel uestimenta eius te tiger, salua ero. Et confessim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quod sanata esset à supplicio. Et statim Iesus in semetipso cognoscens, uirtutem ex se prodiisse, conuersus in turba, aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli ipsius: Vides turbam undiq; prementem te, & dicas: Quis me tetigit? Et circumspiciebat ut uideret eam, quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, sciens quid in se accidisset, uenit & accidit ei, dixitq; ei omnem ueritatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te seruauit, uade cum s; pace, & esto sana à supplicio tuo. Adhuc eo loquente ueniunt à principe synagogæ, qui dicerent: Filia tua mortua est, quid ultra uexas magistrum? Iesus autem protinus audito sermone, qui dicebatur, ait principi synagogæ: Ne metuas, tantummodo crede. Et non permisit quenquam se consequi, præter Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi, & uenit in domum principis synagogæ, uidetq; tumultum, ac flentes, ac iuantes multum, & ingressus ait illis: Quid tumultuamini & ploratis? Puella non est mortua, sed dormit. Et irridebant eum. * Ipse uero electis omnibus, adsumit patrem & matrem puellæ, & eos qui cum ipso erant, & ingreditur eò, ubi puella decumbebat, & præhensa manu puellæ, ait illi: Talitha cumi; quod est, si quis interpretetur, puella, tibi dico, surge. <sup>Ioan. 11. 1
*4. Reg. 4. 4</sup> Et statim surrexit puella, & ambulabat. Habet enim annos duodecim: & inuasit eos stupor magnus: & interminatus est eis multū, ne quisquā resiceret hoc: & iussit ut daretur illi quod ederet. CAP. VI.

Et egressus est illinc, uenitq; in patriam suam: & sequuntur eum discipuli sui. <sup>Matth. 13. 5
Luc. 4. 1
Ioan. 4. 1</sup> Quumq; adesset Sabbatum, coepit in synagoga docere, multiq; audientes obstupuerunt, dicentes: Vnde huic hæc? & quæ est hæc sapientia, quæ data est illi? & tam potētia facta, [quæ] b; opera eius efficiuntur? Nónne hic est ille faber, filius Mariæ, frater autem Iacobi, & Iose, & Iuda, & Simonis? Nónne & sorores eius hīc apud nos sunt? Et offendebantur in eo. Dicebat autem illis Iesus: Non est propheta contemptus, nisi in patria sua, & inter cognatos, & in familia sua. Et non poterat ibi uirtutē ullam ædere, nisi quod paucos ægros, impositis manibus sanauit: ac tenebatur admiratione propter incredulitatem eorum. Obibat autem uicos undiq; circumiacētes, docens. Et accersit duodecim, coepitq; eos emittere binos: ac dabat illis potestatem aduersus spiritus immundos, præcepitq; eis, ut ne quid tollerent in uiam, nisi uirgam solum: non per am, non panem, non in zona æs, sed calciarentur & sandalijs, & ne induerentur binis tunicis. Et dicebat eis: Vbicunq; introieritis in domum, illic manete, donec exeat is illinc. Et quicunq; non receperint uos, neq; audierint uos, t; exeunte illinc, excutite puluerem, qui est sub pedibus uestris; in testimonium illis, Amen dico uobis, tolerabilius agetur cum Sodomit, aut

^a Ap. magis in detinere uenerat.

^b Id est, scaturigo.

^c Verbi interpretatio ne, à flagello.
^d Vcl, uim.

^e Id est, incolumitate.
^f Verbi interpretatio ne, flagello.

^g Christus & suis in patria contemnitur: apostolos ad prædicandu[m] emittit. Mors Ioannis de scribitur. Quinq; panibus aliquot milia hominum cibatur. Iesu dicitur pulos nauigio præmissos aquis inambulans se querit et tempestatem se dat. Multi ægroti uehementi illius attacti lan-

^h Videtur more Hebraico relatiuum prætermisum, ut sepe solet,

ⁱ Per manus eius, Hebraismus plane est, pro, opera eius, sive per operam eius.

^j Al. infirmos.

^k In uobis calcitos.

Secundum Marcum.

19

Math. 14.^a
Luc. 9.^a

Luk. 18.^c

Math. 14.^b
Luc. 9.^b

Math. 9.^d

Math. 14.^c
Ivan. 6.^b

mis autem Gomorrhis in die iudicij, quam cum ciuitate illa. Et egressi, praedicabant, ut resipiscerent: & daemona multa exiebant, ungebantque oleo multos aegros, & sanabant. ^t Haec audiuit rex Herodes (innotuerat enim nomen eius) dicebatque: Ioannes ille qui baptizabat, surrexit a mortuis: & propterea uirtutes agunt in illo. Alij dicebant, Helias est: alij uero dicebant, Propheta est, uel tanquam unus ex prophetis. Quum audisset autem hoc Herodes, dixit: Cui ego praecidi caput, Ioannes iste est, ipse surrexit a mortuis. Nam ipse Herodes missis satellitis bus prehenderat Ioannem, & uinxerat eum in carcere, propter Herodiadē, uxorem Philippi fratri sui: quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Ioannes Herodi: Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, cupiebatque occidere eum: nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum uirum iustum & sanctum: & obseruabat eum, auditique eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in nataliis suis, coenā faceret primatibus ac tribunis & primoribus Galilaeæ. Cumque intrisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuisseque Herodi, ac simul accumbeatis, rex ait puellæ: Pete a me quicquid uis, & dabo tibi: iurauitque illi: Quicquid a me petieris dabo tibi usque ad dimidium regni mei. At illa egressa dixit matre suæ: Quid petam? Illa uero dixit: Caput Ioannis Baptiste. Et ingressa statim cum festinatione ad regem, petiuit, dicens: Volo, ut protinus des mihi in lance caput Ioannis Baptiste. Et dolore affectus rex, propter iusurandum, eosque qui simul accumbebant, noluit eam reuocare. Et confestim rex, missō spiculatore, iussit inferri caput eius. At ille abiit, ac decollauit eum in carcere, & attulit caput eius in lance, deditque illud puellæ, & puella dedit illud matre suæ. Quo auditio, discipuli eius uenerunt, & sustulerunt cadauer eius, mandaueruntque illud monumento. ^t Et congregantur apostoli ad Iesum, & renunciauerunt ei omnia, & quæ egissent, quæque docuissent. Et ait illis: Venite uos ipsi seorsum in desertum locum, & resquiescite ^m paululum. Erant enim qui uenirent, & abirent, multi: ac ne cibum quidem capere uacabat. Et contulit se in desertum locum nauigio seorsum. Cumque uidissent eos abeentes turbæ, agnouerunt eum multi, & itinere pedestri ex omnibus ciuitatibus concurserunt illuc, & praeuenerunt eos, conueneruntque ad illum. ^t Et egressus, uidit turbam multam Iesus, & intime misertus est eorum, quia erant uelut oves non habentes pastorem. Et coepit illos docere multa. Cumque iam multum ^m temporis praeterisset, accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Deser tus est locus, & iam multum temporis [effluxit,] dimitte illos, ut abeant in circumiacentes villas, ac uicos, emantque sibi ipsi panes: nam quod edant, non habent. At ille respondens, dixit illis: Date uos illis quod edant. Et dicuit ei: Eentes emamus ducentis denarijs panes, & demus illis quod edant. At ille dicit eis: Quot panes habetis? Ite, & uidete. Et quum cognouissent, dicunt: Quinque, & duos pisces. Et praecepit illis, ut discumberent omnes, distributis conuiuijs, in uiridi gramine. Et discubuerunt, diuisi per uiridaria, centeni & quinquageni. Et quū accepisset quinque panes, ac duos pisces, sublatis in coelum oculis, benedixit, ac fregit panes, deditque discipulis suis, ut adponerent illis: & duos pisces diuisit omnibus. Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorum duodecim cophinos plenos, & de piscibus. ^t Erantque qui comederant, circiter quinque milia uirorum. Et statim coegit discipulos suos concendere nauim, & præcedere, transmisso thuri, Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam. Et quum dimisisset eos, abiit in monte, ad orandum. Cumque aduerseretur, erat nauis in medio maris, & ipse solus in terra: uiditque eos laborantes in remigando. Erat enim uentus aduersus eis. Et circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos, ambulans super mare: & uolebat præterire eos. At illi, ut uiderunt illum ambularem super mare, putauerunt spectrum esse:

^t vel, penitentia gerent.

^t vel, suscitatus est.

^s vel, suscitatus est.

^b vel, manus iniecerat in Ioannem.

^t vel, uolebatque.

^t vel, propter ea que iurauit.

^t Verbi interpretatio ne, posueruntque illud in, &c.

^E ^m Vel, parumper.

^t vnde, dicuerit, multoque iam die, &c.

^t Scilicet, turbis.

^t Id est, bene præcessus est: uel, gratias egit.

^t vel, in ulteriore tripam.

ddd

Euangelium

& exclamauerunt. Omnes enim uidebant eum, & cōturbati sunt. Et statim loquutus est cum eis, dicit̄ eis: 'Bono animo este, ego sum, ne terreamini. † Et ascendit ad illos in nauim, & conuiuit uentus: & supra modū uehementer stupescabant apud se, & admirabantur. Non enim meminerant⁸ panū: erat enim cor eorum obcæcatum. Et quum traiecerint, uenerunt ad terram Genesareth, & appulerunt. Quumq̄ egressi essent ē nauī, continuo agnouerūt eum: & percurrentes totam undic̄ regionē illam, cōperunt in grabbatis eos, qui male habebant, circumferre [eō,] ubi cunq̄ audiebant illum esse. Et quocunq̄ introīsset in uicos, aut in ciuitates, aut in uillas, in plateis ponebant ægros. Et precabantur eum, ut uel simbriam uestimenti eius tangerent. Et quotquot tangebant⁹ eum, salutē consequabantur.

CAP. VII.

A **E**t conueniunt ad eum pharisæi, & quidā ē scribis, qui uenerant Hierosolymis: & cum uidissent quosdā ex discipulis eius, cōmūnibus manibus, id est, illos, ^{Matth. 14.4} edere panes, incusabant. Nā pharisæi, & omnes iudei, nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obseruantes instituta maiorum: & à foro [uenientes,] nisi loti fuerint non edunt. Et alia multa sunt quæ suscepserunt seruanda, [nempe] ablutiones poculorum, & urceorum, & æramentorum, & lectorum. Deinde interrogant eum pharisæi & scribæ: Quare discipuli tui non uiuunt iuxta ritum traditum à maioribus, sed illotis manibus edunt panem? At ille respondens, dixit illis: Bene uaticinatus est Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptum est: † Populus hic labijs me honorat, cor autē eorum longe abest à me. Frustra aut̄ colunt me, do centes doctrinas, præcepta hominū. Nam omisso præcepto Dei, seruatis constitutionē hominū: ablutiones urceorū & poculorū, aliaq̄ his similia facitis multa. Et dicebat illis: Pulchre reīcitis præceptū Dei, ut constitutionē uestram seruetis. Moses enim dixit: Honora patrē tuum, & matrē tuam, * & qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autē dicitis: Si dixerit homo patri uel matri: Corban, quod est, dono, quodcūq̄ ex me, [tu] iuuaberis. ^{Exod. 20.4} Et præterea, non sinitis eum quicquā facere patri suo, aut matri suæ: & irritū facitis uerbū Dei per constitutio nem uestrā, quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis. ^{Deut. 5. b} † Et quū aduo casset ad se totā turbā, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite. Nihil est extra hominē, introiens in eum, quod possit eum inquinare, sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominē. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. C Et quum introīsset in domū¹ [semotus] à turba, interrogabat eum discipuli eius de similitudine. Et dicit illis: Siccine & uos intelligentia caretis? Nondū intelligentis, quod omne foris introiens in hominē, nō possit eum inquinare? Quia nō intrat in cor eius, sed in uentrem, & in secessum exit, expurgans omnes cibos. Discēbat aut̄: Quod ex homine exit, illud inquinat hominē. Ab interioribus enim ē corde hominū malæ cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia, furta, auaritiæ, fraudes, dolus, impudicitia, ² malus oculus, conuicia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominē. ³ † Et inde surgens, abiit in cōfinia Tyri ac Sidonis, & ingressus domū, nemine uoluit scire, nec potuit latere. Cū enim audisset de eo mulier, cuius filiola habebat spiritū immundum, uenit, & accedit ad pedes eius. Erat aut̄ mulier Græca, Syrophoenissa genere, & rogabat eum, ut dæmonium ej̄ceret ē filia sua. Iesus autē dixit ei: Sine prius saturari filios. Non est enim honestū sumere panē filiorū, & obijcere catellis. At illa respondit, & dicit illi: Etiam Domine, nam catelli quoq̄ comedunt sub mensa de mīcis puellorū. Et ait illi: Propter istū sermonē uade, exīt dæmoniū ē filia tua. Et quū abīsset domū suam, reperit dæmoniū exīsse, & filiam iacentē super lectū. Etrursum egressus de finibus Tyri ac Sidonis, uenit ad mare Galilææ per medios fines Decapolis, & adducunt ei surdum, ⁴ impeditumq̄ ad loquendū, & presentantur.

¹Vel, confidite.

²Id est, miraculi in multiplicatis panibus eduti. Non intellecerūt de panibus, H̄c braſmus est.

³Vel, foris.
⁴Vel, eā, scilicet simbriam, Grece etiā a. utrūq; referri potest.

Hypocritas in extenu religiosos corrūpit Christus, et quæ nam uera si sanctimonīa ledicer. Deinde Syrophoenissę filiam dæmonio liberat, & furdo mutoq̄ miraculose medetur.

⁵Vel, prophanus aut immundis.

⁶Vel, cibum sumere. Nam edere panes, Hebraismus respicit. ^Bvidetur de lignis uasis intelligendum, quæ ideo ſauocarit quod torno poliatur aut quod sculptoris ornata sint. Vide Annot. Eras.

⁷Vel, ſpondarum.

⁸Vel, ſe gerunt, ambulant. Hebraismus est.

⁹Vel, traditionem. ^{Exod. 20. c}
¹⁰Vel, belle. ^{Deut. 5. b}
Oratio est ecliptica, scilicet is denum honorabit patrem et matrem: quamvis re uera minime honoret.

¹¹Vel, relicta turba.

¹²Vel malignus, id est, mala cupiditas rerū confectarum.

¹³Vel potius, liberos.

¹⁴Vel, impeditumq̄ linque, scilicet hominē.

Marc. 1. d. 9. a

cantur eum, ut imponat illi manū. Et quū scđuxisset eum à turbā seorsum, misit di-
gitos suos in aures eius, & sputo emissō, tetigit linguam eius, ac suspiciens in cœ-
lum, ingemuit, & ait illi: Ephphathā, quod est, aperire. Et statim apertæ sunt eius
aures, & solutum est uinculū linguæ eius, ac loquebatur recte. [¶] Ac interdixit eis,
ne cui dicerent. Sed quo magis ille eis interdixerat, eo magis ac amplius prædicab-
ant: & supra modum stupebant, dicentes: Bene [¶] omnia fecit, & facit ut surdi au-
diant, & muti loquantur.

"Vel, assumpſiſſet.

Gen. 1.2
Ecccl. 39. c

Matth. 15. d

C A P. VIII.
IN [¶] diebus illis, quū turba admodū multa esset, nechaberēt quod manducarēt, accersitis ad se Iesu discipulis suis, ait illis: Intime misereor turbæ, quia iam tri-
duo manent apud me, nechaberēt quod edant: & si dimisero eos ieunios domū suā, deficient in uia. Quidā enim ex eis ē longinquo uenerunt. Et respondei ut ei disci-
puli sui: Vnde istos quis poterit hīc satiare panibus in solitudine? Et interrogabat
eos: Quot panes habetis? Illi uero dixerunt: Septē. Et præcepit turbæ, discumbere
humi. Et acceptis septē panibus, cum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis,
ut adponerent: & adposuerunt turbæ. Et habebant pīsciculos paucos, & quū be-
nedixisset, iussit adponi & hos. Comederunt aut̄, & saturati sunt: ac sustulerunt
quæ superfuerant, fragmentorū septem sportas. Erant autē eorū qui comederant,
fermē quatuor millia: & dimisit illos. [¶] Et mox ingressus in nauim cum discipu-
lis suis, uenit in partes Dalmanutha. Et egressi sunt pharisæi, coeperūtq; disputare
cū illo, quærentes ab eo signū ē cœlo, tentantes eum. Et quum ingemiuisset spiritu
suo, dicit: Cur natio hæc signū inquirit? Amē dico uobis: Si dabitur generationi
huic signū. Et relictis illis, ingressus rursus nauim, discessit in ulteriorē ripam. [¶] Et
obliti fuerant sumere panes, nec plusq; unum panē habebant secū in haui. Ac præ-
cepit illis, dicens: Videte, cauete à fermento pharisæorum, & à fermēto Hérodis.
Et disputabant inter se, dicentes: Panes nō habemus. Qua re cognita, Iesu dicit
illis: Quid disputatis quod panes non habetis? Nondum animaduertitis? nec in-
telligitis? adhuc obcæcatum habetis cor uestrum? Oculos habentes non cernitis?
& aures habentes, nō auditis? & nō meministis? [¶] Quando quinq; panes in homi-
num quinq; milia fregi, quot cophinos fragmentis plenos sustulistiſ? Dicunt ei:
Duodecim. Cum aut̄ septem in quatuor milia, quot sportas ex reliquijs fragmen-
torum tulistiſ? Illi uero dixerunt: Septem. Et dixit illis: Qui fit, ut non intelliga-
tis? Et uenit Bethsaïdan, & adducunt illi cæcum, & obsecrant eum ut illū tan-
geret. Et adpræhensa manu cæci, eduxit illum extra uicum: & quum expuisset in
oculos illius, imposuissetq; illi manus, interrogabat eum, an quid uideret: & rece-
pto uisu, dicebat: Video homines, quoniam uelut arbores cerno ambulantes.
Deinde rursum imposuit manus super oculos illius, & fecit ut uisum reciperet. Et
restitutus est, ac discernebat dilucide omnes. Et ablegauit illum domum suam, di-
cens: Nec in uicum ingrediaris, neq; [rem] dixeris cuiquam in uico. [¶] Et egrē-
sus est Iesu, & discipuli illius in uicos Cæsareæ, [quæ cognominatur] Philippi: &
in uia interrogabat discipulos suos, dicens illis: Quem me dicunt homines esse? Il-
li uero responderunt: Ioannem Baptistam, & alij Heliam, alij rursus unum de nu-
mero prophetarum. Et ipse dicit illis: At uos quē me dicitis esse? Respondens au-
tem Petrus, dicit illi: Tu es ille Christus. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de-
se. Et cœpit docere eos, oportere filium hominis multa pati, & reprobari à seniori
bus, summisq; sacerdotibus ac scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Et
aperte sermonem loquebatur. Et adpræhendit illum Petrus, cœpitq; increpare
eum: At ille conuersus, & intuitus discipulos suos, increpauit Petrum, dicens: Abi-
post me Satana: quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. [¶] Et
quum ad se uocasset turbam, unā cum discipulis suis, dixit illis: Quicunq; uult se-
qui me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. Nam [¶] quis-

Septē panibus quat-
or militia uirorum satu-
rantur. Pharisæi Chri-
stus signum denegat. Fer-
mento pharisæorum in-
terdictum: cæco uisum re-
stuit: ab apostolis sui
confessionem exorquet
& mortem suam prænun-
ciat, omnesq; ut sublata
truce sua se sequantur.
admonet.

^aHic liquet quid sit
benedicere, quod
mox in eodem sensu
ponitur.
bId est, gratias egis-
set: uel, bene prece-
tus esset.

Matth. 16. a
Lac. 12. g

Matth. 16. a

Ioan. 6. b

Matth. 16. b
Lac. 9. c

Matth. 16. d
Lac. 9. c. 14. f

Ioan. 12. c

^cDenegatio est cum
apostolē scripturæ
sacra uisitata, in hoc
genere sermonis.

^dVel potius, cum su-
stulisset oculos, scili-
cket qui prius clausi
erant. Vtrung; enim
significat ἀποβάνειν,
oculos attollere, ut
hic: & uisum recipi-
re, ut mox.

^eId est, rem: iuxta He-
breos 11. 1

^fMalim interpretari:
quoniam non sapis di-
uina, sed humana.

Euangelium

Si defit, uitia, quanvis
mox & equivoce ponatur anima.

In retributione, uel
permutationem animae sue.

Christus in monte coram discipulis transformatur, & quis nam Heli as sit indicat. Spiritum mutum, quem discipuli ejus nequierant, expellit: mortem suam de nro predicit: quis nam maximus horum futurus sit, & quantopere offendicula cauenda sint, edo cet.

Vel, uirtute.

Hoc ita enunciant, quasi diceret, Id si uerum est, quid dicas tu de resurrectione a mortuis, cum nondum uenerit Helias, qui uetus est ante die iudicij, Mal. ult, in quo futura est resurrectio?

Vel, lacerat eum, ut spumet, ac stridet dentibus suis, ex arescat. Varius enim usus est unius coniunctionis copulationis apud Hebrewos.

Vel, raptabat.

Vel, raptasset.

Vel, cijci.

quis uoluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea caussa & Euangelij, hic seruabit eam. Quid enim profuerit homini, si lucratus fuerit totum mundum, & animæ suæ iacturam fecerit? Aut quid daturus est homo, quo repenset animam suam? Quemcumque enim puduerit mei, ac meorum sermonum, in natione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & filium hominis, ubi uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

CAP. IX.

Math. 10.4
Luc. 9.c
Et dicebat illis: Amen dico uobis: Sunt quidam inter eos, qui hic stant, qui non gustabunt mortem, donec uiderint regnum Dei uenisse cum potentia. Ac post sex dies adsumit Iesum a Iacobum, & Ioannem, & subducit eos in montem excelsum seorsum solos: & transformatus fuit coram illis, & uestimenta illius facta sunt splendida, candida ualde ueluti nix, quam candida facere non potest fullo super terram. Et conspectus est illis Helias cum Mose, colloquebantur cum Iesu. Et respondens Petrus, dicit Iesu: Rabbi, bonum est nos hic esse, & faciamus tabernacula tria, tibi unum, & Mosi unum, & Heliae unum. Non enim nouerat quid loqueretur: erant enim expauefacti. Et facta est nubes, quæ obumbravit illos. Et uenit vox ex nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et repente quum circumspexissent, non amplius uiderunt quenquam, sed solum Iesum secum. Porro quum descenderent de monte, interdixit illis, ne cui narrarent quæ uiderant: nisi cum filius hominis a mortuis resurrexisset. Ac uerbum hoc retinuerunt, inter se disputantes, quid esset, a mortuis resurgere: & interrogabant illum, dicentes: Scribæ dicunt, Heliam oportere uenire prius. Ille uero respondens, dixit illis: Helias quidem ubi uenerit prius, restituit omnia. Et quomodo scriptum est de filio hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Verum dico uobis, Heliam uenisse: & fecerunt illi quaecunque uoluerunt, sicut scriptum erat de illo. Et quum uenisset ad discipulos, uidit turbam multam circum illos, & scribas disputantes cum eis. Et protinus uniuersa turba, quum uidisset eum, obstupuit: & occurrentes salutauerunt eum. Et interrogauit scribas: Quid disputatis inter uos? Et respondens unus ex turba, dixit: Praeceptor, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum, & quandcumque eum corripuerit, lacerat eum: & spumat, ac stridet dentibus suis, & arescit. Et dixi discipulis tuis, ut illum ejuscerent, & non potuerunt. At ille respondens ei, dicit: O natio incredula, quo usque apud uos ero? quo usque patiar uos? Adducite illum ad me. Et adduxerunt illum ad eum. Et uiso illo, continuo spiritus discerpebat eum. Et prolapsus in terram, uolebatur spumans. Et interrogauit patrem illius: Quantum temporis est, quod hoc accedit ei? At ille dixit: A puer, & frequenter illum & in ignem abiecit, & in aquas, quo perderet eum. Age, si quid potes, subueni nobis, intime misertus nostri. Iesus autem dixit ei: Illud si potes credere. Omnia possibilia credenti. Et confessim exclamans pater pueri cum lachrymis, dixit: Credo Domine, succurre incredulitati meæ. Quum uidisset autem Iesus, turbam simul accurrere, increpauit spiritum immundum, dicens illi: Spiritus mute & surde, ego tibi impero, exi ab isto: & ne posthac ingrediaris in illum. Et quum clamasset [spiritus,] multumque discerpsisset eum, exiuit. Et euasit similis mortuo, adeò, ut multi dicerent, mortuus est. At Iesus prehensa manu illius, erexit eum: & [ille] surrexit. Et quum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum: Cur nos non quiuimus ejusce illum? Et dixit illis: Hoc genus nulla re potest exire, nisi per preicationem & ieunium. Et illinc digressi, iter fecerunt per Galilæam, nec uolebat, ut quisquam [id] sciret. Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis: Filius hominis traditur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertio die resurget. Et illi non intelligebant quod dixerat, & timebant eum interrogare. Et uenit Capernaum, & quum uenisset in ædes, interrogabat illos: Quid in itinere

inter

Math. 10.4
Luc. 9.c

Math. 17.2
Luc. 9.d

Math. 17.1
Luc. 9.e

Esa. 43.5
Mal. 4.b

Math. 17.6
Luc. 9.e

Math. 17.8
Luc. 9.c

Math. 18.8
Luc. 9.d

Secundum Marcum.

21

1.Cor.12.2
Math.18.b
14.6.8
Heb.12. b.c
+Leuit.2. d
†Math.5. b
Luc.14. g
Math.19.2
Deut.24.2
Math.5.2
1.Cor.6.4
Eph.5.8
Math.19. b
Luc.18. b
Math.19. b
Luc.18. d
Exod.20. c
Act.2. c.4. d

inter uos disputabatis? At illi silebant. Nam inter se disputauerat in uia, quis esset maximus. Et quum confedisset, accersiuit duodecim, & dicit illis: Si quis uult pri-
mus esse, serit omnium postremus, & omnium minister. Et apprehensum puellū, statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis: Quisquis unum ex talibus puellis receperit nomine meo, me recipit: & quicunq; me recipit,
non me recipit, sed eum qui misit me. Respondit autem ei Ioannes, dicens: Praeceptor, uidimus quandam nomine tuo enīcere dæmonia, nec sequitur nos, & prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos. At Iesus ait: † Ne prohibeatis illum. Nullus enim est, qui si ædiderit uirtutem per nomen meum, possit ci-
to male loqui de me. Qui enim nō est aduersus nos, pro nobis est. Quisquis enim ad bibendum dederit uobis poculum aquæ nomine meo, quod sitis Christi, amen dico uobis, nequaquam perditurus est i mercedem suam. † Et quisquis offendit unum ex pusillis, qui confidunt in me, melius foret illi si circundaretur lapis molaris ceruici eius, & abiijceretur in mare. Quod si tibi offensioni fuerit manus tua, amputa illam. * Melius est tibi mancum ad uitam ingredi, quam duas manus habentem abire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi † uermis illorum nō moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus tibi offensioni fuerit, amputa il-
lum. Melius est tibi, ut ingrediaris ad uitam claudus, quam ut duos pedes habens, mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis illorum non mori-
tur, & ignis non extinguitur. Et si oculus tuus tibi offensioni est, erue illum. Me-
lius est tibi, ut luscus intro eas in regnum Dei, quam ut duos oculos habens, mit-
taris in gehennam ignis, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extingui-
tur. † Vnusquisq; enim igne salietur, & unaquæq; *uictima sale salietur. † Bo-
na res est sal. Cæterum si sal insulsus fuerit, quo nam ipsum condietis? † Habete in
uobis ipsis salem, & pacem habete inter uos inuicem.

CAP. X.

ET quum inde surrexisset, uenit in fines Iudææ per regionem quæ est ultra Jordanem, & conueniunt rursum turbæ ad illum: & sicut consueuerat, rursum docebat eas. Et adeuntes pharisei, interrogauerunt eum: An liceret uiro uxori rem repudiare, tentantes illum. At ille respondens, dixit illis: Quid uobis præcepit Moses? At illi dixerunt: † Moses permisit libellu[m] repudiū scribere, & repudiare. Et respōdens Iesus, dixit illis: * Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud: cæterum ab initio creationis masculum & foeminā fecit illos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adglutinabitur uxori suæ. Et erunt duo in carnem unam. Itaq; non iam sunt duo, sed una caro. Quod igitur Deus copulauit, homo ne separat. Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogauerunt illum. Et dicit illis: Quicunque repudiauerit uox-
rem suam, & duxerit aliam, adulterium committit aduersus illam. Et si mulier re-
pudiauerit uirum suum, & nupserit alteri, adulterium committit. † Et affere-
bant ad illum puellos, ut tangeret illos: discipuli uero increpabant eos, qui addu-
cebant. Quod quum uidisset Iesus, indignatus est, & dixit illis: Sinite puellos ue-
nire ad me, ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei. Amen dico uobis: Quicunq; non acceperit regnum Dei, tanquam puellus, haudquaquam ingredie-
tur in illud. Et quū cepisset illos in ulnas, impositis manibus super illos, * benedic-
xite eis. † Et quū exiret in uiam, accurrit quidam, ac genua flexit illi, & interro-
gabat eum: Praeceptor bone, quid faciam, ut uitam æternam possideam? Iesus au-
tem dixit illi: Quur me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus, [nempe] Deus. Prae-
cepta nosti. Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne furēris. Ne falsum testi-
monium dicas. Ne fraudes. Honora patrē tuum & matrem. At ille respondens,
dixit illi: Praeceptor, hæc omnia seruaui ab adolescentia mea. Iesus autem intuitus illum, dilexit illū, & dixit illi: Vnum tibi deest. Abi, † quæcūq; habes uende, & da

ddd 3

¶Futurum est pro im-
peratio, de more He-
braico, erit, id est, sit.

¶Non, pro nō solum,
crebro est in usu sa-
cis. Sic sepe in eu-
gelio Ioannis. Sic hic,
Non, id est, nō solum
mercipit: sed, id est,
sed etiam, &c. Vel,
non tam me recipit,
quam eum, &c.
¶Premium suum.

¶Hebraismus est, posi-
tiu[m] pro comparati-
uo, qui Hebreis de-
st.

¶Vel, uniculus.
¶Id est, ut.
¶Id est, saliri solet, iux-
ta Hebraismum.
¶Vel, qua nā re con-
dictis salem, ut filius
fuit?
¶Vel, facite ut habeas
tis.
¶Matrimonij leges Chri-
stus prescribit & infans-
tibus benedicit. Adole-
scencem operum fiducia
tumidum telis omnibus
se sequit rubet: quan-
taq; sit diutiarū incom-
moditas, & qua nam se
sequentium mercies, edif-
ferit. Zebedij filios pri-
matum spirantes humili-
tate docet, & Bartimæo
uisum restituit.
¶Vel, ob duritiam.

¶Vel, corpus: iuxta
Hebraismum.

¶Vel, bene precatus
estis.

Euangelium

pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni, & sublata cruce sequere me. At ille mœstia affectus propter eum sermonē, discedebat dolens : habebat enim possessiones multas. † Et quum circū spexisset Iesus, dicit discipulis suis: Quādū difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt. Discipuli uero obstruerunt super uerbis illius. At Iesus rursum respondens, dicit illis: Filij, quādū difficile est eos, qui confidunt pecunijs, regnum Dei ingredi. Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quādū diuitem in regnum Dei ingredi. Illi uero supra modum stupebant, dicentes apud se: Et quis potest salutem consequi? Intuitus autem illos Iesus, dicit: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum. Nam omnia possibilia sunt apud Deum. † Et cœpit Petrus dicere illi: Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te. Respondens autem Iesus, dixit: Amen dico uobis: Nullus est, qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros, mea cauſa & euangelij, quin recipiat certa dupla, nūc in tempore hoc, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros cum perseguitionibus, ac in sæculo uenturo uitam æternam. † Multi autem primi erunt postremi: & postremi, primi. † Erant autem in uia, ascendentes Hierosolymam, & præcedebat illos Iesus, erantq; pauefacti, & sequentes timebant. Et adsumptis Iesus rursum duodecim, cœpit illis dicere, quæ sibi euentura essent: Ecce, ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum ad mortem, tradentq; illum gentibus, & illus dent illi, flagellabuntq; illum, & inspuent in illum, & occident eum, & tertia die resurget. † Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes, filii Zebedæi, dicentes: Præceptor, uolumus ut quicquid petierimus, facias nobis. Ille uero dixit eis: Quid me uultis facere uobis? Illi uero dixerunt ei: Da nobis, ut unus tibi à dextra, & alter tibi à sinistra, sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit illis: Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum, quod ego bibo: & baptismate, quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem dixit illis: Poculum quidem, quod ego bibo, bibetis, & baptismate, quo ego baptizor, baptizabimini: cæterum sedere mihi à dextra ac sinistra, non est meum dare, sed [ijs continget] quibus paratum est. Hoc quum audissent decem, cœperunt indignari de Iacobo & Ioanne. Iesus autem quum uocasset eos ad se, dicit illis: Scitis, eos qui uidentur impetrare gentibus, dominium exercere in illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercere in illas. Verum non sic se res habebit inter uos, sed quicunq; ex uobis uoluerit fieri magnus inter uos, erit minister uester. Et quicunq; ex uobis uoluerit fieri primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis, non uenit ut sibi ministraretur, sed ut [ipse] ministraret: ac daret animam suam, redemtionem pro multis. † Et ueniunt Hiericho, quumq; egredetur Hiericho, ac discipuli illius, & turba copiosa, filius Timæi, Bartimæus cæcus sedebat iuxta uiam mendicans: & quum audisset Iesum Nazaræum esse, cœpit clamare, & dicere: Fili David Iesu, miserere mei. Et increpabant illum multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili David, miserere mei. Et stetit Iesus, ac iussit illum uocari. Et uocauit cæcum, dicentes illi: Bono animo esto: surge, uocat te. Ille uero abieco pallio suo, surrexit, & uenit ad Iesum. Et respondens dicit illi Iesus: Quid uis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei: Rabboni, ut uisum recipiam. Iesus autem dixit illi: Abi, fides tua saluum te reddidit. Ac protinus recepit uisum: & sequebatur Iesum in uia.

Matth. 19.6
Luc. 18.6

Matth. 19.4
Luc. 18.6

Matth. 19.4
Matth. 20.6
Luc. 18.6

Matth. 20.6

Luc. 22.5

Matth. 20.6
Luc. 18.6.g

Matth. 21.9
Luc. 19.6

XI. **E**t quum adpropinquant Hierosolymis, ad Bethphage, & Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, emitit duos e discipulis suis, & dicit illis: Abite in uicū, qui ē regione uestri est, & statim ingredientes in illum, inuenietis pullū alligatum, super quem nullus hominum sedet: soluite eum, & adducite. Et si quis uobis dixerit: Cur facitis hoc? dicite, quod dominus eo opus habet: & continuo illum mittet

Pluralia à Grecis
mo sunt.

Vel, nisi quibus pa-
ratum est.

fides, uita.

Hierosolymæ Christus
a fine pullo uectus adue-
nit, sicut fructu caren-
tem exerceratur, questum
caprantes templo ejicit,
fidei uirtutem docet, &
phariseos de autorita-
te sibi data interrogantes
alia questione eludit.

mittet huc. Abierunt autem, & inuenierunt pullum alligatum iuxta sanguini, foris in biuio: & soluunt illum. Et nonnulli eorum, qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos. Et adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uestimenta sua: sed ita super illum. Multi tamen uestimenta sua sternebant in viam: b alij uero frondes incidebant ex arboribus, & sternebant in viam. Et qui præcedebant, quiq[ue] sequebantur, clamabant, dicentes: t Hosanna, c benedictus, qui uenit nomine Domini. Benedicatum, quod uenit, regnum, nomine Domini, patris nostri David: Hosanna in altissimis. Etingressus est Hierosolymam Dominus, & in templum. Et quum circumspexisset omnia, iamq[ue] tempus esset uesternum, egressus est Bethaniam cum duodecim. t Et postero die, quum exiissent Bethania, esurijt: Quumq[ue] * uidisset arboreum fici procul, habentem folia, ueniebat, an uidelicet inuenturus esset aliquid in ea. Et quum uenisset ad illam, nihil inuenit, nisi folia. Non enim erat tempus fructum. Et respondens Iesus, dixit fici: Ne posthac ex te in æternum, quisquam fructum edat. Et audiebant discipuli illius, t ueniuntq[ue] Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, coepit ejercere eos, qui uendebant & emebant in templo, & mensas argentariorum, sellasq[ue] uendentium columbas subuertit: nec permittebat, ut quisquam deportaret uas per templum. Et docebat, dicens illis: Nónne scriptū est: t Domus mea, domus precatio- c nis uocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Hoc auditio scribæ, principesq[ue] sacerdotum, quærebant quomodo illum essent perdituri. Timebant enim eum: quia uniuersa turba obstupecebat super doctrina eius. Et quum aduerseretur, egressus est Iesus ē ciuitate, & mane prætereuntes, uiderunt sicum aruisse radicitus; & recordatus Petrus, dicit illi: Rabbi, ecce fucus illa, quam execratus es, aruit. Et respondens Iesus, dicit illis: Confidite Deo. Amen dico uobis, quicunq[ue] dixerit monti huic: Tollaris, ac mittaris in mare: & non haesitauerit in corde suo, sed crediderit fore, quæ dixerit, continget illi quicquid dixerit. Propterea dico uobis, quæcunq[ue] orantes petitis, credite uos impe- trare, & contingent uobis. t Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis v aduersus aliquem: ut & pater uester, qui in cœlis est, remittat uobis delicta uestra. t Et ueniunt rursum Hierosolymam, & quum ambularet in templo, ueniunt ad illum principes sacerdotum, & scribæ, & seniores, & dicunt illi: Qua authoritate ista facis? & quis tibi dedit authoritatem istam, ut ista facias? Iesus autem respondens, dixit illis: Quæram à uobis, & ipse quiddam, & respondete mihi: dicamq[ue] uobis qua authoritate hæc faciam. Baptismus Ioannis ē cœlo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. Et ratiocinabantur apud se, dicentes: si dixerimus, ē cœlo, dicet: Quorū igitur non credidistis illi? At si dixissent, ex hominibus, timebant popu- lum. Omnes enim habebant Ioannem, ut qui uere propheta fuisset. Et responden- tes, dicunt Iesu: Nescimus. Et Iesus respondens, dicit illis: Necego dico uobis qua authoritate hæc faciam.

CAP. XII.

Et cœpit illis per parolas loqui. Vineam plantauithomo, & circundedit a sepem, foditq[ue] lacum, & ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, & peregre profectus est. Et misit ad agricolas, quum tempestuum esset, seruum, ut ab agricolis acciperet de fructu uineæ. At illi arreptū illū cæciderunt, ac remiserūt uacuū. Et rursum misit ad illos aliū seruum, cui coniectis in eum saxis, caput contuderūt, & remiserunt contumelij affectum. Et rursum alium misit, & illum occiderunt, multosq[ue] alios: hos quidem cædentes, alios uero occidentes. Itaque quum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum ad illos postremum, dicens: Reuerebuntur filium meum. Illi uero agricultæ dicebant inter-

*Vel, prædicandus, si
ut celebrandus: uel,
liudabilis, fortunatus
felix.

^bVel, tempestiuas.

^cVel, cogitabant.
^dVerbi tamen inter-
pretatione anacoluthon est Hebreis fre-
quens, sic: At si dixe-
rimus ex hominibus,
timebant populum.

Parabola uineæ & agri
colarū Christus Iudeo-
rum taxat ingratitudinem
& quæstionem de censu
dando soluit. Sadduce-
os de resurrectione con-
uincit, & quodnam pri-
mum præceptorum cu-
iusq[ue] ipse sit filius edo-
cer. Scribas uitari iuber,
& q[uo]d animo diuinis u-
sus inferiendum sit co-
monstrat.

^eAnacoluthon est,
quod licet tollas sup-
plendo aliquid. Mul-
tosq[ue] alios, scilicet, ma-
le tractarunt, hos qui
dem, etc.

Evangeliū

fese: Hic est hæres, t uenite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et arreptum
 illum, occiderunt, & eiecerunt ē uinea. Quid igitur facturus est dominus uinearē? Gen. 17.4
 Veniet & perdet agricolas, & dabit uineam alijs. An ne hanc quidem scripturam
 legistis? t Quem reprobauerunt lapidem ædificatores, hic factus est caput anguli:
 à Domino factum est hoc, & est admirabile oculis nostris. Et quærebāt eum com
 præhendere, b & metuebant multitudinem: sciebant enim, quod aduersus ipsos
 parabolam dixisset. Et relicto illo abierunt. t Et mittunt ad illum quosdam ē
 pharisæis, & Herodianis, ut eum captarent sermone. Illi uero quum uenissent, di
 cunt ei: Præceptor, scimus quod uerax es, & non curas quenquam: non enim re
 spicis personam hominum, sed reuera uiā Dei dōces. Licet censum dare Cæsa
 ri, an non? Demus, an non demus? Ille uero cognita illorum simulatione, dixit il
 lis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut uideam. Illi uero attulerunt. E
 dicit eis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi uero dixerunt ei: Cæsar. Et re
 spondens Iesu, dixit illis: t Reddite quæ sunt Cæsar, Cæsari: & quæ sunt Dei,
 Deo. Et admirati sunt de eo. t Et ueniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt, non
 esse resurrectionem, interrogaueruntq; eum, dicentes: Præceptor, Moses scripsit
 nobis, * si cuius frater mortuus fuerit, ac reliquerit uxorem, & liberos non reli
 querit, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Septem fra
 tres fuerunt, ac primus duxit uxorem: isq; moriens, non reliquit semen: & secun
 dus duxit illam, ac mortuus est, & nec ipse reliquit semen: & tertius similiter. Et
 duxerunt eam septem, nec reliquerunt semen. Postrema uero omnium mortua
 est & mulier. In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit uxor?
 Nam septem habuerunt eam uxorem. Et respondens Iesu, dixit eis: An non pro
 pterea erratis, quod non sciatis scripturas, neque potentiam Dei? Quum enim à
 mortuis resurrexerint, neq; contrahunt matrimonium, neq; nuptum dantur, sed
 sunt uelut angeli, qui in cœlis sunt. Cæterum de mortuis, quod resuscitantur, non
 legistis in libro Moysi, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens: * Ego ille
 Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed
 Deus uiuentium. Vos igitur multum erratis. t Et quum accessisset quidam ē
 scribis, & audisset eos disputantes, uideretq; eum bene respondisse eis, interroga
 uit illum: Quod est primum omnium præceptorum? Iesu autem respondit illi:
 Primum omnium mandatorum est: t Audi Israel, Dominus Deus noster, Do
 minus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex to
 ta anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis uiribus tuis. Hoc est primum præce
 ptum. Et secundum simile, hoc est: t Diliges proximum tuum, ut te ipsum. Maius
 his, aliud præceptum non est. Et dixit illi scriba: Recte, præceptor, in ueritate
 dixisti, unum esse Deum, nec esse alium præter illum: diligereq; eum ex toto cor
 de, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis uiribus: ac diligere prox
 imum ut seipsum, plus esse quam uniuersa holocausta, & uictimas. At Iesu
 quum uideret eum, cordate respondisse, dixit illi: Haud longe abes à regno Dei.
 Et nemo post illa, audebat illū interrogare. t Et respondens Iesu, dicebat, do
 cens in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filium Dauid? Nam ipse
 Dauid dixit adflatus spiritu sancto: t Dicit Dominus domino meo, sede à dextra
 mihi. Donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid
 uocat eū dominū, & unde filius eius est: Et pleraq; turba audiebat eū libēter. Di
 cebat autē illis in doctrina sua: t Cauete à scribis, qui amant stolati obambulare, &
 [amant] salutationes in foris, primasq; sellas in cōgregationibus, & primos accu
 bitus in coenis: qui deuorāt domos uiduarū, idq; prætextu, ut qui lōgas precatiōes
 faciāt. His subibūt grauius suppliciū. Et quū sederet Iesu ex aduerso gazophyla
 ci, spectabat

b Et, pro sed est positi
 tum, more Hebraico,
 quo uice est multa
 rum coniunctionum.

* Vel, unde ergo. vt
 sit iuxta Hebraismū
 enallage coniunctio
 nis.

t Vel, synagogis.

c Iudicium, synecdo
 cha Hebraica, pro
 supplicio et condem
 natione, multaq; po
 nitur.

1. Pet. 2.2
 Psal. 117.4
 Matth. 21.8
 Ila. 28.4
 Act. 4.4
 Rom. 9.8
 * Matth. 23.8
 Luc. 20.4
 Rom. 13.4
 Matth. 22.4
 Luc. 20.4
 Deut. 25.6
 Exod. 3.2
 Matth. 22.4
 Luc. 10.4
 Levit. 19.4
 Matth. 22.4
 Rom. 13.6
 Gal. 5.6
 Iac. 2.2
 Matth. 22.4
 Luc. 20.4
 Psal. 109.2
 Matth. 23.4
 Luc. 20.8
 Matth. 23.4
 Luc. 20.8

Matth. 24.2
Luc. 21.5

Et spectabat quomodo multitudo mitteret æs in gazophylaciū. Et multa diuites mittebant multa. Et uenit quædam uidua pauper, misitq; minuta duo, qui est quædrans. Vocatisq; ad se discipulis suis, dicit illis: Amē dico uobis, uidua hæc pauper plus misit, quām omnes qui miserūt in gazophylaciū. Nā omnes ex eo, quod ipsi supererat, miserunt: at hæc è penuria sua omnia quæcunq; habebat misit, totam substantiam suam.

CAP. XIII.

Matth. 10.5
Matth. 24.5
Luc. 21.5
+ Dan. 9.7

Et quum exiret è templo, dicit illi quidam è discipulis ipsius: Magister, uide A cuiusmodi lapides, & cuiusmodi structuræ: Et Iesus respondens, dixit illi: Vides has magnas structuras: Non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur. Et quum sederet in monte Oliuarum, è regione templi, interrogabant illū seorsum, Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas: Dic nobis quando hæc euenient: Et quod signum erit, quando hæc omnia sint consummata: At Iesus respondens illis,cepit dicere: Videte, ne quis uos fallat. Multi enim ueniēt nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, multosq; decipient. Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim [ea] fieri, at nondū finis. In surget enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum. Et erunt terræ motus^b in singulis locis, eruntq; fames ac tumultus. Initia dolorum hæc. Sed cauete uos uobis ipsis. Tradēt enim uos in cōcilia, & in synagogas, cædemini, & ad præsides ac reges ducemini propter me in testimoniu illis. Et in omnes gentes oportet prius prædicari euangelium. ^cQuum autem duxerint uos tradentes, ne solcite præcogitatis, quid dicturi sitis, neq; meditemini: sed quicquid datū fuerit uobis illa hora, hoc loquamini. Non enim estis uos qui loquimini, sed spiritus sanctus. Traditurus est autē frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, ac morte afficiant eos. Et eritis odio omnibus, propter nomen meum. Qui uero sustinuerit usq; in fine, hic saluabitur. ^dPorro quum uideritis abominationem desolationis, de qua dictū est à * Daniele propheta, stantem ubi non oportet, qui legerit, intelligat: tunc qui fuerint in Iudæa, fugiant in montes: qui uero fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur, ut quicquā tollat è domo sua. Et qui fuerit in agro, ne reuertatur^e retro ad tollendum palliū suum. Væ autē prægnantibus, & lactantibus in illis diebus. Sed orate, ne fiat fuga uestrahyeme. Erunt enim dies illi, talis afflictio, qualis nō fuit à primordio rerū conditarū, quas cōdidit Deus, usq; ad hoc tempus, nec futura est. Et nisi Dominus decurtaſſet dies, haudquaquā seruata fuisset^f ulla caro. Sed propter electos, quos elegit, decurtauit dies. Ac tum si quis uobis dixerit: Ecce, hic Christus, ecce illic, ne credatis. Exorientur enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & ædent signa ac prodigia ad decipiendū, si fieri possit, electos. Vos autē cauete, ecce, prædixi uobis omnia. ^gCæterū in illis diebus, post afflictionē illā, sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cœli decident: & lures, quæ in cœlis sunt, concutientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientē in nubibus cum^h potestate multa & gloria: & tunc mittet angelos suos, & aggreditur electos suos, à quatuor uentis ab extremo terræ, usq; ad extremum cœli. ⁱAfici uero discite similitudinem, quum ramus eius iam tener fuerit, produixeritq; folia, scitis propè esse æstatem: Sicut & uos quum uideritis hæc fieri, scitote propè esse in foribus. Amen dico uobis, non præterierit^j natio hæc, donec omnia hæc facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, sed dicta mea non præteribunt. Diem autem illam & horam nemo nouit, ne angeli quidem, qui in cœlo sunt, nec ipse filius, sed solus pater. ^kCauete, uigilate, & orate: nescitis enim quando sit^m tempestiuitas. Sicut homo qui peregre agit, relicta domo sua, deditq; seruis suisⁿ potestatem, ac suum cuiq; opus, ianitori mādauit, ut uigilaret. Vigilate igitur, nescitis enim quando dominus domus. Uenturus sit, uesperi an medio noctis, an in

Christus horrendus Hierosolymarum excluditum quale futurum & quæ signa præcessuræ sunt, expont: hinc occasione sumpta de extremo iudicio differit, eiusdēp signa recenset, ad subtiletatem & uigiliam omnes adhortans.

^aVel, secreto.

^bVel, hinc inde: uel, per loca.

^cVel, res turbulentæ.

^dVel, uidete.

^ePerseuerauerit.

Sicut nō emido, nō aliud est quā retro. Aduersus bivaliter enim ponitur.

^hIld est, ullus homo. Porro omnis pro ultius creter est Hebreus.

ⁱSicut, robore et moles.

^jVel, potentia.

^kVel, etas, uel genera

^lVel, tempus illud.

^mGrecæ appositus articulus indicat certam potestatem, scilicet suam, uel domesticā, den ḡwalt.

ⁿEt, redundant more Hebreico. Ceterum anacoluthon est, quælia multa apud Hebrewos: uel, apostolepis. Videtur enim super plenum, ita uigilate, sicut homo peregre pfectus ianitori mandare solet, ut uigiles. ^pVel, ueniat.

Euangelium

gallicinio, an diluculò: ne si uenerit repente, offendatuos dormientes. Cæterum quæ dico uobis, omnibus dico. Vigilate.

CAP. XIII.

Vitam tribus capitibus eadem describit que & Matthæus, mortem scilicet salvatoris nostri Iesu Christi, quidq; eandem & antecessoris & consecutum sit, &c.

^aId est, solennia azymorum.

^bId est, sincera, incorrupta, quasi fidem me rentis, grecis vnd gut.

^cVel, labores.

^dPreuenit ut unget.

^eHydram fictilem.

^fAb ipso coenaculum sublimius in altiore edium parte extructum, sic dictum, quia si à terra exaltatum sit.

^gVel, profecti sunt: uel, discesserunt. Sind c vßgangen.

A Rat autem pascha, & azyma post biduum. Et quærebant summi sacerdotes & scribæ, quomodo eum per dolum compræhensum, occiderent. Dicebant autem: Non die festo, ne tumultus fiat populi. ^tEt cum esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi, accumbente eo, uenit mulier, habens alabastrum unguentum nardi ^b pisticæ preciosæ; & cōminuto alabastro, effudit illi in caput. Erant autem qui dām qui indignabantur apud se, dicentes: Quorū facta est hæc unguenti perditio? Nā poterat hoc uendi pluris, quām trecētis denarijs, ac dāri pauperibus. Et fremebant aduersus illā. At Iesus dixit: Sinite illam, quū illi ^c molestias exhibeatis: Bonū opus operata est erga me. Semper enim pauperes habetis uobiscum, & quandocunq; uolueritis, potestis illis benefacere, me uero non semper habetis: Quod potuit hæc fecit, ^d præoccupauit ungere corpus meū ad sepulturā. Amen dico uobis, ubiq; prædicatū fuerit euangeliū hoc in totū mundū, etiam hoc, quod

B fecit hæc, dicetur in memoriā ipsius. ^tEt Iudas Iscariotes, unus è duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Hoc autem illi audito, gauisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat, quomodo oportune illum traheret. ^tAc primo die azymorum cum pascha immolarent, dicunt illi discipuli ipsius: Vbi uis ut profecti paremus, ut edas pascha? Et emittit duos è discipulis suis, & dicit illis: Ite in ciuitatem, & occurret uobis homo, ^e fictile uas aquæ baiulans. Sequimini illum, & quocunq; ingressus fuerit, dicite patrifamiliās: Magister dicit, ubi est diuersorū, ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ille uobis ostendet ^f coenaculum magnum, stratum, paratum: illi parate nobis. Et exierunt discipuli eius, & uenerunt in ciuitatem, & repererunt quēmadmodum dixerat illis: paraueruntq; pascha. ^tEt cum aduerserāisset, uenit cum duodecim. Cumq; accumperent, ederentq; dixit Iesus: Amen dico uobis, unus ex uobis me proditor est, qui edit mecum. At illi cœperunt affici mœstitia, ac dicere illi singulatim: Nunquid ego? Et alias: Nunquid ego? Ille uero respondens, dixit illis: Vnus è duo decim, qui intingit mecum in catinum. Filius quidē hominisabit, sicut ^t scriptum est de ipso: uæ aut homini illi per quē filius hominis proditur. Bonū erat illi si natus nō fuisset homo ille. ^tEt edentibus illis, sumpto Iesus pane, cum benedixisset, fregit, & dedit illis, ac dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meū. Et accepto poculo, quū gratias egisset, dedit illis. Et biberunt ex eo omnes. Et dixit illis: Hic est sanguis meus noui Testameti, qui pro multis effunditur. Amē dico uobis, post hachaudquā biberim de fructu uitis, usq; ad diem illū, quum illum bibā nouū in regno Dei. Et quū thymnū dixissent, exierunt in monte Oliuarum. ^tEt dicit illis Iesus: Omnes offendemini in me in nocte hac, quia scriptū est: ^t Percutiam pastore, & dispergentur oves. ^t Sed posteaquam resurrexero, præcedā uos in Galilæam. Petrus autem dixit illi: Etiam si omnes offendantur, non tamen ego. Et dicit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie in nocte hac, priusquā bis gallus cecinerit, ter abnegabis me. At ille uehementius dicebat: Imo, si me oportuerit commori tibi, haudquā te abnegauerim. Similiter autem & omnes dicebant. ^t Et ueniunt in locū, cuius nomen Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hīc, donec digressus orauero. Et assumit Petru & Iacobum & Ioannē secum, cœpitq; exp̄uescere & adflictari. Et dicit illis: Dolore afficitur anima mea usq; ad mortem. Manete hīc, & uigilate. Et progressus paululū, prolapsus est in terram, & orabat, ut si fieri posset, transiret ab ipso hora, & dicebat: Abba pater. Omnia possibilia sunt tibi, transfer poculum hoc à me. Veruntamen, non quod ego uelim, sed quod tu. Et uenit, & offendit eos dormientes, dicitq; Petro: Simon, dormis? non potuisti unā horā uigilare? Vigilate, & orate ne l'incidatis in tētationem. Spiritus quidem

promptus

Matth. 26.8
Luc. 22.2

Matth. 26.8
Ioan. 12.3

Matth. 26.8
Luc. 22.2

Exod. 12.6
Matth. 26.8
Luc. 22.2

Matth. 26.8
Luc. 22.2
Ioan. 13.6

Psal. 40.6
Act. 1.6
Matth. 26.8

1. Cor. 11.2

Hoan. 10.8
Matth. 26.8

Zach. 13.4
Act. 1.12

Matth. 26.8
Luc. 22.4

^hVel, angi.

ⁱVel, ueniat.

Matth. 26.4

Matth. 26. e
Luc. 22. e
Ioh. 18. aMatth. 26. f
Luc. 22. f
Ioh. 18. c

Matth. 26. f

Ioh. 18. d

Matth. 26. g
Luc. 22. f
Ioh. 18. cPsal. 2. 2
March. 27. 2
Luc. 22. 8
Ioh. 18. e
* March. 27. b
Luc. 23. 2
Ioh. 18. f

promptus est, at caro infirma. [†] Et rursum digressus orabat, & eundem dixit sermonem. Et reuersus, offendit illos rursum dormientes: erant enim oculi eorum graviati, neque sciebant quid illi responderent. Et uenit tertio, dicitque illis: Dormite posthac, & requiescite. Sufficit. Venithora. Ecce, traditur filius hominis in manus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce, proditor mei appropinquat. [†] Et continuo adhuc eo loquente accedit iudas, qui erat unus e duodecim, & cum illo turba multa cum gladiis & fustibus, a summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dederat autem proditor eius commune signum illis, dicens: Quemcumque osculatus fueris, est, comprehendite illum, & abducite caute. Et quem uenisset, protinus accedit ad illum, dicitque ei: Rabbi rabbi, ac deosculatus est eum. Illi uero iniecerunt in illum manus suas, & comprehendenderunt eum. Unus autem quispiam adstantium, educito gladio, percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit eius auriculam. Et respondens Iesus, dixit illis: Tanquam ad latronem existis cum gladiis ac fustibus, ad comprehendendum me, quotidie eram apud uos in templo, docens, & non comprehendistis me: sed ut impleantur scripturæ. Et relicto illo, omnes fugerunt: Et unus quispiam adolescentulus sequebatur illum, circumamictus sindone super nudum, & comprehendenderunt illum adolescentuli. Ille uero relicta sindone, nudus effugit ab illis. [†] Et abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, & conuenient ad illum omnes summi sacerdotes, & seniores & scribæ. Et Petrus eminus sequebatur illum, donec uenisset in atrium summi sacerdotis: & sedebat una cum ministris, & calefiebat ad lumen. [†] Summi uero sacerdotes, & totum concilium, quarebant aduersus Iesum testimonium, ut morti eum traderent: nec inueniebant. Nam multi falsum testimonium dicebant aduersus illum, nec erant satis idonea testimonia. Et quidam assurgebant, & falsum testimonium ferebant aduersus illum, dicentes: Nos audiuimus eum dicentem: Ego diruam templum hoc manufactum, & tribus diebus aliud non manufactum extruam. Et ne sic quidem satis idonea erant testimonia illorum. Et surgens summus sacerdos in medium, interrogabat Iesum, dicens: Non responde quicquam: Quid isti aduersum te testificantur? At ille tacebat, neque quicquam respondebat. Rursum summus sacerdos interrogabat eum, & dicit illi: Es tu ille Christus, filius illius benedicti? Iesus autem dixit: Ego sum: & uidebitis filium hominis sedentem a dextra potentiae, & uenientem cum nubibus coeli. Summus autem sacerdos dilaceratis uestibus suis, dicit: Quid praeterea opus habemus uestibus? Audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur? Illi uero omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. Et coepérunt quidam inspuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cædere, & dicere illi: Domina. Ac ministri alapas illi impingebant. [†] Et quum esset Petrus in atrio infra, uenit una ancillarum summi sacerdotis, quumque uidisset Petrum calefacientem se, intuita illum, dicit: Et tu cum Nazareno Iesu fuisti? At ille negauit, dicens: Non noui, neque scio, quid dicas. Et exiuit foras in uestibulum, & gallus cecinit. Et ancilla quum uidisset eum, rursum coepit dicere his qui adstabant: Hic ex illis est. At ille rursum negabat. Ac paulo posteriorum qui adstabant, dicebant Petro: Vere ex illis es, nam & Galilæus es, & sermo tuus conuenit. At ille coepit execrari, ac deridere: Non noui hominem istum de quo dicitis. Et secundo gallus cecinit. Recordatusque est Petrus uerbi, quod dixerat illi Iesus: Priusquam gallus cecinerit bis, abnegabis me ter. Coepitque flere.

CAP. XV.

Et confessim diluculo consilio inito, summi sacerdotes cum senioribus & scribis, ac toto confessu, uinctum Iesum abduxerunt, tradideruntque Pilato. * Et interrogauit eum Pilatus: Es tu ille rex Iudeorū? At ille respondens, dixit illi: Tu dicis. Et accusabante eum summi sacerdotes de multis. Pilatus autem rursus interrogauit illum, dicens: Non responde quicquam: Ecce, quam multa aduersus te tes-

^E Vel, in posterum.[†] Aposiopæsis est.
q.d. sed ista fuit ut impleantur.[¶] Id est, ad ignem: iuxta Hebreos in quo eadem uox est: in nobis est lumen significans
[¶] Ezech. 5. 1. s.
47. Effectus pro consuptione per Metro symiam.[¶] Vel, uirtutis. Antonomasia est, id est dei:[¶] Ovel, uaticinare: uel, prophetam agito.
Proprie, depalma= bant eum, siue palmis scribant.[¶] Vel, lingua tua.

Euangelium

stantur. Iesus autem nihil quicquam respondit amplius, adeo ut admiraretur Pilatus. Cæterum, in festo dimittebat illis unum uinctum quemcum postulassent.

Erat autem qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis authoribus fuerat uinctus,

qui per seditionem cædem patrauerant. Et cum exclamasset turba, coepit postula-

re quod semper præstisset ipsis. Pilatus autem respondit eis, dicens: Vultis di-

mittam uobis regem istum ludæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidis-

sent illum summi sacerdotes. † Summi uero sacerdotes concitauerunt turbam, ut

Matth. 27.4

B potius Barabbam dimitteret ipsis. † Pilatus autem rursum respondens, dixit il-

Matth. 27.5

lis: Quid igitur uultis faciam ei, quem dicitis regem ludæorum? At illi rursum cla-

Luc. 23.5

mauerunt: Crucifige illum. Pilatus autem dicebat illis: Quidnam mali fecit? At illi

Ioan. 18.39.c

uehementius clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus uero uolens turbæ satis facere,

dimisit illis Barabbam: & tradidit Iesum flagellatum ad crucifigendum. † Mili-

Matth. 27.6

tes autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est prætorium, & conuocant totam cohortem: induuntq illum purpura, & circumponunt ei quam plexerant spi-

Ioan. 19.2

neam coronam, cœperuntq salutare illum: Aue rex ludæorum. Et uerberabant il-

lius caput arundine, & inspuebant in illum, positisq genibus illum adorabant.

Et quum illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illū uestibus proprijs:

C educuntq eum, ut eum crucifigerent. † Et coegerunt prætereuntem quandam Si-

Matth. 27.7

monem Cyrenensem, uenientem ex agro, patrem Alexandri & Rufi, ut gestaret

Luc. 23.4

crucem eius. Et ducunt eum in Golgotha locum, qui est interpretatione, Caluariæ

Ioan. 19.4

locus: dederuntq illi bibere uinum myrrhinum, sed ille non sumpsit. † Cumq

Psal. 22.1b

crucifixissent eum, partiti sunt uestimenta eius, mittentes sorte super illa quis quid

Matth. 27.8

tolleret. Erat autem hora tertia, cum crucifierunt eum. Et erat inscriptio causæ il-

Ioan. 19.6

lius inscripta: Rex ludæorum. Cum eo autem crucifigunt duos latrones, unum à

Esa. 53.4

dextra, & alterū à sinistra eius. Et impleta est scriptura, quæ dicit: † Et cum iniquis

deputatus est. Et qui præteribant, conuiciabantur illi, mouentes capita sua, ac

Esa. 53.5

dicentes: Vah qui demoliris templum, & in tribus diebus extruis, serua te ipsum,

& descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter se cum scri-

bis, dicebant: Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Christus ille rex Israelis

descendat nunc de cruce, ut uideamus, & credamus. Et qui crucifixi fuerant cum il-

lo, probra iaciebāt in eum. Cum uero facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt

super totam terram, usq ad horam nonam. Et hora nona clamauit Iesus uoce ma-

D gna, dicens: Eloi, Eloi, lama sabachthani: quod est interpretatione: † Mi Deus, mi

Psal. 22.2

Deus, quur me deseruisti? Quod quidam adstantium cum audissent, dicebant: Ec-

ce, Heliam uocat. Accurrit autem quidam, & impleta spongia aceto, impositaq arun-

dini, potum dabat ei, dicens: Sinite uideamus, an uenturus sit Helias ad deponen-

dum eum. Iesus autem emissa uoce magna, expirauit. Et uelum templi scissum

est bifarium, à summo usq ad imum. Cum uidisset autem Centurio, qui astabat ex

aduerso illi, eū sic, emisso clamore, expirasse, dixit: Vere homo hic filius erat Dei.

Erant autem & mulieres ē longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magda-

lene, & Maria Iacobi parui, & Iose mater, & Salome: quæ etiam, cum esset in Galilæa, secutæ fuerant illum, & ministrauerant ei: aliæq complures, quæ simul ascen-

derant cum eo Hierosolyma. † Et quum iam aduerserauisset, quoniam erat pa-

Matth. 27.9

rasceue, quæ est pridie sabbati, uenit Ioseph, ortus ex [ciuitate] Arimathæa, hone-

Luc. 23.8

stus senator: qui & ipse expectabat regnum Dei, & cum audacia ingressus est ad

Pilatum, & petijt ab eo corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus es-

set: & accersito ad se Centurione interrogauit illum, an iam dudū mortuus esset.

Et re cognita ex Centurione, donauit corpus Iosepho. Qui mercatus sindonem,

depositum eum, inuoluit sindoni, depositisq eum in monumento, quod erat exci-

sum in petra. Et aduoluit lapidem ad ostium monumenti. At Maria Magdalene,

& Maria

Et hoc faceret
quod semper facere
consuefuit.
Barabbas, al. Bara-
bas, persuaserunt tur-
be.

Et Hebraismus est,
in quo creberrime
est ista enallage con-
iunctiōis pro qua uis
copula etiam adver-
bialis.

Vel, extiterunt.

Ex. 23.12.

& Mariæ Ioseph spectabat ubi poneretur.

CAP. XVI.

Et cum præterisset Sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome, emerunt aromata, ut uenirent & ungerent eum. Et ualde mane primo Sabbatorum ueniunt ad monumentum, exorto sole, dicebantq; inter se: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumeti. Et cum respexissent, uident lapidem esse reuolutum: nam erat ualde magnus. Et ingressæ in monumentum, uiderunt adolescentem sedentem à dextra, amictum stola candida, & expauerunt. At ille dicteis: Ne expauescatis, Iesum quæritis Nazarænum, qui fuit crucifixus, surrexit, non esthi: ecce locus ubi posuerant illum. Sed abite, & dicite discipulis eius, & Petro, præcedit uos in Galilæam, illuc eum uidebitis, sicut dixit uobis. Et egressi cito, fugerunt à monumento. Tenebat autem illas tremor & stupor, neq; quicquam dicebant: timabant enim. Cum surrexisset autem [Iesus] mane, primo [die] Sabbati, adparuit primum Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia. Illa profecta, renunciauit his qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus. At illi quum audissent eum uiuere, ac uisum esse ab illa, non crediderūt. Post hæc autem duobus ex ipsis ambulatibus adparuit alia forma euntibus rus. Et illi abierrunt, ac renunciauerunt reliquis, nechis [illi] crediderunt. Postea discumbentibus illis undecim, adparuit, & exprobrauit [illis] incredulitatē ipsorum, & cor dis duritiam, quod his qui ipsum uidissent resuscitatum, non credidissent. Et dicebat eis: Profecti in mundum uniuersum, prædicate euangelium omnī cœtraturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur. Porro, signa eos qui crediderint, hæc subsequentur. Per nomē meum dæmonia enīcent, linguis loquentur nouis, serpentes tollent: & si quid letale biberint, neutiquam nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & bene habebunt. Itaq; Dominus quidem, postquam loquutus est eis, receptus est in cœlū, & consedit à dextra Dei. Illi uero egressi, prædicauerunt ubiq; Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequentia.

^a Vel, summoq; mane.
^b Unus, pro primo,
Hebraismus est. Primus autem sabbato-
rū, siue sabbati (nam plurali quoq; numero uocari solet unum
sabbatū Mar. 2.3.)
est postridie sabbati,
siue primus dies à sab-
bato, siue primus dies
hebdomadē, que
sabbatum dicitur
Leuit. 23. Ceterum
ipse euangelista mox
se interpretatur cum
uocat primam sabbati,
quod paulo ante
appellauit, unam sab-
batorum.

^c Santa hyperbole, si
gnificat nulli hominū
non esse natum Chri-
stū, et passum, si mo-
do euangelium ample-
ctatur. Hæc est enim
electionis conditio.

Euangelium secundum Lucam.

P R A E F A T I O .

Voniam complures adgressi sunt ordine conscribere narrationem, de certo compertis inter nos rebus: sicuti tradiderunt nobis hi, qui ab initio ipsimet spectatores, ac pars aliqua fuerunt dicendorum: uisum est & mihi, persequendo ab initio omnia, deinceps tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas earum, de quibus edocitus es, rerum certitudinem.

CAPVT I.

VIT in diebus Herodis regis iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de uice Abiae, & uxor illius s' è filia bus Aharonis, cuius nomen Elizabet. Erant autem iusti ambo coram Deo, titani agentes iuxta omnia præcepta, ac iura Domini, irreprenensi. Nec erat illis proles, eò quod esset Elizabet sterilis, & ambo prouectæ iam ætatis essent. Euénit autem quū is sacerdotio fungeretur, in ordine uicis suæ, coram Deo, secundum consuetudinem functionis sacerdotalis, ut sors illi obueniret, ut suffitū

^a Vel, contexere.
^b Vel, ministri fuerūt.
^c Verbi: uel, sermonis:
uel, rei, iuxta Hebre-
ismum כב
^d Vel, sermonum.
^e id est, regnante He-
rode.
^f Vel, de diaria uice.
^g Id est, ex posteritate
Aharonica.
^h Incidentes in omni-
bus præceptis, Hebre-
ismus est.

Orditur opus suum
Lucas à cōceptione pre-
cursoris, cuius parentes
& promissionē parti in-
credulo factam eiusdēcī
poenam præmitit. Hinc
Maria, cum Christi ex-
fēnascendi promissionē
acepisset, ad Elizabetam
profecta deum cele-
brat. Ioanne autem natus
Zacharias, qui ante mu-
tus fuerat, in dei laudes
erumpit & filii predicit
officium.

ⁱ Vel, iusta instituta,
uel, iustificationes.
^j Vel, ut odores incen-
deret.

ccc

^a Matth. 28.2
Luc. 24.2
Ioh. 20.2

^a Matth. 28.2
Luc. 14.2

A.A.1.b

^a Matth. 28.3
Ioh. 20.6

Luc. 24.4

^a Par. 24.2

Lenit. 16.4

Evangeliū

faceret, ^t ingressus in templum Domini; et omnis multitudo populi precabatur fo-
ris, tempore suffimenti. Visus est autē illi angelus Domini, stans à dextra altaris
suffimenti. Quo uiso Zacharias turbatus est, ingruit̄ timor in eum. Dixit au-
tem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est precatio tua, uxoris
tua Elizabet pariet tibi filium, uocabisq; nomen eius Ioannem. Et erit tibi gaudio
& exultationi, multiq; super eius nativitate gaudebunt: erit enim magnus coram
Domino, & uinum siceramq; non biberet. Et spiritu sancto replebitur iam inde ab
utero matris suae, multosq; filiorum Israe lis conuertet ad Dominum Deum ipso-
rum. Ipseq; præcedet ante eum, cum spiritu & uirtute ^{Matt. 4.6.} ^b Heliæ, ut conuertat corda
patrū in filios, & ^c cōtumaces ^a ad prudentiam iustorum, ut præparet Domino
populum instrūtum. Et dixit Zacharias angelo: "Qui cognoscam isthuc?
Ego enim sum senex, & uxor mea prouectæ iam ætatis. Et respondens angelus,
dixit ei: Ego sum Gabriel, qui adstisti in conspectu Dei, missusq; sum ut loquar te-
cum, & haec tibi laeta nunciem. Et ecce, eris tacitus, nec ualebis loqui, ad eum usque
diem quo fiant hæc: eo quod non credidisti uerbis meis, quæ implebuntur tem-
pore suo. Et populus expectabat Zachariam, & mirabantur quod ipse mo-
c raretur in templo. Egressus autem, non poterat loqui illis: & cognoverunt quod
uisum uidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitq; mutus. Porro au-
tem ut impleti sunt dies ^b muneris eius, abiit domum suam. Post hos autem dies
concepit Elizabet uxor eius, & abscondit se mensibus quinq; dicens: Sic fecit mihi
Dominus in diebus quibus respectum habuit ad auferendum opprobrium
meum inter homines. Mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo
in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatā uiro, cui no-
men [erat] Ioseph, è domo Dauid, ac nomē uirginis Maria. Et ingressus angelus
ad eam, dixit: Ave gratiosa, Dominus tecum, ^a benedicta tu inter mulieres. Illa
uero uiso eo perturbata est oratione eius, & cogitabat qualis esset ea salutatio. Et
ait angelus ei: Ne timeas Maria, naœta es enim gratiam apud Deum. Ecce, ^t conci-
pies in utero, & paries filium, & uocabis nomen eius, Iesum: is erit magnus, & fi-
lius altissimi uocabitur. Et dabit illi Dominus Deus solium Dauid, patris ipsius,
^c regnabitq; super domum Iacob in æternum: & regni eius non erit finis. Dixit
autem Maria angelo: "Quomodo erit isthuc, quandoquidem uirum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus
altissimi obumbrabit te. Quapropter, & quod nascitur sanctum, uocabitur filius
Dei. Atq; ecce, Elizabet, cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: &
hic mensis sextus est illi, dictæ sterili. Quia non erit impossibilis apud Deum ^b uila-
res. Dixit autem Maria: Ecce, ancilla Domini, fiat mihi secundum uerbum tuū.
Et discessit ab illa angelus. Cum exurrexisset autem Maria, in diebus his, pro-
fecta est in montana cum festinatione in ciuitatem Iudæ, & intravit in domum Za-
chariæ, salutauitq; Elizabetam. Et evenit, ut cum audisset Elizabet salutationem
Mariæ, subsiliit infans in utero eius. Et repleta est spiritu sancto Elizabet, exclamauitq; uoce magna, & dixit: ^a Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus
uentris tui. Et unde mihi hoc, ut ueniat mater Domini mei ad me? Ecce enim, ut
ædita est uox salutationis tuæ ad aures meas, subsiliit præ gaudio infans in utero
meo. Et beata quæ credidit: quoniam perficiuntur ea quæ dicta sunt ei à Domi-
no. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus
meus ^b in Deo seruatore meo. Quia respexit ad humilitatē ancillæ suæ: ecce enim,
abhinc beatam me dicent omnes ^c generationes. Quia præstitit mihi magnifica,
qui potens est, & cuius nomen sanctum est. Et misericordia eius in progeniem
& progeniem, stimetibus eum. Exercuit potentiam brachio suo, dispersit super-
bos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de solijs, & euexit humiles.
^c Esurientes

^a Vel, immorigeros.
^b In epizon, & contumaces per prudentiam iustorum.
^c Per quod scilicet si gnus.

^a Vel, mutu signa da-
bat.

^b Vel, ministerij uel,
functionis.

^a Id est, fortunata, fa-
lax, beata.

^b Inuenisti.

^a Vel, Quid nam fieri
istibuc.

^b Hebraismus est, cum
uiro non concumbo.

^c Vel, adueniet.

^d Vel, potentia.

^a Verbi interpretatio-
ne, omne uerbū. Sed
Hebraismus est, ex
quatenus omnis ponit
pro illus, ex uer-
bum pro re.

^a Id est, beata, felix, for-
tunata: et mox, felix,
beatus fructus.

^b Vel, peruenit.

^b Vel, ob deum serua-
torem meum illud in
enim Hebraismus est.

^c Vel, etates.

^d Et sanctū nomen ea-
ius, est Hebraismus.

^e In progenie ex pro-
geniem, Hebraismus
est.

^f Vel, aliā atq; aliā.
Id est, religiose co-
lentibus.

^g Vel, exaltauit.

Esurientes impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes. Suscepit Israelem^b seruum suum, recordatiōē misericordiae, (sicut loquutus est patribus nostris, Abrahæ & semini eius)^m in æuum. Mansit autem Maria cum illa circiter menses tres: & reuerfa est domum suam. Elizabetæ uero completum est tempus pariendi, & peperit filium. Cumq; audissent uicini & cognati eius, magnifice declarasse Domi- num misericordiam suam erga illam, congratulabantur ei. Porrò autem die octauo uenerunt ad circuncidendum puerum, & uocabant eum nomine patris sui, Zachariam. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed uocabitur Ioannes. Et dixerunt illi: Nemo est in cognitione tua qui uocetur isto nomine. Innuebant autē patri eius, quo nomine uellet uocari eum. Postulataq; tabellula, scripsit his uerbis: Ioannes est nomen eius. Et admirati sunt uniuersi. Apertum est au tem os eius ilico, & lingua eius, & loquebatur, ⁿbenedicens Deo. Et ingruit me tu in omnes uicinos eorū, & in tota montana regione ludææ, diuulgabatur omnia ^ofacta hæc. Et aduerterunt omnes, qui audierunt, animum suum, dicentes: Quisnam puerus hic erit? Et manus Domini aderat illi. Et Zacharias pater eius repletus est spiritu sancto, ^pprophetauitq; dicens: ^tLaudādus Dominus Deus Israeli, quia ^quisitauit, & perfecit redemtionem populo suo. Et erexit cor nu salutis nobis, in domo Dauid serui sui. ^rSicut loquutus est per os sanctorum, qui ab æuo fuerunt prophetarum suorum. ^sVindicationem ab inimicis nostris, & è manu omnium qui oderunt nos. Ut faciat misericordiam cum patribus nostris, ac memor sit Testamenti sui sancti. ^sIusurandum, quod iurauit Abrahæ patri nostro, ut daret nobis, ut sine timore, ^bde manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus ipsi in sanctitate & iustitia corā ipso omnibus diebus uitæ nostræ. Et tu puelle, ppheta altissimi uocaberis, præibis enim ante faciem Domini, ad parandum uias eius. ^tAd dandam cognitionem salutis populo eius, per remissionem peccatorum ipsorum. Per intimam misericordiam Dei nostri, qua uisitauit nos Oriens ex alto. Ut illucescat sedentibus in tenebris, & umbra mortis, ad dirigendos pedes nostros in uiam pacis. Puerus autem crescebat, & corroborabatur spiritu: eratq; in desertis usq; ad diem declarationis sui apud Israelitas.

A VENIT autem in diebus illis, ut exiret decretum à Cæsare Augusto, ut censeatur totus orbis. Hæc descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et proficiscebantur omnes ut censerentur, in suam quisque ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatem Dauid, ^tqua uocatur Bethlehem, eo quod esset è domo & familia Dauid, ut censeretur cum Maria, desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans. Euenit autem, cum essent ibi, completi sunt dies partus ipsius, & peperit filium suum primogenitum, ac fascijs eum inuoluit, reclinavitq; eum in præsepi, propterea quod non esset cis locus in diuersorio. Et pastores erant in eadem regione, excubantes in agro, & agentes custodias nocte ad gregem suum. ^tEt ecce, angelus Domini adstitit illis, & gloria Domini circumfulsit illos: & correpti sunt timore magno. Et dixit illis angelus: Ne timeatis. Ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod obtinget uniuerso populo, quia natus est uobis hodie Seruator, qui est Christus Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc uobis signum. Inuenietis infantem fascijs inuolutum, positum in præsepi. Et subito adiunxit se angelo multitudo exercitus coelestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra pax, ^mhominibus bona uoluntas. Porrò autem, ut discesserunt ab eis in colum angeli, homines illi pastores alloquebantur se inuicem: Pergamus iam Beth lehem usque, & uideamus hancrem, quæ accidit, quam Dominus indicauit nobis. Et uenerunt festinato, & inuenerunt Mariam & Ioseph unà cum infante, iacente in præsepi. Porrò cum uidissent, famam diuulgauerunt de re, quæ dicta erat

ⁱVel, uendicauit fibi.
^fPuer, pro seruo, Græcis mus est.
^lVel, recordando mi sericordie.
^mVel, ad perpetuitatem.
ⁿVel, prædicans dñi.
^oVerba, pro factis et rebus, Hebrais est.
^pReposuerūt omnes, qui audierunt in cor de suo, Hebrais est.
^qVel, uaticinatus est.
^ruel, prophetam egit.
^sSive, benedictus.
^ts. i. uindicauit nos.
^uId est, uim, defensionem & propugnacum salutare.
^vId est, pollicitus est.
^wId est, q; unq; fuerūt.
^xVel, salutē dñdā ex inimicis, scilicet locutus est, & pollicitus.
^yScilicet, exercendo.
^zVel, iusuradū, quod turauit Abrahano patri nostro, præstat dō nobis: ut sine timore, etc. Sive enim sive et, redundat more Hebraico maxime in prophetijs.
^bId est, è potestate.
^cVel, cum aut per sanctitatem.
^dPer uiscera misericordiae, Hebraismus est.
^eVel, tranquillitatis.
^fVel, donec ueniret dies quo ostendendus erat apud Israelitas.
Ostenditur quo occasione Christus iuxta prophetarū oracula in Beth lehem natus sit, & quibus tam angelorū quam hominum testimonij cōprobatus diuina uirtute prosecerit, cuius prime specimen in templo docens puer adhuc exhibuit.
^gVel, ederetur.
^hVel, describeretur.
ⁱVel, conscriptio.
^jVel, describerentur aut profiterentur.
^kUt completerentur.
^lVel, noctis.
^mGloria, Hebraismus est, claritas.
ⁿHoc est, affero uobis letum nunciū gaudi magni.
^oVel, extitit apud angelum.
^pVel, copiarum coelum.
^qTranquillitas.
^rMārōnōis, al. in arboreis.
^sVel, inuitabant se uerbis mutuo.
^tVerbum hoc, Hebraismus est, uerbi p; re.

Euangelium

*vel, gloriose predi-
cantes.

P̄sistendum.

*Pro eo quod est pri-
mum nascens; iuxta
proprietatem lin-
gue Hebreæ.

*Dandum.

*Vel, souebat eum.

*Benedixit, Hebrais-
mus est.

*Vel, placide.

*Vel, in conspectu, id
est, quem destinasti p-
ponere omnibus po-
pulis, ut sit lumen,
etc.

*Vel, bene precatus
est.

*Detegantur uel cru-
entur.

*Extribu.

*Vel, cultum pre-
stans.

*Gratulabatur.

*Vel, liberationem.

*Erat super ipsum:
Hebraismus.

*Vel, cognoverunt.

*Vel, omnes res has:
iuxta Hebraismum.

*Aeditum.

*Vel, oraculum, siue
mandatum.

Describitur quo tem-
pore Ioannes prædicare
inciperit, & quæ nam
prædicationis summa,
utq; multi ab illo bapti-
zati sint, priusquam à He-
rode comprehendetur,
inter quos & Christus
baptizatum acceperit, cui
tus genealogia ad Adamum usq; enumeratur.

ipsis de puello hoc: & omnes qui audierunt, mirati sunt de his, quæ dicta erant: ipsi à pastoribus. Porrò Maria conseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores, * glorificantes ac laudantes Deum super omnibus quæ audierant & uiderant, quemadmodum dictum fuerat ipsis. Cumq; completi essent dies octo, ut circuncideretur puerulus, uocatum est nomen eius Iesus, † quod uocatum erat ab angelo, prius quam in utero conciperetur. Et cum: Luc.1.1 completi essent dies purgationis eorum secundum legem Mosi, † adduxerūt eum Levit.12.2 Hierosolymam, ut sisterent eum Domino, sicut scriptū est in lege domini: * Omne masculinum adaperiens uuluam, sacrosanctum Domino uocabitur; & ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarū. Et ecce, erat homo Hierosolymis, cui nomē Simeon, eratq; homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israelis: & spiritus sanctus erat super eum. Eratq; ei oraculum aeditum à spiritu sancto: Non uisurum se mortem prius quam uideret Christū domini. Venitq; instinctu spiritus in templū. Quū autem inferrent parentes puerum Iesum, ut facerent † secundum consuetudinem Levit.12.12 legis pro eo: ipse quoq; accepit eum in ulnas suas, & laudauit Deū, ac dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum uerbum tuum ^a cum pace: Quia uide- Exod.13.2 runt oculi mei Salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum. Lu- Num.8.1c men ad illustrationē gentium, & gloriam populi tui Israelis. Tenebantur autē pater & mater eius admiratione super his, quæ dicebantur de illo: & benedixit il Rom.9.8 lis Simeon, dixitq; Mariæ matri eius: † Ecce, cōstitutus est hic in ruinā, & in resur- 1.Pet.1.2b rectionem multorum in Israele: & in signū, cui contradicitur. Quin & tuā ipsius animam penetrabit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuelis, ^b tribulis Aser, hęc multum iam ætate pro- Exod.34.2 cesserat, & uixerat cum viro annis septem à uirginitate sua, quæ eadem uidua erat: annorū fermè octoginta quatuor, nec discedebat de templo, ieunij ac precationi bus ^c religioni dans operam nocte ac die. Hęc quoq; eadem hora cum superuenis- ^d set, palam ^e confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus expectantibus ^f redemptionem Hierosolymis. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Do- mini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth. Puerulus autem succre sciebat, atq; corroborabatur spiritu, & implebatur sapientia, gratiaq; Dei ^g souebat ipsum. Proficiscebantur autem parentes eius quotannis Hierosolymam ^h die festo paschæ. Et quū iam esset annorū duodecim, ascendissentq; ipsi Hierosolymam se cundum consuetudinem diei festi, consummatisq; diebus quum redirent ipsi, re- Deut.16.2 mansit puer Iesus Hierosolymis, nec animaduerterunt parentes eius. Cæterū rati illum esse in comitatu, processerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos, & inter notos. Et quum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymā, quæ rentes eum. Euenitq; post triduum, ut inuenirent illum in templo, sedentē in me- dio doctorum: & audientem illos, & interrogantem eos. Stupebāt autem omnes qui audiebāt eum, super intelligentia, & responsis eius. Et eo uiso perculsi sunt. Et dixit illi mater eius: Fili, cur sic egisti nobiscū? Ecce, pater tuus & ego, dolentes quærebamus te. Et ait illis: Quid tum quod quærebatis me? An nesciebatis, in his quæ patris mei sunt, oportere esse me? Et illi non intellexerunt sermonē quem loquutus erat ipsis. Et descendit cum eis, uenitq; Nazareth: eratq; subiectus illis. Ma- ter autem eius conseruabat ⁱ omnia uerba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sa- CAP. III. pientia, & ætate & gratia apud Deum atq; homines.

A Nno autem decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside- Luc.23.2 ludææ, ^j tetrarcha uero Galilææ Herode, Philippo autē fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha, sub ponti fici- bus Anna & Caiapha, ^k factum est ^l uerbum Domini ad Ioannem Zachariæ filium,

in de-

Matth. 3.2
Marc. 1.2Esa. 40.2
Ioan. 1.6

Matth. 3.5.b.c

1.Ioan. 3.6

Matth. 3. c
Marc. 1. b
Ioan. 1. d
Act. 1.2.2.2
11. c.19.2Matth. 3. d
Marc. 1. b
Ioan. 1. eMatth. 13. b
Marc. 6. 2
Luc. 4. c
Ioan. 1. e
*Matth. 1. 2Matth. 4. 2
Marc. 1. b

Deut. 8. 2

in deserto.^t Et uenit in omnem regionē finitimā Jordani, prædicans baptis̄mū pœnitentiæ, in remissionem peccatorū. Sicut scriptum est in libro sermonū Esaiæ prophetæ, dicentis: Vox ^t clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis reddetur humilis:^b uertenturq; obliqua in rectum, & asperæ uiæ in planas, uidebitq; omnis caro Salutare Dei. ^t Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant, ut baptizarentur ab ipso: Progenies uiperarum, quis ^b docuit uos fugere à uentura ira? * Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere apud uosipso: Patrem habemus Abram. Dico enim uobis, potest Deus de lapidibus istis suscitare liberos Abraham. Iam uero & securis ad radicem arborū posita est. Omnis ergo arbor, non gignens fructum bonū, exciditur, & in ignem coniçitur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem, dicit illis: Qui habet duas tunicas, ^t impertiat non habenti: & qui habet cibos, similiter faciat. Venerunt autem & publicani, ut baptizarentur, & dixerunt illi: Magister, quid faciemus? At ille dixit illis: Nihil amplius, quam quod constitutum est uobis, exigatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Et nos quid faciemus? Et ait illis: Ne quem concutiatis, neq; calumniemini: & contenti estote stipendijs uestris. Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ^c an ipse esset Christus, respondit Ioannes, dicens uniuersis: ^t Ego quidem aqua baptizo uos, sed ueniet qui potentior est me, cuius non sum dignus soluere corrigiā calciamen- torum. Ipse uos baptizabit sp̄ritu sancto & igni: ^d scius in manu uentilabrum est, & perpurgabit aream suam, congregabitq; triticum in horreum suum, paleam au tem comburet igne inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans, euangelium annunciat populo. Herodes autem tetrarcha, quum corriperetur ab eo, de Herodiade uxore fratris sui, deq; omnibus malis, quæ patrabat Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcerem. ^t Et euenit, quum baptizaretur omnis populus, ut & Iesu baptizato & orante, apertum sit coelum: & descendit spiritus sanctus corporea specie, sicut columba, super ipsum. Et uox de coelo aedita est, dicens: Tu es filius meus dilectus, in te ^b mihi bene placitum est. Et ipse Iesu incipiebat agere annum circiter tricesimum, ut ^t putabatur, filius ^e Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Matatthiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naū, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Iosech, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesia, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, qui fuit Ieso, qui fuit Heliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Heliacim, qui fuit Melea, qui fuit Menam, qui fuit Mathathan, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Tharæ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei. CAP. IIII. ^f Iesu ^t autem plenus sp̄itu sancto, regressus est à Jordane: & actus est ^t per sp̄itum in desertum, ac diebus quadraginta tentabatur à diabolo, nihilq; come dit diebus illis: & consummatis illis, tandem esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat. Cui respondit Iesu, dicens: Scriptum est: Non ^t ^b pane solo uiuet homo, sed ^c omni uerbo Dei. Et subduxit illum

^c Vel, omnis homo salutem dei.^d Vel, quis submonuit uos, ut fugeretis, aut ut fugere posse pueris, imminentem iram?^{*} Vel, certe.^e Vel, an forte.^f Vel, orsus est.^g Scius in manu ue ntilabrum ipsius. Hebraicus est.^h Placatus sum.^a Vel, instinctu spiritus.^b Vel, cibo, qui Hebrews per synecdochē panis dicitur.^c Id est, omni eo quod deus iussit, & uacuerit.

Iesu negotium salutis aggressurus prius tentatur à diabolo. Hinc in Galileam profectus per uenit in Nazareth docet magna omnium admiratione, cum illorum ingratitudine corriperet, omnium animos in se concitat, sed elapsu uenit ē pernaum, liberat dæmoniacum, forcit Simonis febricitanti medetur, alijq; quam platumis.

Evangeliū

diabolus in montem excelsum, ostenditq; illi omnia regna orbis terræ in puncto temporis. Et ait illi diabolus: Tibi dabo potestatem hanc uniuersam, & gloriam istorum, quia mihi tradita est, & cuicunq; uoluerim do illam: tu ergo si adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit illi: Abi post me Satana. Scriptum est enim: Adorabis † Dominum Deum tuum, & illum solum coles. Et duxit illum Hierosolymam, statuitq; eum super pinnam templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum. Scriptum est enim: † Angelis suis man- data dabit de te, ut conseruent te, & in manibus ferant te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus, ait illi: Dictum est: † Non tentabis Do minum Deum tuum. Et cum consummasset omnem temptationem diabolus, re cessit ab illo usq; ad tempus. † Et reuersus est Iesus uirtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per uniuersam regionem de ipso. Et ipse docebat in synagogis eoru, & glorificabatur ab omnibus. † Et uenit Nazareth, ubi erat nutritus, intra uitq; secundum consuetudinem suam, die sabbatorum, in synagogam, & surrexit ut legeret. Et traditus est illi liber Esaiæ prophetæ. Cumq; explicuisset librum, inuenit locum, ubi scriptū erat: † Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, ad annunciatum euangeliū pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut prædicem captiuis dimissionem, & cæcis uisum, ut dimittā confactos dimissione, ut prædicē annum Domini acceptum. Et quum complicuisset librum, redidissetq; ministro, resedit. Et omniū in synagoga oculi erant defixi in eum. Cœpit autem dicere illis: Hodie impleta est hæc scriptura b audientibus uobis. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur super gratia sermonum, qui proferebantur ore ipsius, dicebantq; Nōnne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Omnia dicetis mihi † hanc similitudinem: Medice cura te ipsum. Quæcunq; audiuimus facta in Capernaum, fac & hîc in patria tua. Ait aut̄: Amen dico uobis: Nemo propheta acceptus est in patria sua. † Sed in ueritate dico uobis, multæ uiduae erant temporibus Heliæ in Israel, quando clausum est cœlum triennio, & sex mēsibus, quum orta esset famæ magna per omnē terram, & ad nullam earum missus est Elias, nisi Sarephtham Sidonis, ad mulierē uiduam. Et multi leprosi erant in Israel ætate Heliae prophetæ, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repletis sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. Et insurrexerunt, eieceruntq; illum è ciuitate, & duxerunt illum usq; ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. Ipse autē transiens per mediū illorum ibat. † Et descendit Capernaum, ciuitatem Galilææ, & docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrinam eius, quia cum autoritate [cōiunctus] erat sermo ipsius. Et in synagoga erat homo habens spiritum dæmonis immundi, & exclamauit uoce magna, dicens: Eia, quid tibi nobiscū rei est Iesu Nazarene? Venisti ad perden dum nos? Scio te qui sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus, dicens: Obmutesc, & exi ab isto. Et quum proiecisset illum dæmoniū in mediū, exiit ab illo, nihilq; illi nocuit. Et ingruit pauor in omnes, & colloquebātur inter se, dicentes: Quis sermo hic est? Quia cum autoritate ac potestate imperat immundis spiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnē locum circuictæ regionis. † Quū surrexisset autē Iesus è synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus aut̄ Simonis tenebatur febri magna, & rogauerūt illū pro ea, & adstant supra eā increpauit febrē, & [febris] dimisit eā. Statimq; surrexit, & ministrabat illis. † Quū aut̄ sol occideret, oēs qui habebāt laborantes morbis uarijs, ducebāt illos ad eū: at ille singulis manus imponendo, sanabat eos. Exibāt aut̄ & dæmonia à multis, clas mantia ac dicētia: Tu es Christus, ille filius Dei. Et increpans, nō sinebat ea loqui, quod scirēt ipsum esse Christū. Cum aut̄ illuxisset dies egressus, abiit in desertū locū, & turbæ querebāt eū, peruenientib; ad ipsum; & detinebant illū, ne discede ret ab

Matt. 4. c
Mark. 1. b
ret ab eis. Quibus ille ait: Etiā alijs ciuitatibus oportet me annunciare euāngeliū regni Dei: Nā ad hoc missus sum. Et concionabatur in synagogis Galilææ. V.

Matt. 8. a
Mark. 1. d
Porrò [†] autem, quum turba ^{*} incumberet ei, ut audiret uerbum Dei, ^b & ipse sta- bat iuxta stagnum Genezareth, & uidit duas naues stantes ad stagnum: pisca- tores autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in unam na- uim, quæ erat Simonis, rogauit eum, ut à terra nauim ageret paululum: & sedens docebat è nauī turbas. ^c Ut cessauit autē loqui, dixit ad Simonem: Age nauim in altum, & laxate retia tiestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præ- ceptor, per totam noctem laborando nihil cepimus, ^c tuo tamen iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam. Disrumpen- batur autem rete eorum. Et innuerunt socijs, qui erant in altera nauī, ut uenirent & adiuuarent ipsos: cumq; uenissent, impleuerunt ambas naues, ita ut mergeren- tur. Quod quū uideret Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim cōprehenderate eum, & omnes qui cum illo erant super captura piscium quam cuperāt: similiter autem & Iacobū & Ioannē, filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Et ait Simoni Iesu: Ne metuas, abhinc homines ^{*} capies. Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus, sequu- ti sunt eum. ^d Et accidit, quum esset in quadam ciuitate, ut, ^e ecce, uir plenus le- pra, cum uidisset Iesum, prostratus in faciem, rogaret eum, dicens: Domine, si uis, potes me mundare. Et protensa manu tetigit eum, dicens: Volo, mundus esto. Et confessim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi, ne quid cuiquam diceret: sed uade [inquit] ostende teipsum sacerdoti, & offer pro emundatione tui, ^f quemad- modum præcepit Moses in testimonium illis. Dimanabat autē magis fama illius, & conueniebant turbæ multæ, ut audirent, & sanarentur ab ipso ab infirmitati- bus suis. Ipse autem agebat in secessu in desertis, & orabat. Et euenit quodam die, ut ipse doceret, aderantq; pharisæi sedentes, ac legis doctores, qui uenerant ex omni castello Galilææ & Iudææ, & Hierusalem. Et potentia Domini aderat ad sa- nandum eos. Et ecce, uiri portabant in lecto hominem, ^g qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre, & ponere ante illum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt super tecnum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum. Quorum fidem, ut uidit, dixit illi: Homo, re- mittantur tibi peccata tua. Et cœperūt cogitare scribæ & pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? ^h Ut cognouit autē Iesu cogitationes eorum, respondens dixit illis: Quid cogita- tis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere, Remittantur tibi peccata tua: an dicere, Surge & ambula? ⁱ Ut autem sciatis filium hominis habere potestatem in terra remittendi peccata, ^j ait paralyticu: Tibi dico, surge, tolle lectulum tuum, & abi domum tuam. Isq; confessim cum surrexisset coram illis, sublato, in quo iacue- rat[lectulo] abiit domum suam, glorificans Deum. Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes: Vidimus incredibilia hodie.

Matt. 9. 2
Mark. 2. b
^k Et post hæc exiit, ac uidit publicanum, nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Atq; is relicitis omnibus, surrexit, & sequutus est eū. Et fecit ei conuiuum magnum Leui domi suæ, eratq; turba multa publicanorū & aliorū, qui cum illis accumbebant. Et murmurabant scribæ & pharisæi aduersus discipu- los eius, dicentes: Quare cū publicanis & peccatoribus editis & bibitis? Et respon- dens Iesu, dixit illis: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Non ueni uocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. ^l At illi dixerunt ei: Quare discipuli Ioannis ieunant frequenter, & precatio[n]es faciunt, similiter & pharisæorum, tui uero edunt & bibunt? Quibus ipse ait: Num potestis filios thalami, dum cum illis est sponsus, adigere ad ieunia? Venient autem dies, ^m &

Iesu cum magnum ho- minum multitudinem dia- docuit, tandem per mi- raculum Petrum cum fu- is ad se uocat: leprovi- mundat, paralyticu met- detur, Leui uel Matthæ- um discipulis adiungit & pharisæos peccatorum commercia fugientes & ieunii crebris super- bos coarguit.

^a Vel, immuneret et inflare.

^b Et, redundat, more Hebraico.

^c Ob iuum uerbum,

^d Ion. 5. 10, id est uis uos capies.

^e Durusculū est, ut, ecce, sed hoc pollet, ut (dictu mirum) uir plane leprosus, uiso Iesu, proferetur.

^f Vel, potius, seceder- bat in deserta.

^g Vel, homines Nam Hebraismus ej; relati- um pro nomine po- sum.

^h Verbi interpretatio- ne, qui erat refoilius et c.

ⁱ Anacoluthon est, et mutatio psonae pro- dico paralyticu.

^j Vel, deum gloriose predicans.

^k Vel, gloria extolle- bant.

^l Et, redundat, more Hebraico.

Euangelium

^mId est, pannī, per ea
tachēfin.
ⁿScilicet, uestimentū
uetus.

^oDiscipulos spicas uel-
lentes sabbato Dauidis
exempli defendit Chri-
stus: manū arida mede-
tur: apostolos duode-
cim eligit, deinde multis
sanatis, quod nam sum-
mum sit bonum, que le-
gis perfecio & quo fru-
ctu uerbum dei audiendū
simul sit & facien-
dum, edocet.

^pApud Græcos una
est dictio Aw̄p̄p̄b̄
73.

^qId est, uitam, iuxta
Hebræsum: uel, ho-
minem. Nā sic quoq;
anima sepe sacrī in
usu est.

^rQui, uidetur redun-
dar: uel supplendum
est à priori, & scit
in loco campestri.
*Vel, uirtus.

^sPremium uestrum.

^tin p̄, magis signifi-
cat sed, quam uerum
tamē, quod in p̄ dñs,
dicitur.

^uUerū, est habere: à mī
rā, receptū habere.

^vBene precamini.

quum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieunabunt in illis diebus. Dicebat au-
tem & similitudinem illis: Nemo insuendum frustum noui uestimenti immittit
in uestimentum uetus: alioqui & nouum lacerat, & ueteri non cōuenit quod im-
missum est ex nouo. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres: alioqui rum-
pet uinum nouum utres, & ipsum effundet, & utres peribunt. Sed uinum no-
uum in utres nouos mittendum est, & utraq; conseruantur. Et nemo qui biberit
uetus, statim uult nouum: dicit enim, uetus melius est.

C A P. VI.

Accidit t autem ut sabbato secundoprimo transiret per sata, uellebantq; di-
scipuli eius spicas, edebantq; confricantes manibus. Quidam autem phari-
sæorum dicebant illis: Cur facitis quod non licet facere sabbatis? Et respondens
Iesus, dixit eis: Ne hoc quidem legistis, quod fecit Dauid, quum esurisset ipse, &
qui cum illo erant: t quomodo intravit in ædem Dei, & panes propositionis sum-
psit, editq; ac dedit etiam his qui secum erant, quos non licet edere, t nisi solis fa-
cerdotibus? Et dicebat illis: Dominus est filius hominis etiam sabbati. t Euenit au-
tem & alio sabbato, ut intraret in synagogam, ac doceret. Et erat ibi homo, cuius
manus dextera erat arida. Observabant autem eum scribæ ac pharisei, an fabba-
to sanaturus esset, ut inuenirent unde accusarent eum. Ipse uero nouerat cogitatio-
nes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Ille
uero surrexit, & stetit. Dixit igitur Iesus illis: Interrogabo uos: Vtrum licet sab-
batis benefacere, an malefacere? animam seruare, an perdere? Et circumspexit il-
lis omnibus, dixit homini: Extende manū tuam. Quod ille fecit, & restituta est ma-
nus eius sanitati sicut altera. Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur in-
ter se, quid nam facerent Iesu. Porrò autem in illis diebus, exiit in montem ad
orandum, & pernoctabat in precatione Dei. t Cumq; dies illuxisset, aduocauit di-
scipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: Simo-
nem, quem & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobū & Ioannem,
Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobū Alphæi filium,
& Simonem qui uocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui idem
fuit proditor. Cumq; descendisset cum illis, stetit in loco campestri, turbaq; di-
scipulorum eius, t & multitudo copiosa populi ex omni Iudea & Hierusalem, &
à maritima Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, & sanarentur à mor-
bis suis, & qui uexabantur à spiritibus immundis, & sanabantur. Et omnis turba
quærebat eum tangere, quia uis ab illo exibat, & sanabat omnes. t Et ipse attol-
lens oculos suos in discipulos, dicebat: Beati pauperes, quia uestrum est regnum
Dei. Beati qui esuritis nunc, quia saturabitimi. Beati qui fletis nunc, quia ridebitis.
Beati estis quum oderint uos homines, & segregauerint uos, & probra obie-
cerint, & reiecerint nomen uestrum, tanquam malum, propter filium hominis. Gau-
dete illo die, & exultate: ecce enim, merces uestra multa est in coelis. Secundū hæc
enim agebant cum prophetis patres eorum. t Sed uæ uobis diuitibus, quia rece-
pistis consolationem uestram. Væ uobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ uo-
bis qui ridetis nunc, quia lugebitis & flebitis. Væ uobis quū laudauerint uos om-
nes homines, secundum hæc enim agebant cum pseudoprophetis patres eorum.
Sed uobis dico, qui auditis: Diligite inimicos uestrros, benefacite ihs qui uos odi-
runt. Benedicite deuouentibus uos, & orate pro his qui cōtumelijs afficiunt uos.
Percutienti te in maxillam, præbe & alteram: & ab eo qui aufert tibi palliū, etiam
tunicam ne prohibueris. Omni autem exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert
quaē tua sunt, ne reposcas. t Et prout uultis, ut agant uobiscū homines, uos quoq;
agite cū illis similiter. *Quod si diligatis eos, qui uos diligunt, quæ uobis est gra-
tia? Nam & peccatores eos, à quibus diliguntur, diligunt. Et si beneficeritis his
qui uobis benefaciunt, quæ uobis est gratia. Siquidē & peccatores hoc faciūt. Et si
mutuum

Matth. 11.2
Mar. 3.4

^aReg. 21.8
Levit. 24.5

Matth. 12.4
Marc. 3.4

Matth. 10.2
Marc. 3.6.4

Marc. 3.6

Matth. 5.2
Ia. 6.5.6

Amos. 6.2

Matth. 5.6
Tob. 4.4
*Matth. 5.6

Matth. 7.1

^amutuum dederitis his, à quibus speratis uos recepturos, quæ gratia est uobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipient paria. Quinimò diligite inimicos uestros, & benefacite: & mutuum date, nihil inde sperantes. Eritqb merces uestra multa, & eritis filij altissimi: quia ipse benignus est erga ingratos & malos. ^cEstote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est. Ne iudicetis, & non iudicabimini. Ne condemnate, & non condemnabimini. Absoluite, & absoluemini. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam, pressam, & concusam, & superfluentem dabunt in sinum uestrum. ^dEadem quippe mensura, qua metimini, uicissim mensura dabitur uobis. ^eDicebat autem illis similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nōne ambo in foueam cadent? Non ^fest discipulus supra præceptorem suum: perfectus autem omnis erit similis præceptoris ipsius. ^gQuid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo proprio est, non animaduertis? Aut, quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine ejciam festucam, quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non uidens? Hypocrita, ejce primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, ut ejcias festucam, quæ est in oculo fratris tui. ^hEtenim non est arbor bona, quæ gignit fructum cariosum: neqi arbor cariosa, ^jgignens fructum bonum. Una quæqk enim arbor ex fructu suo cognoscitur. Nec enim è spinis colligunt ficus; neque è rubro uindemiant uuam. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo, ex malo thesauro cordis sui profert malum. Ex abundantia enim cordis loquitur os eius. ^lQuid autem uocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? ^mQuicunqn uenit ad me, & audit sermones meos; & facit eos, ostendam uobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Inundatione autem ora ta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere. Fundata enim erat super petram. Qui autem audiuit & non fecit, similis est homini, qui ædificauit domum super terram, absqo fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cedit, factaqp est ruina domus illius magna.

CAP. VII.

QUUM ^qautem consummasset omnia uerba sua, audiente populo, intravit A Capernaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat moriturus: qui erat illi ^rcharus. Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniori ludæorum, rogans eum ut ueniret, & seruaret seruum suum. At illi, quum uenissent ad Iesum, rogabant eum studiose, dicentes: Dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longe abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei: Domine, ne uexes te: Non enim sum idoneus, ut te*te*ctum meū subeas. Quapropter nec me ipsum sum dignū arbitratus, ut uenirem ad te: sed dic ^suerbum, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum, sub potestate cōstistutus, habēs sub me ipso milites: et dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fachoc, ac facit. Auditis autem his, Iesus miratus est eū: & cōuersus, sequenti se turbæ dixit: Dico uobis, ne in Israel quidem tantā fidem inueni. Et reuersi, qui missi fuerant, domum, inuenierunt seruum, qui ægrotauerat, sanum. Et euenit deinceps, ut iter faceret in ciuitatem, quæ uocatur Nain: & ibant cum eo discipuli eius multi, turbaqt copiosa. Cum autem adpropinquasset portæ ciuitatis, ecce, defunctus efferebatur, filius unigenitus matri suæ, & ea uidua erat: turbaqt ciuitatis multa cum illa. Quam quum uidisset Dominus, intime misertus eius, dixit illi: Ne fleas. Et accessit, tetigitqu loculum. Porrò qui portabant substiterūt, & ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui fuerat mortuus, & coepit loqui, tradiditqv illū matri suæ. Cepit autē omnes timor, & glorificabāt Deum, dicentes: Propheta magnus exortus est inter nos, & uisitauit deus populū suū. Et exiit fama hęc.

^bPremium uestrum.

^cVel potius, benigni, et benefici. Nam hoc propritic significat uox Hebraica, quam solēt interpretari misericordem.

^dVel, effusissimam.

^eVel, sicut magister ipsius.

^fVel, malum aut pretrem.

^gVel, que gignit.

^hVel, facilius prestat.

Centurionis famulatu*ia* animam agentem sanat Christus, & uiduam illū, cuius iam funus dicebatur, à mortuis recusat. Mittit ad hunc discipulos Iohannes: cui claridat Christus testimonium, & ludæorum incurabilem impietatem corripit. In pharisiæ domo dificitur mulier peccata sua confessi, illa condonata, ludæus multum ob hoc murmurantibus.

ⁱEt, uerbo, ut Graeci legunt.

^jVel, uerbo, ut Graeci legunt.

^kVel, gloriā tribuerant deo.

Evangeliū

in totam Iudæam de eo, & in omnem circumiacentem regionem. ^{Matth. 3,14} Et renunciā uerunt Ioanni discipuli ipsius de his omnibus, qui conuocatis duobus de discipulis suis, misit eos ad Iesum, dicens: Es tu is qui uenturus erat, an aliud expectamus? Cum autem uenissent ad eum uiri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens: Es tu ille qui uenturus erat, an aliud expectamus? Eadem autē hora multis sanauit à morbis, ac ^b plagiis, & spiritibus malis: & cœcis multis donauit uisum. Et respondens Iesus, dixit illis: Profecti renūciate Ioanni quæ uidistis & audistis. Cœci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annunciatur euangeliū. Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me. Et quū discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere turbis: Quid existis in desertum ad uidendum? harundinem uento agitari? Sed quid existis uisuri? hominem mollibus uestimentis indutum? Ecce, qui uestitu splendido uestiuntur, & in delicij agunt, in regijs sunt. Sed quid existis ad uidendum? Propheta tam: Sanè dico uobis, & plus quam prophetam. Hic est de quo scriptum est: ^c Ecce, ego mitto nūcium meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te. Dico enim uobis: Maior inter natos ē mulieribus propheta Ioanne Baptista nemo est. Attamen qui minor est in regno Dei, maior est illo. Et omnis populus audiens, & publicani, iustificauerūt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt, aduersus semetipsos, nō baptizati ab eo. Ait ^d autem Dominus: Cui ergo similes dicā homines nationis huius? & cui similes sunt? Similes sunt pueris, sedentibus in foro, & acclamati bus sibi inuicem, ac dicentibus: Cantauimus uobis tibijs, & non saltastis: cecinimus uobis lugubria, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista, neque edens panem, neque bibens uinum, & dicitis: Daemonium habet. Venit filius hominis, edens ac bibens, & dicitis: Ecce homo edax, & uinipotor, amicus publicanorum & peccatorū. Et iustificata est sapientia à filijs suis omnibus. Rogabat autem eum quidam ē phariseis, ut caperet cibum cum ipso. Et ingressus domum pharisei, accubuit. Et ecce, mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit eum accubuisse in domo pharisei, attulit alabastrum unguenti, stansque ad pedes eius à tergo, flens, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitris sui extergetabat, & deosculabatur pedes eius, unguentoque ungebat. Videns autē phariseus, qui uocauerat eum, ait apud se, dicens: Hic, si esset propheta, sciret utique, quæ & qualis sit mulier quæ tagit ipsum, quia peccatrix est. Et respondens Iesus, dixit illi: Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam creditori, unus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta. Cum autem illi non essent soluendo, condonauit utrisque. Horum igitur, dicit, uter eum plus diligeret? Respondens autem Simon, dixit: Is, ut existimo, cui plus condonauit. At ille dixit ei: Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Vides hanc mulierem? Intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem, lachrymis rigauit pedes meos, & capillis capitris sui extersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem, ex quo intraui, non cessauit deosculari pedes meos. Oleo caput meum non unxi: hæc autem unguento unxit pedes meos. Propter quod dico tibi: Remittantur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. Cui autem parum remittitur, [is] sparus diligit. ^e Dixit autē ad illam: Remittantur tibi peccata. Et cœperunt, qui simul accumbabant, dicere apud se: Quis est hic, qui etiam peccata remittit? Dixit autem mulieri: Fides tua te saluam fecit, uade cum pace.

CAP. VIII.

AT euénit deinceps, ut ipse iter faceret ^a oppidatim & uicatim, prædicans & an-

nuncians regnum Dei, & duodecim cum illo, simulque mulieres aliquæ, quæ

erant sanatae à spiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdale-

ne, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chuzæ, procuratoris Hero-

dis, &

^aVul. nox: uel, cruci-
claribus.

^bVul. propter me.

^cVul. generationis.

^dA.P. minus.

Iesus cum aliquot mulierum ministerio sublevatus multa loca peragraver multis ad eum cōfluentibus parabolam se minatoris exponit, & quomodo uerbum audiendum, quicque fratres illius sint, edocet. Hinc mare traiectis tempore tem sedat, & dæmonaco in Gaderenorū terra me detur. Sangunis profusus fuit, & laitiū sanguis mortuū reuocat.

^eVul. per singulas ci-

uitates & castella,

Secundum Lucam.

30

dis, & Susanna, & aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis. [¶] Cum autem turba plurima conueniret, & passim in ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit seminator ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa uiam, & conculcatum est, & uolucres coeli deuoraerunt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatae spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum attulit fructum centuplum. Hæc dicens, clamat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. [¶] Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes, quæ esset ista parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, cæteris autem per parabolas: ut [¶] uidentes, non uideant: & audiētes, non intelligant. Est autem hæc parabola. Semen, est sermo Dei. Qui autem iuxta uiam, hi sunt, qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credētes seruentur. Nam qui super petram, hi sunt, qui quum audierint, cum gaudio suscipiunt sermonem: ^b & hi radicem non habent, qui ad tempus credunt, & tempore temptationis deficiunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & præ solicitudinibus, & diuitijs ac uoluptatibus uitæ eunt, suffocantur, nec fructum perferunt. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam. [¶] Nemo uero quum lucernam accēderit, operit eam uase, ut subter lectum ponit, sed imponit candelabro, ut intrantes uideant lumen. Nil ^a est enim occultum, quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturū. Videte ergo quomodo audiatis. [¶] Quis enim habet, illi dabitur: & quicunq; non habet, ab eo etiam quod uidetur habere, auferetur. [¶] Venerunt autem ad illum mater & fratres eius: cumq; non possent adire eum præ turba, renunciatus est illi, dictuq;: Mater tua & fratres tui stans foris, uolentes te uidere. Qui respōdens, dixit illis: Mater mea & fratres mei hi sunt, qui sermonem Dei audiunt, & faciunt illum. [¶] Porrò autem quodam die, cum ipse ascendisset in nauim, ac discipuli eius, ait illis: Trajcamus in ulteriorē ripam stagni: ac soluerunt. Cæterum nauigantibus illis, obdormiuit, & ingruit procella uenti in stagnū, & cōplebantur, ac periclitabātur. Accesserūt autē, & suscitauerūt eū, dicētes: Præceptor, præceptor, perimus. At ille expperectus, increpauit uentū, ac tempestatē aquæ, & cessauerūt, factaq; est tranquillitas. Dixit aut̄ illis: Vbi est fides uestra? Timentes aut̄ mirati sunt inter se, dicētes: Quis nam hic est? quia uenitis quoq; & aquæ imperat, & obediunt ei? [¶] Et appulerunt ad regionem Gadarenorum, quæ est contra Galilæam. Et quum egressus esset in terram, occurrit illi uir quidam in ciuitate, qui habebat dæmonia iam temporibus multis. Et uestimento nō induebatur, neq; in domo manebat, sed in monumētis. Is uiso Iesu, cum exclamasset, procidit ante illum, ac uoce magna dixit: Quid mihi rei tecum est Iesu, fili Dei altissimi? Obscro te, ne me torqueas. Præcipiebat enim spiritui immundo, ut exiret ab homine. Frequenter enim corripuerat illum, & uinciebatur catenis, compedibusq; custodiebatur. Et ruptis uinculis, agebatur à dæmonio in deserta. Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio. Quia intrauerant dæmonia multa in eum. Et rogaerunt illum, ne imperaret ipsis, ut in abyssum irent. Erat autem ibi gressus porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum ut permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit gressus per præcepis in stagnum, & suffocatus est. Porrò, ut uiderunt quod acciderat pastores, fugerunt, remq; renunciauerunt in ciuitatem ac uillas. Exierunt autem ut uiderent quod acciderat, & uenerunt ad Iesum: & inuenierunt hominem à quo dæmonia exierant, uestitum, ac sana mena

^a Et, pro ut, positum est, iuxta Hebreum.

^b nō pō fructum: perfectum, & absolu- tum suo tempore pro ferre significat.

^a vcl, ex factis prestant illum.

^b id est, obruebantur scilicet aquæ.

Euangelium

te sedem ad pedes Iesu, & territi sunt. Renunciauerunt autem illis etiam qui uiderant quomodo sanus factus esset is, qui agitabatur a dæmonio. Et rogauerunt illum omnis multitudo Gadarenorum, ut discederet ab ipsis, quia timore magno tenebantur. Ipse autem conscientia nauis, reuersus est. Rogauerat enim illum uir a quo dæmonia exierant, ut cum eo esset, sed ablegauit eum Iesus, dicens: Redi domum tuam, & narra quæcumq; tibi fecerit Deus. Et abiit per totam ciuitatem, prædicans quæcumq; sibi fecisset Iesus. [¶] Porro autem quum rediret Iesus, exceptit illum turba, nam omnes expectabant eum. Etcce, uenit uir, cui nomen Iairus, & is princeps synagogæ erat, acciditq; ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in domum suam, quoniam unigenita filia erat ei, ferè annorum duodecim, & ea moriebatur. Verum inter eundum, turbæ coarctabant eum. Et mulier, quæ erat obnoxia profluvio sanguinis, ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari, accessit retro, & tetigit fimbriam uestimenti eius: & confessim substitit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimit, & coarctant, & dicas: Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis. Nam ego noui uim a me exiisse. Videns autem mulier, se non latuisse, tremens uenit, prociditq; ante pedes eius, & ob quam cauissam tetigisset eum, indicauit ei coram toto populo, & quemadmodum confessim sanata fuisset. At ipse dixit ei: Bono animo esto filia, fides tua te seruauit, uade cum pace. [¶] Adhuc eo loquente, uenit quidam a principe synagogæ, dicens ei: Mortua est filia tua, ne uexes magistrum. Quo audito, respondit Iesus ei, dicens: Ne metue, crede tantum, & salua erit. Et quum uenisset in ædes, non permisit intrare quenquam, nisi Petrum & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebat illam. At ille dixit: Ne flete, non est mortua, sed dormit. Et deridebant eum, scientes esse mortuam. Ipse autem electis foras omnibus, & apprehensa manu eius, clamauit, dicens: Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Iussitq; illi dari cibum. Et obstupuerunt parentes eius: ipse uero interdixit eis, ne cui dicerent quod factum erat.

CAP. IX.

COnuocatis autem duodecim, [¶] dedit illis potestatem & autoritatem in omnia dæmonia, & ut morbos sanarent. Et misit illos ad prædicandum regnum Dei, & sanandum ægros. Et dixit illis: Nequid tuleritis in viam, neque uirgam, neq; peram, neq; panem, neq; pecuniam, neq; binas tunicas habeatis. Et in quæcumq; domum intraueritis, illic manete, & illinc exite. [¶] Et quicunque non receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem è pedibus uestris excutite, in testimonium aduersus illos. Egredientes autem transibant per castella, prædicantes euangelium, & curantes ubiq;. [¶] Audiuimus autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eò quod diceretur a quibusdam, Ioannem surrexisse a mortuis: à quibusdam uero, Heliam adparuisse: ab alijs autem, prophetam quempiam ex antiquis surrexisse. Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebant uide eum. [¶] Cūq; reuersi apostoli, narrassent illi quæcumq; fecerant, adsumptis illis, secessit seorsum, in locum desertum ciuitatis, quæ uocatur Bethsaida. Quod quum cognouissent turbæ, sequutæ sunt illum, & exceptit eos, & loquebatur illis de regno Dei: & eos, qui curatione indigebant, sanabat. Dies autem cooperat inclinare, cum accesserunt duodecim, & dixerunt illi: [¶] Dimitte turbas, ut euntes in castella uillasq; uicinas diuertant & inueniant cibos, quia hic in loco deserto sumus. Dixit autem illis: Vos date illis quod edant. At illi dixerunt: Non sunt nobis plures quam quinque panes, & duo pisces, nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum cibos. Erant autem uirorum circiter quinque millia. Ait autem discipulis suis, facite ut discubant in singulo quoq; discubitu,

^a Christus apostolos emittit. Herodes huius fama consternatur. Iesus quinque panibus cibas aliquot millia hominum. ^b Petrus hunc Christum esse faretur: ille ad crucem horratur: transformatur in monte: demoniacum ante incurabilem sanat: humilitatem suadet discipulis, & eosdem, quod alium suo nomine miracula qdcentem prohibuerint & vindictam spirarent, corripit. Ultimo de quibusdam hoc sequi uentibus scribitur.

^c Hebreæ dicendi forma, qua monet ut uenis tantu utantur cibis.

^d Vel, obibat uicatim.

^e Perplexo animo erat, & ancipiit.

^f Vel, cupiebat.

^{Matth. 9. c}
^{Marc. 5. b}

^{Matth. 9. c}
^{Marc. 5. c}

^{Ioan. 11. b}

^{Matth. 10. a}
^{Marc. 3. b. &}
^{c. a}

^{Matth. 11. g}

^{Matth. 14. a}
^{Marc. 6. b}

^{Matth. 14. b}
^{Marc. 6. c}

^{Ioan. 6. 2}

discubitu, quinquageni. Atque ita fecerunt: & curarunt ut omnes discubarent. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublatis in coelum oculis, benedixit illis, & fregit, distribuitque discipulis, ut adponerent turbae. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est, quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim. ¶ Etenim quoniam solus esset orans, ut essent cum illo & discipuli, interrogavitque illos, dicens: Quem me dicunt esse turbae? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem Baptizat, alij autem Heliam, alij uero prophetam quemdam de antiquis resurrexisse. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus, dixit: Christum Dei. At ille comminatus illis, praecepit neci dicerent hoc, dicens: Oportet filium hominis multa pati, & reprobari a seniortibus, principibusque sacerdotum & scribis: & occidi, tertiaque die resurgere. Dicebat autem omnibus: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam seruare, perdet illam. Qui uero perdiderit animam suam propter me, is seruabit eam. Quid enim utilitatis consequitur homo, si lucretur uniuersum mundum, se autem ipsum perdat, aut iustitiam sui ipsius faciat? ¶ Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, huius & filium hominis pudebit, quem uenerit in maiestate sua, & patris, sanctorumque angelorum. * Dico autem uobis uere, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uideant regnum Dei. ¶ Etenim autem post haec uerba, circiter diebus octo, ut adsumptis Petro, & Ioanne, & Iacobo, ascenderit in monte, ut oraret. Et facta est, dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus ac resplendens. Et ecce, duo uiri loquebantur cum illo, qui erant Moses & Helias, qui uisi in maiestate, narrabant excessum eius, quem cōpleturus erat Hierosolymis. Petrus uero, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Experrecti autem uiderunt maiestatem eius, & duos uiros, qui astabant illi. Porro autem, quum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Praeceptor, bonum est nos hic esse, faciamus tria tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unum Heliae: nesciens quid diceret. Haec autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: territi sunt autem intratibus illis in nubem. Et vox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite. Et dum aedita est vox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, & nemini enunciauerunt in illis diebus quicquam eorum quae uiderant. ¶ Etenim autem postridie, descendantibus illis de monte, ut occurreret illi turba multa. Et ecce, uir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice filium meum, quia unicus est mihi: & ecce, spiritus corripit eum, subitoque clamat, & conuelliit eum cum spuma: & uix discedit ab eo conterendo eum. Et rogauit discipulos tuos, ut ejerent illum: & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O natio incredula & peruersa, usquequo ero apud uos, ac patiar uos? Adduc huc filium tuum. Adhuc autem accedente illo, lanauit illum daemonium, & conuulsit. Increpauit autem Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, reddiditque illum patri suo. Stupebant autem omnes super magnificentia Dei. Sed omnibus mirantibus omnia quae faciebat, dixit discipulis suis: Accipite uos auribus uestris sermones istos. Futurum est enim ut filius hominis tradatur in manus hominum. At illi non intelligebant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non inteligerent illud. Et timebant eum interrogare de hoc uerbo. ¶ Incidit autem disputatio inter eos: Quis nam esset maximus eorum. At Iesus uidens disputationem cordis eorum, adprehendit puellum, & statuit illum iuxta se, aitque illis: Quicunque receperit puellum hunc nomine meo, me recipit. Et quicunque me receperit, recipit eum qui misit me. Nam qui minimus est inter omnes uos, hic erit magnus. Respondens autem Ioannes, dixit: Praeceptor, uidimus quandam sub nomine tuo ejuscentem daemonia: & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. Et ait illi Iesus: Ne prohibueritis. Qui

^aVel, scrat.
fidet, uisit.

^bVel, vociam adiuta.

^cVel, diffidens.

^dAlio, non posse disputationem ex cogitationem significat: sed ex alijs Euangelistis colligitur disputationem fuisse.

^eScilicet te.

fff

Euangelium

^aId est, cum iam cederent dies, quibus per passionem erat in cœlestem gloriam recipiendus.

^bEt, redundant hic, ut sepe, more Hebraico.

^cHebraismus est, id est, præse.

^dVerbi interpretatione, facies eius erat proficiscens Ierosolymam. Sed Hebraismus est. Aegre autem cerebant Samaritani quenquam ire Ierosolymam adoratum, cum uellent locū adorationi dicatum apud se esse. Ceterum non omnium aliis legitur non nouissimis.

Iesus 70. emitit discipulos, & ingratit urbibus impietatem obijicit, discipulos redeentes humilitatis admonet & patrem suum celebrat. Legisprætitum de maximo præcepto & proximi persona per similitudinem à latro nibus uulnerati, instruit. Postremo Marchæ cura domestica & Marie circa sermones Christi studium describitur.

^eVel potius, ut transi gam cum ijs, uel defungar, quod Germanice dicimus, das ich den abscheid mache.

^fSive inter uiam, in-

ter eundum.

^gHebraismus est, id est, deditus paci: uel, capax pacis: ut alibi, filius gehenna, pro obnoxio gehenna.

^hVerbi interpretatione, de domo in domum.

ⁱVel, uobis: ut scilicet uobis habeatis.

^jVel, meditati suis- sent resipiscientiam.

^kFvel, sub nomine tuo.

^lSvel, potentiam.

^mVel, demonia.

ⁿDetexisti.

^oVerbi interpretatione, coram te.

^pVel, detegere.

enim non est aduersum nos, pro nobis est. Porrò autem, dum complerentur dies adsumptionis eius, ipse faciem suam obfirmauit ad proficiscendum Hierosolymam. Et misit nuncios ante conspectum suum, & profecti intrauerunt in ui-

^qG cum Samaritanorum, ut pararent ipsi. Et non receperunt eum, quia præ se ferebat se ire Hierosolymam. Eo autem uiso discipuli eius, Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine, uis dicamus ut ignis descendat de cœlo, & consumat illos, quemadmodū & Helias fecit. Cōuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendū animas hominum, sed ad seruandum. Et profecti sunt in aliū uicum. ^rEuenit autem proficiscētibus illis in uia, ut diceret quidam illi: Sequar te quocunq; abieris. Et dixit illi Iesus: Vulpes cauernas habent, & uolucres cœli nidos: filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet. Dixit autem alij: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi ut prius abeam, & sepeliam patrem meum. Dixit autem ei Iesus: Sine mortuos sepelire mortuos suos. Tu uero uade, & annuncia regnum Dei. Dixit autem & alius: Sequar te Domine, sed permitte mihi prius ^sut dicam uale his qui sunt domi meæ. Ait illi Iesus: Nemo qui manu sua admota aratro respexerit retro, aptus est regno Dei.

CAP. X.

^AP ost hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta, misitq; illos, binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum, quō erat ipse uenturus. Dicebat ergo illis: ^tMessis quidem multa, sed operarij pauci. Rogate ergo dominum messis, ut extrudat operarios in messem suam. Abite, ecce, ego mittio uos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neq; peram, neq; calciamenta: ^u& nemini ^vper uiam salutaueritis. In quamcunq; domū intraueritis, primum dicite: Pax huic domui. Et si ibi fuerit ^bfilius pacis, requiescat super illum pax uestra: sin minus, ad uos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ dan tur ab illis. Dignus est enim operarius mercede sua. Ne transeat de domo alia in aliam. Et in quamcunq; ciuitatem intraueritis, & suscepint uos, edite quæ adponuntur uobis, & sanate agros qui in illa sunt, & dicite illis: Adpropinquauit ad uos regnum Dei. ^wIn quamcunq; autem ciuitatem intraueritis, & non suscepint uos, egressi in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæsit nobis de ciuitate uestra, extergimus in uos. Tamen hoc scitote, adpropinquasse uobis regnum Dei. Dico uobis, cum Sodomis in die illo tolerabilius agetur, quam cum il-

^xC la ciuitate. ^yVæ tibi Chorozain, uæ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere sedentes, egissent pœnitentiam. Sed cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in iudicio, quam uobiscum. Et tu Capernaum, quæ usq; ad cœlum elata es, usq; ad infernum deprimēris. Qui uos audit, me audit: & qui uos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis ^zper nomen tuum. Ait autem illis: Videbam Satanam, sicut fulgur de cœlo, cadentem. Ecce, do uobis portatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem uirtutem inimi ci, & nihil uobis nocebit. Veruntamen ob hoc ne gaudeat quod spiritus subiiciuntur uobis: sed gaudete potius, quod nomina uestra scripta sint in coelis. ^{aa}Ea-

^{bb}D em hora exultauit spiritu Iesus, & dixit: Confiteor tibi pater, domine cœli & terræ, quod cœlasti hæc sapiētes & prudētes, & reuelasti ea paruulis: sanè pater, quoniam sic complacitum est ^{cc}tibi. Omnia mihi tradita sunt à patre meo, & nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius, & cui uoluerit filius ^{dd}reuelare.

^{ee}T Et cōuersus ad discipulos, seorsum dixit: Beati oculi, qui uidēt, quæ uos uidetis. Dico enim uobis, quod multi prophetæ & reges uoluerunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt; & audire, quæ auditis, & nō audierunt. ^{ff}E Et ecce, quidā le-

^{gg}gisperitus

Dicitur 6.2
Leuit. 19. c
Rom. 13. b

gospelus surrexit, tentans illum, & dicens: Magister, quid faciendo uictam æternam consequar? At ille dixit ei: In lege quid scriptum est: quomodo legis? Ille respondens, dixit: ^t Diliges Dominum Deum tuum ex toto cordo tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis, & ex tota mente tua: ^t & proximum tuum sicut te ipsum. Dixitque illi: Recite respondisti, hoc fac, & uiues. Ille autem uolens iustificare se ipsum, dixit Iesu: Et quis est meus proximus? Respondens autem Iesu, dixit: Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum uestibus, ac uulneribus inflictis, abierunt, semimortuo relicto. Casu uero fortuito sacerdos quidam descendit eadem uia, uisus illo, præteriit. Similiter & Leuita, cum eo loci peruenisset, ut accessit, & uidit eum, præteriit. Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ad eum, & uiso eo, misericordia motus est, & accessit, obligauitque uulnera eius, infundens oleum ac uinum, cumque imposuisset illum in suum iumentum, duxit eum in diuersorium, et curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curam illius habe, & quicquid præterea insumpseris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis ergo horum trium uidetur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? Et ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesu: Vade, & tu fac similiter. Euenit autem itinere faciendo ut ipse intraret in quoddam oppidulum, & mulier quædam, Martha nomine, exceptit illū domum suam. Et huic erat soror, nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem illius. Martha autem distrahebatur circa frequens ministeriū, quæ astitit, & ait: Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me, ut sola ministeriū dicere. Dic ergo illi ut me adiuuet. Et respondens, dixit illi Iesu: Martha, Martha, sollicita es, & turbaris circa multa: Atqui unum est necessariū. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

C A P. XI.

Matth. 6. b
Matth. 7. a
21. c
Marc. 11. c
Ioan. 14. b
Iacob. 1. 2

E T uenit, quum oraret quodam in loco, postquam cessauit, ut ^t diceret quidā ^A ex discipulis eius ipsi: Domine, doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis, sanctifi cetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra. Panem nostrum quotidianū da nobis quotidie. Et remitte nobis peccata nostra, siquidem & nos ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in temptationem, sed libera nos à malo. Eta illis: Quis uestrū habebit amicum, ad quem eat media nocte, & dicat illi: Amice, da mihi mutuo tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & non habeo, quod adponam illi: & ille intus respondens, dicat: Ne mihi molestus sis, iam ostium clausum est, & puelli mei mecum sunt in cubili, nō possum surgere, & dare tibi. Dico uobis, etiā si non surgat, & det illi, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamē eius surget, ac dabit illi quocūque habet opus. ^t Et ego dico uobis: Petite, & dabūtur uobis: quærите, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærerit, inuenit: & pulsanti aperietur. ^b Quis autē ex uobis pater, à quo si filius petierit panem, num lapidē dabit illi? Et si pīscem, num pro pīscē serpente dabit illi? Aut si petierit ouū, num porriget illi scorpīū? Si ergo uos, quum sitis malī, nostis bona dona dare liberis uestris: quanto magis pater coelestis dabit spiritū sanctum potentibus ab ipso? ^t Etei sciebat dæmonium, illudque erat mutū: quicque eiecisset dæmoniū, loquutus est mutus. Et admiratæ sunt turbæ. Quidam autē ex eis dixerunt: Per Beelzebul principem dæmoniorū ej̄cit dæmonia. Et alij tentantes, signū de cœlo quærebant ab eo. Ipse autē, ut qui sciret cogitationes eorū, dixit eis: Omne regnū aduersus seipsum diuīsum, desolatur, & domus super domū cadit. Quod si Satanas quoque aduersus seipsum diuīsus est, quomodo stabit regnū eius? Nā dicitis, ^c per Beelzebul ej̄cere me dæmonia. Quod si ego per Beelzebul

Iesu orandi formulam
præscribit & assidu o-
randum esse docet: dæ-
monium ej̄cit & per Be-
elzebul hoc elecisse dict-
etur: sed calumnias respō-
det: signum perennius
negat & animi sinceritā-
tem commendat: à pha-
risæo inuitatus exte-
nam illorum sanctimo-
niam & animum impud-
corripit.

a Id est, propter im-
probā, et instantem
petitionem.

b Duriusculus est sera-
mo, sed è Greco ad-
huc scabrior, Quent
autem ex uobis pa-
trē posset filius pa-
nē, &c. Pro eo quod
est, quis uestrū, si pa-
ter sit, et filius ab eo
petat panem, an pro
pane lapidem dabit?

c vel, secum ipse disti-
det.
d Vel, Beelzebul pre-
sidio.

Euangelium

*Divina uirtute ex
potentia.
† Verbi interpretatio
ne, in pace sunt.

set, pro et.

Vel, penitentiā ege
runt propter predi
cationem, &c.

*Theophylactus per
jā: vīra dūtias intel
ligit que cordibus &
uarorum insunt. Alij
bic prepositionem
atā subintelligunt,
ut sit sensus, iuxta ea
que suppetunt, date,
&c. Possunt etiā rā
vōla, dici que in no
stra potestate sunt.
Alij rursus prō rā ip
positum putant, q.d.
que facta sunt, reuo
cari nō possunt, illud
restat ut eleemosynis
pēsetis rapinas, &c.
Ius, nam Hebrei iu
diciū uocant etiam
ius.

Vel, cum patres ue
stri occiderint illos:
uel, quos patres ue
stri occiderunt.

*Id est, pena sangu
inis effusa.

*Anasopīas dicitur
cum multi unum in
terrogat de diuersis,
quo ad hestationem
adducere posint: uel,
uerbis aliquius quasi
ab ore arreptis alio
que illaqueare, &c.

enjcio dæmonia, filij uestri per quem enjciuntur. Ideo ipsi iudices uestrum erunt. Por
rò, si digitō Dei enjcio dæmonia, profecto peruenit ad uos regnum Dei. Cum
robustus armatus custodit atrium suum, salua sunt ea quæ possidet. Vbi uero ro
bustior eo superueniens, uicerit eum, uniuersa arma eius aufert, in quibus confide
bat, & spolia eius distribuit. Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit
mecum, dispergit. Quū immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per lo
ca arentia, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar domū meam, unde
exiui: & quum uenerit, inuenit eam scopis mundatam, atq̄ ornatam: tunc abit, &
adsumit septem alios spiritus, nocentiores se, & ingressi, habitant ibi. Et fiunt ex
tremia hominis illius peiora primis. Porrò autē cum hæc diceret, extollens uo
cem quædā mulier de turba, dixit illi: Beatus uenter qui te portauit, & ubera quæ
suxisti. At ille dixit: Quinimò, beati qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud.
Turbis autem confluentibus, cœpit dicere: Natio hæc mala est, signū quærerit: &
signum non dabitur ei, nisi signum Iona prophetæ. †Nam sicut fuit Ionas signum
Niniuitis, ita erit & filius hominis nationi isti. *Regina Austri surget in iudicio
cum uiris nationis huius, & condemnabit illos, quia uenit à finibus terræ, ut audi
ret sapientiā Solomonis. Et ecce, plus quam Solomon hoc in loco. Viri Niuitæ
surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt illam, quia resipuerunt ad
prædicationem *Iona. Et ecce, plus quam Ionas hoc in loco. †Nemo lucernā
accendit, & in occulto ponit, neq̄ subter modium, sed super candelabrum, ut qui
ingrediuntur, lumen uideant. Lucerna † corporis, est oculus. Quum igitur oculus
tuus fuerit simplex, totum quoq̄ corpus tuum lucidum est: quod si malus fuerit,
etiam corpus tuum tenebrosum est. Vide ergo, ne lumen quod in te est, tenebræ
sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum [fuerit,] non habens aliquam partē te
nebrosam, [sic] erit lucidum totum, ut quum lucerna fulgore illuminat te. Et
quum loqueretur, rogauit illum quidam pharisæus, ut pranderet apud se. Ingres
sus autem [Iesus] accubuit. Quod cum pharisæus uidisset, admiratus est, quod nō
prius lauisset ante prandiū. Et ait Dominus illi: Nunc uos pharisæi, exteriora po
culi catiniq̄ mundatis, & quod intus est uestri, plenum est rapina, & malitia. Stul
ti, nōnne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est, fecit? Veruntamen, quæ
suppetunt, date eleemosynam, & ecce, omnia munda sunt uobis. Sed ux uo
bis pharisæis, quia decimatis mentham & rutam, & quoduis olus, & præteritis
iudicium & charitatem Dei. Hæc oportebat fecisse, & illa non omittere. †Væ
uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in
foro. Væ uobis scribæ & pharisæi, hypocritæ, quia estis similes monumentis,
quæ non adparent, quæ homines super ea ambulantes, nesciunt. Respondens
autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiam nos afficis contu
melia. At ille ait: Et uobis legisperitis uæ, † quia oneratis homines oneribus por
tatu difficilibus: & ipsi uno digito uestro non attingitis onera. Væ uobis, quia
ædificatis monumenta prophetarum, patres autem uestri occiderunt illos. Profe
cto testamini, & comprobatis facta patrum uestrorum, quoniam illi quidem eos
occiderunt, uos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei di
xit: Mittam ad illos prophetas, & apostolos, & ex illis [aliquos] occident & perse
quentur, ut requiratur sanguis omnium prophetarū, qui effunditur à constitu
tione mudi, à natione ista, à sanguine † Abel usq; ad sanguinē *Zachariæ, qui pe
rīt inter altare & ædem. Profecto, dico uobis, requiretur ab hac natione. Væ
uobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi nō introistis: & eos qui introi
turi erant, prohibuistis. Hæc autem eo dicente illis, cœperuut legisperiti & phari
sæi grauiter insistere, & captiose interrogare eum de multis, insidiantes ei, & quæ
rentes aliquid uenari ex ore eius, quo accusarent eum.

CAP. XII.
Cum

Iona 2.2

Math. 12.6

Iona 3.6

Math. 5.1b

Marc. 4.c

Math. 6.c

Math. 23.8
Marc. 12.4

Luc. 20.8

Math. 23.2

Gen. 4.b

*2 Par. 24.8

Secundum Lucam.

33

CVM autem conuenisset innumera turbæ multitudo, adeò, ut se inuicem conculcarent, coepit dicere discipulis suis: Primum t̄ cauete uobisipsi à fermento pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil autem coniectum est quod non sit de regendum, neq; occultum quod non sit cognoscendum. * Quapropter, quæcūq; in tenebris dixistis, in lumine audientur: & quod in aurem loquuti estis in ^b cellis, prædicabitur in tectis. Dico autē uobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & posthæc non habent quod amplius faciant. Ostendā autē uobis quem timeatis. Timete eum, qui postq; occiderit, habet potestatē conficiendi in gehennā: certe dico uobis, hunc timete. Nōnne quinq; passeruli ueneūt minutis assibus duobus: & unus ex illis non est in obliuione corā Deo. Sed & pili capitatis uestri omnes numerati sunt. Ne igitur metuatis, multis passeribus præstatis. Dico autem uobis: ^tQuicunq; cōfessus fuerit me coram hominibus, eum & filius hominis confitebitur coram angelis Dei. Qui autem negauerit me coram hominibus, abnegabitur coram angelis Dei. ^tEt quisquis dixerit dictū in filium hominis, remittetur illi: ei uero qui in spiritū sanctum ^c conuicium dixerit, non remittetur. ^tCum autē adduxerint uos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, ne solliciti sitis, quomodo aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spíritus enim sanctus docebit uos eadē hora, quæ dicenda sint. Ait autē ei quidā de turba: Magister, dic fratri meo, ut diuidat mecum hæreditatē. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicē aut diuisorē uobis? Dixitq; illis: Videte, & cauete ab auaritia: quia non in eo ut superfit cuipiam de facultatibus suis, uita ipsius est. Dixit autē similitudinem illis, his uerbis: Hominis cuiusdā diuitis uberes fructus ager attulit, & cogitabat apud se, dicens: Quid faciā: quia non habeo quō congregē fructus meos. Et dixit: Hoc faciā: Destruam horrea mea, & maiora extruam: & illuc congregabo omnes prouentus meos, & bona mea. Et dicā animæ meæ: ^tAnima, habes multā bona reposita in annos multos, requiesce, comedē, bibe, gaude. Dixit autē illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ uero parasti, cui cedent? Sic, qui recondit sibi ipsi, nec est erga Deum diues. Dixitq; discipulis suis: ^tIdeo dico uobis: Ne solliciti sitis pro anima uestra, quid edatis: neq; pro corpore, quid induamini. Anima pluris est quam cibus, & corpus pluris est, quam indumentum. Considerate coruos, quia non seminant, neq; metunt: quibus non est penarium, neq; ^b horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis uos præstatis uolucribus? Quis autem uestrum, ^tsolicitus potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo ne id quidem, quod minimum est, potestis, quid de cæteris solliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescant: non laborant, neq; nent: dico autem uobis, nec Solomon in omni gloria sua uestiebatur, sicut unum istorū. Si autem ^mgramen, quod hodie est in agro, & cras in cibarium mittitur, Deus sic uestit, quanto magis uos, ô parum fidentes? Vos quoque ne queratis, quid esuri sitis, aut quid bibituri: neq; curis suspendamini. Hæc enim omnia gentes mundi ⁿ inquirunt: pater autem uester scit uos istis indigere. Quin potius querite regnū Dei, & hæc omnia adiūcentur uobis. Ne timueris pusille grex, quia complacitū est patri uestro, dare uobis regnū. Vendite ^p quæ possidetis, & date eleemosynā. ^o Parate uobis ^tsacculos, qui non ueterascunt, thesaurum inexhaustum in cœlis, quō fur non accedit, neq; tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus uester est, ibi & cor uestrū erit. Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ accensæ: & uos similes hominibus expetantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptijs, ut quum uenerit & pulsauerit, confessim aperiant ei. Beati serui illi, quos cum uenerit dominus, inuenient uigilantes. Amen dico uobis, præcinctus se, & faciet illos discubere, & transiens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, siue in tertia uigilia ueniet, atq; ita inuenierit, beati sunt serui illi. ^tHoc autē scitote, si scilicet pater familiās,

A Christus fermento phariseorum abstinentiam esse monet, nec eos metuendos qui corpus occidunt. Deinde auaritiam exemplis & parabolis taret. Vigilantiam docet per boni & mali seruum multitudinem, & turbas properiter hunc exorturas predicit.
^aVel, reuelabitur.
^bVel, conclaibus.

^tBlasphemus fuerit.

^bVel, in eo quod superfit cuipiam, ex c. Id est, nullius uita opus habet eo quod ille superfit: uel, nullius uita opus habet, ut ille superfit aliquid.

C Verbi interpretatio ne: quia non in eo, ut superfit cuipiam, uita eius est, ex facultatibus ipsius. Sed hoc pacto est hyperbatō, cuius sensus est: uita non opus habere superfluit.

^cVel, recondit thesau ros.
sId est, uita.

^dVel, cella.

^bVel potius, repositorium.

^tVel, curas agitando.

^tId est, flores species pro genere, iuxta Hebraicum.

^tVel, magnificientia.

^mSive, herbam.

ⁿNolite in sublime attolli. Vel, ne curetis sublimia, ^mcurvata, propriæ est in dubio esse, ex in certo, ut que suspensa sunt ex sublimia facile huc et illuc impellantur, ita animus hominis qui in dubio est, ex incertus, ex hoc atq; illuc fluctuat. Vel, ne imprecisiones ethereas spectetis, et ab illis pendas.

^oCurant.

^pVel, facultates uestras.

^qVerbi interpretatio ne, facite.

^rVel, obambulando: uel, ultro citroq; cum do.

Euangelium

qua hora fur uenturus fuisset, uigilasset utiq; nec passus fuisset perfodi domum suam. Et uos igitur estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet. Ait autem ei Petrus: Domine, nobis dicas istam parabolam, an etiam omnibus? Dixit autem Dominus: Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem præficiat dominus famulitio suo, ut det [illi] in tempore demensum? ^{Apo. 10.6.} † Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus eius, inuenierit ita facientem: uere dico uobis, ^b omnibus quæ possidet, præficiet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Differt dominus meus reditum, cœperitq; percutere seruos & ancillas, & edere bibereq; & ineibriari, ueniet dominus serui illius, die quo non expectat, & hora quæ nescit, & dissecabite eum, partemq; eius cum infidis ponet. Ille autem seruus, qui cognouit uoluntatem domini sui, & non se præparauit, nee se gessit secundum uoluntatem eius, [plagis] uapulabit multis: qui autem nō cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porro, cuicunq; multum datum est, ab eo multum requiretur: & cui commiserunt multum, amplius petent ab eo. Ignem ueni missurus in terram, & quid uolo, si iam accensus est: Sed baptismo ^c opus est me baptizari, & quomodo coartor donec perficiatur? ^d Putatis me pacem uenisse datum in terra: Non, dico uobis: sed dissidium. Erunt enim abhinc, quinque in domo una disidentes: tres contra duos, & duo contra tres: dissidebit pater contra filium, & filius contra patrem, mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam. ^e † Dicebat autem & turbis: Cum uideritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Imber uenit, & ita fit. Et cum [uideritis] Austrum flantem, dicitis: aestus erit, & fit. Hypocritæ, faciem terræ & coeli nostis iudicare, hoc autem tempus, qui fit, ut non dijudicetis? Cur autem & à uobisip[s]is non iudicatis quod iustum est? ^f † Cum enim abis cum aduersario tuo ad magistratum, in via da operam, ut libereris ab illo, ne forte pertrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor cõnciat te in carcere. Dico tibi, nequaquam exibis inde, donec ultimu[m] etiam minutum reddideris. **XIII.**

^a Iesus exemplo illorum quos Pilatus occiderat & qui à turre obruti fuerant, tum Iesus similitudine penitentiam docet. Mulier contra fabbato medetur. Regnum dei similitus adumbra, ad uigiliam horatur, Herodem uulps nomine notat et de Hierosolymorum impietate conqueritur.
^b Id est, quos Pilatus occiderat inter sacrificandum.
^c Vel, quod bi debito res fuerint.

^d Ablaqueare alias p[otes]t, dicitur, quod fit, cum circum arbores fodimus, radices superiores recidimus ut magis fructificet.
^e Supple, bene erit: aut simile quippian. Nam an ut apodoton est, id est, oratio uno membro deficiens.
^f Spiritus infirmitatis, pro gravi infirmitate.
^g Vel, incuria.

A Derant autem quidam eodem tempore, nuncium afferentes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs ipsorum. Et respondens Iesus, dixit illis: Putatis hos Galilæos præ cunctis Galilæis peccatores fuisse, quia talia passi sunt? Non, dico uobis. Sed nisi respueritis, omnes similiter peribitis. Aut, illos decem & octo, super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, putatis ^b eos culpam commeritos fuisse ultra cunctos homines, habitantes Hierosolymis? Non, dico uobis. Sed, nisi respueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam, plantatam in uinea sua, uenitq; quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad uinitorem: Ecce, per tres annos uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illam. Quorsum uel terram occupat? At ille respondens, dicit illi: Domine, sine illam & hoc anno, donec ^c ablaqueauerero illam, ac adiecerō sterlus, & si quidem ediderit fructum: sin minus, in posterum succides eam. Docebat autem in una synagogarum sabbatis, & ecce mulier, quæ laborabat spiritu infirmitatis annos decem & octo: eratq; contrafacta, neque poterat erigere se omnino: quam cum uidisset Iesus, aduocauit eam, & dixit ei: Mulier, liberata es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confessim erecta est: & glorificabat Deum. Respondens autem princeps synagogæ, indignans quod sabbato sanasset Iesus, dicebat multitudini: Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo uenite, ut sanemini, & non die sabbati. Respondens autem illi Dominus, dixit: Hypocrita, unusquisque uestrum sabbato nónne soluit bouem suum, aut asinum à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem, filiam Abrahæ, quam adligauit Satanus, ecce, decem & octo annis non oportuit solui à uinculo isto die sabbati? Et quum hæc diceret, erubescet.

Secundum Lucam.

34

erubescabant omnes aduersarij eius: & omnis populus gaudebat super universis, quæ cum gloria siebant ab eo. Dicebat autem: † Cui simile est regnum Dei? & cui assimilabo illud? Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in horum suum, & crevit: & euasit in arborem magnam, & uolucres coeli nidulabuntur in ramis eius. Et iterum dixit: † Cui simile dicam regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ fata tria, donec fermentum est totum. Et transibat per ciuitates & castella, docens, & iter faciens Hierosolymam. Ait autem illi quidam: Domine, sunt ne pauci qui salutem consequantur? Ille autem dixit illis: † Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico uobis, querent intrare, & non poterunt. † Postquam autem surrexerit paterfamilias, & clauerit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis: & respondens, dixerit uobis: Nescio uos unde sitis: tunc incipietis dicere: Edimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet: Dico uobis: Nescio uos unde sitis. † Discedite à me omnes, qui patratis iniquitatem. Ibi erit fletus, & stridor dentium, cum uideritis Abraham, & Isaac, & Jacob, & omnes prophetas in regno Dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. † Et ecce, sunt postremi, qui erunt primi: & sunt primi, qui erunt postremi. Eodem die accesserunt quidam pharisæi, dicentes illi: Exi, & abi hinc, quia Herodes uult te occidere. Quibus ait: Profecti dicite uulpi illi: Ecce, ejus dæmonia, & curationes perago, hodie & cras, & tertio die consummor. Veruntamen oportet me hodie, & cras, & perendie, ambulare: quia fieri non potest, ut propheta pereat extra Hierosolymam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui missi sunt ad te, quoties uolui congregare liberos tuos, quemadmodum atius nidum suum sub pennas, & noluitis? Ecce, relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis, non uidebitis me, donec uenerit tempus quo dicatis: *Benedictus, qui uenit nomine Domini.

CAP. XIII.

ET accidit, cum introisset in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato, ad capiendum cibum, ut ipsi obseruarent eum. Et ecce, homo quidam hydropticus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit legisperitis & pharisæis, dicens: Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero adpræhensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens illis, dixit: Cuius uestrum asinus, aut bos in puteum cadet, ut non continuo extrahat illum die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens illis: Quum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab illo, & cum uenerit is qui te & illum uocauit, dicat tibi: Da huic locū: & tunc incipias cum dedecore extremū locum tenere. Quin potius quum uocatus fueris, uade, accube in nouissimo loco, ut quum uenerit, qui te inuitauit, dicat tibi: Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discubentibus. *Quia omnis qui se extollit, deſcietur: & qui se deſcit, extollebitur. Dicebat autem & ei, qui ipsum inuitauerat: Quum facis prandium aut coenam, ne uocato amicos tuos, neq; fratres tuos, neq; cognatos tuos, neq; uicinos diuites: ne quando & ipsi te uicissim inuitent, & fiat tibi compensatio. † Sed quando facis conuiuiū, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos: & beatus eris, quia non possunt rependere tibi. Rependetur enim tibi in resurrectione iustorum. Cum audisset autem quidam de simul accumulentibus, dixit ei: Beatus, qui comedit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: Homo quidam adparauerat coenam magnam, & uocauit multos, misitq; seruum suum hora coenæ, ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et cœperunt

*Vel, sanationes per facio.

^bVel, non uisu uenit prophetam perire.

^cId est, pullos suos: continens pro contento.

^dCelebrandus, aut, fe
lix.

^AHydropicus Christus sabbato sanat & inanem accubitus gloriam prohibet, admonens simul qui nam inuitandi sunt, et parabolam de inuitatione nuptias spernitibus recessit. Postremo diligenter rerum omnium pra meditationem & renuntiationem bonorum omnium a secessoribus suis requirit.

^eVel, qui non. Et enim ex Hebraismo est.

^fVel, humiliabitur.
^gVel, humiliat.

^hVcl, retributio.

Matth. 13. d
Marc. 4. e

Matth. 13. e

Matth. 7. b

Matth. 7. d

Psal. 6. c
Matth. 7. b
25. d

Matth. 19. d
20. b
Marc. 10. d

Prover. 25. 2
*Matth. 23. b

Iob. 4. b
Prover. 3. b

Matth. 22. 2
Apoc. 19. b

Euangelium

simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse mihi est exire, & uiderere illam: rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: lugabotum emi quinq^s, & eo ad probandum illa: rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo nō possum uenire. Ac reuersus seruus, renunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliâs, dixit seruo suo: Exi cito in plateas, & uicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, claudosq^s, & cæcos introduchuc. Et ait seruus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus supereft. Et ait dominus seruo: Exi in uias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico enim uobis, neminem uirorum illorum, qui uocati sunt, gustaturum coenā meam. Comitabantur autem eum turbæ multæ, & conuersus dixit illis: † Si quis uenit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, præterea autem & animam suam, non potest meus esse discipulus: & quisquis non baiulat crucem suam, & subsequitur me, non potest meus esse discipulus. Quis enim est ex uobis, qui uelit turrim ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad consummationem: ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui uiderint, incipient illudere ei, dicentes: Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare? Aut quis rex proficiscens ad committendum prælium aduersus alium regem, non sedens prius consilium init, an possit decem milibus occurrere ei, qui cum uiginti milibus^b eum adoritur? Alioqui dum ille adhuc longe abest, legatione missa, petit ea quæ ad pacem pertinent. Sic ergo omnis ex uobis, qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonus est † sal, si uero sal infatuatus fuerit, quo cōdierit: Neq^s in terram, neq^s in sterquilinium utilis est, foras proīciunt illum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

A Ccedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, ut audiret illum: & murmurabant pharisæi ac scribæ, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibū capit cum illis. Dicebat autem illis parabolam hanc, dicens: † Quis ex uobis homo qui habeat centum oues, & perdiderit unam ex illis, non relinquit nonagintanouem in deserto, &abit ad illam quæ perdata est, donec inueniat eam? Et quum inuenierit eam, imponit in humeros suos gaudens, ueniensq^s domum conuocat amicos & uicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ fuit perdata. Dico uobis, tale gaudium fore in cœlo super uno peccatore resipiente, [magis] quam super nonagintanouem iustis † qui non indigent poenitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accedit lucernam, & uerrit domum, queritq^s diligenter, donec inueniat? Et quum inuenierit, conuocat amicas & uicinas, dicens: Cōgratulamini mihi, qui c' inueni drachmam, quam perdideram. † Tale dico uobis gaudium sit coram angelis Dei super uno peccatore resipiente. Ait autem: Homo quidā habuit duos filios, & dixit adolescentior illorum patri: Pater, da mihi portionē substantiæ quæ mihi cædit. Et diuisit illis facultates. Ac post dies non multos, quum omnia cōtraxisset adolescentior filius, peregre profectus est in regionem longinquā, & ibi discepauit substantiam suam, uiuendo luxuriose. Cumq^s omnia consumpsisset, orta est famæ ualida in regione illa. Et ipse cœpit egere, & profectus adiunxit se unicuius regionis illius: atq^s misit illū in agros suos, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere uentrem suum de siliquis, quibus porci uescabantur. Neque quisquam illi dabant. In se autem reuersus, dixit: Quam multi mercenarij patris mei abundant panibus, ego uero fame pereo: Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccauit in cœlum, & coram te, iam non sum dignus qui uocer filius tuus, fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Et surgens, uenit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe abesseret, uidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, accurrensq^s

Matth. 10.4
10.5
Marc. 8.4

Matth. 5.8
Marc. 9.9

Matth. 18.8
Luc. 12.1

Luc. 5.4

fidei, uicinam.

evcl, uenit post me.

vel, tendit aduersus ipsum.

Redargens Christus simulacrum pharisæorum sanctimoniam, per ouis perdite, drachmas amissas & filij prodigi parabolam ostendit, deum non morte peccatoris sed resipicentiam querere.

vel, resipiciente.

vel, uo

vel, parē alicui mercenarij tuorum.

accurrensque se coniecit in collum eius, & deosculatus est eum. Dixitque ei filius: Pater, peccavi in cœlum & coram te, neque posthac sum dignus qui vocer filius tuus. Dixit autem pater seruis suis: Proferte stolam illam primam, & induite illum, & date annulum manu eius, & calciamenta pedibus: & eductum uitulum illum saginatum^a ^b Vel, sacrificare.

Etate, sumptisque epulis, lætemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perditus erat, & inuentus est. Et cœperunt lætari. Erat autem filius eius senior in agro. Cumque ueniret, & adpropinquasset domui, audiuit concentum & chotos, & aduocatum unum de seruis suis, interrogauit, quid sibi uellent illa. At is dixit illi: Frater tuus uenit, & mactauit pater tuus uitulum illum saginatum, quod incoluimus illum receperit. Irratus est autem, & nolebat ingredi. Pater ergo illius egreditus, rogabat illū: At ille respondens, dixit patri: Ecce, tot annis seruio tibi, nec unquam præceptū tuum transgressus sum, nec mihi unquam dedisti hœdū, ut cū amicis meis lætarer. Postquam autem filius tuus hic, qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, uenit, mactasti illi uitulum illum saginatum. At ille dixit ei: Fili, tu semper mecum es, & omnia mea tua sunt. Lætari autem & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perditusque erat, & inuentus est.

CAP. XVI.

Dicebat autem & discipulis suis: Homo quidam erat diues, qui habebat dispensatorem: & hic delatus est apud illum, ut qui dissiparet bona ipsius. Et uocauit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te: Redderationem dispensationis tuæ: nō enim poteris posthac fungi dispensatione. Dixit autem dispensator apud se: Quid faciam: quia dominus meus auferri à me dispensationem. Fodere non ualeo, mendicare erubesco. Scio quid faciam, ut quum amotus fuero à dispensatione, [sint qui] recipiant me in domos suas. Cōuocatis itaque singulis debitoribus domini suis, dicebat primo: Quantū debes dño meo? At ille dixit: Centum batos olei. Dixitque illi: Accipe libellū tuum, & sede cito, & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu uero quantū debes? Qui ait: Centū coros tritici. Et ait illi: Accipe libellū tuum, & scribe octoginta. Et laudauit dominus dispensatorem iniquū, quod prudenter fecisset. Quia filii huius sæculi prudentiores sunt filiis lucis, ^a in natione sua. Et ego uobis dico: Parate uobis amicos ex-mammona iniusto, ut quū defeceritis, recipiāt uos in æternæ tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, etiā in multo iniquus est. Si ergo in iniquo māmona fideles non fuistis, quod uerū est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles nō fuistis, quod uestrū est, quis dabit uobis? Nemo seruus potest ^b duobus dominis seruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diligit: aut uni adhærebit, & alterū contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. Audiebant autem hæc omnia & pharisæi, qui erant auari, & deridebant illū. Et ait illis: Vos estis ij, qui iustificatis uosipso coram hominibus, Deus autem nouit corda uestra. Quia quod inter homines excelsum est, abominandum Deo est. ^c Lex & prophetæ usque ad Ioannem, ab eo tempore regnum Dei annūciatur: & qui uis in illud uim facit. ^d Facilius est autem cœlū & terram præterire, quam legis unum apicem intercidere. Quisquis repudiat uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & qui repudiatam à uiro dicit, adulterium committit. Homo quidam erat diues, qui inducebatur pura & byssō, & epulabatur quotidie splendide. Erat autem quidam mēdicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius hulcerosus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuinitatis. Sed & canes ueniebant, ac lingebant hulcera eius. Accidit autem, ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abraham. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est. Atque in tartaro, sublatis oculis suis, cum esset in tormentis, uidet Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extreum digitum sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior.

A Proponit Iesus de in quo dispensatore para bolam: si deinde docet & beneficiam: avaritiam prohibet & adulterium. Verbi diuini certitudinem indicat Postremo diuinitas & Lazarus para bolam adiungit.

^a filii huius sæculi. Hebraismo dicuntur huic sæculo dediti, & obnoxii: ut filii lucis, luci dediti.

^b vel, in suo genere. ^c Verum de more He braico, pro syncero, integro, & incorru pto ponitur. Opponi tur enim iniusto.

^d Id est, Pluto, & diu tis.

^e vel, execrationi est deo!

Euangelium

in hac flamma. Dixit autem Abraham: Fili, recordare te recepisse bona tua in uita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu uero cruciaris. Et super hæc omnia, inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos, non possint, neq; isthinc huc transcendere. Ait autem: Ro-
go ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi ueniant in hunc locum cruciatus. Ait illi Abraham: Ha-
bent Mosen ac prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscet. Dixit autem illi: Si Mosen & prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

CAP. XVII.

^aVel potius, persuade-
bitur illis.

Offendicula proibet
& fidet uirtutem indicat
meritorum nostrorum
inernam: decem lepro-
fos mundat: deinde re-
gnum dei iam aduenisse
& qualis filii hominis
aduentus futurus sit, edo-
cer.

^aVel, ponatur circa.

^bIde, moro arbori.

^cVel, accede.

^dVel, gloriose predi-
cans.

^eVel, temporibus.

^fVel, ostendendus est,
uel, reuelatur.

^gVel potius, retro.
Nam ès ratiōne, locu-
tio adverbialis est, nil
aliud significans quā
retro.

A It autem discipulis: ^tFieri non potest, quin ueniant offendicula: uae tamen il-
li per quem uenient. Expedite ei, si mola asinaria ^acōpleteatur collum eius, &
projectus sit in mare, magis quam ut offendicula fuerit uni ex pusillis istis. Cau-
te uobis. ^tSi peccauerit in te frater tuus, increpa illū: & si pœnituerit, remitte illi.
Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die cōuersus fuerit ad te, dicens: Pœ-
nitet me, remittes illi. Et dixerunt apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Di-
xit aut̄ Dominus: Si haberetis fidē, instar grani sinapis, dixissetis huic ^bsycamino:
Eradicator, & transplantator in mare, & obedisset uobis. Quis autē uestrū est,
qui habens seruum arantē aut pascentē, regresso ab agro, dicat: Statim ^cperge, &
accumbe, ac non potius dicat illi: Para quod cōenem, & præcinge te, ac ministra
mihi, donec edero & bibero, & deinde edito & bibito tu? Num grātiā habet
seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non, puto. Sic & uos, quum feceri-
tis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus
facere, fecimus. Et euenit, dum iret Hierosolymam, ut ipse transiret per mediā
Samariam & Galilæā. Et quum ingrederetur quendā uicum, occurrerunt ei dece-
uirī leprosi, qui steterunt procul, intenti ^duoce, dixerunt: Iesu præceptor, misere-
re nostri. Quos ut uidit, dixit illis: ^tProfecti, ostendite uos sacerdotibus. Euenitq;
ut inter abeundū, mūdati sint. Vnus aut̄ ex illis, ut uidit se mundatū esse, regressus
est, cum uoce magna ^eglorificans Deum: & procidit in faciē ad pedes eius, gratias
agens ei. Et hic erat Samaritanus. Respondens aut̄ Iesus, dixit: Nōnne dece-
mūdati sunt? Nouem autē illi ubi: Non sunt reperti qui redierint, ut darent gloriam
Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, uade, fides tua te seruauit. Interroga-
tus autē à pharisæis, quando uenturū esset regnum Dei, respondit eis, & dixit: Non
ueniet regnum Dei cum obseruatione, ^tneq; dicent: Ecce hīc, aut: Ecce illīc. Ec-
ce enim regnum Dei intra uos est. Dixit autem discipulis: Venient dies, quan-
do desiderabitis unum dierū filij hominis uidere, nec uidebitis. Et dicent uobis:
Ecce hīc, ecce illīc. Ne eatis, neq; sectemini. Nā sicut fulgor fulgurando ē regione,
quæ sub cœlo est, in alteram quæ sub cœlo est relucet regione est, ita erit filius homi-
nis in die suo. Sed prius oportet illū multa pati, & reprobari à natione hac. Et
sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis. ^tEdebant, bibebant,
uxores ducebant, & dabantur nuptū, ad eum usq; diem, quo intravit Noe in arcā,
uenitq; diluuiū, & perdidit omnes. Consimiliter etiā ut accidit in diebus Lot. Ede-
bant, bibebant, emebant, uendebāt, plantabant, ædificabāt: cæterum quo die exīt
Lot ē Sodomis, pluit ignē & sulphur de cœlo, & perdidit omnes. Simili modo se-
res habebit, qua die ^fostenditur filius hominis. Illo die, qui fuerit in tecto, & ua-
sa eius in domo, ne descendat ad tollendū illa: & qui in agro, similiter non redeat
ad relicta. ^tMemores aut̄ estote uxoris Lot. ^{*}Quicunq; quæsierit animā suam ser-
uare, perdet illā: & quicunq; perdidit illam, uitā illi parabit. ^tDico uobis: In
illa nocte erunt duo in lecto uno, unus adsumetur, & alter relinquetur. Duæ erūt
molētes simul, una adsumetur, & altera relinquetur. Et respondētes dicūt illi: Vbi
Dñe? Qui dixit illis: Vbicūq; fuerit corpus, illuc cōgregabūtur & aquile. XVIII.
Dicebat

^aMatth. 18.6
^bMatth. 9.5

^aMatth. 18.6
^bLuc. 19.4
^cEccl. 19.6

^aMatth. 14.2

^aMatth. 14.6
^bMatth. 13.5

^aGen. 7.9
^bMatth. 24.8
^cGen. 19.6

^aGen. 19.6
^b*Matth. 20.3
^cMarc. 8.4
^dLuc. 9.6
^eIoan. 12.4
^fMatth. 24.6
^g1. Thess. 4.6

Dicebat autem & parabolā eis, hue spectantem, ^tquod oportet semper orare, ^A
nec defatigari, dicens: iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non
timebat, nec hominem reuerebatur. Vidua autē quædam erat in ciuitate illa, & ue-
niebat ad eū, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat aliquandiu. ^sTan-
dem autem dixit apud se: Quanquam Deum non timeo, nec hominem reuereor,
tamē quia molesta est mihi hæc vidua, uindicabo illā, ne tandem ueniat, & ^bsuggillet
me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquus dicat. Deus autem non ^B
uindicabit electos suos clamantes ad se die ac nocte, etiā si longa patientia utatur
super illis: Dico uobis, persecuturum esse uindictam illorum ^bceleriter. Verunta-
men, filius hominis quū uenerit, nū inueniet fidē in terra: ^CDixit autē & ad quos-
dam, qui in se confidebant, quod essent iusti, & aspernabantur cæteros, parabolā
istam: Duo homines ascenderunt in templū, ut precarentur, unus phariseus, & al-
ter publicanus. Phariseus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quod
non sum quales cæteri homines, raptore, iniusti, adulteri, qualis etiā hic publica-
nus. Ieiuno bis ^fin sabbato, decimas do omniū quæ possideo. ^sEt publicanus pro-
cul stans, nec oculos uolebat ad coelū attollere, sed percutiebat pectus suū, dicens:
Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico uobis: Descendit hic iustificatus domū
suam, ^bmagis quā ille. ^{*}Quia omnis, qui se extollit, humiliabitur: & qui se humi-
liat, extollebitur. ^tAdferebant autē ad eum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum
uideret discipuli, increpabat illos. Iesus autē aduocatis illis, dixit: Sinite pueros ue-
nire ad me, & ne prohibeatis eos. Talium enim est regnū Dei. Amen dico uobis: ^D
quicunq; non acceperit regnū Dei ueluti puerus, non intrabit in illud. ^tEt in-
terrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciendo consequar
uitam æternam? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicas bonum? Nemo bonus, nisi
unus Deus. Præcepta nosti. ^tNon committes adulterium. Non occides. Non fa-
cies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, & matrem
tuam. At ille ait: Hæc omnia seruauit à iuuentute mea. Quo audito Iesus, ait ei: Ad-
huc unum tibi deest. Omnia quæcunq; habes, uende, & distribue pauperibus, &
habebis thesaurum in coelo, & ueni sequere me. His ille auditis, mœrore affectus
est, quia prædiues erat. Videns autem Iesus illum mœrore affectum, dixit: Quā ^E
difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabūt. Facilius est enim camelum
per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnum Dei. Quod qui audie-
rant, dixerunt: Et quis potest salutem consequi? At ille ait: Quæ impossibilia sunt
apud homines, possibilia sunt apud Deum. ^tAit autem Petrus: Ecce, nos reli-
quimus omnia, ac sequuti sumus te. Ille uero dixit eis: Amen dico uobis, nemo est
qui reliquit domū, aut parētes, aut fratres, aut uxorē, aut liberos propter regnum
Dei, qui non recepturus sit multo plura in tempore hoc, & in sæculo uenturo, uitā
æternā. ^tAdsumptis autē duodecim, ait illis: Ecce, ascendimus Hierosolymam, ^F
& consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas, [de] filio hominis.
Tradetur enim gētibus, & illudetur, & cōtumelijs afficietur, cōspueturq;: & post
quam flagellauerint, occident eum, ac die tertia resurget. ^tEt ipsi nihil horum intel-
lexerunt, eratq; uerbum istud absconditum ab eis, nec intelligebant quæ diceban-
tur. ^tEuenit autem cum adpropinquaret Hiericho, ut cæcus quidam sederet iu-
xta uiam, mendicans: & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid
hoc esset. Cum autem retulissent ei, Iesum Nazarenū præterire, clamauit, dicens: G
Iesu fili Dauid, miserere mei. Et qui præibant, increpabant eum, ut taceret. Ipse uे-
ro multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Stans autem Iesus iussit illum
adduci ad se. Et quum adpropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi uis
faciam? At ille dixit: Domine, ut uisum recipiam. Et Iesus dixit ei: Recipito uisum,
fides tua te saluum reddidit. Et confessim uisum recepit, ac sequebatur illum, ^gglo-

Semper orandum est
iudicis & uiduæ para-
bolæ doceri, & nimis ope-
ru m fiduciā pharisei &
publicani exemplo corrō-
pi: manus imponit pue-
ris & iuuenient operibus
tumidum omnibus uen-
ditis se sequi ubet, ostendens
quanta sit diuina
rum ad salutem cōsequē-
dam incommoditas &
quæ se sequentium pre-
mia. Mortem suam pre-
dicit & exco uisum redi-
tuit.

^aVcl, postea.
^bIn uerbi deroget ac
uituperet.

^cId est, etiam si diu dis-
serat uindictam illos
rum.

^dIp̄ r̄ta, id est, celeri-
ter, ex breui tempo &
ris spacio, non autem
breui ab hinc tempo
re, sive intra breue te-
pus.

^eVcl, quasi.
Id est, in hebdoma-
da, que etiā Levit., 2.
sabbatum dicitur.
SEt, pro at. Hebrais
mus.

^fVel, pre illo.

⁺Math. 23. b
Luc. 14. c
† Math. 19. b
Marc. 10. b

⁺Math. 19. b
Marc. 10. b

Exod. 20. 6

⁺Math. 20. b
Marc. 10. d

⁺Math. 20. 8
Marc. 10. g

ⁱVel, at.

^eVel, gloria extolka

Euangelium

^aVel, laudauit deum.
Zachæus Christum suum
scipit. Talentorum para-
bola describitur. Chri-
stus a filio uectus Hiero-
solymam petuit, urbis ca-
sum defecit & uendentes
templo ejicit.
^bVel, cupiebat.

^bIn culpam illud uo-
cabunt, quod diuer-
tisset ad palam flagi-
tiosum hominem.
^cVel, si quequam fra-
duui: uel, si quicquam
delationibus, uel ma-
lis artibus cuiquam
extorsi.
^dContinens pro con-
tento, id est, imita-
trix Abrahæ, per obe-
dientiam fidei.
^eAdjicens dixit, He-
braismus est.
^fVel, ostenderetur.
^gVel, ut ueniret in
possessionem regni.
^hVel, super nos.

ⁱVerbi interpretatio-
ne, Et quare. Sed He-
braismus est, coniu-
ctio una copulativa
uice multarum.
^kVel, super se.

^lVel, ciuum.

^mId est, factis potenti-
bus.
ⁿId est, celebrandus,
felix, beatus.

^oVel, defleuit can.

rificans Deum. Et omnis populus ut uidit, dedit laude Deo. CAP. XIX.

A **E**t ingressus, perambulabat Hiericho. Et ecce, uir nomine Zachæus, atque is princeps erat publicanorum, & idem erat diues, & quærebat uidere Iesum, quis esset: nec poterat præ turba, quod statura pusillus esset. Et cum præcurrisset ascendit in arborem sycomorum, ut uideret eum: nam illac erat transiturus. Cumque uenisset ad eum locum, suspiciens Iesum, uidit illum, dixitque ei: Zacheæ, festinanter descende, hodie enim domi tue oportet me manere. Et festinans descendit, & exceptit illum gaudens. Quod cum uiderent omnes, murmurabant, dicentes: ingressum esse, apud hominem peccatorem diuersaturum. Stans autem Zachæus, dixit Domino: Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus, & si quid cuiquam per calumniam eripui, reddo quadruplum. Ait autem ei Iesus: Hodie salus domui huic obtigit, eo quod ipsa filia sit Abrahæ. ^tVenit enim filius hominis quæsitum, & seruatum quod perierat. Hæc illis audientibus, insuper dixit parabolam, eo quod esset propè Hierosolymam, quod existimarent fore, ut confestim regnum Dei palam fieret. Dixit ergo: ^tHomo quidam genere clarus, prefectus est in regione longinquam, ut acciperet sibi regnum, ac reueteretur. Vocatis autem decem seruis suis, tradidit eis decem minas, & ait illis: ^cNegociemini, donec ueniam. Ciues autem eius oderant eum, miseruntque legationem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare in nobis. Et uenit, cum redisset accepto regno, ut iussit seruos illos uocari ad se, quibus dederat pecuniam, ut cognosceret quid quisque negoziando confecisset. Accessit autem primus dicens: Domine mina tua, decem minas acquisiuit. Et ait illi: Euge bone serue, quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem in decem ciuitates. Venitque secundus, dicens: Domine, mina tua confecit quinq[ue] minas. Et huic ait: Et tu prefectus esto quinq[ue] ciuitatibus. Et alius uenit dicens: Domine ecce mina tua, quam habui deposita in sudario. Timui enim te, quod homo austerus sis: tollis quod non posuisti, & mes- ^dtis quod non seminasti. Dicit ei: Ex ore tuo te iudicabo, serue male. Sciebas me ho- minem austerum esse, tollentem quod non posui, & metentem quod non semina- ui: quare ergo non dedisti pecuniam meam ad meam, & ego ubi uenisse cum usura utique exegisssem illam. Et adstantibus dixit: Auferte ab illo mina, & date illi, qui decem minas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decem minas. Dico enim uobis, ^tomni habenti dabitur: ab eo autem qui nō habet, etiam quod habet, aufe- retur. Cæterū inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare in se, adducite huc, & interficide ante me. Et his dictis, ibat pergendo, ascendens Hierosolyma. ^tPor- rò autem, quum adpropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montem, qui uocatur Oliuarum, misit duos discipulorum suorum, dicens: Abite in castellum, quod est ex aduerso, in quod introeuntes, inuenietis pullum alligatum, in quo ne- mo unquam hominum sedidit: soluite illum, & adducite. Et si quis uos interrogaue rit: Quare soluitis? Sic dicetis ei: Quia Dominus eo opus habet. Abierunt autem qui missi erant, & inuenerunt sicut dixerat illis. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ipsis: Quare soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia Domi- nus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum. Iniectisque uestimentis suis super pullum, imposuerunt Iesum. ^tProficidente autem illo, substernebant uestimenta sua in via. Et quum adpropinquaret iam ad descendens montis Oliuarum, cœperunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna, su- per omnibus, quas uiderant, virtutibus, dicentes: ⁿBenedictus, qui uenit rex no- mine Domini: pax in coelo & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorum è tur- ba dixerunt illi: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus respondens, ipse ait: Dico uobis, si hi tacuerint, mox lapides clamatueros. Et ut adpropinquauit, ui- dens ciuitatem, fleuit super illa, dicens: O si cognouisses & tu, & quidem hoc die tuo,

Matth. 18. b

Matth. 25. b

Matth. 13. b

^c

Marc. 4. c

Luc. 8. c

* Matth. 21. 2

Marc. 11. 2

Ioan. 12. b

Secundum Lucam.

37

Matth. 24.2
Marc. 13.2
Luc. 21.2
tuo, quæ ad pacem tuam [pertinent curares.] Nunc autem occultata sunt ab oculis tuis. [†]Quia superuenient tibi dies, cū circundabūt te inimici tui uallo, & cingente, & coangustabunt te undic̄, & solo æquabūt te, & filios tuos, qui in te sunt. Et non relinquunt in te lapidem super lapidē, eò quod non cognoueris tempus uisitationis tuæ. [†]Et ingressus templū, cœpit ej̄ cere uidentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptū est, * Domus mea, domus precationis est. Vos aut̄ fecistis illā speluncam latronū. Et docebat quotidie in tēplo. Principes autē sacerdotū, & scribæ quærebant illū perdere, & primores populi: nec inueniebāt quid facerent. Populus enim uniuersus pendebat [ab ore eius,] quū audiret eum.

CAP. XX.

Matth. 21.6
Marc. 11.4
Et euénit in uno dierum illorū, docente illo populu in templo, & euangelium annuncianti, ut præsto essent principes sacerdotū & scribæ cum senioribus, dicerent̄ illi his uerbis: Dic nobis, qua authoritate ista facis? Aut quis est is, qui dedit tibi istā authoritatē? Respondens autem, dixit illis: Interrogabo uos & ego unum quiddā, & respondete mihi: Baptismus Ioannis ē cœlo erat, an ex hominibus? At illi simul ratiocinabāt apud se, dicētes: Si dixerimus, ē cœlo, dicet: Quare ergo non credidistis illi? Sin dixerimus, ex hominibus, populus uniuersus lapidabit nos. Persuasum enim habet, Ioannem prophetā esse. Et responderūt, se nescire unde [esse].] Et Iesus ait illis: Neq; ego dico uobis, qua authoritate hæc faciā. Cœpit autē dicere ad populum parabolā hanc: [†]Homo quidā plantauit uineam, & locauit eam colonis: ipseq; peregre egit multo tempore. Cumq; esset tempestuum, misit ad colonos seruū, ut de fructu uineæ darent ipsi. At coloni cæsum, emiserunt eum inanē. ^bEt rursus adhuc alterū seruū misit. Illi uero hunc quoq; cæsum, & contumelij affectū, emiserunt inanem. Rursus misit & tertīū, at illi hunc quoq; uulneribus inflictis, eiecerunt. Dixit autē dominus uineæ: Quid faciam? Mittam filium meum, illum dilectum: forsitan quum hunc uiderint, reuerebuntur. Viſo autē eo coloni, ^cdisputabant apud se, dicentes: Hic est hæres, uenite occidamus illum, ut nobis obtingat hæreditas. Et eiectum illum extra uineā, occiderūt. Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet, & perdet colonos istos, & tradet uineam alijs. Quod cum audissent, dixerunt: Absit. Ille uero intuitus eos, ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: [†]Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, ^dconquassabitur: super quem autem ceciderit, eum comminuet. Et quærebant principes sacerdotū & scribæ iniçere in illum manus eadem hora: ^e& timuerunt populum. Intellexerant enim quod in ipsis dixisset similitudinem hanc, [†]Et s' obseruantes emiserunt insidiatores, qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, traderent̄ illum ^Dprincipatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, scimus te recte ^bdicere, ac docere, nec respicere personam, sed uiam Dei cum ueritate docere: Licet nobis tributum dare Cæſari, an non: Intellecta autem illorum uertia, dixit eis: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginē, & inscriptionem? Respondentes dixerunt: Cæſaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæſaris, Cæſari: & quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram populo: & mirati super responso eius, tacuerunt. [†]Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogauerūt eum, dicentes: Magister, Moses scripsit nobis: Si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isq; sine liberis mortuus fuerit, ut ducat frater eius uxorē eam, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus duxta uxore, mortuus est sine liberis. Et duxit secūdus illam uxorem, qui & ipse mortuus est sine liberis. Et tertius duxit illam, similiter autem illi septem: nec reliquerunt liberos, & moruti sunt. Nouissime omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo, cui eoru obtingit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorē. Et respondens, ait illis:

^aVcl, anguste continebunt.
^bVcl, agnouerit.

Christus de authoritate ipsius interrogantes eludit, & sacerdotū impetrarent uineam & colonorum similitudine denotat. Tributum Cæſari reddidūt esse docet, & Sadducæos resurrectionem negantes conciit. Cuius nam filius sit Meffias tacite innuit, & à scribis cauendum esse monet.

^cVcl, unum sermonem.

^dEt addidit adhuc mittere. Hebraismus est.

^eVcl, cogitauerunt.

^fConfringetur.

^gEt, pro sed possum est.
^hCognoscere, pro intelligere.
ⁱVcl, per obseruationem.
^jPronunciare,

^kVcl, ceteri.

ggg

Euangelium

^aId est, homines huius
seculi, iuxta Hebrais
num.

^bV el potius, contra-
cturi sunt, neq; nu-
ptum dandi. Solent
enim sic presentia po-
ni, pro ijs que Latini
per participium fu-
turi, et uerbum sub-
stantium præsentis
temporis efferunt.

^cFiliū resurrectionis
Hebraismus est, id
est, confortes et ca-
paces resurrectionis.

^dPluralis numerus in
hoc genere sermonis,
Grecismus est.

^eHebraismus, et quo
modo ergo.

Viduæ donarium pre-
ferrur diuitibus. Hinc
Christus templi et urbis
uastatione prædictis un-
cum signis hanc præces-
suris & discipulorū suo
rum afflictionibus. Po-
strem iudicij diem que
signa præcessura sint ad
monit, ad uigilāiam &
sobrietatem omnes ad-
hortans.

^fVel, cum pretextu,
scilicet pietatis, cum
id fiat causa lucri. Ad
uerbum, et pretextu
longo precantur, ma-
nus ad manus.

^gVel, serent supplici
um.

^hVel, agenda fint.

ⁱVel, primum.

^jVel, hinc inde.

^kVel, cedet autem uo-
bis hoc in testimoni-
um: quod scilicet illis
salutem annunciaue-
ritis.

^lVel, habete in cordi-
bus uestris repositū.

^mVel, cause dictione.

ⁿVel, peritus est.

Et enim presens pro
futuro cum presenti
mixto, quod crebro
fit in sacris.

^oVindicta.

^pScilicet fatalia, qui
bus data est illis pote-
stas in Iudeos, et Hiero-
soliymam.

^qVel potius, angustia,
scilicet animi, et que-
si contractio.

Iesus: ^rFiliū huius sæculi matrimonia contrahunt, & nuptum dantur: qui uero die
gni fuerint habitu, ut sæculum illud affequantur, & resurrectionē è mortuis, neq;
matrimonia cōtrahunt, neq; nuptū dantur. Neq; enim mori ultra possunt: æqua-
les enim angelis sunt, & filii sunt Dei, quum sint ^s"filii resurrectionis. Quod ue-
ro resurgent mortui, & Moses ostēdit iuxta rubrum, quum dicit: Dominū Deum
Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus autem non est mortuorū, sed ui-
uorum: omnes enim illi uiuunt. Respondentes autem quidam scribarum, dixe-
runt: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interroga-
re. ^tDixit autem illis: Quomodo dicunt Christum filium esse David: & ipse

Matth. 22.
Marc. 12.4

Psal. 109.2

David dicit in libro Psalmorum: ^uDixit Dominus Domino meo, sede à ^vdextra
mea, donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. David ergo Domi-
num illum uocat, & quomodo filius eius est: ^wAudiente uero cuncto populo,

Math. 23.2

Marc. 12.2

Luc. 11.5

dixit discipulis suis: Cauete à scribis, quibus studio est incedere in stolis, & amant
salutatiōes in foris, ac primas cathedras in synagogis, primos cōdiscubitus in con-
uiuījs. Qui deuorāt domos uiduarum, & per simulationem longas precatiōes
faciunt, hi grauius subibunt iudicium.

CAP. XXI.

^xA **C**VM respexisset ^yautem uidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylac-
ium, diuites. Vedit autem & quandam uiduam pauperulā mittentem illuc
[æra] minuta duo, & dixit: Vere dico uobis, uiduam hanc pauperem plus quam
omnes misisse. Nā omnes hi ex eo, quod ipsis redundat, miserunt in munera Dei:
hæc autem ex penuria sua, uniuersam substantiā quam habebat, misit. ^zEt qui-

Matth. 24.8

Marc. 13.2

Luc. 19.8

^{aa}B usdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatū esset, di-
xit: Ex his quæ uidetis, uenient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidē,
qui non diruatur. Interrogauerunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando er-
go hæc euenient? Et quod signum, quando ista futura sint? At ille dixit: Vi-
dete ne seducamini. ^{bb}Multi enim uenient sub nomine meo, dicentes, Ego sum
[Christus:] & tempus instat, ne igitur sequamini illos. Cæterum quum audieritis
bella & seditiones, ne terreamini: oportet enim prius hæc fieri, sed nō statim finis.

John. 4.8

^{cc}C Tunc dicebat illis: Insurget gens contra gentem, & regnū aduersus regnū, & ter-
ræmotus magni in singulis locis, & fames ac pestilentiae erunt, terriculamenta: &
& signa de cœlo magna ædētur. Sed ante hæc omnia, iniçtent uobis manus
suas, & persequuntur, tradentes in conciliabula & carceres: trahentes ad reges ac
præsides, propter nomen meum. Continget autē uobis in testimonium. Ponite
igitur in cordibus uestris, non præmeditandam esse defensionem: nam ipse dabo
uobis os & sapientiā, cui non poterunt contradicere, neq; resistere omnes qui ad-
uersabuntur uobis. Trademini autē etiam à parentibus, & fratribus, & cognatis,
& amicis: & [sunt quos] morte adficiēt ex uobis. Et eritis inuisi omnibus, propter
nomen meum: sed pilus de capite uestro nequaquam perit. Per patientiā uestram
possidete animas uestras. ^{dd}Quum autē uideritis circundari ab exercitibus Hie-
rosolymam, tunc scitote imminere desolationem eius. Tunc qui in ludæa sunt, fu-
giant ad montes, & qui in medio eius, excedant: & qui in regionibus, non intrent
in eam. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt. Væ au-
tem prægnantibus & lactantibus in illis diebus. Erit enim afflictio magna super

Matth. 24.6

Marc. 13.6

terrā, & ^{ee}ira in populo hoc. Et cadent acie gladij, & captiui ducentur in omnes
gentes. Et Hierusalem proculabitur à gentibus, donec impleantur tempora gen-
tium. ^{ff}Et erunt signa in sole, & luna, & stellis: & in terra anxietas gentium in
perplexitate, resonante mari & fluctu, extabescientibus hominibus præ timore, &
expectatione eorum quæ superuenient orbi [terrarum.] Nam uires cœlorū mo-
uebuntur. * Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube, cum potestate,
& gloria magna. His autem fieri incipientibus, suspicite, & attollite capita uestra;

Matth. 24.6

Marc. 13.6

Ezech. 32.2

Iod. 5.6

quoniam

Ez. 32.2

Rom. 8.4

Heb. 12.2

Rom. 8.4

Digitized by Google

Rom. 19.2

quoniam adpropinquat redemptio uestrum. Et dixit illis similitudinem: Intue mini ficum & omnes arbores: quum protrudunt iam gemmas, cernentes a uobis ipsis scitis, iam instare æstatem. Ita & uos quum uideritis haec fieri, scitote instare regnum Dei. Amen dico uobis, non præterierit ætas haec antequam omnia facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt. ^G Ca uete autem uobis, ne quando gráuentur corda uestra crapula & ebrietate, & curis huius uitæ, subitusq; uobis ingruat dies ille: tanquam laqueus enim superueniet omnibus qui sedent super^m faciem totius terræ. Vigilate itaq; omni tempore, pre cantes ut digni habeamini qui effugiatis haec oia, quæ futura sunt ut fiant, & stare coram filio hominis. Erat autem interdiu in templo docens, noctu uero egrediens, diuersabatur in monte, qui uocatur Oliuarum. Et omnis populus dilucu lo uentitabat ad eum in templo, ut audiret eum.

CAP. XXII.

**Matt. 26.2
Marc. 14.2**

**Matt. 26. b
Marc. 14. b**

**Matt. 26. b
Marc. 14. b
1. Cor. 11.2**

**Matt. 26. b
Marc. 14. b
1. Cor. 13. c**

**Matt. 20. d
Marc. 10. f**

**Matt. 26. e
Marc. 14. c**

Instabat autem dies ^t festus azymorum, qui dicitur Pascha, & quærebant principes sacerdotum & scribæ, quomodo eum interficerent. Timebât enim populum. Satanas uero intravit in ludam, cui cognomen erat Iscariotes, qui erat ē numerô duodecim: abiitq; & loquitus est cum principibus sacerdotum ac^b magistris, quomodo eum traderet illis. Et gauisi sunt, ac paci sunt pecuniam ipsi se daturos. Et ille spopondit, quærebatq; opportunitatem, ut traderet ipsum illis sine turba. Venit ^t autem dies azymorum, quo necesse erat immolari pascha. Et misit Petrum ac Ioannem, dicens: Profecti, parate nobis pascha, ut edamus. At illi dixerunt ei: Vbi uis paremus? Et dixit eis: Ecce, introeuntibus uobis in ciuitatem occurret homo, uas aquæ^c fictile portans, sequimini eum in domum in quam intrat: & dicetis patrifamilias ædium: Dicit tibi magister: ubi est diuersorium, ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ipse ostendet uobis coenaculum magnum, stratum, ibi parate. Digressi autem inuenerunt, sicut dixerat eis: & parauerunt pascha. Et quum esset tempus, accubuit, ac duodecim apostoli cum eo. Et ait illis: ^d Desiderio desideravi hoc pascha comedere uobiscum, antequam patiar. Dico enim uobis: Posthac neutiquam ^e edam ultra ex eo, donec compleatur in regno Dei. ^f Et accepto poculo, gratias egit, ac dixit: Accipite hoc, & diuidite inter uos. Dico enim uobis, non bibam de fructu uitis, donec regnum Dei ueniat. Et accepto pane, cum gratias egisset, fregit ac dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro uobis datur: hoc facite in mei recordatione. Similiter & poculum, postquam coenauit, dicens: Hoc poculum, nouum Testamentum^g per sanguinem meum, qui pro uobis effunditur. ^t Cæterum ecce, manus ^b proditoris mei mecum est in mensa. Et filius quidem hominis, prout definitum est, uadit: ueruntamen uæ homini illi, per quem proditur. Et ipsi coeperunt querere inter se, quisnam esset ex ipsis, qui hoc facturus esset. ^t Orta est autem & contentio inter eos, quis eorum uideretur esse^b maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eis, & qui potestatem habent in eas, benefici uocantur. Vos autem non sic: Sed qui maior est inter uos, fiat æqualis iuniori: & qui princeps est, æqualis ministranti. Nam uter maior est: qui accumbit, an qui ministrat: nonne qui accumbit? At ego in medio uestrum sum, ut qui ministrat. Vos autem estis ij, qui permanistis mecum in tentationibus meis. Et ego decerno uobis, sicut decreuit mihi pater meus regnum: ut edatis, & bibatis ad mensam meam in regno meo, & sedeatis in solis, iudicantes duodecim tribus Israel. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce, Satan aspettiuit uos, ut cribraret sicut triticū: sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et tu aliquando conuersus cōfirma fratres tuos. ^t At ille dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ira. At ille dixit: Dico tibi Petre, nequam canethodie gallus, priusquam ter abnegaueris te nosse me. Et dixit eis: Quando emisi uos sine sacculo & pera, & calciamentis num quid defuit uobis? At

^t Vel, non preterierit natio hec.
ⁱ Id est, quecumq; promisi, iussi, et predixa, non manebunt in festa, nec erunt irritata.

^m Facies pro solo, et superficie, Hebraicus est. Latinis in usu est pro forma.

ⁿ Vel, fisi.

^o Vel, mane aderat.
Dum pascha celebrare instituit Christus à iudea uenit. Præmitis autem qui pascha parent in cuius celebrazione coenam sacram instituit, de primatu contendentes sedat, & futuros causus prædictis. In horum egestus multumq; oras capitur: abducunt Petrus comitatus ter abnegat. Iesus autem dia illius non filius dei et Messias sit interrogatur.

^a Vel, sermones cœtu lit aut colloctus est.
^b Vel, præfectus. Vide tur autem per spacie rescos intelligere militum præfectos qui templum tuebantur, ut paulo post patet.

^c Vel, testaceum.
^d Ex animo et summo cum desiderio desiderauit.
^e Vel, ederim.
^f Nequaquam biberim.

^g Vel, dandum est. Frequens mos est scriptura uii presentibus pro participio futuri temporis cum uerbo substantivo presenti. Sic mox, effunditur, pro effundendus est. ^h Vel, in sanguine meo.

^b Vel, præditoris mei.
ⁱ Id est, abit, et tollitur de medio.
^t Enallage graduum, comparatius profus perlatuio.

ⁱ Vel, constituo: uel, delego aut diffono.

Euangelium

^aVel, ne faris.
^bVel, ea quæ attinent ad me.

^cVel, ueniatis: uel, ne cedatis temptationi.
^dVel, et ipse auulsus est.

^eVel, impensius.

^fVel, ueniatis, id est, ne cedatis temptationi.

^gVel, hucusq.

^hVel, admoliti estis manus mibi.

ⁱVel, atrij.

^jId est, ignem: Hebreis enim eadem est uox ignem et lumen significans רוח

^kVel, confessum.

^lVel, dimittetis.
^mPeriphrasis est dei.

ⁿVel, uos dicitis, nam ego ictus: uel, sum e- quidem.

^oChristus Pilato traditur, qui eundem ad Herodem missum denuo recipit & populi improbitate compulsus crucifigi iubet quem innocentem esse cognoverat. Hinc ipsa salvatoris mora & sepultura omnibus circumstantiis adumbrata describitur.
^pVel, infibant.

illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc, qui habet sacculum, tollat, similiter & peram: & qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim uobis: adhuc illud quod scriptum est, oportere perfici in me, nempe: ^aEt cum ^bini quis deputatus est. Etenim ^cea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Domine, ecce, duo gladij hic. At ille dixit eis: Satis est. ^dEt egressus ibat, ut erat solitus, in montem Oliuarum: sequuti sunt autem illum & discipuli. Et quum peruenisset ad locum, dixit illis: Orate, ne ^eincidatis in temptationem. ^fCumque ipse aulus esset ab eis fermè ad iactum lapidis, positis genibus orabat, dicens: Pater, si uis, transfer poculum hoc à me. Veruntamen, non mea uoluntas, sed tua fiat. Visus est autem illi angelus de cœlo, corroborans eum. Et correptus angore, ^gprolixius, orabat. Et erat sudor eius sicut guttae sanguinis, decurrentes in terram. Et quum surrexisset à precatione, uenissetque ad discipulos suos, reperit eos dormientes præ mortititia. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, & orate, ne ^hincidatis in temptationem. ⁱAdhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui uocabatur Iudas, unus è duodecim, antecedebat eos: & adpropinquauit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filium hominis prodis? Videntes autem hi, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, percutiemusne gladio? Percussitque unus quispiam ex illis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius de exterioram. Respondens autem Iesus, ait: Sinite ^jhaec tenus. Et quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum. ^kDixit autem Iesus Ihs, qui uenerat ad se, principibus sacerdotum ac magistratibus templi, & senioribus: Quasi ad latronem existis cum gladijs ac fustibus: quum quotidie uobiscum fuerim in templo, nō inieci stis manus in me: sed haec est hora illa uestra, & potestas tenebrarum. Comprehensum autem eum duxerunt, & induxerunt eum in domum principis sacerdotum. Petrus uero sequebatur eminus. ^lCum autem accendissent ignem in medio aulae, atque una con- sedissent, sedit Petrus inter illos. Quem cum uidisset ancillula quædam sedentem ad lumen, defixis in illum oculis, dixit: Etiā hic cum illo erat. At ille abnegauit eum, dicens: Mulier, non noui illum. Paulus post aliud cum uidisset eum, dixit: Etiam tu ex illis es. Petrus uero ait: Homo, non sum. Et interuallo interiecto ferè horæ unius, aliud quidam affirmabat, dicens: Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicas. Et cōtinuo, adhuc eo loquerente, cecinit gallus. Et conuersus Dominus, intuitus est Petrum. Recordatusque est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi: priusquam gallus cecinerit, ter me abnegabis. Et egressus foras Petrus, fleuit amare. Et uiri qui tenebant Iesum, illudebant ei, cædentes: cumque circumtexissent eum, percutiebant faciem eius, & interrogabant eum, dicentes: Vaticinare, quis est ille, qui te percussit? Et alia multa conuicantes dicebant in eum. Atque ut illuxit, conuenerunt seniores populi, principes sacerdotum & scribæ, duxeruntque illum in concilium suum, dicentes: Num tu es ille Christus? Dic nobis. Et ait illis: Si uobis dixero, nequaquam credetis, quod si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque missum facietis. Abhinc futurū est ut filius hominis sedeat à dextra potentiae Dei. Dixerunt autem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait illis: ^mVos dicitis me esse. At illi dixerunt: Quid adhuc desideramus testimonium: ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

^aE T^t cum surrexisset uniuersa multitudo eorum, duxit illum ad Pilatum. Cœperunt autem illum accusare, dicentes: Hunc depræhendimus peruertentem gentem, & uetantem tributa dare Cæsari, dicentem, se Christum regem esse. Pilatus autem interrogauit eum, dicens: Es tu ille rex Iudæorum? At ille respondens illi, ait: Tu dicis. Ait autem Pilatus principibus sacerdotum & turbis: Nihil inuenio noxiæ in hoc homine. At illi inualescebant, dicentes: Concitat populum, docens per universam

uersam iudæam, exorsus à Galilæa usq; ad hunc locum. Pilatus autem auditæ mentione Galilææ, interrogauit, num homo Galilæus esset. Et ut cognouit, ^b eum ditionis Herodianæ esse, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per id tempus. Herodes autem, uiso Iesu, gauisus est ualde. Tenebatur enim multo iam tempore cupiditate uidēdi illum, eo quod audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod uisurum ab eo æditem. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotū & scribæ acriter accusantes eum. Cum autem spreuiisset illū Herodes cum exercitibus suis, illusissetq; illi, induitum ueste splendida, remisit ad Pilatū. Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes eodē illo die: nam antea similitas inter illos intercesserat. Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotū, & magistratibus, ac populo, dixit illis: Obtulisti mihi hunc hominem, quasi auertentem populum, & ecce, ego c eorā uobis interrogans, nullum crimē intenio in homine isto ex his, de quibus accusatis eum, sed ne Herodes quidem. Nam remisi uos ad illum, & ecce, nihil dignum morte actum est ei. Castigatum ergo eum dimittam. Necesse autem habebat dimittere eis in festo unum. ^t Exclamauit autem simul uniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam, qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium, coniectus in carcerem. Iterum autem Pilatus loquiuitus est ad eos, uolens dimittere Iesum. At illi clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Nam quid mali fecit hic? Nullū crimen capitale comperio in eo: castigatum ergo dimittam illum. At illi instabant uocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur. Et inualescebant uoces eorum, ac summorum sacerdotum. Et Pilatus adiudicauit, ut fieret postulatum illorum. Dimisit autem illis eum, qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum uero tradidit arbitrio eorum. ^t Et quum absducerent eum, adpræhenderunt Simonem quendam Cyrenensem, uenientem rure, & imposuerunt illi crucem, ut portaret post Iesum. Sequebatur autem eum multa turba populi ac mulierum, quæ & plangebant, & lamentabātur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Filiae Hierusalem, nolite flere super me, sed super uobis ipsis flete & super filijs uestris. Quia, ecce, dies ueniunt, in quibus dicent: Beatæ steriles, & uentres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactauerūt. Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fieri? Ducebantur autem & alij duo facinorosi cum eo, ut interficerentur. Et postquam uenerunt in locum, qui uocatur Caluaria, ibi cruciferūt eum, & facinorosos: unum quidem à dextra, alterum uero à sinistra. Iesus autem dicebat: Pater, ignosce illis: nesciunt enim quid faciant. ^t Diuidentes uero uestimenta eius, mittebant sortem. Et stabat populus spectans. Et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios seruauit, seruet se ipsum, si hic est ille Christus, ille Dei electus. Illudebant autem ei & milites, accedentes, & acetum offerentes ei, dicentesq;: Si tu es ille rex Iudæorum, serua te ipsum. Erat autem & inscriptio scripta supra eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex Iudæorum. Vnus autem, qui erant suspensi, facinorosorum, conuicia dicebat in eum, dicens: Si tu es ille Christus, serua te ipsum, & nos. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens: Netu quidem times Deum, cum in eadem damnatione sis. Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus, hic uero nihil ^b absurdum gessit. Et dicebat Iesu: Domine, memento mei, cum ueneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie tecum eris in paradiſo. Erat autem hora ferè sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram, usq; ad horam nonā. Et obscuratus est sol: uelutq; templi scissum est medium. Cumq; clamasset uoce magna Iesus, ait: ^t Pater, in manus tuas deponam spiritum meum. Cumq; hæc dixiſ-

^b vel, quod ad Herodis diuisionem pertinet.

^c vel, miraculum. Hebrew enim utuntur genere prospicie.

^b vel, quod illi posuerunt.

^t id est, ne flete mea causa, sed uestra ipsarum causa flete et liberorum uestrorum.

^t vel, remitte.

^t vel, saluum te fac.

^b vel, malum.

^t vel, commendabo.

Evangeliū

fet, expirauit. Cum uidisset aut̄ centurio quod acciderat, gloriauit Dēū, dicens:
G Vere, hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorum, qui simul accesserant ad spe-
ctaculum istud, uidentes quæ contingebant, percutientes pectora sua, reuerteban-
tur. Stabant aut̄ omnes noti eius procul, & mulieres quæ simul sequutæ illū erant
à Galilæa, hæc uidentes. Et ecce, uir nomine Ioseph, senator, qui erat uir bonus,
ac iustus, hic non consenserat consilio ac factō eorū, oriundus ab Arimathæa ciui-
tate Iudeorum, qui expectabat & ipse regnum Dei: hic accessit ad Pilatum, & po-
stulauit corpus Iesu. Et depositum inuoluit illud sindoni, & posuit illud in monu-
mento, quod erat in lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et
dies erat parasceue, & sabbatum illucescebat. Subsequutæ aut̄ mulieres, quæ cum
eo uenerant à Galilæa, intuitæ sunt monumentum, & quemadmodū positum es-
set corpus eius. Reuersæ uero parauerunt aromata & unguenta. Ac sabbato qui-
dem quieuerunt secundum præceptum.

CAP. XXIII.

A V No tautem sabbatorum, profundo diluculo, uenerunt ad monumentū por-
tantes, quæ parauerant, aromata: & nonnullæ cum eis. Repererunt autem la-
pidem reuolutum à monumento: & ingressæ non inuenerunt corpus Domini Ie-
su. Et euenit, dum ambigerent de hoc, ut ecce, duo uiri astant illis in uestibus ful-
gurantibus. Cum autem fuissent exterritæ, & declinarent uultum in terram, dixe-
runt illis: ^t Quid quæritis, uiuentem cum mortuis? Non est hic, sed suscitatus est.
Recordamini ut dixerit uobis, quum adhuc in Galilæa esset, dicens: oportere fi-
lium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifi, & die tertio re-
surgere. Et recordatæ sunt uerborum eius. Et regressæ à monumento, renun-
ciauerunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Mag-
dalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant apo-
stolis hæc. Et habita sunt ab illis pro deliramento uerba illarum: neq; crediderunt
illis. Petrus autem cum exurrexisset, cucurrit ad monumentum, & prospiciens ut
uidet linteamina sola posita, abiit apud semetipsum mirans quod acciderat. ^t Et ec-
ce, duo ex illis ibant eodem die in castellum, quod aberat spatio stadiorum sexag-
inta ab Hierosolymis, nomine Emaus: & ipsi colloquebantur inter se de his om-
nibus quæ acciderant. Et euenit, ut dum colloquerentur, ac disputarent, ipse Iesus
c adpropinquans, iret unā cum illis. Cæterū oculi eorum tenebantur, ne eum agno-
scerent. Et dixit illis: Qui sunt hi sermones, quos confertis inter uos, ambulantes,
& estis tristes? Respondens autem unus, cui nomen Cleopas, dixit ei: Tu solus pe-
regrinus es Hierosolymis, neq; cognouisti quæ facta sunt illic diebus his? Qui-
bus ille dixit: Quæ? Et dixerunt ei: ^b Quæ attinent ad Iesum Nazarenū, qui
fuit uir propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo, & quo-
modo eum tradiderunt summi sacerdotes, & principes nostri ad suppliciū mor-
tis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus eum esse illū, qui redempturus
esset Isræl. Atqui super hæc omnia, tertius dies est hodie, ex quo hæc facta sunt.
Sed & mulieres quædam ex nobis stupefecerunt nos, profectæ diluculo ad mo-
numentum: & non inuenito corpore eius, uenerunt, dicentes: Se etiam uisum an-
gelorum uidisse, qui dicerent, eum uiuere. Et abierunt quidam eorum, qui erant
nobiscum, ad monumentum, & ita repererunt, sicut mulieres dixerant: ipsum ue-
ro non uiderunt. Et ipse dixit eis: O stulti, & tardi corde ad credendum in om-
nibus quæ loquuti sunt prophetæ. Nónne hæc oportuit pati Christum, & intra-
re gloriam suam? Et exorsus à Mose, & omnibus prophetis, interpretabatur illis
in omnibus scripturis, quæ ad ipsum attinebant. Et appropinquando peruenie-
runt in castellum, quò iter habebant: & ipse simulabat se longius iturum. Et coe-
gerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam uergit ad uesperam, & incli-
natus est dies. Et intrauit ut maneret cum illis. ^t Porro autem dum accumbe-
bat ipse

^a xiiij. 4. d. dia. propter.

Mariæ Christum quæ
rentes eundem resuscita-
tum esse audiunt. Ipse ue-
to Emauitem profectu-
ris apparuit & discipulis
de resurrectione illius
dubitantibus fere presen-
tem statuit multis signis
ueram corporis sui resur-
rectione testatus. Ijsdem
scripturas exponit, Euā
gelium commendat et in
caelos ascendit.

^a Vel, expauiscent.

^b vel, de Iesu Nazareno.

Judicium, pro suppli-
cio & pena iudicio
interrogata.

^c vel, exterruerunt,
aut attonitos reddide-
runt.

^d vel, de ipso erant.

^e vel, de ipso erant.

Matth. 27. 58
Marc. 15. 40
Ioh. 20. 8

Matth. 28. 2
Marc. 16. 2
Ioh. 20. 2

Matth. 17. 1
Marc. 9. 1

Matth. 10. 2
Ioh. 20. 6

bat ipse cum eis, accepit panem, & benedixit, cumque fregisset, porrigebat illis. Ipsorum autem oculi aperti sunt, & agnoverunt eum: & ipse inconspicuus abiuit ab eis. Et dixerunt inter se: Nonne cor nostrum ardebat in nobis dum loquebatur nobis in via, & aperiebat nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt Hierosolyma, & inuenierunt congregatos undecim, & illos qui cum eis erant, discentes: Surrexit Dominus uere, & adparuit Simoni. Et illi narrabant quae gesta erant in via: & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis. Dum autem haec loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. Expauefacti uero & perterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbatis estis, & quare cogitationes exurgunt in cordibus uestris? Aspicite manus meas, & pedes meos, quia ego ipse sum. Cōtrectate me, & aspicite, quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum haec dixisset, ostendit eis manus ac pedes. Adhuc autem illis non credentibus prae gaudio, & mirantibus, dixit eis: Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & de fauo apario. Et cum accepisset, in conspectu illorum comedit. Et dixit eis: Haec sunt uerba, quae loquutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum, oportere impleri omnia, quae scripta sunt in lege Mosi, & prophetis, & psalmis, de me. Tunc aperuit illorum mentem, ut intelligerent scripturas, & dixit eis: Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere a mortuis tertio die: & prædicari nomine eius sp̄c̄nitiam, ac remissionem peccatorum in omnes gentes, initio facto ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horum. * Et ecce, ego emitto promissiōrem patris mei super uos. Vos autem sedete in ciuitate Hierosolyma, donec induamini potentia ex alto. † Eduxit autem eos foras usque Bethaniam, & sublatis in altum manibus suis, ^b benedixit eis. Et euenit inter benedicendum illis, ut recederet ab eis, ac ferretur in cœlum. Et ipsi, adorato eo, regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno; & erant assidui in templo, laudantes, ac ⁱ benedicentes Deum. Amen.

^a Vel, ipse subduxit se a conspectu eorum.
 Greco est απαυλεῖσθαι, ^b οὐδὲν αὐτὸς, desistere
 lis esse conspicuus. De
 sumo et spectris apte
 utemur euangelendi
 uerbo: hic non de spe
 astro sed aero corpora
 refutatio.

Psal. 18. b

Act. 1. 2

Ioh. 15. d

Marc. 16. d
Act. 4. 3

Euangelium secundum Ioannem.

CAPVT I.

N PRINCIPIO erat uerbum, & uerbum erat apud A Deūm, & Deus erat illud uerbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factū est nihil, quod factū est. In ipso uita erat, & uita erat lux hominū: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non adpræhenderunt. Erat homo missus a Deo, cui nomen Ioannes. Hic uenit ^b ad testificandum, ut testificaretur de luce, ut omnes ^c crederent per ipsum. Non ^t erat ille, lux illa, sed [missus erat] ut testificaretur de luce illa. ^c Erat lux illa uera, que illuminat omnē hominē, ^d ueniens in mundum. In mundo erat, & mundus per ipsum factus est: & mundus ipsum nō cognouit. In sua uenit, & sui ipsum non receperunt. Quotquot autē receperunt ipsum, dedit eis potestatem ut filii Dei fierent: ^e credentibus scilicet in nomen ipsius: qui nō ex sanguinibus, neque

^a Vel, resipiscitiam,
 aut emendationem uitae.

^b Vel, bene precatus
 est eis ac ualedixit.

^c Vel, predicatoris.

^d οὐρανος σέμενα significat, non di-
 ctionē aut unum uer-

bū: sed Hebreica uox

υπάντη ut in Latinis uer-
 bum pro uocabulo, et
 dicto, seu sermonc.

^e Vel, in testimoniam
 uenit, id est, ad testi-
 monium dādum: uel,
 ut testimonium perbi-
 beret.

^f Vel, fiduciam habe-
 rent.

^g Vel, lux illa erat lux
 uera, id est, sons ipsius
 lucis, unde etiā Ioan-
 nes quicquid babe-
 bat lucis, accepserat.

Magnum illud uerbū
 Incarnati mysterium de-
 scribit, & Ioannis Bapti-
 sta de illo exhibitat te-
 stimonium. Deinde ut le-
 sus prodire coepit et di-
 scipulos aliquid, Andre-
 am nimirū, Petrum, Phi-
 lippon et Nathanaelem
 uocauerit, &c.

^h οὐρανος ambiguo po-
 situm est, ut posuit uel
 ad hominem referri,
 qui in mundo nasci-
 tur, uel ad ipsam lucē
 in mundū uenientem:
 quo sensu nos accepi-
 mus, cum et Ansgarū
 nus testatur, suisse a-
 pud ueteres qui hoc
 modo intelligerent.

ⁱ Seu, nūmī ipsius fi-
 dem habentibus: uel,
 fiduciam collocantia-
 bus in nomen ipsius.

Euangelium

ex uoluntate carnis, neq; ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt. † Et uerbum illud caro factum est, & habitauit in nobis: (& spectauimus gloriam eius, gloriā sicut unigeniti à patre) plenū gratia & ueritate. Ioannes testificatur de ipso, & clamauit, dicens: Hic erat de quo dicebā: Qui cum me sequeretur, antecessit me, quia prior me erat. † Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Mosen data est, gratia & ueritas per Iesum Christū obtigit. † Deū nemo uidit unquam. Vnigenitus filius, qui est ad sinū patris, ille enarravit. Et hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudei ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas, ut interrogarent eum: Quis es tu? Et confessus est, & non negauit. Et confessus est: Non sum ego ille Christus. Et interrogauerūt eum: Quid ergo? Helias es tu? Et dicit: Non sum. Es tu propheta ille? Et respondit: Non. Dixerunt ergo ei: Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicis de te ipso? Ait: Ego uox clamantis in deserto, dirigit uiam Domini, * sicut dixit Esaias propheta. Et qui missi fuerant, erant ex pharisæis. Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu nō es Christus ille, neq; Helias, neq; propheta ille? Respondit eis Ioannes, dicens: † Ego baptizo in aqua, sed in medio uestrūm stat, quem uos nescitis: Ipse est ille, qui post me uenit, qui extitit ante me: cuius ego non sum dignus, ut soluā corrigiā calciamenti. Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Ioannes baptizans. Postero die uidet Ioannes Iesum uenientem ad se, & ait: Ecce, agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo ego dicebam: Post me uenit uir, qui ante me extitit, quia prior me erat: & ego nesciebam eum. Sed ut manifestus fieret Israeli, propterea ueni ego in aqua baptizans. † Et testificatus est Ioannes, dicens: Vidi spiritum descendētē, sicut columbam ē cœlo, & mansit super eum, & ego non noueram eum: sed qui misit me ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descendētē, & manentem super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto. Et ego uidi, & testificatus sum, hunc esse filium Dei. Postero die iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo: & intuitus Iesum ambulantem, dicit: Ecce, agnus ille Dei. Et auerterunt eum duo discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum. Cōuersus autē Iesus, & cōspicatus eos sequentes, dicit eis: Quid queritis? Qui dixerūt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatione, magister, ubi manes? Dicit eis: Venite, & uidete. Venerunt, & uiderunt ubi maneret: & apud eum manserunt diem illum. Hora autē erat fermē decima. Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus, qui audierat Ioanne, & sequuti fuérāt eum. Reperit hīc prior fratrem suum Simonem, & dicit ei: Inuenimus Messiam: quod est interpretatione, Christus. Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona, tu uocaberis Cephas: quod interpretatione est, Petrus. Postero die uoluit Iesus exire in Galilæam, & reperit Philippum, & dicit ei: Sequere me. Erat autē Philippus à Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri. Reperit Philippus Nathanael, & dicit ei: De quo scripsit Moses in lege & prophetæ, inuenimus Iesum filiū Ioseph, Nazarenū. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni, & uide. Vedit Iesus Nathanael uenientem ad se, & dicit de eo: Ecce, uere Israēlita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei: Prius quām te Philippus uocaret, quū esses sub ficu, uidebam te. Respondit Nathanael, & ait ei: Rabbi, tu es ille filius Dei. Tu es ille rex Israelis. Respōdit Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Videbā te sub ficu, credis. Maiora his uidebis. Et dicit ei: Amen amen dico uobis: Post hac uidebitis cœlum apertum, & angelos Dei ascētētes ac descētētes super filium hominis.

CAP. II.

AT die tertia nuptiæ fiebant in Cana Galilææ, & erat mater Iesu ibi. Vocatus est autem & Iesus, ac discipuli eius ad nuptias. Et cum defecisset uinum, dicit mater

* Verbi interpretatio
ne, qui post me uenit
ens, ante me fuit; uel,
erat.
* Vel, in finu.

* Vel, baptizo aqua.

* Qui cum me sequer-
tur, antecessit me.

* Vel, baptizabat.

* Vel, antecessit me.

* Vel, immotesceret.

* Vel, ueni ego aqua
baptizans.

* Erasmus, specie con-
lumbe.

* Vel, ad baptizādum
aqua: uel, ut baptiza-
rem aqua.

* Vel, si interpreteris.
* Vel potius, prece-
ptor.

* Vel, habitas.

* Si interpreteris.
* Christus Græce, La-
tine undctus.

* Vel, experire.

Christus aquam in u-
num mutatam facit sig-
norum suorum initium:
Capernaum petit: hinc
Hierosolymam profici-
scitur & mercatum tem-
plo ejicit. Signum peten-
tibus corporis sui refu-
scationem promittit, &
sicet multi in illum crede-
rent, caurus tamē simu-
latores uerat.

Matth. 1.6
Luc. 2.6

1 Tim. 6.6
1. Ioh. 4.6

Matth. 3.1
Mar. 1.2
Luc. 3.2
Es. 40.6

Matth. 3.6
Marc. 1.6
Luc. 3.6
Act. 19.9

Matth. 3.8
Marc. 1.8
Luc. 3.8

Gen. 49.6
Deut. 18.6
Ex. 40.6
45.6
Ezech. 34.6
37.1
Ier. 23.2
Daa. 9.6

March. 14.6
28.6

Secundum Ioannem.

41

Lec. 17.8. mater Iesu ei: Vīnum nō habent. Dicit ei Iesus: ^t Quid mihi rei tecum est mulier? Non dum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcunq; dixerit uobis, facite. Erant autem ibi sex hydriæ lapideæ positæ secundum purificationem ludæorum, capientes singulæ metretas binas aut ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usq; ad summum. Et dicit eis: ^b Haurite nunc, & fert e architriclino: & tulerunt. Cum autem gustasset architriclinus ^c aquam in uīnum uersam (nesciebat aut unde esset, sed ministri sciebant qui hauserant aquam) uocat sposum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo ^c primo bonum uīnum posnit, & quum inebriatifuerint, tunc id quod deterius est: tu seruasti bonum uīnum usq; ad hoc tempus. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilææ, & manifestam fecit gloriā suam: & crediderunt in eum discipuli eius. Postea descendit Capernaū ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. ^b Instabat autem pascha ludæorum, & ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos qui uendebant boues & oves, & columbas: & i mensarios sedentes. Et quum fecisset flagellū ē funiculis, omnes eiecit ē templo, oves si mulac boues, & mensariorum æs effudit, & mētas subuertit. Et his qui columbas uendebāt, dixit: Auferte ista hinc, nec facite domū patris mei domū mercatus. Recordati uero sunt discipuli eius, quod scriptū est: ^t Zelus domus tuæ exedit me. Responderūt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Quod signū ostēdis nobis, ^m quandoqui dem ista agis? Respondit Iesus, & dixit eis: Destruite templū hoc, & in tribus diebus ⁿ suscitabo illud. Dixerūt ergo Iudæi: ^t Quadraginta & sex annis ^o ædificatum est templū hoc, & tu in tribus diebus ^p suscitabis illud: At ille dicebat de templo corporis sui. Quū ergo ^q suscitatus esset ē mortuis, recordati sunt discipuli eius, quod hoc dixisset illis. Et crediderunt ^t scripturæ, & sermoni quē dixerat Iesus. Quū autē esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomē eius, uidentes signa eius quae ædebat. Ipse autē Iesus nō credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes: nec opus haberet, ut quis testaretur de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAP. III.

Erat autem homo ex phariseis, Nicodemus nomine, princeps Iudeorum, hic uenit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quod à Deo ueneris magister. Nemo enim hæc signa potest ^a ædere quæ tu ædis, ^b nisi Deus adfuerit illi. Respondit Iesus, ac dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ^c ē supernis, nō potest uidere regnum Dei. Dicit ei Nicodemus: Quomodo potest homo nasci quū sit senex? Num potest in uentre matris suæ iterum introire, ac nasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Ne mireris quod dixi tibi, oportere uos nasci ē supernis. ^t Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis: sed nescis unde ueniat, & quō abeat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt hæc fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Es tu ille magister Israelis, & hæc ignoras? Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur: & quod uidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi uobis & nō creditis, quomodo si dixero cœlestia, ^c credatis? Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit ē cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam æternā. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut condēnet mundū, sed ut salutē consequatur mūdus per eum. Qui credit in eū, non ^s condemnat natura: qui uero nō credit, iā ^b cōdemnatus est. Quia nō credidit in nomē unigeniti.

^a Verbi interpretatio ne, quid mihi eri tibi mulier?

^b At. infundite.

^c Significat eum qui prefectus est appādo conuiuio.

^d At. aquam uīnum factam.

^e Vel primum, aut pri mo loco.

^f Vel, usq; nunc.
^g Vel, fiduciam collo carent.

^h Vel, et prope erat.

ⁱ Vel, numularios.

^k Vel, iusta indignatio pro domo tua: uel, ardens studiū domus tuae.

^l Vel potius, orsi sunt: uel, obicerunt, ita enim respondendi uerbo sepe utuntur Hebrei.

^m Vel, quod ista facere possis, id est, facie di habeas autoritatem.

ⁿ Vel, erigam.
^o Vel, extructum est.

^p Vel, eriges.
^q Surrexisti.

^r Vel, à morte.
Christus Nicodemus ab ipsis fundamētis Christianæ regenerationis instituit. Hinc baptismus conferenti clara fuit testimonia Iohannes, ostendens hunc uerū esse dei filium, et à deo missum quo per hunc salutem consequatur.

^s Vel, facere.

^t Vel, nisi deus faciat cum illo: uel, nisi fuerit deus cum eo.

^c Vel, desuper, superne uel denuo.

^v Vel, sp̄ritus ubi uis sp̄rat. Spiritus autē hic uentus est. Nam Hebreis ἦν οὐκ εἰς qui uocata est ad uentū et sp̄ritum dei.

^w Vel, credideritis aut creditur sitis.

^x Vel, iudicet: et sic est Synecdoche.

^y Vel, iudicatur.

^z Vel, iudicatus.

Evangeliū

^a vel, iudicium.

Filiū Dei. Hæc est autem^b condemnatio, ^c quod lux uenit in mundum, & dilexe-^{Ioan.1.18}
runt homines magis tenēbras, quām lucem. Erant enim opera eorum mala. Om-
nis enim qui mala agit, odit lucem: nec uenit ad lucem, ne arguantur opera ipsius.
Qui autem^b operam dat integratī, uenit ad lucem, ut^c palām fiant facta ipsius,
quod cū Deo sīt facta. Post hæc uenit Iesu & discipuli eius in Iudæam ter-
ram, & illic morabatur cū eis, ^d ac baptizabat. Baptizabat aut̄ & Ioannes in Ae-^{Ioan.4.2}
non iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic. Et adueniebant, & baptizabantur.
Nondum enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes. Orta est autem quæstio
ex discipulis Ioannis cū Iudæis de purificatione, & uenerunt ad Ioannem, & di-
xerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimoniū perhibuisti, ec-
cē, is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest
homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum ē cœlo. Ipsi uos testes estis, ^e me di-^{Ioan.1.4.c}

^a vel, quod dixerim.

^a Gaudio gaudet, He-
braismus est.
^b vel, qui ē terra pro-
fectus est, terrenus
est.

^a vel, in manu eius.

Christus à Iudeis repulſus A
genitibus exhibendū esse
hæc Samaritanæ histo-
ria restatur, cū qua Christus ad puteum de uera
religione colloctus à Samaritanis excipitur.
Hinc in Galilæam reuer-
sus officialis regi filio
medetur.

^a Vel, quod Iesu plus
res discipulos face-
ret.

^b vel, ad fontem.

^a Vetus interpres, co-
utuntur, dixit, Greca
uocē οὐρανοῦ expref-
surus, que mutua fa-
miliaritate & com-
mercio uti significat.
^b Verbi interpretatio-
ne, neq; haustrum ha-
bes, αὐτην enim uas
est quo aqua hauria-
tur.

^a vel, ex.

^a vel, quod prophetā
est tu.

^a vel, integritate.
^b vel, q adorētūsum.

V ergo cognouit Dominus, audisse phariseos, ^a Iesum plures discipulos ad-
sciscere, & baptizare, quām Ioannem, (quanquam Iesu ipse ^b non baptiza-^{Supra 3.6}
ret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. Oportebat au-
tem eum transire per Samariam. Venit ego in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sy-
char, iuxta prædium, quod dedit Iacob Iosepho filio suo. Erat autem ibi ^c fons Ia-
cobi. Iesu ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic^b super fontem. Hora erat fermè se-
xta. Venit mulier Samaritana, ut hauriret aquam. Dicit ei Iesu: Da mihi quod bi-
bam. Nam discipuli eius abierant in ciuitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mu-
lier illa Samaritana: Quomodo tu cum sis Iudeus potū à me poscis, quæ sum mu-
lier Samaritana? (Nō enim^c commerciū habent Iudei cū Samaritanis.) Respon-
dit Iesu, & dixit ei: Si scires donū Dei, et quis sit, qui dicit tibi: Da mihi quod bibā,
tu utiq; petiſſes ab eo, & dediſſet tibi aquā uiuam. Dicit ei mulier: Domine, ^d neq;
quo haurias habes, & puteus profundus est: unde ergo habes aquā illam uiuam?
Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse bibit ex eo,
& filij eius, & pecora eius? Respōdit Iesu, & dixit ei: Omnis qui bibit^e de aqua
hac, sicut iterum: quisquis autem biberit de aqua quam ego dabo ei, neutiquā sitie-
rit in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, euadet in eo fons aquæ salientis in ui-
tam æternam. Dicit illi mulier: Domine, da mihi istam aquam, ut non sitiam, neq;
ueniam huc ad hauriendum. Dicit ei Iesu: Vade, uoca uirū tuum, & ueni huc. Re-
spondit mulier, & dixit ei: Non habeo uirum. Dicit ei Iesu: Bene dixisti, non ha-
beo uirum. Quinque enim uiros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus uir.
Hoc uere dixisti. Dicit ei mulier: Domine uideo^f prophetam esse te. Patres^{Deut.12.2}
noſtri in monte hoc adorauerunt, & uos dicitis: * Hierosolymis esse locum, ubi^{4. Reg.17.1.8}
oporteat adorare. Dicite ei Iesu: Mulier, crede mihi, uenit hora, quando neque in
hoc monte, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nesci-
tis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudeis est. Sed uenit hora, & nunc
est, quando ueri adoratores adorabunt patrem spiritu ac^g ueritate. Nam & pa-
ter tales querit^h ipsius adoratores, Sp̄ritusⁱ est Deus, & adoratores eius spi-^{2. Cor.1.8}
ritu

Secundum Ioannem.

42

ritu ac ueritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio Messiam uenturum esse, qui dicitur Christus, quumque uenerit ille, annunciat nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tibi. Et interim uenerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit: Quid queris? aut, Cur loqueris cum ea? Reliqui ergo hydriam suam mulier, & abiit in ciuitatem, & dicit hominibus: Venite, uidete hominem, qui dixit mihi omnia quaecumque feci, & an is sit ille Christus? Exierunt ergo e ciuitate, & ueniebant ad eum. Interea rogabat eum discipuli, dicentes: Rabbi, comedere. Ipse autem dixit eis: Ego cibum habeo comedendum, quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se: Num quis attulit ei quod ederet? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut exequar uoluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius. Nonne uos dicitis: Adhuc quatuor menses sunt, cum messis aderit? Ecce, dico uobis, attollite oculos vestros, & contemplamini regiones, quoniam albae iam sunt ad messem. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructum in uitam aeternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est sermo ille uerus, quod aliis est qui seminat, & aliis est qui metit. Ego misi uos ad metendum, quod uos non laborasti: alii laborauerunt, & uos in labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter sermonem mulieris testificantis, dixisse eum ipsi omnia quaecumque fecisset. Quum uenisset ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum ut apud ipsos maneret. Et mansit ibi duos dies, ac multo plures crediderunt propter sermonem ipsius. Et mulieri dicebant: iam non propter tuam narrationem credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse uere seruatorem mundi Christum. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilaeam. ^t Ipse enim Iesus testatus est prophetam in sua patria in honore non haberi. Quum ergo uenisset in Galilaeam, exceperunt eum Galilaei, ut qui uidissent omnia quae fecerat Hierosolymis in die festo. Nam & ipsi uenerant ad diem festum. Venit ergo Iesus iterum Canam Galilaeam, ubi fecerat ex aqua uinum. Erat autem quidam regius, cuius filius ægrotabat Capernaum. Hic quum audisset, Iesum aduenisse a Iudea in Galilaeam, abiit ad eum, & rogabat eum, ut descenderet ac sanaret ipsum filium. ^x Erat enim moriturus. Dixit ergo Iesus ei: Nisi signa & prodigia uideritis, nequaquam credideritis. Dicit ei regius: Domine, descendere prius, quam moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus uiuit. Credidit homo sermoni, quem dixerat ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui eius occurserunt ei, & renunciauerunt, dicentes: Puer tuus uiuit. Sciscitatus est ergo ab eis horam, in qua melius habuisset: & dixerunt ei: Heri hora septima reliquit eum febris. ^r Intellexit ergo pater, illam esse horam qua dixisset sibi Iesus: Filius tuus uiuit. ^t Et credidit ipse, & tota domus eius. Hoc iterum secundum signum ædidiit Iesus, quum uenisset ex Iudea in Galilaeam.

C A P. V.

POst hæc erat dies festus Iudeorum, & ascendit Iesus Hierosolymam. Est autem Hierosolymis ad probaticam piscina, quæ cognominatur Hebraice Bethesda, quinque porticus habens: in his iacebat multitudo magna ægrorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus enim descendebat certo tempore in piscinam, & turbabat aquam. Itaque qui primus descendisset post turbationem aquæ, sanus fiebat, à quocunque detineretur morbo. Erat autem quidam homo illic, qui tringita & octo annos morbo tenebatur. Hunc quum uidisset Iesus decubente, & cognouisset eum iam multo tempore affici, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei ægrotans: Domine, hominem non habeo, ut quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Sed interim dum ego uenio, iam aliis ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum die illo: dicebant ergo Iudei ei, qui sanatus fuerat: Sabbatum

^a vni. 5. 10. id est, in hoc cum hac dicentur.

^b Vel, nunquid ipse est Christus? ^c Vel, nam hic est ille Christus?

^d Vel, faciam. ^e Vel, et me misericordia.

^f Vel, coluijstis. ^g Vel, coluerunt. ^h Vel, cultus. ⁱ Verbi interpretatio ne, quæ testificabatur, Dixit mihi omnia, quecumque feci. ^j Vel, orationem.

^k Vel, quod propheta in sua patria honoré non habet.

^l Vel, cum omnia uia dissent, aut, iuis omnis bus,

^m Uidentur, hic basileus ex legiſſe, qui Regum interpretati sunt: cum omnia exemplaria basileus habeat, id est, hominem regum uel regali genere natum, vel qui regio munere fungeretur.

ⁿ Al. siquidem is agebat animam.

^o Vel, cognovit. ^p Ad uerbum, quod in illa hora, scilicet reliquisset cum febris, in qua, &c.

^q Christus ad piscinam decubentem sanat, & contra pharisæos factum suum suggestiles fest defendit auctoritate patris sui, diuinam suam virtutem multis alijs arguens, ac Mosis testimonio comprobans.

^r Non ut b' p' à natando dicitur, quasi dicas natatorium.

^s Vel, languientium.

^t Vel, quod iam multum temporis morbo tenet.

Matth. 10. 2
Luc. 9. d

Matth. 4. b
Marc. 1. b
Luc. 4. c
Supra 2. a. b

A. 13. a

Levit. 23. 6
Deut. 16. 6

Euangelium

[•]Vel, gestare.

est, ^t non licet tibi tollere grabatum. Respondit eis : Qui me sanum fecit, is mihi ^{14.17.18} dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum : quis est ille homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem, qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset. ^t Iesus enim subduxerat se, quod turba esset eo in loco. ^{19.7.19}

[•]Vel, uitam dat.

Postea reperit eū Iesus in templo, & dixit illi: Ecce, sanus factus es, ne posthac pecches, ne quid deterius tibi contingat. Abiit ille homo, & renunciauit iudeis, Iesum esse, à quo sanatus fuisset. Ac propterea persequabantur iudei Iesum, & quærebant illum occidere, quod ista fecisset in sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater meus ad hoc usq; temporis operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quærebant iudei eum interficere, quia non solum soluisse fesset sabbatum, sed & patrem suum dixisset Deum, æqualē se faciens Deo. Respondit itaq; Iesus, & dixit eis: Amen amen dico uobis, non potest filius à se facere quicquā, nisi quid uiderit patrem facientem. Quæcunq; enim ille fecerit, hæc tamen & filius facit. Pater enim diligat filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitat mortuos, & uiuificat, sic & filius quos uult, uiuificat. Neq; enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Ut omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem qui misit illum. Amen amen dico uobis, qui sermonē meum audit, & credit ei qui misit me, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed transiuit ē morte in uitā. Amen amen dico uobis, quod ueniet hora, & nūc

^Fid est, condemnationem.

est, quando mortui audient uocem filij Dei, & qui audierint, uiuent. Sicut enim pater habet uitam in semetipso, sic dedit & filio habere uitā in semetipso: & potestatem dedit ei iudicandi quoq;, quia filius hominis est. Ne miremini hoc: Quia ueniet hora, qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & prodibunt ^t qui s' bene egerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala patrarunt, in resurrectionem ^{Math. 25.4} iudicij. Non possum ego facere à meipso quicquam. Sicut audio, iudico: & iudicium meum iustum est. Quia non quæro uoluntatem meam, sed uoluntatem eius qui misit me, patris. Si ego i testificarer de meipso, testimonium meum non ^{*} esset uerum. Alius est, qui testimonium perhibet de me: & scio uerum esse testimonium, quod testificatur de me. Vos misistis ad Ioannem, & is testimonium reddidit ueritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico, ut ^b uos salutem consequamini. Ille erat lucerna ardens & lucens: uos autem uolueris ad tempus exultare in luce eius. At ego testimonium habeo maius testimonio Ioannis. Opera enim, quæ dedit mihi pater, ut ea perficiam, ea ipsa opera quæ ego facio, testificantur de me, quod pater miserit me. Et qui misit me pater, ^t ipse testificatus est de me. Neq; uocem eius unquam audistis, neq; speciem eius uidistis, & sermonem eius non habetis in uobis manentem, quia quem misit ille, huic uos nō creditis. Scrutamini scripturas, quia uos uidemini uobis in ipsis uitam æternā habere, & illæ sunt quæ testificantur de me: nec uultis uenire ad me, ut uitam habeat. Gloriam ab hominibus non accipio, sed cognoui uos, "ut qui amorem Dei non habeatis in uobis. Ego ueni nomine patris mei, nec recipitis me: si alius uenerit nomine suo, illum recipietis. Quomodo potestis uos credere, qui gloriam à uobis inuicem accipitis, & ^t gloriam quæ à solo Deo ["] est, non queritis?" Ne putetis me accusaturum uos apud patrem: est qui accusat uos, Moses, in quē uos spem collocasti. Si enim credidissetis Moysi, credidissetis utiq; mihi. De me enim ille scripsit. ^t Si uero illius scriptis non creditis, quomodo uerbis meis credetis? V. I. Deut. 18.6

^tVel, at.

[•]Vel, quod dilectionem.

^tVel, proficiuntur.

^aSigna, genus prospicie, s' p' miraculis ponuntur.

Quinque panibus aliquot cibantur hominum milia, quos Christus se regen facturos fugit & discipulos navigantes aquis inambulans sequitur. Sed cum multi illum uenteris causa sequerentur, hinc occasione sumpta de uero & non perituro anime cibo differit. Multus uero à se descatibus Petrus cum Christum & dei filium esse fecerit.

A Post hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur eum turba multa, quia uidebant eius signa, quæ faciebat super his qui infirmabantur. Subiit autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Instabat autem pascha, dies festus iudeorum. ^t Quum sustulisset ergo oculos Iesus, & uidisset

^{Math. 14.6}
^{Marc. 6.4}
^{Luc. 9.9}

uidisset multā turbam uenire ad se, dicit Philippo: Vnde enim panes, ut edant istū? Hoc autem dicebat tentans eum; ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes nō sufficiunt eis, ut utius quisq; pusillum quipiam accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ipsius, Andreas, frater Simonis Petri: Est puerus unus hīc, qui habet panes quinq; hordeaceos, & duos b' pisces: sed hæc quid sunt inter tam multos? Dixit autem Iesus: Facite ut homines discubant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerūt ergo uirorum numero fermè quinq; millia. Accepit autem panes Iesus, quumq; gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli uero discubentibus: Similiter & ex piscibus, quantum uolebant. Ut autem saturati sunt, dicit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorū ex quinq; panibus hordeaceis, quæ superfuerant his qui comedebant. Illi ergo homines quum uidissent signū quod Iesus fecerat, dicebant: Hic est uere propheta ille, qui uenturus est in mundum. Iesus ergo quum cognouisset quod uenturi essent, ac rapturi ipsum, ut crearent ipsum regem, secessit iterum in montem ipse solus. At ubi iam aduerseruisset, descendenterunt discipuli eius ad mare, & consensa naui uenerunt traecto mari Capernaum. Iamq; te nebræ erant, nec uenerat ad eos Iesus. Mare autē uento magno flante, intumescebat. Quū remigassent ergo fermè stadia uigintiquinq;, aut triginta, uident Iesum ambularem super mare, & adpropinquantem naui: ac timuerunt. Illi autem dicit eis: Ego sum, ne timete. Voluerūt ergo eum recipere in nauim, & ilico nauis ad pulerat terræ, ad quam tendebant. Postero die, turba quæ stabat trans mare, ut uidit quod nauicula alia non esset ibi, nisi una illa, in quam ingressi fuerant discipuli eius: & quod non introisset Iesus cum discipulis suis in nauiculā, sed soli discipuli eius abiissent. (Aliæ uero superuenerunt nauiculæ à Tiberiade prope locum, ubi comedebant panē, posteaq; gratias egisset Dominus.) Quum ergo uidisset turba Iesum non esse ibi, neq; discipulos eius, cōscenderunt & ipsi nauiculos, & uenerūt Capernaum quærentes Iesum. Et quū inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc uenisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico uobis, queritis me, nō quia uidistis signa, sed quia comedistis de panibus, et saturati estis. Operemini, non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis: hunc enim pater cōsignauit Deus. Dixerūt ergo ei: Quid facimus ut operemur opera Dei? Respōdit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerūt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manduauerūt manna in deserto, sicut scriptum est: † Panē de cœlo dedit eis ad edendū. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico uobis, non Moses dedit uobis panē [illum] de cœlo, sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Panis enim Dei est, qui de cœlo descēdit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ei: Domine, semper da nobis panē istum. Dixit autē eis Iesus: Ego sum panis uitæ. † Qui uenit ad me, non esuriet: & qui credit in me, non sitiet unquam. Sed dixi uobis, quod etiā uidistis me, nec creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & eum qui uenerit ad me, non ejcio foras. Quia descendī de cœlo, non ut faciā quod ego uolo, sed quod uult is qui misit me. Hæc est autem uoluntas eius, qui misit me, patris, nequid perdā ex omnibus, quæ dedit mihi, sed resuscitem illa in nouissimo die. Hæc est autē uoluntas eius qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam: & ego scitabo eum in nouissimo die. Murmurabāt ergo Iudei de illo, quod dixisset: Ego sum panis ille, qui ē cœlo descendī. Et dicebant: Nōnne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic: De cœlo descendī? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Ne murmuretis inter uos. Nemo pos

^b b' apud diminutiuū
est ab öf, ov quod signi
ficat eduliu quod pas
ni additur. Sed et a
pud Latinos pro pisci
bus positum inueni
tur.

^c vel, sacerent.
^d vel, ut autem sero
factum est.

Sepra 1.a
March. 3.d
17.2

Exod. 16.c
Nom. 11.b
Psal. 67.c
Sep. 16.c

Ecdii 24.c

Math. 13.g

Euangelium

rest uenire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: & ego suscitabo eum in nouissimo die. Est scriptū in prophetis: † Et erunt omnes docti à Deo. Omnis ergo qui audiuit à patre, & didicit, uenit ad me: nō quod patrem uiderit quisquam, nisi is qui est à Deo, hic uidit patrem. Amen amen dico uobis, qui confidit mihi, habet uitam æternam. Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comedērūt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis ille è cœlo descēdens, ut de ipso edat aliquis, & non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui è cœlo descendit: si quis ederit de hoc pane, uiuet in æternum. Et panis, quem ego dabo, caro mea est: quā ego dabo pro mundi uita. Decertabant ergo Iudæi inter se, dicētes: Quomodo potest hic nobis carnem illam [suam] dare ad edendū? Dixit ergo eis Iesu: Amē amen dico uobis, nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis uitam in uobis. † Qui edit meam carnem, & babit meum sanguinē, habet uitam æternam: & ego suscitabo eū nouissimo die. Caro enim mea uere est cibus, & sanguis meus uere est potus. Qui edit meam carnem, & babit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem, [ita] & qui māducat me, uiuet ipse quoq; propter me. Hic est panis ille, qui è cœlo descendit: non sicut comedērunt patres uestri manna, & mortui sunt. Qui edit hunc panem, uiuet in æternum. Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum. Multi ergo his auditis ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo. Quis potest eum audire? Sciens autem Iesu apud semetipsum, quod murmurarent de hoc discipuli ipsius, dixit eis: Hoc uos offendit: Quid igitur si uideritis filiū hominis ascendentem [eò] ubi † erat prius? Spiritus est, qui uiuificat: caro non prodest quicquā. Verba, quæ ego loquor uobis, spiritus sunt, & uita sunt. Sed sunt quidā ex uobis, qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesu, qui essent ī qui non crederent, & quis proditurus esset ipsum. Et dicebat: Propterea dixi uobis, 'neminem posse uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo [tempore] multi discipulorū desciuerunt, eo relicto, nec amplius cum eo ambulabant. Dixit ergo Iesu illis duodecim: Num & uos uultis abire? Respōdit ergo ei Simō Petrus: Domine, ad quē ibimus? Verba uitæ æternæ habes, & nos credidimus, & cognouimus, quod tu es Christus filius Dei uiui. Respōdit eis Iesu: Nónne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus est. Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariota. Hic enim erat proditurus eum, quum esset unus ex duodecim.

CAP. VII.

A V ersabatur autem Iesu posthæc in Galilæa: Non enim uolebat in Iudæa uersari, quia quærebāt eum Iudæi interficere. Erat autem in propinquo festum Iudæorum † Scenopegia. Dixerunt ergo ei fratres eius: Transi hinc, & uade in Iudæam; ut & discipuli tui uideant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto facit aliquid, & querit ipse palam esse. Si hæc facis, declara teipsum mundo. Nam ne fratres quidem eius credebant in eum. Dicit ergo eis Iesu: Tempus meum nondum adest, tempus autem uestrum semper est paratum. Non potest mundus oddisse uos, me autem odit, quia ego testimonium fero de illo, quod opera eius malæ sint. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego nondum ascendo ad festum hoc, quia tempus meum nondum impletum est. Hæc autem quum dixisset eis, mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, nō palam, sed uelut in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multū erat in turbis de eo. Quidam enim dicebant: Bonus est: alij autem dicebant: Non, sed seducit turbam. Nemo tamen palam de eo loquebatur, propter metum Iudæorum. Cum autem iam dimidium festi peractum esset, ascendit Iesu in templum, ac docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, quum non didicerit? Respondit eis Iesu, & dixit: Mea doctrina, non est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uoluntati eius obtemperare, cognoscet

^a Verbum uerbo reditum est, si igitur uideritis.

^b Vel, quod nemo potest.

^c Vel, comitabantur eum.

^d Vel, circumibant.

^e Chrysost. legit in Euseb. i. 14. id est, non poterat: uel, non habebat potestate: quā lectione & Cyrillus & Augustinus fecuti sunt.

^f Vel, instabat autē dī es festus.

^g Christus cognatos ad festum tabernaculorum profectos claram sequitur ac in templo docet. Variis de illo sunt uulgi iudicia. Christus doctrinā suam defendit & fabbati transgressionem excusat. Sacerdotes aduersus illū consultant: fed cum milites ut hunc comprehendere cōfessi redirent, etiam ipsū re infēcta discesserunt.

^h Id est, libere uersari in ore & sermonibus liberis hominū, uel cœlebrem esse.

ⁱ Id est, si talia designas, qualia de te uulgo seruntur.

^j Ide est, imperitan et rudem hominum multitudinē: uel, uulgas indocum.

^k Vel, libere.

^l Vel, iam autem die festo mediante: uel, circa medium festi.

<sup>EG. 54. c
Mark. 11. 6</sup>

Secundum Ioannem.

44

Bxod.24.8 cognoscet de doctrina, utrū ex deo sit, an ego à me ipso loquar. Qui à semetipso
loquitur, gloriam propriam querit; qui autem querit gloriā eius, qui misit ipsum,
hic uerax est, & iniustitia in illo non est. ^{Vel, intelliget.} † Nónne Moses dedit uobis legem, &
nemo ex uobis factis præstat legem? Quid me queritis interficere? Respondit tur-
ba, & dixit: Dæmonium habes; quis te querit interficere? Respondit Iesus, & dixit
eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea, Moses dedit uobis [†] circun-
cisionem, non quod ex Mose sit, sed ex patribus: & sabbato circumciditis hominē: ^P Si circuncisionem accipit homo sabbato, ut non soluatur lex Mosi, mihi indigna-
mini, qui totum hominem sanum fecerim sabbato: [†] Ne iudicetis secundum aspe-
ctum, sed iusto iudicio iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis:
Nónne hic est, quem querunt interficere? Atqui ecce, ^{*} palam loquitur, & nihil ei
dicunt. Num uere cognoverunt principes, hunc esse uere Christum? Sed hunc no-
uimus unde sit, Christus autem quum uenerit, nemo scit unde sit. Clamabat er-
go Iesus in templo, docens, ac dicens: Et me nostis, & unde sim nostis: & à meipso
non ueni, sed est uerax qui misit me, quem uos non nouistis. Ego uero noui eum,
quia ab ipso sum, & ille me misit. Quærebant ergo eum adpræhendere, [¶] & nemo ^{Id est, sed.}
Hier.39.e iniecit illi manus, quia nondum uenerat hora eius. Emultitudine autem multi cre-
Ioan.8.b.13.d diderunt in eum, & dicebant: Christus, quum uenerit, num signa plura ædet his,
quæ hic ædidit? [¶] Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & mi-
Luit.23.8 serunt pharisæi ac principes sacerdotum ministros, ut adpræhenderent eum. Di-
xit ergo eis Iesus: Adhuc [¶] pusillo tempore uobiscum sum, & abeo ad eum qui mi-
sit me. [¶] Quæretis me, nec inuenietis. Et ubi ego sum, eò uos non potestis uenire.
Mich.5.2 Dixerunt ergo Iudæi inter se: Quò hic iturus est, ut nos non inueniamus eum?
Matth.2.2 Num in [¶] dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo
quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & ubi ego sum, [eò] uos non potestis
uenire? Nouissimo autem [¶] die magnq festi stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si
quis sit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de-
uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autem dixit de spiritu, quem accepturi erant qui
crederent in ipsum. Nondū enim erat spiritus sanctus, quia Iesus nondū erat [¶] glo-
rificatus. Multi ergo de turba quum audissent hunc sermonem, dicebant: Hic est
uere propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autem dicebant: Num nam
ex Galilæa Christus ueniet? Nónne scriptura dixit, [¶] quod ex semine Dauid, & de
Bethlehem castello, ubi erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaq orta est in tur-
ba propter eum. Quidam autem ex ipsis uolebat adpræhendere eum, sed nemo con-
iecit in eum manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisæos, & dixerunt
eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic loqui-
tus est [¶] homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis pharisæi: Num & uos sedu-
cti estis? Num quis ex principibus credidit in eum, aut ex pharisæis? Sed turba hæc,
quæ non nouit legem, [¶] execrabilis sunt. Dicit eis [¶] Nicodemus, qui uenerat ad
eum nocte, qui unus erat de numero eorum: Num lex nostra iudicat hominem,
nisi prius audierit ab ipso, & cognoverit quid faciat? Responderunt, & dixerunt
ei: Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide, quod è Galilæa propheta non surre-
xerit. Et profectus est unusquisq domum suam.

CAP. VIII.

Iesus autem perrexit in montem Oliuarum, & diluculo iterum uenit in templū, ^A cunctusq populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem ad eum scribæ & pharisæi mulierem, in adulterio depræhensam: & quum statuissent eam in medio, dicunt ei: Magister, [¶] hæc mulier depræhensa est in ipso facinore, adulterium committens. [¶] In lege autem Moses præcepit nobis, ut huiusmodi lapi-
Luit.20.2 darentur. Tu ergo quid dicas? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent eum accusare. Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram. Cum autem

hh 2

[¶] Id est, in dispersionem gentes: Grecc autem lo-
gitur, in dispersionem Græcorum. Solēt au-
tem hi synecdochice ponī pro omnibus gentibus.

[¶] Vel, illustratus glo-
ria.

[¶] Id est, quisquam.

[¶] Execrabilis est.

Christus adulteram ab
soluit. Hinc longa oratio
ne docet se lucem mundi
esse & à deo exiisse. Iude-
os autem non Abra-
ham filios sed ex mundo
esse comprobant, eternita-
rem & diuinitatem suam
constantissime assertos.
Iudæos autem hunc lapi-
dare uolentibus, eudis
incolumis.

[¶] Alij legunt, Iacobus
iōpoli p̄i' avlōph̄o
μοργνούντει. hanc
depræhendimus in i-
p̄o facinore, adulter-
ium committentiem.

Euangelium

^bārāqūl̄t̄r̄s etiā cum significat, qui peccare non potest.

perseuerarent interrogare eum, erexit se, & dixit eis : Qui uestrūm ^t ^b immunis est à peccato, primus in illam lapidem iaciat. Et iterum cum se inclinasset, scribebat in terram. At illi audientes [hæc,] singulatim alius post alium exibant, initio facto à senioribus. Et relictus est solus Iesus, ac mulier in medio stans. Quum autem exiisset se Iesus, & neminem uideret praeter mulierem, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi tui accusatores? Nemo te cōdemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem Iesus: Nec ego te condemno. Vade, ^t & posthac ne peccaueris. Iterum ergo Iesus loquutus est eis, dicens: ^t Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, nequaquam ambulauerit in tenebris, sed habebit lumen uitæ. Dixerunt ergo ei pharisei: Tu de teipso testificaris, testimonium tuum non est uerum. Respondit Iesus, & dixit eis: Etiam si ego testimonium perhibeam de meipso, uerum est testimoniu[m] meū: quia scio ^c unde ueni, & quò uado: uos autem nescitis unde uenio, & quò uado. Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam. Porrò, etiam si iudicem ego, iudicium meum uerum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me, pater. Quin & in lege uestra scriptum est: ^t Quod duorum hominū testimonium uerum est. Ego sum is qui testimonium fero de meipso, & testimoniu[m] fert de me qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Neque me nostis, neq[ue] patrem meum. Si me nouissetis, & patrem meum nouissetis, ^{Dat.17.5.14.8} ^c Hæc uerba loquutus est Iesus in Gazophylacio, docens in tēplo. Et nemo adpræhendit eum: quia nondum uenerathora eius. Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego uado, & quæreris me, & in peccato uestro moriemini: quò ego uado, uos non potestis uenire. Dicebant ergo Iudei: Num interficiet semetipsum, quia dicit: Quò ego uado, uos non potestis uenire? Et dicebat eis: Vos ex infernis estis, ego è supernis sum. Vos ex mundo hoc estis, ego non sum ex hoc mundo. Dixi ergo uobis, morituros uos in peccatis uestris. Si enim non credideritis, quod ego sum, moriemini in peccatis uestris. Dicebant ergo ei: Quis es tu? Et dixit eis Iesus: In primis quod & loquor uobis. Multa habeo, quæ de uobis loquar, ac iudicem: sed qui misit me, uerax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor ^c in mundum. Non cognouerunt, quod de patre eis loquutus esset. Dixit ergo eis Iesus: Quum ex altaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso nihil faciam, sed ita, ut docuit me pater meus, ea loquor, & qui me misit, mecum est. Non reliquit me solum pater: quia ego quæ placita sunt ei, facio semper. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ih̄s, qui crediderant ipsi, Iudeis: Si uos persistenter in sermone meo, uere discipuli mei estis: & intelligetis ueritatem, & ueritas liberos reddet uos. Responderunt ei: Semen Abrahæ sumus, neq[ue] cuiquam seruiuimus unquam, quomodo tu dicas: Liberi reddemini? Respondit eis Iesus: Amen amen dico uobis, ^t quod omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æternum. Si ergo filius uos liberos reddiderit, uere liberi estis. Scio quod semen Abrahæ estis. Sed quæreris me interficere, quia sermo meus non habet locum in uobis. Ego quod uidi apud patrem meum, loquor: et uos sanè quod uidistis apud patrem uestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus: Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis. Nunc autem quæreris me interficere, hominem qui ueritatem uobis loquutus sum, ^t quam audiui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris uestri. Dixerunt itaq[ue] ei: Nos è stupro non sumus nati. Vnum patrem habemus, Deum. Dixit eis Iesus: Si Deus pater uester esset, diligenteris utiq[ue] me. Ego enim ex Deo processi, & uenio. Neq[ue] enim à meipso ueni, sed ille me misit. Quare idicta mea non agnosceris: Quia non potestis audire sermonē meum. Vos ex patre diabolo estis, & desiderijs patris uestri uultis obsequi. ^t Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non <sup>Rom.8.6
2.Pa.2.8</sup> ^{lom.5.4.7.8} ^{i.1om.5.5}

^a rū dpl̄d, Cr. Id est. in primis quod loquor uobis, id est, omnino hoc ipsum sum. quodiam dixi, lux sci licet mundi et salus. Hoc enim sensu etiā prophani scriptores Græci hac loquutione uiti solent.

^e Vel, in mundo.

^f Vel, grata.

^g Id est, genus.

^h Vel, ueni.

ⁱ Vel, loquela meam: uel, potius sermonem meum.

^{1. Ioan. 4. 8} Non stetit: quia non est ueritas in eo. Cum loquitur mendacium, ^b de suo loquitur: quia mendax est, atq; eius [rei] pater. Ego autem quia ueritatem dico, non creditis mihi. ^c Quis ex uobis * arguit me de peccato? Porrò si ueritatem dico, quare uos non creditis mihi? ^d Qui ex Deo est, uerba Dei audit. Propterea uos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei: Nónne bene dicimus nos, Quod Samaritanus es tu, & dæmonium habes? Respondit Iesus: Ego dæmonium non habeo, sed cohonesto patrem meum: & uos ignominia affecistis me. Ego autem non quæro gloriā meam: est qui querit, & iudicat. Amen amen dico uobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in æternum. Dixerunt ergo illi Iudæi: Nunc cognouimus, dæmonium habere te. Abraham mortuus est, & prophetæ, & tu dicas: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et prophetæ mortui sunt. Quem facis tu te ipsum? Respondit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me, quem uos dicitis, Deum uestrum esse: ^e & non cognouistis eum, ego autem noui eum. Etsi dixero, quod non nouerim eum, ero similis uestri, mendax. Sed noui eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater uester ^f exultauit, ut uidaret diem meum: & uidit, atq; gauisus est. Dixerunt ei ergo Iudæi: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus. Amen amen dico uobis, antequam Abraham nasceretur ego sum. Tollebant ergo lapides, ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit ē templo.

CAP. IX.

Et præteriens Iesus uidit hominem cæcum à nativitate: & interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes: Rabbi, quis peccauit, hic an parentes eius, ut cæcus nasceretur? Respondit Iesus: Neq; hic peccauit, neque parentes eius: ^a sed ut manifesta fieret opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quamdiu fueris in mundo, lux sum mūdi. Hoc quū dixisset, expuit in terrā, & fecit lutum ex sputo: & ille uit lutum super oculos cæci. Et dixit ei: Vade, laua in piscina Siloam, quod interpretatione est, missus. Abiit ergo, & lauit: & uenit uidens. Itaq; uicini, & qui uiderant eum prius, quod mendicus esset, dicebant: Nónne hic est, qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant: Hic est. Alij rursus: Similis est ei. Ille dicebat: Ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, & dixit: Homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloam, & laua. Ut autem abij ac laui, uisum recepi. Dixerunt ergo ei: Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt ad pharisæos eum, qui dudum cæcus fuerat. Erat autem sabbatum, quum lutum ficeret Iesus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum & pharisæi, quomodo uisum recepisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi imposuit super oculos, & laui, & video. Dicebant ergo ex pharisæis quidam: Non est hic homo à Deo: quia sabbatum non ^b seruat. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator hæc signa ædere? Et dissensio erat inter eos. Dicunt cæco iterum: Quid dicas tu de illo, quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo Iudæi de illo, quod cæcus fuisset, & uisum recepisset, donec uocauerunt parentes eius qui uisum receperat, & interrogauerunt eos, dicentes: Est hic filius uester, quem uos dicitis cæcum natum esse? Quomodo ergo nunc uidet? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est: quomodo autem nunc uideat, nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus. Ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur. Hæc dixerunt parentes eius, quod timerent Iudæos. Nam enim conspirauerant Iudæi, ut si quis confiteretur eum esse Christum, à synagoga ^c excluderetur. Propterea parentes eius dixerunt: Aetatem ha-

^c vel, ex proprijs.

^d vel, redarguit me peccatis

^e vel, querat et iudicet.

^f vel, et [tamen].

^g id est, letanti animo experientur.

A Christus cæci nati déculos aperit sabbato, qui cum diu contra phariseos disputasset à synagoga excluditur, quæ Christus assumptum in uera fide instituit.
^a Eclipsis est, scilicet, ideo cæcus est natus.

^b vel, obseruat.

^c vel, ejiceretur. Graece ἀνοικαγόρος οὐρανός, id est, alienus à cōgregatione fieret, quod hodie excomunicatum uocant.

Euangelium

^aVel, concede gloriā
deo.
^bVel, quod cæcus cū
fuerim nunc uidem.
^cVel, et non audistis,
sine interrogatione,
ut pronuntietur qua
si ab admirante.

^aVel, cum tamen a
peruerit.
^bVel, à seculo.

^aVel, proficere, sci
licet in hac re. Er het
te nüt mögenschaſ
fen.

^bVel, quisnam.

^aPhariseos pastores co
cos & malos esse, se ue
to bonum Christus mul
tis cōprobat. Dissidium
inter ludos proprii ill
um exoritur. Encenio
rū festo interrogatus, se
Christum esse operibus
& partis sui testimoniū
comprobat. Postremo la
pides tollentius & com
prehendere cupientium
manibus elabitor.

^aVel, precedit eas.

^bHoc prouerbii: sed
potius allegoria, iux
ta Hebraismum, quo
לְבָדֵק, dicitur de
quouis dicto insigni,
et obscuriore, tā de
prouerbio, quam al
legoria. &c.

^aVel, pabulum: uel,
pascua.

^bVel, abundantē. Po
test enim esse adiecti
uum communis gene
ris, nō patrō more At
tico.

^aId est, uitam.

^aVel, deponit.

^aVel, cum uidet.
^bGræce enim τοιην
legitur, quod gregem
non ouile significat.

^aVel, recipiam.

^aVel, sponte, siue ul
tro.

^aVel, celebrata sunt.

bet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursus hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: Da gloriam Deo. Nos scimus hunc hominem peccatorem esse. Respondit ergo ille, & dixit: An peccator sit, nescio: unum scio, me, cum cæcus fuerim, nunc uidere. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi uobis iam, & non audistis: Quur iterum uultis audire? Num & uos uultis discipuli eius fieri? Conuiciati ergo sunt ei, & dixerunt: Tu discipulus illius es, nos autem Mosi discipuli sumus. Nos scimus quod Mosi loquutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile quiddam est, quod uos nesciatis unde sit: & tamen aperuit meos oculos. Scimus autem quod peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & uoluntati ipsius obtemperat, hunc audit. Ab æuo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non potuisset facere quicquam. Responderunt, & dixerunt ei: Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos. Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quod eiecerint eum foras, cumq; inuenisset eum, dixit ei: Credis tu in filium Dei? Respondit ille, & dixit:

^aEt quis est Domine, ut credam in eum? Dixit autē ei Iesus: Et uidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et adorauit eum. Et dixit Iesus: In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæci fiant. Et audierunt hæc [quidam] ex pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Num & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatum, nunc uero dicitis: Videmus. Idcirco peccatum uestrum manet. C A P. X.

^AMen amen dico uobis, qui non intrat per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & oues uocem eius audiunt. Et proprias oues uocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emiserit, ante eas uadit, & oues illum sequuntur: quia nouerunt uocem eius. Alienum uero neutiquam sequuntur, sed aufugient ab eo: quia non nouerunt uocem alienorum. Hoc prouerbiū dixit eis Iesus. Illi autem non intellexerunt quid sibi uellent quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico uobis: Ego sum ostium ouium. Omnes quotquot ante me uenerunt, fures sunt & latrones, sed non au
dierunt eos oues. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salutē consequetur, & ingredietur, & egredietur: & pastū inueniet. Fur non uenit, nisi ut furetur, & ma
ctet, & perdat. Ego ueni, ut uitā habeant, & abundantius habeant. Ego sum pastor ille bonus. Bonus pastor animā suam ponit pro ouibus. Mercenarius au
tem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, uidet lupum uenientem, ac deserit oues, fugitq;: & lupus rapit, ac dispergit oues. Mercenarius autem fu
git, quia mercenarius est: & oues non sunt illi curæ. Ego sum pastor ille bonus, & cognosco [oues] meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego no
ui patrem: & animam meam pono pro ouibus. Etales oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: illas quoque oportet me adducere, & uocem meam audient. Et fiet unus^b grex, unus pastor. Propterea me pater diligit, quia Ego pono ani
mam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus sumendi eam: Ego mandatum accepī à patre meo. Dissensio igitur iterum orta est inter Iudeos, propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit. Quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc uerba non sunt dæmonium ha
bentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? Facta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat, & ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis. Circundederunt ergo eum Iudæi, & dicebant ei: Quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenu. Respondit eis Iesus: Di
xi uobis,

^{Ioan. 8.4}
^{Proph. 27.6}

^{16.40.b}
^{Ezech. 34.5}

^{Ezech. 37.1}
^{A& 13.8}

^{11.53.b}

^{A& 2.4}

Secundum Ioannem.

46

[¶]xi uobis, nec creditis. Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed uos non creditis: quia non estis ex ouibus meis, quemadmodum dicebam uobis: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea. Pater meus, qui dedit mihi, ^m maior omnibus est: & nemo potestⁿ rapere è manu patris mei. Ego & pater unum sumus. Susterunt ergo rursum lapides Iudei, ut lapidarent eū. Respondebat eis Iesus: Multa opera bona ostendi uobis ex patre meo, propter quod eorum operum melapidatis. Responderunt ei Iudei, dicentes: Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, & quia tu cum homo sis, facis te ipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nónne scriptū est in lege uestra: ^tEgo dixi, Dīj estis? ^oSi illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: & nō potest solui scriptura, quē pater ^p sanctificauit, & emisit in mundum: uos dicitis me blasphemare, quia dixerim, Filius Dei sum? Si ^q non facio opera patris mei, ne credatis mihi: si uero facio, etiam si mihi non credatis, operibus credite: ut cognoscatis & credatis, quod pater in me est, & ego in eo. Quærebant iterum eum adpræhendere, & euasit è manu eorum: & abiit iterum trans Iordanem in eum locum, ubi fuerat Ioannes baptizans primum, mansitq; illuc. Et multi uenerunt ad eum, ac dicebant: Ioannes quidem signum ædidiit nullum, omnia autem quæcunq; dixit Ioannes de hoc, uera erant: & crediderunt mul ti illuc in eum.

CAP. XI.

Aegrotabat autem quidam, nomine Lazarus, Bethaniensis à castello Mariæ & Marthæ, huius sororis. ^tMaria autem erat ea, quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat. Misericorditer sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas, ægrotat. Audiens autem Iesus, dixit: Aegritudo hæc non est^a ad mortem, sed pro gloria Dei: ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororē eius, & Lazarū. Ut ergo audiuist, eum ægrotare, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hoc dicit discipulis: Eamus in Iudeam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, modo quærebant te Iudei lapidare, & iterum sabis illuc? Respondit Iesus: Nónne duodecim sunthoræ diei? Si quis ambulauerit^b interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi uidet. Si quis autem ambulauerit noctu, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed uado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: at illi putauerunt, quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis quod non fuerim ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, discipulis: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam, ferè stadijs quindecim. Multiq; ex Iudeis uenerant ad Martham ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit Iesum uenisse, occurrerat illi; Maria uero domi desidebat. Dixit ergo Martha Iesu: Domine, si fuisset hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quæcunque poposceris à Deo, datus sit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio, resurrectum esse in resurrectione, nouissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio & uita. Qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit, & credit in me, nequaquam morietur in æternū. Credis hoc? Ait illi: Etiam Domine. Ego credo te ^cesse Christum illum, filium Dei, qui in mundum uenitus erat. Et quum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suam clamculum, dicens: Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit

^mEnallage graduum, maximus omnium, æternus & omnipotens.

ⁿScilicet eas.

^oSic ordinari poterat sermo, Si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est, & quod scriptū est, falsitas argui non potest: quomodo uos me quē pater sanctificauit et misit in mundū dū dicitis blasphemare, cō quod dixi me esse filium dei?

^pVel, consecravit.

^qEt, Hebraismus, profet.

Christus se uitam & resurrectionem ostendens Lazarum mortuū & sepultum resuscitat. Sacerdotibus uero de illius more cōsultantibus Caiphias unum pro multis occidendum esse consulit. Qicare ut ab omnibus obserueretur sacerdotes præcipiunt,

^dVel, mortifera.

^bVel, in die.

^cVel, dabit tibi.

¶gl. 81.b

Matth. 10.2
Intra 12.8

Supra 5.e
Luc. 14.6

Supra 6.4

Evangeliū

ad eum. Nondum autem uenerat Iesus in castellum, sed erat in eo loco, ubi occurserat ei Martha. Iudei ergo, qui erant cum eo in domo, & consolabantur eam, quum uidissent Mariam cito surrexisse, & exisse, sequuti sunt eam, dicentes: Abit ad monumentum, ut ploret ibi. Maria ergo quum uenisset [eō], ubi erat Iesus, uidens eum, accidit ad pedes eius, & dicit: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudeos qui uenerant cum

^aVel, cōturbatus est. ^Bea, plorantes, infremuit spiritu, & conturbauit seipsum, & dixit: Vbi posuisti eum? Dicunt ei: Domine, ueni & uide. Lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudei: Ecce, quomodo amabat eum. Quidā autem ex eis dixerunt: Non poterathic, ^{Ioan.9.2} qui aperuit oculos cæci, facere, ut & hic nō moreretur. Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis impositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam olet, quatriduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nōnne dixi tibi, quod si credideris, uisura essem gloriam Dei? Sustulerunt ergo lapidem inde ubi defunctus erat positus. Iesus autem attollens oculos sursum, dixit: Pater, gratias ago tibi, quo

^Fniam audisti me. Ego autem sciebam, quod semper me audias, sed propter turbā, quæ circumstat, dixi, ut credant, quod tu me miseris. Atq; hæc quum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare, ueni foras. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs funereis, & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudeis qui uenerant ad Mariā, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Quidā autē ex eis abierūt ad phariseos, & dixerunt eis, quæ fecisset Iesus. Congregauerunt ergo pontifices & pharisei concilium, ac dicebant: Quid agimus? quia hic homo multa signa ædit. Si permiserimus eum sic, omnes credent in eum: Venientq; Romani, & tollent tum locum nostrum, tum gentem. Vnus autem quispiam ex eis Caiaphas, ^Gquum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos non scitis quicquam, nec perpenditis, expedire nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso non dixit, sed quum esset pontifex anni illius, uaticinatus est, Iesum moritum esse pro gente: & non tantū pro gente, sed ut & filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultauerunt unā, ut interficerent eum. Iesus ergo iam non propalā ambulabat inter Iudeos, sed abiit illinc in regionem deserto uicinam, in ciuitatem quæ dicitur Ephraim: & ibi uersabatur cum discipulis suis. Instabat autem pascha Iudeorū, & ascenderunt multi Hierosolymam ē regione ante pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo lesum, & colloquebantur inter se, in templo stantes: Quid uidetur uobis, quod non uenerit ad diem festum? Dederant autem pontifices & pharisei præceptum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut compræhenderent eum. C.A.P. XII.

^AChristo apud Lazarū cœnati pedes ungit Maria, è uida acculturatur, à Christo defenditur. Sacerdotes Lazarū quoq; sublatum cupiunt. Christus Hierosolymam ueniens splendide excipitur: Græci eundem uide re cupiunt: Docent uox afferetur colitus. Multū principū credunt sed metu fidē supprimunt. Christus autem ad fidem omnes horruit.

^aVel, à morte.

^bIdest, syncræ, non adulterinæ: sed fideli ter paratæ, q. d. mīrā nīswo ioxwopivns.

^cVel, dicebat.

^dVel, à morte.

<sup>Math.26.2
Marc.14.2</sup> ^AIesus ergo ante sex dies paschæ uenit Bethaniā, ubi Lazarus fuerat mortuus. ^BQuem suscitauit ē mortuis. Fecerunt autem ei cœnam ibi, & Martha ministrabat, Lazarus uero unus erat de numero discubentium cum eo. Maria ergo accipit libram unguenti nardi ^bpisticæ preciosæ, & unxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore unguenti. Dicit ergo unus ex discipulis eius, Iudas Simonis Iscariotes, qui erat cū proditurus: Quare hoc unguentum non uenijt trecētis denarijs, & datum est egenis? ^cDixit autem hoc, nō quod pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium habebat, eaq; quæ conferebantur, portabat. Dixit ergo Iesus: Sine illam, in diem sepulturæ meæ seruauit istud. Pauperes enim semper habetis uobiscum, me uero non semper habetis. Cognouit ergo turba multa ex Iudeis, quod illic esset: & uenerunt, non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum quoq; uiderent, ^tquem suscitauerat ē mortuis. ^{Ioan.11.4} Consultabant autē principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent, quia multi

prop ter

Matth. 21.8
Marc. 14.3
Luc. 19.1

Zach. 9.9

Matth. 10.4
16.4
Marc. 8.4
Luc. 9.6, 17.8

John. 12.8

John. 3.3. b. 8. c
Num. 21.8

Psal. 109. b
116. a
Esa. 40. c
Ezech. 37. g

Esa. 53. a
Rom. 10.4

Esa. 6. c
Marth. 13. b
Marc. 4. b
Luc. 8. b
Act. 23. 8

propter illum abibant ex Iudeis, & credebant in Iesum. ^t Postero die turba multa, quae uenerat ad diem festum, cum audissent quod ueniret Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: [•] Hosanna. Benedictus, qui uenit nomine Domini, rex Israelis. Nactus autem Iesus ^s asellum, insedit ei, sicut scriptum est: ^t Ne metue filia Sion, ecce rex tuus uenit, sedens super pullum asinæ. Hæc autem non intellexerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, hæc esse scripta de eo, & quod hæc fecissent ei. Testificabatur igitur turba, quæ erat cum eo, quando Lazarus uocauit e monumēto, & suscitauit eum e mortuis. Propterea & obuiā uenit ei turba, quod audierant eum ædidiisse hoc miraculū. Pharisei ergo dixerunt inter se: Videlis ^b uos nihil proficere? Ecce mundus ^b postleum abiit. Erant autem quidam Græci ex his, qui ascenderant, ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, uolumus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu. Iesus autem responditeis, dicens: Venithora, ut glorificetur filius hominis. Amen amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si uero mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternam ^c conseruabit eam. Si quis mihi ^t ministrat, me sequatur: & ubi ego sum, illic & minister meus erit: & si quis mihi ministrauerit, coherestabit eum pater. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater seruato me ex hac hora. Sed propterea ueni in hanc horam. Pater, illustra nomē tuum. Venit ergo uox e cœlo, [dicens:] Et illustrauit, & rursum illustrabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat, tonitruū esse factū. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est. Respōdit Iesus, & dixit: ^t Non propter me hæc uox ^d ædita est, sed propter uos. Nunc iudiciū est in mundi huius. Nunc princeps huius mundi ^e ei scietur foras. ^t Et ego si ^f exaltatus fuero à terra, omnes trahā ad meipsum. Hoc autē dicebat, significans quali morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuiimus ex lege, ^t Christum manere in æternum: & quomodo tu dicas, oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis? Dicit ergo eis Iesus: Adhuc breui tempore lumen uobiscum est. Ambulate, donec lucem habetis, ne uos tenebræ occident. ^t Et qui ambulat in tenebris, nescit quod uadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis ^g fiatis. Hæc loquutus est Iesus, ac digressus abscondit se ab eis. Qum autem tam multa signa ædisset coram eis, non credebant in eum: ut sermo Esiae prophetæ impleretur, quo dixit: ^t Domine, quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui reuelatū est. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: ^h Excæcauit oculos eorum, et induravit cor eorum: ne uideant oculis, & ne intelligent corde, & conuertantur, & sanē eos. Hæc dixit Esaias, quando uidit gloriā eius, & loquutus est de eo. Veruntamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter phariseos non confitebantur, ⁱ ne e synagoga excluderentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in eum qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum, qui misit me. Ego lux in mūdum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit uerba mea, & non crediderit, ego non iudicio eum. Non enim ueni, ut iudicem mundum, sed ut serue in mundum. Qui rejicit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum. Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum extremo die: quia ego ^j ex meipso non sum loquutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicā, & quid loquar. Et scio quod mandatum eius uita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut duxit mihi pater, sic loquor.

CAP. XIII.

^a Id est, salutē da quæ so.
^t Vel, felix: uel, beatus: uel, laudabilis.
^s Ædipior, asellum, quæ propheta uocat pulum asinæ.

^b Vel, quod nihil proficitur.
^t Id est, omnis turba.
^t Vel, cu secutus est.

^t Vel, custodiet.

^m Vel, uenit.
ⁿ Vel, exigetur. Poras uidetur pleonasmus Hebraicus.

^o Vel, quomodo igitur.

^p Et, pro nam uidetur positum, ut ^q Hebrei scerè pro quavis cōiunctione.
^q Vel, sitis.
^r Vel, sermoni nostro.

^s Id est, ne fieret ^t amorem orationis, id est, excōmunicati.

^u Id est, non condens.

^v Vel, de meo.

Euangelium

Iesus humilitatem com
mendatur discipulis pe
des illorum lauit: prod
itor Iudea certo signo des
notar: charitatem mutu
am commendat, et Petru
lapsum abnegationis
prædicis.

Matth. 26. b
Marc. 14. 8
Luc. 22. 8

a vel, non es mei pa
ticeps.
b Vel, nisi ut pedes la
uet.

c vel, qui sumit mecum
cibum: panis pro quo
suis cibo per synecdo
chen ab Hebreis sum
mitur.

d Iunior. Alij panem
exposuerunt. Sed bu
cellum aut offulam si
gnificat.

e vel, gloria illustra
tus.

f vel, si charitate pro
sequamini uos inui
cem.

Consolatur discipulos
suos Iesus, diuinatorem
suam & fructum mortis
suz exponens. Charita
tem ab illis mutuam ex
postular, spiritus promis
tu eius ipso officium deferi
bit. Postremo pacem su
am pollicetur, & contra
persecutiones suo exem
plo animat.

g Vel, si minus, dixi
sem uobis: uel, alio
quin dixisse, &c.

A Nte festum autem paschæ, sciens Iesus quod uenisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. Et coena facta, ^t quum diabolus iam immisisset in cor Iudee Simonis Iscariotæ, ut proderet eum, sciens Iesus omnia dedisse sibi patrem in manus, secessus à Deo exisse, & ad Deum abire, surgit à coena, & ponit uestimenta: cumque accepisset linteum, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & coepit lauare pedes discipulorum, & extergeret linteum, quo præcinctus erat. Venit ergo ad Simonem Petrum, & dicit ei ille: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, & dixit ei: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Dicite ei Petrus: Nequaquam laueris meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te, non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet^b præterquam pedes lauare, sed est mundus totus. Et uos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim, quis nam esset proditor ipsius. Propterea dixit: Non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, receptisq; uestibus suis accubuit, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim uobis? Vos uocatis me Magistrum ac Dominum, & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros Dominus & magister, uos quoq; debetis inuicem alijs aliorum pedes lauare. Exemplum enim præbui uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, uos quoq; faciatis. Amen amen dico uobis, non est^t seruus maior domino suo: neq; legatus maior est eo qui legauit ipsum. * Si hæc nouistis, beati estis, si feceritis ea. Non de omnibus uobis loquor. Ego scio quos elegerim. Sed ut impletatur scriptura: Qui edit^t mecum panem, sustulit aduersum me calcaneum suum, nunc dico uobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis quod ego sum. ^t Amen amen dico uobis, qui recipit quemcumq; misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum qui misit me. Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, dixitq;: ^t Amen amen dico uobis, quod unus ex uobis proditurus est me. Aspicebat ergo se inuicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat autem unus ex discipulis Iesu, recumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur, quis esset de quo loqueretur. Itaque quum recubuisse ille super petrum Iesu, dicit ei: Domine, quis es? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinximus offulam porrexero. Et quum intinxisset offulam, dat Iudea Simonis Iscariotæ. Et post offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac ocyus. Hoc autem nemo discubentium intelligebat, ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum: Eme ea que opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis ut aliquid daret. Quum ergo accepisset ille offulam, exiuit continuo. Erat autem nox. Quum ergo exiisset, dicit Iesus: Nunc glorificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per eum. Si Deus glorificatus est per eum, & Deus glorificabit eum per se, & continuo glorificabit eum. Filioli, adhuc paulisper uobiscum sum. ^t Quæreris me, & sicut dixi Iudeis, quò ego abeo, uos non potestis uenire; ita & uobis dico nunc. ^t Præceptum nouum do uobis, ut diligatis uos mutuo, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis uos mutuo. Per hoc cognoscent omnes, discipulos meos esse uos, si charitatem habueritis inter uos mutuam. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò abis? Respondit ei Iesus: Quò ego abeo, non potes me nunc sequi, sequeris autem me postea. Dicit ei Petrus: Domine, quare non possum te sequi nunc? Animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amē dico tibi, ^t nequaquam canet gallus, donec ter me abnegaueris.

CAP. XIII.

ET dixit discipulis suis: Ne turbetur cor uestrum. Creditis in Deum, & in me credite. In domo patris mei mansiones multæ sunt; ^t Quod si secus esset, dixi sem uo-

Luc. 6. f
Iordan. 15. c
*Mark. 10. c
Psal. 40. c

Luc. 10. c

Mark. 26. b
Marc. 14. 6
Luc. 22. 5

Ioan. 7. 8

Ioan. 15. b

Matth. 26. d
Marc. 14. c
Luc. 22. c

Secundum Ioannem.

48

sem uobis: Vado paraturus uobis locum. Etsi abiero ad parandum uobis locum,
 redibo, & assumā uos ad me ipsum, ut ubi ego sum, & uos sitis: ^t& quo ego abeā
^b nostis, & uiā nostis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quō abeas, & quo-
 modo possumus uiam nosse: Dicit ei Iesus: Ego sum uia, & ueritas, ^t& uita. ^{*Ne-}
 mo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, patrem quoq; meum utiq;
 cognouissetis. Et iam hinc cognoscitis eum, & uidistis eum. Dicit ei Philip-
 pus: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tem-
 pore uobiscum sum, & non cognouisti me: Philippe, qui uidit me, uidit patrem.
 Et quomodo dicis tu: Ostende nobis patrem: ^tNō credis quod ego in patre sum,
 & pater in me est? ^{*V}erba quæ ego loquor uobis, à me ipso nō loquor. Pater aut̄ B
 qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in patre sum, & pater in
 me, alioqui propter ipsa facta credite mihi. Amen amen dico uobis, qui credit
 in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora his faciet, quia ego ad patrem
 meum abeo. ^tEt quicquid petieritis nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater
 per filium. Siquid petieritis ^cper nomen meum, ego faciam. Si diligitis me, præ-
 cepta mea seruate. Et ego rogabo patrem, & alium ^dconsolatorem dabit uobis, ut
 maneat uobiscum in æternum, spiritum ueritatis, quem mundus non potest acci-
 pere: quia non uidet eum, nec nouit eum. Vos autē cognoscitis eum, quia apud
 uos manet, & in uobis erit. Non relinquam uos ^eorphanos: ueniam ad uos. ^bAd-
 huc pusillum, & mundus me iam non uidet: uos autē uidetis me. Quia ego uiuo,
 & uos uiuetis. Illo die uos cognoscetis me esse in patre meo, & uos in me, & me in
 uobis. Qui habet mandata mea, & seruat ea, is est ille, qui diligit me. Qui au-
 tem diligit me, diligitur à patre meo: & ego diligam eum, & aperiā ei meipsum.
 Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid accidit, quod ^fpalām facturus es
 nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, ser-
 monem meum seruabit, & pater meus diligit eū, & ad eum ueniemus, & mansio-
 nem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos nō seruat: & sermo
 quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me, patris. Hęc loquutus sum uobis,
 apud uos manens. ^tParacletus autem ille, qui est spiritus sanctus, quem mittet pa-
 ter nomine meo, ille uos docebit omnia, & ^gsuggeret uobis omnia, quæcunq; dixi
 uobis. Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis: non quomodo mun-
 dus dat, ego do uobis. Ne turbetur cor uestrum, neque formidet. Audistis me di-
 xisse uobis: Abeo, & uenio ad uos. Si diligenteris me, gauderetis utique quod di-
 xerim: Vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi uobis, priusquam
 fiat, ut quum factum fuerit, credatis. Posthac non multa loquar uobiscum, uenit
 enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquā. Sed ut cognoscat mun-
 dus, quod diligam patrem: ^t& ^msicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgi-
 te eamus hinc.

C A P. X V.

Ego sum ^tuitis illa uera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me,
 non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut fructum
 copiosiorem adferat. Iam ^tuos mundi estis, propter sermonē, quem loquutus sum
 uobis. Manete in me, & ego in uobis. Sicut palmes nō potest ferre fructū à semet
 ipso, nisi māserit in uite: sic nec uos, nisi in me manseritis. Ego sum uitis, uos pal-
 mites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructū multū. Quia sine me nihil po-
 testis facere. Si quis in me nō manserit, ^bielectus est foras sicut palmes, & exaruit: &
 colligunt eos, & in ignē coniunct, & ardent. Si manseritis in me, & ^cuerba mea in
 uobis manserint: quicquid uolueritis, petetis, & obtinget uobis. In hoc glorifica-
 tus est pater meus, ut fructum copiosum adferatis, & efficiamini mei discipuli.
 Sic ut dilexit me pater, ego quoque dilexi uos. Manete in ^ddilectione mea. ^tSi
 præcepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut ego patris mei

^bVel, scitis.

^cVel, nūc, uel ab
hinc.
^dVel, ex hoc tempore.

^eVel, aut certe pro-
pter, &c. Vel, si mi-
nus, scilicet credere
nullis, tamē propter,
&c.
^fVel, nomine meo.
^gVel, aduocatum.

^hVel, orbos.
ⁱVel, intra quam mo-
dicū mundus me iam
non uidet: uel, Parum
ad hoc superest cum,
&c.

^jVel, manifestatus.

^kVel, consolator: uel,
aduocatus.
^lIn uirion, id est, com-
monefaciet aut sub-
monerit scilicet de ijs
que exciderunt.
^mEt, uidetur redundare
re more Hebraico: ut
sit sensus: Ego in mun-
do hoc loquor uobi-
scum, & hec facio,
ut appareat quod dulē
gam patrem.

Vitis et palmītū simili-
litudine Christus ostendit
quomodo discipuli
in ipso manere & fructū
ferre possint. Dilectionē
sui commendat, & quae
nam eius signa sint, edos-
cat. Postremo ad patien-
tiā in afflictionibus per-
ferendis proprio exem-
plio adhortatur.

ⁿVel, ut ego. Sic enim
sepe id est, &c, pos-
nitur q; ut, iuxta He-
braicum.

^oVel, reiectus est sicut
palmes.

^pId est, præcepta mea
uobis cordi fuerint.
^qVel, amore meo: uel,
in amore mei. Nam
Grecis ambiguū est.

Evangeliū

præcepta seruauit, & maneo in eius dilectione. Hæc loquutus sum uobis, ut gaudium meum in uobis maneat, & gaudium uestrum impleatur. ^{Ioan. 15. 4.} ^{1. Thes. 4. 1.} [¶] Hoc est præceptū meum, ut diligatis uos inuicem, sicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quæcumq; ego præcipio uobis. Non posthac uos dico seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus ipsius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci uobis. Non uos me elegistis, sed ego t' elegi uos, & constitui uos, ut abeat, & fructum adferatis, & fructus uester maneat: ut quicquid petieritis à patre nomine meo, det uobis. Hæc præcipio uobis, ut diligatis inuicem.

[¶] Si mundus uos odit, scitis quod me prius quam uos odio habuerit. Si è mundo fuissetis, mundus quod suum est, diligenter. Quia uero è mundo non estis, sed ego selegi uos è mundo, propterea odit uos mundus. Memetote sermonis, quem ego dixi uobis: [¶] Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, uos quoq; persequentur: si sermonem meum seruauerunt, uestrum quoq; seruabunt. Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me. Si non uenissim, & loquutus fuisset eis, peccatum non haberent. Nunc autem non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, etiam patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alias fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & widerunt & oderunt, tum me, tum etiam patrem meum. Sed [hoc accidit,] ut compleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: [¶] Odio habuerunt me ^{* &} gratis. Quum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre, spiritus ueritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quin & uos ^b testes estis, quia ab initio mecum estis.

CAP. XVI.

A Hæc loquutus sum uobis, ut nequid offendamini. A synagoga excludent uos. Sed ueniet tempus, ut quisquis interficiat uos, uideatur cultum præstare Deo. Et hæc facient uobis, quia non nouerunt patrem, neq; me. Sed hæc loquutus sum uobis, ut quum uenerit tempus illud, reminiscamini eorum, quod ego dixerim uobis. Hæc autem ab initio non dixi uobis, quia uobis cum eram. Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me: Quò abis? Sed quia hæc loquutus sum uobis, mœstitia impleuit cor uestrum. Sed ego ueritatem dico uobis, expedit uobis ut ego abeam. Si enim non abiero, consolator ille non ueniet ad uos: si autem abiero, mittam eum ad uos. Et quum uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia uero, quia ad patrem abeo, & posthac non uidetis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est. Adhæc multa habeo, quæ uobis dicam, sed non potestis ferre nunc. Cum autem uenerit ille, qui est spiritus ueritatis, ducet uos in omnem ueritatem. Nō enim loquetur à semetipso, sed quæcumq; audierit, loquetur: & futura annūciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis. Omnia, quæcumq; habet pater, meas sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet, & annūciabit uobis. Pusillum & non uidetis me: & iterum pusillum & uidebitis me. Quia ego abeo ad patrem. Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se: Quid est hoc, quod dicit nobis: Pusillum & non uidetis me, & rursum, pusillum & uidebitis me, & quia ego abeo ad patrem. Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit: Pusillum? Nescimus quid loquatur. Intellexit autem Iesus, quod uellent ipsum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter uos, quod dixi: Pusillum & non uidetis me, & iterum pusillum, & uidebitis me. Amen amen dico uobis, plorabitis & lamentabitimini uos, mundus autem gaudebit. Vos autem mœrore afficiemini, sed mœror uester uertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia uenit hora eius: cum autem pepererit puellum, non amplius meminit anxietatis, propter gaudium, quod homo natus fit

^a vel, nos mutuo.

sicut est, culpæ. ^b vel, pretextum non habent.

sicut est, immerito. ^c vel, in uerito. ^d Hebreis gratis significat & immerito. ^e μαρτυρῶν, id est, testimoniū perhibetis: uel, testimonium perhibete. Vt rūq; enim potest significare. ^f Crucē predicis discipulis & spiritū sanctū promittis, plenissime eius describens officium. Mortem suam annuncias & multis argumentis sumis & promissionibus, ut patientes sint in cruce renda, adhortatur. [¶] ^g V. vel, alienos à synagogis facient uos, id est, excommunicabunt. ^h id est, nemo uestrum uere expendit quod est cur abeam. Hoc enim si faceretis, non dolore tāto afficeremini. ⁱ vel, ut posthac non uidetis me.

^j vel, que futura sunt.

^k vel, contra.

tus sit in mundum. Et uos igitur nūc quidem ⁱⁿ mōrōre estis, sed iterum uidebo
uos, & gaudebit cor uestrum; & gaudium uestrum nemo tollit à uobis. Et illo die
me non interrogabis quicquam. [†]Amen amen dico uobis, quæcunq; petieritis à
patre, nomine meo, dabit uobis. Hactenus non petistis quicquā nomine meo. Pe-
tite, & accipietis: ut gaudium uestrum sit perfectum. Hæc per s; prouerbia lo-
quutus sum uobis. Veniet tempus, quum iam non per prouerbia loquar uobis,
sed ^b palam de patre meo, annunciaro uobis. Illo die nomine meo petetis. Et non
dico uobis, quod ego rogatus sim patrem pro uobis. Ipse enim pater amat uos,
quia uos me amastis, & credidistis, me à Deo exiuisse. [†]Exiui à patre, & ueni in
mundum: iterum relinquo mundum, & abeo ad patrem. Dicunt ei discipuli
eius: Ecce, nunc aperte loqueris, & prouerbium nullum dicas. Nunc scimus te sciz-
re omnia, nec opus esse tibi, ut quis te ⁱinterroget. Per hoc credimus, quod à Deo
existi. Respondit eis Iesus: Nunc creditis. Ecce, [†]instat tempus, & iam uenit, ut di-
spergamini, unusquisq; in sua, meq; solum relinquatis: ^k& non sum solus, quia pa-
ter mecum est. Hæc loquutus sum uobis, ut in me ^lpacem habeatis. In mundo
afflictionem habetis, sed bono animo sitis: ego uici mundum CAP. XVII.
Hec loquutus est Iesus, & sublatis in cœlum oculis suis, dixit: [†]Pater, uenit ho-
ra, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te: sicut dedisti ei potestatē
omnis ^acarnis, ut quotquot dedisti ei, det eis uitam æternam. Hæc est autem uita
æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, & quē misisti, Iesum Christū. Ego
te glorificauis super terrā, opus consummaui, quod dedisti mihi ut facerem. Et nūc
glorifica me tu pater apud temetipsum, gloria quam habui, prius quām hic mun-
dus esset, apud te. ^bManifestauis nomen tuū hominibus, quos dedisti mihi de mun-
do. Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cogno-
uerunt, omnia quæcunq; dedisti mihi ^cabs te esse. Quia uerba, quæ dedisti mihi,
tradidi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt uere me exiuisse à te, & crediderunt
quod tu me miseris. Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos
dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea sunt. Et glorificatus
sum in eis. Et iam non sum in mundo: at hi in mundo sunt, ego autem ad te uenio.
Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut &
nos. Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos nomine tuo. Quos dedi-
sti mihi, custodiui, & nemo ex eis periret, nisi ^dfilius perditus, ^eut scriptura comple-
retur. Nunc autem ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut ^fhabeant gaudium
meum impletum in semetipsis. Ego tradidi eis sermonē tuum, & mūdus eos odio
habuit: quia non sunt è mundo, sicut ego non sum è mundo. Non rogo ut tollas
eos è mundo, sed ut serues eos à malo. È mundo non sunt, sicut ego nō sum è mun-
do. Sanctifica eos per ueritatem tuam. Sermo tuus ueritas est. Sicut me misisti in
mundum, [ita] & ego misi eos in mundum, & pro eis ego sanctifico meipsum, ut
sint & ipsi sanctificati per ueritatem. Non pro eis autem rogo tantū, sed & pro
ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me: ut omnes unum sint, sicut tu pa-
ter in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus, quod tu me
miseris. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut nos unum
suum. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum: & ut ^gcognoscat mun-
dus, quod tu me misisti, & dilexisti eos, sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mi-
hi, uolo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut uideant gloriam meam, quam dedi-
sti mihi, quia dilexisti me ante conditum mundum. Pater iuste, & mundus te
non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quod tu me miseris. Et
notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut ^hdilectio qua dilexisti me, in ipsis
sit, & ego in ipsis.

^fvel, mōrōrem habe-
tis.

^gVel potius, per ob-
scura, & allegorias.
Quicquid enim ob-
scure dictum & alle-
goricum est, ^לבְּרַאֲשָׁנָה
Hebreis aicitur,
quod interpretantur
nō possumus, id est, pro-
verbium.

^hVel, clare: uel, apera-
te.

ⁱHebraicus est, pro
excusat, scilicet eis,
examinet, quasi in-
gnorantem, aut igno-
rantiae suspectum. Id
enim fit interrogan-
do.

^jEt, pro at.

^kId est, securi sitis, &
animo tranquillo.

^lChristus cum iam tem-
pus impletū uideret, ceu
uerus homo & moritu-
rus deo parti se comen-
dat. Deinde pro discipu-
lis sibi commissis & to-
to credentium grege pa-
tron orat, ut interceden-
te morte sua redeat cum
humano genere in gran-
am.

^mVel, mortalitatis, id
est, hominum.

ⁿVel, palam feci,

^oVel, abs te profa-
cisci.

^pFilius perditionis.
Hebraicus est pro
homine perditō, uel
pernitioso.

^qVel, utantur gaudio
meo pleno.

^rVel, intelligat.

^sEt, abūdat more He-
braico. Quanquam
malum uocatum iū-
gere precedentibus.
^tVel, amor, quo pro-
secutus es me.

Euangelium

^a Christus in hortam egressus a Iuda proditor: milites virtute Christi in terram prosternuntur: Petrus auriculam Malchi amputat. Christus ad Annam, hinc ad Caipharam dicitur, hoc est Petrus abnegat. Tandem Pilatus tradidit ad crucem postulatur.

^a Græci gaudent uti participijs pro nomi nubus, ut prodens pro proditore.

^b Vel, sibi impenderent.

^c Eclipsis est, scilicet hoc dixit, uel factum est.

^d Vel, mori.

^e Vcl, dectis.

^f Non longe. Sic solēt Greci in potentiali modo cum aperte cula uti imperfecto pro plus quam perfecto.
^g Tu dicas, id est, rete dicas.
^h Vcl, quia.

HAec quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis, trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiuit ipse, & discipuli eius. Nouerat autem & Iudas, ^a proditor eius, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo quum accepisset cohortem, & a pontificibus ac phariseis ministros, uenit illuc, cum lanternis ac facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia, quæ buentura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem queritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicite Iesum: Ego sum. Stabat autem & Iudas proditor eius cum ipsis. Ut ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem queritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi uobis, me esse illum. Si ergo me queritis, sinite hos abire: ut completeretur sermo, quem dixerat: ^tEx ihs, quos dedisti mihi, no perdididi quenquam. Simon ergo Petrus quum haberet gladium, eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscedit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo, Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Immitte gladium tuum in uaginam. ^tLuc. 3.4
^{*Supra u. f} **C**An non bibam poculum, quod dedit mihi pater? Cohors igitur & tribunus, ac ministri Iudeorum comprehendenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & abduxerunt eum ad ^t Annam primū: erat enim sacerdot Caiaphæ, qui erat pontifex anni illius. ^tLuc. 3.4
^{*Supra u. f} Erat autem Caiaphas is, qui consilium dederat Iudeis, quod expediret unum hominem perire pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & aliis discipulis. Discipulus autem ille notus erat Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium Pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. ^tExiuit ergo discipulus ille alter, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autem servi & ministri, qui prunas congererant, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus: Ego palam loquutus sum modo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quod omnes Iudei conueniunt, & in occulto nihilo loquutus sum. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt quid loquutus sim ipsis. Ecce, hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum inflixit alapam Iesu, dicens: Siccine respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male loquutus sum, testificare de malo: si bene, cur me caedis? Et misit eum Anna uinctum ad Caiapham pontificem. Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerunt ergo ei: Num & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. Dicit unus ex seruis pontificis, cognatus [eius,] cuius abscederat Petrus auriculam: Nonne ego te uidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus. Et statim gallus cecinit. Ducunt ergo Iesum a Caiapha in prætorium. Erat autem manè, & ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquam tibi tradidissimus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum uos, & secundum legem uestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudei: Nobis non licet interficere quenquam. Ut sermo Iesu impleretur, ^t quem dixit, significans qua morte esset moriturus. ^{*} Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei: Es tu ille rex Iudeorum? Respondit Iesus: A temetipso tu hoc dicas, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudeus sum? Gens tua, & pontifices tradiderunt te mihi. ^tMatth. 20.9
^{+ Matth. 27.2}
^{Marc. 15.2}
^{Luc. 22.8}
^{A& 11.2.b}
^{10.c} **G**Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertassent ne traderer Iudeis. ^tNunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus: Tu dicas, ^b quod rex sum ego. Ego ad hoc natus sum, & ad hoc ueni

Secundum Ioannem.

50

Matth. 27. 6
Marc. 15. b
Luc. 23. b
Ueni in mundum, ut testimonium feram ueritati. Omnis, qui est ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et quū hoc dixisset, iterū prodijt ad iudæos, & dicit eis: Ego nullam in eo inuenio culpam. Est autem consueto uobis, ut unum dimittam uobis in pascha. Vultis ne ergo dimittam uobis illum regem iudæorum? Clamauerunt igitur rursum omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

C A P. XIX.

Matth. 27. 6
Marc. 15. b
Luc. 23. b
Levit. 24. 4
John. 5. b
Tunc ergo adpræhēdit Pilatus Iesum, & flagellauit: & milites cum plexissent coronā de spinis, imposuerunt capiti eius. Et ueste purpurea uestierunt eum, ac dicebant: Ave rex iudæorum. Et incutiebāt ei alapas. Exiuit ergo iterū Pilatus foras, & dicit eis: Ecce, duco uobis eum foras, ut cognoscatis, me nullam in eo inuenire culpam. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam coronam, & uestem purpuream, & dicit eis: Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri, clamabant, dicentes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo culpam. Responderunt ei iudæi: Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori: quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis, me potestatem habere crucifigi te, & potestatem habere absoluendi te? Respondit Iesus: Non haberet potestatē aduersus me ullam, nisi tibi datū esset ē supernis. Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Ex eo quærebat Pilatus absoluere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absoluueris, non es amicus Cæsar. Quicunq; se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem quum hunc audisset sermonem, produxit Iesum foras, sed itq; pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem, Gabatha. Erat autem parasceu paschæ, hora uero fermē sexta, & dicit iudæis: Ecce, rex uester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regē uestrum crucifigam. Responderunt pontifices: Non habemus regem præter Cæsarem. Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt autē Iesum, & abduxerunt. Et [is] baiulans crucem suam, exiuit in eum, qui dicitur Caluaria, locum, Hebraice autem Golgotha, ubi crucifixunt eum: & cum eo alias duos hinc & hinc, medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus, & imposuit duci. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, rex iudæorum. Hunc ergo titulum multi iudæorum legerunt: quia propè ciuitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, Græce, Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices iudæorum: Ne scribe, Rex iudæorum, sed illum dixisse: Rex iudæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi. Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, à summo contexta per totum. Dixerūt ergo inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit, ut scriptura impleretur, dicens: Partiti sunt uestimenta mea sibi, & super uestitu meo miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucē Iesu, mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Quū uidisset ergo Iesus matrē, ac discipulum adstantē, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce, mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus omnia iam consummata esse, ut cōsummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenū. Illi uero impleuerunt spongiā aceto, & hysopo impositam admouerunt ori eius. Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est, & inclinato capite, tradidit spiritum. Iudæi ergo, quoniam parasceu erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus ille dies sabbati) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum

Vel, qui stat à ueritate, id est, fouet partes eius.

Vel, crimen, hoc enim amplius significat uiria Grece, quam causa Latine.

Pilatus Iesum flagellauit & spinis coronatum liberare uolens iudæorum improbitate uincitur. Crucifixi uestes diuidunt, Iesu marrem dicas puto commendat, & a cetero gustato moritur: mortui latus lancea contundit. Hunc tamen Nō codemus & Iosephus se petimus spundi.

Vel, circūdederunt.

Vel, causam.

Vel, causam.

Vel, maiori peccato tenetur.

Vel, à summa parte continuo textu, uel continua textura per totum contexta.

Evangeliū

crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui cum eo crucifixus erat. Ad Iesum autem quum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura: sed unus militum lanca latus eius fodit, & continuo effluxit sanguis & aqua. Et qui uidit testimonium perhibuit: ^{Zach. 13,8} & uerum est testimoniu*m* eius. Et ille scit, quod uera dicat, ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: ^{Exod. 12,8} ^{Num. 9,8} ^{*Zach. 12,8} ^{*Matt. 27,8} ^{Marc. 15,4} ^{Luc. 23,8} ^{*John. 3,4} ^t Os nō comminuetis ex eo. Et rursus alia scriptura dicit: *Videbunt in quem pupugerunt. ^t Post hæc autem rogauit Pi- latum Ioseph Arimathiensis, qui erat discipulus Iesu, sed occultus, propter metum Iudeorum, ut tolleret corpus Iesu: idq; permisit Pilatus. Venit autem & *Nicodemus, qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrræ & aloes, ad li- bras fermè centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinixerūt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudeis sepelire. Erat autē in eo-loco, ubi crucifixus fuit, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nōdum quisquam positus erat, ibi ergo propter parasceu*n* Iudeorum, quod in propinquuo esset monumētum, posuerunt Iesum.

CAP. XX.

Christum resurrexisse
Maria nunciat discipu-
lis, è quibus duo hoc uis-
sur excurrunt. Iesus Ma-
ria iuxta sepulchrum &
discipulis domi congre-
gatis apparet. Thomas
vero incredulus ante cā
Christum & uidisset &
concrevasset, etiam ipse
credidit.
^a Vel, primo.

^b Vel, [amicos] albis.

A **V**ox No ^t uero die sabbatorū Maria Magdalene uenit manē, quum adhuc tene- ^{Marc. 16,8} ^{Luc. 24,2} bræ essent, ad monumentum, uidetq; lapidem sublatum à monumento. Currit ergo, & uenit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis: Sustulerunt Dominum è monumento: & nescimus, ubi posuerint eum. Exiit ergo Petrus, & ille alter discipulus: & uenerūt ad monumen- tum. Currebant autem duo simul, & ille alter discipulus præcucurrit citius Petro, B uenitq; prior ad monumentū. Et quum se inclinasset, uidit posita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simō Petrus, sequens eum, & introiuit in monumen- tum: & uidet linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, nō cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum. Tunc ergo in- troiuit & ille alter discipulus, qui uenerat prior ad monumentum, uiditq; & credi- dit. Nondum enim nouerant scripturā, oportere eum à mortuis resurgere. Abie- c runt ergo rursus discipuli ad semetip̄os. ^t Maria autem stabat ad monumen- tum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se in monumentum, & uidet duos angelos ^b in albis sedentes, unum ad caput, & alterū ad pedes, [illic] ubi posuerant corpus Iesu, & dicunt ad eam illi: Mūlier, quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt domi- num meum, nec scio, ubi posuerint eum. Hæc quum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidet Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse. Dicit ei Iesus: Mūlier, quid plo- ras? Quem quæris? Illa existimans hortulanum esse, dicit ei: Domine, si tu asporta- sti eum, dico mihi ubi posueris eum, & ego eum tollā. Dicit ei Iesus: Maria. Con- uersa illa, dicit ei: Rhabbuni, quod dicitur, Magister. Dicit ei Iesus: Ne me tangas: Nondum enim ascendi ad patrē meum. Sed abi ad fratres meos, & diceis: Ascen- do ad patrem meum, & patrem uestrum: & Deum meum, & Deum uestrum. Ve- nit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quod uidisset Dominum, & ea di- xisset sibi. Quum ergo uespera esset die illo, qui erat unus sabbatorum, & fo- res essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudeorum, uenit Iesus, stetitq; in medio, & dicit eis: Pax uobis. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus, ac latus suum. ^t Gauisi sunt ergo discipuli uiso Domino. Dixit ergo eis Ies- sus iterum: Pax uobis. *Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Et quum hoc di- xisset, inflauit, & dicit eis: Accipite spiritum sanctum. Quorumcunq; remiseritis ^{Marc. 16,8} ^{Luc. 24,5} ^{1. Cor. 15,2} ^{+March. 16,8} peccata, remittuntur eis: quorumcunq; retinueritis, retenta sunt. Thomas au- tem unus ex duodecim, qui dicitur, Didymus, non erat cum eis, quando uenit Ies- sus. Dixerunt ergo ei aliij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi uiidero in manibus eius uestigium clauorum, & misero digitum meum in uestigium clauorum, & misero manum meam in latus eius, nequaquam credam. Et post dies

^c Vel, flauit in eos.

Secundum Ioannem.

51

Ioan.21.8
dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit; Pax uobis. Deinde dicit Thomae: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admove manum tuam, & immitt in latus meum: & ne sis incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia uidisti me Thoma, credidisti; beati qui non uiderunt, & crediderunt. ^G Multa igitur quidem & alia signa fecit Iesus in conspe cto discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis Iesum esse Christum, illum filium Dei: & ut credentes, uitam ha beatis per nomen ipsius.

CAP. XXI.

2.Pet.1.6
Ioan.13.6
Ioan.20.8
Postea manifestauit se iterum Iesus ad mare Tyberiadis: manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alij ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado pescatum. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Exierunt, & con scenderunt nauim statim: & illa nocte nihil ceperunt. Tempore uero iam matutino, stetit Iesus in littore: non tamen cognoverunt discipuli Iesum esse. Dicit eis Iesus: Pueri, num quid opsonij habetis? Responderunt ei: Non. At ille dixit eis: Mittite in dexteras partes nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non ualebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Domi num esse, tunica accinxit se, (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigiolo uenerunt: non enim longe aberant à terra, sed circiter cubitis du centis, trahentes rete pescum. Ut ergo descenderunt in terram, uident prunas pos sitas, & pescem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Adferte de pescibus, quos prendistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis pescibus, centum quinquaginta tribus. Et quum tot essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Quis es tu? ut qui scirent Dominum esse. Venit itaque Iesus, & accipit panem, & dat eis: similiter & pescem. Hoc iam tertium manifestatus est Iesus discipulis suis, exuscitatus à mortuis. Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simon Iona, diligis me plus quam hic? Dicit ei: Etiam domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei rursus secundò: Simon Iona, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei: Pasce oves meas. Dicit ei tertio: Simon Iona, amas me? Indoluit Petrus, quod dixisset sibi tertio: Amas me? Dixitque ei: Domine, tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Iesus: Pasce oves meas. Amen amē dico tibi, quum essem iunior, cingebas te, & ambulabas quo uolebas: quum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo non uis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deū. Et quum hoc dixisset, dicte ei: Sequere me. Cōuersus autem Petrus uidet illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille tu proditionis? Hunc quum uidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere donec ueniam, quid tua? Tu me sequere. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus: Non moritur: Sed, si uelim eum manere donec ueniam, quid tua? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus, quod uerum est testimonium eius. Sunt autem & alia multa quae fecit Iesus, quae si scribantur singulatim, nec ipse, opinor, mūdus caperet eos, qui scriberentur libros.

A Iesus Petro et reliquis discipulis pescantibus apparet, qui miraculo caporum pescum eum agnoscunt. Cum prandient Petro ouium curam committit, se sequi tubet & mortis genus prænuntiat.
a Vel, conficiendum aut manifestū se exhibuit.
b Vel, lacum.
c Vel, mane autem iam facto.

d vel, pesculentū: uel, pescatorum.

e vel, cū scirent quod dominus esset.
f Vel, tercia uice.

g Alij Ioannis legunt, cū in nonnullis Gra corū codicibus iova in nonnullis iova le gatur.
h vel, plus his: uerum illud ambiguum est.

i vel potius, feret, id est rapiet, ión.

j Vel, quid ad te?

k Vel, quid ad te?

m Vel, per singula;

Acta Apostolorum.

CAPVT I.

^a Christus cum aposto-
tos Hierosolymis sancti
spiritus promissionē ex-
pectare iussisse in celo
sublatus est. Apostoli an-
gelis monentibus reuer-
si precibus incumbunt.
Deinde Petri institutio
Mathiā loco Iude pro-
ditoris in duodecim apo-
stolorum numerum fusi
piunt.

^a Vel, primum sermo-
nem feci, uel institui.
^b Vel, postquam im-
pertitus in hoc ipsum
spiritū sanctum man-
data dedit.

^c Vel, post passionem.
Frequenter enim a-
pud Græcos infiniti-
us pro nomine poni-
tur.

^d Vel, indicijs: uel, si-
gnis.

^e Infinitiū Græcis in
multo usū sunt p̄ im-
peratiū. Sic Luc. 9.
audiā ἀπὸ οὐρανοῦ
τινα, pro ἡμ. Vnde sic
ueri poterat. Nō di-
scidite Hierosolymis,
sed expectate promis-
sum patris, de quo au-
distis ex me.

^f Vel, uirtutem.

^g Vel, in uos.

^h Vel, sublimis abla-
tus est.

ⁱ Vel, in superiorem
partem domus. Hanc
enim significat ἡ ἀν-
θρώπος, non locū in quo
cœnatur.

^j Pro hominum po-
suit. Quia in nume-
rando homines nomi-
natim censentur.

^k Vel, admuneratus.

^m πλυνόντων, id
est, pronus factus. Ex
prefit gestum suspen-
si. August. alibi legit,
deiectus in faciem.

ⁿ Id est, inspectionem,
id est, munus inspec-
tionis.

^o Intrare et exire, He-
braismus est, pro assi-
duum esse in aliquo
loco, et in eo uersari.

^p Vel, sublimis abla-
tus est.

^q Id est, legationis.

^a V P E R I O R E quidem uolumine diximus ^o Theo-
phile, de omnibus quæ cœpit Iesu tum facere, tum do-
cere, ad eum usque diem, quo ^b (postquam ^t mandata de-
dit per spiritum sanctum, * quos elegerat apostolis) sur-
sum adsumptus est, ^t quibus etiam seipsum exhibuerat ui-
uentem (posteaquam supplicio fuit affectus) compluri-
bus ^d argumentis, dum per dies quadraginta conspicitur
ab illis, ac loquitur eis de regno Dei. Et congregans
[eos] in idem loci, præcepit eis, ^e Ne discederent Hiero-
solymis, sed ut expectarent promissum patris, ^f de quo [inquit] audistis ex me: quo-
niā Iohannes quidem aqua baptizauit, * uos autem baptizabimini spiritu sancto,
post dies hosce non multos. Illi igitur quum conuenissent, percontabantur il-
lum, dicentes: Domine, num tempore hoc restituīs regnum Israeli? Dixit autem il-
lis: Non est uestrum nosse tempora & articulos temporū, quos pater in sua ipsius
constituit potestate: sed accipietis ^g potentiam, posteaquam spiritus sanctus adue-
nerit ^s super uos. Et eritis mihi testes, non solum Hierosolymis, uerum etiā in uni-
uersaludæ Samaria: deniq; usque ad extrema terræ. Atque hæc loquutus,
uidentibus īisdem, in altū sublatus est: & nubes subduxit illum ab oculis eorum. ^{luc. 24.8}
Cumq; essent defixis in cœlum oculis, eunte illo, ecce, uiri duo adstiterunt illis in
uestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis intuentes in cœlum? Hic
Iesus, qui ^b adsumptus est à uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis
eum euntem in cœlum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam à monte, qui uoca-
tur Oliueti, qui abest ab Hierosolymis iter sabbati. Et quum introissent, ascende-
runt in cœnaculum, ubi mansitabat & Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas,
Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon
Zelotes, & Iudas Iacobi [frater:] hi omnes perseverabant unanimiter in pre-
catione & obsecratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, cumq; fratribus illius.
Et in diebus his cum exurrexisset Petrus in medio discipulorum, dixit: (Eratq;
turba ^k nominum simul ferè centum uiginti) Viri fratres, oportuit impleri scriptu-
ram hanc, quam prædictis spiritus sanctus per os Dauid ^t de Iuda, qui fuit dux his,
qui compræhenderunt Iesum: * quia ^l cooptatus erat in numerum nostrum, & for-
titus erat sortem ministerij huius. Et ^t is quidem parauit agrum ex mercede ini-
quitatis, ^m suspensusq; crepuit medius: & effusa sunt omnia uiscera eius. Et inno-
tuit omnibus habitantibus Hierosolymis, ita, ut uocatus sit ager ille uernacula lins-
gua eorum, Aceldama, hoc est, ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psal-
morum: ⁿ Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. * Et ^o episco-
patum eius accipiat aliis. Oportet igitur, ut cum conuersati sint nobiscum uiri to-
to tempore, quo ^o uitæ consuetudinem egit nobiscum Dominus Iesus, exorsus à
baptismate Iohannis usque ad eum diem, quo ^p receptus est à nobis, testem resurre-
ctionis eius constitui nobiscum, unum ex his. Et statuerunt duos, Ioseph, qui uo-
catur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Mathiam. Et facta preicatione, di-
xerunt: Tu Domine, qui nosti corda omnium, ostende utrum ex his duobus ele-
geris; ut accipiat sortem ministerij huius & apostolatus, unde præuaricatus exci-
dit Iudas, ut abiret in locum suum. Et miserunt sortes eorum, & cecidit sors super
Mathiam; & cooptatus est in numerum undecim apostolorum.

CAP. II.
Et

^{luc. 24.8}
^{ioan. 14.4}
^{*matth. 3.14}
^{Marc. 1.6}
^{luc. 3.26}

^{psal. 40.6}
^{ioan. 18.2}
^{*matth. 10.2}
^{†matth. 27.2}

^{psal. 68.8}
^{*psal. 108.8}

Et quum compleretur dies pentecostes, erant omnes unanimiter in eodem loco; & factus est repente de celo sonitus, tanquam impetu uenientis fatus uehementis, & repleuit totam domum, ubi erant sedentes. Et uisae sunt illis distinctæ linguae, uelut igneæ. Seditque super singulos eorum, ac repleti sunt omnes spiritu sancto, coeperuntque loqui alijs linguis, prout spiritus ille dabat eloqui illis. Erat autem Hierosolymis habitantes iudei, uiri religiosi ex omni natione earum, quæ sub celo sunt. Is rumor quum increbuisse, conuenit multitudo, & confusa est, quod audiret unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes, ac mirabantur, dicentes inter se: Nonne, ecce, omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audimus eos sua quisque lingua nostra, in qua nati sumus: Parthi, & Medi, & Elamitæ, & habitatores Mesopotamiæ, iudei & capadociæ, Ponti & Asiae, Phrygiæ & Pamphyliæ, Aegypti & partiū Libyæ eius, quæ est finitima Cyrenæ, & aduenæ Romani, iudei & proselyti, Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei. Stupebat autem omnes, ac hæsitabant, alius alij dicentes: Quidnam uult hoc esse? Alij autem irridentes, dicebant: Musto expleti sunt isti. Stans autem Petrus cum undecim, extulit uocē suam, ac loquutus est eis: Viri iudei, & qui habitatis Hierosolymis uniuersi, hoc uobis notum sit, & auribus percipite uerba mea: Non enim, sicut uos existimatis, hi ebræi sunt, (est enim hora diei tertia;) sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ieοl: Et euenerit in nouissimis diebus, dicit Deus [ut] effundam de spiritu meo super omnem carnem. Et prophetabūt filii uestri, & filiæ uestræ, & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt. Et quidem super seruos meos, & super ancillas meas in diebus illis, effundam de spiritu meo, & prophetabūt: & dabo prodigia in celo supernè, & signa in terra infernè, sanguinem & ignem, & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam ueniet dies ille Domini magnus atque illustris. Et futurum est, ut omnis, quicunque inuocauerit nomen Domini, seruetur. Viri Israelitæ, audite uerba haec: Iesum Nazarenum, uirum exhibitum à Deo erga uos uirtutibus, & prodigijs, & signis, quæ ædidiit per illum Deus in medio uestri, sicut & ipsi scitis, hunc definito consilio, & prænotione Dei traditum, quum accepissetis per manus iniquorum, crucifixū, interemistis. Quem Deus suscitauit solutis doloribus mortis: quantum impossibile erat, teneri illum ab ea. Dauid enim dicit de eo: Prouidebā dominum coram me semper: quoniam à dextris est mihi, ne cōmouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: insuper & caro mea requiescat in spe. Quoniam non derelinques animam meam apud inferos: nec sines ut Sanctus tuus uideat corruptionem. Notas mihi fecisti uias uitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Viri fratres, quandoquidem licet libere dicere apud uos de patriarcha Dauid, quod & defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos, usque in hodiernum diem. Propheta igitur quum esset, & sciret iure iurando iurasse sibi Deum, futurum ut de fructu lumbi ipsius, quantum ad carnem, Christus exoriretur, ac federet super sedem eius, præscius loquutus est de resurrectione Christi, quod non derelicta sit anima eius apud inferos, nec caro eius uiderit corruptionem. Hunc Iesum suscitauit Deus, cuius oēs nos sumus testes. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc, quod nunc uos uidetis & auditis. Non enim Dauid ascendit in celos, sed dicit ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris mihi, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certo sciat ergo tota domus Israel, quod Dominum & Christum fecerit Deus, hunc Iesum, quem uos crucifixistis. His uero auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt Petro, ac reliquis apostolis: Quid faciemus uiri fratres? Petrus dixit illis: Delictorum poenitentiam agite, & baptizet.

Apostoli spiritu sancto replete diuersis linguis loquuntur. Et iordanus nam Petrus tollit & hoc spiritus uirtutem Christianum Messiam esse prophetarum oraculis docebat. Auditoribus confitentis poenitentiam suaderet. Et magna quotidie fiduciam multitudine Christi accedit.

^a August. proprius ex presbit Græcam phrasim, factus est subito de celo sonus quæ ferretur fatus uehementis.

^b Vel potius, violentia. ^c Vel, diuise aut differtate.

^d Vel, instar ignis. ^e Vel, cœlo subiecta. ^f Ad perturbationem animi et admiracionem refertur, non pudorem, ut aliud.

^g Vel, peregrini, qui natione erant ex gentibus et iudei religione.

^h Vel, quid nā hoc scribi uide?

ⁱ Vel, cum sit hora, certa. ^j Id est, fungentur munere propheticō.

^k Vaporem sumi, Hebraismus est, pro uaporem sumendum.

^l Vel, demonstratum: alij legisse uidentur επαγγελλον, id est, approbatum.

^m Vel, præscientia. ⁿ Vel, affixum scilicet cruce.

^o Id est, in sepulchro siue inter mortuos, iuxta Hebraismum.

^p Vel, meis.

^q Vel, resipisci.

Acta

zetur unusquisque uestrum nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim [facta est] promissio, & filii uestris: & omnibus qui longe sunt, quoscunq; aduocauerit Dominus Deus noster. Alijsq; uerbis plurimis testificabatur, & exhortabatur [eos,] dicens: Seruemini a natione ista prava. Qui ergo libenter acceperunt sermonem eius, baptizati sunt: & accesserunt in die illo animae, circiter ter mille.. Continuo autem perseverabant in doctrina apostolorum, & communicatione, & fractione panis, & precationibus. Obortus est autem omni animae timor: multaque prodigia & signa per apostolos aedebantur. Omnes autem, qui credebant, erant coniuncti, & habebant omnia communia. Possessionesq; & substantias uendebant, a cœdiis debant illa omnibus, prout cuique opus erat. Et quotidie perdurantes unanimiter in templo, & frangentes per singulas domos panem, simul sumebant cibum, cum exultatione & simplicitate cordis, laudantes Deum, & gratiosi apud totum populum. Dominus autem addebat, qui salui fierent quotidie congregationi.

CAP. III.

A. Simul autem Petrus & Ioannes ascendebant in templum, ad horam prectionis nonam. Et quidam uir, qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is quum uidisset Petrum & Ioannem ingresuros in templum, rogabat, ut eleemosynam acciperet. Defixis autem in eum oculis, Petrus cum Ioanne dixit: Aspice nos. At ille intendebat oculos in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non est mihi, quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & ambula. Et adprehensa manu eius dextera, erexit eum. Protinus autem consolatae sunt plantæ illius aetali. Et exiliens stetit, & ambulabat, intravitq; cum illis in templum, inambulans & saliens, ac laudans Deum. Et uidit eum totus populus ambulantem, ac laudantem Deum. Agnoueruntq; illum, quod ipse esset is, qui ad eleemosynam sederat ad speciosam portam templi. Et impleti sunt admiratione & stupore super eo, quod contigerat illi. Quum teneret autem qui sanatus fuerat claudus, Petrum & Ioannem, cocurrerit totus populus ad eos in porticu, quæ appellatur Solomonis, stupefactus. Quo uiso, Petrus respondit ad populum: Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostrarum virtute aut pietate effecerimus, ut hic ambularet Deus Abraham, & Isaac, & Jacob, Deus patrum nostrorum glorificauit filium suum Iesum, quem tuos tradidistis, ac negastis in conspectu Pilati, cum ille iudicasset esse absoluendū. Vos autem sanctum & iustum negastis, & postulauitis, ut uirum homicidiam donaret uobis, auctorem uero uitæ interfecisti, quem Deus suscitauit a mortuis: cuius nos testes sumus, & per fiduciam nominis eius hunc, quem uidetis ac nostis, confirmauit nomen ipsius: & fides, quæ per eum est, dedit ei integratem istam, in conspectu omnium uestrum. Et nunc fratres, scio quod per ignorantiam id feceritis, sicut & principes uestri. Deus autem, quæ prænunciauerat per os omnium prophetarum suorum, Christum passurū, impleuit hoc pacto. Resipiscite igitur, & couertimihi, ut deleantur peccata uestra: ut ueniant tempora refrigerationis a conspectu Domini, & mittat eum, qui ante prædicatus est uobis, Iesum Christum, quem loquutus est Deus per os omnium sanctorum suorum prophetarum ab ævo. Nam Moses quidem patribus dixit: Prophetā suscitabit uobis Dominus Deus uester de fratribus uestris, mei similem. Audietis eum, iuxta omnia quæcunq; loquutus fuerit uobis. Futurum est autem, ut omnis anima, quæ non audierit prophetā illum, exterminetur a populo. Quin & oēs prophetæ a Samuele, ac deinceps quotquot loquuti sunt

Matth. 27, c
Marc 15, b
Luc. 22, c
Ioan. 18, g

* Vel, genere isto.
* Id est, homines.
* Id est, homini.
* Vel, facultates.
* Vel, gratulatione.
* Vel, habentes gratiam.
* Vel, stipem.
* Vel, stipem.
* Parvus, al. niagor.
* Vel, stipem.
* Vel, potentia.
* Alij pro iacobis legisse uidentur quicq;, id est, potestate.
* Vel, prodidisti.
* Vel, consolidauit.
* Vel, paenitentia facti aut iure prioris.

Petrus cum Ioanne in templum ascendens eum sanat, qui ab utero matris claudus fuerat. Populo autem ad miraculum concurrenti salutis mysteriū per Christum exponit, ingratiudinem illorum accusans & pertinetiam ab illis postulans.

* Id est, uenire posint ab enim modum potestiale constituit. Ut ueniāt scilicet uobis, id est, obueniant, que quidem iam uenerunt quod ad Christum attinet: nondū autem uenerunt uobis quatenus cū non admittitis: uel, ut ueniant, scilicet die nonuisimo.

* Id est, refocillationis à peccatis, et ira dei. * Id est, à deo patre qui dator est salutis per Christum. A conspectu domini, Hebraismus est, pro ab ipso domino.

* Id est, patiatur uobis ex saluti uestræ missum esse. Nam etiam si missus sit, uobis tamē perinde est ac si missus non esset, quando cum per fidem non recipitis: uel, ut mittat etiam uobis et saluti uestræ in die nonuisimo: uel, ut mittat per prædicationem nostram. Nā ita mox sequentia uidentur postulare exponendum.

* Alij legunt, ne excepit ouivō, id est, præparatum.

* Hebraismus est, id est, omnis homo, siue omnes mortales.

sunt, etiam annunciauerunt dies istos. Vos estis filii prophetarum, ac^a Testamenti, quod pactus est Deus cum patribus nostris, dicens Abrahæ:^b Et in semine tuo benedictionem consequentur omnes familiae terræ. Vobis primum Deus, postquam suscitauit filium suum Iesum, misit eum benedicente uobis, dum unusquisque uestrum conuertat se à malitiolis studijs suis.

CAP. IIII.

LOquentibus autem illis ad populum, praesto fuerunt illis sacerdotes, ac^b praefectus templi, & Sadducæi, moleste ferentes, quod docerent populum, & annunciarient nomine Iesu resurrectionem ex mortuis: & iniecerunt eis manus, deruntq[ue] [eos] in custodiam in crastinum. Nam erat iam uespera. Multi uero eorum, qui audierant sermonem, crediderunt: & factus est numerus uirorum circiter quinq[ue] milia. Euenit autem postero die, ut congregarentur principes eorum, & seniores, & scribæ Hierosolymis, & Annas princeps sacerdotum, & Caiaphas, & Ioannes, & Alexander: & quotquot erant de genere pontificio. Cumq[ue] statuerint eos in medio, interrogabant: Qua potētia, aut quo nomine fecistis hoc uos? Tunc Petrus repletus spiritu sancto, dixit eis: Principes populi, & seniores Israëlis, si nos hodie examinamur de eo, quod bene fecerimus homini infirmo, quo modo iste saluti restitutus sit, notum sit omnibus uobis, & toti populo Israël, quod per nomen Iesu Christi Nazareni, quem uos crucifixisti, quem Deus suscitauit à mortuis, per hunc iste adstat coram uobis sanus. Hic est lapis ille, qui reiectus est à uobis ædificantibus, qui factus est caput anguli: nec est in alio quoquam salus. Neq[ue] enim aliud nomen est sub cœlo datum inter homines, in quo oporteat nos saluos fieri.

Videntes autem Petri in dicendo libertatem ac Ioannis, compertoq[ue] quod homines essent illiterati, & idiotæ, admirabantur, & agnoscebant eos, quod cum Iesu fuissent: hominem autem uidētes stantem cum eis, qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere. Iussis autem illis è concilio secedere, conferebant inter se, dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Nam conspicuū signum æditum esse per eos, omnibus habitantibus Hierosolymis manifestū est: nec possumus inficiari. Sed ne amplius diuulgetur in populum, minaciter interminemur eis, ne posthac loquantur nomine hoc ulli hominū. Et accersitis illis, edixerunt, ne omnino loquerentur, neq[ue] docerent sub nomine Iesu. At Petrus & Ioannes respondentes, dixerūt eis: An iustum sit in conspectu Dei, uos potius audire, quam Deum, iudicare. Non enim possumus, quæ uidimus & audiuiimus, non loqui. At illi additis minis, dimiserunte eos, nihil inuenientes, qua ratione punirent eos, propter populum: quia omnes glorificabant Deum super eo quod acciderat. Annos enim habebat amplius quadraginta homo, in quo æditum fuerat signum istud sa nationis. Dimissi autem, uenerunt ad suos, & renunciauerunt quæcumq[ue] ipsis principes sacerdotum & seniores dixerāt. Quibus illi auditis, unanimiter sustulerunt uocem ad Deum, dixerūtq[ue]: Domine, tu es ille Deus, qui fecisti cœlū & terrā, mareq[ue] & oīa que eis cōpræhenduntur, qui per os Dauid serui tui dixisti: Quare tremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterūt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christū eius. Conuenerunt enim uere aduersus sanctum filium tuum Iesum, quem unxisti, Herodes simul & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israël, ad faciendum quæcumq[ue] manus tua, & consilium tuum prius decreuerat, ut fierent. Et nunc Domine, inspice minas eorum, & da seruis tuis, ut cum omni fiducia loquantur sermonē tuū: manū tuam porrigendo in hoc, ut sanatio, et signa, & miracula ædantur per nomē sancti filii tui Iesu. Et cum orassent illi, motus est locus, in quo erant congregati: & repleti sunt omnes spiritu sancto. Et loquebantur sermonem Dei libere. Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam aliquid eorum, quæ possidebat, proprium esse dicebat, sed erant illis omnia com-

^aFiliū testamenti, Hebraismus est, id est, capaces testamenti, siue pacti.

^bId est, felicitatem.

^aId est, felicitatem pollicentem; uel, felicitate donantem uos.

Petrus & Ioannes capi sacerdotum concilio listuntur, coram quibus Christi causam agunt in trepide, & minus multitas acceptis dimittuntur. Discipuli preces ad deum fundunt. Vendunt possessiones suas militi, in et quos & Ioses Barabadas numeratur.

^aVerbi interpretatio ne, à malitijs, uel pruitatibus suis.

^bVel, superuenerūt.

^bSpaniæ, praefectus est, nā strategiæ præfecturas uocari dicit Plinius 1. c. cap. 9. 4.

^cVel, posuerunt.

^dVel, qua uirtute.

^eVel, dijudicamur: uel, uocamur ad rationem.

^fVel, per quid.

^fVel, salutem conseruare.

^gVel, miraculum.

^bVel, etiā atq[ue] etiam interminemur. Nam minis minemur, est Hebraismus.

ⁱGræca perinde sonant ac si dicas, ne ueliam uocem æderet de Iesu, uel ne hiscerent, &c.

^aPuer, pro seruo, Græcismus est.

^bId est, in concilium congregati sunt: uel, consipauerunt.

^cAlij rāb legunt, id est, populus.

^dId est, potentia, iuxta Hebraismum.

^eVel, cum fiducia.

Acta

^aVel, souebat omnes
illos.
^bVel, uendebant et.

^cFilius consolationis,
id est, homo plenus so-
latij. Hebraismus est.
^dVel, uenundato illo
attulit, &c.

Ananias propter frau-
dem referunt precij ex-
animis corruit. Per mul-
ta apostolorum miracu-
la Christiana fides pro-
pagatur. Apostoli autem
carceribus inclusi libe-
rantur per angelum. Et
cū concilio sacerdotum
sisterunt Gamalielis
consilii seruatur, cœliq;
urgis deum celebrant.

^eVetus interpres in
paup legisse uidetur,
id est, tentauit.

^fVel, ut inedacio cir-
cumuenires spiritum
sanctum, & per frau-
dem reperiueras.

^gManens tibi manea-
bat, epitas est mor-
ris Hebraici.

^hVel, quare concepi-
sti corde tuo.

ⁱVel, amouerunt.

^jHebraismus est, pro-
compellauit autem
eam: uel, intelligitur
eam prius dixisse ali-
quid.

^kVel, ad ostium adfunt.

^lVel, ministerio. Per
manus enim, Hebrais-
mus est.

^mVel, cum summa fa-
de: uel, fidelißime.

ⁿVide cap. 4. a

^oVel, futurum esset:
uel, qui nam factum
esset hoc.

^pPrecepto precepia-
mus, Hebraismus est.

^qId est, conferre in
nos inuidia necis ho-
minis istius: uel, inten-
dere nobis periculum
ob cædem eius.

^rId est, necē, & effu-
sum sanguinem: uel,
penas ob effusum eū.

^smunia. Et magna potentia reddebant apostoli testimonium resurrectionis Domini Iesu, gratiaq; magna aderat omnibus illis. Neq; enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum, aut ædium erant, uidentes, adferebant precia eorum quæ uendita fuerant, & ponebant ad pedes apostolorū. Distribuebatur autem singulis, prout cuiq; opus erat. Iosés uero qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est, filius consolationis, Leuites, Cyprius genere, quum haberet agrum, uenundidit eum, & attulit precium, posuitq; ad pedes apostolorum.

CAP. V.

^AIr autem quidam, nomine Ananias cum Saphira uxore sua, uendiderat posse sessionem, & sibi referuarat de precio, cōscia etiam uxore sua: & allatam partem aliquam, ad pedes Apostolorum posuit. Dixit autē Petrus: Anania, quur impleuit Satanás cor tuum, ut mētireris spiritui sancto, & fraudares de precio agric. Nónne omnino tibi manebat, & uenundatus in tua erat potestate? Quare induxisti in animum tuum rem istam: Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autē Ananias hæc uerba, collapsus expirauit. Et ingruit timor magnus in omnes, qui audierunt hæc. Cum surrexisserent autem iuuenes, collegerunt eum, elatūq; sepelierunt. Intercessit autem fermè horarum trium interuallū, cum uxor quoq; ipsius nesciens, quod acciderat, introiuit. Respōdit autē ei Petrus: Dic mihi, num tanti agrum uenidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus autē ait ei: Quur consiprasti inter uos, ut tentaretis spiritum Domini? Ecce, pedes eorum, qui sepelierunt uirum tuum, sin foribus, & efferent te. Confestim autem concidit ad pedes eius, & expirauit. Ingressi autem iuuenes, repererunt illam mortuam: & elatam sepelierūt iuxta uirum suum. Et ingruit timor magnus in uniuersam congregationem, & in omnes qui audiebanthæc. ^bOpera autem apostolorum ædebat signa, ac miracula multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis. Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis: sed magnificabat eos populus. Imò uero accrescebat credentium Domino multitudo uirorum simul & mulierum, ita, ut in plateas exportarent ægros, & ponerent in lectulis & grabbatis, ut uenientis Petri uel umbra obumbraret aliquem illorum. Conueniebat autem & multitudo uicinarum ciuitatum Hierosolymam, adferens ægros, ac uexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Exortus autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, quæ est factio Sadducæorū, repleti sunt æmulatione: & iniecerunt manus in apostolos, dederūtq; eos in custodiam publicam. Sed angelus Domini per noctem aperuit ianuas carceris, eductisq; illis, dixit: Ite, & stantes loquamini in templo ad populū, omnia uerba uitæ huius. Illi uero quū hæc audissent, intrauerunt diluculo in templum, ac docebant. Cum aduenisset autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt conciliū, & uniuersum seniorum ordinem filiorum Israhel, miseruntq; ad carcerem, qui eos adducerent. Quū autem uenissent ministri, nec reperissent eos in carcere, reuersi nunciū attulerunt, dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes foris stantes ante ianuas: quum aperuissimus autem, nemine intus inuenimus. Ut autem audierunt hos sermones & sacerdos & præfectus templi, ac pontifices, ambigebant de illis, quid nam sibi uellethoc. Adueniens autē quidam, renunciauit eis: Ecce, uiri, quos posueratis in carcerē, sunt in templo, stantes ac docentes populū. Tunc abiit præfectus cum ministris, & adduxit illos sine ui. Timebant enim populū, ne lapidarentur. Et quum adduxissent illos, statuerūt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens: Nónne etiam atq; etiam præcepimus uobis, ne doceretis sub nomine isto? Et ecce, repletis Hierosolymam doctrina uestra, & uultis intendere nobis sanguinē hominis istius. Respondens autē Petrus & apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo magis, quam hominibus.

hominibus. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem uos ^a interemistis, suspensum in ligno. Hunc, principem & seruatorem Deus exaltauit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israeli, remissionē ^b peccatorum: & nos sumus ei testes ^c horum, quæ dicimus, insuper autē & sp̄ritus sanctus, quē dedit Deus obedientibus ipsi. Illi autem cum hæc audissent, dissecabantur: & consultabant, ut interficerent eos. Surgens autem quidam in concilio pharisæus, nomine Gamaliel, legis docttor, in precio habitus apud uniuersum populum, iussit, ut paulisper secederet fr̄as apostoli. Dixit ^d illis: Viri Israelitæ, attēdite uobisipsis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies extitit Theudas, dicens: Se esse aliquem, cui adhæsit numerus uirorum circiter quadringentorū, qui occisus est: & omnes, ^e qui credebant ei, dissipati sunt, & redacti ad nihilum. Posthunc extitit Iudas Galilæus in diebus ^f descriptionis, auertit ^g populum multum post se, & ipse perīit: & omnes, quotquot paruerant ei, dispersi sunt. ^h Et nunc dico uobis, abstinetе ab hominibus istis, & sinite illos. Quoniam si ex hominibus est cōsilium, aut opus hoc, dissoluetur: sin ex Deo est, non potestis dissoluere, nequando ⁱ & Deo repugnare reperiamini. Huic uero assensum est, & cum aduocasset apostolos, cæsis præcepérunt, ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quod digni habiti essent, qui pro nomine eius contumelia adficerentur. Et quotidie in templo, & domesticatim non cessabant docere, & annunciare Iesum Christum.

CAP. VI.

IN diebus autem illis, crescente numero discipulorum, ortum est murmur ^a Graecistarum aduersus Hebræos, eò quod ^b despicerentur in ministerio quotidiano uiduæ ipsorum. Cæterum duodecim illi, quum iussissent adesse multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est commendabile, ut nos derelicto sermone Dei, ministrēmus mensis. Circumspicite ergo fratres, uiros ex uobis ^c spectatæ probitatis septem, plenos spiritu sancto & sapientia, quibus delegabimus hoc negotiū. Nos uero precationi, & administrando sermoni incumbemus. Et placuit his sermo ^d toti multitudini, & elegerunt Stephanum, uirum plenum fide ac spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum proselytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu apostolorum, & quum orassent, imposuerunt eis manus. Et sermo Dei crescebat, ac multiplicabatur numerus discipulorum Hierosolymis ualde: multaq; turba sacerdotum obediens fidei. Porro Stephanus plenus fide ac fortitudine ædebat miracula, & signa magna in populo. Exorti sunt autem quidam è synagoga, quæ adpellatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & Cilicum, & Asianorum, disputantes cum Stephano, nec poterant resistere sapientiæ & spiritui, quo loquebatur. Tunc subornarunt uiros, qui dicerent: Audiuimus eum dicentem uerba impie contumeliosa in Mosen ac Deum. Commoueruntq; ^b populum, & seniores, & scribas, atq; inuadentes corripuerunt eum, & adduxerunt in cōcilium, staueruntq; falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui uerba impie contumeliosa, aduersus hunc sanctum locum, & legem. Audiuimus enim eum dicentem: Iesus Nazarenus ille demolietur locum hunc, & mutabit instituta, quæ tradidit nobis Moses. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, uiderunt faciem eius, tanquam faciem angeli.

CAP. VII.

Dixit autem princeps sacerdotum: Num hæc ita se habent? At ille ait: Viri fratres & patres, audite. Deus ^a gloriæ uisus est patri nostro Abrahæ, cū esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charrhan, & dixit illi: ^b Exi è terra tua, & è cognatione tua: & ueni in terram, quamcunq; monstrauero tibi. Tunc egredius è terra Chaldæorum, habitauit in Charrhan. Et inde, postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram hanc, in qua uos nunc habitatatis. Et

^a Proscriptio, id est, uiolenta manu occiditis.

^b Verbi interpretatione, uerborū istorum: quod posset iuxta Hebraismum interpretari rerum istarum.

^c Vel, circumspicte consultate apud uos.

^d Vel, qui parebat ei.

^e Vel, professionis.

^f Et, pro itaq; : iuxta Hebraismum.

^g Rōm. 1, id est, hostes dei aut deo rebelles.

^h οὐρανος, i.e. significat in singulis domibus, sed quod vulgo dicitur, p.r domos, uel, de domo in domum, uel etiā, domi.

ⁱ Vel, leto nūcio pre dicare.

Cū inter Grecos murmur orietur propter neglectas ipforum uiduas apostoli septem delectis uiris ministrandi officiis delegant. Inter quos Stephanus cum multa ligna edidisset, captus sacerdotum concilii sicutur & uolata legis Moiseos accusatur.

^a Id est, Iudeorum qui extra regionem Iudei caminati, lingua Graeca & peregrinante batur: q.d. Graecis tantum Iudeorum.

^b Vel, negligenter.

^c Ans, talc ut placere, laudari, et commendari queat. Vetus interpres sensum magis respiciens transludit, Non est æquum.

^d Proscriptio, id est, bono testimonio probatos.

^e Coram tota multitudine, Hebraismus est. Iōn. 4, alij legerūt, διάνεια.

^f Veteris Latini codices hec non habent, quare Graecorum adiectum esse uideatur.

^g Vel, vulgo.

^h Hebraismus est, pro deus glorioſus.

Stephanus causam diligens coram sacerdotum concilio ostendit, Deo si dem non ceremonias plæcere, qui entam cum sanctis conuertatus sit sine tabernaculo. Quare se in locum sanctum & deum nihil deliquerisse. Multum autem illi obstreperibus Iudeis lapidibus obruit.

Acta

⁶Vel, possessionem,
uxta Hebraismum.

ⁱVel, posteros eius in
colas fore.

^cId est, puniam, ex ul-
tiscar: iuxta Hebra-
ismum.

^eHypallage est He-
breus familiaris, id-
est, circumcisionem pa-
cti, id est, que esset si-
gnum pacti. Vel, pa-
ctu circumcisionis, pa-
riphrastice, id est, cir-
cunctionem.

^fAlii legunt ἵτοι, id
est, sic, scilicet circum-
cisum.

^sVel, Et in secundo,
scilicet descensus in

Aegyptum.

^bHebraismus est, pro-
eo quod fortasse Latini-
nus diceretur, cū ca-
pitibus τοις. siue quod
minus Latine uulgo
dicitur, cum personis

75.

ⁱId est, opera ipsius:
uel, per ministerium
ipsius: uel, ipso inter-
prete et internūcio.
Nā hæc omnis signi-
fican Hebreis γνῶν.
id est, per manum.

^fVerbi interpretatio-
ne, uisus est ab illis.
^lVel, pugnantibus.

^mEt, pro ergo, iuxta
Hebraismum.

ⁿVerbi interpretatio-
ne, per manum ange-
li. Sc̄a Hebrainus
est. Nam Hebrei ma-
num uocat quicquid
uice instrumenti est,
et medij ad aliquid
conficiendum, siue a-
nimatum id sit, siue
inanimum: adeoq;
per manū angelī nū
aliud est, quam per
angelum.

^oλόν, αλ. λόγια, id est,

eloquia uel oracula.

non dedit illi ^bhæreditatem in ea, ne uestigium quidē pedis: & repromisit illi eānt se daturum possidendam, & semiñ eius post ipsum, cum non haberet filiū. Lo-
quutus est autem Deus sic: semen eius fore inquilinum in terra aliena, futurumq; Gen. 15.6.8
ut illud seruitute premerent & male tractarent annis quadringentis. Et gentem, cuicunq; seruierint, iudicabo ego, dixit Deus. Et post hæc exhibunt, & seruient mihi in loco hoc. ^tTradiditq; illi testamentū circumcisionis. * Atq; hic genuit Isaac, Gen. 17.8
& circūcidit eum die octauo. ^tEt Isaac [genuit] Jacob, & Jacob [genuit] duodecim patriarchas. ^tEt patriarchæ inuidia moti, Joseph uendiderunt in Aegyptum, Gen. 17.8
Aderatq; ei Deus, qui eripuit eum ex omnibus afflictionibus eius: & dedit ei gra-
tiam, & sapientiam apud Pharaonem regem Aegypti. ^tEt constituit eum præfe- Gen. 41.8
ctum Aegypto, totiq; domui suæ. * Inuasit autem fames in uniuersam terram Gen. 42.2
Aegypti & Chanaan, & afflictio magna: nec inueniebant alimenta patres nostri. Cum audisset autem Jacob, esse frumenta in Aegypto, misit patres nostros pri-
mum. ^tCumq; iterum misisset eos, agnitus est Joseph à fratribus suis: & innotuit Gen. 45.8
Pharaoni genus Joseph. Misso autem nuncio Joseph, accersiuit Jacob patrem suum, Gen. 46.2
omnemq; cognitionem suam, ^bcum animabus septuaginta quinq;. ^tEt descendit Gen. 49.4
Jacob in Aegyptum, defunctusq; est ipse, & patres nostri: & translati sunt in Sy-
chem, positiq; sunt in sepulchro, ^tquod emit Abrahā precio argenti à filijs Emor, Gen. 50.6
filij Sychem. * Quum autem adpropinquaret tempus promissionis, de qua iu-
rauerat Deus Abrahæ, creuit populus, & multiplicatus est in Aegypto, donec ex-
ortus est aliis rex, qui non nouerat Joseph. Hic circumueniens genus nostrū, ad-
flxit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne foetus essent uitales. ^tEo-
dem tempore natus est Moses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mēsibus
in domo paterna. Expositū autem illum, sustulit filia Pharaonis, & educauit eum
sibi uice filij. Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum, eratq; potens fa-
ctis & dictis. ^tVt autem ei expletum est quadraginta annorum tempus, subiit
cor eius, ut inuiseret fratres suos, filios Israel. Et cum uidisset quendam iniuria ad-
fici, defendit eum, & ultus est uicem eius, qui adfligebatur, cælo Aegyptio. Existi-
mabat autem, intelligere fratres suos, Deum per manum ipsius dare salutem illis.
At illi non intellexerunt. Et in sequenti die superuenit illis litigantibus, & re-
digebat eos in concordiam, dicens: Viri, uos fratres estis, quur uos inuicem affici-
tis iniuria: Cæterum is, qui iniuriam faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis
te constituit principem ac iudicem nobis: Num interficere me tu uis, quemadmo-
dum interfecisti heri Aegyptum? Fugit autem Moses ad dictum hoc, & peregre
habitauit in terra Madian, ubi genuit filios duos. ^tEt exactis annis quadraginta
ta, uisus est illi in deserto montis Sina, angelus Domini in flammeo incēdio rubi.
Moses autem ut conspexit, admiratus est uisum. Porrò, cum accederet ut inspiceret,
facta est ad eum uox Domini: Ego [sum] Deus patrum tuorum, Deus Abra-
ham, & Deus Isaac, & Deus Jacob. Tremefactus autem Moses, non audebat inspi-
cere. Dixit autem illi Dominus: Solue calciamētam pedum tuorum: locus enim
in quo stas, terra sancta est. Vidi, uidi, inquam, afflictionem populi mei, qui est in
Aegypto, & gemitum eorum audiui: & descendit, ut eripiā eos. ^mEt nunc ueni-
to, & mittam te in Aegyptum. Hunc Moses, quē negauerunt, dicentes: Quis
te cōstituit principem & iudicem, hunc, [inquam], Deus principem & redempto-
rem misit per interpretem angelū, qui uisus fuit illi in rubo. ^tHic eduxit illos, ac-
dens miracula & signa in Aegypto, & in rubro mari, & in deserto, ^tannis quadra-
ginta. Hic est Moses, qui dixit filijs Israēl: * Prophetam suscitabit uobis Dominus
Deus uester è fratribus uestris, similem mei, illum audietis. ^tHic est, qui fuit in con-
gregatione in solitudine, cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum pa-
tribus nostris, qui accepit sermonem uiuum, dandum nobis; cui noluerunt obe-
dire

Exod. 32.2 Heb. 8.2 Exod. 25.4 Heb. 8.2 Exod. 25.4 Heb. 8.2 Exod. 25.4 Heb. 8.2

dire patres nostri, sed repulerunt, & auersi sunt corde suo in Aegyptum, dicentes ad Aaron: ^tFac nobis Deos, qui præcedant nos. Mosi enim huic, qui eduxit nos è terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Et uitulum fecerunt in diebus illis, obtuleruntqz hostiā simulachro, & lætabantur operibus manuum suarum. ^b Conuertit autem se Deus, & ^a tradidit eos ad colendum militiam cœli, sicut scriptum est in libro prophetarum: ^tNum uictimas & hostias obtulisti mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? ^cEt suscepistis tabernaculum Moloch, et sydus Dei uestri Rempham, figuram, quas fecistis ad adorandum eas. ^d Et transferam uos ultra Babylonem. Tabernaculum testimonij fuit patribus nostris in deserto, sicut constituerat is qui ^t loquebatur cum Mose, ut faceret illud secundum formam, quam uiderat. ^e Quod & intulerunt, qui successerunt patres nostri, cum Iesu in possessionem gentium, quas expulit Deus à conspectu patrum nostrorum, usqz ad tempora ^f David, qui natus est gratiam apud Deum: & petz ut inueniret tabernaculum Deo Iacob. ^g Solomon autem ædificauit illi ædem. Sed excelsissimus ille non in templis manufactis habitat, sicut propheta dicit: ^tCœlum mihi sedes [est:] terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi? dicit Dominus. Aut quis locus quietis meæ [est:] Nónne manus mea fecit hæc omnia? Duri ceruice, & incircūcisi corde & auribus, uos semper spiritui sancto resistitis, sicut patres uestri, ita & uos. Quem prophetarum non sunt persequuti patres uestri? Et occiderunte eos, qui prænunciabant aduentum iusti illius, cuius uos nunc proditores & interfeciores extitistis: qui accepistis legem iuxta præscripta angelorum, nec seruastis. Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, & frendebant dentibus suis in eum. Ipse autem ut qui esset plenus spiritu sancto, intentis in cœlum oculis, uidit gloriam Dei; & Iesum stantem à dextris Dei. Et ait: Ecce, uideo cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Exclamantes autem uoce magna, continuerunt aures suas: & impetu fecerunt unanimiter in eum, eiectuqz eum è ciuitate lapidabant. Ac testes deposuerunt uestimenta ad pedes adolescentis, qui uocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum inuocâtem, ac dicentem: Domine Iesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus clamauit uoce magna: Domine, ne statuas illis peccatum hoc. Et cum hoc dixisset, obdormiuit.

VIII.

Saulus autem consenserat in necem eius. Orta est autem illo die persequitio magna aduersus ecclesiam, quæ erat Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Curauerunt autem unà Stephanum uiri religiosi, & adideruntqz planctum magnum super eo. Saulus uero deuastabat ecclesiam, ^b domesticatim se inferens, & trahens uiros ac mulieres tradebat in custodiam. Illi igitur dispersi diuerse abierunt annunciantes sermonem. Philippus autem peruenit in ciuitatem Samariæ, ac prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his, quæ à Philippo dicebantur unanimiter, auscultantes & uidentes signa quæ ædebat. Spiritus enim immundi è multis, qui ab illis tenebantur, exibant, clamantes uoce magna. Multi autem paralytici & claudi sanati sunt. Et ortum est gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam, nomine Simon, ante in ea ciuitate artem exercuerat magicam, ac gentem dementauerat Samariæ, dicens, se esse quempiam magnum: cui auscultabant illi tam parui quam magni, dicentes: Ille est potentia Dei illa magna. Auscultabant autem ei, propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Quum uero credidissent Philippo prædicanti euangeliū de regno Dei, deqz nomine Iesu Christi, baptizabantur uiri simul ac mulieres. Simon autem & ipse credidit: & quum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidensqz potentia facta & signa quæ ædebaruntur, stupens admirabatur. Cum autem audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioan-

^a Hebraismus tamen hic esse uidetur, pro rursum autem deus tradidit eos, &c. ^b Id est, permisit eos colere.

^c Et, pro lmo: iuxta Hebraismum, in quo Et est uice multarum coniunctionum.

^d Et, pro ideo. ^e Id est, preceperat: uel, designarat aut de scriperat.

^f Vel, quod ex intulerunt exceptum patres nostri, &c. Id est quasi p manus ipsis traditum.

^g Qui ex Iosue dicitur. ^h vel, cum subigerent & superaret gentes.

ⁱ Vcl, mandata: id est, eo modo quo tradita uobis est à deo per angelum interpretē & prophetas legatos eius. Nam itam propheta dicunt angelum, id est, uerbum ejus.

^A Dum Stephanus lugente fideles Saulus ecclesiam uastat. Philippus euangelium Samaria prædicat, ad quæ apostoli profecti spiritum sanctum impetrant fidelibus. Simonis magi auaritia notaatur. Philippus Eunuchus regine Aethiopum in re de Christiana institutio baptizatur.

^b Vel, planctuqz; magno prosecuti sunt eum.

^c Vel, per singulas domos intrans.

^d Vel, miracula.

^e Verbotenus, à minimo usqz ad maximū.

kkk

Acta

nem: qui cum descendissent, orauerunt pro ipsis, ut acciperent spiritum sanctum: Non dum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomen Christi Iesu. Tunc imponebant manus super illos, accipiebantque spiritum sanctum. Cum uidisset autem Simon, quod per impositionem manuum

d apostolorum daretur spiritus sanctus, obtulit eis pecunias, dicens: Date & mihi potestatem istam, ut cuicunque imposuero manus, accipiat spiritum sanctum. Petrus autem dixit ei: Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunias parari. Non est tibi pars, neque fors in hoc negotio: cor enim tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, an forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Imbutum enim felle amaritus dinis, & colligatione iniquitatis video te esse. Respondens autem Simon, dixit:

E Precemini uos pro me ad Dominum, nequid eueneriat in me horum, quae dixistis: Et illi quidem testificati, & loquuti sermonem Domini, reuersi sunt Hierosolymam: & multis oppidulis Samaritanorum annunciant euangelium. Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens: Surge, & uade Meridiem uersus, ad viam, quae descendit ab Hierosolymis, ad [ciuitatem] Gazam: ea est deserta. Et cum surrexisset, profectus est, & ecce, uir Aethiops, eunuchus, praefectus Candaces reginae Aethiopum, qui praeerat uniuersae gazae eius, qui uenerat adoratus Hierosolymam: & reuertebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad cur-

^aVt potius, nisi quis
mibi praeuerit?

^bVel, genus eius.

^cRepertus est, Hebra
ismus est.
^dVel, pertransiens
predicabat, &c.

^ePaulus Damascum pe-
tens Christianos capiu-
tus a domino prosterni-
tur, et ab Ananias bapti-
zatus. Christo nomen
dat. Iudeorum autem in
fidiis in spora de muro
destitutus eripitur. Hiero-
solymis etiam cedere co-
gitur persecutorum lau-
tiae. Petrus Aeneas para-
lyticu medetur, Dorca-
dam defundat uite re-
stituit, et apud Simonem
coriarium loppo diuersa-
tur.

^fId est, in ea via Pos-
set etiam iuxta He-
braismum intelligi,
eiusfecte.

^gVel, inter profisci-
endum uero.

^hCivili sunt qui noui-
tate aliquius rei alto-
nisi reddunceret.

rum istum. Cum accurrisset autem Philippus, audiuit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit: Intelligis ne quae legis? At ille ait: Quoniam enim possim? ⁱNisi aliquis dux uiae mihi fuerit: Rogauitque Philippum, ut ascenderet, sederetque secum. Argumentum autem scripturæ, quam legebat erat hoc: ^jTanquam ouis ad occisi-
nem ductus est, & sicut agnus coram tendente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ipsius, iudicium eius sublatum est. Generationem autem eius quis enarrabit: Quoniam tollitur de terra uita eius. Respondens autem eunuchus Philip-
po, dixit: Obscro te, de quo propheta dicit hoc, de se, an de alio quopiam?
Cum autem adaperuisset Philippus os suum, exorsus à scriptura ista, euangelio
prædicauit illi Iesum. Dum autem proficiscebantur per viam, uenerunt ad quan-
dam aquam. Et ait eunuchus: Ecce, aqua, quid uetat quo minus baptizer? Dixit au-
tem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens, ait: Credo filium Dei
esse Iesum Christum. Et iussit listi currum: ac descenderunt ambo in aqua, Philip-
pus simul & eunuchus, & baptizauit eum. Cum autem ascendissent ex aqua, spiri-
tus Domini rapuit Philippum: nec amplius uidit eum eunuchus. Ibat enim per
viam suam gaudens. Philippus autem ^kcomparuit Azoti, & ^lobeyendo prædicabat
euangelium ciuitatibus cunctis, donec ueniret Cæfaream.

CAP. IX.

^mSaulus autem adhuc spirans minas & cædem aduersus discipulos Domini,
accessit ad principem sacerdotum, & petiit ab eo epistolas, [quas perferret] Da-
mascum ad synagogas: ut si quos inuenisset eius ⁿuiae, seu uiros seu mulieres, ui-
nos duceret Hierosolymam. Porro itinere faciendo contigit, ut adpropinquaret
Damasco. Et subito circumfulguravit eum lux è cœlo, collapsusque in terram, audi-
uit uocem dicentem sibi: Saul, Saul, quid me persequeris? Dixit autem: Quis es Do-
mine? Dominus autem dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Durum est tibi
contra stimulos calcitrare. Ille tremens & stupens, dixit: Domine, quid me uis fa-
cere? Cui Dominus: Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi, quid te opor-
teat facere. Viri autem illi, qui erant ei comites itineris, stabant attoniti, audi-
entes quidem uocem, sed neminem uidentes. Surrexit autem Saulus à terra, aper-
tisque oculis suis, neminem uidebat, sed manu ducentes illum, introduxerunt Da-
mascum. Et erat tribus diebus non uidens: ac non comedit, neque bibit. Erat au-
tem qui

tem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, dixit^c illi per uisum Domini: Anania. Et ille ait: Ecce me Domine. Cui Dominus: Surge, & uade in uicum qui uocatur Rectus, & quare in domo Iudæ Saulum, nomine Tarsensem. Ecce enim orat. Et uidit per uisum uirum, Ananiam nomine, introeuntem, & impo- nentem sibi manum, ut uisum reciperet. Respondit autem Ananias: Domine, c audiui ex multis de uiro hoc, quantis malis afficerit sanctos tuos Hierosolymæ. Et hoc loco habet potestatem à principibus sacerdotum, uinciendi omnes, qui in- uocant nomen tuum. Dixit autem ei Dominus: Vade, quoniam^b organum ele- ctum est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, ac filijs Is- rael. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias, & introuit in domum, & imponens ei manus, dixit: Saul frater, Dominus misit me, qui uisus est tibi in uia, qua ueniebas, ut uisum recipias, & im- plearis spiritu sancto. Et confestim deciderunt ab oculis eius, quasi squamæ, & ui- sum recepit: & surrexit, ac baptizatus est. Cum^c cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot. Et^d continuo in synagogis prædicabat Christum, quod is esset filius Dei. Stupebant autem omnes, qui [eum] audiebant, ac dicebant: Nonne hic est ille qui^e grassaba- tur Hierosolymis in eos, qui inuocabant nomen istud? & huic a causa uenit, ut ui- ctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damasci, affirmans, & quod is esset Chris- tus. Exactis autem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi consilium, ut illum occiderent. Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum. Adseruabant^f por- tas die ac nocte, ut eum interficerent. Cum accepissent autem eum discipuli nocte, per murum demiserunt, submittentes in sporta. Cum autem Saulus tuerisset^g Hierosolymam, tentabat se iungere discipulis: & omnes timebant eum, non cre- dentes esse discipulum. Barnabas autem adpræhensum illum duxit ad apostolos, ac narrauit illis, quomodo in uia uidisset Dominum, quod^h loquutus esset ei, & quomodo Damasci libere locutus esset nomine Iesu. Et erat cum illis, ac uerbabæ- tur Hierosolymis, cum fiducia loquens nomine Domini Iesu. Loquebaturⁱ, & disputabat aduersus Græcistas. Illi uero quarebant occidere eum. Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum. Igitur ecclesiæ quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem, & ædificabantur, uersantes in timore Domini: & cōsolatione spiritus sancti mul- tiplicabantur. Factum est autem, ut Petrus, dum peragraret per omnes, deue- niret etiam ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Reperit autem ibi hominem quen- dam, nomine Aeneam, annis iam octo decubentem in grabbato, qui erat para- lyticus. Et ait illi Petrus: Aenea, sanet te Dominus Iesus Christus, surge, & sterne- tibi ipsi. Et continuo surrexit, & uiderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ, & Assarone, qui conuersi sunt ad Dominum. Ioppæ autem fuit quædam disci- pulæ, nomine Tabitha, quæ interpretata, dicitur Dorcas. Hec erat plena bonis o- peribus, & eleemosynis, quas præstabat. Euenit autem in diebus illis, ut per infir- mitatem moreretur. Quam cum lauissent, posuerunt in coenaculo. Cum autem ui- ci na esset Lydda Ioppæ, ac discipuli audissent Petrum esse in ea, miserunt ad eum [duos uiros] rogatum, ne grauaretur uenire usq; ad ipsos. Cum exurrexisset^j autem Petrus, uenit cum illis. Et cum aduenisset, duxerunt illum in coenaculum: & circumsteterunt illum omnes uiduæ flentes, & ostendentes tunicas uestesq;, quas faciebat, cum esset cum ipsis, Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus positis genibus, orauit, & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa ape- ruit oculos suos, uisoq; Petro, resedit. Data autem illi manu, erexit eam: & cum uo- casset sanctos ac uiduas, exhibuit eam uiuam. Id autem innotuit per totam lop-

^b Vas electionis dixit
more Hebraico, pro
homine selectissimo
et preclarissimo.

^c Vel, qui expugna-
bat aut uastabat.

^d Vel, confutabat.

^g οὐαὶ τοῖς αὐτῶν, ἀνθ-
ρώποις καὶ ἐκνοενόμο-
νοι, εἶτα τοῦτο μετὰ
ιντράς εἰς εξίες, εἰτε.
Merus est Hebraï-
mus.

^b Vel, sanat. Nā lāra-
tam indicatiū modi
est, quā coniunctiū.

Acta

pen, & crediderunt multi in Dominum. Euenit autem dies multis maneret loppae apud Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

Vir autem quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicebatur Italica, religiosus ac timens Deum cum tota domo sua, præstans eleemosynas multas plebi, precansque Deum semper. [Is] uidit per uisum manifeste, fermè hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se, dicentemque sibi: Cornelius. At ille intuens eum, ac timore correptus, dixit: Quid est Domine? Dixit autem illi: Orationes tuæ, & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo. Et nunc mitte uiros loppen, & accerse Simonem, qui cognominatur Petrus. Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus iuxta mare. Hic dicet tibi quid te oporteat facere. Cum autem discessisset angelus, qui loquebatur Cornelio, uocauit duos famulos suos, & militem religiosum, ex his qui illi inserviebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos loppen. Postridie uero facientibus illis iter, & adpropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora domus, ut oraret circa horam sextam. Coepit autem esurire, & appetebat cibum. Parantibus autem illis, ingruit in eum mentis excessus, & uidet cœlum apertum, ac descendens ad se uas quoddam, uelut linteum magnum, quatuor extremitatibus adligatum, submitti è cœlo in terram, in quo erant omnia quadrupedia teræ, bestiæque, & reptilia, & uolatilia cœli. Et facta est uox ad eum: Surge Petre, macta, & uescere. Ait autem Petrus: Nequaquam Domine, quia nunquam edi quicquam commune, aut immundum. Et uox rursus secundò [perlata est] ad eum: Quæ Deus purificauit, tu communia ne dixeris. Hoc autem factum est tertio. Et rursus receptū est uas in coelum. Et dum apud se hæsitaret Petrus, quidnam sibi uellet uisum, quod uidisset, ecce, uiri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, præsto fuerunt ad ianuam. Et euocato quopiam, interrogabant, an Simon, qui cognominaretur Petrus, illuc hospitaretur. Petro uero cogitante de uiso, dixit ei spiritus: Ecce, uiri quærunt te: surge itaque, & descende, & uade cum eis, nihil hæsitans, propterea quod ego misi illos. Cum descendisset autem Petrus ad uiros qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce, ego sum ille quem quæratis. Quæ cauſa est propter quam uenistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, uir iustus, ac timens Deum, & testimonium habens ab uniuersa gente Iudeorum, oraculo admonitus est ab angelo sancto, ut accerseret te domum suam, & audiaret te loquentem. Intrò uocatos igitur eos, recepit hospitio. Sequenti uero die Petrus profectus est cum illis, & quidam ex fratribus loppensibus comitati sunt eum. Postridie uero introierunt Cæsaream. Porro Cornelius expectabat illos, conuocatis cognatis suis, ac necessarijs amicis. Porro autem cum introiret Petrus, obuiam progressus ei Cornelius, ac procidens ad pedes, adorauit. Petrus uero erexit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum. Et colloquens cum illo, intrauit, & offendit multos qui conuenerant, dixitque illis: Vos scitis non esse fas uiro Iudeo, coniungi aut accedere ad alienigenam. Sed mihi ostendit Deus, ne quem communem, aut immundum dicerem hominem, quapropter & citra contradictionem ueni accersitus. Interrogo ergo, quam ob cauſam accersistis me? Et Cornelius ait: Die abhinc quarto usque ad hanc horam sedebam iejunus, & hora nona precabar domini mei, & ecce, uir stetit ante me in ueste splendida, & ait: Cornelius, exaudita est precatio tua, & eleemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt apud Deum. Mitte ergo loppen, accersitum Simonem, qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarum iuxta mare, qui simul atque uenerit, loquetur tibi. Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti qui adueneris. Nunc ergo omnes nos teste Deo adsumus, ut audiamus omnia, quæcumque tibi præcepta sunt à Deo. Aperiens autem Petrus os, dixit: In ueritate depræhendo,

Rom. 2. b
Gal. 2. b
Ephes. 5. b
Col. 3. 4

A Cornelius centurio aget iussu Petri accersit, qui & ipsi ante uisum à deo oblata ne gentes aspernetur institutus.

Hinc Cornelio & familiæ ipsius Euangeliū annunciat. Hi autem spiritu sancto accepto baptizantur.

^a Vel, pius & religiosus erga deum.

^b Id est, subierunt me moriam dei.

^c Et, pro itaq; Hebrei smus.

^d Id est, qui apparet ei, & continuo presto erant.

^e Vel, super dominum.

^f vel, angulis.

^g Id est, omnigena.

^h Vel, ueſtibulum.

ⁱ Græcus habet: Sed surge, &c.

^j Verbi interpretatio ne, & audiret uerba à te.

^k Vel, incunctanter.

^m οὐκον, ἀλλαγὴν, id est, eram.

ⁿ Vel, in domicilio meo.

^o Vel, cōſcio deo. Verbi interpretatione, in conspectu dei.

^p Vel, re ipsa: uel, re uera.

quod non sit personarum respectus apud Deum, sed in omni gente, qui timet ipsum, & operatur iustitiam, is acceptus est illi. ^a Sermonem, quem misit Deus filius Israel, euangelio annuncians pacem per Iesum Christum (Hic est omnium Dominus) ipsi nostis, sermonem diuulgatum in tota Iudea, exortum à Galilaea (post baptismum, quod prædicauit Ioannes) Iesum illum Nazarenum, ut unixerit eum Deus spiritu sancto, & uirtute, ^b qui obambulauit benefaciendo, & sanando omnes oppressos à diabolo: quoniam Deus aderat illi. Et nos testes sumus omnium quæ gessit & in regione Iudeorum, & Hierosolymis, quem occiderunt suspensum in ligno. Hunc Deus suscitauit tertio die, & exhibuit eum, ut manifestus fieret, non toti populo, sed testibus prius ad hoc delectis à Deo nobis, qui comedimus & bibimus unum cum illo, posteaquam resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis, ut prædicaremus populo, ac testificaremur ipsum esse illum, qui constitutus est à Deo iudex uiuorum ac mortuorum. Huic ^c omnes prophetæ testimonium ferunt, quod remissionem peccatorum accepturus sit per nomen eius, quisquis crediderit in eum. Adhuc loquente Petro uerba hæc, ingruit spiritus sanctus in omnes, qui audiebant sermonem. Et obstupuerunt hi, ^d qui ex circuncisione generere credebant, quotquot uenerant cum Petro, quod & in gentes donum spiritus sancti effusum esset. Audiebant enim illos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respōdit Petrus: Num quis prohibere potest, quo minus aqua baptizentur hi, qui spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et iussit eos baptizari nomine Domini. Tunc rogauerunt eum, ut remaneret aliquot dies. CAP. XI.

Avdierunt autem apostoli & fratres, qui erant in Iudea, etiam gentes receptabant cum illo, ^e qui erant ex circuncisione, dicentes: Ad uiros præputium habentes introisti, & cibum sumpsisti cum illis. Petrus autem exorsus rem, exposuit illis ordine, dicens: Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi ^f raptus extra me, uisum, descendens uas quoddam, cœu. linteum magnum, quatuor extremitatibus, demissum è coelo, & uenit usque ad me. In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & uidi quadrupedia terræ, & bestias, & serpentes ac uolucres coeli. Audiui auitem & uocem dicentem mihi: Surge Petre, macta & uescere. Dicebam autem: Ne quaquam Domine, quia nihil commune, aut immundum unquam introiuit in os meum. Respondit autem mihi uox rursum è coelo: Quæ Deus mundauit, tu ne ^g communia dixeris. Idq; accidit tertio, & rursum omnia subducta sunt in cœlum. Et ecce, extemplo tres uiiri præsto aderant ad ædes, in quibus eram, è Cæsarea ad me missi. Dixerat autem mihi spiritus, ut proficerer cum illis, nihil hæsistans. Porro comitati me sunt & sex fratres hi. Et ingressi sumus in domum uiiri, isq; retulit nobis, ut uidisset angelum domi suæ, qui adstitisset & dixisset sibi: Emitte uiros Ioppen, & accerse Simonem, cognomento Petrum, qui tibi ^h ea dicturus est, per quæ serueris & tu, & uniuersa domus tua. Cum autem exorsus essem sermonem, ingruit spiritus sanctus in illos, quemadmodum & in nos initio. Veniebat autem in mentem uerbi Domini, ut dixisset: ⁱ Ioannes quidem baptizauit aqua, cæterum uos baptizabimini spiritu sancto. Proinde, si par donum dedit illis Deus, atque nobis, quum credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram, qui possem prohibere Deum? His autem auditis, obticuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Igitur & gentibus Deus pœnitentiam concessit ad uitam. Et illi quidem, qui dispersi fuerant ab afflictione, quæ orta fuerat ob Stephanum, peruerserunt usque ad Phœnicen & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem illum, nisi solis Iudeis. Erant autem quidam ex eis, uiiri Cyprij & Cyrenenses, qui quum introissent Antiochiam, loquebantur ad Græcistas, per euangelium annunciantes Dominum Iesum. Et manus Domini aderat eis, mul-

^a Cōsentientibus Gre
corū distinctionibus,
sic foret hic locus in
terpretandus. Quæ
sermonem misit filius
Israel, euangelio anni
cians pacem per Ies
sum Christum, is est
omniū dominus. Vos
scitis editū uerbum
in tota Iudea, exortū
à Galilea. &c.
^b ut ipso ad ipsi
sōs, al. is.
^c Vel, diaboli poten
tia et tyrannie pref
sos.

^d Verbi interpretatio
ne, qui ex circuncis
ione credebant.
^e Vel, exorsus est: uel
ecepit dicere: iuxta
Hebraismum.
^f Verbi interpretatio
ne, Num aquā proh
bere potest quisquam
quo minus baptizen
tur, &c.

Petrus eo nomine ac
cusatus quod ad gentes
introiueret se se defendit.
Mutitur Antiochij Bar
nabas, ubi fidèles primo
Christianorum nomen
accipiunt. Iisdem etiam
Agabus propheta famē
futuram prænunciat.
^g id est, circuncisi uel,
socij circuncisionis.
^h Vel, excusus mēte.

ⁱ Verba: sed Hebrais
mus est, pro, res.

^j vide cap. 6. 4
^k Id est, potentia:

Acta

cusq; numerus recepta fide conuersus est ad Dominum. Peruenit autem fama ad aures ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, de his: & miserunt Barnabā, ut iret usq; Antiochiam. Qui, cum eò peruenisset, & uidisset gratiam Dei, gauisus est: & horabatur omnes, ut¹ proposito cordis perseuerarent adhærere Domino. Nam erat uir bonus, ac plenus spiritu sancto, & fide. Et accessit multa turba Domino. Profectus est autē Barnabas Tarsum, ut quæreret Saulum: quem quū inuenisset, perduxit Antiochiam. Accidit autem, ut annum totum consuetudinem agerent cum ea^b congregatione, docerentq; turbam multam: & discipuli nuncuparentur primum Antiochiæ, Christiani. In his autem diebus deuenerunt ab Hierosolymis prophetæ Antiochiam, surgensq; unus ex eis, nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in toto orbe: quæ & accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem, prout cuiq; suppetebat, proposuerunt^c subsidium mittere habitantibus in Iudæa fratribus; quod & fecerunt, ^dmittentes ad seniores^e per Barnabam & Saulum.

CAP. XII.

Eodem autem tempore iniecit Herodes rex manus, ut adfligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem id gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere & Petrum (erant autem dies azymorum,) quem cum etiam adprehendisset, coniecit in carcerem, traditum quatuor quaternionibus militum adseruandum, uolens post pascha producere eum populo. Petrus itaq; seruabatur in carcere. Cæterum precatio siebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites, uinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce, angelus Domini adstitit, & lumen resulpsit in domicilio, percussioq; latere Petri, excitauit eum, dicens: Surge uelociter. Et exciderunt catenæ de manibus eius. Dixit autē angelus ei: Praecingere, & subliga soleas tuas. Quod cum ita fecisset, dicit illi: Indue uestimentū tuum, & seque re me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat rem ueram esse quod siebat per angelum, sed putabat se uisum uidere. Cum autem præterissent primam ac secundam custodiā, uenerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem, quæ ultero aperta est eis. Cumq; exissent, processerunt uicum unum, & continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio uere quod emiserit Dominus angelum suum, & eripuerit me ē manu Herodis, & ex omni expectatione plebis Iudæorum: req; perpensa uenit ad domum Mariæ, matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, & orantes. Quum pulsasset autem Petrus ostium uestibuli, processit puella, ut subauscultaret, nomine Rhode. Et ut agnouit uocem Petri, præ gaudio non aperuit uestibulum, sed intro currens, renunciauit, stare Petrum ante uestibulum. At illi dixerunt illi: Insanis. Illa autem affeuerabat rem sic se habere. At illi dicebant: Angelus eius est. Petrus autem perseuerabat pulsans. Cum autem aperuissent, uiderunt eum: & obstupuerunt. Cum autem mota manu significasset eis, ut tacerent, narrauit illis, quomodo Dominus eduxisset ipsum ē carcere. Dixit autem: Renunciate Iacobo & fratribus hæc. Et egressus, abiit in alium locum. Porro ubi diluxit, erat turbatio non parua inter milites, quidnam accidisset Petro. Herodes autem cum resquisisset eum, nec inuenisset, examinatis custodibus, iussit eos abduci: cumq; descendisset à Iudæa Cæfaream, [ibi] commoratus est. Herodes autem bellum animo agitabat in Tyrios & Sidonios. At illi unanimiter uenerunt ad eum, & persuaso Blasto, qui præerat cubiculo regis, petebant pacem: eò quod aleretur regio ipsorum ē ditione regia. Statuto autem die, Herodes uestitus ueste regia, sed in tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Vox Dei, & non hominis. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eò quod non tribuisset glo-

^aVel, prop̄ō corde.
^bVel, & facta est ac efficio multa turba domino.

^aVel, ecclesia.
^bIacobus, id est ministeriu, vocat. Submis nistrat enim qui ne cessaria suppeditat.
^cVel, cum misserentur.
Ip̄r manum, Hebra iſmus est, nū aliud si grificans quam, per.

^aHerodes Iacobum gla dio occidit, & Petru in carcere coniçit, qui lib eratur ab angelio. Rex autē Tyriis & Sidoniiſ infelix placatur, & cum diuinos honores sibi uē dicat, à uermibus contus uitam finit.

^aVel, affirmabat.
^bVel, instabat pulsando.

^aVel, quo nam deu nisset Petrus.

^bVel, postquam qua stionem habuit decu stodibus.

Alij, infensus erat. Æpopo: H̄v aut signifi cat bellum nondū in dictum animo mediari.

set gloriam Deo: & erosus à uermibus, expirauit. Porrò sermo Domini augebat, ac multiplicabatur. Barnabas autem & Paulus reuersi sunt Hierosolymam, expleto ministerio, adsumpto & Ioanne, cui cognomen erat Marcus. XIII.

Erant autem quidam Antiochiae, in ea quae ibi erat ecclesia, prophetæ ac doctores, Barnabas & Simō, qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Manaen, qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus. Cum autem illi opera rentur Domino, ieiunarentque, dixit spiritus sanctus: Segregate iam mihi Barnabā & Saulum in opus, ad quod accesserunt eos. Cumque ieiunassent & orassent, impossueruntque eis manus, dimiserunt. Igitur hi quidem emissi à spiritu sancto, abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprum. Et cum essent Salamine, annunciant sermonem Dei in synagogis iudeorum. Habebant autem & Ioannem ministrum. Et peragrata insula usque ad Paphum, inuenierunt quandam Magum, pseudoprophetam, iudeum, cui nomen erat Bariesu: qui erat apud proconsulem Sergium Paulum, uirum prudentem. Hic accessit Barnaba & Saulo, desiderabat audire sermonem Dei. Resistebat autem illis Elymas Magus (sic enim interpretandum est nomen eius) quærens auertere proconsulē à fide. Saulus autem, qui idem Paulus, repletus spiritu sancto, intentis in eum oculis, dixit: O plene omni dolo, & omni uersutia, fili diaboli, inimice omnis iustitiae, non desines inuertere uias Domini rectas. Et nunc, ecce, manus Domini intentata tibi, & eris cæcus, non uidens solē usque ad tempus. Et confestim ingruit in eū caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat, qui se manu ducerent. Tunc proconsul, cu uidisset quod acciderat, credidit, admirans de doctrina Domini. Cum autem à Papho soluisset Paulus cum comitibus, uenerunt Perga Pamphyliæ. [†] Ioannes autem digressus ab eis, resuersus est Hierosolymam. Cæterum ipsi peragratis regionibus, à Perga uenerunt Antiochiam Pisidiæ: & ingressi synagogam die sabbatorum sederunt. Post lectiōnem autem legis ac prophetarum, mandata dederunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si est uobis in animo sermone exhortari populum, dicite. Cum surrexisset autem Paulus, [†] mota manu [silentio indicito] ait: Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite. Deus populi huius, delegit patres nostros, & populum in altum extulit, quem essent incolæ in terra [†] Aegypti: * brachioque sublimi eduxit eos ex ea, & circiter quadraginta annorum tempus mores eorū sustinuit in deserto. Ac deletis gentibus septem in terra Chanaan, [†] sorte distribuit eis terræ eorum. * Et post hæc annis circiter ^{*} quadringentis quinquaginta dedit iudices usque ad Samuelem prophetam. [†] Et exinde postulauerunt regem. Deditque eis Deus Saul, filium David, ut esset rex, cui testimonium reddens, dixit: Inueni David, filium lessive, uirum secundum cor meum: qui ^m operam dabit per omnia uoluntati meæ. Huius est semine Deus, ita ut promiserat, produxit Israeli seruatorē Iesum, cum ante prædicasset Ioannes ^m præuentu introitus eius baptismum pœnitentiæ Israeli. Cum autem conficeret Ioannes cursum, dixit: [†] Quem me arbitramini esse? Non sum ego [ille], sed ecce, uenit post me, cuius non sum dignus soleam pedū soluere. Viri fratres, filii generis Abrahæ, & qui inter uos timet Deum, tuobis sermo salutis huius missus est: Qui enim habitabat Hierosolymis, & principes eorū, cū ignorarent illū, & uoces prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, cōdemnato eo impleuerunt, [†] & nulla causa mortis inuenta, petierunt à Pilato, ut interficeret illū. Quicunque consummasset omnia, quæ de eo scripta erant, depositū de ligno, posuerunt in monumetu. Deus autem suscitauit eū à mortuis, [†] qui uisus est per dies multos his, qui simul ascenderat cum eo à Galilæa Hierosolymam: qui sunt testes eius apud populum. Et nos uobis per euangeliū annunciamus, Deum eā repromissionē, quæ patribus facta est, impleisse liberis illorū nobis, resuscitato Iesu. Sicut & in Psalmo ^p secundo

^f scilicet, accessione bns.

^a Paulus & Barnabas sibi segregari iuber spiritus, qui in Paphum delegati uerbum annunciant et à Paulo Elymas magus exceperunt. Hinc in Antiochiam Pisidiæ profecti euangelio prædicante sed iudeorum seditione pulsi puluerem pedū in illos excutient.

^b Vel potius, qui fuerat unā cum Herode tetrarcha edicatus.

^b Barnabas, non est sacris sacrificare: sed quodvis munus excepti publicum aut sacrum, siue id fiat sacrificando, siue precando, siue modis alijs: quod Launi uocant alium ret oportet.

^c paduanus propensio nem animi significat ad quodvis factus patrandum.

^d Hebraismus est, id est, qui deditus es dabo.

^e Et, pro ergo. Hebraismus. super te.

^f Si npi rps raudoy Graeca locutio, idcm significat scī Paulum dixisset solum.

^g Vel, si quibus de rebus est uobis exhortatus populus. Verbi interpretatione: Si est in uobis sermo exhortationis ad populum, &c. Sed hoc Hebraismum respicit.

^h Scilicet, ab exitu terre Aegypti.

ⁱ Vel, qui mibi corda est.

^j Mvcl, qui facit omnes uoluntates meas.

^k Ante faciem introitus, Hebraismus est.

^l Quid si sic, Quem me arbitramini esse,

non sum ego: sed Ecce.

^m Sed consensu codicium distinguunt eos scripsi, qui in contextu est:

ⁿ Et rura non ponitur initio pro trivio, nisi quod in sacris sepe negligitur Greccatione.

^o Quæquam alij Graeci codices habent apollo, id est primo, Hispania tamen editio dicitur, id est, secundo legit.

Acta

Scriptū est: ^{Psal. 12. b} **F**ilius meus es tu, ego hodie genui te. Quod aut̄ suscitauit eum à mortuis, iam non amplius reuersurum in corruptionem, ita dixit: ^{Esa. 55. b} **D**abo uobis sancta David fidelia. Ideo & in alio [Psalmo] dicit: ^{Psal. 15. 4.} Non permittes, ut sanctus tuus uideat corruptionem. Nam David quidem postquam suæ ætati inseruiuit, consilio Dei dormiuit: & adpositus est ad patres suos, uiditq; corruptionem. At is quem Deus suscitauit, non uidit corruptionem. Notum igitur sit uobis uiri fratres, quod per hunc uobis remissio peccatorum annūciatur: & ab omnibus, à quibus non potuistis per legem Moysi iustificari, per hunc, omnis qui credit, iustificatur. Videte ergo, ne eueniat uobis, quod dictū est in prophetis: ^{Reg. 3. b} **V**idete contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego in diebus uestris, quod neutiquā credatis, si quis enarret uobis. Egressis autem è cœtu ludæis, rogabant gentes, ut sequenti sabbato uerba illa sibi fäcerent. Soluto autem cœtu, sequuti sunt multi ludæi, & religiosi proselyti Paulum ac Barnabā, qui alloquentes suadebant eis, ut perseverarent in gratia Dei. Sequenti uero sabbato, penè uniuersa ciuitas conuenit ad audiendum sermonem Dei. Videntes autem turbas ludæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebātur, reclamantes, ac loquentes blasphemias. Tunc sympta fiducia Paulus ac Barnabas, dixerunt: ^{Esa. 49. b} **V**obis oportebat primum loqui sermonem Dei, sed quoniam repellitis illum, & indignos uos iudicatis æterna uita, ecce, cōuertimur ad gentes: sic enim nobis præcepit Dominus: ^Constitui te lucem gentium, ut sis salus uosq; ad extēnum terræ. Audientes autem hæc gentes, gaudebant, & glorificabant sermonem Domini: & crediderunt, quotquot erant ordinati ad uitam æternā. Diuulgabatur autem sermo Domini per uniuersam regionem. Iudæi uero extimulauerunt mulieres religiosas & honestas, & primos ciuitatis: & excitauerunt persequutionē in Paulum ac Barnabam, eieceruntq; eos de finibus suis. ^At illi excusso puluere pedum suorum in eos, uenerunt Iconium. Porro discipuli replebantur gaudio, & spiritu sancto.

CAP. XIII.

E Venit autem Iconij, ut simul introirent in synagogam Iudæorum, & loquerentur sic, ut crederet Iudæorum simul & Græcorū copiosa multitudo. Qui uero increduli erant ludæi, concitauerunt, & deprauarunt animos gentium aduersus fratres. Multum igitur temporis exegerunt libere loquentes præsidio Domini, qui testimonium perhibebat sermoni gratiæ suæ: dabatq; ut signa, & miracula æderentur ministerio eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis, et aliij quidem stabant à ludæis, aliij uero ab apostolis. Cum autem factus esset impetus gentium, pariter & Iudæorum, una eum principibus suis, ut uim adferrent, ac lapidarent eos, re intellecta, confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiectam regionem: ibiq; prædicabant euangelium. Et quidam uir Lystris, inuolidus pedibus sedebat, claudus ab utero matris suæ, qui nunquam ambulauerat: hic audiuuit Paulum loquentē. Qui intuitus eum, & uidens eum fide esse præditum fore, ut saluus fieret, dixit magna uoce: ^b Surge in pedes tuos rectus. Et exiit, ambulabatq;. Turbæ uero cum uidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt uocem suam, Lycaonicè dicentes: ^Dij specie hominum descenderunt ad nos. Et uocabant Barnabam louem, Paulum uero Mercurium: quod is esset antistes sermonis. Sacerdos autem louis, qui erat ante ciuitatem illorum, tauros & coronas ad uestibula adferens, cum turbis uolebat sacrificare. Quod ubi audierunt apostoli; Barnabas & Paulus, consciissi uestibus suis, se intulerunt in turbam, clamantes ac dicentes: Viri, quur ista facitis? Nos quoq; eisdem, quibus uos, obnoxij sumus malis homines, per euangeliū docentes uos, ut ab istis uanis cōuentaminis ad Deū uiuum, ^a qui creauit coelū & terrā, & mare, & omnia quæ eis cōprenendūtur; qui præterius ætatibus sinebat oēs gētes cōsuere institutis suis. ^{Apoc. 14. b} **Q**uando non

^a Id est, decursus fætatio
etatis sue.

^b Vel, opatus sum.
^c Vel, synagoga.

^d Greca sonant quasi
dicas, intermedio siue
intercurrente sabbato.

^e Vel, emulatione:
uel, indignatione.
^f Vel, libere locuti.

^g Paulus et Barnabas la
tiorum tumultu exiun
turi. ^hIconij. ⁱPaulus Ly
bris. ^jIudæi sanas et libi
tas. ^kUeros prob
ber. ^lUero iudeis. ^mUero
Iudæi. ⁿUero apud
Iudæos. ^oUero
etiam & inuitatos pres
erentes. ^pAntiochij cum
Barnabas reueruntur.
^q Vel, opera eorum:
uel, per ipsos. Nisi per
manus eorum, He
brajmus est.

^q Additur hic in edi
tione Hispana eoi nō
sunt, in antiquari tēxupis
innotescit, id est, tibi di
co, in nomine domini
Iesu Christi, &c.

^r Vel, dux.

^s Vel, cum attulisset.
^t Attulserunt, & uer, id
est, uoluerunt.

^u Vel, inficiuerunt.

^v Prodi uis suis, He
brei. ^w Uer, pro, uti
litas. ^x Uer, suo
miserere, & misericordia.

^y Psal. 145. 2
^z Psal. 9 c
^{aa} Apoc. 14. b

^{a. Cor. ii. 8} non experte testimonij seipsum esse sinebat, ut qui se præberet beneficū, de cœlo nobis dans pluuias, ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra. Ethæc dicentes, uix compescuerunt turbas, ne sibi immolarent. ^b Superuenient autem ab Antiochia & Ikonio Iudæi, qui cum persualissent turbis, ac ^c Paulum lapidassent, extraxerunt eum è ciuitate, existimantes illum mortuū esse. Cum autem circundedissent eum discipuli, surrexit, & intravit ciuitatē. Ac postero die, profectus est cum Barnaba Derben. Quūq; euangeliū annunciaffsent ciuitati illi, D discipulosq; adsciuiiffsent multos, reuersi sunt Lystram, & Iconiū, & Antiochiam, confirmantes animas discipulorū, exhortantesq; ut perseuerarent in fide: & quod per multas afflictiones oporteat nos intrare in regnū Dei. Et cum suffragijs creasent illis ^d per singulas ecclēsias presbyteros, precatiōq; essent cum ieiunijs, cōmen- dauerunt eos Domino, in quem crediderant. Per agrataq; Pisidia, uenerunt in Pamphyliam: cumq; loquuti essent sermonē Pergæ, descendenterunt [in urbem] At- taliam, & inde soluerunt Antiochiam, ^e unde erant commissi gratiæ Dei, in opus quod compleuerunt. Cum autem uenissent, & congregassent ecclesiam, retulerūt quæcunq; gessissent Deo iuuante: quodq; aperuisset gentibus ostiū fidei. Com- morati sunt autem illic multum temporis cum discipulis. C A P. X V.

^f Gal. 5. 2 **E**t quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres: ^g nisi circuncidamini A secundum morem Mōsi, non potestis salutem consequi. Cum orta ergo sedi- tio, & disceptatio esset non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex illis, ad apostolos ac presbyte- ros Hierosolymam, super hac quæstione. Illi ergo deduci ab ecclesia pertransibāt Phœnicen & Samariam, narrantes conuersionem gentiū: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autem uenissent Hierosolymam, suscepiti sunt ab ecclesia, & ab apostolis ac presbyteris: annunciaueruntq; ^h quæcunq; gessissent Deo iuuante eos. ⁱ Exorti sunt autem quidam è secta phariseorū, qui crediderant, B dicentes: Quod oporteret circuncidere eos, ac præcipere ut seruarent legē Mōsi: conueneruntq; apostoli ac presbyteri, ut dispicerent de hoc negotio. Quū au- tem magna disceptatio extitisset, surrexit Petrus, & dixit eis: Viri fratres, uos sciz- tis, quod iam inde ^j antiquitus Deus inter nos elegit, ut per os meū audirent gen- tes uerbum euangeliū, crederentq;. Et qui nouit corda Deus, testimonium præ- buit illis, ^k dans illis spiritum sanctum, sicut & nobis: nihilq; discreuit inter nos & illos, quum fide purificauerit corda illorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, ut imponatur iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, ne- que nos, portare potuimus? Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos c saluos futuros, quemadmodum & illi. Tacuit autem tota multitudo, & audiebāt Barnabam ac Paulum, narrantes quæcūq; Deus adidisset signa & miracula inter gentes per ipsos. Et postquam conticuissent, respondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me. Symeon narrauit, quemadmodū Deus primum uisitauerit, ut sumeret ex gentibus populum in nomine suo: & huic consonant uerba propheta rum, sicut scriptum est: Post hæc reuertar, ac rursus ædificabo tabernaculum Da- uid, quod collapsum est, & diruta eius instaurabo, & erigā illud: ut requirant, qui reliqui sunt homines, Dominum, & omnes gentes, ^l super quas inuocatum est no- men meum, dicit Dominus, qui facit hæc omnia. Nota à saeculo sunt Deo omnia hæc opera sua. Quapropter ego censeo, non obturbandū esse illis, qui ex gentibus conuertuntur ad Deū: sed scribendum ad eos, ut abstineant se ab inquinamentis simulachrorū, & scortatione, & suffocato, & sanguine. Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet, qui ipsum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur. Tunc ^m placuit apostolis, & senioribus cum tota ecclē- sia, delectos ex se se uiros mittere Antiochiam, cum Paulo & Barnaba, Iudam

^b In Hispana editione sic legitur, Diapibora τον οὐρανόν καὶ τὸ οὐρανόν πάντα, id est, Ceterū cum illic uer- sarentur et docerēt, superuenerunt.

ⁿ Vel, p. 53 per ecclē- sias.

^o Vel, seniores.

^p Verbi interpretatio- ne, quæcunq; gessis- set deus cu ipjs. Sed est Hebraismus pro eo quod posuimus in contextu.

^q Antiochenis quidā le- gē Mōsis obtrudere co- nantur. Consultā de ea te apostoli & quid Anti- ochenos facere deceat per litteras indicatur. Grauis in Paulū et Bar- nabam obitorum conten- tio.

^r Quæcunq; deus fe- cisset cum illis. Hebre- ijmus est.

^s Vel, surrexerunt.

^t De sermone hoc. He- braismus est.

^u Vel, ab antiquis die- bus.

^v Vel, sermonem aut predicationem.

^w Vel, ad imponēdum.

^x Verbi interpretatio- ne, super quas inuoca- tum est nomē meum super ipsas. Sic enim pronomen repetitur more Hebraico.

^y Vel, uisum est, aut de- cretum est.

Acta

Hebraismus, pro eo
quod est, per illos.

¶ Vel, subuententes.

Hispana editio hic
inserit, ut ea per hanc
translatoe inveniatur, in quo
nihil, id est, que
cunque uobis fieri non
uult, nec uos alijs se
cite.
¶ Vel, multis uerbis.

¶ Vel, cœbat, aut ea
quum iudicabat eum,
qui defecisset, &c.
non assumere.
Overbi interpretatio
ne, facta est igitur ex
acerbatio.
¶ Vel, commendatus.

Paulus Timotheum an
te circumcisum assumit.
Deinde in Macedoniam
uocatur per visionem. Phi
lipps agens Lydiam mu
litem in fide Christi in
struit, Pythonis spiritu
expellit. Propter quod
factum uirgis casus in
carcerem cum suis con
iicitur. Terramotu autem
carceris iamue aperiu
tur, et eiulde custos Chri
sti fidem recipit. Hinc a
vinculis liberantur.
¶ Vel, commendabat
eis decretorum obser
uationem.

¶ Vel, pretrifffent.

cognomento Barsabā & Silam, uiros primarios inter fratres, missis per manum
eorum his scriptis. Apostoli & presbyteri, & fratres, his qui sunt Antiochiæ,
& in Syria, & in Cilicia, fratribus, qui sunt ex gentibus, Salutem, Quoniam audi
uimus, quod quidam è nobis egressi, turbauerunt uos uerbis, labefactantes ani
mas uestras, iubentes uos circuncidi, & seruare legem, quibus non mandauera
mus. Visum est nobis unanimiter congregatis, delectos uiros mittere ad uos, cum
dilectis nostris Barnaba & Paulo, hominibus, qui exposuerunt animas suas pro
nomine Domini nostri Iesu Christi, Misimus ergo ludam & Silam, qui & ipsi uer
bis uobis referant eadem. Visum est enim spiritui sancto, ac nobis, nequid am
plius imponeremus uobis oneris, quam haec necessaria, uidelicet, ut abstineatis ab
his, quae sunt immolata simulachris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à
quibus si conseruaueritis uosipso, bene facietis. Valete. Illi ergo dimissi uene
runt Antiochiam, & congregata multitudine, reddiderūt epistolam. Quam cum
legissent, gauisi sunt propter consolationem. Iudas autem & Silas, quum essent &
ipsi prophetæ, sermone copioso adhortati sunt fratres confirmaueruntq;. Com
mōrati autem illuc aliquantum temporis, dimissi sunt cum pace à fratribus ad apo
stolos. Visum est autem Silam manere ibidem. Paulus uero & Barnabas demora
bantur Antiochiæ, docentes, & euangelio annunciantes, cum alijs etiam cōplu
gribus, sermonem Domini. Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabā Paulus:
Reuersi iam, uisitemus fratres nostros per omnes ciuitates, in quibus annunciaui
mus sermonem Domini, quomodo se habeant. Barnabas autem consuluit, ut ad
sumerent & Ioannem, cognomento Marcum. Paulus autem nolebat cum qui de
fecisset ab ipsis ex Pamphylia, nec issit cum eis in opus, adiungere. Orta est igitur
acris disceptatio, ut alter ab altero seiungeretur: & Barnabas quidem adsumpto
Marco, nauigaret in Cyprum, Paulus uero allesto Silam, profectus est, cormissus
gratiæ Dei à fratribus. Perambulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans eccl
eias.

CAP. XVI.

A P Eruerunt autem Derben & Lystram, & ecce, discipulus quidam erat ibi, nomine
Timotheus, filius cuiusdam mulieris Iudeæ, fidelis, cæterū patre Græco. Huic
testimonium bonum reddebant, qui Lystris erant, & Iconi, fratres. Hunc uoluit
Paulus secum profici: & adsumptum circuncidit eum propter Iudeos, qui erant
in illis locis. Sciebant enim omnes, patrem eius Græcum esse. Cum autem pertran
sirent ciuitates, tradebant eis seruanda decreta, quae erant ordinata ab apostolis
& presbyteris, qui erant Hierosolymis. Itaq; ecclesiæ confirmabantur fide, &
abundabant numero quotidie. Cum peragrassent autem Phrygiam, & Galati
cam regionem, ueritiq; essent à spiritu sancto loqui sermonem in Asia, profecti in
Mysiam, tentabant Bithyniam uersus profici, & non permisit eos spiritus.
Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem: & uisum per no
stem Paulum apparuit. Vir Macedo quidam stabat, & deprecabatur eum, ac dice
bat: Profectus in Macedonia, succurre nobis. Ut autem uisum uidit, statim quæ
siuimus profici in Macedonia, certi facti, quod uocasset nos Dominus, ad
euangelizandum eis. Cum soluissemus igitur à Troade, recto cursu contendimus
Samothracen, & postero die Neapolim, & inde Philippos, quae est prima partis
Macedoniæ ciuitas, colonia. In eadem autem urbe diebus aliquot commoraba
mur. Et die sabbatorum egressi sumus è ciuitate, iuxta flumen, ubi solebat esse
precatio, & sedentes loquebamur mulieribus, quae conuenerant. Et quædam mu
lier nomine Lydia, purpurarum uenditrix, ciuitatis Thyatirorum, colens Deum,
audiuit: cuius cor Dominus aperuit, ut intenderet his, quae dicebantur à Pau
lo. Cum autem baptizata esset, & domus eius, deprecata est, dicens: Si iudica
stis, me fidem Domino esse, introite in domum meam, & manete; & adegit nos.
Accidit

Accidit autem euntibus nobis ad precationem, ut ^c puella quædam, habens spiritum Pythonis, occurreret nobis: quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando. Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens: Isti homines, servi Dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc autem faciebat multis dies. Sed ægre ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit: Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, ut ex eas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem dominicius quod abiisset spes quæstus sui, adpræhensum Paulum ac Silam, traxerunt in forū ad principes: & offerentes eos ^c magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatem nostram, quum sint ludæi, & annunciant instituta, quæ non licet nobis suscipere, neq; seruare, quū simus Romani. Et concurrit turba aduersus eos, ac magistratus scissis uestibus suis, ^t iusserunt eos uirgis cædi. Quūq; multas plagas eis imposuissent, coniecerunt eos in carcerem, præcipientes custodi carceris, ut diligenter custodiret eos. Qui quum tale præceptū accepisset, coniecit eos in interiore carcerem, & pedes eorum strinxit ligno. Media autē nocte Paulus & Silas orantes, laudabant Deum. Exaudiebant autē eos qui uincti erant. Subito uero terremotus factus est magnus, ita, ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium uincula soluta sunt. Experrectus autē custos carceris, quum uideret ianuas carceris apertas, euaginato gladio, erat seipsum interfecturus, existimans aufugisse uinculos. Clamauit autem Paulus uoce magna, dicens: Nequid feceris tibi ipsi mali, uniuersi enim hīc sumus. Postulatoq; lumine, irrupit, ac tremefactus, accidit Paulo & Silæ [ad pedes,] & productis illis foras ait: Domini, quid me oportet facere ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in Dominum Iesum, & saluus eris tu, & domus tua. Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant in domo eius. Et adsumptis illis in illa hora noctis, abluit plagas: & baptizatus est ipse, & omnes domestici illius continuo. Quūq; perduxisset eos in domum suam, adposuit eis mēsam: & exultauit quod cum tota domo sua credidisset Deo. Et quum dies ortus esset, miserunt magistratus lictores, dicentes: Dimitte homines illos. Renunciauit autem custos carceris sermones hos Paulo: Miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur egressi, ite in pace. Paulus autem dixit eis: Cæsos nos publice, indicta cauſa, quū simus Romani, coniecerunt in carcerem: & nunc occulte nos enīciunt. Non profecto, sed ueniant ipsi ac nos educant. Nunciauerunt autē magistratibus lictores uerba hæc: timuerūtq; auditio quod Romani essent. Et uenientes deprecati sunt eos, & eductos rogabant, ut egredierentur è ciuitate. Egressi autem è carcere, introierunt ad Lydiam: & uisis fratribus, consolati sunt eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

Qum autem iter fecissent per Amphipolin, & Apollonian, uenerūt Thessaloniken, ubi erat synagoga ludæorum. Secundum cōsuetudinem autem suam Paulus introiuit ad eos, & per sabbata tria disserebat eis è scripturis, adaperiens & allegans, quod Christū oportuisset pati, & resurgere à mortuis: & quod hic esset Christus Iesus, quem ego [inquit] annuncio uobis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresq; primariæ non paucæ. Zelo autem cōmoti ludæi increduli, & adsumptis quibusdam circumforaneis uiris malis, ac turba coacta, concitauerūt ciuitatem: ^b & urgentes domum Iasonis, quærebante eos producere ad principes ciuitatis, clamantes: Hi, qui terrarum orbem contubarunt, ^c huc quoq; uenerunt, quos clanculum excepti Iason: & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum. Concitauerunt autem turbam, & magistratus ciuitatis, audientes hæc. Et accepta satisfactione ab Iasoni, & à cæteris, dimiserunt eos. Fratres uero confessim per noctem, emiserunt Paulum simul &c.

^a tradidit hic magis conditionem ancillæ, exprimere uidetur, cū mox dominorum quoq; meminerit. ^b Verbi interpretatio ne, diluvians.

^a spal. sit, id est, primoribus exercitus aut ducibus militie.

^a capitulo, id est, diligenter cauteq; strinxit quo de sua illorum effecit securior.

^a svel potius, annales cituerunt.

^a pabili, dicti à gloriantis uirgis. Eraf. maiores duxit.

^a sic dicitur, ambigue positū est, ut in certum sit num regio nē significet aut mulierem: sed uidetur dīctū esse pro eo quod est, in domum Lydiam. ^b Paulus Thessalonica predicans à ludis seditionem mouebitis impeditur, quibus etiam auctoribus Bertho disce dīcere cogitur. Hinc Athanasius prefectus in Mario uico deum illis ignoramus predicat nonnullis ad Christianum conuersus.

^a ambare in Hippone exemplari non legitur.

^b vel potius, et immicentes domui Iasonis: uel, insurgentes contra domum, &c.

^c vel potius, commoverunt, rerum innovatione scilicet.

^d Vel, hic etiā adiun.

Acta

^aVel, Hi autē nobis
libimi Thessalonici
sum erant, qui, &c.
^bVel, dijudicantes, aut
potius discutentes.

^aVel, incitabatur, in
ritabatur, &c.

^aVel, congregabantur
aut committabantur
cum eo.
^bId est, uerborū semina-
tor, nugator, locu-
tulus, qui rumores
nouos propagit et ad
questū quidvis gar-
rit.
^cPotest etiā deorum
legi. Ethnici enim de-
monia dicebāt deos.
^dVel etiam, confyde-
rancs.

^aIreneus legit, tra-
statur. Idem enim si-
gnificat Græcis hinc
et iuvum.

^bVetus interpres. ^c=
μετοικονιστι.

^cOpponia constitutione
nem terminorū si-
gnificat.

^dAugust. et Ireneus
poete uocabulū non
babent.

^aUerbius non inueni-
tum modo, sed omne
illud quod homo co-
gitatione aut animi
meditatione, uel etiā
am imaginatione cō-
cipit.

^aPaulus Corinthi manu-
ariam artem exercet &
Iudeis Christū auersan-
tibus ad gentes, se se con-
uerit. Solatus hunc do-
minus. Caput ad Gal-
lionē ducit, sed frustra.
Hinc in Syriā profectus
Ephesus, Galatice re-
gionis et Phrygia ecclie-
rias confirmat. Apollos
ab Aquila institutas
Ephesi magno cum fru-
tu Christum prædicat.
^bVel, erant autem au-
leorum aut taberna-
culorū texendorum
artifices.

Silam in Berrhoeam. Qui quum aduenissent, abierunt in synagogam Iudeorum.

^aHi autem erant summo genere nati inter eos, qui erant Thessalonici, qui receperant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes scripturas, an haec ita se haberent. Multi itaque crediderunt eis, & Græcae mulieres honestae, & uiri non pauci. Quum autem cognouissent Thessalonicenses Iudei, quod & Berrhoeæ annunciatus esset à Paulo sermo Dei, uenerunt: & illic quoq; commo- uebant turbas. Statimq; tunc Paulum emiserunt fratres, ut iret uelut ad mare. Si-

^blas autem & Timotheus remanserunt ibi. Porro qui prosequabantur Paulum, deduxerunt eum Athenas usq;: & accepto mādato ad Silam ac Timotheū, ut quām celerrime uenirent ad se, profecti sunt. Paulus autem quum Athenis eos expe-

ctaret, incandescebat spiritus eius in ipso, quum uideret simulachrorum cultui de- ditam ciuitatem. Disputabat igitur in synagoga cum Iudeis & religiosis, & in fo- ro quotidie cum his, qui ipsum fortè adiissent. Quidam autem Epicuræi & Stoici philosophi conflictabantur cum eo, & quidam dicebant: Quid uult spermoles- gus hic dicere? Alij uero, nouorum [inquietant] dæmoniorum uidetur annun- ciator esse: quod Iesum, & resurrectionem annūciaret eis. Et adpræhensum eum, ad Martium uicum duxerunt, dicentes: Possumus ne scire quæ sit ista noua, quæ à te refertur doctrina? Noua enim quædam ingeris auribus nostris. Volumus ergo

^cE scire, quidnam uelint hæc esse. Athenienses autem omnes, & qui illic uersabātur, hospites, ad nihil aliud uocabant, nisi ad dicendum, aut audiendum aliquid noui. Paulus autem cum constitisset in medio Martij uici, ait: Viri Athenienses, per omnia ferè superstitiones uos uideo. Præteriens enim, & cōtemplans culturas ue- stras, inueni & aram, in qua inscriptum erat: Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego annuncio uobis. Deus, qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ quum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur, in dīgens aliquo, t̄ quū ipse det omnibus uitam & ha- A.7.1

litum per omnia: fecitq; ex uno sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super uniuersam faciem terræ: cum definitissit præstituta tempora, & terminos habitationis eorum, ut quererent Deum, si forte palpent eum, & inueniant. Quamuis nō longe absit ab uno quoq; nostrum. Per ipsum enim uiuimus & mouemur, & sumus: sicut & quidam uestrati poetarum dixerunt. Nam huius progenies Aratus. etiam sumus. Genus ergo quum simus Dei, non debemus existimare, auro aut ar- gento, aut lapidi arte sculpto, & inuento hominis, Numen esse simile. Et tempo- ra quidem huius ignorantiae, cum hac tenus dissimularit Deus, nunc annunciat ho- minibus, ut omnes ubiq; resipiscant: eò quod statuit diem, in quo iudicaturus sit orbem terrarum cum iustitia, per eum uirum per quē decreuerat, fide præstata om- nibus, quum excitarit illum ex mortuis. Quum audissent autem resurrectionē mortuorum, alij quidem irridebant, alij uero dixerunt: Audiemus te de hoc iterū. Sic Paulus exiuit ē medio eorum. Quidam uero uiri adhærentes ei, crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier, nomine Damaris, alijs cum eis.

CAP. XVIII.

^aP Osthæc autem Paulus digressus Athenis, uenit Corinthum: & nactus quen- dam Iudeum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper uenerat ab Ita- lia, & Priscillam uxorem eius, eo quod præcepisset Claudio omnes Iudeos Ro- ma decedere, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artificij, manebat apud eos, & o- perabatur. Erat autem ars illorum, texere tabernacula. Disputabat autem in syna- goga per omne sabbatum, suadebatq; Iudeis pariter & Græcis. Quum uenis- sent autē ē Macedonia Silas & Timotheus, coartabatur spiritu Paulus, testificans Iudeis, Christum esse Iesum. Contradicentibus autem eis, ac blasphemaloquenti- bus, excussis uestimentis, dixit ad eos: Sanguis uester super caput uestrum. Mun- dus ego,

dus ego, posthac ad gentes uadam. Et migrans inde intrauit in domū cuiusdam, nomine Iusti, colentis Deum: cuius domus erat contigua synagogæ. Crispus autem archisynagogus, credidit Domino cum tota domo sua: multiq; Corinthiorū audientes credebant, ac baptizabantur. Dixit autē Dominus nocte per uisio- c
nem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas, propterea quod ego sim tecum: & nemo adorietur te, ut affligat te, quoniam populus est mihi mulius in hac ciuitate. Sedit autem ibi annum, & sex menses, docens eos sermonem Dei. Cæterum cum Gallio ageret proconsulem Achæa, insurrexerunt uno animo ludæi in Patulum, & adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: Contra legē hic suadet hominibus b
colere Deum. Cum autem Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad ludæos: Si qua iniuria esset, aut facinus malum, ô ludæi, meritò uos sustinerè: si uero quaestio est de sermone, ac nominibus, & lege uestrate, uosip̄si uidetis. Iudex enim ego horum nolo esse. Et abegit eos à tribunali. Adpræhensum autē omnes Græci Sosthenem, principem synagogæ, percutiebant ante tribunal: neq; quicquā eo- b
rum Gallioni curæ erat. Paulus uero deinde commoratus dies multos, ualedi- cto fratribus, abnauigauit in Syriā, comitantibus eum Priscilla & Aquila, postea- quam rasera caput in Cenchreis: habebat enim uotum. Deuenitq; Ephesum, & illos ibi reliquit. Ipse uero ingressus synagogam, disputabat cum ludæis. Rogantibus autem eis, ut tempore ampliori maneret apud se, non annuit, sed ualedixit ilis, dicens: Oportet omnino me festum, quod instat, agere Hierosolymis, sed iterū reuertar ad uos, Deo uolente. Et soluit Epheso, quumq; descendisset Cæsaream, & ascendissetq; & salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam. Et commoratus illie aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem ac Phrygiā, confirmans omnes discipulos. Iudæus autem quidā, Apollos no- mine, Alexandrinus genere, uir eloquens, deuenit Ephesum, potēs in scripturis. Hic erat institutus in via Domini, & feruens spiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantum baptismū Ioannis. Et hic coepit liberè loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, adsumpserunt eum, atq; exactius exposuerunt ei uiam Dei. Quum autem uellet ire in Achaiam, exhortati fratres, scripserunt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum uenisset, contulit multum his, qui crediderunt per gratiam. Vehementer enim ludæos reuincebat publice, ostendens per scripturas, quod Iesus esset ille Christus. CAP. XIX.

Factum est autem, ^tcum Apollos esset Corinti, ut Paulus peragratis superiorebus partibus, ueniret Ephesum: & repertis quibusdā discipulis, dixit ad eos: Num spiritum sanctum accepistis, poste aquā credidistis? At illi dixerunt ad eum: Imō neq; sic ne spiritus sanctus, audiūimus. Et dixit ad illos: In quid ergo baptizati estis? At illi dixerunt: In Ioannis baptismā. Dixit autē Paulus: ^tIoannes quidem baptizauit baptismō pœnitentiæ, populo dicens, ut crederent in uenturum post ipsum, hoc est, in Christum Iesum. His autem auditis, baptizati sunt in nomen Domini Iesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant autem omnes uiri, ferè duodecim. Ingressus autem synagogā, liberè loquebatur ad tres menses, disputans & suadens ea quæ sunt de regno Dei. Quum autem quidā indurarentur, nec crederent, male loquentes de via Domini corā multitudine, digressus ab illis, segregauit discipulos, quotidie disputans in schola Tyranni cuiusdam. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent sermonem Domini Iesu, Iudæi simul & Græci. Virtutesq; nō uulgares ædebat Deus per manus Pauli, ita, ut etiam super infirmos deferrentur à corpore eius sudaria, & semicinctia: & recederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis egredierentur. Tenta uerunt autem quidam ē circumueuntibus ludæis exorcistis, inuocare super eos, qui

[¶] Vel, cū autem aper- turus esset os, &c.

[¶] Vel, dimissis fratri- bus.

[¶] Rōm. eruditum & prudētem significat. Id est, in doctrina & religione.

[¶] Vel, acriter.

A Paulus Ephesi Ioannis tantū baptismō bapti- zatos Christo inaugura- enio illic docens & re- dens miracula Exorcis- ta nomine Iesu abu- cerantur à dñe. Libri ex- rumpunt magici. Paulo autem tam disce- sum parante magnam in hunc feditionem conci- tas Demetruis.

[¶] Id est, de religione Christiana.

Acta

habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes: Adiuramus uos per Iesum, quem Paulus prædicat. Erant autem quidam filii Sceuæ ludæi, principis sacerdotum, septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit: Iesum nō ui, & Paulum scio, uos autem, qui estis? Et ^b infiliens in eos homo, in quo erat dæmonium malum, & dominatus eis, inuuluit contra eos, ita, ut nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus ludæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi: & incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu. Multiqe credentiū ueniebant, confitentes, & annunciantes facta sua. Multi autem ex eis, qui curiosas artes exercuerant, comportatos libros exuferūt coram omnibus: & supputatis precijs illorum, inuenerunt argenti, miriadas quinqe. Ita fortiter crescebat sermo Dei, & confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia & Achaia, ire Hierosolymam, dicens: Postquam fuero ibi, oportet me & Romanum uidere. Missis autē in Macedoniā duobus ex ijs qui ministrabant sibi, uidelicet Timotheo & Easto, ipse remansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus non exiguis sed illa uia. Nam quidam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificib⁹ non exiguum quæstum: quibus conuocatis, & ijs, qui similium rerum erant opifices, dixit: Viri scitis, quod ex hoc officio quæstus nobis est, & uidetis & auditis, quod non solum Ephesi, sed penè totius Asiae hominibus Paulus hic persuasit, & auertit multā turbam, dicens: Quod non sint Di⁹, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in periculum uenit, ne reprobetur, uerum etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habatur: ^b futurumqe sit, ut etiam destruatur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. His auditis, repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est tota ciuitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli, Paulo autem uolente intrare ad populū, non permiserunt discipuli. Quidā aut & ex Asiae primoribus, qui erant amici eius, miserunt ad eum, rogantes, 'ne se daret in theatrum. Alij quidem igitur aliud quiddam clamabant. Erat enim concio confusa: & plæriqe nesciebant, qua ex cauſa conuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum ludæis. Alexander autem manu silentio postulato, uolebat rationem reddere populo. Quem, ut cognouerūt ludæum esse, uox orta est una omnium, fermè ad horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. Quum autem sedasset scriba turbam, dixit: Viri Ephesi, quis enim est hominum, qui nesciat, Ephesiorum ciuitatem, cultricem esse magnæ deæ Dianæ, & à loue delapsi [simulachris] Quum igitur his nemo contradicat, oportet uos sedatos esse, & nihil præcipitanter agere. Adduxistis enim uiros istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam uestram. Quod si Demetrius, & qui cum eo sunt, artifices, habent aduersus aliquem cauſam, [conuentus] forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent inuicem. Si quid autem de rebus alijs quæritis, in legitima concione dirimetur. Nam periculum est, ne seditionis hodiernæ rei fiamus: quum nulla subsit cauſa unde poterimus reddere rationem concursus istius. Et cum hæc dixisset, dimisit concionem.

CAP. XX.

A Postquam autem cessauit tumultus, uocatis ad se Paulus discipulis, cōplexusqe illos, profectus est, ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit in Græciam: & ibi peractis mensibus tribus, quum essent illi structæ insidiae à ludæis soluturo in Syriam, habebat in animo, ut reuerteretur per Macedoniam. Comitus est autem eum usqe ad Asiam Sopater Berrhoeensis, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, ac Timotheus, Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi quum

^a vel, irruens.

^c id mīra magicas artes uocat, utpote quibus exercebās homines curiosiores sunt quām cōueniat. ^d Verbi interpretatio ne, & verbi opūtauerūt precia illorū, & in uenerunt. ^e Id est, quinquagies mille numum. ^f Vel, moram traxit. ^g Id est, propter hanc doctrinā, scilicet Euā gelucam.

^h Alij legūt, uā, oper a. id est, magis autem. Quasi hoc longe grauissimū sit si Diana maiestas concidat.

ⁱ Vel, ne se committet in theatro.

^j Vel, blasphemos.

^k Paulus iter in Macedo niā instituit in Troade autem iuuenis quidā cōcōnante Paulo per fene stiam delapsus eodē restatur. Deinde cum Milesū appulisset Ephe si & ecclesia presbytere ris ad se uocatis integrū tam suam restatur, fata sua & illorum simili exponens cū alijs quibuscam. Hi autem magno cum luctu cum ad uānum deducuntur.

Quum præcessissent, expectarunt nos Troade: nos uero ab nauigauimus post dies azymorum à Philippis, & uenimus ad eos Troadem intra dies quinque, ubi demorati sumus diebus septem. Vno autem die sabbatorum, ^a quum conuenissent discipuli ad frangendum panem, Paulus disserebat eis, profecturus postri die, prottraxitque sermonem usque in medium noctem. Erant autem lucernæ multæ in ^b cœnaculo, ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, in fenestra, quum degrauaretur somno profundo, differente[diu] Paulo, magis depresso somno decidit ^c ex tertio cœnaculo deorsum: & sublatus est mortuus. Cum descendisset autem Paulus, incubuit super eum, & complexus, dixit: Nolite turbari, anima enim eius in ipso est. Quum ascendisset autem, fregissetque panem, ac degustasset, diu colloquutus usque ad diluculum, ita demum profectus est. Adduxerunt autem puerum uiuentem, & refocillati sunt non medius criter. Nos autem consensa naui, soluimus Asson, inde excepturi Paulum. Sic enim ordinarat ipse ^d per terram iter facturus. Cum autem conuenissemus Asson, recepto eo, uenimus in Mitylenen. Et inde nauigantes, sequenti die uenimus contra Chium. Postridie uero ad pulimus Samum, & commorati Troyyllij, proximo die uenimus in Miletum. Proposuerat enim Paulus præternauigare Ephesum: ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Hierosolymis. A Miletio autem missis Ephesum nunch, accersiuite presbyteros ecclesiæ, qui quum peruenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis à primo die, quo ingressus sum Asiam, quomodo uobiscum per omne tempus fuerim, seruiens Domino cum omni animi humilitate, cumque multis lachrymis & temptationibus, quæ mihi acciderunt ex infidelijs ludæorum, ut nihil suffugiat eorum quæ essent in rem uestram, ^f quin annunciarum uobis, & docerem uos publice, ac ^g per singulas domos, testificans Iudeis simul & Græcis, eam quæ erga Deum est, pœnitentiam ac fidem, quæ est erga Dominum nostrum Iesum. Et nunc ecce, ego alligatus spiritu, proficisci Hierosolymam, quæ in ea obuentura sint mihi ignorans, nisi quod spiritus sanctus per singulas ciuitates testificatur, dicens: Quod uincula, & afflictiones me manent. Verum nihil me mouet, ^h neque uita mea chara est mihi ipsi, ut absoluam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu, ad testificandum euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce, ego scio quod post hac non uidebitis faciem meam uos omnes, per quos transiui, prædicans regnum Dei. Quapropter contestor uos hodierno die, quod mundus ego sum à sanguine omnium. Nō enim subterfugi, quò minus annunciarim, omne consilium Dei uobis. Attendite igitur uobis, & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos, ⁱ ad regendum ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego enim noui hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graues in uos, non parcentes gregi. Et ex uobis ipsis exorientur uiri, loquentes ^j peruersa, ut abducant discipulos post se, propter quod uigilate, memores quod per triennium nocte ac die non cessauerim cum lachrymis monere unumquemque. Et nunc commando uos fratres Deo, & sermoni gratiæ ipsius, qui potens est ^k superstruere, & dare uobis hæreditatem inter sanctificatos omnes. Argentum & aurum, aut uestitum nullius concipi: ^l timò ipsi scitis, quod necessitatibus meis, & his qui mecum sunt, suppeditauerunt manus hæc. Omnia ostendi uobis, quod sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse uerborum Domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius, quam accipere. Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit, cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat: Quod amplius faciem eius non essent uisuri. Et deducebant eum ad nauem.

CAP. XXI.

111 2

^a vel, congregatis die scipulis.

^b in ^c cœnaculum significat sublume in superiori parte ediū. ^c Verbi poterat ex ter tia contignatione, quod Germani dici mus vñ dem drith gmach.

^d Vel potius, pedibus iter facturus, uel, pez destri uenturus itine re.

^e Vel, seniores.

^f nunc uero possum est ani mi modestia nihil dol tum de se sentientis. ^g Vel, quo minus.

^h Vel, priuatim.

ⁱ Verbi interpretatio ne, neq; habeo animi ueram preciosam mihi ipsi. August. legit, non facio anima meam preciosam mihi.

^j Vel potius, ad pacem dum. Hoc enim ad solutum episcopi officium comprehendit. ^k Disperputa, id est, di storta. Opponuntur hic his que simplicia vocantur.

^l m vel, superedifica re.

Acta

Paulus Hierosolymam A
tendens Tyrum transiit et
Cæsareum Philippum con
uenit. Huius etiam un
icula predicit Agabus:
sed ante id multum fru
stra monentibus Hiero
solymam peruenit. Tem
plum uero ingressus &
comprehensus a ludæis
per tribunum Lytiā ijsuē
eripuit.

Quam autem factum esset, ut soluissemus, auulsi ab eis, recto cursu uenimus. Cum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram. Et nacti nauē, quæ trajecteret in Phœnicen, ea consensa, soluimus. Cum autē cœpisset nobis adparere Cyprus, relicta ea, ad sinistram nauigauimus in Syriam, ac uenimus Tyrū: nam huc nauis exponebat onus. Repertisq; discipulis, mansimus ibidem diebus septē. Qui Paulo dicebant per spiritum, ne ascenderet Hierosolymā. Et expletis diebus, profecti ibamus, deduentibus nos omnibus, unā cum uxoribus & filiis, donec exisse

Bmus ciuitatem: & positis genibus in littore precati sumus. Et consalutatis nobis inuicem, concendimus nauim: illi autem redierunt ad sua. Nos uero nauigatione explicita à Tyro, descendimus Ptolemaidam: & salutatis fratribus, mansimus diem unum apud illos. Postridie uero, qui erant cum Paulo egressi, uenerūt Cæsaream. Et ingressi domum Philippi Euangelistæ, qui erat unus ē septē, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiæ, uirgines prophetantes. Et quū permaneremus dies complures, aduenit quidam à ludæa propheta, nomine Agabus. Et is quum uenisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit: Hæc dicit spiritus sanctus: Virum, cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Hierosolymæ ludæi, tradentq; in manus gentium. Cum autē audissemus hæc, rogabamus & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascenderet Hierosolymā. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis, flentes, & adfligentes cor meum? Ego uero non solum uinciri, sed & mori paratus sum Hierosolymis, pro nomine Domini Iesu. Cum uero illi non persuaderetur, acquieuimus, dicentes: Domini uoluntas fiat. Post dies autem istos sublati sarcinis, concendebamus Hierosolymam. Venerunt autem unā quidam ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducentes secum, apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprus, antiquum discipulum. Et cum uenisssemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

DPostero autem die introibat Paulus nobiscum ad lacubum, omnesq; conuenerūt presbyteri. Quos cum salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset inter gentes, per ministerium ipsius. At illi cū audissent, glorificabant Dominum, dixeruntq; ei: Vides frater, quot milia sunt ludæorum qui crediderunt, & omnes studiosi sectatores sunt legis. Audierunt autem de te, quod defectionem doceas à Mose, omnes qui inter gentes sunt ludæos, dicens: Non debere eos circuncidere filios, neque secundum instituta uiuere. Quid est ergo? omnino oportet conuovere multitudinem. Audient enim te uenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor, ut uotū habentes super se. His adsumptis, purifica te cum illis, & impende super illis, ut radant capita, & sciant omnes, quod quæ de te audierunt, nihil sunt, sed ambulas & ipse custodiens legem. De his autem, qui crediderunt ex gentibus nos epistolas misimus, decernentes, nequid huiusmodi obseruent, nisi ut sibi caueant & ab his, quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocato, & scortatione. Tunc Paulus adsumptis uiris, postero die purificatus, cum illis intravit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoq; eorum oblatio. Dum autē septem dies, iam penè essent expleti, hi qui ab Asia erant ludæi, cum uidissent eum in templo, conturbauerunt totum populum, & iniecerūt ei manus, clamantes: Viri Israelitæ, succurrite. Hic est ille homo, qui aduersus populum & legem, & locum hunc omnes ubiq; docet. Insuper & Græcos induxit in templum, & prophanauit sanctum locum hunc. Viderant enim Trophimum Ephesum in ciuitate cum ipso, quem existimauerunt, quod in templum introduxisset Paulus. Commotaq; est ciuitas tota, & factus est concursus populi. Et adpræhensum Paulum, protrahebant ē templum, statimq; clausæ sunt fores. Quærentibus autem illis eum occidere, s' nunciatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Hierosolyma. Qui

Verbi interpretatio
ne, quot myriades.
Continet autem my
rias decem milia ho
minum.

Ambulare pro uiue
re dixit, more Hebrai
co.

Vel, uitan infitius.

Vel, oblate est.

Vel, & cum adpre
hendissent.
Verbi interpretatio
ne, scđit fama: uel,
per uiru rumor.

statim adsumptis militibus ac centurionibus decurrit ad illos. At illi, cū uidissent tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus adprehendit eum, & iussit alligari catenis duabus: & interrogabat, quis nam esset, & quid fecisset. Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et quum uenisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter uiolentiam turbæ. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Licet ne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nonne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia uirorum sicariorum? Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem ludæus, Tarsensis, Ciliciæ non obscuræ ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem: & magno silentio facto, alloquutus est lingua Hebræa, dicens.

CAP. XXII.

Viri fratres & patres, audite meam, qua nunc apud uos utor, excusationem. Cum audissent autem quod Hebræa lingua ipsis loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dicit: ^tEgo quidem sum uir ludæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum educatus in hac ciuitate ad pedes Gamalielis, institutus ^b accurate in patria lege, sectator Dei, sicut & uos omnes estis hodie, qui ^tc hanc viā persequutus sum usq; ad mortem, alligans & tradens in carceres uiros pariter ac mulieres, sicut & princeps sacerdotum mihi testis est, & totus seniorum ordo, à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis Damascū pergebam, adducturus & illos qui illic essent, uinculos Hierosolymam, ut punirentur. Accidit autem mihi iter facienti, & ad propinquanti Damasco, circiter meridiem, ut subito de coelo circumfulguraret me lux multa, cecidiq; in solum, & audiui uocem dicentem mihi: Saul, Saul, quid me persequeris? Ego uero respondi: Quis es Domine? Dixitq; ad me: Ego sum Iesus ille Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem uiderūt, & exterriti sunt, uocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum. Dicebam autem: Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi: Surge, ac uade Damascum, & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ ordinata sunt tibi ut facias. Et cum non uiderem præ gloria luminis illius, per manum deductus à comitibus, qui erāt mecum, ueni Damascum. Ananias autem quidam, uir pius, secundum legem, testimoniū habens ab omnibus illic habitantibus ludæis, ueniens ad me, & adstans, dixit mihi: Saul frater, recipe uisum. Et ego eadem hora recepto uisu, uidi illū. At ille dixit: Deus patrum nostrorum præparauit te, ut cognosceres uoluntatē suam, & uideres id quod iustū est, & audires uocem ex ore eius: quia eris illi testis apud omnes homines eorum, quæ uidisti & audisti. Et nunc quid contaris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini. Factum est autem, quum essem reuersus Hierosolymam, & orarem in templo, ut raperer extra me, & uiderem eum dicentem mihi: Festina, & exi cito Hierosolymis: quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipsi sciunt, quod ego ^t pertrahebam in carcerem, & cædebam in singulis synagogis eos qui credebat in te. Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoq; ^t affistebam, & assentiebam morti illius, & custodiebam uestimenta interficientium illum. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego ad gentes procul mittam te. Audiebant autem eum usq; ad hoc uerbum, atq; sustulerunt uocem suam, dicentes: Tolle de terra hominem istiusmodi: Non enim decet eum uiuere. Vociferantibus autem eis, & proiecibus uestimenta, & puluerem iactantibus in aerem, iussit tribunus eum induci in castra, & imperauit eum flagris examinari: ut sciret propter quam cauſam sic occidarent ei. Et cum adstrinxisset eum loris, dixit adstanti sibi centurioni Paulus:

^a Paulum ratione fideli fuz reddentem aliquando iudei audient. Tandem uero illis obstrepenibus uirgis examinari iubetur à Tribuno, sed is ut Romanum esse cognovit, uirgis cædi prohibet.

^a Verbi interpretatio ne, meam ad uos nunc excusationem.

^b Vel potius, iuxta ex actam rationem.

^c Id est, religionem sci licet Christianam.

^d Velletia, aduersus.

^e Alij legunt, nō dā uocem, id est, quid te oporteat facere.

^f Vel, testimonio omnium illic habitantium iudeorum probatus.

Acta

Num hominem Romanum, & indemnatum licet uobis flagellare? Quo audito, centurio accessit ad tribunum, & renunciauit ei, dicens: Vide, quid facturus es? Hic enim homo Romanus est. Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit: Etiam. Et respondit tribunus: Ego multa summa ciuitatem istam comparaui. At Paulus ait: Ego uero & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui illum fuerant examinaturi. Tribunus quoque tunc multo postquam rescivit, quod Romanus esset, & quod uinxisset eum. Postero autem die uolens scire certum, qua ex causa accusaretur a iudeis, solvit eum a uinculis, & iussit principes sacerdotum conuenire, totumque concilium eorum, ac deductum Paulum sistebat coram illis.

CAP. XIII.

Antentis autem oculis in concilium, Paulus dixit: Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum coram Deo, usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, ut percuterent os eius. Tunc Paulus dixit ad eum: Percussurus est te Deus, paries dealbate. Et tu sedes iudicans me secundum legem, & contra legem iubes me percuti? Et qui adstabant, dixerunt: Summo sacerdoti Dei^a conuiciaris. Dixit autem Paulus: Nesciebam fratres, quod pontifex esset. Scriptum est enim: ^bPrincipi populi tui non maledices. Sciens ^cExod. 21.4 autem Paulus, quod una pars esset Sadducæorum, & altera pharisaicorum, exclamauit in concilio: Viri fratres, ^dego Pharisæus sum, filius Pharisæi, de spe & resurre ^ePhil. 3.2 ctione mortuorum ego iudicor. Et cum hoc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos & Sadducæos, & dissecta est multitudo. ^fNam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisæi autem utraq confitentur. Factus est autem clamor magnus. Et quum surrexisserint scribæ de factione Pharisæorum, ^gdepugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine isto. Quod si spiritus loquutus est ei, aut angelus, ne repugnemus Deo. Et cum magna sedatio coorta esset, ueritus tribunus, ne disciperetur Paulus ab ipsis, iussit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti autem nocte adfistens ei Dominus, dixit: Bono animo esto Paule. Ut enim testificatus es ^hde me Hierosolymis, sic te oportet & Romæ testificari. Facto autem die, collegerunt se quidam ex iudeis, & deuouerunt se, dicentes: Neque esuros se, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quam quadraginta [uiri,] qui hanc coniurationem fecerant. Qui accesserunt ad principes sacerdotum, ac seniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos ipsos, nihil gustatorios, donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos significate tribuno & concilio, ut cras producat illum ad nos, ⁱtanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos uero, priusquam adpropinquet, parati sumus interficere illum. Cum autem audisset filius sororis Pauli insidias, uenit & intravit in castra, renunciauit ^jPaulo. Accersito autem Paulus ad se uno ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc abduc ad tribunum: habet enim quod renunciet illi. Et ille quidem adsumens eum, duxit ad tribunum, & ait: Vinctus Paulus accersit me rogauit, ut hunc adolescentem perducerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi. Adpræhensa autem tribunus manu illius, secessit cum eo seorsum, & percontatus est illum: Quid est, quod habes significandum mihi? Ille autem dixit: iudei conspirauerunt, ad rogandum te, uti crastino die educas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo: tu uero ne morem gesseris illis. Insidiantur enim ei ex illis uiri plures quam quadraginta, qui se ipsos deuouerunt, ne uel edant, uel bibant, donec interficiant eum: & nunc parati sunt, expectantes ut promittas. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcepitque ei, ne cui effutias, [inquiens,] quod haec indicaueris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, ut eant Cæfaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, a tertia hora noctis, & iumenta

^aPaulum causam dicent Amennas percutere tubet. Dissensio inter ipsos accusatores oritur. Solaut Paulum dominus. Tribunus ait cum iudeorū insidias obseruat, qui se deuouerat ad Pauli necke, eundē Felici prædicti transmittendum curat.

^bAlij, maledicis?

^cyd. contendebant.

^dGreci est id nō iūi, id est, sa que ad me spectant.

^eGreci sic, tanquam certius cognituros id nō iūi, id est, causam illius: uel, de causa illius.

^fVel potius, annuntiandum.

^gVerbi interpretatio ne, tuam promissio nem.

ſumenta præbete, ut impositum Paulum, ſaluum perducāt ad Felicem præſidem, ſcriptis literis in hanc formam. Claudioſ Lysias potentissimo præſidi Felici ſalutem. Virum hunc compræhenſum à Iudæis, cum iam eſſet interficiendus ab eis, ſuperueniens cum exercitu, eripui: cognito quod Romanus eſſet. Volensq; ſcire cauſam, ob quam accuſarent illum, deduxi eum in cōciliū eorum. Quem com- peri accuſari de quæſtionib; legis ipsorum, nullum dignum morte, aut uinculis habentem crimen. Et cum indicatum eſſet mihi de iñſidijs, ſquas parauerant illi g Iudæi, protinus misi eum ad te, præcepto dato etiam accuſatorib; ut quæ habent aduersus eum, dicant apud te. Vale. Milites uero iuxta quod ſibi iniunctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatriden. Postero autem die di- missis equitibus, ut cum eo irent, reuerſi ſunt in caſtra. Qui cum ueniffent Cæſa- ream, ac tradidiffent epiftolam præſidi, ſtatuerunt coram eo & Paulum. Quum legiſſet autē präſes, & interrogafſet, ex qua prouincia eſſet, & cognouifſet quod ex Cilicia, audiam te (inquit) cum accuſatores quoque tui aduenerint, iuſſitq; in prætorio Herodis custodiri eum.

C A P. XXIII.

Poſt quinque autem dies, descendit princeps ſacerdotum Ananias, cum ſenioribus & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præſidem contra Paulum. Et citato Paulo, ccepit accuſare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa recte gerantur in populo hoc, per tuam prouidentiam, & ſemper & ubique comprobamus, prætantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua^a humanitate. Nacti enim ſumus uirum hunc^b, peſtem, & concitantem ſeditionem omnibus Iudæis in uniuero orbe, & präfectum^c hæreſeos Nazaræorum, qui etiam templum prophanare conatus eſt, quem & adpræhensum uoluimus ſecundum legem noſtram iudicare. Sed ſuperueniens tribunus Lysias, cum magna ui eripuit eum ē manib; nostris, iubens accuſatores eius ad te uenire, ex quo poteris ipſe inquifitione facta, de omnibus iſtis cognoscere, de quibus nos accuſamus eum. Adiecerunt au- tem & Iudæi^d, dicentes, hæc ita [ſe] habere. Respondit autem Paulus, quum annuifſet ipſe präſes, ut diceret: Aequiore animo^e pro meipſo cauſam dico, cum ſciam, te multis iam annis iudicem fuiffe genti huic, qui poſſis cognoscere, quod non plures ſunt mihi dies, quam duodecim, ex quo ascendi adoraturus Hieroſo- lymam, & neque in templo compererunt me cum aliquo diſputantem, aut con- curſum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate: neque probare D poſſunt ea de quibus me accuſant. Conſiteor autē hoc tibi, quod iuxta ſuam, quam uocant hæreſim, ſic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege, & prophetis ſcripta ſunt, ſpem habens in Deum, fore, quam & hi ipſi expectant, re- ſurrectionem mortuorum, iuſtorum ſimul & iniuſtorum. Quin in hoc & ipſe stu- deo, ſine offendiculo conſcientiam habere erga Deum, & erga homines ſemper. Poſt annos autem plures accessi, eleemosynas exhibitus in gentem meam, & oblationes, in quibus compererunt me purificatum in templo, haud cum turba, neq; cum tumultu.^f Quidam autē ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te präſto eſſe, & accuſare, ſiquid haberent aduersum me: aut hi ipſi dicant, ſiquid depræhen- derunt in me iniquitatis, cum ſtem in concilio, niſi de una hac uoce, qua clamaui inter eos ſtans: [†]De reuſtrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis. Au- ditis autem his, Felix diſtulit illos, certo ſciens quæ ad eam uiam attinebant, dices: Quū tribunus Lysias deſcenderit, pernoſcā cauſam ueſtram. Iuſſitq; centurioni, ut cuſtodiret Paulū, ſineretq; eum relaxari, & ne quē ex illius familiaribus uetaret ſubmiſtrare ei, aut adire eum. Poſt aliquot autem dies, cum adueniſſet Fe- lix cum Druſilla uxore ſua, quæ erat Iudæa, accerſiuit Paulum, & audiuit ab eo

g Verbi interpretatio-
ne, que in uirū hunc
à Iudeis euenturē e-
runt.

Paulus coram Felice
præſide cauſam ſuam a-
git, accuſante hunc ora-
tore Tertullo. Prafes à
Paulo pecunias pro re-
demptione dandas expe-
ſtit, quæ cum nulæ das-
tentur eadem prouincia
decedens aliquid relin-
quit.

^a Greca diſcio etiam
equitatē significat.

^b Alij. peſtiferum.

^c Vd. ſecte.

^d Vel, cauſam meam
ago: uel, deſendo.

^e Vel, neq; me conuin-
cere poſſunt eorum.
^f Id eſt, uite inſtitutū.

Imperfectus ſermo,
qui ſic ſupplēdus eſſe
uidetur. Quidam autē
ex Asia Iudei eum tu-
multum concitarunt,
non ego, qui ſi cau-
ſam haberent in me
iuſta, adiſſent utiq;
etc.

Acta

G fidem, quæ est in Christum. Disputante autem illo de iustitia & temperantia, & de iudicio futuro, tremefactus Felix, respondit: In præsentia abi, cæterum oportunitatē nactus accersam te. Simul & illud sperans, fore, ut pecunia sibi daretur à Paulo, ut solueret ipsum, propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. Biennio autem expletu, accepit successorem Felix Porciū Festum. Volens autem gratiam præstare iudæis Felix, reliquit Paulum uinctum. **CAP. XXV.**

F Estus ergo suscepta prouincia, post triduum ascendit Hierosolymam à Cæsarea. Significaruntq; illi principes sacerdotum, ac primores iudæorum de Paulo, & rogabant eum, postulantes fauorem aduersus eum, ut accerteret eum Hierosolymam, insidias tendentes, ut interficerent eum in uia. Festus autem respondit, ut seruaretur quidem Paulus Cæsareæ, se uero breui illò profecturum. Qui ergo inter uos, (inquit) potentes sunt, unà nobiscum descendant, & si quod in hoc uiro est crimen, accusent eum.

Demoratus autem inter eos diebus amplius quam decem, descendit Cæsaream, & postero die sedi pro tribunali, iussitq; Paulum adduci. Qui quum perductus esset, circumsteterūt eum, qui ab Hierosolymis descendederant, iudæi, multa & grauia crimina intendentis aduersus Paulum, quæ nō poterant probare, Paulo pro se respondentे, quod neque in legem iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasset. Festus autem uolens gratificari iudæis, respodens, Paulo dixit: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci: sicut & tu melius nosti. Si enim iniurius sum, ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori. Si uero nihil est eorum, de quibus hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem adpello. Tunc Festus cum consilio colloquutus, respondit: Cæsarem adpellasti. Ad Cæsarem ibis. Diebus autem aliquot transactis, Agrippa rex & Bernice descenderunt Cæsaream, salutaturi Festum. Et cum dies complures ibi commoraretur, Festus regi retulit cauissam Pauli, dicens: Vir quidam est relictus à Felice uinctus, de quo cum uenisse Hierosolymam, significarunt mihi principes sacerdotum, & seniores iudæorum, postulantes aduersus illum sententiam. Quibus respondi: Non est Romanis consuetudo, ob gratiam donare aliquem hominem, ut pereat, prius quam is, qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat de criminе. Cum ergo huc conuenissent, sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, iussi adduci uirum. De quo quum stetissent accusatores, nullum crimen intendebant [super hisce rebus] de quibus ego suspicabar, sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto: quem adfirmabat Paulus uiuere. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione, dicebam: Num uellet ire Hierosolymam? & ibi iudicari super istis?

F Paulus autem cum adpellasset, ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi seruari eum donec mitterem eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse hominem audire. Cras (inquit) audies eum. Postero autem die, quum uenisset Agrippa, & Bernice cum multo adparatu, & introissent in auditorium cum tribunis, & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo, adductus est Paulus. Et dicit Festus: Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum uiri, uidetis hunc hominem, de quo omnis multitudo iudæorum interpellauit me, & Hierosolymis & hīc: acclamantes, non oportere eum uiuere amplius. Ego uero comperi, nihil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse adpellasset Augustum, statui mittere eum. De quo quid certum scribam domino, nō habeo. Quapropter produxi eū ad uos, & maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta, habeā quod scribam. Iniquum enim mihi uidetur mittere uinctum, & crimina, de quibus accusatur, non significare.

CAP. XXVI.
Agrippa

b Vel, rem gratam sa-
cere.

A Paulus cum denuo ca-
sam suā cotā Festo pre-
side ageret iudæorū im-
probitate compulsa Cæ-
sarem appellat. Festus
Agrippa regi Pauli ne-
gotiū exponit, eundēq;
illū fuit ut causam illius
cognoscat.

a Vetus interpres in
rivis, legisse uide-
tur, id est, adierunt,
etc.

b οἱ διωτοὶ, id est, qui
possunt, aut quibus
commodum est.

c Hispana editio, octo
legit etiam in Greco
textu.

d Graece est ιμαρη, id
est, peccavi, et sic
Paulus his uerbis usus
fuisse dicetur.

e Aīmīb. singulare
est, commoraretur.

f Etiam ut initio cap.
ivivis, legit uetus
interpres.

g Id est, postulabat ut
facta specie cognitio-
nis Paulus uidetur
iure damnatus. Hoc
enim ex sequentibus
Festi uerbis colliga-
tur.

Dest. 17.2

Arippa uero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tūc Paulus extēta manu, pro se dicebat: Super omnibus, de quibus accusor à iudicis, rex Agrippa, existimo me beatū, qui caussam dicturus sim apud te hodie: quum tu maxime sis gnarus earum, quae apud ludæos sunt, & consuetudinum & quæstionum. Quapropter obsecro te, ut patienter me audias. Itaq; uitam quidem meam, quā egi ab adolescentia, quae ab initio fuit in gente mea Hierosolymis, nouerunt omnes ludæi, qui prius nouerant me ab initio, si uelint testimonium ferre, quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis, uixerim pharisæus. Et nunc propter spem reprobationis, quae ad patres nostros facta est à Deo, sto iudicio subiectus, ad quam duodecim tribus nostræ instanter nocte ac die colentes Deum, sperant se peruenturas. De qua spe accusor, rex Agrippa, à ludæis. Cur incredibile iudicatur apud uos, si Deus mortuos suscitat? Ego itaq; existimau, meipsum aduersus nomen Iesu Nazarenī^t multa repugnando facturum: quod & feci Hierosolymis. Et multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cum occideretur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebā blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar etiam in exteris usq; ciuitates. ^b Quarū rerum studio quū irem Damascum, cum authoritate, & permisso principū sacerdotum, dīe medio, rex, in uia uidi ē cōelo, supra splendorem solis, circumfulsisse me lumen, & eos qui mecum faciebāt iter. Cum autē omnes nos decidissemus in terram, audiui uocem loquentem ad me, ac dicentem Hebraica lingua: Saul, Saul, quid me persequebis? Durum est tibi, contra stimulos calcitrare. Ego autem dixi: Quis es Domine? At ille dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes tuos. Ad hoc enim adparui tibi, ut constituā te ministrū ac testem, & eorum quae uidisti, & eorum in quibus adparebo tibi: eripiens te à populo & gentibus, in quas nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ut conuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum: ut accipient remissionem peccatorum, et sortem inter eos, qui sanctificati sunt per fidē, quae est erga me. Vnde rex Agrippa, non fui inobediens cœlesti visioni, sed his qui sunt^t Damasci primum, & Hierosolymis, & per omnem regionem ludææ, deinde & Gentibus annunciam, ut poenitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, opera facientes digna^b his qui resipuisserit. Hac ex causa ludæi me in templo cōpræhensum tentauerū interficere. Auxilium igitur nauctus Dei, usq; in hodiernū diem sto, testificans, tum paruo tum magno, nihil aliud dicens quām quae prophetæ prædixerāt futura esse, & Moses: An passurus fuerit Christus, An primus ex resurrectione mortuorum, lumen annunciaturus sit populo & gentibus. Hæc autē quum pro se diceret, Festus magna uoce ait: In sanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Et Paulus: Non insanio, (inquit) præstantissime Feste, sed ueritatis & sobrietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex, apud quem & libere loquor. Latere enim eum nihil horū arbitror. Neq; enim hoc in angulo gestum est. Credis rex Agrippa, prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulum ait: Modica ex parte persuades mihi, ut siam Christianus. Et Paulus ait: Optarim à Deo, non solum modica ex parte, uerum etiam magna, nō te modo, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, esse tales, qualis & ego sum, exceptis uinculis his. Et hæc eo locuto, surrexit rex ac præses, & Bernice, & qui assidebant eis. Et quum secessissent, loquebātur inter se, dicentes: Nihil morte, aut uinculis dignum facit homo iste. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterathomo hic, si non adpellasset Cæsarem. **C A P. XXVII.**

Postquam autem decretum est, ut nos nauigaremns in Italiam, tradiderunt & Paulum, & quosdam alios uinculos centurioni, nomine lulio, cohortis augustinæ, ^{s. Cor. 11.5} + Conscensa autem naue Adramyttina, nauigaturi iuxta loca Asiae, soluimus

Paulus eorum Agrippa regi fideli suæ factio uocationem^b cana autoritate exponit, ut etiam regis animum nonne sit dilectus. Sed te infida discidunt proceres. ^c Hieron. uerit, cum apud te sim hodie descendens.

^b Ad uerbum, in quibus scilicet rebus ueritatis.

^c Id est, lumē sole plēdidius.

^d Vel potius, poenitentia: uel, que boenitatem decerent.

^e Vel potius, violentia manuoluta.

^f Id est, parum abesse quin mihi persuades: uel ut alij, aliquantulum mihi persuades, &c.

Paulus ad Cesarem datus centurioni committitur, qui cum illius consilio nō paruisse ad uera nauigacione usus est. Et du uenit undique factari naufragia facili, omnibus rāmen saluis in Meliteq; insula euadentibus.

Acta

perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Theffalonicensi. Sequenti autem die ad pulimus Sidonem. Et Iulius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur. Et inde quum soluissemus, subnauigauimus iuxta Cyprum: propterea quod essent uenti contrarij. Et pelagus, quod est contra Ciliciam & Pamphyliam, emensi, peruenimus Myram, quae est Lyciae: & ibi natus centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Quum autem multis diebus tarde nauigaremus, uix quod deuenissemus contra Gnidum, prohibente nos uento, subnauigauimus Cretam iuxta Salmonem. Et uix præterlegentes illam, petuenimus in locum quendam, qui uocatur Pulchri portus: cui uicina erat ciuitas Lasaea. Multo autem tempore peracto, & cum esset iam periculosa nauigatio, ob id quoque, quod ultra tempus sustinuissent inediā, admonebat eos Paulus, dicens eis: Viri, video quod cum iniuria, multoque damno, non solum oneris & nauis, sed etiam animarum nostrarum futura sit nauigatio. Centurio autem gubernatori & naucleo magis credebat, quam his quae a Paulo dicebantur. Et cum aptus portus non esset ad hybernandum, complures ceperunt consilium soluendi illinc, si quo modo possent peruecti Phoenicen, illic hybernare. Is est portus Cretæ, spectans ad Africum & ad Chorum. Aspirante autem Austro, rati se propositi compotes, quum soluissent Asson, præterlegebant Cretam. Verum haud multo post, coortus est contra ipsam uentus Typhonicus, qui uocatur Euroaquilo. Quumque correpta esset nauis, nec posset obniti uento, data nauem flatibus, ferebamur. In insulam autem quandam deuecti, quae uocatur Claudia, uix potuimus obtainere scapham. Qua sublata, adiutorijs utebantur, subcingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, demisso vase, sic ferebantur. Quum autem uehementi tempestate iactaremur, sequenti die iactum fecerunt, ac tertio die nostris manibus armamenta nauis proiecerimus. Porro neque sole, neque syderibus adparentibus ad complures dies, & tempestate non exigua imminentे, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Quum autem multa iam esset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem o uiri, audito me, non soluere a Creta, nec accersere nobis iniuriam hanc & iacturam. Et nunchortor, ut bono animo sitis. Iactura enim animæ nulla erit ex uobis, sed tantum nauis. Adstitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum, quem & colo, dicens: Ne timeas Paule. Cæsari te oportet sisti. Et ecce, donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum. Propter quod bono animo estote uiri. Credo enim Deo, quod sic erit, quemadmodum dictum est mihi. In insulam autem quandam oportet nos ejici. Sed posteaquam quartade cima nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria, circa medium noctis, suspicabantur nautæ adparere sibi aliquam regionem. Qui & demissa bolide, reperebant passus uiginti, ac pusillum inde digressi, rursumque demissa bolide, repererunt passus quindecim. Timentesque ne in alpera loca inciderent, de puppi iactis anchoris quatuor, optabant diem oriri. Nautis uero quærentibus e naui fugere, quum demisissent scapham in mare, sub prætextu uelut e prora anchoras extensuri, dixit Paulus centurioni & militibus: Nisi hi in naui manserint, uos salui fieri non potestis. Tunc abscederunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere. Et cum dies inciperet adparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens: Dies hic decimus quartus est, quod expectantes ieuniu permanetis, nihil accipiētes: propter quod hortor uos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem uestram pertinet. Quia nullius uestrum capillus de capite cadet. Et cum haec dixisset, sumpto pane, gratias egit Deo, in conspectu omnium: & cum fregisset, cœpit edere. Porro animis iam recreatis omnium, sumpserunt & ipsi cibum. Eramus uero uniuersæ animæ in naui, ducentæ septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuabant nauem, ejientes triticum in mare. Quum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinum uero quendam

^a Verbi interpretatio
ne, quod iam ieunij
quoque tempus preter
iesset. Quod tamen de
inedia magis quam sta
tuto ieuniu intellige
dum esse docent cir
cumstantie, &c.
^b Animas pro uita di
xit. Hebraismus.

^c ορονύδων legunt
Graci. Vox hinc du
cta quod uentus hic
ingentes fluctus exci
tet.

^d αὐλόφθαλμος metæ
phorice dicitur, ocu
los obuertere pro ob
niti.

^e Graece τετάρτη legi
tur, quod accedere si
gnificat. Nisi fortas
sis alij τετάρτη le
gerint.

^f Pondus intelligit su
niculo allatum, quo
in mare demisso nau
te eiusdem profundit
atem explorant.

^g Animas dicunt etiā
Hebrei quod Latini
capita uocant, uel ho
dic, personas.

quendam animaduertebant, habentem littus, in quod cogitabant, si posset, appellere nauem. Et quum anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxatis iuncturis gubernaculorum, & sublato artemone, ad auræ flatum tendebant ad littus. Et cum incidissent in locum bimarem, impegerunt nauem. Ac prora quidem infixa manebat immobilis : puppis uero soluebatur à ui undarum. Miliatum autem consilium erat, ut uinctos occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. At centurio uolens seruare Paulum, compescuit eos à consilio, iussitque ut qui possebant natare, abiicerent se primos, & in terram euaderent : cæteros partim in tabulis, partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factum est, ut omnes incolumes euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

ET cum euassissent, tunc cognoverunt quod insula Melite uocaretur. Barbari uero praestabant non uulgarem humanitatem nobis. Accensa enim pyra, recipiebant nos omnes propter imbreuium, qui imminebat, & propter frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmætorum multitudinem, & imposuisset in ignem, uipera è calore prorepens, inuasit manum eius. Ut uero uiderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter se dicebant : Omnino homicida est homo hic, quem seruatum è mari ^a ultio non sinit uiuere. Et ille quidem excussa uipera in igne, mali nihil passus est. At illi existimabant futurum, ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata ^b mente, dicebant, eum esse Deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractauit hospitio. Contigit autem, patrem Publij febribus & dysenteria uexatū, decumbere. Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset, imposuissetque ei manus, sanauit eum. Hoc igitur facto, cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant, & sanabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & soluentibus impo fuerunt quæ necessaria erant. Post menses autem tres nauigauimus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne Castor & Pollux. Et cum uenissimus Syracusas, mansimus triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unum diem ad flante Austro, postridie uenimus Puteolos, ubi reperitis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic uenimus Romam. Et inde cum audissent fratres de nobis, prodierunt in occursum nobis, usque ad Appij forum ac tres tabernas. Quos cum uidisset Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam. Cum autem uenissimus Romam, centurio tradidit uinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut maneret solus, cum custodiente ipsum milite. Post tertium autem diem conuocauit Paulus Iudeorum primores. Cumque uenissent, dicebat eis: Ego uiri fratres, cum nihil fecerim aduersus plebem, aut instituta maiorum, uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum: qui cum examinassent, uoluerunt me dimittere, eò quod nulla esset causa mortis in me. Sed contradicentibus Iudeis, coactus sum adpellare Cæfarem: non quasi habeam, de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur cauissam aduocaciu uos, ut uiderem, & alloquerer. Propter spem enim Israelis catena hac circundatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudea, neque adueniens aliquis fratum renunciauit, aut loquutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire, quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis, quod ubique ei contradicitur. Cum constituisserint autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium complures, quibus exponebat, testificans regnum Dei, suadensque eis de Iesu ex lege Mosi & prophetis, à mane usque ad uesperam: & quidam credebant his quæ dicebantur, quidam uero non credebant. Quumque inter se non essent concordes, discedebant, ubi dixisset Paulus unum uerbum: Bene spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros,

Paulus firmenta colligens uiperam manu tollit illas. Publum primatum & alios miraculose sanat. Hinc denudo consensa naui Româna prueniunt. Paulus Iudeis cœuocatis cauam suam exponit, & Christus docet biennio.

^aVel etiam, iustitia. Ut sic ipsam deam intelleixerint.

^bVel, sententia.

^cIudei enim, id est, Iouis filij hi duo dicebantur, ex magnis fauore credebantur.

^dVerbi interpretatione, euenit autem post dies tres ut Paulus vocaret.

^end ap' iis loqui, id est, ea quæ ad Iesum spectabat.

Epist. Pauli

^f Repetitiones hebreo more ponit cō
sueverunt.
^s Al. incrassatum est.

dicens: ^tVade ad populum istum, & dic: ^fAuribus audietis, & non intelligetis: &
uidentes uidebitis, & non cernetis. ^sCrassum enim effectum est cor populi huius,
& auribus grauiter audierunt, & oculos suos occluserūt, nequando uiderent oculis, & auribus audirent, & corde intelligerent, & conuerterentur, & sanarem eos.
Notū ergo sit uobis, quod gentibus missum est hoc salutare Dei: & ipsi audient.
Et cum hæc dixisset, discesserunt Iudæi, multam habentes inter se disceptationem.
Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto, & suscipiebat omnes qui in-
grediebantur ad ipsum, prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino
Iesu, cum omni fiducia, nemine prohibente.

^{Efa. 6. c}
^{Mark. 15. b}
^{Marc. 4. b}
^{Luc 8. f}
^{Ioan. 12. f}
^{Rom. 11. b}

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

CAPVT I.

AVLVS seruus Iesu Christi, ^tuocatus Apostolus, ^bse= ^{AA. n. 2} gregatus in euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis, de filio suo, qui genitus est ex semine Dauid secundum carnem: qui ^c defini-
tus est, filius Dei per potentiam, secundum spiritum ^d san-
ctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi,
Domini nostri, per quem accepimus gratiam, & ^e aposto-
latum, ^fad obediētiām fidei inter omnes gentes, super no-
mine eius, de quorū numero estis & uos, uocati Iesu Chri-

sti. Omnibus qui Romæ estis, dilectis Dei, uocatis sanctis, gratia uobis & pax
à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Primum quidē, gratias ago Deo
meo per Iesum Christum, super omnibus uobis, quod fides uestra annunciatur in
toto mundo. Testis enim est mihi Deus, quem colo spiritu meo, in euangeliō filij
ipsius, quod indesinenter mentionē uestri faciam, semper in precibus meis orans,
si forte tandem aliquando prosperum iter nactus fuero ^g per uoluntatem Dei, ut
ueniam ad uos. Percupio enim uos uidere, ut aliquod impertiar uobis donum spi-
rituale, quo uos confirmemini; hoc uero est, ut communē capiam consolationem
in uobis, per mutuam fidem, uestram simul & meam. Nolo autem uos ignorare
fratres, quod sæpe proposuerā uenire ad uos, ^h licet præpeditus fuerim ad hunc
usque diem: quo fructum aliquem haberem inter uos quoq; quemadmodum &
inter reliquas gentes (Græcis simul & Barbaris, eruditis pariter ac crudibus debi-
tor sum) ita, quantum in me est, paratus sum uobis quoq; qui Romæ estis, euange-
lizare. Non enim me pudet euangeliū Christi. Potentia siquidem Dei est, ad sa-
lutem ⁱ omni credenti, Iudæo primum simul & ^k Græco. Iustitia enim Dei ^j per
illud patefit ex fide, in fidem: sicut scriptum est: ^tIustus autem ex fide uiuet. ^lPa-
lam fit enim ira Dei de cœlo, aduersus omnem impietatē, & iniustitiam hominū,
qui ueritatem in iniustitia detinent: propterea quod id quod de Deo cognosci po-
test, manifestum est ^m in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem quæ sunt inuisibili
lia illius, ex creatione mundi, ⁿ dum per opera intelliguntur, peruidentur: ipsa nem
pe æterna eius potentia ac diuinitas, in hoc, ut sint inexcusabiles. Propterea ^tquod ^o
cum Deum cognouerint, non ut Deum glorificauerunt, aut grati fuerunt, sed fru-
strati sunt per ^o cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum. Cum
se cre-

^{Abac. 2. 2}
^{Gal. 3. b}
^{Hebr. 10. 8}

^a Vocatus hic nomen
est absolute positum:
q. d. qui secundum uo-
cationem meam apo-
stolus sum.
^b à populo, id est, cum
iudicio aliquid fecer-
nere.

Principio benevolen-
tiam & attentionem ca-
prat, uocationem suam,
Euangelij dignitatem &
suū in Romanos studiū
exponendo. Deinde pri-
mam epistolam partem de
fide iustificante aggredi-
tur, ostendens horribilissi-
mum scelerum sonē esse
dei ignorantiam & reli-
gionem corruptam.

^c Id est, declaratus, de-
monstratus, uel iudi-
catus.

^d Vel, sanctificantem.
^e Id est, apostolici mu-
neris functionem.

^f Vel, ut obediatur.

^g Vel, uolente deo.

^h Vel, ex præpeditus

sum: ut sic ad nego-
cia referatur. Vel, ex

prohibitus sum: ut re-
feratur ad spiritum,

qui etiam in Bithyni-
am profectum pro-
hibuit, Act. 16.

ⁱ Vel, cuius. Hoc ex-
nam magis excludit
nationum delectum.

^j Græcus hic p Ethni-
co sumitur, ut etiam
alibi sere semper.

^k Verbi interpreta-
tione, in illo.

^l Vel, reuelatur, dete-
gitur.

^m Id est, apud illos.

ⁿ Verbi interpreta-
tione, operibus intelle-
cta: uel, per crea-
turas intellecta. Quā-
uis pōnuva hic præ-
sens sit.

^o Σικαλοὶ οὐδὲ cogita-
tionem ratiocinantis
et dijudicantis fin-
gunt significat, que
e fide aliena est.

se crederent esse sapientes, stulti facti sunt: mutaueruntq; gloriā incorruptibilis Dei, per similitudinem imaginis, corruptibilis hominis, & uolatilium, & quadrupedum, & reptilium. Quapropter etiam tradidit illos Deus per cupiditates cordium suorum, in immunditiam, ut ignominia adficiant corpora sua inter se mutuo, qui commutarunt ueritatem eius mendacio, & uenerati sunt, colueruntq; ea quæ condita sunt supra eum qui condidit, qui est laudandus in sæcula, Amē. Quamobrem tradidit eos Deus in cupiditates ignominiosas. Nam & foeminæ illorum mutauerunt naturalem usum, in eum qui est præter naturam. Similiterq; & masculi, relicto naturali usu foeminæ, exarserunt per appetentiam sui alius in alium, masculi in masculos fœditatem perpetrantes, & præmium, quod oportuit, erroris sui in sese recipientes. Et quemadmodum non probauerunt, ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent quæ non conueniebat, repleti omni iniustitia, scortatione, uersutia, auaritia, malitia, pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malis prædicti moribus, susurrones, obtestatores, Dei osores, contumeliosi, elati, gloriosi, excogitatores malorum, parentibus immorigeri, expertes intelligentiæ, pactorū haud quaquam tenaces, alieni à charitatis affectu, fœdifragi, immisericordes. Qui cum iustitiam Dei agnouerint (quod hi, qui talia faciunt, digni sunt morte) nō solum ea faciunt, uerum etiam assentiuntur ihs qui faciunt.

CAP. II.

Qapropter, inexcusabilis es ô homo, quisquis es † qui iudicas. Nam hoc ipso, quod iudicas alterum, te ipsum condemnas. Eadem enim facis tu, qui iudicas. Scimus autem, quod iudicium Dei est secundum ueritatem, aduersus eos qui talia agunt. Cogitas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia faciunt, & facis eadem, quod tu suffugies iudicium Dei? Aut, diuitias benignitatis illius, ac tolerantiae, longanimitatisq; contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad poenitentiam te inuitat? Sed iuxta duritiam tuam, & cor poenitere nescium, colligisti tibi ipsi iram in die iræ, quo patefiet iustum iudicium Dei, qui † redditurus est unicuiq; iuxta opera sua: his quidem qui perseverantes in beneficiendo, gloriā & honorem, & immortalitatem querunt, uitam æternam: ihs uero qui sunt contenteri, & qui ueritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, uentura est indignatio & ira, afflictio & anxietas, aduersus omnem animam hominis, perpetrantis malum. Iudæi primum simul & Græci. Gloria uero & honor, & pax omni operanti bonum, Iudæo primum simul & Græco. † Non enim est personarum respectus apud Deum. Quicunq; enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicunq; in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. † Non enim qui audiunt legem, iusti sunt apud Deum, sed qui legem factis exprimunt, iusti habebuntur. Nam cum gentes, quæ legem nō habent, natura quæ legis sunt, faciant, hæ legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut etiā excusantibus, in eo die, quum iudicabit Dominus occultum hominum, iuxta Euangeliū meū, per Iesum Christum. Ecce, tu Iudæus cognominaris, & acquiescis in lege, & gloriariſ in Deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege, confidisq; te ipsum ducem esse cæcorū, lumen in tenebris uersantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac ueritatis per legem. Qui igitur doces alium, te ipsum non doces: qui prædicas, non furandum, furaris: qui dicis, non adulterandum, adulterium committis: qui execraris simulachra, sacrilegium admittis: qui de lege gloriariſ, per legis transgressionem Deum dehonestas. Nam nomē Dei propter uos male audit inter gentes, quemadmodum scriptū est. Nam circuncisio quidem prodest, si legem seruaueris: quod si transgressor legis fueris, circuncisio tua

videst, permisit illot cupiditatibus cordiū, &c.

¶ Vel, creaturas.

¶ Vel, benedictus.

¶ Vel, affectus aut cupiditates ignominiae, quod Hebraismū resipit.

¶ Vel, retributionem præmij aut repæsationem. August. mercadem mutuam dixit. vid est, noluerunt, nō uisum est illis.

¶ Id est, se indigna.

¶ Græci accusatum habent, repletos, ut referatur ad uerbū supra positum, tradidit. Sic etiā in paulo post legunt, plenos. Apud Græcos substantiū est, luxuria quod morum affectu- tem significat.

Ostendit hic omnes homines peccato obnoxios esse & iram dei meruisse. Et ne ludet propter legē & circuncisio nem se à peccato liberos esse putaret, ostendit que sunt illorum scientia: quis uero Iudæus, & quae sic uera circuncisio.

¶ Ecce, id naturali illum pietatē & charitatis affectum significat, quem habemus erga parentes aut fratres.

Hinc ἀσπόρος, qui ad hunc affectum obscuravit.

¶ Vel potius, irreconciliabiles aut intratiales.

¶ Ecce, id est, dicit. Hic ron. in Ezechielem ueritatem per provocandi uerbum.

¶ Vel, certi thesaurum recordis.

¶ Verbi interpretatione, per perseverantiam operis boni.

¶ Verbi interpretatione, qui sunt ex contemplatione, id est, contenti. Sic enim in scriptoribus uocat circumscriptiū, Rom. 4.

¶ Pro, condēnabitur.

¶ Verbi interpretatione, auditores legis.

¶ Parvus, nomen est, nō participium: q.d. scriptitum.

¶ Vel, inuicē, ut Hier.

¶ Alij legunt, à A, id est, si autem, &c.

¶ Vel, cruditus aut iniatus.

¶ Vel, blasphemis profanatur.

m m m

Matth. 7.2

Matth. 10.2

A. 10.4
Ephes. 6.2
Gal. 2.2

Matth. 7.4
Iacob. 2.6

Ela. 52.6
Ezech. 36.2

Epist. Pauli

^a id est, gentes incircuncisae. Peculiariter enim est Paulo ut circuncisionem vocet Iudeos, et gentes præputium.

^b Greci hic breviores sunt dicendo, Non enim qui in manifesto Iudeus est: neque que in manifesto in carnne, circucisio est, etc. Sed sensum apud illos conficiunt articuli, quos Latinu non nisi hac paraphrasi, que in contextu est, exprimunt.

^c Verbi interpretatione, Que igitur est excellens Iudei?

^d Vel, cōcredita sunt.

^e Vel, abolebit aut antiquabit.

^f In positum uide tur pro aeternitate, id est, demostretur, comprobetur.

^g Quis id est, stabilit, confirmat et sicut.

^h At humano more loquor.

ⁱ Svel, insuper. Quasi nouam questionem moueat.

^j Vel, blasphemis et conuicijs impunitur.

^k Hebraeum sapit, pro iustificabitur nulla caro.

^l In proprie dicuntur, qui non affectuantur quod optat.

^m Vel, propitiacionem et reconciliatorem.

ⁿ Ad uerbū, in ipsius sanguine.

^o Vel, in patietia: uel, tolerantia dei.

^p Vel, sed.

^q Id est, circuncisos Iudeos et gentes incircuncisae.

^r Vel, abrogamus et antiquamus.

^s Id est, consequentur esse et meruisse. Sic enim inueniendi uerbo et Hebrei et Graeci utuntur.

^t Quia Abraham exemplum obijcere poterant Iudei quibus ex circuncisione iustitiam esset conferens, idem illud in illos reuocaret Paulus, ostendens hunc priusquam circuncideretur promissionem accepisse. Nec filios Abrahā et promissionis esse, qui legem habens et circuncisi sunt, sed qui fidē Abrahā imitentur. Et sic solide concludit solam fidē in Christum iustificare.

in præputium uersa est. Ergo si ^a præputium iustificationes legis seruauerit, non ne præputium illius pro circuncisione imputabitur: Et quod est ex natura præputium, si legem seruauerit, iudicabit te, qui per literam & circuncisionē transgressor es legis. ^b Non enim is, qui in manifesto Iudeus sit, [Iudeus est:] nec ea que in manefesto sit carnis circuncisio, [circuncisio est,] sed qui in occulto Iudeus fuerit, [is Iudeus est,] & circuncisio cordis, [circuncisio est,] quæ spiritu constat, non litera: cuius laus non ex hominibus [est,] sed ex Deo.

C A P. III.

A ^c Vid igitur habet in quo præcellat Iudeus: aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Nam primum quidem [illud] quod [illis] commissa sunt oracula Dei. Quid enim, ^d si quidam fuerunt increduli? Num in credulitas illorum, fidem Dei faciet irritam? Absit. ^e Imò sit Deus uerax, ^f omnis autem homo mendax. Quemadmodum scriptum est: ^g Ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Quod si iniustitia nostra, Dei iniustiam commendet, quid dicemus? Num iniustus Deus, qui inducit iram? Secundum hominem dico. Absit. ^h Nam quomodo iudicabit Deus mundum? Etenim si ueritas Dei per meum mendacium excelluit, in gloriam ipsius, quid posthac & ego ueluti peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum ⁱ de nobis male loquuntur, & sicut quidam aiunt, nos dicere) faciamus mala, ut ueniant bona. Quorum damnatio iusta est. ^j Quid igitur Præcellimus? Nullo modo. Nam ante caussis redditis ostendimus & Iudeos ^k & Græcos omnes sub peccato esse: sicut scriptū est: ^l Nō est iustus, ne unus quidem. Non est qui intelligat. Non est qui exquirat Deum. Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui exerceat bonitatem, nō est usq; ad unum. ^m Sepulchrum apertum guttur eorum, linguis suis ad dolum usi sunt, & ⁿ uenenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os execratione & amarulentia plenum est, ueloci pedes illorum ad effundendum sanguinem. ^o Contrito & calamitas in uijs eorum, & uiam pacis non cognouerunt. ^p Non est timor Dei coram oculis eorum. Scimus autem, quod quæcumq; lex dicit, his qui in lege sunt, dicat: ut omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus Deo: propterea quod ex operibus legis ^q non iustificabitur omnis caro in conspectu eius. Per legē enim agnitio peccati. Nunc uero absque lege iustitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac prophetarum. Iustitia uero Dei, per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, ac ^r destituuntur gloria Dei. Iustificantur [autem] gratis, per illius gratiam, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu: quem proposuit Deus ^s propitiatorium, per fidem ^t interueniente ipsius sanguine, ad ostensionem iustitiae suæ, propter remissionem præteriorū peccatorum, ^u quæ Deus tolerauit, ad ostendendā iustitiam suam, in præsenti tempore. In hoc, ut ipse sit iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu. Vbi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non. ^v Imò, per legem fidei. Colligimus igitur, fide iustificari hominem, absq; operibus legis. An Iudeorum Deus tantum? An non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus Deus, qui iustificabit ^w circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem igitur ^x irritam facimus per fidem? Absit, Imò, legem stabilimus.

C A P. III.

A ^y Vid igitur dicemus Abraham patrem nostrum ^z inuenisse secundum carnem: Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum. Quid enim scriptura dicit? ^{aa} Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam. Ei uero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitū. Porro ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam. Quemadmodū & David explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat iustitiam, absque operibus:

Beati

littera expedit
teu digressu
la ostendit in
quo nam Iude
us præcellat.
Hinc ad scopi
reddens omnes
homines pecca
ti coiuncti, do
cerit iustitiam
non operibus le
git, sed fide in
Christum per
grandis dei cons
parari.

^{aa} Tim. 2. 2.

^{ab} Ioan. 3. 4.

^{ac} Psal. 115. 2.

^{ad} Psal. 50. 2.

^{ae} Gal. 2. 9.

^{af} Psal. 139. 8.

^{ag} Psal. 96. 6.

^{ah} Psal. 59. 6.

^{ai} Gal. 3. 9.

^{aj} Psal. 5. 9.

^{ak} Gal. 3. 9.

^{al} Psal. 139. 8.

^{am} Psal. 139. 8.

^{an} Psal. 139. 8.

^{ao} Psal. 139. 8.

^{ap} Psal. 139. 8.

^{aq} Psal. 139. 8.

^{ar} Psal. 139. 8.

^{as} Psal. 139. 8.

^{at} Psal. 139. 8.

^{au} Psal. 139. 8.

^{av} Psal. 139. 8.

^{aw} Psal. 139. 8.

^{ax} Psal. 139. 8.

^{ay} Psal. 139. 8.

^{az} Psal. 139. 8.

^{ba} Psal. 139. 8.

^{bb} Psal. 139. 8.

^{ca} Psal. 139. 8.

^{cb} Psal. 139. 8.

^{cc} Psal. 139. 8.

^{cd} Psal. 139. 8.

^{ce} Psal. 139. 8.

^{cf} Psal. 139. 8.

^{cg} Psal. 139. 8.

^{ch} Psal. 139. 8.

^{ci} Psal. 139. 8.

^{cj} Psal. 139. 8.

^{ck} Psal. 139. 8.

^{cl} Psal. 139. 8.

^{cm} Psal. 139. 8.

^{cn} Psal. 139. 8.

^{co} Psal. 139. 8.

^{cp} Psal. 139. 8.

^{cq} Psal. 139. 8.

^{cr} Psal. 139. 8.

^{cs} Psal. 139. 8.

^{ct} Psal. 139. 8.

^{cu} Psal. 139. 8.

^{cv} Psal. 139. 8.

^{cw} Psal. 139. 8.

^{cx} Psal. 139. 8.

^{cy} Psal. 139. 8.

^{cz} Psal. 139. 8.

^{da} Psal. 139. 8.

^{db} Psal. 139. 8.

^{dc} Psal. 139. 8.

^{dd} Psal. 139. 8.

^{de} Psal. 139. 8.

^{df} Psal. 139. 8.

^{dg} Psal. 139. 8.

^{dh} Psal. 139. 8.

^{di} Psal. 139. 8.

^{dj} Psal. 139. 8.

^{dk} Psal. 139. 8.

^{dl} Psal. 139. 8.

^{dm} Psal. 139. 8.

^{dn} Psal. 139. 8.

^{do} Psal. 139. 8.

^{dp} Psal. 139. 8.

^{dr} Psal. 139. 8.

^{ds} Psal. 139. 8.

^{dt} Psal. 139. 8.

^{du} Psal. 139. 8.

^{dv} Psal. 139. 8.

^{dw} Psal. 139. 8.

^{dx} Psal. 139. 8.

^{dy} Psal. 139. 8.

^{dz} Psal. 139. 8.

^{ea} Psal. 139. 8.

^{eb} Psal. 139. 8.

^{ec} Psal. 139. 8.

^{ed} Psal. 139. 8.

^{ef} Psal. 139. 8.

^{eg} Psal. 139. 8.

^{eh} Psal. 139. 8.

^{ei} Psal. 139. 8.

^{ej} Psal. 139. 8.

^{ek} Psal. 139. 8.

^{el} Psal. 139. 8.

^{em} Psal. 139. 8.

^{en} Psal. 139. 8.

^{eo} Psal. 139. 8.

^{ep} Psal. 139. 8.

^{er} Psal. 139. 8.

^{es} Psal. 139. 8.

^{et} Psal. 139. 8.

^{eu} Psal. 139. 8.

^{ev} Psal. 139. 8.

^{ew} Psal. 139. 8.

^{ex} Psal. 139. 8.

^{ey} Psal. 139. 8.

^{ez} Psal. 139. 8.

^{ey} Psal.

^aBeati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obiecta sunt peccata. Beatus ^buir, cui non imputauerit Dominus peccatum. Beatificatio igitur hæc, ad circuncisionem [tantum,] an & ad præputium^b [pertinet:] Dicimus enim, quod imputata fuerit Abrahæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo imputata est: cum esset in circuncisione, an cum esset in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio. Et ^c signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiae fidei, quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium per præputium, ut imputaretur & illis iustitia, & pater circuncisionis, ^c non circuncisis solummodo, uerum etiam ijs qui ingredenterunt uestigij*s* fidei, quæ fuit in præputio patris nostri Abrahæ. Non enim per legem promissio contigit Abrahæ, aut semini eius, (illum hæredem fore mundi) sed per iustitiam fidei. Etenim, si ^d hi qui ad legem pertinent, hæredes sunt, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur. Siquidē ubi non est lex, ibi nec transgressio est. Idcirco ex fide [datur hæreditas,] ut secundum gratiam, ut firma sit promissio uniuerso semini: non ei^e quod est ex lege tantum, uerum etiam ei quod est ex fide Abrahæ, qui est pater omnium nostrum. Sic cut scriptum est: ^fPatrem multarum gentium cōstitui te, [nimirum] ad exemplum Dei, cui crediderat: qui ^g uitæ restituit mortuos, ac uocat ea^h quæ non sunt, tanquam sint. Qui^b præter spem sub spe credidit, se fore patrem multarum gentium. luxta id quod dictum est: Sic erit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud considerauit suum ipsius corpus, iam emortuum, quum centūferè natus esset annos, nec emortuam uulnus Saræ. Verum ad promissionem Dei non hæsitauit ob incredulitatem, sed robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo, certa persuasione concepta, ⁱquod is qui promiserat, idem potens esset & prestare. Quapropter etiam imputatum est illi ad iustitiam. Non scriptum est autem propter illum tantum, imputatum fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis: qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri. C A P. V.

^jVtificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum, per Dominum nostrum ^kIesum Christum, ^lper quem & aditum nocti sumus fide, in gratiam hanc, in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei. Nec id solum, uerum etiam gloriamur in afflictionibus: scientes quod afflictio patientiam pariat, patientia uero probationem, probatio autem spem. Porro spes non pudefacit, quia dilectio Dei effusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctum qui datus est nobis. Christus enim, quum adhuc essemus infirmi iuxta rationem temporis, pro impijs mortuus est. Nam uix pro iusto quisquam morietur. Siquidem pro bono forsitan aliquis ^metiam mori^b sustinet. Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum ab ira. Nam si cum ini mici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, seruabimur per uitam ipsius. Non solum autem [hoc,] uerum etiamⁿ glorian tes in Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliacionem^c adsequuti sumus. Propterea, quemadmodum per unum hominem peccatum in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruersit, quatenus omnes peccauerūt. Usq; ad legem enim peccatum erat in mundo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Mosen, in eos quoque, qui non peccauerant^s ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^b futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delictoⁱ multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non si cut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem ^D

^bTheophylactus en nim huic subiunxit aia zla, id est, cadit, uel competit.

^cVerbi interpretatione, non solum ijs qui ex circuncitione, id est, qui non solum circuncisi essent, uerum etiam, &c. Sen sus est, Abraham illo rum iudeorū patrem dici qui circuncisio nisi fidē adiunxerint. ^dSi in uero, id est, qui ex lege. Locutio superiori similis, pro ijs qui legem seruant. ^eId est, iudeis legem habentibus.

^fVel, uiuiscat. ^gId est, quæ nullius sunt ualoris: uel, que omnino non existunt. ^hId est, cum nullo modo apparet: uel, si gnum eius quod spe rari posset, &c. ⁱVel, dijudicauit et disquistiuit. Hoc enim diffidentes faciunt. ^jVerbi interpretatione, quia quod promisum est potest etiam facere.

Principio de fidei fructibus diss. rit, ostendens simul diuini beneficij magnitudinem, cui fides innatur, eiusq; certitudinem. Deinde alius re petet omnia, peccata fontes ostendit & eiusdem effectus, describens simul unde nā grana oriatur, uira & iustificatio.

^aEras longius à textu discedens dixit, per quem ex contigit nobis ut fide perducetur mur, &c.

^bVel, auſit. ^cVel, Confirmat, stabilit et comprobat hoc scilicet ceu certo indicio uel signo.

^dAlij, xxvii. uox, id est, gloriamur.

^eVel, accepimus.

^fVel, in quo. ^gId est, eo modo, aut idem illud peccatum quod Adam commisit.

^hScilicet Christi.

ⁱMulū positum uide tur pro omnes.

Epist. Pauli

^aVel, propter.

^bVel potius, omnes.

^cVel, in mortem: uel,
ad mortem.

^dNe hi qui operibus ius-
titiam negari audiebat,
utre licentiam hinc collis-
gerent, ostendit quod na-
turalium Christi sit offi-
cium, adhortas simul ut
excusso peccati iugo ius-
titiae seruiantur.

^eId est, nostra caro,
que meru peccatum
est nec quicquam au-
tum.

^fVel, considerate et
ob oculos habete.

^gGraci lāras, id est,
uiuentes legunt.

^hVel, ad obediendum.

ⁱVel, exhibeatis

^jDatiuus est, idem si
gnificas ac si dixisset.
a iustitia.

^kSin rectiam pro tribu-
to et uictigali sumi
potest, quod ex serui-
tute peccati collige-
tur.

^lUbiq; erat quod da-
batur alendo militi.
a id est, ius matrimo-
nij.

^mNe cum lege fructus e-
tiam bonorum operum
abicerent, similitudine
ostendit quatenus et quo
modo à lege liberati
sunt. Deinde ceteri digredi-
ens doceat quid lex sit,
quare lata sit, de qui eius
in nos effectus, uis & of-
ficium, et quis nam ab il-
lius imperio nos libe-
ret.

ⁿVel, si fuerit alteri
uiro.

^oPer legem hic nō dei-
uoluntas intelligen-
da est, sed illud quod
legis indicio agnosci-
tur, peccatum scilicet.

ex uno [delicto] ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad iustificationem. Etenim si per unius delictum mors regnauit ^bper unum, multo magis hi, qui exuberantiam gratiae & doni iustitiae accipiunt, per uitam regnabunt, auctore uno Iesu Christo. Itaque sicut per unius delictum, [propagatum est malum] in omnes homines ad condemnationem, ita & per unius iustificationem [propagatur bonum] in omnes homines, ad iustificationem uitae. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti fuimus ^cmulti, ita per obedientiam unius, iusti constituentur multi. Cæterū lex obiter subiit, ut abundaret delictum. Vbi uero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia: ut quemadmodum regnauerat peccatum ^din morte, sic & gratia regnaret per iustitiam, ad uitam æternam, per Iesum Christum.

CAP. VI.

A Vid igitur dicemus: Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac uiuemus in eodem? ^e An ignoramus, quod quicunque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Sepulti igitur sumus una cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Nam si insititi facti sumus illi, per similitudinem mortis eius, nimirum & resurrectionis [participes] erimus. Illud scientes, quod uetus ille noster homo cum illo crucifixus est, ut aboleretur corpus peccati, ut posthac non seruiamus peccato. Etenim ^fqui mortuus est, iustificatus est à peccato. Quod si mortui sumus cum Christo, credimus quod & uiuemus cum illo: scientes quod Christus excitatus à mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod uero uiuit, uiuit Deo. Ita & uos ^greputate, uosipso mortuos quidem esse peccato, uiuere autem Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum. Ne regnet igitur peccatum in mortali uestro corpore, ut obediatis illi per cupiditates eius. Ne que ^haccommodetis membra uestra arma iniustitiae peccato: sed accommodetis uosmetipso Deo, uelut ex mortuis uiuentes, & membra uestra, arma iustitiae Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Quid igitur: Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit. ⁱ An nescitis quod cui accommodatis uosipso seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiae ad iustitiam? Gratia autem Deo, quod fuitis quidem serui peccati, sed obeditis ex animo in eam, in quam traducti estis, formam doctrinæ. Cæterū liberati à peccato, serui facti estis iustitiae. Humanū quiddam dico, propter infirmitatem carnis uestræ. Quemadmodum enim præbuistis membra uestra serua immunditiae, & iniquitati, ad iniquitatem: sic & nunc præbete membra uestra serua iustitiae, ad sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis ^jiustitiae. Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam ^kfinis illorum mors. Nunc uero manumissi à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam æternam. Etenim ^lstipendia peccati mors: donum autem Dei, uita æterna, per Christum Iesum Dominum nostrum.

CAP. VII.

A N ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor) quod lex tantisper do-
minatur homini, quoad [ea] uiixerit? ^m Nam uiro obnoxia mulier, uiuenti
uiro alligata est per legem: quod si mortuus fuerit uir, liberata est à lege uiri. ⁿ Pro
inde uiiente uiro, adultera uocabitur, si ^o se iunxerit alteri uiro: si autem mortuus
fuerit uir, libera est à lege [uiri,] ut non sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro.
Itaque fratres mei, uos quoque mortificati estis ^plegi, per corpus Christi, ut iungere-
mini alteri, nimirum ei, qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim
essemus in carne, affectus peccatorum, qui sunt per legem, uigebant in membris
nostris

**Exod. 30. c
Deut. 5. b
† Tim. 1. b**

nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem liberati sumus à lege, mortui [ei,] in qua detinebamur, ut seruiamus per notitatem spiritus, & non per uetus statum literæ. Quid ergo dicemus? lex peccatum [est:] Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset: † Non concupisces. Sed occasione accepta, peccatum per præceptum genuit in me omnem concupiscentiam. Siquidem absque lege, peccatum [erat] mortuum. Ego autem uiuebam sine lege quondam. Porro ueniente mandato, peccatum reuixit, ego uero mortuus fui. Et repertum est mandatum, quod institutum erat ad uitā, mihi cedere ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per præcepum, decepit me, & per illud occidit. Itaq; lex ipsa quidē sancta, & præceptum sanctum, ac iustum & bonum. Ergo, quod bonum erat, mihi factum est mors. Absit. Sed peccatum. Vt appareret peccatum, per id quod bonum erat, mihi gignere mortē, ut fieret maiorem in modum ^b peccans peccatum, per præceptum. Scimus enim quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum, uenditus sub peccatum. Quod enim ago, non probo. Non enim quod uolo, hoc facio: sed quod odi, hoc ago. Si uero quod non uolo, hoc facio, consentio legi, quod bona [sit.] Nunc autem non iam ego perpetuo illud, sed inhabitans in me peccatum. Noui enim quod non habitet in me, (hoc est, in carne mea) bonum. Nam uelle adest mihi, at ut faciat bonum, non reperio. Non enim quod uolo, facio, bonum, sed quod non uolo, malum, hoc ago. Porro, si quod non uolo ego, hoc facio, non iam ego perpetuo illud, sed inhabitans in me peccatum. Reperio igitur [per] legem, uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat enim me lex Dei, secundum internum hominem, sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit ex hoc ^a corpore mortis? Gratias ago Deo, per Iesum Christum Dominum nostrum. Itaq; idem ego mente quidem seruio legi Dei, carne uero legi peccati.

CAP. VIII.

NVlla igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu: qui non iuxta carnem uersantur, sed iuxta spiritum. Nam lex ^a spiritus uitæ, per Christum Iesum liberum me reddidit à lege peccati & mortis. Etenim quod lex præstare nō poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnem, [hoc] Deus proprio filio, misso in similitudine ^b carnis peccataricis, [præstitit,] ac ^c de peccato condemnauit peccatum, per carnem, ut iustificatio legis impleretur in nobis: qui non secundum carnem uersamur, sed secundum spiritum. Nam qui carnales sunt, quæ carnis sunt curant: at qui spirituales, quæ sunt spiritus. Nam ^d adfectus carnis, mors [est:] adfectus uero spiritus, uita & pax. Propterea, quod adfectus carnis inimicitia est aduersus Deum: nam legi Dei non subditur. Siquidem ne potest quidem. Qui uero in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Porro si Christus in uobis est, corpus quidem mortuum [est,] propter peccatum: spiritus autem uita [est,] propter iustitiam. Quod si spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christū ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter ipsius spiritum, inhabitantem in uobis. Proinde fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem uiuamus: nam si secundum carnem uixeritis, moriemini. Quod si spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis. Etenim quicunq; spiritu Dei ducuntur, hi sunt ^e filii Dei. *Non enim acceperitis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed acceperitis spiritum adoptionis, per quem clamamus: Abba pater. Idem spiritus contestatur spiritui nostro, quod simus filii Dei. Quod si filii, igitur & haeredes. Haeredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Siquidem simul cum eo patimur, ut & unā

^a Uerum, hōmū, id est, iure legis abolito, uel antiquato, liberi sumus.

^b Alij legunt, & v. 18 v. 20. us. 8. v. 17, id est, à lege mortis, uel mortisera: Chrysost. autem legit, & v. 18 v. 19 v. 20. v. 19, id est, à lege ea mortua.

^c Vel, seduxit.

^d Scilicet, mihi factū est mors.

^e Vcl, peccaminosum peccatum, si sic loqui licaret, aut peccatrix peccatum. Posuit autem pro insigni peccato, ut si nos dicamus, sceleratum scelus.

^f Id est, uis peccati, quod supra affectus peccati dixit.

^g Id est, corpore obnoxio affectibus peccandi, qui nos ceccident.

^h Securitatem fideliū describit, eorum, qui in spiritu ambulant. Osten dit autem quis nam ille spiritus sit, quo scilicet in filios dei assumimur, quod nam eius officiū, & querens si prijs in dilectione dei fructus reposuit, à quo nulla separaret hucus mudi affl. cito. ⁱ Id est, spiritus illius uitalis, ipsa nimurum fidei uis, quia scimus nobis omnia à deo donata.

^j Caro peccati, Hebræ ismus pro carne peccato obnoxio.

^k Non ineptum uideatur si legas, ac per peccatum condemnavit peccatum. Sic enim more veteris testamēti Christi caro peccatum dicitur, quia pro peccato immolata est, &c.

^l propria, animi affectionem, curam, cogitationem & sensum significat, &c.

^m Hilarius legit, propter spiritum suum, qui habitat in uobis.

Epist. Pauli

^aVanitas hic frustationem sonat, cum scilicet non affequimur, quod cupiebamus. Id est, à seruitute corrupte, cuius nimurum suspendit mors.

^bSuorumque bonorum est in re aliqua suscepit auxilium ferre laboranti.

^cVel, sensus, erupsa.
^dVel, cooperantur.

^eVel, quomodo non etiam cū codē, &c.

^fHieron ad Alcibiā an, confido, dixit.

^gAnimum benevolentia erga Iudeos protestatus, aliquid tractare incipit, genitum scilicet uocationē et Israelis repudiū. Ostē dit primum qui nam Iudaūa sunt ueri. Deinde docet dei consilium fuisse ut per Christum salutem consequantur homines, quē cum gentes per fidem receperint, dei populus facti sunt, Iudeis interim operum fiducia sumidis in hunc offenditibus.

^hVel, indefinens,
ⁱId est, abdicari, rejici
et alienus fieri à Christo.

^jIls scilicet qui est de salute Israelis.

^kFiliū promissionis sunt, qui credunt. Promissio enim fidem posuit.

cum illo glorificemur. Nam reputo, non esse pares afflictiones praesentis temporis ad gloriam, quae reuelabitur erga nos. Etenim sollicita creaturæ expectatio exspectat, ut palam fiant filii Dei. Quippe uanitati creatura subiacet, non uolens, sed propter eum qui subiecit illam sub spe. Quoniam & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quod omnis creatura congemiscit, simulq; nobiscum parturit, usque ad hoc tempus.

^lB Non solum autem [illa,] sed & ipsi, qui primitias spiritus habemus: & nos ipsi in nobis ipsis gemimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri. Siquidem spe seruati sumus. Porro spes, si uideatur, non est spes. Quod enim quis cernit, quur idem speret? Si uero quod non uidemus, speramus, [id] per patientiam expectamus. Consimiliter autem & spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris. Siquidem hoc ipsum, quid oratur simus, ut oportet, non nouimus: uerum ipse spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. At ille, qui scrutatur corda, nouit quis sit affectus spiritus, quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis. Scimus autem, quod his qui diligunt Deum, omnia simul adiumento sunt in bonum: nimurum his, qui iuxta propositum uocati sunt. Quoniam quos praesciuerat, eosdem & præfiniuit, conformes imaginis filii sui, ut ipse sit primogenitus inter multos fratres. Porro quos præfinierat, eosdem & uocauit: & quos uocauit, eos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non percit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, qui [fieri potest,] ut non & cum eodem omnia nobis donet? Quis intentabit crima aduersus electos Dei? Deus est qui iustificat, quis ille qui condemnet? Christus est qui mortuus est, immo qui & suscitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis. Quis nos separabit à dilectione Dei? Num afflictio? Num angustia? Num persegu-
tio? Num famas? Num nuditas? Num periculum? Num gladius? Quemadmodum scriptum est: ^m Propter te morti tradimur tota die, habiti sumus uelut oues destinatae mortationi. Verū in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos.

Nam mihi ⁿ persuasum habeo, quod neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neq; profunditas, neque ulla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. IX.

^AV Eritatem dico in Christo, non mentior, adtestante mihi simul conscientia mea, per spiritum sanctum, quod dolor mihi sit magnus, & assiduus cruciatus cordi meo. ^t Optarim enim ipse ego ^b anathema esse à Christo pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio, & gloria, & testamenta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones: quorum sunt patres, & ex quibus [est] Christus, quantum attinet ad carnem, qui est in omnibus Deus laudandus in secula. Amen. Non autem hæc loquor, quod exciderit sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, sunt Israel: neque quia sunt semen Abrahæ, statim omnes filii. Sed ^t per Isaac nominabitur tibi semen: hoc est, non qui filii [sunt] carnis, hi filii Dei: sed ^{*} qui ^b filii sunt promissionis, recensetur in semen. Promissionis enim sermo hic est: ^t In tempore hoc ueniam, & erit Saræ filius. Non solum autem [hoc,] * sed & Rebecca ex uno conceperat, Isaac patre nostro. Nondum enim natis [pueris,] quum neque boni quippiam fecissent, neq; mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret: non ex operibus, sed ex uocante dictum est illi: Maior seruiet minori. Sicut scriptum est: ^t Iacob dilexi, Esau uero odio habui.

Quid igitur dicemus? Nū iniustitia est apud Deum? Absit. Nam Mosi dicit: ^t Miserebor, cuiuscunque misereor: & commiserabbor, quemcunq; commiseror. Itaq; non uolentis est, neque currentis, sed miserentis

rentis Dei. Dicit enim scriptura Pharaoni: ^tIn hoc ipsum te excitaui, ut ostendam in te potentiam meam: & ut annuncietur nomen meum in tota terra. Itaque cui uult, miseretur: quem autem uult, indurat. Dices ergo mihi: Quid adhuc conqueritur? Nam uoluntati eius quis ^crestitutus? Atqui o homo, tu quis es, qui ex aduerso respondes Deo? Num dicet figmentum ei, qui finxit, quur me finxisti ad hunc modum? ^tAn non habet potestatem figulus lutti, ut ex eadem massa fingat, aliud quidem uas in honorem, aliud uero in ignominiam? Quod si Deus uolens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, protulit in multa longanimitate uasa irae, adparata in interitum, & ut notas faceret diuitias gloriæ suæ erga uasa misericordiæ, quæ præparauerat in gloriam. Quos & uocauit, [nimirum] nos, non solum excludæis, uerum etiam ex gentibus. Quemadmodum & in Osea dicit: ^tVocabo populum, qui meus non erat, populum meum: & eam, quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco, ubi dictum fuerat eis: Non populus meus, uos: ibi uocabuntur filii Dei uiuentis. Esaias autem clamat super Israel: ^tSi fuerit numerus filiorum Israel, ut arena maris, reliquæ saluæ erunt. Sermonem enim perficiens & abbrevians in iustitia: ^squia sermonem abbreviatum faciet Deus in terra. Et quemadmodum prius dixit Esaias: ^tNisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ut Sodoma facti fuissimus, & Gomorrhæ adsimilati fuissimus. Quid igitur dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur iustitiam, adprehenderunt iustitiam, iustitiam autem eam, quæ est ex fide: Contra Israel, qui sectabatur legem iustitiae, ad legem iustitiae non ^bperuenit. Propter quid? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis. Impegerunt enim in lapidem offendiculi, quemadmodum scriptum est: ^tEcce pono in Sion lapidem offendiculi, & petram offensionis. ^tEt omnis qui credit in eo, non pudebit.

C A P. X.

Fratres, ^apropensa quidem uoluntas cordis mei, & deprecatio quæ fit ad Deum pro Israel, est ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo, quod ^bzelum Dei habent, sed non secundum scientiam. Nam ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam quærentes constituere, iustitiae Dei non fuerunt subditi. Nam ^cfiliis legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Moses enim scribit de iustitia, quæ est ex lege, ^tquod qui fecerit ea homo, uiuet per illa. Cæterum quæ ex fide est iustitia, ea sic loquitur: * Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cœlum? Hoc est Christum [ex alto] deducere. Aut quis descendet in abyssum? Hoc est Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit: Prope te uerbum est in ore tuo, & in corde tuo. Hoc est uerbum fidei, quod prædicamus. Nempe, si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illū excitauit à mortuis, saluus eris. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui fidit illi, non pudebit. Non enim est distinctione uel Iudei, uel Græci. Nam idem Dominus omnium, ^ddiues in omnes invocantes se. ^tQuisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo igitur inuocabunt, in quem non crediderunt. Quomodo autem credent [ei,] de quo non audierunt. Quomodo uero audient, absque prædicante. Quomodo autem prædicabūt, nisi missi fuerint. Sicut scriptum est: ^tQuām speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! At non omnes obedierunt Euangeli. Esaias enim dicit: ^tDomine, quis credidit ^eauditui nostro? Ergo fides ex auditu [est,] auditus autem per uerbum Dei. Sed dico, An non audierunt? ^tAtqui in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum uerba illorum. Sed dico: Nunquid non cognouit Israel? Primus Moses dicit: ^tEgo ad æmulationem prouocabo uos, per gentem quæ non est gens, per gentem stultam ad iram commouebo uos. Esaias autem post hunc audet, & dicit: ^tInuentus fui his,

^cVel, resistit.

^fSermo perplexior est, qui dilucidior fit si uerbum proferendi etiam ad uasa miseri cordis referatur per hanc, ut deus dicatur suam iustitiam declarare proferendo nobis hominum deutorum exempla, et eundem suam declarationem misericordiam proferendo exempla piorum, qui uasa sunt misericordia.

^gIlli est, brevi exequitur quod instituit.

^hVel, affecitus est, ipsorum enim dicitur de eo, qui præuenient do alios seftinans alii quid affecitus est.

ⁱOpera legis hic dicuntur, quæ quidē secundum legem, sed nō ex fide sunt.

Denuo Iudeorum benevolentiam capiat, causam simul ostendens quæ à Christo exciderint. Deinde confert inter se iustitiam legis & fidei, indicans simul quod fides neminem exciudat, & unde oriatur. Peccato proprieatis demolitæ Iudeos propria culpa, excidisse.

^aIudiciorum benevolentia propensa ex fauor gratuitus.

^bVel, studium, uchein mens nimirum ex ardens.

^cAlij, perfectio: uel, summa.

^dVel, affluens ex abundans divinitatis.

^eVel, potius, quem,

^fVel, annūciantium. Sed hoc etiam de rebus aduersis dicitur, cū Græca dictio non nisi felix nuntium significet.

^gVel, prædicationi nostræ. Ponitur enim hic auditus pro eo quod auditu percipitur.

Epist. Pauli

qui me non quærèbant: conspicuus factus sum his, qui de me non interrogabant. Aduersus Israel autem dicit: Toto die expandi manus meas ad populum non crecentem, & contradicentem.

CAP. XI.

Neludam de salute de sperarent cōsolatiorē iam, ostendens dei promissio nes nō irritas esse si eas fide recipiant. Superesse enim reliquias per gratiā, Rursum, ne aīo effe rentur gentes, ostendit ius dorum lapsum repa bilem esse, ipsosq; ut lu dros excidere posse, si imitentur. Postremo lo cum hunc cōcludit, ostendens dei iudicia esse inscrutabilia.

a Vel, presciuit, et sic ad praedestinationem referit August.

b Hebraismus est, que runt animam meam.

c Vel, supersuerunt. Alij, factæ sunt.

d Hoc membrum in ueteri interpretatione non habeatur, nec apud Origenē etiam, nec Chrysostomum.

e Metonymia, pro his qui sunt in electione, id est, electi.

f Id est, ita peccarent ut nulla spes remissio nis effet reliqua.

g Id est, Iudeos, e qua bus secundū carnem natus sum.

h Verbi interpretatio nc, ne alcum sapias.

i Vel, ne forte nec ti bi, et c.

k ἔχοντες est animi pro pñsio abbene merē dum de quopiam. Po terat hic non inepte indulgentia uocari.

l ἀνορία, id est, refe ctio. Hic pro stricti iuris securitate sumi tur ex rigore, cum res ad uiuum exigiatur.

m οὐ πόνου, hic ad ani mi affectum refertur, quo nobis nimium tri buimus.

n Vel, et tunc.

o Vel, pactum.

p Verbi interpretatio nc, impñnitenda co nim sunt dona, et c.

Et sic legit alicubi August.

q Vel potius, inobe dientiam.

Dico igitur: Num repulit Deus populū suū? Absit. Etenim ego Israélita sum, ex semine Abrahæ, de tribu Beniamin. Non repulit Deus populum suum, quem ante agnouerat. An nescitis de Helia quid dicat scriptura? Quomodo interpellat apud Deū aduersus Israel, dicens: ^tDomine, prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt; & ego relictus fui solus, & ^sinsidiantur uitæ meæ. Sed quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi ipsi septem milia uirorum, qui non inflexerunt genu imaginis Baal. Sic igitur & in hoc tempore, reliquæ secundum electio nem gratiæ fuerunt. ^tQuod si per gratiam, iam non ex operibus. Quandoquidē ^{Domini} gratia, iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia. Quandoquidem opus, iam non est opus. Quid igitur? Quod inquirit Israel, hoc non adsequutus est, sed ^celectio consequuta est: reliqui uero excæcati sunt. Quemadmodum scriptum est: ^tDedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non uideant, & aures ut non audiant, usque ad hodiernū diem. Et Dauid dicit: ^tVertatur mens illorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculum, & in retaliationem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper incurua. Dico igitur: Num [ideo] impegerunt, ut conciderent? Absit. Sed per lapsum illorum salus contigit gentibus, in hoc, ut eos ad æmulandum prouocaret. Quod si lapsus illorum diuinitæ sunt mundi, & diminutio illorum diuinitæ genitum: quanto magis plenitudo illorum? Vobis enim dico gentibus, quatenus ego quidem sum apostolus gentium, ministeriū meum illustrō, si quo modo ad æmulandum prouocem ^scarnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis. Nam si reiectione illorum est reconciliatio mundi, quæ erit adsumptio, nisi uita ex mortuis?

Quod si primitiæ sanctæ, sancta est & conspersio. Et si radix sancta, [sancti erunt] & rami. Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu uero cum es oleaster, insitus fuisti illis, & consors radicis, & pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris aduersus ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices igitur: Defracti sunt rami, ut ego insererer. Bene dicas. Per incredulitatem defracti sunt, tu uero fide cōstitisti. Ne efferaris animo, sed timeas. Nam si Deus naturalibus ramis nō pepercit, uide ne quā fiat, ut nec tibi parcat. Vide igitur ^tbenignitatē ac ^tseueritatem Dei. In eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te uero benignitatem, si permanseris in benignitate. Alioquin & tu excideris, & illi rursum, si non permanerint in incredulitate, inserentur. Potest enim Deus denuo inserere illos. Etenim si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in bonam oleam:

D quanto magis hi, qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ? Non enim uolunt ignorare, fratres, mysterium hoc, ut ne sitis apud uosmetipos ^m elati animo, quod excæctio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentiū aduenerit, & sic totus Israel saluabitur. Sicut scriptū est: ^tVeniet ex Sion ille qui liberat, & auer tet impietas à Iacob. Et hoc illis à me. Testamentum, cum abstulero peccata ipsorum. Secundum Euangelium quidem, inimici, propter uos: secundum electionem autem, dilecti, propter patres. ^tNam dona quidem & uocatio Dei eiusmodi sunt, ut eorum illum poenitere non possit. Quemadmodū enim & uos quondam increduli fuistis Deo, nūc autem misericordiā estis consequuti, per illorum incredulitatē: sic & isti nūc increduli facti sunt, ex eo quod uos misericordiā estis adepti, ut & ipsi misericordiam consequantur. Conclusit enim Deus omnes sub ^tincredulitatem, ut omniū misereretur. O profunditatem diuinarū, & sapientiæ, & cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uiae eius: ^tQuis enim cognovit mentem Domini? Aut quis illi fuit ^tconsilijs?

consilijs: Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei: Quoniam ex illo, & per illum, & in illum omnia. Ipsi gloria in saecula. Amen.

CAP. XII.

Onus igitur uos, fratres, per miserationes Dei, ut praebatis corpora uestra A t hostiam uiuentem, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum uestrum. Et ne accommodetis uos ad figuram saeculi huius, sed transformemini per renovationem mentis uestrae, ut probetis t quae sit uoluntas Dei, quod bonum est, acceptum & perfectum. Dico enim per gratiam, quae data est mihi, cuilibet uerant inter uos, ne quis arroganter [de se] sentiat, supra quam oportet [de se] sentire: sed ita sentiat, ut modestus sit & sobrius, ut cuius Deus partitus est mensuram fidei. t Quemadmodum enim in uno corpore multa membra habemus, membra uero omnia non eundem habent actum: sic multi unum corpus sumus in Christo, singulariter autem alij aliorum membra, sed [tamen] habentes dona, iuxta gratiam nobis datam, uaria. Siue prophetiam iuxta portionem fidei, siue ministerium in ministerio: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhortatione: qui impertit, in simplicitate: qui praest, in diligentia: qui miseretur, in hilaritate. Di lectio [sit] non simulata. * Sitis odio prosequentes, quod malum est: adhaerentes ei, quod bonum est, per fraternalm charitatem, ad mutuo uos diligendos propensi, t honore alius alium praeuenientes. Studio no pigri, spiritu feruentes, tempori seruientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, t hospitalitatem sectantes. Bene loquamini de ipsis, qui uos infectantur: bene loquamini, [inquam,] & ne male precemini. Gaudete cum gaudientibus, & flete cum flentibus: eodem animo alij in alios affecti. t Non arroganter de uobisipsis sentientes, sed humilibus uos accommodantes. Ne sitis arrogantes apud uosmetipos, * neque cuiquam malum pro malo redditis. t Prouide parantes honesta in conspectu omnium hominum, * si fieri potest, quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, non uosmetipos ulciscentes, dilecti: quin potius date locum irae. Scriptum est enim: t Mihi ultio, ego repandam, dicit Dominus. * Si igitur esurit inimicus tuus, pasce illum: si sit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius. Ne uincaris a malo, immo uince bono malum.

CAP. XIII.

Onus anima b potestatibus supereminentibus sit subdita. Non enim est potestas, nisi a Deo: quae uero sunt potestates, a Deo ordinatae sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem restiterint, sibi ipsis c iudicium accipient. Nam principes non sunt terrori b bene agentibus, sed male. Vis autem non timere potestatem: Quod bonum est facito, & feres laudem ab illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si feceris id quod malum est, time. Non enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit. Quapropter oportet esse subditos, non solum propter iram, uerum etiam propter conscientiam. Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Si quidem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. t Reddite igitur omnibus, quod debetur: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam c debeatis, nisi hoc, ut inuicem diligatis. t Nam qui diligit alterum, legem expleuit. Siquidem illud: * Non mœ chaberis. Non occides. Ne furaberis. Non falsum dices testimonium. Non concupisces, & si quod aliud præceptum est, in hoc sermone f summatim comprehenditur. t Nempe, diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Dilectio, proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis, est dilectio. Præsertim, quum sciamus tempus, quod tempestuum [sit,] nos iam a somno expurgisci. Nunc enim prius adest nobis salus, quam tum cum credebamus. Nox progressa est, dies autem adpropinquauit. Abiçiamus igitur opera tenebrarum, & induamur

Priuile uita mundana
fituit, doces primo quis
cultus fit deo gratus. De
inde ad concordiam hor
tatur & charitatem, odia
mali, indultriam, oppor
tunitatem, spem, omnia
denique Christiane chara
tatis officia. Postremo
uindicta cupiditate pro
hibet.

* Vel, qui est ratione
lis cultus uestrer. Hoc
enim potest articulus
tum appositus.

t ut rō ἀσπροῦν, id
est, ad modestiam, so
brietatem: uel potius,
temperatiam. Solent
enim Graeci uerbis in
finitius cum articulo
constrictis uti pro
nomibus.

c Vel etiam, abhorren
tes.

t Id est, sedulitate &
industria exhibendi
officij.

c Alij legunt domino.
Sed facile fuit dictio
nem uox mutare per
incuriam in uox.

f Vel, benedicite illis.
s scribi interpretatio
ne, non altum sapien
tes.

t Id est, cedite a ue
stro instituto quo uin
dicta meditabamini,
ut dei vindicta locum
habeat.

A Vitam instituit publi
ca, et primū quid magis
strari, deinde quid lin
gulis hominibus præfā
dum sit, docet: quae tamē
omnia charitatis præce
pro comprehendit. Po
stremo à temporis ratio
ne ad uite innocentiam
& puritatem horruit.

c Id est, qui uis homo.
Hebr.

b Potestas hoc loco i
dem significat quod
magistratus.

c Pro cōdemnatione,

d Verbi interpretatio
ne, bonis operibus,
sed malis. Res pro
persona.

e Vel, debetis.

f August. alicubi Gre
cam dictionē expres
sit dicens, recapitula
tur. Sumpta metapho
ra ab Epilogis rho
rum, in quibus capita
orationis repetūtur,
etc.

Epist. Pauli

Gr̄s oꝝ pl̄s xp̄ov̄i ap̄, id
est, carnis prouidencia
tua. Vi sit sensus, non
faciendum esse quod
caro bonum & iucundum
esse sentit, &c.

Quoniam magna erat A inter gentes & ludos
discipulatio de ciborum & temporum discrimine, comode nunc monet Paulus, ne hi suam
contumaciam, nec illi nimiam licentiam sequantur: sed ut urit charitas regula in huiusmodi externis sequantur, ne infirmiores offendunt possint.

* Vel, informa fide
predicatum.

b Id est, contētiosis di-
futationibus.

* Vel, cōdemnas. Cre-
bro enim iudicandi
verbō hoc sensu utun-
tur scripture.

d Id est. Hic quidē iudicat aliquid inter se
inter diem hunc et illum: aliis autē idem
sentit de quoq̄ die.

* Scilicet quid agat, et
in quem finem.

* Vel, sistendi sumus.
Id est, decernite, cu-
rate, uel etiam can-
te diligenti rationis
iudicio.

b Grece, ονδαροι.

* Id est, immundū. Sic
enim Hebrei uocant,
que propheta dicitur
miserere que contin-
gete non liceat.

* Id est. Ne committa-
tis ut libertas illa
Christianā, que per
se bona est, propter
uestrā licentia impio-
rum maledicentie ob-
ijciatur.

* Vel potius, mutue.

m Vel, dijudicat, id
est, dubius est ex di-
scerpit in eo quod bo-
num esse agnoscit.

Monei ut infirmos pa-
tienter ferant. Deinde
epistolae libertatem ex-
citat, & suam in verbi
ministerio fidē amorem
in Romanos restatur. De
inde causam indicat qua
impeditus ad illos non
ueniat Postremo preces
illorum pro se postulat.

n Vel, non ex fide est,

id est, non est fidelis:

ut supra, ex circunci-
sione esse dixit, qui
sunt circuncisi.

* Id est, non nimium nos
ipso amare. Hic en-
im φιλανθία notare
uidetur.

b Hebraismus, pro eo
quod est, deus longa-
nus & consolator.

arma lucis: tānquam in die, composite ambulemus. Non † comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus a clasciūs, non cōtentione & æmulatione; sed induamini Dominum Iesum Christum. † Et s̄ carnis curam ne agatis ad concupiscētias.

CAP. XIII.

Porrò eum, qui īfirmatur fidē, adsumite: non b ad dijūdicationes disceptatiōnum. Alius quidem credit, uescendum esse quibuslibet. Alius autem qui infirmus est, oleribus uescitur. Qui uescitur, non uescētem ne despiciat: & qui non uescitur, uescētem ne iudicet. Deus enim illum adsumpsit. † Tu quis es qui c iudicas alienum famulum? Proprio Domino stat, aut cadit. Imō fulcietur, ut stet. Potens enim est Deus efficere ut stet. Hic quidem iudicat diem p̄r̄ die: ille autem iudicat omnem diem. Vnusquisq; ī propria mente certus sit. Qui dijūdicat diem,

B Domino dijūdicat: & qui non dijūdicat diem, Domino non dijūdicat. Qui uescitur, Domino uescitur, Gratias enim agit Deo: & qui non uescitur, Domino non uescitur, & gratias agit Deo. Nullus enim nostrū sibijsi usuit: & nullus sibijsi moritur. Nā siue uiuimus, Domino uiuimus: siue morimur, Domino morimur.

Siue igitur uiuamus, siue moriamur, Domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, & reuixit, † ut mortuis ac uiuentibus dominetur. Tu ue-

c ro, quur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu, quur despiciſ fratrem tuum? Omnes enim īsistemur tribunali Christi. Scriptum est enim: † Viuo ego, dicit Dominus: Quia mihi [sese] flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Igitur unusquisq; nostrū de seipso rationem reddet Deo. Ne posthac igitur alius alium iudicemus. Verum illud s̄ iudicate magis, ne offendiculum ponatur fratri, b aut lapsus occasio. Noui siquidem, & persuasum habeo per Domi-

num Iesum, nihil esse commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune [est.] Verum si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mor- tuus est. Ne blasphemetur ergo uestrum bonum. Regnum Dei enim non est cibus & potus: sed iustitia, & pax, & gaudium, ī spiritu sancto. Etenim qui per hæc seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus.

Tuque quæ sunt pacis, sectemur, & quæ ædificationis alius erga alium. Ne cibi cauſsa destruas opus Dei. Omnia quidem pura, sed malum [est] homini qui per offendiculū uescitur.

t Bonum est non edere carnes, neq; bibere uinum, neq; [quicquā], per quod frater tuus impingit, aut offendit, aut infirmatur. Tu fidem habes? Apud temetipsum habecoram Deo. Beatus qui seipsum non iudicat in eo quod probat. At qui di-

iudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam non ex fide [edit.] Porrò quicquid ex fide non est, peccatum est.

CAP. XIV.

A Ebemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, ac non placere nobis ipsis. Nam unusquisque nostrū proximo placeat, in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibijsi, sed quemadmo-

duum scriptum est: † Opprobria opprobrantium tibi, inciderunt in me. Nam quæ cuncte præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. Deus autem patientiæ & con-

solationis det uobis idem mutuo inter uos sentire, secundum Christum Iesum, ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, ac patrem Domini nostri Iesu Christi. Quapropter adsumite uos inuicem, quemadmodum & Christus adsumpsit nos in gloriam Dei.

Illud autem dico: Iesum Christum ministrum fuisse circuncisionis, pro ueritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Ca-

terum ut gentes pro misericordia glorificant Deum, sicut scriptum est: † Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo canam. Et rursum dicit:

t Gaudete gentes, cum populo eius. Et rursum: * Laudate Dominum omnes gentes,

Lac. 21.8

Gal. 5.6
1.Pet. 2.2

Lac. 4.8

Act. 1.8
Phil. 2.4
2.Cor. 5.6

Eph. 4.5.4
Phil. 2.3

1.Cor. 8.6

Tit. 1.10

1.Cor. 8.8

Phil. 6.9.6

2.Reg. 22.8

Phil. 17.4

* Phil. 116.2

gentes, & collaudate eum omnes populi. Et rursum Esaias dicit: ^tErit radix lessē, & qui exurget ad imperandum gentibus, in eo gentes sperabunt. Deus autē spei impleat uos omni gaudio & pace, ^bin credendo, in hoc, ut exuberetis in spe per potentiam spiritus sancti. Persuasum autem habeo, fratres mei, & ipse ego de uobis, quod & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, ualentēs etiam in uicem alius alium admonere. Sed tamen ^caudacius scripsi uobis, fratres, ^dex parte, ueluti commonefaciens uos, propter gratiam, quae data est mihi à Deo, in hoc, ut sim minister Iesu Christi in gentes, ^eadministrans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata per spiritum sanctum. Habeo igitur, quod gloriem per Christum Iesum, in his quae ad Deum pertinent. Non enim ausim loqui quicquam eorum, quae non effecit Christus per me, in obedientiam gentium, uerbo & facto, per potentiam signorum ac miraculorum, per potentiam spiritus Dei, ut ab Hierusalem, & in circumiacentibus regionibus, usque ad Illyricum impleuerim euagelium Christi. Ita porrò ^badnitens prædicare euangelium, non ubi nominatus erat Christus: ut ne super alienum fundamentum ædificarem, sed quemadmodum scriptum est: ^fQuibus non est annunciatum de eo, uidebunt: & qui non audierant, intelligent. Quapropter sæpe etiam præpeditus sum, quo minus uenirem ad uos. Nunc uero, cum non amplius habeam locum in regionibus his, desiderium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis, quandocumque iter instituero in Hispaniā, ueniam ad uos. Spero enim fore, ut istac iter faciens, uideam ^guos, & à uobis producar illuc, si [tamen] uestra consuetudine prius ex parte fuero expletus. Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis. Visum est enim Macedoniae & Achaiae ^hcommunicationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis. Nam ita uisum est ipsis, & debitores illorum sunt. ⁱEtenim si spiritualia sua communicauerunt gentibus, debent & [hæ] in carnis libus ministrare illis. Hoc igitur ubi perfecero, & obsequi uero illis fructum hunc, reuertar per uos in Hispaniam. Scio namq[ue], quod ubi uenero ad uos, cum ^kplenitudine benedictionis euangeli Christi uenturus sim. Obsecro autem uos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per dilectionem spiritus, ^lconceritate mecum per precatiores, pro me ad Deum, ut liberer ab incredulis in Iudea, utq[ue] ministerium hoc meum, quod exhibeo Hierosolymis, acceptum sit sanctis: ut cum gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei, unaq[ue] uobiscum refociller. ^mDeus autem ⁿpacis sit cum omnibus uobis. Amen.

CAP. XVI.

Commendo autem uobis Phœben, sororem nostram, quae est ministra ecclesie Cenchreensis, ut illam suscipiatis in Domino: ita, ut decet sanctos, & adsistatis ei, in quoq[ue] uobis eguerit negocio. Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi. Salutate Priscam & Aquilā, auditores meos in Christo Iesu: qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerūt. Quibus non ego solus gratias ago, sed & omnes ecclesiæ gentium. Item quæ in domo illorum est, congregatiōnem. Salutate Epænetum dilectum meum, ^bqui est primitiæ Achaiae in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos. Salutate Andronicum, & Iunianam, cognatos meos, & concaptiuos meos: qui sunt insignes inter apostolos, qui ^betiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam, dilectū meum in Domino. Salutate Vrbanū, ^badiutorem nostrū in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellā, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salutate Herodionem cognatū meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in Domino. Salutate Triphænā & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidē dilectam, quæ multū laborauit in Domino. Salutate Rūfum, electū in Domino, & matrem illius ac meam. Salutate Asyncrūtum, Phlegontem, Herman, Patroban, Hermen; & qui cum his sunt, fratres, Sa-

^aId est, deus qui est spes omnium credentium.

^bVel, in fide ut exuberetis, &c.

^cPro eo quod est, familiarius aut liberius.

^dVel, aliquantulum. Si ergo, uia quasi rent sacram operantem.

^eEmperipub, id est, ambitiose adnitens: si gniscat autem sanctum illum Pauli seruorem predicationis, &c.

^fId est, collationem: uel, elemosynam.

^gId est, plenissima benedictione.

^hEras longius discessens à uerbis dixit, ut me laborantem ad iuuetis precatiōibus. Sed sic perit Grece uerbi gratia, oīwōzōz, enim de iis dicitur, qui certantem adiuuant.

ⁱId est, deus pacificus, uel pacis author. Commendat Phœben Romanis & salutari uabet suo nomine fratres. Postremo eos cauendos esse monet, qui dissidiorum autores sunt.

^jId est, uite mea.

^kId est, qui primus in Achaia Euangelium Christi recepit.

^lId est, Christiani.

^mVel, cooperarium.

Epist. Pauli

C lute Philogum, & Iuliam, Nerea, & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt, omnes sanctos. Salutate [uos] in uicem osculo sancto. Salutant uos ecclesiæ Christi. Obsecro autem uos, fratres, ut consideretis eos qui dissidia & offendicula contra doctrinam, quam uos didicistis, gignunt: & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt, sed suo ipsorum ventri: & per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda simplicium. Nam uocis stra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sanè de uobis. Sed uolo uos sapientes quidem esse ad bonum, sinceros autem ad malum. Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes uestrorum brevi. Gratia Domini nostri Iesu Christi sti[st] uobiscum. Salutant uos † Timotheus, cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat uos Gaius, hospes meus & totius ecclesiæ. Salutat uos Eразtus, quæstor ærarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum omnibus uobis. Amen. Ei autem, qui potest uos confirmare secundū Euangelium meum, & præconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, temporibus æternis taciti, manifestati uero nunc, & per scripturas propheticas, iuxta delegationem æterni Dei, ad obedientiam fidei, in omnes gentes patefacti, t[er] soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui gloria in saecula. Amen.

Ad Romanos missa à Corintho, per Phœben, ministram Cenchreenis ecclesiæ.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios prima.

CAPVT I.

Post benevolentia capitatione horratur, ut cōcordes sint, et dissidiōs causam rollit, quæ propter humilitatem prædicationis Pauli emerse. Ostendit autem deum humilita elegisse, quo omnia gloria ad illum referatur.

Vel, pro gratia.

b Vel, quibus rebus, sermone scilicet et cognitione.
c Vel, irreprehensibilis.
d Vel, certus ex uerax.
e Ad uerbum, perfecti: uel, in unum corpus redacti.

A VLVS, uocatus Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei, & Sosthenes frater ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, sanctificatis per Christum Iesum, uocatis sanctis, unâ cum omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri Iesu Christi, in quo uis loco, uel suo uel nostro. Gratia uobis & pax, à Deo patrem nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo semper pro uobis de gratia Dei, quæ data est uobis per Christum Iesum, quod in oībus dediti estis per ipsum, in omni sermōe, & omni cognitione, b (quæ admodū testimoniu[m] Christi confirmatū est in uobis) adeò, ut uos non destituamini in ullo dono: expectantes reuelationē Domini nostri Iesu Christi, qui & cōfirmabit uos usq[ue] ad finē, c inculpatos in die Domini nostri Iesu Christi. t Fidelis est Deus, per quæ uocati estis in consortiū filij ipsius Iesu Christi Domini nostri. Obsecro autem uos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi, t ut idem loquamini omnes, & non sint inter uos dissidia, sed sitis c integrū corpus, eadem mente, & eadem sententia. Significatū est enim mihi de uobis, fratres mei, à familiaribus Chloæ, quod contentiones sint inter uos. Dico autem illud, quod unusquisque uestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, t Ego uero Apollo, Ego uero Cephæ, Ego uero Christi. Num diuisus est Christus? Num Paulus crucifixus est pro uobis? Aut, in nomen Pauli baptizati fuistis? Gratias ago Deo, quod neminem uestrum baptizauerim, nisi t Crispum & Gaium: ut ne quis dicat, quod in nomen

1. Thess. 5. 13

Rom. 12. 4

Act. 18. 1

2. Cor. 3. 216. b

Ad Corinthios I.

73

In nomen meum baptizauerim. Baptizaui autem & Stephanæ familiā. Præterea haud scio, num quem alium baptizauerim. Non enim misit me Christus ut baptizarem, sed ut euangeliū prædicarem, non eruditō sermone, ne *inanis reddatur crux Christi. Nam sermo crucis his quidē qui pereunt, stultitia est: at nobis qui salutem consequimur, potentia Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & intelligētiā intelligentium & reiā. ^tVbi sapiens? Vbi scriba? Vbi disputator huius sæculi? Nónne infatuauit deus sapientiam mūdi huius?

Nam postquam in sapientia Dei, non cognouit mundus per sapientiā Deum, decreuit Deus per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quandoquidem & Iudæi signum postulant, & Græci sapientiam querunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculū, Græcis uero stultitiam: sed eisdem uocatis Iudæis, pariter & Græcis, Christum Dei potentiam, ac Dei sapientiā. Quoniam *stultitia Dei sapientior est q̄ homines, & imbecillitas Dei robustior est q̄ homines. Videtis enim uocationem uestram fratres, q̄ non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi claro genere nati, uestrum quæ stulta erat secundum mundum, delegit Deus, ut pudefaceret sapientes: & quæ erant imbecilia in mundo, delegit Deus, ut pudefaceret ea quæ sunt robusta: & quæ ignobilia erant in mundo ^mcontempta q̄, delegit Deus: & ea quæ non erant, ut ea quæ sunt obliteraret, ut ne glorietur ulla caro corā ipso. Ex eodem autem uos estis in Christo Iesu, qui factus fuit nobis sapientia à Deo, ^tiustitia q̄, & *sanctificatio, & redemptio. ^{Vt}, quemadmodum scriptum est: ^tQui gloriatur, in Domino gloriatur.

CAP V T II.

Ego cum uenirem ad uos fratres, non ueniebam cum eminentia sermonis A aut sapientiæ, annuncians uobis testimonium Dei. Non enim iudicauit [me] quicquam scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego per infirmitatē, & cū timore, ac in tremore multo apud uos uersatus sum: ^t& sermo meus & prædictio mea non erat in persuasorijs humanæ sapientiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus ac potentia, ut fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in potentia Dei. Porro sapientiam loquimur ^bin perfectis, sapientiam autē non sæculi huius, neq; principum sæculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ est recondita, quā præfinierat Deus ante sæcula, in gloriam nostram, quam nemo principū sæculi huius cognouit. Nam si cognouissent, haud quaquam Dominū gloriæ crucifixissent. Sed quemadmodū scriptum est: ^tQuæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderūt quæ præparauit Deus diligentibus se. Nobis autem Deus reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominū nouit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic & ea quæ sunt Dei, nemo nouit nisi spiritus Dei. Nos uero non spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo: ut sciamus ea quæ à Deo donata sint nobis, quæ & loquimur, D non sermonibus quos docet humana sapiētia, sed quos docet spiritus sanctus, spiritualibus spiritualia comparantes. ^aAnimalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, stultitia siquidem illi sunt, nec potest cognoscere q̄ spiritualiter dījudicantur. At spiritualis dījudicat quidem omnia, ipse uero à nemine dījudicatur. ^tQuis enim cognouit mentem Domini, qui consilium datus sit illi? Nos autem Christi mentem tenemus.

CAP. III.

Ego fratres, non potui loqui uobis ut spiritualibus, sed [loquendum fuit] ut A carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu uos alui, & non cibo. Non dum enim poteratis, imò ne nunc quidē adhuc potestis, nam adhuc carnales estis. Siquidē cum in uobis sit æmulatio & cōtentio, & factiones, nónne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Etenim quum dicat aliquis: Ego quidem sum

^fIn sapientia sermōnis, Hebraismus est.
^{*}Vel, euacuetur.

^sVel, abolebo, ad nibilum redigam.

^bVel, beneplacitū cf.
deo: aut, uisum est.
ⁱStultitiam prædicationis, Hebr.

^tVel, hoc quod in deo stultū est, uel uidetur. Et sic postea. Quid in deo infirmum esse uidetur.
^lAd uerbum, stulta mundi. i. quæ in mundo stulta uidebatur
^mVel, annihilata.

^aExponit qua humilitate iphis Euangelio annunciat, docet autē hanc humilitatem, quam ipsi stultitiam resiliunt, veram esse sapientiam, quæ non possit ab homine carni percipi, nisi illi per spiritū dei reuelata fuerit.

^aParticula. Et, hic inferendi nota est, propter Igitur: q. d. Cū deu humilia elegerit, egredi quoq; &c.

^bSapientia in perfectis, pro sapientia perfectionis. i. sapientia perfecta & absoluta, ipse numerū Christi filius, &c.

^cId est, Dominū glo-

^driosum.

^dId est, nudus ille ex naturalis homo, quæ anima ex corpore constat, ex proprietate animæ, non spiritu sancti gubernatione regitur.

^eScilicet homo, qui spiritu dei regitur.

^fRationem reddit dominus suis humilis. Deinde de ministeriis officiis & dignitate disputationis, ostendens non horum sed de opus esse, nō iungitur in hominibus, sed in solo deo esse gloriantur. ^gId est, ueritis iuxta humanos affectus.

Epistola Pauli

B Pauli: alter uero, Ego Apollo: nonne carnales estis? Quis igitur est Paulus? Quis autem Apollo? Nisi ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus dedit incrementum. Itaque neque qui plantat est alii quid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum, Deus. <sup>Psal. 61.8
Gal. 6.12</sup> **Cæterum** is qui plantat, & is qui rigat, unum sunt. Vnusquisque tamen suam mercedem accipiet iuxta suum labore. Etenim Dei sumus cooperari, Dei agricultio estis, iuxta gratiam Dei quae data est mihi. Ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem super [illud] ædificat. Porro quisque uideat quomodo superstruat. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere, præter hoc quod positum est, quod est Iesus Christus. Quod si quis superstruit super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiuscunque opus manifestum fiet. Dies enim declarabit, quod in igne reuelatur, & cuiuscunque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit quod superstruxit, mercedem accipiet: si cuius opus exustum fuerit, damnum patietur, ipse uero saluabitur, sed sic tanquam per ignem.

<sup>1. Cor. 3.12
2. Cor. 6.12</sup> **An nesciis** quod templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis? ^b Si quis templum Dei prophanat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctum est, quod estis uos. Ne quis seipsum fallat. Si quis uidetur sapiens esse inter uos, in saeculo hoc stultus fiat, ut redatur sapiens. Etenim sapientia mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: ^t Qui comprehendit sapientes in astutia ipsorum. Et rursum: ^{*} Dominus non uit cogitationes sapientium quod sint uanae. Itaque ne quis glorietur in hominibus: omnia nancœ uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia [in qua] uestra sunt, uos autem Christi, Christus uero Dei.

CAP. IIII.

A Minister ecclœses quæstus etimadū sine docet. Deinde Corinthiorum insolentiam increpat, proprio exemplo pseudopistorum hypocritum reuelans. Postremo officij sui cōmoner, Timotheum commendat, & suum aduentum politetur.

^a Vel, haud magni æstimari.

^b Id est, deferar.

^c Diē pro iudicio posuit per metalepsim. Reis enim dies dici consuevit.

^d Verbi interpr. Ne unus pro uno (aut propter unum) infletur aduersus alterum. ^e οὐαρίαν hic pro se parare et preferre positiū uidetur: ut sit sensus, ^f Quis docuit te, ut temet ab alijs separares et præferas?

^g Possunt hic angeli maliciā, i.e. demones intelligi.

^h Vel, in Christo.

ⁱ Vel, calumnijs laecefisi.

^j Iurantem dicitur, cui suum probrum ingeneritur, ut scipsum agnoscat.

^k Id est, doctrinam meam.

Sic nos æstimet homo, tut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. ^{1. Cor. 4.4} Quod supereft autem, [illud] requiritur in dispensatoribus, ut fidus aliquis reperiatur. ^m Mihi uero pro minimo est, ut à uobis dījudicer, aut ab humano die. Imò nec meipsum dījudico. Nullius enim rei mihi conscientia sum, sed non per hoc iustificatus sum. Cæterū qui me dījudicat, Dominus est. Proinde ne ante tempus quicquam iudicetis, donec uenerit Dominus, qui & illuminabit occulta tenebrarum, & patefaciet cōsilia cordium, ac tunc laus erit unicuique à Deo. Hæc autem fratres, per figuram transtuli in meipsum, & [in] Apollo, propter uos, ut in nobis disceretis, ne quis supra id quod scriptum est, [de se] sentiat, ut ne hic illius, ille huius nomine inflamini, alius aduersus alium. ⁿ Quis enim te dījudicat? ^{*} Quid autem habes quod non accepisti? Quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis. Atque utinā sanè regnum adepti sitis, ut & nos simul uobiscum regnemus. Arbitror enim, quod Deus nos, qui sumus apostoli postremi, ostenderit tanquam morti addictos. Quoniam spectaculum facti sumus mundo, & angelis & hominibus. Nos stulti propter Christum, uos autem prudentes sper Christum: nos imbecilles, uos autem ualidi: uos clari, nos autem contempti. Ad hoc usque tempus & esurimus, & sitiimus, & nudis sumus, & colaphis cædimur, & incertis uagamur sedibus, & laboramus operantes proprijs manibus: male audientes, benedicimus: persequutionem patientes, sustinemus: conuicti adfecti, obsecramus. Veluti excrementa mundi facti sumus, omnium reiectamentum ad hunc usque diem. Non quo uos pudore suffundam hæc scribo, sed ut filios meos dilectos admoneo. Nam etiā si innumerous pædagogos habeatis in Christo, non multos tamen habetis patres. Siquidem in Christo Iesu per euangelium ego uos genui. Adhortor itaque uos, ut imitatores mei sitis. Hac de causa misi uobis Timotheum, qui est filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui uobis in memoriam reducit uias meas quae sunt in Christo, quemadmodum ubique in omni ecclesia doceo. Perinde quasi non sim uenturus ad uos,

inflati

<sup>AA. 20.4
1. Thess. 1. b
2. Thess. 1. b</sup>

Ad Corinthios I.

74

inflati sunt quidam. Sed ueniam breui ad uos, si Dominus uoluerit, & cognoscam non sermonem istorum qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim in sermone regnum Dei est, sed in uirtute. Quid uultis? Cum uirga ueniam ad uos, an cum charitate, & spiritu lenitatis?

CAP V.

OMNINO auditur inter uos stuprum, & huiusmodi stuprū, quod nec inter gentes nominatur, ut aliquis uxorem patris habeat. Et uos inflati estis, ac non potius luxisti, ut tolleretur de medio uestrū qui facinus hoc perpetrasset. Nam ego quidem ut absens corpore, præsens autem spiritu: iam decreui tanquam præsens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis uobis & meo spiritu, unā cum potestate Domini nostri Iesu Christi, tradatur satanæ, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in die Domini Iesu. Non est bona gloriatio uestra. An nescitis quod paululum fermenti totam conspersionem fermentat? Expurgate itaque uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis infermentati. Nam & pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus, non in fermento ueteri, nec in fermento malitiæ & uersutiæ, sed in panibus fermento carentibus, hoc est, synceritate & ueritate. Scripsi uobis per epistolam, ne denuo commisceremini cum scortatoribus, ac non omnino cum scortatoribus mundi huius, aut cum auarisi, aut cum rapacibus, aut simulachrorum cultoribus. Alioquin oportebit ex hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi uobis, ne commisceamini. Si quis cum frater appellatur, fuerit scortator, aut auarus, aut simulachrorum cultor, aut conuictior, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiatis. Quid enim ad me attinet, etiam de his qui foris sunt, iudicare: Nonne de his qui intus sunt iudicatis? Eos uero qui foris sunt, Deus iudicat. Etiam profligate istum qui malus est ex uobisipis.

CAP. VI.

SVSTINET aliquis uestrum, negotium habens cum altero, iudicari sub iniustis, & non magis sub sanctis? An nescitis quod sancti mundum iudicabunt? Et si per uos iudicatur mundus, indigni estis minimis iudicijs? An nescitis quod angelos iudicabimus, non tantum ista quæ ad uictum pertinent? Proinde siquidē iudicia habueritis de ipsis quæ ad uictæ usum attinent, qui contempti sunt in ecclesia, eos constituite. Ad erubescientiam uestram dico. Adeo non est inter uos sapiens? ne unus quidem, qui possit dijudicare inter fratrem suum & fratrem? Sed frater cum fratre litigat, idque sub infidelibus. Itaque iam quidem omnino in uobis delictum est, quod fratres habetis inter uos iniucem. Cur non potius iniuriam patimini? Cur non potius damnum accipitis? Imò uos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres. An nescitis quod iniusti regni Dei hereditatem non consequentur? Ne eretis. Neque scortatores, neque cultores simulachrorum, neque adulteri, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regni dei hereditatem accipient. Atque hæc eratis quidam, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis per nomen Domini Iesu, & per spiritum Dei nostri. Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi potestas est, at ego non redigar sub ullius potestatem. Escae uentri [destinatae sunt,] & uenter es: Deus autem & hunc & illas abolebit. Corpus uero non stupro, sed Domino, & Dominus corpori. Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam. An nescitis quod corpora uestra membra sunt Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam scorti membra? Absit, an nescitis quod qui adglutinatur scorto, unum corpus est? Redigentur enim (inquit) duo in carnem unam. At qui adglutinatur Domino, unus spiritus est. Fugite scortationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat. An nescitis quod corpus uestrum templum est habitantis in uobis, spiritus sancti, quem habetis a Deo, & non estis ipsi uestri iuris? Nam empti estis prelio.

¹Heb. pro spiritu bene uel miti.

^A Corinthiorum doctores uanos esse, hinc probat, quod gloriâ captantes, interim infandum ilud stuprū non puniant. Deinde hoc puniendum esse monet, ne tora inflatur ecclesia. Postremo generalem horationem instituit, ut uite puritatem sequatur, & sceleratos fugiant.

^BDies ponitur pro iudicio, ut supra cap. 4.

^CVerbi interp, sed in infermitatis synceritatis & ueritatis.

^DVel, Alioquin debet sane &c.
Id est, Christianus sit.

^EVel potius, tollite.

^AIniquos forensium iudicium abusus corripit, iustitiam suader & chartatatem. Deinde contra luxuriam & scortationem grauissime inuehitur.

^BAd uerbū, In medio fratris.
^CVel, iudicatur.
^EUjuare non iudicia modo Græcis, sed certi ipsas actiones uel lites forenses significant.

^DVel, Erunt.

^EVel, aduersas.

Levit. 18.6

Col. 3.2

Gal. 5.6

Matth. 22.4
19.4

Deut. 25.2

Matth. 5.9
Luc. 6.9
Roma. 12.4

Ecclesi. 27.4
2. Cor. 10.4

Gene. 2.4
Matth. 19.2
Mar. 10.2
Ephes. 5.9

2. Cor. 3.4
2. Cor. 6.9
2. Cor. 7.4
2. Pet. 1.4

Epist. Pauli

Glorificate iam deum per corpus uestrum, & per spiritum uestrum, quae sunt dei.

CAPVT VII.

^a In corpore uestra,
et in spiritu uestro,
Hebraismum sapit.

^b Cum matrimonij usus
pseudopistorum traditionib.
corruptus esset,
alijs hunc damnatibus,
alijs nimiū fibi tribuens
ibis, Paulus hic plenis
fime de cōjugij legibus,
coelibatu, uiduis & vir
ginitate differit.

^c Locutio est, perinde
sonans ac si dixisset,
Ut autem de his que
scripsisti mihi, re
spondeam.

^d Id est, commodum,
utile. Hic enim non
oppontitur uitio.

^e Coniugitur ex mul
tis exemplaribus scri
ptum sūisse rū opa
alb.i. debitum.

A Ceterum de quibus scripsisti mihi: ^b Bonum [quidem] est homini, uxorem ha
beat, & suum quaeque virum habeat. ^f Vxori vir debitam benevolentiam reddat, si
militer autem & uxor viro. Vxor proprij corporis ius non habet, sed maritus: si
militer autem & maritus proprij corporis ius non habet, sed uxor. Ne fraudetis
uos inuicem, nisi si quid ex consenu pro tempore, ut uacatis ieunio & precationi,
& rursum in unum conueniatis, ne tentet uos satanas propter intemperantiam ue
stram. Hoc autem dico iuxta indulgentiam, non iuxta preceptum. Nam uelim
omnes homines esse ut & ipse sum. Sed unusquisque proprium donum habet ex

B Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Dico autem inconiugatis & uiduis: Bonum
eis est, si manserint ut & ego. Quod si [se] non continent, contrahant matrimo
nium. Nam satius est matrimonium contrahere quam uri. At coniugatis prae
cipio, non ego, imò Dominus: ^f Vxor à viro ne separetur: quod si separata fuerit,
maneat innupta, aut marito reconcilietur: & maritus uxorem ne dimittat. Reliquis
aut ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc assen
titur ut habitat cum illo, ne dimittat eam: & mulier quae habet maritum infidelem,

& is assentitur ut habitat cum ea, ne dimittat illum. Sanctificatus est enim maritus
infidelis per uxorem, & sanctificata est uxor infidelis per maritū. Alioqui liberi ue
stri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat.
Non est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, sed in pace uocauit nos
Deus. Qui namque scis mulier an maritum sis seruatura? Aut qui scis uir an uxorem
sis seruaturus? Vt cunctus fuerit, ^f unusquisque ut ipsi partitus est Deus, unusquisque ut

^g illum uocauit Dominus, ita ambulet: & sic in ecclesijs omnibus ordino. Circun
cisus aliquis uocatus est: ne accersat [præputium.] In præputio aliquis uocatus est:
ne circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio man
datorum dei. Vnusquisque in ea uocatione in qua uocatus fuit, maneat. ^f Seruus uo
catus es: ne sit tibi curæ. Quin etiam si potes liber fieri, potius utere. Etenim qui in
Domino uocatus est seruus, libertus Domini est. Similiter & q[uod] liber uocatus fuit,
seruus est Christi, ^f Pretio empti fuisti, nolite fieri servi hominum. Vnusquisque

E in eo, in quo uocatus fuit, fratres, maneat apud Deū. De uirginibus autem præce
ptum Domini non habeo, ^f consilium tamen do, tanquam misericordiam conse
quutus à Domino, [in hoc] ut sim fidelis. Arbitror igitur hoc bonum esse propter
presentem necessitatem, ut bonum sit homini sic esse. Alligatus es uxori: ne que
re diuortium. Solutus es ab uxore: ne quæras uxorem. Quod si & uxorem dux
eris, non peccasti: & si nupserit uirgo, non peccauit. Attamen afflictionem in car
ne habituri sunt huiusmodi. Ego uero uobis parco. Cæterū illud dico fratres,
tempus contractū est. Supereft, ut qui habēt uxores, sint tanq[ue] non habeāt: & qui
plorant, tanquam non plorent: & qui gaudent, tanquam non gaudeant: & qui e
munt, tanquam non possideant: & qui utuntur mundo hoc, tanquam non sutan
tur. Præterit enim habitus huius mundi. Vl autem uos absq[ue] solicitudine
esse. Qui coelebs est, curat ea quae sunt Domini, quomodo placiturus sit Domi
no: at qui duxit uxorem, sollicitus est de his quae sunt mundi, quomodo placiturus
sit uxori. ^f Diuisa sunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea quae sunt Domi
ni, ut sit sancta cum corpore, tum spiritu. Contrà, quae nupta est, curat ea quae sunt
mundi, quomodo placitura sit marito. Hoc autem ad id quod uobisipsis conduci
bile est, dico: non, ut laqueum uobis iniçiam, sed ^f ut quod honestum ac decorum
est sequamini, & adhæreatis Domino absq[ue] ulla distractione. Quod si quis in
decorum uirginis suæ putat, si prætereat nubendi tempus, & sic oportet fieri: quod

^h Cor.6.4
ⁱ 1.Pa.1.4

^j Vel, meā tamen di
co super hac re sen
tentiam.

^k Vel, instatē. Intel
ligit autem molestias
coniugij.

^l Vel, solutionē. Allu
dit enim ad uerbum
allugandi.

^m Vel potius abutan
tur.

ⁿ Id est, diuersum ui
te studiū sequuntur.

^o Vel potius, in cōmo
dum uestrū dico, uel
uestrī commodi gra
tia.

^p Hiero. aduersus lo
uin. sic legit. Ut ad id
quod honestū est, &
intente facit seruire
Domino, absq[ue] ulla
distractione, uos ad
borter.

^q Mat.5.6
19.b
Mar.10.b
Luc.16.4

^r Ephe.4.2

^s 1.Tim.6.9

^t Cor.6.4
^u 1.Pa.1.4

Roma. v. 2 tūlt faciat: non peccat, iungantur matrimonio. Cæterum qui stat firmus in corde, ^G non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ uoluntatis, & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suam virginem, bene facit. Itaq; qui elocat nuptum, bene facit: attamen qui non elocat nuptum, melius facit. ^tVxor alligata est legi quan- diu uiuit maritus eius. Quòd si dormierit maritus illius, libera est ad cui uelit nubendū modo in Domino. Attamen beatior est si sic maneat, iuxta meam senten- tiam. Opinor autem q; & ipse spiritum Dei habeam.

^{Scilicet matrimonij.}

C A P. VIII.

Rom. 14. 6 Cæterum de his quæ simulachris immolantur, scimus quod omnes scientiam ^A habemus. Scientia inflat, charitas uero ædificat. Quod si quis [sibi] uidetur aliquid scire, nondum quicquam nouit, quemadmodum oportet scire. At si quis diligit Deum, ^ahic cognitus est ab illo. De esu igitur eorum quæ simulachris im- molantur, scimus quod ^bnihil est simulachrum in mundo, & quod nullus sit Deus aliis, nisi unus. Nam etiam si sunt qui dicantur dñi, siue in cœlo, siue in terra, quem admodum sunt dñi multi, & domini multi, nobis tamen unus [est] Deus, [qui est] pater ille ex quo omnia, & nos in illū: & unus Dominus, Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum. Sed non in omnibus [est] scientia. Nonnulli uero cum conscientia simulachri usq; ad hoc tempus, tanquam simulachris immolatū edunt: & conscientia illorum, infirma cum sit, polluitur. Atqui esca non commendat nos Deo. Neq; enim si comedamus, ^caliquid nobis superest: neq; si non comedamus, ^dquicquam nobis deest. Sed uidete, ne quo modo potestas illa uestra offendiculo sit h̄s qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te, qui habes scientiā, in epu- lo simulachrorum accumbentem, nonne conscientia eius, cum infirmus sit, ædifi- cabitur ad edendum ea quæ sunt simulachris immolata? Et peribit frater qui infir- mus est, in tua scientia, propter quem Christus fuit mortuus. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes illorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis. Quapropter ^tsi esca offendit fratrem meum, haudquaquam uescar carnibus in æter- num, ne fratri meo sim offendiculo.

C A P V T IX.

Dest. 25. 2
2. Tim. 5. 6 A non sum apostolus? An non sum liber? An non Iesum Christum Domi- ^A num nostrū uidi? An non opus meum uos estis in Domino? Si cæteris non sum apostolus, at sanè uobis sum. Siquidem sigillum apostolatus mei uos estis in Domino. Mea responsio apud eos qui me interrogat, hæc est: An non habemus potestatem edendi ac bibendi? An non habemus potestatem ^bfororem uxorem circunducendi? Quemadmodū & cæteri apostoli, & fratres Domini, & Cephas. Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem ^cnon operandi? Quis mil- litat suis stipendijs unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit? Num secundum hominem hæc dico? An non & lex eadem dicit? ^tEtenim in lege Mosi scriptum est: Non obliga- bis os boui trituranteri. Num boues curæ sunt Deo? An [hoc] propter nos omni- no dicit? Propter nos enim [hoc] scriptum est, quod sub spe debeat is qui arat, ara- re: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse [debeat]. Si ^tnos uobis spiritualia seminauimus, magnum [est,] si nos uestra carnalia messuerimus. Si cæteri potesta- tis erga uos participes sunt, cur non potius nos? Atqui non usi sumus potesta- te ista, sed omnia sufferimus, ne quod ^doffendiculum demus euangelio Christi. ^tAn nescitis quod hi qui sacra administrant, ex sacro edunt? Qui altari assistunt, unà cum altari partem accipiunt? Sic & Dominus ordinauit, ut qui euangelium annunciant, ex euangelio uiuant. Ego tamen nullo horū usus fui. Quanquam non scripsi hæc ut ita fiat in me. Nam bonum est mihi mori potius, quam ut glo- riationem meam aliquis finanem reddat. Etenim si euangelizem, non est quod glorier, necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est, nisi euangelizem. Nam si uolens hoc faciam, præmium habeo; sin inuitus, dispensatio commissa est mihi.

^A De ihs disputat que simu-
lachris immolata co-
medebantur. Monet autem
ut charitatis regulam se-
curi, caueant ne euange-
lica libertas infirmis sit
offendiculo.

^a id, uos au hic p. s. siuū;
referendum est ad ho-
minem, ut sit sensus,
Qui deū diligit, hic
a deo uerā cognitione
nem & scientiā ha-
bit, uel edoctus est.
^b Vel, nullius momē-
ti est.

^c vel, abundamus.

^d vel, deficimus, uel
minus habemus.
^e Id est, libera uescendi
licentia.

^f id, uā, propriæ tē-
plum est, et locus in
quo ea que immola-
ta erant, comedeban-
tur.

^A Idem quod cap. 8. co-
pit, hic proprio expte-
confimat, ostendens se
nec uxore usum esse,
nec stipendiū pro labo-
re prædicādi petiisse un-
quā, cum maxime lice-
ret, ne int̄mis esset of-
fendiculo.

^a Vel, dijudicat, id est
qui mihi detrahunt et
obloquuntur.

^b Id est, Christiani.

^c Greici enim legunt,
fū i. p. a. i. non la-
borandi. Et ita inter-
pretatur Chrysost. ut
sensus sit, Etiū mihi
licebat in otio uiue-
re, nec opera manus
ria acquirere uictū.
Alij uero legunt, hoc
faciendi.

^d Vel potius inten-
tionem.

^e Vel, inscriuunt: ⁺
ordi-
nare enim i. assi-
dere, assiduum sacro-
rum cultū significat.

^f Vel, euacuet.

Epistola Pauli

^a & dico dicitur,
quod nemini sit sum-
pui.

^b Verbi interpreta-
tione, nō ex ijs ex-
lex Deo, sed &c.

^c Brauium dicitur il-
lud pro quo certa-
tur.

^d Vel, corruptibilem.
^e Vel, incorruptibi-
lem.

^f Adhuc in eo versatur, A
ne cupiditate propriam
secuti, sacrificiorū epi-
tulis communicet. Monet
autem primus ludorum
exemplo, qui in deserto
Deum irritauerant, qui
bus & alia subiugit, do-
cens Christianam liber-
tatem charitatis legibus
esse refendam.

^g Verbi interp. Sed B
in pluribus ipsorum
non bene placitū est,
uel pl. catus est deus.
Dissipuerunt deo.
^h Vel, scortemur.
ⁱ Vel, scortati sunt.
^j Alij legunt & vnde i.
illū, ut ad Christum
referatur.

^k Quo benedicimus,
sive gratias agimus.
^l Vel, communio.

^m Vel potius, disqui-
rentes, dubitantes vel
hesitantes.

Quod igitur est mihi præmium? Vt cum euangelizem, sgratuitum efficiam euangeliū Christi, in hoc, ne abutar potestate mea in euangelio. Etenim cum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, quo plures lucrifaciam. Et factus sum Iudæis quasi Iudæus, ut Iudæos lucrifaciā: ijs qui sub lege sunt, quasi [sim] sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrifaciam: his qui sine lege sunt, tanquam sim sine lege, ^b cum nō sim sine lege Deo, sed obnoxius legi Christi, ut lucrifaciā eos qui sunt sine lege. Factus sum infirmis quasi infirmus, ut infirmos lucrifaciam. Omnibus factus sum omnia, ut omnino aliquos seruem. Hoc autem facio propter euāgelium, ut particeps illius siam. An nescitis, quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui certat, per omnia temperans est. Illi quidem igitur, ut ^b perituram coronam accipiāt, nos autem ut & æternam. Ego itaq; sic curro, ut non in incertū: sic pugilem ago, non uelut aërem feriens: uerum subigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Ne quo modo [fiat], ut quem alijs prædicarim, ipse reprobus efficiat.

CAPVT X.

N Olim autem uos ignorare fratres, ^tquod patres nostri omnes sub nube erāt, ^{Exod.13.8} & omnes per mare transierūt, & omnes in Mosen baptizati sunt, per nubem & per mare, ^t& omnes eandē escam spiritualem comedebant, * & omnes eundem potum spiritualem bibeant. Bibeant enim de spirituali, quæ illos comitabatur, petra: petra uero fuit Christus. ^aSed plures illorū non approbauit Deus. Prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum & illi ^tconcupierunt. Nec simulachrum sitis cultores, sicuti quidam illorum, quemadmodum scriptum est: ^tSedit populus ut ederet ac biberet, & surrexerūt ad ludendum. Nec ^bstupris inquinemur, ^{Exod.32.6} ^tsicut quidam illorum ^cstupris polluti sunt, & conciderūt uno die uiginti tria milia. Nec tentemus Christum, ^{*}sicut & quidam ^dillorum tentauerunt, & à serpentibus extincti sunt. Nec murmuretis, sicut & quidam illorum murmurauerunt, & interempti sunt ab extinctore. ^{Num.14.5} ^fIud.8.5 Hæc autem omnia figuræ contigerunt illis. Scripta uero sunt propter admonitionem nostri, in quos termini sæculorum incidunt. Proinde qui sibi uidetur stare, uideat ne cadat. Tentatio uos non cepit, nisi humana. Sed fidelis est Deus, qui nō sinet uos tentari supra id quod potestis. Imo faciet unā cum temptatione euentū, quo possitis sufferre. Quapropter dilecti mei, fugite à simulachrorum cultu. Vt prudentibus loquor, iudicate uos quod dico. Poculum benedictionis cui benedicimus, nōnne communicatio sanguinis Christi est: Panis quem frangimus, nōnne communicatio corporis Christi est: Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Nam omnes ex eodem pane participamus. Videte Israelem iuxta carnem. Nōnne qui edunt uictimas, consortes altaris sunt? Quid ergo dico: quod simulachrum aliquid sit? Aut, quod simulachris immolatum aliquid sit? [Non.] Verum [illud dico,] quod quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolim autem uos consortes dæmoniorū esse. Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An prouocamus Dominum? Num fortiores illo sumus? ^tOmnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. *Nemo quod suum est querat, sed quisq; quod alterius est. Omne quod in macello uenditur, edite, nihil sinterrogantes, propter conscientiam. ^{Ecclesiast.4.1} ^{1. Cor.6.1} ^tDomi siquidem est terra & plenitudo eius. Quod si quis uocat uos infideliū, & uultis ire, quicquid apponitur uobis, edite, nihil interrogantes, propter conscientiam. Quod si quis uobis dixerit: Hoc simulachris immolatum est, ne edatis, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Domini siquidem est terra & plenitudo eius. Porro, conscientiam dico, non tuam, sed

^{1. Cor.10.2}
^{*1. Cor.10.2}
^{Psal.35.2}

Col. 3.0 sed illius alterius. Cur enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Quod si ego cum gratia participo, cur ob id mihi maledicitur, pro quo ego gratias ago? Ephes. 5.0 Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. G Tales estote, ut nullum præbeatis offendiculum, neq; ludæis, neq; Græcis, neq; ecclesiæ Dei. Quemadmodū & ego per omnia omnibus placebo, non querēs meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

CAPVT XI.

Gen. 2.8 **C**ollaudo autē uos fratres, quod omnia mea memoria tenetis, & quemadmo- Eccles. 5.2 dum tradidi uobis, instituta tenetis. Sed uolo uos scire, quod omnis uiri caput Christus est, tcaput autem mulieris uir: Caput uero Christi Deus. Omnis uir orans aut prophetans, [quicquam] habens in capite, de honestat caput suum. Omnis uero mulier orans aut prophetans non uelato capite, de honestat caput suum. Nam id perinde est prorsus, ac si rasa esset. Etenim si non uelatur mulier, etiā tondatur. Quod si foedum est mulieri tonderi aut radi, ueletur. Vir quidem non debet uelare caput, quū [is] imago sit & gloria Dei. At mulier gloria uiri est. Non enim est uir ex muliere, sed mulier ex uiro. tNeq; enim cōditus est uir propter mulierem, sed mulier propter uirum. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos: alioqui neq; uir absq; muliere, neq; mulier absq; uiro in Domino. Nam quemadmodum mulier ex uiro [est], ita & uir per mulierem: omnia uero ex Deo. Inter uosipso iudicate: [Num] decorum est, mulierem non uelatam Deum orare? An ne natura quidē ipsa hoc docet uos, quod uiro quidem, si comatus fuerit, probro sit: contrā, mulieri, si comata fuerit, gloriæ sit? Eo quod coma pro uelamine data sit. Cæterum si quis uidetur contentiosus esse, nos huiusmodi consuetudinem non habemus, neq; ecclesiæ Dei. Illud tamen præcipiēs, non laudo, q; non in melius, sed in deterius cōuenit. Nam primum quidem cum conuenit in ecclesia, audio dissidia in uobis esse. Et aliqua ex parte credo. Oportet enim & sectas in uobis esse, quo qui probati sunt, manifesti fiant inter uos. Igitur cum conuenit in eundem locum, non licet dominicam coenam edere, unusquisq; enim propriam coenam occupat in edendo. Ethic quidem esurit, ille uero ebrius est. Num sanè domos nō habetis ad edendum & bibendum? An ecclesiam Dei contemnitis? & pudefacitis eos qui non habent? Quid uobis dicam? Laudo uos: In hoc non laudo. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis, Matt. 26. c Mark. 14. c Luc. 22. b tquod Dominus Iesus in ea nocte qua traditus est, accepit panem: & postquam gratias egisset, fregit, ac dixit: Accipite, edite. Hoc meum [est] corpus, quod pro uobis frangitur: hoc facite in mei commemorationem. Ad eundem modū & poculum peracta coena, dicens, Hoc poculum, nouum Testamentum est in meo sanguine. E Hoc facite quotiescumq; biberitis, in mei commemorationem. Quotiescumq; enim comederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, donec uenerit. Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. tProbet autē homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edit aut bibit indigne, iudicium sibi ipsi edit & bibit, non dijudicans corpus Domini. Propter hoc inter uos multi imbecilles & inualidi, & dormiunt multi. Etenim si nosipso dijudicassimus, haudquam iudicati fuissimus. At cum iudicamur à Domino, corripimur, ne cum mundo condemnemur. Itaq; fratres mei, cum conuenitis ad comedendum, alius alium expectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad iudicium conueniatis. Cætera uero cum uenero disponam.

CAPVT XII.

Porrò de spiritualibus fratres, nolo uos ignorare. Scitis quod gentes fuistis, Iohann. 6.8 2 Cor. 13. b [&] ad simulachra muta utcunq; ducebamini sequentes. Quapropter notum

¶ ἀπόστολοι, tales per quos nemo offendatur.

Cœrus publicos instruit. Et primo quidem quo habitu uiri similes mulieres in his esse debant, docet. Deinde canam dominicam contenti nō in simili & luxu alijsq; uiris corruptam ex ipso Domini institutione corrigit.

¶ Alij legunt, tenete. nam enim ambi guum est, et utrumq; significat.

¶ Id est, uelamē, quod signū est sub uiri potestate esse mulierē.

¶ Alij legunt, non dī se patiātū in itinērī, i. hoc autem præcipio non laudans. Sensus est, se nō laudare eos in hoc quod modo daturus fit.

¶ Id est, festinans præuenit alios ijs nō expectatis.

¶ Metonymia, continens pro contēto. Potum enim intelligit.

¶ Vel, condemnationem. Brant apud Corinthios quidam falsi doctores, quorum spiritus diuidit care docet. Brāt deinde alij, qui donis spiritus, ad factū & æmulationē abutebantur, & dissidiorum autores erāt, quos hic corporis & membra rum similitudine corripit, ostendit unū corpus esse ecclesiæ, & membra diuerfa.

¶ Id est, diuinis illis aut prophetis, que spiritum iactant.

Epistola Pauli

¶ Marc. 9, 1.
1. Ioan. 4.
¶ Rom. 12, 2.
Ephes. 4, b.

uobis facio, ^tquod nullus per spiritum dei loquens, dicit anathema [esse] Iesum: & nemo potest dicere Dominum [esse] Iesum, nisi per spiritum sanctum.

* Diu-
siones autem ^bdonorum sunt, sed idem spiritus: & diuisions ministeriorum sunt,

sed idem Dominus: & diuisions operationum sunt, sed idem est Deus, efficiens omnia in omnibus.

Vnicuique uero datur manifestatio spiritus, ad id quod expe-
dit. Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alij uero sermo scientiae

secundum eundem spiritum, alij uero fides per eundem spiritum, alij uero dona sa-
nationum per eundem spiritum, alij uero efficacia potentiarum, alij uero prophe-
tia, alij uero discretiones spirituum, alij uero genera linguarum, alij uero interpre-
tatio linguarum. Sed omnia hæc efficit unus ille & idem spiritus, diuidens ^apecu-

liariter unicuique, sicuti uult. Quemadmodum enim corpus unum est, & mem-
bra habet multa, omnia uero membra corporis unius multa cum sint, unum sunt

corpus: sic & Christus. Etenim per unum spiritum nos omnes in unum corpus ba-
ptizati sumus, siue Iudei, siue Graeci, siue servi, siue liberi: & somnes in unum spi-
ritum potati sumus. Etenim corpus non est unum membrum, sed multa.

Si dicat pes, Non sum manus, non sum de corpore: num idcirco non est de corpore? Et si
dicat auris, Non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?

c Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? Nuncau-
tem Deus posuit membra, unumquodque eorum [singulatim] in corpore, quemad-
modum uoluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem

multa quidem membra, unum uero corpus. At non potest oculus dicere manui,
Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi opus uobis. Imo

multo potius, quæ uidetur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: &
quæ putamus minus honesta esse corporis, his honorem uberiorem apponimus:

& indecora nostri copiosiorem decorem habent. Cæterum quæ decora sunt no-
stri, non indigent. Sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiorem

addens honorem: ne sit dissidiū in corpore, sed in uicem alia pro alijs eandem soli
dicitudinem gerant membra. Et siue patitur unum membrum, simul patiuntur om-
nia membra: siue glorificatur unum membrum, simul gaudent omnia membra.

Vos autem estis corpus Christi, ^b& membra ex parte. Et alios quidem posuit
Deus in ecclesia, primū apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde po-
testates, deinde dona sanationum, ^asubsidia, gubernationes, genera linguarum.
Num omnes apostoli? Num omnes prophetæ? Num omnes doctores? Num o-
mnes potestates? Num omnes dona habent sanationum? Num omnes linguis lo-
quuntur? Num omnes interpretantur? Sectemini uero dona potiora. Et adhuc hīs
excellentiorē uiam uobis ostendo.

CAP. XIII.

A **S** illinguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, fas-
cetus sum æs resonans, aut cymbalū tinniens. Et si habeam prophetiam, & no-
uerim mysteria omnia, omnemque scientiam, & si habeam omnem fidem, adeo ut
montes loco dimoueam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si insumam

B in alimoniam [pauperū] omnes facultates meas, & si tradam corpus meum ut com-
burar, charitatē autem non habeam, nihil utilitatis capio. Charitas longanimis-
tis est, benigna est, charitas non ^binuidet, charitas non est procax, non inflatur, non agit in honeste, non querit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malū, non gau-

c det de iniustitia, sed cōgaudet ueritati: omnia suffert, omnia credit, omnia sperat,
omnia sustinet. Charitas nunquam excidit, etiamsi prophetæ deficient, siue linguæ

cessabunt, siue scientia abolebitur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte pro-
phetamus. Ast ubi uenerit quod perfectū est, tunc quod ex parte est, abolebitur.

Cum essem puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebam, ut puer cogitabā: at ubi fa-
ctus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate,

tunc

^a propriæ di-
citur donum gratui-
tum.

^b significat
cum quandā et effi-
cacia, qua deus in
nobis operatur.

^a vel, propria, ut Au-
gust legit. Hic enim
ita et nomen esse
potest et aduerbiū.
Id est, ecclesia. Sic
enim exponit The-
ophylactus.

Id est, gentiles.

SALij, omnes unū spi-
ritum hauiamus. Am-
brofius legit, omnes
unū sp̄ritum pota-
amus.

^a Ambros. legisse ui-
detur p̄iñ iñ p̄iñ. i.
membra ex membro,
ut intelligamus mem-
brum ex membro pen-
dere.

^b positiū uidetur pro
magistris.

^a Vel diaconos aliosq;
qui negotijs eccl̄sia
sicut opitulantur.

^a Omniſt. i. omniſt ſtu-
dio annitimiini.

^a dñadñor, tubilans.
Est enim dñadñor pe-
petuo ſonitu tinnire
ſono ſonum excipien-
te. ^b Vel potius, ea-
mulatur.

^a August. legit, Nō de-
honestatur, aq̄muon. Eras.
non est ſuſtudio ſa.
^b Cyprian. legi-
git hic, diligit. Vnde
uidetur legisse ſi, a
pro ſi, a.

^a Vi factioñ studia tol-
leret, inferiori murmur
compesceret, & superio-
rum ſatum reprimere,
charitas enim ſcri-
bit, doct̄ uel maximas
virtutes nullius esse pre-
eſi, niſi charitatem ha-
beant adiunctam.

^a Id est, probe fidit.
Nō enim de levitate
loquitur, qua quid-
tus credimus, ſed di-
cit non esse ſup̄icio-
nis plenam.

^a Id est, non ſinit ut q̄s
ſibi excidat aut aber-
ret.

^a Vel, per incremen-
ta. Germanice dicio-
mus, nach vnd nach.

D ^a factus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate,
tunc

tunc autem facie ad faciem: nūc cognosco ex parte, tunc uero cognoscam quemad modum & cognitus sum. Nuncautem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed b' maxima in his charitas.

Sicut loquitur b' lingua, nō hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit, spis ritu uero loquitur mysteria. Cæterum qui prophetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: at qui prophetat, ecclesiā ædificat. Volo autem omnes uos loqui linguis, magis tamen ut prophetetis. Maior enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis: nisi interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, si ueniam ad uos linguis loquēs, quid uobis prodero? Nisi uobis loquar aut per reuelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin & in anima uocem reddentia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quo modo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara? Etenim si incertam uocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic & uos, per linguam nisi significantem sermonē dederitis, quomodo intelligetur quod dicitur? Eritis enim in aërem loquentes. Tam multa, uerbi gratia, genera uocum sunt in mundo, & nihil horū mutum. Itaq; si nesciero uim uocis, ero ei qui loquitur, barbarus: & qui loquit, sapid me barbarus. Itaq; & uos, quandoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærите, b' ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, at mens mea fructu uacat. Quid igitur est? Orabo spiritu, sed orabo & mente. Canam spiritu, sed canam & mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem? Quandoquidem quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, uerum aliis non ædificatur. Gratias ago Deo meo, q; magis quam omnes uos linguis loquor. Sed in ecclesia malo quinq; uerba mente mea loqui, ut & alios instituam, q; decem millia uerborum lingua. Fratres, ne sitis puelli sensibus, sed malitia infantes sitis; sensibus uero perfecti sitis. In lege scriptum est: Varijs linguis, & labijs uarijs loquar populo huic, & ne sic quidem abundant me, dicit Dominus. Itaq; linguae signi uice sunt, non his qui credunt, sed in credulis: contrà prophetia, non incredulis, sed credentibus. Ergo si conuenerit ecclesia tota simul, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem indocti aut increduli, nōne dicent uos insanire? Si uero omnes prophetent, ingrediatur autem aliquis incredulus aut indoctus, coarguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt, atq; ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuncians quod deus reuera in uobis sit. Quid igitur est fratres? Quoties conuenitis, unusquisq; uestrum canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, fiat per binos, aut ad summum ternos, idq; uicissim, & unus interpretetur. Quod si nō sit interpres, taceat in ecclesia, cæterum sibi ipsi loquatur & Deo. Prophetæ uero duo aut tres loquantur, & cæteri di iudicent. Porrò si alij fuerit reuelatum assidenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationem accipiant, & spiritus prophetarum prophetis subiiciuntur. Non enim est confusionis Deus, sed pacis, ut in omnibus ecclesijs sanctorū. Mulieres uestræ in ecclesijs sileant, nec enim permisum est illis ut loquantur, sed ut subditæ sint: quemadmodum & lex dicit. *Quod si quid discere uolunt, domi suos uiros interrogent. Nam turpe est mulieribus in coetu loqui. An à uobis sermo Dei profectus est? An in uos solos incidit? Si quis uidetur propheta esse aut spiritualis, agnoscat quæ scribo uobis, quod Domini sint præcepta; cæterum si quis ignorat, ignoret. Pro-

b' μετ' αι, maior. Sed solent Græci pro sua perlatiuis nonnunq; comparatiuis uti.

Redit nunc ad corrigendum certum ecclæsticū. Siquidem scoti quidam linguis & prophetia abutebantur. Restituit igitur uerum scripturas interpretatiōniā modum, & quod nam esse debet linguatum studium, docet.

^aProphetia hoc capite non pro uaticinio sumitur, sed scripturae interpretatione.

^bScilicet peregrina.

^cId est, intelligit.

^dSpiritus hoc loco pro flatu uerborū sumitur.

^eId est, ea loquitur que ædificant, &c.

^fAmbr. legit, linguærum.

^gIp; uoi, id est, meo iudicio.

^hVel potius, abundat.

ⁱId est, deprecatoria uerba spiro, sed animi affectus, &c.

^jId est, uerbis, vel habitu uocis.

^kUit, a. i. protrahitur, conuincitur, ut sentiat scelerata suata xari. &c.

^mId est, expendant quid dicatur, et q; apposite.

ⁿAlij legunt, seditionis.

Epistola Pauli

inde fratres, ad id enitamini ut prophetetis, & loqui linguis ne ueteris. Omnia
decenter & secundum ordinem fiant.

Col. 2.2

CAP. XV.

Gal. 1.8

AN^o Otum^t autem uobis facio fratres, Euangelium quod annūciaui uobis, quod
& accepistis, in quo & statis, per quod & salutem consequimini, quo pacto
annūciarim uobis, si tenetis. Nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in pri-
mis quod & acceperam, q̄ Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris, secūdum
scripturas: t& q̄ sepultus sit, & q̄ resurrexerit tertio die, secundum scripturas: &
quod uisus sit Cēphāe, deinde duodecim illis, postea uisus est plus q̄ quingētis fra-
tribus simul, ex quibus plures manēt ad hunc usq̄ diem, quidam autem & obdor-
mierunt. Deinde uisus est Iacobō, post apostolis omnibus. Postremo uero omni-
um, uelut abortiuo uisus est & mihi. Ego enim sum minimus apostolorū, qui
non sum idoneus ut uocer apostolus, tpropterea q̄ persecutus sum ecclesiam dei.
Sed gratia Dei sum [id] quod sum. Et gratia eius, quæ [profecta est] in me, nō fuit
inanis, sed copiosius q̄ illi omnes laborauit: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mihi
adest. Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis. Quod si Christus
prædicatur à mortuis resurrexisse, quomodo dicunt quidā inter uos, non esse
resurrectionem mortuorum? Porro si resurrectio mortuorum non est, ne Christus
quidem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inanis uidelicet [est] præ-
dicatio nostra, inanis autem est & fides uestra. Reperimus autem & falsi testes dei,
quoniam testificati sumus 'de Deo, q̄ excitauerit Christum: quem non excitauit, si
uidelicet mortui non resurgent. Etenim si mortui non resurgunt, ne Christus qui
dem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, superuacanea est fides uestra: ad
huc estis in peccatis uestris. Igitur & qui obdormierūt in Christo, perierunt. Si in
uita hac spem in Christo tantum fixam habemus, maxime miserabiles omniū ho-
minum sumus. Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, t'sprimitiæ eorum qui
dormierant fuit. Postquam enim per hominem mors, etiam per hominem resurre-
ctio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita & per
Christum omnes uiuificantur. Vnusquisq; autem in primo ordine. Primitiæ
DChristus, deinde hi qui sunt Christi, in aduentu ipsius. Deinde finis, cum tradide-
rit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem principatum, & omnem potesta-
tem, ac uirtutem. Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub
pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam *omnia subiecit sub pedes
illius. Atqui cum dicat quod omnia subiecta sint, palam est, excipiendum eum qui
subiecit illi omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius sub-
iectur ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Alioqui quid fa-
cient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgent? Cur & ba-
ptizantur pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior per
nostram gloriationem quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secūdum
hominem cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas si mortui non resur-
gent: Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos
colloquia corrumpunt mala. Expercimini iuste, & ne peccetis. Nam ignoratio
nem Dei nonnulli habent. Ad pudorem uobis loqueror. At dicet aliquis, Quo-
modo resurgent mortui? Quali autem corpore ueniunt? Stulte, tu quod seminas
non uiuificantur, nisi mortuum fuerit. Et [hoc] quod seminas, non corpus quod na-
scetur seminas, sed nudū granū. Exempli cauſa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed
deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuiq; seminū suū corpus. Non omnis caro, ea-
dem caro. Sed alia quidem caro hominū, alia uero caro pecorū, alia uero pisciū, alia
uero uolucrum. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia
quidem cœlestium gloria, alia uero terrestriū; alia gloria solis, & alia gloria lunæ,

Ez. 33. b
Iren. 2. 2
Osee 9. 2
Ioan. 20. 8

Eph. 3. b
Act. 9. 2

Bmierunt. Deinde uisus est Iacobō, post apostolis omnibus. Postremo uero omni-
um, uelut abortiuo uisus est & mihi. Ego enim sum minimus apostolorū, qui
non sum idoneus ut uocer apostolus, tpropterea q̄ persecutus sum ecclesiam dei.
Sed gratia Dei sum [id] quod sum. Et gratia eius, quæ [profecta est] in me, nō fuit
inanis, sed copiosius q̄ illi omnes laborauit: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mihi
adest. Siue igitur ego, siue illi, sic prædicamus, & sic credidistis. Quod si Christus
prædicatur à mortuis resurrexisse, quomodo dicunt quidā inter uos, non esse
resurrectionem mortuorum? Porro si resurrectio mortuorum non est, ne Christus
quidem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inanis uidelicet [est] præ-
dicatio nostra, inanis autem est & fides uestra. Reperimus autem & falsi testes dei,
quoniam testificati sumus 'de Deo, q̄ excitauerit Christum: quem non excitauit, si
uidelicet mortui non resurgent. Etenim si mortui non resurgunt, ne Christus qui
dem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, superuacanea est fides uestra: ad
huc estis in peccatis uestris. Igitur & qui obdormierūt in Christo, perierunt. Si in
uita hac spem in Christo tantum fixam habemus, maxime miserabiles omniū ho-
minum sumus. Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, t'sprimitiæ eorum qui
dormierant fuit. Postquam enim per hominem mors, etiam per hominem resurre-
ctio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita & per
Christum omnes uiuificantur. Vnusquisq; autem in primo ordine. Primitiæ
CChristus, deinde hi qui sunt Christi, in aduentu ipsius. Deinde finis, cum tradide-
rit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem principatum, & omnem potesta-
tem, ac uirtutem. Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub
pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam *omnia subiecit sub pedes
illius. Atqui cum dicat quod omnia subiecta sint, palam est, excipiendum eum qui
subiecit illi omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius sub-
iectur ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Alioqui quid fa-
cient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgent? Cur & ba-
ptizantur pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior per
nostram gloriationem quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secūdum
hominem cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas si mortui non resur-
gent: Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos
colloquia corrumpunt mala. Expercimini iuste, & ne peccetis. Nam ignoratio
nem Dei nonnulli habent. Ad pudorem uobis loqueror. At dicet aliquis, Quo-
modo resurgent mortui? Quali autem corpore ueniunt? Stulte, tu quod seminas
non uiuificantur, nisi mortuum fuerit. Et [hoc] quod seminas, non corpus quod na-
scetur seminas, sed nudū granū. Exempli cauſa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed
deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuiq; seminū suū corpus. Non omnis caro, ea-
dem caro. Sed alia quidem caro hominū, alia uero caro pecorū, alia uero pisciū, alia
uero uolucrum. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia
quidem cœlestium gloria, alia uero terrestriū; alia gloria solis, & alia gloria lunæ,

Col. 1. c
1. Thess. 4. 4
Apoc. 1. b

Psal. 109. 2
Hebr. 1. d. 10. c
*Psal. 8. c
Heb. 2. 4

DChristus, deinde hi qui sunt Christi, in aduentu ipsius. Deinde finis, cum tradide-
rit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem principatum, & omnem potesta-
tem, ac uirtutem. Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub
pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam *omnia subiecit sub pedes
illius. Atqui cum dicat quod omnia subiecta sint, palam est, excipiendum eum qui
subiecit illi omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius sub-
iectur ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Alioqui quid fa-
cient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgent? Cur & ba-
ptizantur pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior per
nostram gloriationem quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secūdum
hominem cum bestijs depugnaui Ephesi, quæ mihi utilitas si mortui non resur-
gent: Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos
colloquia corrumpunt mala. Expercimini iuste, & ne peccetis. Nam ignoratio
nem Dei nonnulli habent. Ad pudorem uobis loqueror. At dicet aliquis, Quo-
modo resurgent mortui? Quali autem corpore ueniunt? Stulte, tu quod seminas
non uiuificantur, nisi mortuum fuerit. Et [hoc] quod seminas, non corpus quod na-
scetur seminas, sed nudū granū. Exempli cauſa, tritici aut alicuius ex cæteris. Sed
deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuiq; seminū suū corpus. Non omnis caro, ea-
dem caro. Sed alia quidem caro hominū, alia uero caro pecorū, alia uero pisciū, alia
uero uolucrum. Et sunt corpora cœlestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia
quidem cœlestium gloria, alia uero terrestriū; alia gloria solis, & alia gloria lunæ,

Ez. 33. a
Sap. 1. b
Mandev.

Cum essent apud Corinthios, qui corporum resurrectionem in dubiū
uarent, illis occurrit Apostolus, docens pri-
mo Christū resurrexisse, & hoc nostra religio
nū esse solariū: deinde
nos etiam resurrectos esse multis comprobat.
Tertio qualis nā resur-
rectio sit futura, docet.
Vel etiam, in memo-
riam reuoco.
b Vel sermone.
Id est, Christianis.
Id est, homini contē-
pro & abiectione, vñ
würfeling, vñschind-
ling.

*Potest etiā legi, Ad-
uersus deū, ut uetus
interp. transluit.

f in uerō poi, Compara-
tiuus pro superlati-
vo.
S Ambroſius initium
legit.

*Cyprianus legit, ui-
uificantur: sed apud
Greco futurum est.
Ambr. defutuerūt.

*iurandi particu-
le est ctiam hoc loco.

Augusti, ut uoluerit.

& alia gloria stellarum.³ Stella siquidem à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. Seminatur corpus animale, resurgit corpus spirituale. Est corpus animale, & est corpus spirituale. Quemadmodum & scriptum est: ^tFactus est primus homo Adam in animam uiuentem, extremus Adam in spiritum uiuificatorem. At non prium quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, secundus homo ipse Dominus de cœlo. Qualis terrenus ille, tales & hi qui terreni [sunt:] & qualis ille cœlestis, tales & hi q̄ cœlestes [sunt.] Et quem admodum gestauimus imaginē terreni, gestabimus & imaginem cœlestis. Hoc autem dico fratres, q̄ caro & sanguis regni Dei hæreditatē consequi non possunt. Necq̄ corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipit. Ecce mysterium uobis dicō: Non omnes quidē dormiemus, omnes tamen immutabimur, in puncto [temporis,] in momento oculi, per extremam tubam. Clangeret enim, & mortui resurgent incorruptibiles, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: ^tAbsorpta est mors in uictoriā. Vbi tuus o mors aculeus? Vbi tua inferne uictoria? Aculeus autem mortis peccatum: potētia uero peccati lex. Sed deo gratia, ^tqui dedit nobis uictoriā per Dominū nostrum Iesum Christū. Itaq̄ fratres mei dilecti, stabiles sitis, immobiles, abundantes in opere Domini semper: cum sciatis q̄ labor uester non est inanis in Domino. XVI.

Caeterum ^{de} collatione in sanctos, quemadmodum ordinaui ecclesijs Galatiae, ita & uos facite. In una sabbatorum unusquisq; uestrum apud se seponat, recondens quicquid commodū fuerit, ne cum uenero, tunc collationes fiant. Vbi uenero autem, quo scunq; probaueritis per epistolas, hos enim mittam ut perférat munificentiam uestram Hierosolymam. Quod si fuerit operæ pretium, ut & ipse proficiscar, mecum proficiscentur. Veniam autem ad uos cum Macedoniam pertransiero. Macedoniam enim pertransitus sum. Apud uos autem fortè permanebo, aut etiam hybernabo, ut uos me deducatis quocunq; proficiscar. Nolo enim uos nunc in transcurso uidere, sed spero tempus aliquantum mansurum me apud uos, si Dominus permiserit. Cōmorabor autem Ephesi usq; ad diem quinquagesimum. Nam ostium mihi apertum est magnū & efficax, & aduersarij multi. Quod si uenerit Timotheus, uidete ut absq; metu sit apud uos. Opus enim Domini operatur, quemadmodū & ego. Ne quis igitur eum spernat, deducite autem eum cum pace, ut ueniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus. Porro ^{de} Apollo fratre multū hortatus sum illum, ut iret ad uos cum fratribus. Et omnino non erat uoluntas nunc eundi, uenturus est aut cum opportunitatem erit nactus. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, estote fortes: omnia uobis cum charitate fiant. Obscero autem uos fratres, nostis familiā Stephanæ esse primitias Achaiæ, & q̄ in ministeriū sanctis ordinarunt seipso, ut & uos subditi sitis talibus, & omni adiuvanti & laboranti. Gaudeo uero de aduentu Stephanæ, & Fortunati, & Achaii, quoniā id quod mihi deerat uestri, hi suppleuerunt. Refocillauerūt enim spiritum meum ac uestrū. Agnoscite itaq; huiusmodi. Salutat uos ecclesiæ Asiae. Salutant uos in Dño multū Aquila & Priscilla, cum ea quæ in domo ipsorū est ecclesia. Salutant uos fratres omnes. Salutate inuicē osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nō diligit dominū Iesum Christū, sit anathema, Maranatha. Gratia dñi Iesu Christi [sit] uobiscū. Dilectio mea cū omnibus uobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior missa fuit è Philippis, per Stephanum, & Fortunatum, & Achalicum, & Timotheum.

³Potest etiam legi, Stella siquicē stellā antecellit, diaq; p̄p̄ enim Græcis nō difa ferre modo, sed etiā excellere significat. ⁴Ide est, terrenū, quod animæ affectibus regitur. Cuius collatione nunc spirituale dicitur quod animæ cō motionibus caret, sp̄ ritu impellitur.

⁵Hebr. pro eo quod est anima uiuens, uel homo uiuens.

⁶Ide est, spiritus uiuisci cans.

⁷Vetus interp. legit, Secundus homo de cœlo, cœlestis. Quæ lectio licet discrepet nonnihil à Græcis, tamen magis germana uidetur: aucte enim refertur ad membrū precedens, & eu quoq; quæ sequuntur. Et fortasse Græca immutata sunt.

⁸Anxius. Hic enim ex eandem carnē de notat, quam in terris existentes gestamus, lob. 19.

Peculiaria quædam tradidit de collatione in sanctos, dēc suo aduentu. Deinde Timotheū illis commēdar, & post salutationes charitatem mutuam & Christi dilectionem præcipit.

⁹Ambroſius lxx. legit pro vix, nā contentionem trāstulit.

¹⁰Verbi interp. de collectione.

¹¹Græce ἀπ. i. gratiam, dixit pro beneficio gratis collato.

¹²τὸς τῆς πεντεκοστῆς, i.e. usq; ad pentecosten. Videtur autem de festo intelligendum, ut Act. 2.

¹³Et, hoc loco positū uidetur pro sed, mēre Hebr. sic enim cātiā Hiero. in locem legit.

¹⁴Eclipsis est, subintel ligitur enim, Notum facio, aut tale quipiam.

Epist. Pauli Epistola Pauli apostoli ad Corin thios secunda.

Erat apud Corinthios,
qui Paulo tumultuandū
studium & crux obis-
cerent. Incipit igitur ab
ipsa afflictione mentio
ne epistolam, ostendens
quid passus est, et quām
benigno dei favore sit
usus. Deinde synceritas
tem fuz functionis pro-
bat cōtra eos qui illum
mendacij accusabant,
quod iuxta promissum
ad ipsos nondū uenisset,
causam enim ostēdit cur
hactenus non uenerit,
^aId est, Deus miseri-
cors & consolator.
^bVel, in nos.

Hifsp. exemplar sic legit, εἰς δὲ οὐθέμισθα
ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, τῆς ἡγε-
μονύμης ἡρῷον πομονοῦ τὴν
αὐτῶν πανδιάστασιν, ἢν τῷ
ὑμεῖς πάχομεν. καὶ οὐτὸς
τὸς ὑμῶν βεβαίαν ὑπὲρ
ὑμῶν. εἴτε παρακλήση
εἰς ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρα-
κλήσεως καὶ σωτηρίας, εἰ-
σθίτι, εἰτε. **Id est.** Siue
autem affligimur pro
uestri consolatione ac
salute, que operatur
in tolerantia carun-
dem afflictionū, quas
et nos patimur, etiā
spes nostra firma est
pro uobis: siue conso-
lationem accipimus
pro uestri consolatio-
ne ac salute, cum scias
mus εἰτε.

^a Pro eo quod est, ex tanto mortis periculo.
^b Id est, multis, uel multisariam.
Sed est, sinceritate sancta uel diuina.
8 Verbi interpretatione, ut secundum gratiam habentis. i. iterum beneficium.
^c Non incepit uidetur sic legisse ueteres.
Aut que cogito, secundum carnem coripo.

*ut sit apud me est ex
non? Fidelis autem
ETC.*

*Accusabatur à pseuda
politois Paulus, quod
tyrannum ecclesie affe-
ctaret, eo quod mochū
in priori epistola satang
tradendum esse præce-
piseret. Hoc dituit, docēs
similium casum cui fūcūlī.
Deinde eos refutat qui
eum impostore esse dice-
bant, ostendit enim se bos-
nia fidei verbi doucissi-
lissimus, & reliquas quoq;
gentes idē latro succellū
decere.*

A woodcut-style illustration of a man in a long robe, likely Paul the Apostle, standing next to a large open book or scroll. The scroll contains the beginning of the First Epistle to the Corinthians. The scene is set outdoors with trees and a building in the background.

Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi,
q̄ est pater misericordiar̄, & Deus omnis cōsolationis,
consolās nos in omni adflictione nostra, in hoc ut possi-
mus nos cōsolari eos qui sunt in quauis adflictione, per
consolationem qua nos ipsos consolatur †Deus. Quo- Col. 1:4

niā sicut abundant afflictiones Christi in nobis, ita per Christum abundat & consolatio nostra. Siue autem affligimur, pro uestri consolatione ac salute, quæ operatur in tolerantia earundem afflictionum, quas & nos patimur: siue consolationem accipimus, pro uestri consolatione ac salute. Spes etiā nostra firma est pro uobis, cum sciamus, quod quemadmodum participes estis afflictionum, sic futuri sitis & consolationis. Non enim uolumus uos ignorare fratres, de afflictione nostra quæ nobis accidit in Asia, quoniam supra modum grauati fuimus supra uires, adeo ut desperauerimus etiam de uita. Quin ipsi in nobisipsis sententiam mortis acceperamus, ne consideremus in nobisipsis, sed in Deo, qui [ad uitam] suscitat mortuos: qui ex tanta morte eripuit nos, & eripit, in quo spem fixam habemus, qd etiam posthac erepturus sit, simul adiuuantibus & uobis per deprecationem pro nobis, ut ex multis personis, pro dono in nos collato, per multos gratiae agantur pro nobis. Nam gloriatio nostra haec est, testimonium conscientiae nostræ, qd cum simplicitate & sinceritate Dei, non sapientia carnali, sed per gratiam Dei conuersati fuerimus in mundo, abundantius autem erga uos. Non enim alia scribimus uobis, qd que legitis, aut etiam agnoscitis. Spero autem quod usq; ad finem quoq; agnoscetis, quemadmodum & agnouistis nos ex parte. Quoniam gloria uestra sumus, quemadmodū & uos nostra, in die Domini Iesu. Et hac fiducia uolebam ad uos uenire prius, ut geminam apud uos iniarem gratiam, & per uos pertransire in Macedonia, & rursum à Macedonia uenire ad uos, ac à uobis deduci in Iudeam.

Hoc igitur cū in animo uersarem, nunc ubi leuitate sum usus: ^b Aut [num] quæ cogito, secundum carnem cogito: [Nequaquam. Sed potius] ut sit apud me quod est, etiam, etiam: & quod est, non, non. Imò fidelis Deus, q̄ sermo noster erga uos non fuit etiam & non. Nam Dei filius Iesus Christus, qui inter uos per nos prædictus est, per me & Syluanum ac Timotheum, non fuit etiam & non, sed etiam per ipsum fuit. Quotquot enim [sunt] promissiones dei, per ipsum [sunt] etiam, & per ipsum [sunt] amen, Deo ad gloriam per nos. Porrò, qui confirmat nos unā uobis scum in Christum, & qui unxit nos, Deus [est:] qui etiam obsignauit nos, deditq̄ arram spiritus in cordibus nostris. Ego uero testem Deum inuoco in animam meam, q̄ parcē uobis, nondum uenerim Corinthum, non q̄ dominemur uobis nomine fidei, sed adiutores sumus gaudijs uestris. Nam fide statis. CAP. II.

Sed decreui apud memetipsum hoc, non iterū cum dolore ad uos uenire. Nam si ego mōrōre uos adficiā, & quis est qui exhibilaret me, nisi is qui mōrōre adficitur ex me? Et scripsi uobis hoc ipsum, ne cum uenero ad uos, dolorem capiam

[ex his,] ^a ex quibus oportebat me capere uoluptatem: fiduciam hanc habens erga uos omnes, quod meum gaudium, omnium uestrum sit. Nam ex multa afflictione, & anxietate cordis scripsi uobis per multas lachrymas: non ut mox uero adfice remini, sed ut cognosceretis charitatē, quam habeo abundantius erga uos. Quod si quis dolore adfecit, non me dolore adfecit, sed ex parte, ne ad graue omnes uos. Sufficit istiusmodi [homini] increpatio hæc, quæ facta est à pluribus, adeò, ut è diuerso magis condonare[debeat] & consolari: ne quomodo fiat, ut immodico dolore absorbeatur huiusmodi. Quapropter obsecro uos, efficite ut ualeat in illum charitas. Nam & in hoc scripsoram, ut cognoscerem probationē uestri, an ad omniam obedientes sitis. Cui uero condonatis aliquid, & ego condono. Nam & ego si quid condonauimus, cui condonauimus, propter uos [condonauimus] ^b in cōspectu Christi, ne ^c occupemur à Satana. Non enim illius cogitationes ignoramus. Cæterum quum uenisssem Troadem in Euangelium Christi, & ostium mihi esset apertū per Dominum, ^d non habui relaxationem spiritu meo, eò quod non inuenisssem Titū fratrem meum: sed dimissis illis, abi in Macedoniam. Deo autem gratia, qui semper triumphat per nos in Christo, & odorē notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: his quidem odor mortis ad mortem, illis uero odor uitæ ad uitam. Et ad hæc quis idoneus? Non enim sumus, ut pleriq[ue] ^e cauponantes uerbum Dei, sed uelut ex synceritate, sed uelut ex Deo, in conspectu Dei, per Christum loquimur.

C A P. III.

INcipimus rursus nos ipsos commendare. Num egemus, ut non nulli, commendatijs epistolis apud uos: aut à uobis cōmendatijs? Epistola nostra uos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus, dum declaratis, quod estis epistola Christi subministrata, à nobis inscripta, non atramento, sed spiritu Dei uiuentis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christū erga Deum: nō quod idonei simus ex nobisipsis cogitare quicquam, tanquam ex nobisipsis, sed: si ad ali quid idonei sumus, id ex Deo [est,] qui & idoneos fecit nos ministros noui Testamenti, non literæ, sed spiritus. Nam litera occidit, spiritus autem uiuificat. Quod si administratio mortis in literis, ^b deformata in faxi, fuit in gloria, adeò ut nō possent oculos intendere filii Israel in faciem Mosi, propter gloriam uultus eius, quæ aboletur: cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Nam si administratio cōdemnationis ^c gloria [est,] multo magis excellit administratio iustitiae in gloria. Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit, quod glorificatū est in hac parte, propter eminentem gloriam. Si enim quod aboletur, in gloria [fuit,] multo magis [id] quod manet, [est] in gloria. Itaq[ue] cum habeamus huiusmodi spem, multa libertate utimur: & non, quemadmodum Moses ponebat uelamen in faciem suam, ne oculos intenderent filii Israel in finem eius quod abolebatur. Sed obcaecati sunt sensus illorum. Nam usq[ue] ad diem hodiernum idem uelamen in lectione ueteris Testamenti manet: nec tollitur uelum, quod per Christum aboletur. Sed ad hunc usq[ue] diem, cum legitur Moses, uelamen cordibus illorum impositum est. Quum autem [aliquis] conuersus fuerit ad Dominum, tolletur uelamen. ^d Dominus autem spiritus [ille] est. Porro, ubi spiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes reiecta facie, gloriam Domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tanq[ue] à Domini spiritu.

Propterea cum ministerium hoc habeamus, prout misericordiam consequuti sumus, haud degeneramus: sed reiecimus ^b occultamenta dedecoris, ^c cum nō uersemur per astutiam, neq[ue] dolo tractemus uerbum Dei, sed manifestatione ue-

^a Vel potius, de quibus oportebat me gaudere.

^b Id est, bona cōscientia ac si Christus mihi astantet.

^c Vel, ne possedeamus & usurpemus uelut ab iniusto possessore satana. ^d Non enim est illico modo rem alienā occupare.

^e Vel, non conquicui animo.

^f Exempli uero est ad que sum abuti aliqua re.

A Exemplo ipsius Corinthiorū ecclæ probat se rite functum esse ministro Euanglico, idq[ue] non suis uiribus sed per gratiam domini. Deinde contra illos disputans qui legalia immiscere conabantur, confer inter se legē & euagelium, ostendens quanta sit huius excellētia, ut pote cum spiritus legis ipse Christus sit, &c.

^a Verbi interpretatio ne, idoneitas nostræ.

^b Vel potius, desculpta.

^c Pro glorioſa.

^d In appuraria, dicendi libertas.

D a vel, segnes sumus et inertes.

^b Id est, probra quæ nobis occulte obijciuntur.

^c Verbi interpretatio ne, non uerantes.

Defendit adhuc scam in ministerio verbi sicut. Deinde docet homines impios sua culpa perire & ipsos proprie damnationis autores esse. Postremo ne cruce illius offendentur, offendit multis quatuor successu etiam per summam tribulatiōnem Christum doceat.

Epist. Pauli

ritatis, commendemus nosipso apud omnē conscientiam hominū, in conspectu Dei. Quod si adhuc uelatum est euangeliū nostrum, in his qui pereunt uelatū

B est. In quibus Deus huius sæculi excæcauit sensus incredulorum, ne illucesceret il-

lis lumen euangeliū gloriæ Christi, qui est imago Dei. Non enim nosipso prædi-

camus, sed Christū Iesum Dominū: nosipso autē seruos uestrōs propter Iesum.

Quoniā Deus est, qui iussit ē tenebris lucē illuceſcere, qui luxit in cordibus no-

stris, ad illuminationē cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi. Habemus

autē thesaurum hunc in testaceis uasculis, ut uirtutis eminentia sit Dei, & non ex

C nobis. Dum in omnibus premimur, at non anxi⁹ reddimur: laboramus, at nō de-

stituimur: persequutionem patimur, at non [in ea] deserimur: dejacimur, at non pe-

rimus, semper mortificationem Domini Iesu in corpore circūferentes, ut & uita

Iesu in corpore nostro manifestetur. Semper enim nos, qui uiuimus, in mortē

tradimur propter Iesum, ut & uita Iesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaq;

mors quidem in nobis agit, uita uero in uobis. Caeterum, cum habeamus eundem

spiritum fidei, iuxta illud quod scriptū est: † Credidi, & ideo loquutus sum: & nos

D credimus, quapropter & loquimur, scientes quod qui suscitauit Dominū Iesum,

nos quoq; per Iesum suscitabit, & constituens uobiscum. Nam omnia propter uos,

ut gratia, quæ exundauit, & pluribus gratias agentibus, exuberet in gloriam Dei.

Propterea nō defatigamur, sed quamvis externus noster homo corruptitur, in-

ternus tamen renouatur in dies singulos. Nā momentanea leuitas afflictionis no-

stræ, mire supra modū æternum pondus gloriæ parit nobis, dum non spectamus

ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur. Nam quæ uidentur, temporaria [sunt:]

at quæ non uidentur, æterna.

C A P. V.

A S Cimus enim, quod si terrenum nostrum domiciliū huius tabernaculi destru-

ctum fuerit, ædificationē ex Deo habemus, domiciliū non manufactū, æternū

in cœlis. Nā & ob id gemimus, domicilio nostro, quod ē cœlo est, superindui desi-

derantes: † si tamen indui, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc taber-

naculo, gemimus onerati, propterea quod non uolumus exui, sed superindui, ut

absorbeatur mortalitas à uita. Porrò, qui parauit nos in hoc ipsum, Deus[est:] qui

idem dedit nobis arrabonem spiritus. Itaq; bono animo sumus semper, & sci-

mus quod cum domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidē enim

ambulamus, non per speciem. Confidimus autē, & probamus magis peregre ab-

esse à corpore, & præsentes adesse apud Dominum. Quapropter & cōtendimus,

siue domi præsentes, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. † Omnes enim

nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisq; ea quæ

fiunt per corpus, iuxta [id] quod fecit, siue bonum siue malum. Scientes igitur

terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo uero manifesti sumus. Spe-

ro autem[nos] & in conscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterū nosipso

commēdamus uobis, sed occasionē damus uobis gloriandi de nobis, ut [aliquid]

habeatis aduersus eos, qui in facie gloriāntur, & non in corde. Siue enim insani-

mus, Deo[insanimus:] siue sani sumus, uobis [sani sumus.] Charitas enim Christi

* constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo

omnes mortui fuerunt. Et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non

sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos posthac b ne-

minē nouimus secundū carnē. Porrò etiam si cognouimus Christū secundum car-

nem, nunc tamen nō amplius nouimus. Proinde si quis [est] in Christo, noua crea-

tura[est.] V etera preterierunt, † ecce, noua facta sunt omnia. Omnia autē ex Deo,

qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christū, deditq; nobis ministerium reconcilia-

tionis, quandoquidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non im-

putans eis peccata ipsorū; & posuit in nobis sermonē reconciliationis. Itaq; no-

mine

^a August. claruit le-
git.

^b Vel, potētie. Hier.
legit, fortitudinis.

Virtus enim hic non
uitio, sed infirmitati
opponutur.

^c Ambrosius legit,
mortem.

^d Verbi interpreta-
tione, propter multorū
gratiarum actionem.

^A Plenius persequitur spem salutis, de qua in fine prioris cap. dixerat. Vt ut allegoria tabernacula & domiciliū illius cœlestis, cuius amore ratius omnia sustineat. Subinde tamen ita orationē mitigat, ne gloriā querente ualeatur. Possumo aditum sternit ad sequentia, salutis negotium in Christo, & nostrum officiū paucis cō-
pреден.

^B C

Apo. 16.6

stum fuerit, ædificationē ex Deo habemus, domiciliū non manufactū, æternū

in cœlis. Nā & ob id gemimus, domicilio nostro, quod ē cœlo est, superindui desi-

derantes: † si tamen indui, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc taber-

naculo, gemimus onerati, propterea quod non uolumus exui, sed superindui, ut

absorbeatur mortalitas à uita. Porrò, qui parauit nos in hoc ipsum, Deus[est:] qui

idem dedit nobis arrabonem spiritus. Itaq; bono animo sumus semper, & sci-

mus quod cum domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidē enim

ambulamus, non per speciem. Confidimus autē, & probamus magis peregre ab-

esse à corpore, & præsentes adesse apud Dominum. Quapropter & cōtendimus,

siue domi præsentes, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. † Omnes enim

nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisq; ea quæ

fiunt per corpus, iuxta [id] quod fecit, siue bonum siue malum. Scientes igitur

terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo uero manifesti sumus. Spe-

ro autem[nos] & in conscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterū nosipso

commēdamus uobis, sed occasionē damus uobis gloriandi de nobis, ut [aliquid]

habeatis aduersus eos, qui in facie gloriāntur, & non in corde. Siue enim insani-

mus, Deo[insanimus:] siue sani sumus, uobis [sani sumus.] Charitas enim Christi

* constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo

omnes mortui fuerunt. Et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non

sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaq; nos posthac b ne-

minē nouimus secundū carnē. Porrò etiam si cognouimus Christū secundum car-

nem, nunc tamen nō amplius nouimus. Proinde si quis [est] in Christo, noua crea-

tura[est.] V etera preterierunt, † ecce, noua facta sunt omnia. Omnia autē ex Deo,

qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christū, deditq; nobis ministerium reconcilia-

tionis, quandoquidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non im-

putans eis peccata ipsorū; & posuit in nobis sermonē reconciliationis. Itaq; no-

mine

^a Siue, compellit: uel,
adducit, scilicet nos,
eo ut tanto animi ze-
lo predicemus.

^b Id est, nil moramus
carnalia, id est, exter-
na: persona pro ipsa
re.

12.43.e

R. 21.8

mine Christi legatione fungimur, tanquam Deo obsecrante per nos, rogamus pro Christo, reconciliemini Deo. Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei per illum.

^c Velebita, exhortate.

C A P. VI.

^a Et. 49. c
Q uin & adiuuantes obsecramus, ne in vacuum gratiam Dei receperitis. ^A Dicit enim: ^tIn tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi. Ecce, nunc tempus acceptum, ecce, nunc dies salutis. Ne quam usque demus offendit, ne reprehēdatur ministerium: sed in omnibus commendemus nosipos, ^tut Dei ministri. In tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieunijs, in puritate, in scientia, in animi lenitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate non simulata, ^bin sermone ueritatis, in potentia Dei, per arma iustitiae dextra ac sinistra, per gloriā & ignominiam, per conuicta & laudes: quasi impostores, & [tamen] ueraces: quasi ignoti, & [tamen] noti: quasi morientes, & ecce, uiuimus: quasi correpti, & non occisi: quasi dolentes, semper tamen gaudentes: quasi pauperes, multos tamen ditantes: ut nihil habentes, & [tamen] omnia possidentes. Os nostrum apertū est erga uos, Corinthij. Cor nostrū dilatatum est. Non estis angusti in nobis, sed angusti estis in uisceribus uestris. Eandem autem remunerationem, ut ^dà liberis exigo. Dilatemini & uos, ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim consortiū iustitiae cum iniustitia? Aut quae cōmunio luci cum tenebris? Aut quae concordia Christo cum Belial? Aut quae pars fideli cum infidelis? Quae autem cōpositio templo Dei cum simulachris? ^tNā uos estis templū Dei uiuentis, quem admodum dixit Deus: ^tInhabitabo in illis, & in ambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. ^tQuapropter exite de medio illorum, & separamini ab illis,]dicit Dominus: & immūdum ne tetigeritis, & ego suscipiā uos, ^teroque uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios ac filias, dicit Dns omnipotens.

Hortatur ad uitā Christi dignam, id est proprio exemplo, multis suam in fide uera constantiam describens. Deinde impietas ansam tollit, impiatum nimis commercia & connubia, admonens ne templū dei hisce polluant.

^a Potest etiam dici, Exhibeamus.

^b Id est, in sermone uero, uel ueraci.

^c Ambr. legit. mercede retributionem.
^d Verbi interpretatio ne, ut liberis dico: uel, potius, p̄cipio.

2. Cor. 3. d. 6. d

Leuit. 25. b

Eta. 52. c

Ior. 31. a

^A H As igitur promissiones cum habeamus, charissimi, mundemus nosipos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctimoniam cum timore Dei. Capaces estote nostri, neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem ^a frau- dauimus. Non ad condemnationē [uestri hoc] dico. Siquidē iam antē dixi uobis, ^bquod in cordibus nostris estis ad commoriendū, & conuiuendū. Multa mihi ^c fi- ducia erga uos. Multa mihi gloriatio de uobis. Impletus sum consolatione, uehe- menter exundo gaudio in omni afflictione nostra. Etenim quum uenissemus in Macedonia, nullā habuit relaxationē caro nostra, sed in omnibus adfligebamur: foris pugnæ, intus terrores. Verū qui consolatur humiles, cōsolatus est nos Deus per aduentum Titi. Non solum autē per aduentū illius, uerumetiā per consola- tionē, quam ille accepit de uobis, quū annunciat nobis uestrū desiderium, ue- strum fletū, uestrum pro me studiū, adeò ut magis gauisus fuerim. Nam etiā si uos contristauī per epistolā, non me pœnitet, etiam si pœnituisse. Video namque quod epistola illa, tametsi ad tempus contristauit uos, nunc gaudeo, non quod cōtrista- ti fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam. Nam cōtristati estis secundū Deum, sic ut nulla in re detrimēto sitis affecti per nos. ^tNam qui secundū Deum est dolor, is pœnitentiā ad salutem, haud pœnitendā parit: ^d contra, mundi dolor mortem adfert. Ecce enim istuc ipsum, quod secundum Deum contristati fuistis, quantum in uobis genuit studium: imò satisfactionem, imò indignationē, imò ti morem, imò desiderium, imò æmulationē, imò uindictam: Siquidē ubique ^e com- mendasti uosipos, quod puri sitis in eo negotio. Proinde tametsi scripsi uobis, non id feci eius cauſa, qui læserat, nec eius cauſa qui Iesus fuerat: sed ob id, ut pa- lam fieret studium uestrum pro nobis apud uos in conspectu Dei. Idcirco con- solationem accepimus ex consolatione uestri: quin uberioris insuper gauisi fuimus ob gadium Titi, quod refocillatus sit spiritus illius ab omnibus uobis. Quod si

^c Hebraismus, pro, cro- uel pater, et uos eritis mei filii et mea filie.

Repetit quod cap. 2. at- tigerat, ostendens se non tyrānico animo, sed illo rē salutis gratia iussisse mecum puniri. Quod ut facilius probet, hilo- rica narratiūcula de Tito inferta suam in ipsis benevolentiam exponit.

^d Id est, nullius rem preter ius occupauimus. Hoc enim ualeat, innotescere uos.

^e Locutio, idem signifi- cans, quod, uelle uo- biscum commori et conuiuere.

^f Vel potius, libertas, scilicet dicendi.

^g posterius hoc sente- tie huius membrum in Greco contextu exemplaris Hispani- ci non habetur.

^h Vel potius, excusa- tionem, defensionem: uel, purgationē. Am- brosius autem hunc locum exponens uide tur: ipsuosis horum legis- se, id est cōfessionem. ⁱPotest etiam expo- mi, pr̄stitutis: uel, ex- hibuijus.

Epist. Pauli

quid apud illum de uobis gloriatus sum, nō fuerim pudefactus: sed ut omnia cū ueritate loquuti sumus uobis, ita & gloriatio nostra, qua uetus eram apud Titum, ueritas facta est. Et uiscera illius maiorem in modum erga uos adfecta sunt, dum recolit omnium uestrūm obedientiam, quemadmodū cum timore ac tremore excepératis ipsum. Gaudeo quod in omnibus confidam uobis.

CAP. VIII.

A Ad beneficētiā in frā
tres egenos exercendā
multis horatur, primo
Macedonī, deinde Chri
sti exemplū. Monet autem,
ut quod ante coepere
runt nunc tandem absoluant.
Postremo commen
dat illis Titum & alios
cum illo miseros fratres.

B Eleemosynā, uel be
neficiūm gratuitūm,
xpi uocat, id est, gra
tiam.

C Vel, spontanei.

D Vel, participationē
aut communionē.

E Id est, multo amplius
quam sperare audeba
mus.

F Vel, diligentiam ex
promptitudinē.

G Vrōnō, id est, inge
nitatem.

Certiores autem uos facimus, fratres, de^a gratia Dei, quæ data fuit in ecclesijs Macedoniæ. Quoniam per multam probationē afflictionis exuberauit gaudium illorum, & profunda paupertas illorum exundauit in diuitias simplicitatis ipsorum. Nam pro uirib[us] testor etiam supra uires^b prompti[fuerūt,] multa cum obtestatione rogantes nos, ut beneficium &^c communionem ministerij susciperemus in sanctos, ac^d non quatenus sperabamus: quin etiā semetipſos dediderunt primum Domino, [deinde] & nobis, per uoluntatem Dei, in hoc, ut adhortaremur Titum, ut quemadmodū antē cœpisset, ita & consummaret hanc quoq[ue] erga uos beneficētiā. Imò quemadmodū ubiq[ue] abundatis fide & sermone, & scientia, & omni diligentia, & in ea, quæ ex uobis erga nos est, charitate, [facite] ut in hac quoq[ue] beneficētiā abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per aliorum studium, etiam uestræ charitatis sinceritatem explorans. Nostis enim beneficētiā Domini nostri Iesu Christi, quod propter uos pauper factus sit, cum eset diues, ut uos illius paupertate ditesceretis. Et consilium in hoc do, nam hoc uobis conduceat: qui quidem non solum facere, uerum etiam uelle iam cœpistis anno superiore. Nunc autem & illud quod facere cœpistis, perficite: ut quemadmodum uoluntas prompta fuit, ita & perficiatis ex eo quod potestis. Etenim si prius adsit animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id quod non possidet. Non enim ut alijs relaxatio sit, uobis autē angustia: sed ut ex æquabilitate in præsentī tempore uestra copia illorum [succurrat] in opīæ, & illorum copia uestræ succurrat in opīæ. Ut fiat æquabilitas, quemadmodum scriptum est: ^eQui multum[habebat, huic] nihil superfuit: & qui paulū ^f[habebat,] is nihilo minus habuit. Gratia autem Deo, qui dedit idem studium pro uobis in corde Titi, quod exhortationem acceperit: quin potius cum esset studior, suapte sponte ad uos uenerit. Misimus autem unā cum illo fratrem [eum,] cuius laus [est] in Euangeliō per omnes ecclesijs: nec id solum, uerum etiam deletus est ab ecclesijs^g comes peregrinationis nostræ, cum hac beneficētiā, quæ administratur à nobis ad eiusdem Domini gloriam, & animi uestri promptitudinē: declinantes hoc, ne quis uos carpat in hac exuberantia, quæ administratur à nobis, procurantes honesta, non tantum coram Domino, sed etiam coram hominib^hus. Misimus autem unā cum illis fratrem nostrum, quem probaueramus in multis sæpenumero diligentem, nunc autem multo diligentiorum, ob multam fiduciam, quam habeo erga uos: siue Titi nomine, qui socius meus est, & erga uos adiutor, siue[aliorum] qui fratres nostri[sunt &] legati ecclesijs, gloria Christi. Proinde documentum charitatis uestræ, & nostræ de uobis gloriationis, in eos demonstretis, etiam in conspectu ecclesijs.

CAP. IX.

Nam deⁱ subministratiōne quidem, quæ fiat in sanctos, superuacuū est mihi ^jRom.15.8
^k1 Cor.16.8
^l2 Cor.8.3 scribere uobis. Noui enim promptitudinem animi uestri, quam de uobis iacto apud Macedones, quod Achāia parata est ab anno superiore. Et^m studium uestrum prouocauit complures. Misit tamē hos fratres, ne gloria nostra, qua glorio de uobis, inanis fiat in hac parte: ut quemadmodum dicebam, parati sitis, ne quo pacto fiat, ut si mecum uenerint Macedones, & offendent uos imparatos, nos pudore suffundamur, ut ne dicam uos, in hoc arguento gloriationis. Proinde necessarium arbitratus sum, adhortari fratres, ut prius accederent ad uos, & præparent iam ante promissamⁿ beneficētiā uestram, ut ea sit in promptu, sic tanquam

H Id est, in predicatione
Euangelij.

I Vel, collega aut soci
us, Greca enim uox
equalitatem significat.

J Vel, cauentes.

K Verbi interpretatio
ne, in multis multo
tius.

L Verbi interpretatio
ne, qui ex uobis est
zelus: uel, uestrum
exemplum.

M Planus indicat qua de
causa Titum & alios ad
ipsos misericordia. Deinde
multis & ualidissimis ar
gumentis ad eleemosynā
dandum horatur, ostendens
quantus hinc fru
ctus redundare soleat.

N Greece, benedictio
nem. Solet autem de
pud Hebreos gratui
tum aliquod benefi
ciūm etiam benedi
ctio dici.

Ecccl. 35. b quam beneficentia, & non tanquam fraudatio. Illud autem [dico:] qui se-
mentem facit parcè, is parcè messurus est. Et qui semente facit libenter & beni-
gne largiendo, copiose etiam messurus est. Vnusquisque secundum propositum
cordis, non ex molestia aut ex necessitate. ^t Nam hilarem datorem diligit Deus.
Psal. 3. b Potens est autē Deus efficere, ut omnis gratia in uos exuberet, ut in omnibus om-
nem sufficientiam habentes, exuberetis in omne opus bonum, quemadmodū scri-
ptum est: ^t Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum. Porro, qui
suppeditat semen seminanti, is & panē in cibum suppeditet, & multiplicet semen-
tem uestram, & augeat prouentus iustitiae uestræ: ut in omnibus locupletemini in
omnem simplicitatem, quæ per nos efficit, ^d ut gratiæ agantur Deo. Nam fun-
ctio huius ministerij, non solum supplet ea quæ desunt sanctis, uerum etiam exu-
berat in hoc,] quod per multos agantur gratiæ Deo, qui propter probationem mi-
nisterij huius glorificant Deum, super obedientia consensu uestri in euangelium
Christi, & de simplicitate communicationis in ipsis, & in omnes, & in illorum
oratione pro uobis, ^b qui i desiderant uos, propter eminentem gratiam Dei in tuo-
bis. Gratia autem Deo, super inenarrabili suo munere.

C A P. X.

C Aeterum, ipse ego Paulus obsecro uos per lenitatem & mansuetudinem Christi
sti, qui ^a iuxta faciem quidem humilis sum inter uos, absens tamen audax sum
erga uos. Rogo autem uos, ne præsens audeā ea fiducia, qua existimor audax fuis-
se in quosdam, qui putant nos ueluti secundum carnem ambulare. Nam ^b in carne
ambulantes, non secundum carnem militamus. Siquidem arma militiæ nostræ,
non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad demolitionem munitionum, quibus con-
silia demolimur, & omnem celsitudinem, quæ extollitur aduersus cognitionem Dei:
& captiuam ducimus omnem cogitationem, ad obediendum Christo: & in prom-
ptu habemus uindictam aduersus omnem inobedientiam, cum impleta fuerit ue-
stra obedientia. Quæ in conspectu sunt uidetis? Si quis de seipso confidit, quod
Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso, quod quemadmodum ipse Christi
[est,] ita & nos Christi [sumus.] Nam si & amplius quipiam glorier de potestate
nostra, quam dedit Dominus nobis, in ædificationem, & non in destructionem ue-
stri, non pudebam, ne uidetur ceu perterrefacere uos per epistolas. Nam epistolæ
quidem (inquit) graues sunt & robustæ, at præsentia corporis infirma, & sermo
contemptus. Hoc reputet, qui istiusmodi est, quod quales sumus sermone per epi-
stolas, cum absumus, tales [sumus] & cum adsumus facti. Non enim sustine-
mus inferre, aut conferre nosipos cum quibusdam, qui seippos commendant. Sed
isti non intelligunt, quod ipsi inter se seippos metiuntur, & comparant semet si-
bi. At nos non in immensum gloriabimur, uerum iuxta mensuram regulæ, qua
partitus est nobis Deus, mensura pertingendi etiam usq; ad uos. Non enim quasi
non pertingamus usq; ad uos, extendimus nos ipsis supra modum. Nam usq; ad
uos quoq; præuenimus in Euangeliō Christi, nō in immensum gloriantes in alie-
nis laboribus: sperantes [futurum] ut subolescente fide uestra in uobis, magnifice-
mur iuxta regulam nostram in exuberantiam: ut h̄s quoq; regionibus, quæ ultra
uos sunt, euangelizem: non per alienam regulam, ut de his quæ parata sunt glorie-
mur. Sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Nō enim qui seipsum commendat,
ille probatus est, sed is quem Dominus commendat.

C A P. XI.

V T inam tolerassetis me paulisper in insipiētia mea. Imò & suffertis me. Nam A
zelotypus sum erga uos, Dei zelo, adiunxi enim uos uni uiro, ^a ut uirginem
castam exhiberetis Christo: sed metuo, ne quā fiat, ut ^t quemadmodum serpens
Euam decepit uersutia sua, ita corrumpantur sensus uestri à ^b simplicitate, quæ erat
erga Christum. Nam si is, qui uenit, alium Iesum prædicat, quem non prædicau-
mus: aut[si] spiritum aliū accipitis, quem non accepistis: aut Euangeliū aliud,

^c ratione, id est, ini-
ta et maligna largi-
tio. Autem enim, si
quid dāt, inuiti dānt.

^d Verbi interpretatio-
ne, gratiarum actio-
nem deo.

^e Vel, subministratio-
nis, scilicet in sanctos,
Pro eo quod est, pro-
batam istam admini-
strationem, uel clec-
mosynam.

^f Id est, simplici et ca-
dida communicatio-
ne, uel beneficentia.

^g Scilicet intercedit.

^h Vel, amant: uel, desy-
derant uidere.

^A Defendit autoritatem
suam contra pseudapo-
stolos, qui illū hominem
esse & proinde errare
possa dicebant, & affe-
ctati imperii accusabāt.
Docet igitur quæ si sua
potentia, in quem finem
data et quomodo hac u-
sus sit: & quod uera glo-
ria in solo deo consistat.

ⁱ Pro eo quod est, co-
ram: uel, præsens.

^b Vd, quamvis homi-
nes simus, non tamen
negotiū humānum
agimus.

^a Vel, ad exhibendum
uirginem castā. Gra-
caenim etiam ad Pau-
lum referri possunt.

^b Ambr. legit, castita-
te. Fortassis autem ad
pud Grecos à vñcti
legebant, non à nōncti.

^c Quidam pseudapostolorū
calumnijs patebat Pau-
lus, hic sancta quadam am-
bitione, ne misericordium
illius extenuaretur, suā
authoritatem sibi uendī-
cat, multis argumentis
ostendens se non patrem
modo, sed superiorē e-
tiam reliquis apostolis
esse. Docet autem simul
in quibus nobis sit glo-
riatum.

Epist. Pauli

• quod non accepistis, recte sustinuissetis. Arbitror enim me nihilò inferiorem fuisse eximij apostolis. Cæterum licet imperitus sim sermone, non tamē scientia. Verū ubiç manifesti fuimus in omnibus erga uos. Num illud peccavi, quod me ipsum humiliarim, ut uos exaltarem iniquum? quod gratuito euangelium Dei prædicauerim uobis? Cæteras ecclesias deprædatus sum, accepto ab illis stipendio, quo uebis inseruirem. Et cum apud uos essem, & egerem, nō onerosus fui cuiquā. Nam quod mihi deerat, suppleuerūt fratres, qui uenerant à Macedonia: & in omnibus sic me seruabā, ne cui essem onerosus, atç ita seruabo. Est ueritas Christi in me, quod hæc gloriatio non interrumpetur contra me in regionibus Achaiæ. Quapropter? An quod non diligam uos? Deus nouit. Verum quod facio, [idem] & faciam, ut amputem occasionem ihesu, qui cupiunt occasionem: ut in eo de quo gloriantur, reperiantur quemadmodum & nos. Siquidem istiusmodi pseudapostroli, operarij dolosi sunt, sumpta persona apostolorum Christi: atç haud mirū. Quandoquidem ipse Satan transfiguratur in angelum lucis. Nō magnum est igitur, si & ministri illius personam in se transferunt, quasi sint ministri iustitiae: quorum finis erit iuxta opera eorum. Iterū dico, ne quis me putet insipientem esse: alios quin & iam ut insipientem accipite me, ut paululum quiddā & ego glorier. Quod dico, non dico secundum Dominum, sed uelut per insipientiam, in hoc argumēto gloriationis. Quandoquidē multi glorianter secundū carnem, & ego gloriabor.

• Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. Suffertis enim, si quis uos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis attollit se se, si quis uos in faciem cædit, luxta contumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus. Imò in quocunç audet aliquis, (per insipientiam loquor) audeo & ego. Hebræi sunt, [sum] & ego: Israelitæ sunt, [sum] & ego: Semen Abrahæ sunt, [sum] & ego: ministri Christi sunt, (desipiens loquor) excellētius [sum] ego: in laboribus copiosius, in uerberibus supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter.

† A Iudæis quinques quadragenæ [plagas] una minus, accepi. * Ter uirgis cæsus fui: semel fui lapidatus: * ter naufragium feci. Noctem ac diem in profundo egī. In itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres, in labore & molestia, in uigilijs sæpe, in fame & siti, in ieconijs sæpe, in frigore & nuditate. Præter ea quæ extrinsecus accidūt. ^{Dicit. 25.2} ^{A& 16.6} ^{A& 14.6} ^{A& 27.2} ^{A& 9.8} Inscumbens mihi quotidiana cura omnium ecclesiærum. Quis infirmatur, & [ego] nō infirmor: Quis offenditur, & ego non uror: Si gloriari oporteat, de his quæ infirmitatis meæ sunt, gloriabor. Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est laudandus in sæcula, nouit quod non mentiar. ^{A& 9.8} † In Damasci ciuitate gentis præfectoris Areæ regis, excubias posuerat in Damascenoru[m] urbe, cupiens me comprehendere: ac per fenestram in sporta demissus fui per moenia, effugiç manus eius.

CAP. XII.

^A Post multa sua fata etiam visiones recenser, quibus à deo instruatus fuit, causam simul reddens in quem sinem hac gloriatione utatur. Deinde rursum suam restitutus neuictiam, & de aduentu suo ipsos commonet. ^a Quidam è Greecis legunt, κανέδον δῆ; οὐ μόνιμον, id est, Gloriari oportet. Nō expedit mihi. Quo sensu ^b Ambrocius legit. ^c Appula, id est, nō dicenda: uel, ineffabilia. ^d quid opus, i parco.

^G Loriaris sanè non expedit mihi: ueniā enim ad uisiones & reuelationes Domini. Noui hominem in Christo ante annos quatuordecim: an in corpore, nescio: an extra corpus, nescio: Deus nouit, raptum huiusmodi in tertium usq[ue] cœlum. Et scio huiusmodi hominem: an in corpore, an extra corpus, nescio, Deus nouit, raptum fuisse in paradisum, & audisse ^b arcana uerba, quæ fas non sit hominē loqui. Super huiusmodi homine gloriabor: de me uero ipso nō gloriabor, nisi super infirmitatibus meis. Nam si uoluero gloriari, non ero insipiens, ueritatē enim dicam, sed ^c desino, ne quis de me cogitet, super [id] quod uidet esse me, aut [quod] audit ex me. Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi stimulus in carne, angelus Satan, ut me colaphis cæderet, ne supra modum efferrer. Super hoc ter Dominum rogaui, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia

gratia mea. Nam uirtus mea per infirmitatem perficitur. Libentissime igitur glo-
riabor potius super infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Quam-
obrem ^b placebo [mihi] in infirmitatibus, in contumelias, in necessitatibus, in perse-
quutionibus, in anxietatibus pro Christo. Cum enim infirmus sum, tunc robu-
stus sum. Factus sum insipiens gloriando. Vos me coegistis. Nam ego debueram ^D
à uobis commendari. Nulla enim in re inferior fui summis apostolis, tametsi nihil
sum. Signa quidem apostoli perfecta fuerunt inter uos, cum omni patientia & si-
gnis, & prodigijs, & potentibus factis. Nam quid est, in quo fuistis inferiores cæ-
teris ecclesijs, nisi quod ipse ego non fuerim uobis onerosus? Condonate hanc mi-
hi iniuriam. Ecce, tertio propensus animo sum, ut ueniam ad uos: nec ero uobis one-
rosus. Non enim querero quæ uestra sunt, sed uos. Non enim debent filii parenti-
bus recondere, sed filii parentes. Ego uero libentissime impendam, & expen-
dar pro animabus uestris: licet uberior uos diligens, minus diligar. Sed esto, ipse
non grauauit uos: uerum cum essem astutus, dolo uos cepi. Num per quenquam eo-
rum, quos misi ad uos, expilaui uos? Rogauit Titum, & una cum illo misi fratrem.
Num quid à uobis extorsit Titus? An non eodem spiritu ambulauimus? An non ^E
eisdem uestigijis? Rursum arbitramini quod [nos] uobis excusemus? In conspectu
Dei, in Christo loquimur, sed omnia charissimi, pro uestri ædificatione. Nam
metuo, ne qua fiat, ut si uenero, non quales uelim, reperiam uos: & ego reperiar uo-
bis qualem nolitis. Ne quomodo sint contentiones, æmulationes, iræ, cōcertatio-
nes, obrectationes, susurri, tumores, seditiones: ne iterum ubi uenero, humiliet me
Deus meus apud uos, & lugeam multos eorum, qui ante peccauerint, & non poe-
nituerint super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quam patrarunt. III.

^b vel potius, acquies-
sco, tranquillo sum
animo.

^c vel, que uestra erat
nullo uire occupauit
sed fraudibus.

^A **H**ic tertius erit aduentus meus ad uos. In ore duorum testium aut trium con-
stituetur omne uerbum. Prædixi, & prædico, ut præsens cum essem iterum,
ita & absens nunc scribo ijs qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod si ue-
nero denuo, non parcam. Quandoquidem experimentum queritis in me loquen-
tis Christi, qui erga uos non est infirmus, sed potens est in uobis. Nam quamvis
crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex potentia Dei. Siquidem & nos infir-
mi sumus in illo, sed uiuemus cum illo ex potentia Dei erga uos. Vosipso tenta-
te, num sitis in fide. Vosipso probate. An nō cognoscitis uosmetipso, quod Ies-
sus Christus in uobis est? Nisi sicubi reprobi estis. At spero uos cognituros, quod
nos non simus reprobi. Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quo ^C
nos probati adpareamus, sed ut uos, quod honestum est, faciatis: nos uero ueluti
reprobi simus. Non enim possumus quicquam aduersus ueritatem, sed pro ueri-
tate. Gaudemus enim, cum nos infirmi fuerimus: uos autem ualidi fueritis. Hocau-
tem insuper optamus uestram integritatem. Propterea haec absens scribo, ne cum
præsens fuero, ^D rigidus sim iuxta potestatem, quam de dit mihi Dominus in extru-
ctionem, & non in destructionem. Quod supereft, fratres, ualete, integri esto-
te, consolationem habete, unanimes sitis, in pace agite: & Deus charitatis ac pacis
erit uobiscum. Salutare uos mutuo sancto osculo. Salutant uos sancti omnes. Gra-
tia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio spiritus sancti sit cum
omnibus uobis. Amen.

^A Colligit ferè omnia,
qua ex tua elemosyna negoium tractauit. Pri-
mo enim ostendit, se non
falso promittere aduen-
tum suum, nec se fore im-
becillum. Optat tamen
ut resipiscant, & fausta
imprecatur.
^B His p. exemplar ba-
bet id ἡ τῆλος ἴρων
τεῖματα, id est, Ecce,
tertia uice uenio ad
uos.

^B Verbi interpretatio-
ne, precise ular posse
fiat, &c.

^C Ambrocius Greca
propius exprimens
legit, idem sapiente.

Ad Corinthios secunda missa fuit à Philippis Macedoniæ,
per Titum & Lucam.

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

CAPV T I.

A Qyonis Galataris ecclie ab Euangelio syn-
cero defecerant, legis
numirum opera cum hoc
miscentes, Paulus mul-
tis uocationem suam com-
mendat, deinde in con-
stantia acusat Postre-
mo narratione exit, qua
uitam pristinam & uoca-
tionem suam officium
recenseret, huc omnino spe-
ctans, se euangeliū suum
non ab hominibus, sed à
solo Christo accepisse.
¶ Vele cūa ær umoso.
¶ Ad uerbum, transpo-
namini.

¶ vel, humanum.
¶ Vel, edictus fui.
¶ Hier. et August. leg-
gunt, uastabant.
¶ Vel, coetaneos.
SVel, gente mea scili-
cer iudaca.
¶ Id est, homine. Est
autē periphrasis He-
breis frequentior.
¶ Isopœa non modo ui-
dere aliquem signifi-
cat, sed percontundi
et discendi causa ali-
quem inuisere, vel
conuenire et collo-
qui.
¶ Verbi interpretatio-
ne, audientes erant:
uel, auditum erat ab
illis.
¶ Al. depopulabatur:
uel, ut supra, uastabat.
¶ Vuel, ut illis subi-
ximus.

¶ Perstat ad hoc in coenita
narratione, qua docet se
nec ab apostolis quidē
euangeliū didicisse, imo
quo ipse potius Petrum
reprehenderit. Hinc au-
tem tēro pede ad statum
rei delatur, ostendens
nos gratia Christi per fidem
& non lege per ope-
ra inuidit arti.

¶ Sermo uidetur im-
perfectus, quē sic cō-
plexas: Ab ijs autē qui
uidebātur magni es-
se, nihil adiutus sum,
et c. Redit enim ad
id quod superius dixe-
rat se, nō didicisse eu-
gelium ab apostolis.

A VLVS Apostolus, non ab hominibus, neq; per ho-
minem, sed per Iesum Christum, ac Deum patrem, qui fu-
scitauit illum ex mortuis, quiq; mecum sunt, omnes fra-
tres. Ecclesijs Galatiæ, Gratia uobis, & pax à Deo patre,
& Domino nostro Iesu Christo, qui dedit seipsum pro
peccatis nostris, ut eriperet nos ex præsenti sæculo^b ma-
lo, iuxta uoluntatem Dei & patris nostri: cui gloria in sæ-
cula sæculorum. Amen. Miror quod à Christo, qui
uocauit uos per gratiā, adeò cito^b transferamini in aliud
euangelium: quod non est aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolūt
inuertere euangelium Christi. Cæterum etiam si nos, aut angelus è cœlo prædicar-
uerit uobis euangeliū, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quem-
admodum antè diximus, & nunc iterum dico: si quis uobis prædicauerit euange-
lium, præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum homines suadeo,
an Deum: Aut, quæro hominibus placere? Nam si hac tenus hominibus placuisse
sem, Christi seruus haud quaquam essem. Notum autem uobis facio, fratres,
euangelium, quod prædicatum est à me, non esse secundū hominem. Neq; enim
ego ab homine accepi illud, neq; didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audi-
stis enim meam conuersationem quandam in ludaismo, quod supra modum per-
sequebar ecclesiam Dei, ac^c depopulabar illam: & proficiebam in ludaismo supra
multos^f aequales in^g genere meo, cum uehementer essem studiosus à maioribus
meis traditorum institutorum. Ast ubi Deo, qui segregauerat me ab utero ma-
tris meæ, & uocauit per gratiam suam in hoc, ut reuelaret filium suum per me, ui-
sum est ut prædicarem ipsum inter gentes, continuo non contuli cum^b carne &
sanguine, neq; redij Hierosolymam ad eos qui ante' me fuerant apostoli: sed abij
in Arabiam, ac denuo reuersus sum Damascū. Deinde post annos tres redij Hie-
rosolymam, utⁱ uiderem Petrum, & mansi apud illum dies quindecim. Alium au-
tem ex apostolis non uidi [quenquam,] nisi Iacobum fratrem Domini. Porro
quæ scribo uobis, ecce, coram Deo non mentior. Deinde ueni in regiones Syriæ,
Ciliciæ^e. Eram autem ignotus iuxta faciem ecclesijs Iudææ, quæ erat in Christo.
Sed tantum^k hic rumor apud illos erat: qui per sequebatur nos aliquando, nunc
prædicat fidem, quam quandam^l expugnabat. Et glorificabant in me Deum.

CAP. II.

A D Einde post annos quatuordecim, rursum ascendi Hierosolymam unà cum
Barnaba, adsumpto simul & Tito. Ascendi autem iuxta reuelationē, & con-
tuli cum illis euangeliū, quod prædico inter gentes: sed priuatim cum his qui erat
in pretio, ne quo modo in uanum currerem, aut cucurrissem. Sed neq; Titus, qui
mecum erat, cum esset Græcus, cōpulsus fuit circuncidi: propter obiter ingressos
falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram, quam ha-
bemus in Christo Iesu, quo nos in seruitutē adigerent. Quibus ne ad tempus qui-
dem cessimus, per subiectionem, ut ueritas Euangeliū permaneret apud uos. Ab
ijs autem, qui uidebantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea refert.
¶ Personā hominis Deus non accipit. Nam mihi, qui uidebantur esse in pretio,
nihil

^a Act. 10. e
Rom. 2. b
Ephes. 6. b
Deut. 10. d
^b 2 Par. 19. e
1oh. 34. b
Sap. 6. b
^c 1. Pet. 1. e
Ecclesi. 35. b

nihil contulerunt. Int̄o cōtra, cum uidissent mihi concreditum fuisse euāngelium præputij, quemadmodum Petro circuncisionis, (Nam qui efficax fuit in Petro ad Apostolatum circūcisionis, efficax fuit & in me erga gentes) cumq; cognouissent gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas, & Ioannes, qui uidebantur esse columnæ, dexteras societatis dederunt mihi ac Barnabæ, ut nos in gentes, ipsi uero in circuncisionem [apostolatu fungeremur :] tantum, ut pauperum memores essemus, in quo & diligens fui, ut hoc ipsum facerem. Cum autem uenisset Petrus Antiochiam, palām illi restiti: quoniam s; reprehensus erat. Nam antequam uenissent quidam à Iacobo, unā cum gentibus sumebat cibum: cum autem uenissent, subduxit, & separauit seipsum [ab illis,] metuens illos, qui erant ex circuncisione. Ac simulabant unā cum illo cæteri quoq; Iudæi, adeò ut Barnabas simul abducetur in illorum simulationem. Verum ubi uidisse quod non recto pede incederent ad ueritatem euāngeli, dixi Petro coram omnibus: Si tu, cum sis Iudæus, gentiliter uiuis, ac non ludaice, cur gentes cogis ludaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores, quoniam scimus non iustificari hominem ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christum Iesum credidimus, ut iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propterea quod nō iustificabitur ex operibus legis ulla caro. Quod si, dū quærimus iustificari per Christum, reperimur & ipsi peccatores, num ergo Christus peccati minister [est?] Absit. Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo. Ego enim per legem legi mortuus fui, ut Deo uiuerem: unā cum Christo crucifixus sum, uiuo tamen, non iam ego, sed uiuit in me Christus. Vitam autem, quam nunc uiuo in carne, per fidē uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nā si per legem [est] iustitia, igitur Christus frustra mortuus est.

CAP. III.

O Stulti Galatae, quis uos fascinavit, ut non obediretis ueritati? Quibus præ oculis Iesus Christus antè fuit depictus, inter uos crucifixus. Hoc solum cuius discere à uobis, s; utrum ex operibus legis spiritum accepistis, an ex prædicione fidei? Adeò stulti estis, cum spiritu cœperitis, nunc carne consummamini? Tam multa passi estis frustra. Si tamen & frustra. Qui igitur subministrat uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicione fidei[id facit?]^t Quemadmodum Abraham credidit Deo, & imputatum est illi ad iustitiā. Scitis igitur, quod qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ. Præuidens autē scripture, quod ex fide iustificet gentes Deus, prius rem lætā nunciauit Abrahæ:^t Benedicentur, [inquiens,] in te omnes gentes. Itaq; qui ex fide sunt, benedictur cum fidelī Abrahā. Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt obnoxij. Scriptū est enim: ^t Execrabilis omnis, qui non manserit in omnibus, que scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autē per legē nullus iustificetur apud Deum, palām est. ^t Siquidem iustus ex fide uiuet. Lex autē nō est ex fide: * sed qui fecerit ea homo uiuet per ea. ^t Christus uos redemit ab execratione legis, dum pro uobis factus est exccratio. Scriptum est enim: * Execrabilis omnis, qui pendet in ligno, ut in gentes benedictio Abrahæ ueniret per Christū Iesum, ut promissionē spiritus acciperemus per fidē. Fratres, secundum hominē dico: Hominis licet testamentum, tamen si sit comprobatum, nemo reñcit, aut addit aliquid. Portò Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius. Nō dicit: Et seminibus, tanquā de multis, sed tanquam de uno: Et in semine tuo, qui est Christus. Hoc autem dico, testamentum antè comprobatum à Deo in Christum, lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, non iam ex promissione. Atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressiones addita fuit, donet

Præputium & circuncisionē ponit pro gentibus incircuncis̄sis et Iudæis circuncis̄sis. Sic euāngeliū præputij uocat, quod gentibus annunciat̄, &c.

Dextræ societatis, Hebraismus est, pro dextris socialibus, uel societatis symbolis.

Id est, gentem Iudæan.

Verbi interpretatione, secundum faciem, id est, in cōspectu omnium.

Alij legunt, reprehensibilis, id est, reprehensione dignus.

Res in res ipsas, id est, circuncisos, scilicet Iudeos. Similis locutio Rom. 4.

Vel, illorum simulatione.

Id est, secundum eam gentium consuetudinē quæ Christum receperunt.

Grecus legit, nam omnis, pro ulla, iuxta Hebraismum. Dixit autem pro eo quod est, ullus homo.

Nunc tandem contra eos inuehitur, multis argumentis ostendit, nos gratia Christi per fidem iustificari, non legē per opera. Docet autem hoc exemplo Abrahæ et effetu fidei & legis, ostendens simul cur lex datur, et quod fides ab illius imperio liberemur.

Vel, in fide uiuo, sed iniquam, filij dei.

Chrysostomus & Theophylactus hec non habent, nec ipse etiam Hieronymus.

Ad uerbum, ex auditu fidei, quod per metalepsim pro prædicione sumitur.

Ab inoxi, anceps est, potest enim etiam in imperatio accipi, ut Cognoscite igitur, &c.

Id est, q; fideles sunt.

Vel, humano more. Aut, exēplum humum afferam.

Gen. 15. b
Rom. 4. 2
Iac. 2. d

Gen. 12. 2
Ecccl. 44. 4

Deut. 27. 4

Abac. 2. 2
Rom. 1. b
+ Leuit. 18. 2
+ Rom. 8. 2
* Deut. 23. d

Hebr. 9. 4

Epist. Pauli

^fAlij legunt, id est,
quod, ut referatur ad
semen.

^gVel, per manum: est
autem Hebraismus,
id est significans, quod
nos diceremus, opera
intercessoris: uel, per
potentiam et uirtu-
tem intercessoris.

^hVerbi interpretatio-
ne, per fidem in Chri-
sto Iesu.

ⁱPro quo quis ethnico
ponitur.

De libertate Christiana
planius disputationis
quædam de usu et genio
legis p̄cipit, à qua
nos liberari docet per
Christum. Deinde ad pri-
ma elementa reuerentes
increpat, et quam turpis
sit illorum error ex uite
primituæ collatione ostendit, simul pseudopostolo
rum fraudes detegens.
Deinde typus ex lege
proposito ostendit nos te-
ge cōstringi & per Chri-
stum liberari.

^aLocutio est Paulus fa-
miliaris, pro eo quod
est, illud autem est
quod dico.

^bVel, legauit, cū man-
datis scilicet:

^cHieron. legit, et he-
res p̄ Christū. Theo-
phylactus autem le-
git, à d̄ ips̄ κανόνιον. Κανόνιον μὲν δι, οὐ γε
κανόνιον δ̄ χριστον. Sed
huc transcripta uidetur hæc ex Roma. s.
cap.

^dκανός enim non tem-
pus quoduis, sed cer-
tum et oportunum
temporis articulum
significat.

^eVel, affectant et ze-
lotypia quadam am-
biunt.

^fAlij legunt, i. uolunt,
id est, in ludere.

^gVel, modo naturali,
quo solent gigni libe-
ri: uel, ex consilio car-
nis, Sarco nimis, etc.

^hChrysost. dicit alle-
goriam hic pro typu-
& figura ponit.

Horatur ut in libertate
Christianæ perseverent,
ni etiam à Christo uelint
excidere. Deinde pseu-
dapostolis suam peccam
minatur. Ne autem liber-
tate sua in carnis licen-
tiam abuterentur, chari-
tatem prescribit, & car-
nem cum suis affectibus
uult crucifigi.

ueniret semen, cui promissum fuerat: ordinata per angelos in manu intercessori
ris. Intercessor autem unius non est, at Deus unus est. Lex igitur, [num est] ad-
uersus promissiones Dei: Absit. Etenim si data fuisset lex, que possit uiuificare, ue-
re ex lege esset iustitia. Sed conclusi scriptura omnia sub peccatum, ut promissio
ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Cæterū anteq̄ uenisset fides, sub lege cu-
stodiebamur, conclusi in eam fidem, quæ erat reuelanda. Itaq̄ lex paedagogus
noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. At postquam uenit fides, non am-
plius sub paedagogo sumus. Omnes enim filii Dei estis, & quod credidistis Chri-
sto Iesu. Nam quicunq̄ baptizati estis, Christum induistis. Non est ludæus, neq̄
<sup>Rom. 6.1
Col. 2.2</sup>
Græcus: nō est seruus, neq̄ liber: non est masculus, ac foemina. Omnes enim uos
unus estis in Christo Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis, &
iuxta promissionem, hæredes.

CAP. III.

^AD Ico autem quandiu hæres puer est, nihil differt à seruo, cum sit dominus om-
nium: sed sub tutoribus & curatoribus est, usque ad tempus quod pater præ-
scripsiterit. Sic & nos, cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus, in seruitu-
tem adacti. At ubi uenit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex
muliere, legi obnoxium, ut eos qui legi erant obnoxii, redimeret, ut adoptione ius
filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filii, emisit Deus spiritum filii sui in
corda nostra, clamantem: Abba pater. Itaq̄ iam non es seruus, sed filius: quod si fi-
lius, & hæres Dei per Christum. Sed tum quidem, cum ignoraretis Deum, ser-
uiebatis h̄is qui natura non sunt dii. At nunc postea quā cognouistis Deum, quin
potius cogniti estis à Deo, quomodo cōuertimini denuo ad infirma & egena ele-
menta, quibus iterum ab integro seruire uultis? Dies obseruatis, & menses, & arti-
culos temporū, & annos. Metuo de uobis, ne frustra laborauerim erga uos. Esto-
te ut ego [sum,] quandoquidē & ego [sum] ut uos. Fratres, rogo uos. Nihil me
lexistis. Nostis autem quod per infirmitatē carnis euangelizauerim uobis prius,
& experimentum mei, quod erat in carne mea, non estis aspernati, neq̄ respuitis,
sed me uelut nuncium Dei suscepistis, uelut Christum Iesum. Quæ ergo erat beatitudo uestra? Testimoniu[m] enim reddo uobis, quod si fieri potuisset, oculos uestros
effosso dedissetis mihi. Igitur inimicus factus sum uobis, uera loquendo uobis?

^BC Aemulantur uos, non bene, imò excludere uos uolunt, ut ipsos æmulemini. Bo-
num[est] autem æmulari in re bona semper, & non solum cum præsens sum apud
uos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Vel
lemon autem adesse apud uos nunc, & mutare uocem meam: quoniam cōsiliij inops
sum in uobis. Dicite mihi, qui sub lege uultis esse, legē ipsam non auditis? Scri-
ptum est enim, quod Abraham duos filios habebat, unum ex ancilla, * & unū ex
libera. <sup>+Gen. 16.8
+Gen. 21.2
+Rom. 9.8</sup> Verum is, qui ex ancilla [natus est,] secundum carnem natus est: qui ue-
ro ex libera, per promissionem. Quæ per allegoriam dicuntur. Nam hæc sunt
duo Testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans, quæ est

^DA Agar. Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autem ei, quæ nunc uoca-
tur Hierusalem. Seruit autem cum filijs suis. At quæ sursum est Hierusalem, li-
bera est: quæ est mater omnium nostrum. Scriptū est enim: Lætare sterilis, quæ
non paris, erumpe, & clama quæ non parturis: quoniam multi liberi desertæ, ma-
gis quām eius quæ habet uirum. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissio-
nis filii sumus. Sed quemadmodum tunc is, qui secundum carnem natus erat,
persequebatur eum qui [natus erat] secundum spiritum, ita & nunc. At quid dicit
scriptura? Ecce ancillam, & filium illius, non enim hæres erit filius ancillæ cum fi-
lio liberæ. Itaq̄ fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ.

CAP. V.

^AI N libertate igitur, qua Christus nos liberauit, state: & ne rursus iugo seruitutis
implicemini. Ecce ego Paulus dico uobis, quod si circūcidamini, Christus n̄ i-
hil uobis

hil uobis proderit. ConTESTOR autē rursus omnem hominē, qui circūciditur, quod debitor est totius legis seruandæ. Christus uobis factus est oiosus: quicunq; per legem iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiae expetamus. Nam in Christo Iesu neq; circuncisio quicquā ualet, neq; præputiū, sed fides per dilectionē^b efficax. Currebatis bene: quis uos impediuit ut non obediretis ueritati: [Nempe] persuasio, non ex eo [profecta,] qui uocat uos. † Paulum fermenti totam conspersionē fermentat. Ego confido de uobis in Domino, quod nihil aliud sensuris sitis. Cæterum qui conturbat uos, portabit iudiciū, quisquis fuerit. Ego autē fratres, si circuncisionē adhuc prædico, quid adhuc perseguitionem patior? Abolitiū est igitur offendiculum crucis. Vtinā & abscondantur qui uos clabefactant. Vos enim in libertatē uocati fuistis fratres, tantum, ne libertatem in occasione[detis] carni: sed per charitatē seruite uobis inuicē. Nā tota lex in uno uerbo cōpletur, nempe hoc: † Diliges proximū tuum ut te ipsum. Quod si alius alium cū uicissim mordetis & deuoratis, uidete ne uicissim alias ab alio cōsumamini. Di-
co autē, spiritu ambulate, * & concupiscentiā carnis nequaq; perfeceritis. Nam ca-
ro cōcupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnē. Hæc autē inter se mu-
tuuo aduersantur, ut nō quæcūq; uolueritis, eadē faciatis. Quod si spiritu ducimini,
nō estis sub lege. Porrò manifesta sunt opera carnis, quæ sunt hæc: adulteriū, scor-
tatio, immundicia, lasciuia, simulachrorū cultus, ueneficiū, inimicitiæ, lis, æmulatio-
nes, iræ, concertationes, seditiones, sectæ, inuidiæ, cædes, ebrietates, commissatio-
nes, & his similia: de quibus prædico uobis, quemadmodū & prædicti, quod qui ta-
lia agunt, regni Dei hæredes nō erunt. Contra, fructus spiritus est, charitas, gau-
diū, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Ad-
uersus huiusmodi nō est lex. Qui uero sunt Christi, carnē crucifixerunt cū adflecti-
bus & cōcupiscentijs. Si uiuimus spiritu, spiritu & incedamus. Ne efficiamur ina-
nis gloriæ cupidi, inuicē[nos] prouocantes, inuicem inuidentes. CAP. VI.

Fratres, etiam si ^a occupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales
estis, instaurate huiusmodi spiritu ^b mansuetudinis: cōsiderans temetipsum, ne
& tu tenteris. Inuicē alij aliorum onera portate, & sic cōplete legem Christi. Nam
si quis uidetur sibi aliquid esse, cum nihil sit, suū ipse fallit animū. Opus autē suum
probet unusquisq; & tunc in semetipso tantū gloriationē habebit, & non in alio.
† Vnusquisq; enim propriam sarcinā baiulabit. * Cōmunicet autē qui ^c catechi-
zatur sermone, ei qui se catechizat in omnibus bonis. Ne erretis, Deus non ^d sub-
fannatur. † Quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet. Quoniam qui semi-
nat in carnē suam, de carne metet corruptionē: sed qui seminat in spiritū, de spiri-
tu metet uitam æternā. Bonū autē faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo
metemus, non defatigati. Itaq; dum tempus habemus, operemur bonū, cum erga
omnes, tum uero maxime erga domesticos fidei. Videlis quanta uobis episto-
la scripsiterim mea manu. Quicunq; uolunt iuxta faciem placere in carne, hi cogunt
uos circuncidi: tantū ne ob crucē Christi perseguitionē patiantur. Nam qui cir-
cunciduntur, ne ipsi quidem legem seruant, sed uolunt uos circuncidi, ut in uestra
carne glorientur. Ego uero, absit, ut glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi:
per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. Nam in Christo Iesu, neq;
circuncisio quicquā ualet, neq; præputiū, sed noua creatura. Et quicunq; iuxta re-
gulam hanc incedunt, pax super eos, & misericordia, & super Israelem Dei. De cæ-
tero, ne quis mihi molestias exhibeat. Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore
meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, fratres. Amen.

^a Verbi interpretatio-
ne, aboliti estis à Cri-
sto.

^b in primis, id est, ea
gens, scilicet occulta
et innata sibi virtus-
te.

^c Vel, à statu dimo-
uent.

^d Vel, regnum dei nō
posidcebunt: secundū
Hebreos enim, heret-
icitate consequi, uel
babere, idem dicitur
quod posidere.

Clementiam suadet et
ga eos qui per infirmita-
tem labentur, mutuum
amorē præcipit, philau-
tiam & inanem gloriam
prohibet. Deinde uerbū
ministros commendat, et
contendant in operibus
bonis docer. Postremo
epistolæ autoritatem as-
crit, præcipua illius ca-
pita repetens.

^e neque, id est, pre-
uentus furū, prius-
quam scilicet potuer-
it cauere.

^f Pro, mansueto.

^g Ambros. et Augusti.
legunt, inuicem one-
ra uestra portate.

^h Id est, qui uoce docē-
tis in religione insis-
tutur.

ⁱ Vel, omnia bona.

^j prædictar enim idē
est quod nos dicimus
nō suspendere.

vid est, notas impre-
fas.

Ad Galatas missa fuit è Roma.

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Ephesios.

Statim ab initio docet deum ante conditum mundum constituisse salvare nos per Christum, in quo omnes thesauros scientiae & salutis aperuerit: cuius cognitionem dum Ephesijs impetratur, benevolentiam illorum spiritibus conciliat, simili docere quid à Christo datum sit & quid maxime sit à deo petendum.
^a Vel, per gratiam mercram nos gratos fecit.
^b Diuitias gratiae sue, Hebrajmus est.
^c Sic enim Chrysost. & Theophylactus exponunt, dicentes apud eorum iuris. Et ^d propter hoc loco transiitum est.
^d Iuxta Hebrajsum in omni sapientia, &c.
^e Anaxagorae, id est, ad caput reuocare: uel, in summam et compendium redigere.
^f Potest et sic legi, si nimurum qui speraverunt in Christo, in quo speratis et uos, &c.
^g In quo, Hebrajmu sapit.
^h Id est, spiritu promisso.
ⁱ Id est, nostri, quos sanguine suo acquisiuit Christus.
^k Verbi interpretatione, ea que penes uos est fidem in domino, &c.
^l Vel, gloriatus.
^m Id est, sapientiam conferentem et arcana reuelantem.
ⁿ Fortitudinem roboris, iuxta Hebrajmu dixit, pro fortissimo robore.
Doce omnes homines peccatores esse, iustificari autem gratis per Christum: deinde indicat etiam gentes ad salutem hanc esse vocatas, cum in istum legis sustulerit et unam fecerit omnium fratrum ecclesiam:
^o Nomen pro ipsa possumus.
^p Grece, filiis inobedientie.
^q Filius irae, iuxta Hebrajsum, qui irae obnoxius est, uel iram alterius sustinet.
^r Eminentem opulentiam gratiae, Hebrajsum est.

CAPVT. I.

A **V L V S** Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei, sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu, Gratia uobis & pax a Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. ^a Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spirituali, in coelestibus, Christo. Quemadmodum elegit nos in ipso, antequam iacerentur fundamenta mundi, ut essemus sancti, & irreprehensibiles coram illo per charitatem: qui praedestinavit nos ut adoptaret in filios, per Iesum Christum in fide iuxta beneplacitum uoluntatis suae, ut laudetur gloria gratiae suae, qua ^b charos nos reddidit per illum dilectum. In quo habemus redemtionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, iuxta ^b abundantem gratiam suam, de qua ^c ubertim nobis effudit, omnem sapientiam & prudentialm, patefacto nobis arcano uoluntatis suae, iuxta beneplacitum suum, [quo] proposuerat in seipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, summatim instaurare omnia per Christum, & quae in coelis sunt, & quae in terra per eundem, per quem & in sortem asciti sumus, praedestinati secundum propositum ipsius, cuius ui fiunt uniuersa, iuxta decretum uoluntatis ipsius: ut simus nos in laudem gloriae illius, qui priores sperauimus in Christo. In quo [speratis] & uos, audito uerbo ueritatis, euangelio salutis uestrae, cui etiam postquam credidistis, obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hereditatis nostrae, in redemptione acquisitione possessionis, in laudem gloriae ipsius. Quapropter & ego, cum audissem ^b fidem uestram in Dominum Iesum, & charitatem in omnes sanctos, non defingo gratias agere pro uobis, mentionem uestri faciens in precibus meis: ut Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriae, det uobis spiritum sapientiae, & reuelationis per agnitionem sui, illuminatos oculos mentis uestrae: ut sciatis que sit spes, ad quam ille uocauit, & quam opulenta gloria hereditatis illius, quam sanctis parauit, & quae sit excellens magnitudo potentiae illius in nos qui credimus, secundum efficaciam fortissimi roboris eius, quod exercuit in Christo, cum suscitaret eum ex mortuis, & sedere fecit ad dexteram suam in coelestibus, supra omnem principatum ac potestatem, & uirtutem, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in saeculo hoc, uerum etiam in futuro. ^a Et omnia subiecit sub pedes illius, & eum dedit caput super omnia ipsi ecclesiae, quae est corpus illius, complementum eius, qui omnia in omnibus adimpleat.

B **C A P . II.**

^b **E**T uos quum essetis mortui delictis ac peccatis, in quibus aliquando ambulabatis, iuxta saeculum mundi huius, iuxta principem, cui potestas est aeris, qui est spiritus, nunc agens in filiis contumacibus, inter quos & nos omnes conuersabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostrae, facientes quae carni ac menti libebant: & eramus natura filii irae, quemadmodum & ceteri. Sed Deus, qui diuines est in misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta, conuiuificauit [nos] una cum Christo, (Per gratiam estis seruati) simulque cum eo resuscitauit, & simul cum eo sedere fecit inter coelestes, per Christum Iesum, ut ostenderet in saeculis superuenientibus opulentissimam gratiam suam benignitate erga nos, per Christum Iesum. Gratia enim estis seruati per fidem, idque non ex uobis, Dei donum[est,] non ex operibus, ne quis glorietur. Nam ipius

^a Cor. 1.2
^b 1. Pet. 1.2

^a Psal. 109.2
^b Dan. 10. 2

Psal. 8.6

^{Rom. 5.2} ipsius sumus opus, cōditi in Christo Iesu ad opera bona, quae præparauit Deus, ut in eis ambularemus. Quapropter mementote, quod uos quondam gentes in carne, qui uocabamini præputium, ab ea quæ uocatur circūcisio in carne, quæ [circuncisio] manibus sit: quod, [inquam,] eratis in tempore illo sine Christo, alienati à republica Israelis, & extranei à testamentis promissionis, spem nō habentes, Deo carentes in mundo. Nunc autem per Christum Iesum uos, qui quondam eratis longinqui, propinqui facti estis per sanguinem Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit ex utrīcō unum, & interstitium maceriae diruit: simultatem per carnem suam, legem mandatorum in decretis [sitam] abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum nouum hominem: faciens pacem, & ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, perempta inimicitia per eam: & ueniens ^D euangelizauit pacem uobis, qui procul aberant, & ijs qui propè. Quoniam per illum habemus aditum utriq; in uno spiritu ad patrem. Nam igitur non estis hospites & incolæ, sed conciues sanctorum, ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum, existente summo angulari lapide ipso Iesu Christo, in quo quæcumque structura coagmentatur, ea crescit in templū sanctum in Domino: in quo & uos coædificamini in habitaculum Dei per spiritum.

C A P. III.

^{1. Cor. 15. b} **H**uius rei gratia ego Paulus uinctus sum Christi Iesu pro uobis gentibus. Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in uos, quod secundum reuelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodū antè scripsi paucis, ex quibus potestis legentes intelligere cognitionē meam in mysterio Christi, quod in alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis per spiritum, ut sint gentes cohaerēdes, & eiusdem corporis, confortesq; promissionis eius in Christo per euangeliū, cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficaciam potentiae illius. ^A Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc, ut inter gentes euangelizē imperuestigabiles diuitias Christi: & in lucem proferam omnibus, quæ sit communio mysterij, quod erat absconditum à sæculis in Deo, qui uniuersa condidit per Iesum Christum, ut innotescat nunc principatus ac potestatibus in cœlestibus per ecclesiā multiuaria sapientia Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Iesu, Domino nostro, per quem habemus ^b audaciam, & aditum cum fiducia, quæ est per fidem illius. Quapropter peto ne deficiatis ob afflictiones meas, [quas] pro uobis [tolero,] quæ est gloria uestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis pârentela, in cœlis & in terra nominatur, ut det uobis iuxta diuitem gloriam suam, ut fortitudine corroboremini per spiritū suum, in internum hominem, ut inhabitet Christus per fidem in cordibus uestris, fixis in charitate radicibus, & fundamento iacto, ut ualeatis adsequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & profunditas, & sublimitas: cognoscereq; præeminenter cognitionis dilectionem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei uero, qui potest cumulate facere ultra omnia, quæ petimus aut cogitamus, iuxta uim agentem in nobis, sit gloria in ecclesia per Christum Iesum, in omnes ætates sæculi sæculorum. Amen.

C A P. IV.

^{1. Cor. 7. 4} **H**ortor itaq; uos ego uinctus in Domino, ^a ut ambuletis ita ut dignum est uocatione, qua uocati estis cum omni submissione ac mansuetudine, cum longanimitate, tolerantes uos inuicem per charitatem, studentes seruare unitatem spiritus, per uinculum pacis. Vnum corpus, & unus spiritus, quemadmodum & uocati estis in una spe uocationis uestræ. Vnus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omniū, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus

^b Ambr. legit, signetur.^c Id est, ab ijs qui secundum erant circum eis.^d Pro maceria dirime te.

In eorum quæ fupta diueras comprobationem, nunc ministerium suum commendat, offendens unde functionē suam accepterit & quid tam pro illa simul & gentibus patitur. Ne uero uinculis suis offendentur, ad cunctam horrari, scribēs se semper deum pro illis orare, quo suo exemplo simul & ipsos ad precies incitas.

^e Inscriptio, id est, longe infuso. Est enim comparativus ex sua perlativo factus, ut si nos dicamus, infirmiori, &c.

^f Inscriptio, id est, locum libertatem.

^g Vel, existit.

^h Ad uerbum, diuitias glorie sue.

ⁱ Initio uultus arguitur concordiam suaderet, deinde ad uitæ sanctissimam adhortatur. Postea vero uita uita in sermone, operibus & animi affectibus sua, corripi.

^j Teneat ergo deum ea uirtus est qua quis humiliter de se sentit.

Epist. Pauli

B uobis. ^t Verum unicuique nostrum data est gratia ^{*} iuxta mensuram donationis Christi. Quapropter dicit: ^t Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Ceterum illud, ascendit, quid est, nisi quod etiam descendat prius in infimas partes terrae? Qui descendit, idem ille est, qui etiam ascendit supra omnes coelos, ut impleret omnia. ^t Et idem dedit, alios quidem apostolos, ^{1. Cor. 12.4.}

Rom. 12.9
1 Cor. 12.5
2 Cor. 10.4
10.3.c
Psal. 67.4

C alios uero prophetas, alios autem euangelistas, alios autem pastores ac doctores,

^a Ambros. legit, confusationem.

^b Ad uerbum, occurramus, uel obuiemus nobis inuicem. Metaphora sumpta ab illis qui e diuersis locis egressi in uno aliquo conueniuntur.

^c ne pñs, id est, artificie fallacia. Metaphora sumpta ab alecto ribus dolofis.

^d μοδαία est cum aliis quem ex infidiis adorimur.

^e In pñs, id est, latenter et infamiter agendi uim.

^f Chrysost. legit, πνευμα, id est, membra.

^g Vel, uitam institutis.

^h Ambr. legit, intellectum.

ad ^b instaurationem sanctorum in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec ^c perueniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in uirum perfectum, in mensuram ætatis plenæ adulteri Christi: ut non amplius simus pueri, qui fluctuemus, & circumferamur quo quis uento doctrinæ, per uersutam hominum, per ^d astutiam, ^e qua nos adoriantur ut seducant nos. Sed ueritatem se-

1. Cor. 12.4.

D ctantes in charitate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, [nempe] Christus. Ex quo totum corpus, si coagmentetur, & compingatur per omnem commissuram subministrationis, iuxta ^f actum in mensura uniuscuiusque partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sujpsius per charitatem. Hoc itaque dico, & testor per Dominum, ne posthac ^b ambuletis, quemadmodum & reliquæ gentes ambulant in uanitate mentis suæ, dum ^g mentem habent obtenebratam, ab alienati à uita Dei, propter ignorantiam quæ est in illis, & excæcationem cordis eorum: qui posteaquam dolere desierint, semetipso dediderunt laiciuæ, ad patrandum immunditiam omnem cum auiditate. Vos autem non sic didicistis Christum.

Rom. 6.3
Hebr. 12.2
1. Pet. 2. 2. 4. 2

Siquidem illum audistis, & in eo docti fuistis, quemadmodum est ueritas in Iesu, ^t deponere iuxta priorem conuersationem, ueterem hominem, qui corrumpitur iuxta concupiscentias erroris: renouari uero spiritu mentis uestræ, & induere nouum hominem, qui iuxta Deum conditus est, per iustitiam & sanctitatem ueritatis. ^t Quapropter deposito mendacio, loquamini ueritatem quisque proximo suo: quoniam sumus inuicem membra. ^t Irascimini, & ne peccetis: sol non occidat super iram uestram: neque detis locum calumniatori. Qui furabatur, non amplius furetur; magis autem laboret operando manibus, quod bonum est, ut possit impertiri ei qui opus habuerit. Omnis sermo spurcus ex ore uestro non procedat: sed si quis est bonus ^k ad ædificationem necessarium, ut det gratiam audientibus. Et ne cõtristetis spiritum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redempcionis. Omnis amarulentia, & tumor, & ira, & uociferatio, & maledicentia tollatur à uobis, cum omni malitia. ^t Sitis autem inuicem aliis in alium comes, misericordes, gratiam exhibentes mutuam, quemadmodum & Deus per Christum gratiam exhibuit nobis.

Zach. 8.6
Psal. 4.6
Iac. 4.6

CAP. V.

Col. 3.8
Matt. 5.6
Ivan. 13.15.b

S itis igitur ^t imitatores Dei, tanquam filii dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem & uictimam Deo, in odorem bonæ fragratiæ. Ceterum scortatio, & omnis immunditia, aut auaritia, ne nominetur quidem inter uos, sicut decet sanctos: aut obscenitas, aut stultiloquium, aut ^k facetia: quæ non cōueniunt, sed magis gratiarumactio. Nam hoc scitis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, qui est simulachrorum cultor, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. ^t Ne quis quam uos decipiatur in anibus sermonibus. Propter hæc enim uenit ira Dei in ^b filios inobedientes. Ne sitis igitur consortes illorum. Eratis enim quondam tenebrae, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate, (Nam ^{*} fructus spiritus)

Col. 3.8
1. Thef. 2.2
+ Matt. 24.8
Mar. 13.2
Luc. 22.20

C [situs est] in omni bonitate, & iustitia, & ueritate) probantes, quid sit acceptum Domino: & ne commercium habueritis cum operibus infringiferis tenebrarum, quin [ea] potius etiam arguite. Nam quæ secretò fiunt ab istis, turpe est uel dicere. Sed omnia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. Nam quicquid manifestum redditur, lumen est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis, & surge à mortuis, & illucescit

ⁱ alioquin rite gñm iuxta Hebreos dixit.

^A Charitatem communem, omnem immunditatem & lingua impuritatem prohibet, ob oculos illis statuë prioris uite ignominiam. Deinde ebrietatem tollit. Postremo de contagijs legibus dispartat, adiunbrates simul ecclœcum Christo spirituale coniugium.

^B Vel, scurrilis urbani Btas.

^c Filios inobedientie, Hebr. dixit, pro contumacibus.

Col. 4.2 illucescet tibi Christus. **Rom. 12.3** [†]Videte igitur, quo modo circumspicte ambuletis, nō ^b ut insipientes, sed ut sapientes, ^tredimentes occasiohē, quod dies mali sint. Proptē **1. Thess. 4.6** rea, ne sitis imprudentes, sed intelligentes quae sit uoluntas Domini. Et ne inebrie mini uino, in quo luxus est; ^t sed impleamini spiritu, loquentes uobis metip̄sis per **Col. 3.2** Psalmos & hymnos, & cantiones spirituales, canentes ac psallētes in corde uestro **2. Pet. 3.2** Deo & patri, subditi uicissim alijs alij, cū timore Dei. **3. Cor. 11.2** [†]Vxores, proprijs uiris subditæ sitis, ueluti Domino. ^tQuoniam uir est caput uxorū, quemadmodum & Christus [est] caput ecclesiæ: & idem est, qui salutem dat corpori. Itaq; quemadmo dum ecclesia subdita est Christo, sic & uxores suis uiris [subditæ sint] in omnibus. **Gen. 2.4** Vīri, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit ecclesiam, & semetipsum ex- **March. 19.2** posuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per uerbum, ut adhī **2. Cor. 6.4** beret eam sibijs glorioſam ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi: sed ut esset sancta, & irreprehensibilis. Sic debent uiri diligere suas uxores, ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, seipsum diligit. Nullus enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, immo enutrīt, ac fouet eam: **Exod. 20.5** sicut & Dominus ecclesiam. **Quoniam** membrā sumus corporis eiusdem, ex carne **Ecclesiast. 3.3** eius, & ex ossibus eius. [†]Huius rei gratia relinquethomo patrem ac matrē, & ad glutinabitur ad uxorem suam: atq; ē duobus fiet una caro. Mysteriū hoc magnū **Col. 3.2** est. Ego autem loquor de Christo, & ecclesia. Veruntamen & uos singulatim, **Tit. 2.2** unusquisque suam ipsius uxorem sic diligat, ut seipsum: uxor autem ut reuereatur **2. Pet. 3.2** maritum.

CAP. VI.

Liberi, ^tobedite parentibus uestris in Domino: nam id est iustum. Honora pa- **A** trem tuum, & matrem, ^tquod est præceptum primum in promissione, ut be- ne sit tibi, & sis longævius in terra. Patres, ne prouocetis ad irā liberos uestros, sed: educetis eos per ^b eruditionem, & correptionē Domini. [†]Serui, obedite ih̄s, qui domini sunt iuxta carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis uestri, tanquam Christo: non ad oculum seruientes, ueluthominibus placere studentes, sed tanquam serui Christi, facientes quæ uult Deus, ex animo, cum benevolentia, seruientes Domino & non hominibus: [illud]scientes, quod unusquisq; quod fe- cerit boni, hoc reportabit à Domino, siue seruus siue liber[fuerit.] Et [uos] domi- ni, eadem facite erga illos, remittentes minas: scientes quod & uester ipsorum Do minus est in coelis, ^tnec personæ respectus est apud illum. Quod superest fra- tres mei, sitis fortes per Dominum, perq; potentiam roboris illius. Induite totam armaturam Dei, ut possitis stare aduersus ^bassultus diaboli. **Quoniam** non est no- bis lucta aduersus ^csanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus po- testates, aduersus ^dmundi dominos, [rectores] tenebrarum sæculi huius, aduersus spirituales astutias in cœlestibus. Quapropter adsumite uniuersam armaturā Dei, ut possitis resistere in die mala, & omnibus peractis stare. State igitur lumbis uestris circuncinctis [baltheo] per ueritatem, & induitī thoracē iustitiae, & calceati pedibus, ut parati sitis ad euangeliū pacis: super omnia adsumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere. ^eGaleamq; salutaris accipite, & gladium spiritus, qui est uerbū Dei, in omni ^tprecatione & obsecratione, orantes in omni tempore, in spiritu: & ad hoc ipsum ^tuigilantes, cum omni ^b sedulitate & precatione, pro omnibus sanctis, & pro me: ut mihi detur sermo in apertione oris mei, cum libertate, ut notum faciam mysteriū Euangeliū, super quo legatione fun- gor in catena, ut in eo liberè loquar, sicut oportet me loqui. **V**t autem sciatis & uos, quæ ad me pertinent, quid agam, de omnibus uos certiores reddet Tychicus dilectus frater, & fidus minister in Domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut co- gnosceretis de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratibus, & cha-

^tVel, p omnia, Vel etiam, semper.

^tVel, adhæribit uxo- ri sue.

^cIuxta Hebr. erunt duo in carnem unam, id est, duo erunt una caro.

^DDe liberorum & pa- rentum, seruorum & do- minorum officijs disser- rit. Detinde ad constan- tiā horætare, defribes simul quā acris pugna fidibus proposita sit, et quibus atmis in ea uten- dum. Postremo priuata quadam tractat & Ty- chicum commendat.

^aVel, promissionem

habens adiunctam.

^bVtrāq; uox anceps est, nuditā enim eru- ditionem significat et castigationem, rebūcia etiam admonitionem et obiurgationem.

^cId est, minus feroces aut minabundi.

^dMundūcas, id est, in fa- diosos congressus.

^eHebraica periphra- sis, homines notās et humana omnia.

^fTertull. uerit, mun- ditenentes. Ambros. mundipotentes.

^gVel, galeam que fa- lutaris est ex tector.

^bAmbros. legit, perse- uerantia.

Epist. Pauli

ritas cum fide, à Deo patre, & Domino Iesu Christo. Gratia [sit] cum omnibus diligenteribus Dominum nostrum Iesum Christum cum sinceritate. Amen.

Missa fuit è Roma ad Ephesios per Tychicum.

Epistola Pauli Apostoli ad Philippenses.

CAPVT I.

A V L V S ac Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, unà cum episcopis ac diaconis. Gratia uobis & pax, à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo in omni memoria uestris, semper in omni precatiōe mea, pro omnibus uobis cum gaudio precationem faciens,

b quod ueneritis in cōmunionem euangeli, à primo die usq; ad hoc tempus: persuasum habens hoc ipsum, quod

is, qui coepit in uobis opus bonū, perficiet usq; ad diem

Iesu Christi: sicut iustū est mihi, ut hoc sentiam de omnibus uobis, propterea quod habeam uos in corde, & in uinculis meis, & in defensione, & confirmatione euangeli, cum sitis omnes mihi consortes gratiae.

B Testis enim mihi est Deus, quām desiderē uos omnes in uisceribus Iesu Christi. Et illud oro, ut charitas uestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione omniꝝ intelligentia: ut probetis quæ sunt præstantia, ut sitis sinceri, & ut nemini sitis offendiculo, in diem Christi: im-

pleti fructibus iustitiae, qui sunt per Iesum Christū, ad gloriam & laudē Dei. Scire autem uos uolo fratres, quod, quæ mihi acciderunt, magis ad profectum euangeli euenerūt, ita, ut uincula mea manifesta facta sint in Christo in toto prætorio,

ac cæteris omnibus: ut plures ex fratribus in Domino, freti uinculis meis, uberiorius auderent impavidē sermonem loqui. Nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli uero & propter bonam uoluntatem prædicant Christum.

Alij quidem ex contentione Christum annunciant non pure, existimantes [se] ad afflictionem addere uinculis meis: alij rursus ex charitate, scientes quod in defensionem euangeli constitutus sim. Quid enim? Attamen quovis modo, siue per prætextum, siue per ueritatem, Christus [tamen] annunciat: & in hoc gaudeo,

quin etiam gaudebo. Noui enim quod hoc mihi cedet in salutem per uestram precationem & subministrationem spiritus Iesu Christi, secundum expectationē & spem meam, quod nulla in re pudet: sed cum omni libertate, ut semper, ita

nunc quoꝝ magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem. Nam mihi uita Christus [est,] & mors lucrū. Quod si contigat uiuere in

C carne, ea res mihi fructus est operis: & quid eligam ignoro. Coartor enim ex his duobus, desiderans dissolui: & esse cum Christo, multo longeꝝ melius est. Cæterum manere in carne, magis necessariū propter uos. Ethoc certo scio, quod mansurus sim, & cum omnibus uobis permanens sim, in uestrum profectum, & gaudium fidei: ut gloriatio uestra exuberet per Christum Iesum, in me, per meum ad uos redditum. Tantum, ut dignum est euangilio Christi, conuersemisi: ut siue

cum uienero, & uidero uos, siue absens sim, audiam de rebus uestris, quod stetis in uno

c Vel, integritate.

Principio fidem illorum laudat & constantiam: hortatur deinde ne crucem sua offendantur, cum ex hac plus commodi quam incommodi euangelio accedat, ipseꝝ pro Christo mori paratus sit. Postea hortatur ut se cunctum uocationem suam ambulet.

a Al. cōiunctim leg. curacione, id est, coepiscopis.

b Verbi interpretatio ne, propter communione uestrā in Euangeliū.

c Vel, misericordia aut animi desyderio.

d Ambr. ovug. pona le gisse uidetur, exponit enim utilia.

e Poteſt etiam expo ni de ipsis, ne ipsis offe dant uſquam. Græca enim uox ambigua eſt.

f In Græco uerba, ui uere & mori, uice no minum ponuntur.

g ouer, ouer: q. d. ut tring; teneor.

uno spiritu, una anima, adiuuantes simul decertantem ^b fidem euangelij: nec in ullo terreamini ab aduersarijs, quæ illis quidem est ^c causa perditionis, uobis autem salutis, & hoc à Deo. Quia uobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, uerum etiam ut pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale uidistis in me, & nunc auditis in me.

CAP. II.

Si qua igitur ^a consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua communio spiritus, si qua uiscera ac miserationes, complete meum gaudium: ut simili-
ter affecti sitis, eandē charitatē habentes, unanimes, idem sentientes. Nē quid fiat per cōtentionem, aut per inanem gloriam: sed per humilitatē animi, alium quisq; se p̄stantiorem existimet. Ne sua quisq; spectetis, sed unusquisq; quæ sunt alio-
rum. Is enim adfectus sit in uobis, qui fuit & in Christo Iesu: qui cum esset in for-
ma Dei, nō rapinam arbitratus est, ut esset æqualis Deo: sed semetipsum inaniuit,
forma serui sumpta, in similitudine hominum cōstitutus, & figura repertus ut ho-
mo, humilem p̄ebuit semetipsum, factus obediens ^t usq; ad mortem, mortem au-
tem crucis. Quapropter & Deus illum ^b in summam extulit sublimitatem, ac dona-
uit illi nomen, quod est supra omne nomen, ^t ut in nomine Iesu omne genu[se] fle-
ctat, cœlestium, & terrestrium, ac ^c inferorum: omnisq; lingua confiteatur, quod
Dominus sit Iesus Christus, ad gloriam Dei patris. Proinde dilecti mei, quem-
admodum semper obedistis, non tanquam ^t in præsentia mea solū, sed nunc mul-
to magis in absentia mea, ^d cum timore ac tremore uestram ipsorum salutem ope-
remini. Nā Deus est is qui agit in uobis, & ut uelitis, & ut efficiatis, pro bono ani-
mi proposito. Omnia facite ^c sine murmurationibus ac disceptationibus, ut sitis ta-
les, de quibus nō quiri possit, sinceriq; filii Dei, irreprehensibiles in medio na-
tionis prauæ ac tortuosæ, ^t inter quos ^e lucete tanquam luminaria in mundo, ser-
monem uitæ sustinentes, ut gloriari possim in diem Christi, quod non in uanum
cucurrerim, nec in uanum laborauerim. Quin etiam si immolor super hostia, sacri-
ficioq; fidei uestræ, gaudeo, & congaudeo omnibus uobis. Ob id ipsum autem &
uos gaudetis, & congaudetis mihi. Spero autem in Domino Iesu, me ^f Timo-
theum breui missurum uobis, ut & ego læto sim animo, scognito statu uestro. Ne
minem enim habeo pari mecum animo præditum, qui germanè res uestras cura-
turus sit. ^tNam omnes quæ sua ipsorum sunt, querunt, non quæ Christi Iesu. Por-
rò probationē eius nostis, quod ut filius mecum ueluti cum patre seruierit in euan-
gelium. Hunc igitur spero me missurum, mox ubi uidero mea negotia. Confido ^g
autem in Domino, quod & ipse breui uenturus sim. Sed operæ pretium arbi-
tratus sum, Epaphroditum fratrem, & collegam, & cōmilitonem meum, uestrum
autem apostolū, quiq; mihi subministrat in necessitate mea, mittere ad uos. Quan-
doquidem desiderabat omnes uos, ^h anxius animi, propterea quod audissetis eum
infirmitatum fuisse. Et certe fuit infirmus, ita, ut esset uicinus morti, sed Deus miser-
tus est illius: at non illius tantum, sed & me, ne dolorem haberem super dolorem.
ⁱ Studiosius itaq; misi illum, ut cum uideritis illum, denuo gaudeatis, & ego magis
uacem dolore. Excipite igitur illum in Domino, cum omni gaudio: & qui huius-
modi sunt, eos in precio habete: quoniam propter opus Christi eò accessit, ut mor-
ti proximus fuerit, non habita ratione uitæ, ut suppleret id, quod in uestro erga
me officio fuit diminutum.

CAP. III.

Quod superest fratres mei, gaudete in Domino: eadē scribere uobis, me qui-
dem haud piget, uobis autem tutum est. Cauete canes, cauete malos opera-
rios, cauete concisionē. Nos enim sumus ^a circuncisio, qui spiritu Deum colimus,
& gloriamur in Christo Iesu, & non confidimus in carne: quanquam ego confi-
dam etiam in carne. Si quisquam alijs uidetur fiduciam habere in carne, ego ma-
gis [habeo,] ^b circūcisus octauo die. Israelita ex genere, tribus Beniamin, Hebræus

^b Vel, fidem euangeli-
cam.
^c Vel etiam, argumen-
tum.

A Docet hanc uocacionē
illorum esse, ut cōcordia
uerā iunctū animorum fa-
tus reprimans Christi
exemplio, de culis myste-
rio paucis dispurat. De-
inde Timothei aduentū
pollicetur & Epaphro-
ditum commendat.
^d Vele etiam, exhorta-
tio.

^b Ambros. uocē Gre-
cam expressurus die-
xit, superexaltavit.
^c Vel, subterraneorū.

^d Metalepsis, pro eo
quod est, cum summa
diligentia.
^e Alij legunt, ueris opa-
tū, id est, sincira.

^f Vel, cōspicui cōflete.

^g Ambr. legit, certior
de uobis factus.

^h Ambros. impatiens
ter solitus erat.

ⁱ Vel, festinans.
^a Pro eo quod est, cir-
cuncisi, iuxatropū.
^b Ad uerbum, circun-
cisio octauī dici. Sed
et hic tropus est, ut
supra.

Monet ab illis caueant,
qui legē miscebant euan-
gelio, cum omne quod
in mundo iustitia nomi-
ne eximis est, reiectam
cum sit sic ē Christo con-
seratur. Se igitur imitari
liber cōstanti animo, &
falso doctores uitare,
quos simili suis pingit
coloribus.

Epist. Pauli

^{a.23.b}
ex Hebræis, iuxta legem Pharisæus, iuxta studium persequens ecclesiam, iuxta iu-

B stitiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Sed quæ mihi erant lucra, ea ar-
bitratus sum propter Christum, damnum[esse.] Quin etiam arbitrator, omnia dam-
num esse propter excellentiā cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quē
omnia pro damnis duxi, habeoꝝ pro reiectamētis, ut Christum lucrifaciam, ut ꝑ
reperiā in illo, non habens meam iustitiam quæ ex lege[manat,] sed eam quæ per
fidem est Christi, quæ est ex Deo iustitiā super fide: ut cognoscā illum, & potentia
resurrectionis illius, & cōmunionem afflictionum illius, dum conformis fio mor-

C ti eius, si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod iam
adprehenderim, aut iam perfectus sim, sed sector, si etiam adprehendā, quatenus
& adprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego meipsum nondum arbitrator adse-
quutum esse. Vnum autem [illud ago,] ea quidem, quæ à tergo sunt, obliuiscens,
ad ea uero quæ à fronte sunt, enitens, iuxta præfixum signū insechor ad palmam
supernæ uocationis Dei, per Christum Iesum. Quotquot igitur perfecti [sumus,]
hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, hoc quoꝝ uobis Deus reuelabit. Attamen

ad [id,] quod adsequuti sumus, eadem procedamus regula, ut simus concordes.

D Pariter estote imitatores mei fratres, & considerate eos, qui sic ambulant, quemad
modum habetis nos pro exemplari. Nam cōplures ambulant, de quibus sæpe di-
xi uobis, nunc autē & flens dico, inimici crucis Christi, quorū finis perdītio [est,]
† quorum Deus uenter, & gloria in dedecore ipsorum, qui terrestria curant. Nam ^{Rom.16.e}

nostra conuersatio in cœlis est, unde & seruatorem expectamus, Dominū Iesum

Christum, qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut conforme fiat corpori

suo gloriose secundum efficaciam, qua potest etiam subiçere sibi omnia. III.

A Proinde fratres mei dilecti, ac desiderati, gaudium & corona mea, sic state in
Domino dilecti. Euodiam obsecro, & Syntichen obsecro, ut sint concordes
in Domino. Sanè rogo & te compar germane, adiuua eas, quæ in Euangeliō de-
certarunt mecum, una cum Clemente quoꝝ, & reliquis cooperarijs meis, quorū
nomina sunt in libro uitæ. Gaudete in Domino semper, & iterum dico, gaudete.

Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus propè[est.] De nulla re

B soliciti sitis, sed semper per precationem & obsecrationem, cum gratiarum actione

petitiones uestræ innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ superat omnem intel-

lectum, custodiet corda uestra, & sensus uestrorum, per Christum Iesum. Quod re-

liquum est fratres, quæcunq; sunt uera, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, quæ-

cunq; pura, quæcunq; accommoda, quæcunq; boni nominis, si qua uirtus, & si

qua laus, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me,

C hæc facite, & Deus pacis erit uobiscum. Gauisus sum autem in Domino magno-

pere, quod iam tandem reuiguit uestra pro me solicitudo, in eo quod & solliciti era-

tis, uerum deerat oportunitas. Non quod iuxta penuriam dicam. Nam ego didi-

C[his] in quibus sum, cōtentus esse. Noui & humiliſ esſe, noui & excellere: ubiqꝝ

& in omnibus institutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriā pati.

Omnia possum per Christum, qui me corroborat. Attamen recte fecistis quod si

mul communicatis meæ afflictioni. Noſtis autem & uos Philippenses, quod

D in principio Euangeli, cum proficerer à Macedonia, nulla mihi ecclesia commu-

nicauerit in rationem dandi & accipiendi, nisi uos foli. Nam & in Thessalonica

cum essem, semel & iterum quod opus erat, mihi misisti: non quod requiram mu-

nus, sed requiro fructum exuberantem in rationem uestram. Recepit tamē omnia,

& abundo: expletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito, quæ à uobis[missa]

fuerant, odorem bonæ fragrantie, thostiam acceptam, gratam Deo. Deus autem

meus supplebit, quicquid opus fuerit uobis, secundū diuitias suas cum gloria, per

Christum Iesum. Deo autem & patri nostro gloria in sœcula sœculorum. Amen.

Salutate

^aId est, excellētem co-
gnitionem.

^bVel, ut idem sentia-
mus.

^cCorpus humilitatis
noſtre, iuxta Hebr.

^dAd constantiam hora-
tur, deinde prācepta
quædam peculiaria sub-
sunt, concordiam et re-
liquas uirtutes Christia-
nis dignas complemen-
ta. Hinc pro munericibus
ſibi missis gratas agū, et
ſalutations adiungit.

^eVel, idē ſapiant, uel
ſentiant.

^fVel, coniux germana
na, id est, ſyncera.
^gVel etiam, equitas.

^hAmbr. legū, laudabi-
lia.

^{a.23.b}

^{Rom.16.e}

^{Rom.12.8}

Salutare omniem sanctum in Christo Iesu. Salutant uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes sancti, maxime uero qui sunt ex Cæsarisa familia. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

Scripta est è Roma per Epaphroditum.

Epistola Pauli Apostoli ad Colossenses.

CAPUT. I.

A V L V S Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei, & **Timo** Athetus frater, his qui sunt Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo, & patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro uobis orantes, quoniam audiuimus fidem uestram in Christo Iesu, & charitatem quæ est erga omnes sanctos, propter spem repositam uobis in cœlis, de qua prius audieratis per sermonem ueracem euangeli, quod peruenit ad uos: quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat, sicut & in uobis, ex eo die quo audistis, & cognovistis gratiam Dei per ueritatem: quemadmodum & didicistis ex Epaphra, dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro uobis minister Christi, qui & exposuit nobis dilectionem uestram in spiritu. Propterea & nos, ex quo die audiuimus, nō definiimus pro uobis orare, & poscere, ut impleamini agnitione uoluntatis eius, per omnem sapientiam, & prudentiam spiritualem, ut ambuletis digne Domino, ut per omnia placeatis, in omni opere bono fruictificantes, & crescentes in agnitionem Dei, omni labore corroborati, iuxta potentiam gloriæ illius, ad omnem tolerantiam ac patientiam, cum gaudio, gratias agentes patri, qui idoneos nos fecit ad participationem sortis sanctorum in lumine. Qui eripuit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum filij sibi dilecti, per quem habemus redemptionem, per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus uniuersæ creaturæ, quod per illum creata sunt omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per illum, & in illum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia per illum consistunt. Et ipse est caput corporis, ecclesiæ: qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primas tenens: quoniam in illo bene complacitum est [patri,] uniuersam plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare cuncta erga se, pacificatis per sanguinem crucis eius per eundem, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. Et uos qui quandam eratis abalienati, & inimici mente in operibus malis, nunc tamen reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem, ut exhiberet uos sanctos & irreprehensibiles, & inculpatos in conspectu suo. Si quidem permanetis in fide fundati ac stabiles, nec dimouemini à spe euangelij, quod audistis, quod prædicatum est apud uniuersam creaturam quæ sub cœlo est: cuius factus sum ego Paulus minister. Nūc gaudeo super afflictionibus meis pro uobis, & supplex quæ deerant afflictionū Christi in carne mea, pro corpore ipsius, quod est ecclesia; cuius factus sum ego minister, iuxta dispensationem

Gratulatur illis propter fidem, spem & charitatem quam ex euangelio didicerant: deinde Christus describit copiosus, docens salutem nostram per eum gratuitam conferri, per quem pater omnem plenitudinem in nos effusa dedit.

^a Græci habent, sermonem ueritatis, iuxta Hebraïnum.

^b Vel, potentiam illius gloriosam.

^c Apud Græcos Hebraismus est, filij dilectionis sue.

^d Al. inconficiuntur.

^e Potest etiam sic legi, Qui est principium primogenitum, id est, primum, &c.

^f Tertullianus sepius ueritatem inuiterat.

^g Ambrosius supplex reliquias pressuramus.

Epist. Pauli

Dei, quæ data est mihi in uos, implendi sermonē Dei, mysteriū quod reconditum fuit à sacerdotiis, & à generationibus, nunc autē patefactū est sanctis illis, quibus uoluit Deus notū facere, quæ[sint] diuinitatē gloriæ mysteriū huius inter gentes, qui ex Christus in uobis, spes gloriæ, quem nos annunciamus, admonentes omnem hominem, & docentes omnem hominē per omnem sapientiam, ut exhibeamus omnem hominem, perfectū in Christo Iesu: ad quod etiam enitor, decertans secundum efficaciam eius, efficaciter agentem in me per potentiam.

CAP. II.

Nam uolo uos scire, quantum certamen habeam de uobis, & his qui sunt Lao diceæ, & quotquot non uiderunt faciem meam in carne, ut consolationem accipient corda illorum, cum fuerint coniuncti charitate, & in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, † in agnitionem mysteriū Dei, & patris & Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi. † Hoc autem dico, ne quis uobis fallis rationibus imponat, per probabilitatem sermonis.

Etenim quamuis carne sim absens, tamen spiritu uobiscum sum, gaudens, ac uidens uestrum ordinem, & soliditatem uestræ in Christum fidei. Quemadmodum

Sigitur accepistis Christum Iesum Dominum, [ita] in eo ambulate, sic ut radices habatis in illo fixas, & in illo superstruamini, confirmemini quod per fidem, sicut edoceti estis, exuberantes in ea cum gratiarum actione. Videlicet ne quis sit, qui uos deprædetur per philosophiam, & inanem deceptionem, iuxta constitutionem hominum, iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum. Quoniam in illo inhabitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter, & estis in illo completi: qui est caput omnis principatus ac potestatis: per quem & circuncisi estis circuncisione, quæ fit sine manibus, dum exuistis corpus peccatorum carnis per circuncisionē Christi, csepulti simul cum illo per baptismū, in quo simul etiam cum illo resurrexisti, per fidem efficacem Dei, qui excitauit illum ex mortuis. † Et uos cum essetis mortui per delicta, & per præputium carnis uestræ, simul cum illo uiuificauit, condonans nobis omnia delicta, deleto, quod aduersus nos erat, chirographo, quod erat nobis contrarium per decreta, & illud sustulit ē medio, adfixum cruci: exposciatos quod principatus ac potestates ostētauīt palam, triumphans de illis per semet ipsum.

Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nūlunij, aut sabbatorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. † Ne quis uobis præmium intercipiat data opera per humilitatem animi, & superstitionem angelorum, in his quæ non uidit, fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ, nec obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compagines subministratum, & compactum, augescit augmentatione Dei.

Itaquæ si resurrexisti unā cum Christo, superna quærere: ubi Christus ad dexteram Dei sedet. Superna curare, non terrestria. Siquidem emortui estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo. Quandocunque Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria. † Mortificate igitur membra uestra terrestria, stuprum, immunditiam, mollietatem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum cultus: ob quæ uenire solet ira Dei in filios contumaces: inter quos & uos ambulabatis quondam cum uiueretis in his. † Nunc autem deponite & uos omnia, iram, indignationem, malitiam, maledicentiam, turpiloquentiam ab ore uestro. Ne mentiamini alius aduersus

Ephes. 2.2.

Math. 24.2.

Ephes. 5.2

Rom. 6.8

Ephes. 4.4

Heb. 12.2

1.Pet. 2.2.4.8

^a Pro eo quod est, diuinitas gloriose.
^b Id est, spes gloriose.
^c In omni sapientia.
Hebraeum sapit.
^d Vel, labore.

^A Post benevolentiam de tuo partem horatur ipso ne à doctrina etiam genit perfecta ad argutias ph. iologicas & ludicas fabulas relabuntur. Vbi a vehementissimo animi seruore in humilmodi doctores inuechitur, subinde ingeminans omnem plenitudinem in Christo esse.

^a Vel, compacti.
^b Vel, indubitatam et competitam certitudinem scientie, &c.
^c Vel, eeu predam abducatur.

^d Vel, uere ex natura liter.

^e vel, quod obnoxium est peccatis carnali bus. Et August. alibi sic scriptum fuisse testatur.

^f Fides efficacie. Hebraeum est, pro fide efficaci.

^g Vel, quod erat ipsa dogmata nobis aduera.

^h August. Grecam uocem expressurus dixit, exemplauit.

ⁱ Karaþpaþu enim dicunt cum penes aliū est uictoria, penes alium premium.

^j Vel, mente sua carnali aut carnis affectui dedita.

^k Apropositio propriæ diciatur, cum quis alicui rei non parcit.

^l Verbi interpretatione, quæ sunt super terram.

^m Non est, quod non molliet modo significat, sed de ijs dicitur qui effractores sunt ex patibici, item de ijs qui affectibus nimium detiti illorū arbitrio reguntur.

ⁿ Horatur ut terrenus cō temporis curent coelestia: deinde uiria quedam nominante perstringit, in primis christitatem ipsius commendans & uerbi dominici profectū. Hinc matrimonij leges, liberorum & parentum, seruorum & dominorum officia instituit.

^o Filios inobedientie dixit iuxta Hebr.

Ephes. 5. b aduersus alium, poste aquā exiūstis ueterem hominem cum factis suis, & induistis nouum, qui renouatur ad agnitionem iuxta imaginē eius, qui condidit illum: ubi non est^a Græcus & Iudeus, circuncisio & præputium, Barbarus, Scytha, seruus, liber: sed omnia in omnibus Christus.

Math. 23. b ^bInduite igitur tanquam electi Dei sancti ac dilecti, uiscera miserationum, benignitatem, modestiam, mansuetudinem, lenitatem: sufferentes uos in uicem, & condonantes uobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelam: quemadmodum & Christus cōdonauit uobis, ita & uos. ^cSuper omnia autem hæc, & charitatē, quæ est uinculum perfectionis. Et pax Dei palmam ferat in cordibus uestris: in quam & uocati estis in uno corpore: & grati sitis.

Ephes. 5. b Sermo Christi inhabitet in uobis opulenter cum omni sapientia. ^dDocete & commonet eūs in uicem cantionibus & laudibus, & cantilenis spiritualibus, cum gratia canentes in corde uestro Domino. ^eEt quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine Domini Iesu [facite,] * gratias agētes Deo & patri per illum.

1. Cor. 10. g ^fVxores, subditæ estote proprijs uiris: sicuti conuenit in Domino. ^gVirūs, diligite uxores, & ne sitis amarulenti aduersus illas. Liberi, obedite parentibus in omnibus: hoc enim bene placet Domino. Patres, ne prouocetis liberos uestrós, ne despondeant animum. ^hSerui, obedite per omnia ihs, qui domini sunt secundum carnem: non obsequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placere studentes, sed cum simplicitate cordis timentes Deum. Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino, & nō hominibus: scientes, quod à Domino recipietis mercedem haereditatis. Nam Domino Christo seruitis. Cæterum qui iniuste agit, reportabit iniustitiam suam; & nō est personarū respectus.

III.

Ephes. 5. d ⁱVos domini, ius & æquabilitatem seruis exhibete: scientes quod & uos habetis Dominum in coelis. ^jObsecrationi instate, uigilantes in ea cum gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ut loquamur mysteriū Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. ^kSapienter uos gerite erga extraneos, oportunitatem redimentes. Sermo uester semper cū gratia sit sale conditus: ut sciatis, quomodo oporteat uos unicuique respondere. ^lDe omnibus rebus meis certiores uos faciet Tychicus dilectus frater, & fidus minister, & cōseruus in Domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscat ea, quæ de uobis sunt, & consoletur corda uestra, unā cum Onesimo, fido & dilecto fratre, qui est ex uobis: de omnibus uobis exponent quæ hic agantur. Salutat uos Aristarchus, concaptiuus meus, & Marcus, cōsobrinus Barnabæ, de quo accepisti mandata: si uenerit ad uos, excipite eum: & Iesus qui uocatur Iustus, qui sunt^m ex circuncisione. Hi soli cooperarij [sunt] ad regnum Dei, qui fuere mihi solatio. ⁿSalutat uos Epaphras, qui ex uobis est seruus Christi, semper anxi laborans pro uobis in precationibus, ut stetis perfecti, & completi in omni uoluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studiū pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui sunt Hierapol. ^oSalutat uos Lucas medicus, dilectus, & Demas. ^pSalutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nymphan, & quæ in domo illius est, congregationem. Et cum recitata fuerit à uobis epistola, facite, ut & in Laodicensi ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, ut uos quoque legatis. Et dicite Archippo: Vide, ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores sitis uinculorum meorum. Gratia uobiscum, Amen.

^aPro quo quis gentili ponitur.

^bId est, promptissimā & plenam misericordiam.

^cVel, longanimitatem.

^dScilicet induite.

^eHiero per uerapissimam intelligit gratiosos et amabiles. Qui cuncti tales sunt, per comitatem et benignitatem solent pacem concilia re.

^fVel, iniuriam facit.

^gPrecandi studium & loquendi prudentiam precipit, deinde eos commendat per quos epistola est missa. Postremo salutationes subiungit, & pracepta quædam singulatia.

^hVerbi interpretatione. In sapientia ambulate, etc.

ⁱPro eo quod est, circuncisi, id est, Iudei.

^jVel, decertans.

^kPro eo quod est, cir-

cuncisi, id est, Iudei.

^lPro eo quod est, cir-

cuncisi, id est, Iudei.

Missa è Roma per Tychicum, & Onesimum.

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses I.

C A P V T . I.

Laudat Thessalonicensis quod inter maximos tumultus fidei suam, quam à Paulo didicent, syncretam & unconcussam seruando reliquias excepit facti sunt.

* Verbi interpretatio ne, in sermone tantum, &c. Hebraismus.

* Proprie, exsonuit: uel, ebuccinatus est.

Copiosus nunc deficit Abit doctrinam suam, quam spiss tradidit. Nō autem in hoc ut se laudes, sed ut illos horretur, ne à fide & pietate deficiant, nos illorum autoritate moneamur, qui Christum et omnes apostolos sunt persecuti.

* Ambros. uerbū Gra cum circumscribens legit. Exerta libertate ausi sumus.

* Ap. leg. occasionem. * Verbi interpretatio ne, deus est testis.

* Vel, in autoritate esse, uel oneri esse pertendo stupendum.

* Verbi interpretatio ne, in medio uestrī. Hebraismus.

* Vel, quo deus nobis predicabatur.

A V L V S & Siluanus & Timotheus, ecclesiæ Thessalonicensiū, in Dœo patre, & Domino Iesu Christo. Gratia uobis & pax à Dœo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Dœo semper de omnibus uobis, mentionem uestri facientes in precibus nostris, inde sinenter memores uestri propter opus fidei, ac labore charitatis: & quod permansistis in spe Domini nostri Iesu Christi, corā Dœo & patre nostro. Scientes fratres dilecti à Dœo electionem uestram: quoniam euangelium nostrum non factum est ad uos * per sermonē solum, uerū etiam per uirtutē & per spiritum sanctū, perq̄ certitudinē multam, quemadmodū nostis quales fuerimus inter uos uestra causa. Et uos imitatores nostri facti fuistis & Dñi, recipientes sermonē cum afflictionē multa, cum gaudio spiritus sancti, adeò, ut fueritis exemplo omnibus credentibus in Macedonia & Achaia. A uobis enim * per tonuit sermo Domini, non solum in Macedonia & Achaia, uerum etiam in omni loco fides uestra, quæ est in Deum, dimanauit: ut non sit nobis necesse loqui quicquam. Siquidem ipsi de uobis renunciant, qualem ingressum habuerimus ad uos, & quomodo conuersi fueritis ad Deum à simulachris, ut seruiretis Deo uiuenti & ueraci, & expectaretis filium eius de coelis: quem excitauit à mortuis Iesum, qui liberat nos ab ira uentura.

C A P . II.

N Am ipsi nostis fratres, introitū nostrū ad uos, quod non fuerit inanis: sed & quod antè malis adficti, & contumelijs adfecti (quemadmodū scitis) Philippis, * audacter egerimus in Domino nostro, ad loquendū apud uos euangelium Dei in multo certamine. Siquidem exhortatio nostra non fuit ex impostura, neq; ex immunditia, neq; cum dolo, sed quemadmodū probati fueramus à Deo, ut [nobis] cōmitteretur euangeliū, ita loquimur, non ut hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. Neq; enim unquā per sermonē adulatio[n]is uersati sumus, (quemadmodū nostis:) nec per pretextū auaritiae, (Deum testor,) neq; quarentes ex hominibus gloriā, nec à uobis, nec ab alijs, cum possemus * in onere esse, tanquā apostoli Christi: sed fuimus placidi * inter uos, perinde ac si nutrix foueat suos filios: sic adfectu propensi in uos, ex animo cupiebamus impertire uobis, nō solum euangelium Dei, uerum etiam nostras ipsorum animas, propterea quod chari nobis facti estis. Meministis enim fratres, laboris nostri ac sudoris. * Nocte A.A. 10. g. 1. Cor. 4. c. uos euangeliū Dei. Vos [aut] testes [estis,] & Deus, q̄ sanc̄te & iuste, & inculpate uobiscum qui credebatis, uersati fuerimus, quemadmodum nostis, ut [erga] unum quenq; uestrum, tanquam pater erga filios suos, [fuerimus affecti:] obsecrantes uos, & consolantes, & obtestantes, ut ambularetis digne Deo, qui uocasset uos in suum regnum ac gloriam. Quapropter & nos gratias agimus Deo inde sinenter, quod accepto sermone * prædicationis Dei à nobis, accepistis non sermonem hominū, sed sicut erat uere, sermonē Dei, qui & agit in uobis credentibus. Vos enim imitatores facti estis, fratres, ecclesiarū dei, que sunt in Iudea, in Christo Iesu: quod eadē passi sitis & uos à proprijs cōtribulibus, quemadmodū & ipsi à ludæis. Qui ut & Dominū occiderunt Iesum, & proprios prophetas, ita & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur: qui obſistunt nobis, ne loquamur

Ad Thessalonicenses I.

90

A.10.2 Ioquamus gentibus, quo salvi fiant, ut expleant sua peccata semper: peruenit autem in illos & ira in finem. Cæterum nos fratres, orbati uobis ad spatum temporis, adspicere non corde, uehemetius studiuimus uidere faciem uestram cum multo desiderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidem Paulus, & semel & iterum, & obstitit nobis Satan. Nam quæ est nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis? An non & uos, in conspectu Domini nostri Iesu Christi, in eius aduentu: Vos enim estis gloria nostra & gaudium.

CAP. III.

Proinde cum non amplius ferremus, ^a uisum est nobis, ut ^b Athenis ^c residere = mus soli: ac misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei, ac adiutorem operis nostri in euangelio Christi, ut confirmaret uos, & consolaretur uos de fide nostra, ne quisquam turbaretur in afflictionibus his. Nam ipsi nostis, ^d nos in huncsum positos esse. Etenim cum apud uos essemus, prædicabamus uobis fore, ut afflictionem pateremur: quemadmodum euenit, & nostis. Quapropter & ego non amplius ferens, misi ad hoc ut cognoscerem fidei uestræ, ne quo pacto tentasset uos ille, qui tentat, & inanis factus esset labor noster. Nuper autem cum uenisset Timotheus ad nos à uobis, & annunciaisset nobis fidem ac dilectionem uestræ: & quod habeatis memoriā nostri bonam semper, desiderantes nos uidere, quemadmodum nos quoque uos. In circa consolationē accepimus fratres, per uos, super omni afflictione & necessitate nostra, per uestræ fidem. Quoniam nunc uiuimus, si uos statis in Domino. Quā enim gratiarum actionē possimus Deo rependere de uobis super omni gaudio, quod gaudemus propter uos in conspectu Dei nostri, nocte ac die ^e supra modum orantes, ut uideamus uestræ faciem, & supplex mus quæ defunt fidei uestræ? Ipse uero Deus, & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat uiam nostrā ad uos: uos autem Dominus abundantes & exuberantes faciat mutua inter uos charitate, & in omnes, quemadmodum & nos in uos, ut confirmet corda uestra, irreprehensibilia per sanctimoniam, coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius.

CAP. IIII.

Phil. 1.4 **Rom. 12.2** **Luc. 10.2** **1. Cor. 1.2.6.c** **Ioan. 13.13.15.b** **1. Ioan. 2.2.b.4.d** **2. Cor. 15.8** **Vod** superest igitur fratres, rogamus uos & adhortamur per Dominum Iesum, quemadmodum accepistis à nobis, ^f quomodo oporteat uos uersari, & placere Deo, ut abundetis magis. Nostis enim quæ præcepta dederimus uobis, per Dominum Iesum. ^g Hæc enim est uoluntas Dei, sanctificatio uestra, ut abstineatis à scortatione, & sciat unusquisque uestrum suum uas possidere cum sanctificatione & honore, non cum affectu concupiscentiae, quemadmodum & gentes, quæ non nouerunt Deum: ne quis opprimat, ac fraudet in negocio fratrem suum, propterea quod ulti est Dominus de omnibus his: quemadmodum & ante diximus uobis, ac testatus sumus. Non enim uocauit nos Deus ^h immunditiæ caussa, sed ad sanctificationē. ⁱ Proinde qui rejicit, nō rejicit hominem, sed Deum, qui dedit spiritū suum sanctū in uos. * Cæterum de fraterna charitate, non necessitate habetis, ut scribam uobis. Ipsi namque diuinitus docti estis, ut diligatis uos in uicem. Nam & facitis hoc erga cunctos fratres, qui sunt in tota Macedonia. Observamus autem uos fratres, ut abundetis magis, & in hoc incumbatis, ut quieti sitis: & agatis res proprias, & operemini proprijs manibus uestris, sicuti uobis præcepimus: ut uos ^k geratis honeste erga extraneos, & nulla re uobis sit opus. Cæterum, nolo uos ignorare fratres, de his, qui obdormierunt, ne doleatis, quemadmodum & cæteri non habentes spem. Nam si credimus quod Iesus mortuus est, & surrexit: sic & Deus eos, qui obdormierunt per Iesum, adducet cum illo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini, ^l quod nos qui uiuemus, & reliqui erimus in aduentu Domini, nequaquam præueniemus ^m eos qui dormiunt. Quoniam ipse Dominus cum hortatu, & uoce archangeli, ac tuba Dei descendet de cœlo; &

^j svcl, vindicta extrema et implacabilis.

^a Pergit adhuc in coepita narratione, qua suum in illos fauorem per Timo thet legationem & suus preces comprobat: quæ omnia huc spectant, ne persecutione offendit à Christo exciderent.

^b Ambros. optimū du ximus.

^c Vt̄ relinqueremur.

^d Et sic legit Ambr.

^e Vel, nos in hoc esse constitutos.

^f Ambros. expressu rus Graeca legit, abe dantissime orantes.

^g Altera hic oritur epistole pars, quæ hortatur uestris in uera religione proficiant per uitæ puritatem, innocentiam & charitatem mutuam. Des inde ocium & curiositatem uestram. Postremo de defunctis disputaret corporum nostrorum refusatione.

^h Ad uerbum, ad immunditiam.

ⁱ Ambr. affectione fraternitatis.

^j Verbi interpretatio ne, ambiguitas.

^k Vel, somno sopitos. August. legit, eos qui ante dormierunt.

Epist. Pauli

mortui in Christo, resurgēt primum, deinde nos qui uiuemus, qui reliquī erimus, simul cū illis rapiemur in nubibus, in occursum Domini in aera, & sic semper cum Domino erimus. Proinde consolemini uos mutuo sermonibus his. CAP. V.

Dicitur incertitudine temporis nostræ resurrectionis agit, quo argumento ad uigilias & sobrietatemhortatur. Deinde ecclæsiæ ministros illis cōmendat. Miserum pro se inuidem curâ p̄cipit, prophetas probare docet, & credentibus bona imp̄catur.

a Vel, tutæ omnia. Ambro. firmitas. Est enim & opere cum res in eo statu sunt ut nihil periculi sit metuendum.

b Ad uerbum, et gaudiam spem salutis, id est, que est spes, ergo.

c Verbi interpretatio ne, ad iram, sed in acquisitionem salutis.

d Ambr. ut illis sumum honoré habeatis in charitate.

e Alij legūt, w iuxto, id est, inter uosipsoſ. Et hanc lectionem sequitur Ambr.

f Tertullianus legit, exanimate.

Aorrò de temporibus & articulis temporū, fratres, nō est opus ut uobis scribā. 2. Epiph. **I**lpsī enim planè scitis, quod dies ille Domini ut fur in nocte, ita uenturus sit. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis imminet interitus, si cūti dolor partus mulieri prægnanti, nec effugient. At uos fratres, non estis in tenebris, ut dies ille uos tanquam fur opprimat. Omnes uos filii lucis estis, ac filii diei: non sumus noctis, neq; tenebrarum. Proinde ne dormiamus, sicut & cæteri: sed uigilemus, & sobrij simus. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui in ebriantur, noctu sunt ebrj. At nos qui sumus diei, sobrij simus, induiti thoracē fidei & charitatis, & pro galea spem salutis. Quoniam non constituit nos Deus ut iram nobis concitemus, sed ut salutem cōsequamur, per Dominum nostrū Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus. Quapropter adhortemini uos mutuo, & ædificetis singuli singulos: sicut & facitis. Rogamus autem uos fratres, ut agnoscatis eos qui laborant inter uos, & qui præsunt uobis in Domino, & admonent uos, ut habeatis illos in summo precio per charitatem, propter opus illorum: pacē habete cum illis. Obscuramus autem uos fratres, monete inordinatos, consolamini pusillanimes, subleuate infirmos, longanimes esto te erga omnes. **V**idete, ne quis malum pro malo cuiquam reddat, sed semper quod bonū est, sectemini, tum erga uos inuicem, tum erga omnes. Semper gaudete, inde sinenter orate, in omnibus gratias agite. Hæc enim [est] uoluntas Dei, per Christum Iesum erga uos. Spiritum ne extinguatis: prophetias ne aspernemini. Omnia probate, quod bonū fuerit, tenete. Ab omni specie mala abstinete. Ipse autem Deus pacis sanctificet uos per omnia perfectos. Et integer uester spiritus, & anima, & corpus, ita ut in nullo possitis culpari in adventu Domini nostri Iesu Christi, seruetur. **F**idelis est qui uocauit uos, qui idem efficiet. Fratres, orate pro nobis. Salute fratres omnes osculo sancto. Adiuvo uos per Dominum, ut recitetur hæc epistola omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] uobiscum, Amen. Pro. 17. c. Rom. 12. d. 1. Pet. 3. b. Eccl. 18. c. Luc. 18. 2. Col. 4. 2.

Ad Thessalonicenses prima scripta fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses II.

CAPVT I.

Principio idem illorū laudat, qua in maximis periculis perficerunt, culus præmium uita æternam fore pollicetur, contra damnationem mihi natura impijs: describens simul gloriolum illum Christi aduentum: quibus preces adiungit, ad monens quid nobis faciendum sit.

a Vel, ut dignum est.

b Vel, specimen.

AVLVS & Siluanus ac Timotheus, ecclesiæ Thessalonicensium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo, Gratia [sit] uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus Deo semper de uobis fratres, ut par est, quod uehementer augescit fides uestra, & exuberat mutua uestra omniū charitas, cuiusq; in alterum, adeò, ut nos ipsi de uobis gloriemur in ecclesijs Dei, de tolerantia uestra & fide, super omnibus persequutionibus uestris, & afflictionibus, quas sustinetis, documentum iusti iudicij Dei, in hoc, ut digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini. Siquidem iustum est apud Deum, reddere his qui adiunguntuos,

gunt uos, afflictionem, & uobis qui adfligimini relaxationem nobiscum, cum resuelabitur Dominus Iesu de caelo, cum angelis potentiae suae, cum incendio flammæ, qui infligit ultionem ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui poeniam luent, interitu æternum, à facie Domini, & à gloria fortitudinis illius, cū uenerit ut glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in omnibus creditibus, quod fides habita sit testimonio nostro erga uos in die illo. Ad quod etiā oramus semper pro uobis, ut uos dignos habeat illa uocatione Deus noster, & compleat omne bonum propositum bonitatis, & opus fidei cum potentia, ut illustretur nomē Domini nostri Iesu Christi, per uos, & uos per illum, iuxta gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

CAP. II.

Rogamus autem uos fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostri aggregationem in illum, ne citò dimoueamini à mente, neq; turbemini, neq; per spiritum, neq; per sermonem, neq; per epistolam, tanquam à nobis [profetam,] quasi instet dies Christi. Ne quis uos decipiat ullo modo: quoniā non adueniet Dominus, nisi uenerit defectio prius, & reuelatus fuerit homo ille sceleratus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem, qui dicitur Deus aut numen: adeò, ut ipse in templo Dei ceu Deus sedeat, ostentans seipsum esse Deum. An non meministis, quod cū adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis: Et nunc quid detineat scitis, [nempe] ut ille reueletur in suo tempore. Nam mysterium nunc agit iniquitatis, tantum qui tenet nunc, donec ē medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem Dominus conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationē Satanæ, cum omni potentia, & signis ac prodigijs mēdacijs, & cum omni deceptione iniustitiæ, in ijs, qui pereunt, pro eo quod dilectionem ueritatis non receperunt [in hoc,] ut salui fierent. Et propterea mittet illis Deus efficaciam illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed adprobauerunt iniustitiam. Nos autem debemus gratias agere Deo semper de uobis, fratres dilecti à Domino, quod elegit uos Deus ab initio in salutem per sanctificationem spiritus, ac fidem ueritatis: ad quod uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaq; fratres state, & tenete institutiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse uero Dominus noster Iesu Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam per gratiam, consoletur corda uestra, & stabiliat uos in omni sermone & opere bono.

CAP. III.

Quod superest, torate fratres pro nobis, ut sermo Domini currat, & glorificetur, sicut & apud uos: & ut eripiamur ab absurdis & peruersis hominibus. Non enim omnium est fides, sed fidelis est Dominus, qui stabiliet uos & custodiet à malo. Confidimus autem per Dominū de uobis, quod quæ præcipimus uobis, & faciatis & facturi sitis. Porro Dominus dirigat uestra corda in dilectionē Dei, & in expectationem Christi. Præcipimus autem uobis fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut subducatis uos ab omni fratre, qui inordinate se gerit, & non iuxta institutionem, quam accepit à nobis. Nam ipsi scitis, quomodo oporteat imitari nos: quoniam non inordinate gessimus nos inter uos, neq; gratias panem accepimus à quoquam, sed cum labore & sudore, nocte & die facientes opus, ad hoc ne cui uestrū essemus oneri. Non quod id nobis non liceat, sed ut nosmetipſos formam exhiberemus uobis ad imitandum nos. Etenim cum essemus apud uos, hoc præcipiebamus uobis, ut si quis nollet operari, is nec edaret. Audimus enim quosdam uersantes inter uos inordinate, nihil operis facientes, sed curiose agentes. Iis autem qui sunt istiusmodi, præcipimus & obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, ut cum quiete operantes, suum ipsorum

^a Id est, per quos potest in suam exercet. ^b Vel, incendio flammæ meo, uel flammanti.

^c Vel, promptam uoluntatem.

^d Cū sepius ita aduersus Christi meminisset & multi essent qui illū iam instare putarent, mox nunc ne huiusmodi hominū erroribus seducantur, docens Christi aduentum non aurore do nec reuelatus fuerit. Ante christiū, quem interim graphicè describit, illū usq; committat persequerantiam.

^e Verbi interpretatione, homo ille peccati, filius perditionis. Hebraismus.

^f Id est, hoc solummodo, quod nunc dicitur, ē medio tolletur, & tunc, &c.

^g Vel, efficacissimam illusionem.

^h Vel, acquieuerunt in iniustia: uel, quibus placuit iniustia.

ⁱ Id est, spiritum sanctificantem.

^j Vel, fidem ueram.

^A Monet ut pīs preclibus euangelijs uerbū promovat. Deinde iterum acpiterum inculcat, ut eos in ordinem redigant qui dico & curiositate sua ecclesiam & huius ordinem turbabant.

^k Vel, fidus, iterax & constas in promissis.

^l Vel, ambulat, iuxta Hebraismum.

^m Vel, obambulantes, id est, circumuagantes.

ⁿ Vel, superuacua ex inutilia agentes.

Epist. Pauli

Dpanem edant. Vos autem fratres ne defatigemini in bene faciendo. ^{ad. 6.1.} Quod si quis non obedit sermoni nostro, per epistolam hunc indicate: & ne commertium habeat cum illo, ut pudore suffundatur: neque ueluti inimicum habeatis, sed admoneate ut fratrem. Ipse autem Dominus pacis det uobis pacem semper omnibus modis. Dominus [sit] cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo: Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum omnibus uobis. Amen.

Missa fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum I.

CAPYT I.

A V L V S A p o s t o l u s I e s u C h r i s t i , iuxta delegationem Dei seruatoris nostri, et Domini Iesu Christi, qui est spes nostra, ^{ad. 10.2.} † Timotheo germano filio in fide. Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo Domino nostro. Quemadmodum rogaui te, ut remaneres Ephesi, cum proficerer in Macedonia: [ita facito,] ut denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs nunquam finiendis, quæ quæstiones præbent magis, quam

ædificationem Dei, quæ est per fidem. Porro finis præcepti, est charitas, ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quod aberrauerunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legi doctores, non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus adseuerant. ^{Rom. 9.2.} † Scimus autem quod bona [sit] lex, si quis ea legitimate utatur, sciens illud, quod iusto lex non sit posita, sed iniustis & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud [est,] quod sanæ doctrinæ aduersetur, secundum Euangeliū gloriæ beati Dei, quod concreditum est mihi. Et gratiam habeo, qui me potentem reddidit, Christo Iesu domino nostro: quia fidelem me iudicauit præficiens [me] ministerio, qui prius eram blasphemus, & † perseguitor, & uiolentus. Sed & misericordiam adeptus sum, quod ignorans fecerim per incredulitatem. Exuberauit autem supra modum gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est per Christum Iesum. Certus sermo, & dignus quem modis omnibus amplectamur, ^{Matth. 9.18.} ^{Mark. 2.18.} † quod Christus Iesus uenit in mundum, ut peccatores saluos faceret, quorum primus sum ego. Verum ideo misericordiā adeptus sum, ut in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplarū Iesu, qui credituri essent in ipso in uitam æternam. Regi autem sæculorū, immortali, inuisibili, soli sapienti Deo honor, gloria, in sæcula sæculorū. Amen.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præcesserunt, ut milites in eis bonam militiam, habens fidem & bonam cōscientiam, qua repulsa nonnulli circa fidem naufragium fecerunt: quorū de numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, ut discat non maledicere. II.

Adhortor

* vel, notare.

* vel, pacificus.

Absolutissimum boni A p a f t o r i s exēplar hic proponitur. Cum autem precipua illius fundatio sit docere, quid docendum sit hoc cap. indicat, ut scilicet reiectis fabulis & questionibus superuancient ea tradat quæ charitatem & fidem spestant. His enim duobus & lex et euangelio comprehenduntur.
Poteſt etiam per imperatiuum accipi, ma neto. Crebro enim in initius sic utuntur Greci.

* Tyrannoſi qui ſubdi nolunt nec ferunt imperium.

* mis̄r. id est, fidelis, uel, fide dignus.

* Tyrannoſis eft, cu res expreſſa ſubijicitur oculis.

A Dhortori gis siones, gratia bus in eminentia pietate & honesta Deo, qui cunctos nus enim Deus[sus, qui dedit ser nium temporib tem dico in Ch lo igitur orare ptatione. Con te ornare ſem ptuſo: fed c silentio diſca authoritatē deinde Euau incidunt: ſalu ctione, &

I N dub Oport lantem, ſ non per num al omni cleſia lumne in non l rium ut n bria & p &c for in tr

Tm. 3.14.

Gal. 1.10.

Tm. 3.14.

Gal. 1.10.

Adhortor igitur, ut ante omnia fiant deprecationes, obsecrations,^a intercessiones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia constitutis: ut placidam ac quietam uitam degamus, cum omni pietate & honestate. Nam hoc^b bonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo, qui cunctos homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. **V**nus enim Deus[est], Junus etiam^c mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum premium redemptionis pro omnibus, ut esset testimonium temporibus suis, in quod constitutus sum ego præco & Apostolus: (ueritatem dico in Christo, non mentior,) doctor gentium cum fide & ueritate. **V**olo igitur orare uiros in omni loco, sustollentes^d puras manus, absq[ue] ira & disceptatione. Consimiliter & mulieres in amictu modesto, cum uerecundia & castitate ornare semetipsas, non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut uestitu sumptuoso: sed quod decet mulieres profitentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Cæterum mulieri docere nō permitto, nec^e authoritatē usurpare in uirom, sed esse in silentio. Adam enim prior formatus est, deinde Eva: & Adam non fuit seductus, sed mulier seducta, in transgressionem incidit: salua tamen fiet per generationem liberorum, si manserint in fide ac dilectione, & sanctificatione cum castitate.

Indubitatus sermo. Si quis episcopi munus adpetit, honestum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum, uigilantem, sobrium, modestum, hospitalem, aptum ad docendum: nō uinolentum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed æquum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia: qui suæ domui bene præsit, qui liberos habeat^f obedientes cum omni reuerentia. Quod si quis propriæ domui præesse non nouit, quomodo ecclesiam Dei curabit? Non nouitum, ne inflatus in condemnationem incidat calumniatoris. Oportet autem illum & bonum habere testimonium ab extraneis, ne in probrum incidat, & laqueum calumniatoris. Ministros itidem compositos, non bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri auidos, tenentes mystrium fidei cum pura conscientia: atq[ue] hi probentur prius, deinde ministrent, [sic] ut nemo possit illos criminari. Vxores similiter modestas, non calumniosas, sobrias, fidias in omnibus. Diaconi sint unius uxoris mariti, qui liberis recte præsent, & proprijs familijs. Nam qui bene ministrauerint, gradum sibi bonum acquirūt, & multam libertatem in fide, quæ est in Christo Iesu. Hæc tibi scribo, sperans fore, ut ueniam ad te citò: quod si tardius uenero, ut noris quomodo oporteat te in domo Dei uersari: quæ est ecclesia Dei uiuentis, columna & basis ueritatis, & contra controuersiam magnum est pietatis mysterium: Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu: uisus est angelis, prædicatus est gentibus: fides illi habita est in mundo, receptus est in gloria.

Spiritus autem certò loquitur, quod in posterioribus temporibus deficiet qui ad fide, attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis dæmoniorū, per simulationem falsiloquorum, cauterio notatam habentium propriam conscientiam, prohibentium contrahere matrimonium, iubentium abstinere à cibis, quos Deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, & ihs qui cognouerunt ueritatem: quod quicquid creauit Deus, bonum sit, & nihil rei sciendum, si cum gratiarum actione sumatur. Sanctificatur enim per sermonem Dei, ac preceptionem. De his, si commoneficeris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, tenueritus in sermonibus fidei bonæq[ue] doctrinæ, quā usq[ue] sequutus es. Cæterum prophanas & aniles fabulas rejice, quin potius exerce temetipsum ad pietatē. Nam corporalis exercitatio paululum habet utilitatis: at pietas ad omnia utilis, ut quæ promissiones habeat uitæ huius presentis ac future. Indubitatus sermo, dignusq[ue]

Secundum pastoris manus est precibus incumbere: docet igitur quales preces et quo modo deo offerenda sint: ubi simul de uirorum mulierumq[ue] habitu & officio differt.

^aVel, interpellationes.

^bVel etiā honestum.

^cVel, cōciliator. Tertul. legit, sequester.

^dUixit, id est, sanctas.
^eVel etiam, hesitatio ne.

^fVerbi interpretatio ne, in transgressione facta est, id est, decepta coepit transgredi precepit: uel, sobrietate.

Cum plurimum momenti sit in ipsa episcopi uita, describit iam qualis ea esse debat, qualis diaconus. Deinde quod nō uxorum illorum & totius familie officium,

^amis, fidelis, fide di gnus.

^bVerbi interpretatio ne, in subiectione.

^cId est, apertam ex liberali fidei ex religionis uere cognitionem.

Quia bonæ doctrine corruptam aspergit satanas, huius specimen nunc proponit, quo facilius cauere possumus. Deinde ipsam Episcopi functionem diligenter prosequitur.

^dΔαιμονιωπ etiam potest adiectuum esse à nominatiuo daimone or, quod significat diuinum, cum nimis qui fingit se spiritum dei habere, cū sit impostor.

^ePotest etiam active accipi, enutriens illos. Est enim participium medium apud Grecos.

^fMen prolixum.

Epist. Pauli

qui omnibus modis adprobetur. Nā in hoc & laboramus, & probris adficiuntur, quod spem fixam habeamus in Deo uiuente, qui est seruator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc & doce. Nemo tuam iuuentutem despiciat: sed esto ^a forma fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide,

^a vel, exemplis fidibus.

D in puritate. Donec uenero, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexis quod in te est, donum, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositio- ne manuum, authoritate sacerdotij. Hæc exerce, in his esto, ut tuus profectus ma- nifestus sit in omnibus. Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in his. Nam id si fece- ris, te ipsum seruabis, & eos qui te audierint.

C A P. V.

^a Varia precepta conti-
nent, quomodo necpe cū
senioribus agendum sit
& iunioribus uiduas ite
& presbyteris. Postres-
mo quedā corporis uale-
tudini seruenda admis-
sæt.

^a vel, puritate.

^b Id est, deslitute &
desolate sunt. Greca
enim uox est à vī, eī,
quod significat des-
tū, orbo, &c.

^c Grece, iudicū, iux-
ta Hebraismum.

^d Vel, nugas.

^e rix, ius, preiudi-
cio.

SEniorem ne sœuius obiuges, sed adhortare ut patrem; iuniores ut fratres: mu-
sliers natu grandiores ut matres, iuniores ut sorores, cum omni castitate. Vi-
duas honoras, quæ uere ^b uiduæ sunt. Quod si quæ uidua liberos aut nepotes ha-
bet, discant primum propriam domū pie tractare, & uicem rependere maioribus.
Hoc enim est honestum & acceptum coram Deo. Porro quæ uere uidua est ac de-
solata, sperat in Deo, & perseverat in obsecrationibus ac precationibus noctu-
dieō. Porro quæ in delitijs uersatur, ea uiuens mortua est. Et hæc præcipe, ut irre-
prehensibiles sint. Quod si qua suis, & maxime familiaribus non prouidet, fidem

B abnegauit, & est infideli deterior. Vidua delegatur non minor annis sexagin-
ta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominum testimonio compro-
bata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis sub-
ministravit, si in omni opere bono fuit assidua. Porro iuniores uiduas rejice: cum
enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere uolunt, habentes ^c condemna-
tionem, quod primam fidem reiecerint, simul autem & otiosæ discunt circumire
domos. Imò non solum otiosæ, uerum etiam garrulæ, & curiosæ, loquentes quæ
non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administra-
re, nullam occasionem dare aduersario, ut habeat maledicendi cauillam. Iam enim
C nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis ha-
bet uiduas, suppeditet illis, & non oneretur ecclesia: ut ihs quæ uere uiduæ sunt,
suppetat. ^d Qui bene præsunt presbyteri, duplii honore digni habeantur, ma-
xime ij, qui laborant in sermone & doctrina. Dicit enim scriptura: *Boui tritu-
ranti non obligabis os. ^e Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presby-
terum accusationem ne admiseris, nisi sub duobus aut tribus testibus. Eos qui pec-

D cant, coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant. Obtestor in conse-
ctu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum angelorum, ut hæc serues sine ^c præ-
cipitatione iudicij, nihil faciens iuxta propensionem animi. Manus citò ne cui im-
ponas, neq; communices peccatis alienis. Temet ipsum purum serua. Ne posthac
bibas aquam, sed uino paululo utere propter stomachum tuum, & crebras tuas
infirmitates. Quorundam hominum peccata ante manifesta sunt, præcedentia ad
iudicium, quosdam uero & subsequuntur. Consimiliter & bona opera antè ma-
nifesta sunt, & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

C A P. VI.

Q Vicini sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducant,
ne nomen Dei, & doctrinæ ^a male audiat. Qui uero fideles habēt dominos,
ne contemnant quod fratres sint, sed magis inferuant, quod fideles sint ac dilecti,
qui beneficentia particeps sunt. Hæc doce & exhortare. Si quis diuersam se-
quitur doctrinam, & non accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei,
quæ secundum pietatem est, doctrinæ, is ^b inflatus est, nihil sciens, sed insaniens cir-
ca quæstiones ac disputationum pugnas, ex quibus nascitur inuidia, contentio,
^c maledicentia, suspitiones malæ, superuacanæ conflictationes hominum mente
corruptorum, & quibus adempta est ueritas, qui existimant quæstum esse pietas-
tem. Seiungere ab his, qui istiusmodi sunt. Est uero quæstus magnus, pietas

cum

^A Servorum officia docet.
Deinde colligens omnia
diligenter indicat quæ
nam doctrina seruanda
& quæ uitanda sit. Po-
ster ceu sacramento a-
stringit Timotheum. Et
cum uarioru studiū ma-
xime noceat, multa de
hac & diuinis admiserit.
^b Vel, blasphemis im-
petatur.

^b Vel, tumore clatus.
Ambros. superbit.
^c Vel, blasphemie.

tum & anima sua so-
neceferre quicquā
tent erimus. Cæte-
& cupiditates mul-
teritum. Siquidem
dum adpetunt, al-
uero homo Dei,
tientiam, mansi-
nam, ad quam &
stibus. Præcipi-
status est sub E-
latus, irrepreh-
temporibus &
Dominus de-
sam, t' quem
piternum. A-
litanimo
nobis omni-
ut faciles
damentu-
depositu-
minatæ
tecum.

Gen. 47. c

Deut. 25. a

1 Cor. 9. a

Matth. 10. b

Luc. 10. b

Iob 1.4
Heb 5.6Ioan. 18.8
Matth. 27.6Apoc. 17.3
29.6Eccles. 1.1
2.Ioan 1.6+Luc. 12.6
#Ioan. 1.6

cum animo sua sorte contento. ^tNihil enim intulimus in mundum, tuidelicet nec efferre quicquā possumus: sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus. Cæterum qui uolunt ditescere, incident in tentationem & laqueum, & cupiditates multas, stultas ac noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Siquidem radix omnium malorum, est studium pecuniae: quam quidam dum adpetunt, aberrauerunt à fide, & seipso implicuerunt doloribus multis. Tu uero homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem: certa bonum certamen fidei, adprehende uitam æternam, ad quam & uocatus es, & professus es bonam professionem coram multis testibus. Præcipio tibi in conspectu Dei, ^tqui uiuificat omnia, & Iesu Christi, qui testatus est sub Pontio Pilato bonam professionem, ut serues præceptum, immaculatus, irreprehensibilis, usq; ad adparitionem Domini nostri Iesu Christi: quam temporibus suis ostensurus est ille beatus, & solus princeps, ^trex regnantium, & Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, ^tquem uidit nemo hominum, neq; uidere potest: cui honor & imperium semper. Amen. His qui diuites sunt in praesenti sæculo præcipe, ne s elato sint animo, neq; spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo uiuente: *qui præbet nobis omnia affatim ad fruendum, ut benefaciant, ut diuites sint operibus bonis, ut faciles sint ad impertiendum, libenter cōmunicantes, recondentes sibi ipsis fundamentum bonum in posterum, ut adprehendant æternam uitam. O Timothee, depositum serua, deuitans prophanas uocum inanitates, & oppositiones falsò non minatæ scientiæ: quam nonnulli profitentes, circa fidem aberrauerunt. Gratia[st] tecum. Amen.

d'au tempore.

t Vel, illustrationem.

f Vel, potestas.
g Vel, alium sapient,
Hoc enim significat
uox Graeca in meo por-
tu. Ambros uerit,
superbe sapere.

Missa fuit ex Laodicea, quæ est Metropolis Phrygiæ
Pacatianæ.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum II.

CAPVT I.

A V L V S Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei, secundū promissionem uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio. Gratia, misericordia, pax, à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro. Gratiam habeo Deo, cui seruio à maioribus cum pura conscientia, quod citra ullam intermissionem faciam de te mentio- nem in precationibus meis noctu dieq; desiderans te uidere, memor tuarū lachry- marum, ut gaudio replear, ubi commonefactus fuero eius, quæ est in te, ^anon simu- latæ fidei, quæ habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunica: ^bcertum autem scio, quod in te quoq;. Quam ob caussam commonefacio te, ut ^csuscites do- num Dei, quod est in te, per impositionem manuum mearum. Non ^tenim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiae, & dilectionis ac ^dsobrietatis. Ne- igitur te pudeat testimonij Domini nostri, neq; te pudeat mei, qui sum uinctus il- lius: sed esto particeps afflictionum euangelij iuxta potentiam Dei, ^tqui saluos fe- cit nos, & uocauit uocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum & gratiam, quæ data quidem est nobis per Christum Iesum an-

A Testatur suū erga hanc benevolentiam, propter fidem, in qua illum perferre iubet, nec offendit persecutionū cruce, cui & te & alios subiectos esse uideat.

^a Ambr. legit, synce- re.

^b Vel potius, persua- sum autem habeo.

^c dico, ut uir pūrū proprie- de igne dicitur qui iā- ferē conditus resusci- tatur.

^d August. legit, conti- nentie.

Rom. 8.6

Tit. 2.1
Ephes. 1.6

Epist. Pauli

Vel, illustrata est
nunc per illustratio-
rem, &c.

Vel, pudet me.

Svel, exemplar.

¶ Persans adhuc ad pa-
tientiam & cōfiantiam
hortatur, ne propter nō-
nullorum, qui deficiunt,
exēpla et ipse in impia
tem recidat, cum tamen
sermo ueritatis nec uin-
ciri nec uinci possit. Mo-
net item quomodo cum
hostibus fidei si ageret.
¶ Vel, negotijs ad ut-
etum pertinentibus,
sios enim non uitam B
modo sed & uictum
significat.

B. misericordia. Vide supra.

¶ Vel, diffidimus.

¶ Ambros. & Chry-
soſt. legūt, καυρος αινι,
ideſt, uoces nouas.
¶ Alij legunt, κυρι, id
est, domini.
¶ Vel, idoneum ac
paratum.
Sāvānθωσι, id est, ad
sobrietatem redeant,
uel expurgiscantur.
Vtrung; enim signifi-
cat uox Græca.
¶ Vel, arrogantes. Am-
bros. insolentes.
¶ Blasphemi: quod
plus quiddam signifi-
cat.
¶ Ambros. bonorum
inimici. Cyprianus,
bonum non diligen-
tes.
¶ Vel, temerarij.

¶ μόρφωσι: q. d. forma-
tionem, ut illos notet
qui etiam alios in pie-
tate informare uide-
antur.

Describit quām pericu-
losa futura sint postrema
tempora propter fallo-
rum doctorum impie-
tam. Docet autem solam
scripturam sanctam con-
tinere omnia, quā ad pie-
tatem pertinent.

te † tempora æterna, sed palam facta est nunc per adparitionem seruatoris nostri Tit. 1.2
Iesu Christi, qui mortem quidem aboleuit, uitam autem in lucem produxit, ac im-
mortalitatem per euangelium, in quod constitutus sum ego † præco & Aposto- 2. Timoth. 2.
lus, ac doctor gentium, quam ob causam & hæc patior, attamen non erubesco.
Noui enim certus quod sum, quod is cui credidi, potens sit depositum meum custodi-

D re in illum diem. ¶ Formam habeto sanorum sermonū, quos à me audisti cum
fide & charitate, quæ est in Christo Iesu. Egregium depositū seruato per spiritum
sanctum, qui inhabitat in nobis. Nostī hoc, quod auersati fuerint me omnes, qui
sunt in Asia: quorum est Phy�ellus & Hermogenes. Det misericordiā Dominus
Onesiphori familiæ, quoniā sæpe me refocillauit, & de cathena mea non erubuit:
sed cum esset Romæ, studiosius quæsiuit me, & inuenit: det ei Dominus ut inue-
niat misericordiam apud Dominum in die illo, & in quām multis Ephesi ministrâ
uerit, melius tu nosti.

CAP. II.

A T igitur fili mi, fortis esto in gratia, quæ est per Christum Iesum, & in his quæ
audisti à me per multos testes. Hæc cōmenda fidelibus hominibus, qui erunt
idonei, ut alios quoq; doceant. Tu igitur feras afflictiones, ut bonus miles Iesu
Christi. Nemo qui militat, implicatur uitæ negotijs, ut ei qui se in militiam dele-
git, placeat. Quod si certet etiam aliquis, nō coronatur, nisi legitime certauerit. La-
borantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Cogita quæ dico.
Det enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Memento Iesum Christum
resurrexisse ex mortuis, ex semine David, secundum euangeliū meum, in quo ma-
lis adfligor, quasi facinorosus usq; ad uincula: at sermo Dei non fuit uinctus. Pro-
pterea omnia sufferero propter electos. Vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in
Christo Iesu cum gloria æterna. ¶ Certus sermo. Nam si commortui sumus, &
conuiuemus; si sufferimus, & conregnabimus: si negamus, & ille negabit nos: si
increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest. Hæc admone, con-
testans coram Domino, ne uerborum pugnas sequantur, ad nullam utilitatem, ad

Matth. 10.4
Marc. 5.2
Rom. 3.2

c subuersionem audientium. Stude teipsum probatum exhibere Deo, operariū
non erubescendum, recte seçantem sermonem ueritatis. Cæterum prophanas^buo
cum inanitates prætermittito: ad maiorem enim proficient impietatem: & sermo
illorum, ut cancer [morbus,] passionem habebit: quorum de numero est Hyme-
næus & Philetus, qui circa ueritatem aberrarunt, dicentes: Resurrectionē iam esse
factam: & subuertunt quorundam fidem. Solidum tamen fundamētum Dei stat,
habens signaculū hoc: Nouit Dominus qui sunt sui. Et discedat ab iniuitate om-
nis, qui nominat nomen Christi. Cæterum in magna domo non tantum sunt
uasa aurea & argentea, uerum etiam lignea, ac testacea: & alia quidē in honorem,
alia uero in contumeliam. Si quis igitur expurgarit seipsum ab istis, erit uas in ho-
rem, sanctificatum, ac commodum usibus domini, ad omne opus bonum præpa-
ratum. Iuueniles autem concupiscentias fuge: sectare uero iustitiam, fidem, charita-
tem, pacem, cum his qui inuocant Dominum ex puro corde. Stultas autem & ine-
ruditas quæstiones respue, sciens eas parere pugnas. Porro seruum Domini non
oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, propensum ad docendum, tole-
rantem malos cum mansuetudine, erudiantem eos qui obſistunt, si quando det il-
lis Deus poenitentiam ad agnoscendum ueritatē, & resipiscant è diaboli laqueo,
capti ab eo ad ipsius uoluntatem.

CAP. III.

A llud aut scito, quod in extremis diebus instabunt tempora periculosa. Erunt
enim homines sui amantes, auari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immo-
rigeri, ingrati, impij, carentes affectu, nescij foederis, caluniatores, intemperantes,
immites, negligentes bonorum, proditores, præcipites, inflati, uoluptatū aman-
tes potius quam amantes Dei; habentes formam pietatis, sed qui uim eius abnega-
rint.

1. Tim. 4.8
2. Pet. 3.2
Iude 1.8

Ad Timotheum II.

94

rint. Et istos auersare. Ex his enim sunt qui subeunt in familias, & captiuas ducūt mulierculas, peccatis adobrutas: quæ ducuntur concupiscentijs uarijs, semper di scentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes. Quemadmo- dum autem Iannes & lambres resistebant Mosi, ita & hi resistūt ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fideim: sed non proficient amplius. Siquidem amen tia istorum euidens erit omnibus, quemadmodum & illorum fuit. Tu uero adse- catus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidem, lenitatem, charita- tem, patientiam, persequutiones, afflictiones, quæ mihi acciderunt Antiochiae, Iconij, Lystris, quas persequutiones sustinuerim. Et ex omnibus eripuit me Domi nus. Sed & omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persequutionem patiens tur. Porrò mali homines, & impostores proficient in peius, ^b dum & in errorem adducunt, & errant ipsi. At tu persistito in his quæ didicisti, & quæ tibi concre dita sunt: sciens à quo didiceris, & quod à puer sacras literas noueris, quæ te pos sunt eruditum reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. ^t Omnis scri ptura diuinitus inspirata, & utilis [est] ad doctrinam, ad redargutionem, ad corre ctionem, ad institutionē, quæ est in iustitia, ut integer sit Dei homo ad omne opus bonum ⁱ adparatus.

CAP. IIII.

O Btestor igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos & mortuos in adpartitione sua, & in regno suo. Prædicta sermonē, in sta tempestiue, intempestiue, argue, increpa, exhortare cū omni lenitate & doctri na. Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt: sed iuxta concipi entias suas, coaceruabunt sibi doctores, hi quibus pruriunt aures, & à ueritate quidem aures auertent, ad fabulas uero conuertentur. At tu ^a uigila in omnibus, obdura in afflictionibus, opus perage euangelistæ, ministeriū tuum ^b ad plenum probatū reddito. Nam ipse iam immolor, & tempus meæ ^c resolutionis instat. Certamen bonum decertaui, cursum consummaui, fidem seruau: quod supereft, reposita est mihi iustitiae corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, qui est iu stus iudex: non solum autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduentum ipsius. Da operam ut uenias ad me citò. Nam Demas me reliquit, amplexus præsens sæculum, & profectus est Thessaloniam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiā: Lucas mecum est solus. ^t Marcum adsumptū adducito unā tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium. Porrò Tychicum misi Ephesum. ^d Penulam quam reliqui Troade apud Carpū, quum uenies adporta, & libros, maxime autē mem branas. Alexander faber ærarius multis malis me adfecit, reddat illi Dominus iuxta facta ipsius: quem & tu caue. Vehementer enim restitit sermonibus nostris. In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt, ne illis im putetur: sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me, ut per me præconium ^e ex pleretur, & audirent omnes gentes. Et ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me Do minus ab omni facto malo, seruabitq; in regnum suum coeleste: cui gloria in sæcu la sæculorum. Amen. Saluta Priscam & ^t Aquilam, & Onesiphori familiam. Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui in Mileto languentem. Da operā ut uenias ante hyemē. Salutat te Eubulus & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

Scripta è Roma ad Timotheum secunda, cum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni,

qqq 4

^f velut aeterno adobe rutas.

^g vel longanimitatē.

^h vel, seducentes ex seducti.

ⁱ Ambr. legit, perfa ctus.

^A Multis hortatur & qua strobstringit Timotheum ut solas scripturas omnē conaru ecclesijs incul cet, suo exemplo illum confirmans. In fine autē quædam peculiaria sub iungit.

^a Veleritiam, sobrius esto.

^b πληροφόρων, id est, plenam fidem facito tue prædicationi.

^c Cyprianus legiſcitur detur, ἀπαντήσεις. Legit enim, assumptionis,

^d Hiero. alibi, lacrima dixit.

^e vel potius, ad plenū persuaderetur et cer tam haberet fidem.

2. Pet. 1.4

Col. 4.4

Supra 1.4

Matth. 10.4
Marc. 8.4
Rom. 3.4

Tim. 4.8
Pet. 3.2
Jude 1.8

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

CAPVT I.

Titum Creteniam ecclesiæ prefecerat apostolus : quem horratur ut presbyteros ordinet. De scribit autem quales esse debet qui ecclesiæ praeficiantur, quod falsis doctrinibus refutare possint, quos etiam in Creta nō cœfuros esse docet.
*Adiudicis nō mendax, ut Hiero. legit. Ambro. contrarium posuit, scilicet herax.

*Vel, irreprehensibili.

Ambro. & Hiero. legunt, proteruum.

Buxta tropion, pro circuncisi, id est, Iudei.

*Proper, id est, preci se: q. d. ad minimum res secando.

Peculiaria omnis generis hominum officia describit, docens hanc esse dei uocationem, ut mundorelato, illi soli uiuamus.

Ambro. in statu religione digno.

Vel, blasphemis impetratur.

Vel, exemplar.

Vel etiam, non contemendum, vel qui contemni non posse.

Al. apparuit.

AVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, ^{a. Tim. 1.4} iuxta fidem electorum Dei, & agnitionem ueritatis, quæ est secundum pietatem in spe uitæ æternæ, quam promisit is, ^{a. Tim. 1.4} qui mentiri nescit, Deus ante tempora æterna. Patefecit autem temporibus suis sermonem suum per prædicationem, quæ commissa est mihi secundum delegationem seruatoris nostri Dei, Tito germano filio iuxta communem fidem. Gratia, misericordia, pax à Deo patre, & Domino Iesu Christo seruatore nostro. Hu-

ius rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ desunt, pergas corrigere, & constitutas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi ordinaram: si quis est^b inculpatus, unius uxoris uir, liberos habens fideles, non obnoxios criminis luxus, aut qui non sint intractabiles. ^{a. Tim. 3.2} Oportet enim episcopum inculpatum esse, tanquam Dei dispensatorem:

c non^c præfractum, non iracundum, non uinosum, non percussorem, non turpiter lucro deditum: sed hospitale, bonarum rerum studiosum, sobrium, iustū, pium, temperantem, tenacem eius qui secundum doctrinam est, indubitati sermonis, ut potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere. Sunt enim multi intractabiles & uaniloqui, mentiuç seductores: maxime hi, qui sunt^d ex circuncisione, quibus oportet obturare os, qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucrigratia. Dixit quidam ex istis proprius ipsorum propheta: *Cretenses semper mendaces, malæ bestie, uentres pigri. Testimo ^{Epimenides.} nium hoc est uerum. Quam ob cauſam redarguito illos seueriter, ut sani sint in fide, non attendentes iudaicis fabulis, & præceptis hominum, auersantium ueritatem. Omnia quidem pura puris. Porro ^e pollutis & infidelibus nihil est purū, sed ^{Rom. 14.4} polluta est illorū & mens & conscientia. Deū profitentur [se] scire, cæterum factis negat: quū sint abominabiles & immorigeri, & ad omne opus bonū reprobi. II.

AVero loquere quæ decent sanam doctrinā. Senes ut sobriū sint, graues, modesti, sani fide, charitate, patientia. Anus itidem, ut^f in habitu sint qui religiō nem deceat, non calumniatrices, non uino multo seruientes: ut honesta doceant, quo possint modestas reddere adolescentulas, ut maritos suos diligent, ut liberos ament, ut sobriæ sint, puræ, domus custodes, bonæ, subditæ suis uiris, ne sermo Dei^g male audiat. Adolescentes cōsimiliter adhortare, ut sobriū sint, per omnia te ipsum præbens formā honorū operum in doctrina, integritatē, grauitatē, sermō nem sanū, ^h irreprehensibilē: ut is qui repugnat, rubore suffundatur, nihil habens quod de uobis dicat mali. ⁱ Seruos hortare, ut suis dominis pareant, in oībus illis placeant: non responsatores, non suffurantes, sed fidem omnē ostendentes bonam: ut doctrinā seruatoris nostri dei ornēt in omnibus. Illuxit enim gratia Dei, salutifera omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate, & mundanis concupiscentijs, sobrie, iusteç, & pie uiuamus in præfenti sæculo, expectantes beatam illā spem, & illustrationē gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniuitate, & purificaret sibi ipsi populu peculiare, sectatorē honorū operum. Hæc loquere & hortare, & argue cum omni iniunctione. Nemo te despiciat.

CAP. III.
Admoneto

Admoneto illos, ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistrati abus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati: ne de quopiam male dicant, ne sint pugnaces, sed humani, omnem exhibentes, mansuetudinem erga omnes homines. Nam eramus quondam & nos stulti, inobedientes errantes, seruientes desiderijs ac uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, inuicem odio prosequentes. At postquam bonitas, & erga homines amor adparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus, quae sunt in iustitia, quae faciebamus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, ac reuouationis spiritus sancti, quem effudit in nos opulente per Iesum Christum seruatorem nostrum, ut iustificati illius gratia, haeredes efficeremur, iuxta spem uitae æternæ. Indubitatus sermo. De his uolo ut confirmes, quo soliciti sint, ut bonis operibus praesint qui crediderunt Deo. Hæc enim sunt honesta & utilia hominibus. ^a Stultas autem quæstiones & genealogias, & contentiones ac pugnas legales omitte: sunt enim inutiles & superuacaneæ. ^b Sectarum authorem ^c hominem post unam & alteram admonitionem auersare: sciens quod euersus sit qui eiusmodi est, & peccet per se damnatus. Cum autem misero Arteman ad te, aut Tychicū, da operā ut uenias ad me Nicopolim; nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo studiose deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus praesesse ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

AV L V S uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, ^d Philemoni dilecto, & cooperario nostro, & Apphiæ dilecta, & Archippo cōmilitoni nostro, & quæ domi tuæ est, congregationi. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis, cum audiām tuam charitatē ac fidēm, quam habes erga Dominum Iesum, & erga omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis boni, quod est in uobis erga Christum Iesum. ^e Gaudium enim habemus multum, & consolationē in dilectione tua, quod uiscera sanctorum refocillata sunt per te frater. Quapropter quamuis multam in Christo fiduciam habeam iniungendi tibi, id quod officij tui erat: tamen propter charitatem potius rogo, cum talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiam uinctus Christi. Rogo te pro filio meo, quem genui in uinculis meis, Onesimo, quondam tibi inutili, nunc uero tibi, & mihi perutili, quem remisi. Tu autem eum, hoc est, uiscera mea suscipe, quem ego cupiebam apud me retinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis Euangelij. Sed absque tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum. Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternum eum reciperes, non iam ut seruum, sed ^f supra seruum, [nempe] fratrem dilectum, maxime mihi; quanto autem magis tibi, & in carne, & in Domino?

Obedire subet magistratū. Deinde pristinam uite consuetudinem reuocat, ut intelligant se soli dei gratia esse seruatos. Postea quid docendum sit & quomodo cum securarum auctoribus agendum, indicat. In fine quædam ponuntur pecularia. ^g Vel etiam, & qui.

^b Potest etiam per occasiū logi, renouationem.

^c insin. Vide supra.

^d amīnū, factio sume.

Epistola eī generis de liberaturi. Brat enim Philemoni seruus, qui suppilatis domini facultatibus Romanum refugebat. Sed illic à Paulo religionis Christianæ mysteria didicit. Hortatur ergo Paulus ut eundem ad se remissum recipiat. ^e Al. colleg.

^f Grece ἡμίη, id est, gratiam. Sed sepe in uenientib[us] uox pro gaudio posita. ^g Vel, libertatem.

^d Quidam legisse uideatur in, dico, expo nunt enim, pro serua fratrem dilectionem.

Epist. Pauli

¶ Si igitur me habes consortem, suscipe illum tanquam me. Quod si quid laesit te, aut debet, hoc mihi imputato, (ego Paulus scripsi mea manu) ego dependam: ut ne dicam tibi, quod etiam te ipsum mihi insuper debes. Etiam frater, ego te fruar in Domino. Refocilla mea uiscera in Domino. Confisus de obedientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam ultra quam dico, facturus sis. Simul autem etiam prepara mihi hospitium. Spero enim, quod auxilio precum uestrarum donabor uobis. Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu: Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum spiritu uestro. Amen.

Missa fuit è Roma per Onesimum seruum.

Epistola Pauli Apostoli ad Hebreos.

CAP.V.T. I.

EV S olim multifariam multisq; modis loquutus patribus per prophetas, extremis diebus hisce loquutus est nobis per filium, quem constituit haeredem omnium: per quem etiam saecula fecit, † qui cum sit splendor gloriae, & expressa imago substantiae illius, modereturq; omnia uerbo potentiae suae, per semetipsum purgatione facta peccatorum nostrorum, consedit ad dexteram maiestatis in excelsis: tanto præstantior factus angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est nomen. Nam cui dixit

Sap.7.8

unquam angelorum: † Filius meus es tu, ego hodie genui te: Acrursum: * Ego ero ei^b pater, & ille erit mihi filius. Rursum autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit: † Et adorent eum omnes angeli Dei. Et de angelis quidem dicit: * Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammarum. Ad filium autem: † Thronus tuus Deus in seculum saeculi, uirga rectitudinis, uirga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleum exultationis, ultra consortes tuos. † Et tu in initio Domine terrae fundamenta iecisti, & opera manuum tuarum sunt coeli: ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes ut uestimentum ueterascent, ac uelut amictum circumuolues eos, & mutabuntur, tu autem idem es, & anni tui non deficient. Ad quem autem angelorum dixit unquam: † Sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum: Nonne omnes sunt administratori spiritus, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui haeredes erunt salutis?

Psal.2.2
Psal.7.6

Psal.96.2

Psal.103.2

Psal.44.6

Psal.101.4

Psal.109.2

1. Cor.15.4

CAP. II.

A Propterea oportet nos diligentius attendere ihs, quæ dicta sunt nobis, ne quando perfluamus. Etenim si is, qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit^b firmus, & omnis transgressio & inobedientia iustum præmij repensationē accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem: quæ cum primum enarrari coepit per ipsum Dominum, ab his qui audierat, in nos confirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigijs simul, uarijsq; uirtutibus, & spiritus sancti dominis secundum ipsius uoluntatem distributis. Non enim angelis subiecit orbem futurum, de quo loquimur. Testatus est autem alieubi quidam, dicens: Quid

Paul. 8. c
1. Cor. 15. d
March. 28. d

Paul. 2. b

Paul. 24. e

Paul. 27. a

Esa. 8. d
+ Oœc. 13. q
2. Cor. 15. g

Num. 11. 2

Paul. 94. e

Num. 14. f

Paul. 94. e

^a Quid est homo quod memor es eius? aut filius hominis quod inuisis illum? ^b Feci sti eum paulisper inferiorē angelis, gloria & honore coronaſti eum, & cōſtituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti pedibus eius. ^c In hoc enim, quod ei subiecit omnia, nihil omisit illi non subiectum. Nunc autem nondum uidemus illi omnia esse subiecta. Eum uero qui paulisper diminutus fuerat infra angelos, cernimus Iesum, ^d propter passionem mortis, gloria & honore coronatum, ut per gratiam Dei pro omni gustaret morte. Decebat enim eum, propter quem sunt omnia, & per quem sunt omnia, ut multis filijs in gloriam adductis, principem salutis illorum per afflictiones perfectum redderet: quandoquidem & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes. Quam ob cauſam non erubescit fratres illos uocare, dicens: ^e Annunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ ^f celebrabo te. Et rursum: ^g Ego ero fidens in illo. Et iterum: Ecce ego & pueri, quos mihi dedit Deus. Posteaquam igitur pueri commertium habent cum carne & sanguine, ^h & ipse similiter particeps factus est eorundem, ⁱ ut per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolū: & liberos redderet eos, quicūq; metu mortis per omnē uitam obnoxij erant seruituti. Non enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit. Vnde debuit per omnia fratribus similis reddi, ut misericors esset & fidelis pontifex: in his ^j quæ apud Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. ^k Nam ex hoc quod ipsi contigit tentatum esse, potest & ijs qui tentantur auxiliari.

CAP. III.

VNde fratres sancti, uocationis coelestis participes, considerate legatum & portificem confessionis nostræ Christum Iesum, quod fidelis sit ei qui ipsum constituit, quemadmodum & ^l Moses in tota domo ipsius. Tanto namque maius regloria, quam Moses, hic dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet is, qui construxit domum, quam ipsa domus. Omnis enim domus construitur ab aliquo. Porro qui condidit omnia, Deus [est]. Et Moses quidem fidelis [fuit] in tota domo illius, ueluti minister in testimonium illorum, quæ post dicenda erant. At Christus tanquam filius administrauit domū ipsius, cuius domus sumus nos, si fiduciam & gloriationem spei, ad finem usq; firmam tenuerimus. Quapropter sicut dicit ille spiritus sanctus: ^m Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione, in die temptationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt me, & uiderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam: Semper errat corde, ipsi uero non cognoverunt uias meas, sicut iuraui ⁿ in ira mea, si ingressuri sunt in requietum meam. Videte fratres, ne quando sit in ullo uestrū cor prauum, obnoxium incredulitati, ut desciscat à Deo uiuente: sed exhortemini uos inuicem quotidie, quoad appellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur seductione peccati. Participes enim facti sumus Christi, si sanè initium substantiae, usq; ad finem firmum tenuerimus. In hoc dicitur: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra, sicut in exacerbatione. Nam quidam cum audissent, exacerbaverunt: at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Mosen. Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? Nónne ijs qui peccauerant? quorum membra conciderunt in deserto? Quibus ^o autem iurauit, non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant? Et uidemus quod non potuerint ingredi, propter incredulitatem.

CAP. IIII.

MEt uamus igitur, ne quādo derelicta promissione introeundi in quiete eius, videatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. ^p Etenim sumus euangelio donati, quemadmodum & illi. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non esset cum fide ^q coniunctus ijs, qui audierant. Introimus enim in quiete, nos qui credidimus, quemadmodum dixit: ^r Sicut iuraui in ira mea, si ingressuri sint in quiete

^a Ad uerbium, Minuta si eum breue quidam pre angelis.

^s vel, cruciatum.
^t vel, quouis.

^b vel potius, occantebo.

^c Vel, que ad deum pertinent.

^d Vel, Nā in hoc quod contigit illi tentatio, potest tentatis quoq; ferre suspectias.

^e Vel etiam, professio nis.

^f Vel, fecit.

^g Redit ad exhortationē ut Christum recipiant, cum is Moës maior dominus sit omnium. Dein de maiorē exemplo misericordi docet, quādū sup pliū latuit sine si Christum dei filium contemnunt.

^h ἀστόρη significat tedium et molestiam capere ex re aliqua. Vnde Hiero. legit, dñe splicuit nubi genera tio illa.

ⁱ Vel, iratus.

^j Iurandi formula Hebreis usitata, pro eo quod dicimus, iuraui non ingressuros esse,

^k Et.

^l Hebr. id est, fallaci et seducenti peccato.

^m id videtur hic nota inferentis pro cap.

ⁿ Alij legit, Eterne nobis annunciatum est, quemadmodum et illis.

^o Alij legit, οὐαίνεις, id est, admixtis.

^Quin et quidam Latinarum ita legunt.

In uetusissimo enim bibliotheca Tiguri-

ne codice locus hic sic legitur, Sed non profuit illis sermo am-

ditus, nō admixtis se dei ex his que audiuerunt.

^A immoratur adhuc priori exempli, ostendens quae sit illa requies à qua maiores ipsorum per incre ditatem exciderunt, ad horrens simul, ut uera sit de eandem parnam effugiant. Ad quod in fine horratus argumentis ex ipsa dei & uerbi natura ductis, Hinc aditum patet ad sequentia.

Epist. Pauli

^aOratio est ecliptica,
significans, Nos qui
credamus requie in-
gredimur, et sane in
eam in qua ipse deus
post mundi creationem
ingressus est, cuius ty-
pus et ut terra Chana-
an.

^bVel, utring; incidente.

^cVel, affici sensu in-
firmitatu nostrarum.

Probat iam Christum
verum deum & hominem,
verum etiam esse sacerdo-
tem à deo institutum se-
cundum ordinem Melchis-
edec, qui pro nobis sa-
crificas perfectio nostra
factus sit. Deinde in illo
rum sociorum digredi-
tur.

^dVel, qui placabilis
esse possit, ut propria-
tate moderandis
afflictibus dicitur.

^eVeletiam, pietate.
Quod non male hue
quadrat, cum de pa-
tre loquatur et filio.
^fAlij, perfectio fa-
ctus est, &c.

^gVel, inexpertus.

^hVel, habitum.

Perstat adhuc in diliges-
sione horum signitatem et
tarditatem increpatis, por-
nam simul minitans nisi
in veritate cognita per-
gant. Verbum dei enim
in hoc prædicari, ut fru-
strum ferat, cū ipsum cer-
tum sit & iuramento dei
firmatum.

ⁱAd uerbum, exordij
Christi sermone, id
est, initiali rerū Chri-
stianarum sermone.

^jMetonymia, pro eo
quod est, que morte
gignunt. Stipendium
enim peccati ē mors.

^kVel, ludubrio expo-

nentes.

Digitized by Google

Gen. 22.6
nas & tribulos, reproba est, & maledictioni confinis, cuius exitus [huc tendit,] ut exuratur. Cæterum persuasimus nobis de uobis dilecti, quæ sint meliora, & cum salute coniuncta, quamuis sic loquamur. Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri, & laboris ex charitate [suscepti,] quam exhibuistis erga nomen illius, qui ministravistis sanctis, & ministratis. Cupimus autem, ut unusquisque uestrum idem præstet studium, ad plenam spei certitudinem, usque ad perfectionem, ne fitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hæreditatem accipiunt promissionum. Deus enim pollicitus Abrahæ, cum non posset per quem quam maiorem iurare, iurauit per seipsum, dicens: ^b ^tNisi benedicens benedixeris tibi, & multiplicans multiplicauero te. Atque ita cum æquanimiter expectasset, consecutus est promissum. Nam homines quidem per eum iurant, qui sit maior, atque ipsiusdem omnis controvæsiæ finis ad confirmationem, est iusurandum. Quia in re Deus cum eximie uellet hæredibus promissionis ostendere firmatatem consilij sui, interposuit iusurandum, ut per duas res immutabiles, in quibus fieri non posset, ut mentiretur Deus, ualidam consolationem haberemus, qui huc configimus, ut potiamur proposita spe, quam uelut ancoram tenemus animæ, tum tutam, tum firmam, & introeuntem usque ad ea quæ sunt intra uelum, ubi præcursor pro nobis ingressus est Iesus, iuxta ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternū. **VII.**

Gen. 14.6
Hic enim ^tMelchisedec, rex Salem [erat,] sacerdos Dei altissimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus est Abraham: qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiae, deinde uero etiam rex Salem, quod est rex pacis, ignoti patris, ignotæ matris, ignoti generis, nec initium dierum, neque uitæ finem habens, sed adsimilatus filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Considerate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dederit Abraham patriarcha de spolijs. Atque huius quidem, qui [quod fint] de numero filiorum ^tLeui, sacerdotij functionem sumunt: præceptum habent ut decimas accipient à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ. At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit. ^a Porrò nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est, benedictionem accipiat. Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt. Illic autem is, de quo testatum est, quod uiuat: & ut ita dicam, in Abraham etiam [ipse] Leui, qui decimas accipit, decimatus est. Nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchisedec. Proinde si consummatio per Leuiticum sacerdotium erat, siquidem per hoc populus legem acceperat, quid præterea fuit opus, alium exoriri sacerdotem, qui secundum ordinem Melchisedec, & non secundum ordinem Aaron, [diceretur:] Quandoquidem translato sacerdotio, necesse est, ut legis quoque translatio fiat. Nam is, de quo dicuntur hæc, ad aliam tribu pertinet, de qua nullus altari adstitit. Palam est enim, quod è tribu luda exortus sit Dominus noster, de qua tribu, quod sacerdotium spectat, Moses nihil locutus est. Idcirque magis etiam liquet, siquidem ad similitudinem Melchisedec exoritur sacerdos aliis, qui non iuxta legem mandati carnalis factus sit, sed iuxta potentiam uitæ indissolubis. Testificatur enim ad hunc modum: ^tTu sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Abrogatur enim præceptum quod præcessit propter imbecillitatem & inutilitatem. Nam nihil ad perfectionem adduxit lex, uerum erat introductio ad spem potiorem, per quam adpropinquamus Deo, atque hoc potiorem, quod non absque iureiurando res acta sit. Nam illi quidem citra iusurandum sacerdotes facti sunt: hic uero cum iureiurando, per eum qui dicit ad illum: iurauit Dominus, & non poenitebit eum, tu [es] sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Tanto potioris testamenti sponsor factus est Iesus, & illi quidem plures facti sunt sacerdotes, pro-

^a August. saluti hæretica.

^b Laboris dilectionis, Hebr.

^c Vel potius, segnet. s vel potius, longanimitatem.

^d Vcl, reuera benedicens benedicam tibi, &c.

^e Vel, si accedit iuris iurandi confirmatio.

^f Vel, impossibile erat deum mentiri.

^A Redit ed unde digressus erat, & exponit primo quis nā ille Melchisedec fuerit, iuxta cuius ordinem in sacerdotium constitutus sit Christus. Deinde docet Christum uerum esse sacerdotem & æternum Levitis multo excellentiorem.

^a Ad uerbum, sine patre, &c.

^b Aproposito nō, id est, cuius generis origo non possit explicari. ^c Aproposita propriæ frugum primitas significant. Sed hoc loco spolia intelligi ipsa docet historia.

^d Verbi interpretatio ne, Sed contra omnem controvæsiæ, id quod &c.

^e Verbi interpretatio ne, quatenus non cœtra iusurandum.

Epist. Pauli

^aταπάβαλον δικίτων,
quod successione non
transit ad alium.
^b V. et, expers dolii. Sic
enim exponit Chrysostom.

^a Alij, supra legem.

Colligit nunc quae ha-
cenus disputauit fuisus,
ostendens Christum esse
sacerdotem, deinde sacer-
dotem esse unicum, cu-
ius sacerdotium semper
deraturum sit, cum Aa-
ronicum illud iam sit sub-
latum, quod multis argu-
mentis probat & testi-
monijs.

^a Vel, formam.

^b Nonnulli Græcorū
legunt, diagōponēs,
adverbialiter nimirū.

^a Vel, incusans.

^a Ad uerbū, in deum
^b et in populum. Heb.

^a Vel, à minimo illa-
rū usq; ad maximum
illorum.

^a Disputat nunc de ipso
Christi sacrificio, pro-
bās hūc unicā pro toti-
us mōdi peccatis hostiā
esse. Sacrificia autē Aa-
ronica, quae Christi ty-
pus fuerunt, iam omnino
abolita esse, cum Christi
sacrificium perfectum sit
& reiteratione non ha-
batur opus.

^a Vel, cultura.

^b Vel, lucerne.

^a οὐ μιαὶ πρὸς etiam lo-
cum et aram signifi-
cat in qua suffitus fu.

^a Vel, constituta, aut
inūcta.

pterea quod per mortem non sinerentur permanere. At hic quod idem maneat in
æternum, fperpetuum habet sacerdotium; unde & saluos facere ad plenum potest,
qui per ipsum adeunt Deum, semper uiuens, ad hoc ut interpellat pro illis. Talis
enim decebat[ut esset] nobis pontifex, sanctus, & innocens, impollutus, segregatus
à peccatoribus, & sublimior cœlis factus, cui non sit quotidie necesse, quemadmo-
dum illis pontificibus, prius pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro
peccatis populi. Nam id fecit semel, cum semetipsum obtulit. Siquidem lex homi-
nes constituit pontifices, habentes infirmitatem. Porro sermo iuris iurandi, quod ^{Levit. 16. 2}
post legem fuit, filium[constituit] in æternum consummatum. C A P. VIII.

^A **S**Vmmarium autem eorum quæ dicuntur hoc est. Talem habemus pontificem,
qui consedit ad dexteram throni maiestatis in cœlis, sanctorum administrator
ac ueri tabernaculi, quod fixit Dominus, & non homo. Omnis enim pontifex ad
offerendum donaria & uictimas constituitur, unde necesse est, ut hic etiam habeat
aliquid quod offerat. Nam si esset in terra, ne sacerdos quidem esset, cum sint sacer-

^B dotes, qui offerunt iuxta legem donaria, quæ quidem exemplari & umbræ defer-
uiunt coelestium, quemadmodum oraculo responsum est Mosi, cum esset absolu-
turus tabernaculum. ^cNam uide, inquit, ut facias omnia secundū ^dexemplar, quod ^{Exod. 25. 3}
ostensum est tibi in monte: nunc uero hoc ^b excellentius sortitus est ministerium,
quo præstantioris est Testamenti intercessor, quod in præstantioribus promis-
sis sanctum est. Etenim si prius illud tale fuisset, ut nihil in eo posset reprehend-

^C di, haudquaquam fuisset secundò quæsitus locus. Nam ^e reprehendens eos, loqui-
tur illis: ^fEcce dies ueniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel,
& super domum Iuda, Testamentum nouum, non iuxta Testamentum quod feci
patribus illorum in die, cum adprehenderem manum illorum, ut educerem eos è
terra Aegypti: ^gquoniam ipsi non perfisterunt in Testamento meo, & ego negle-

^Dctui eos habui, dicit Dominus. Nam hoc est Testamentum, quod disponam do-
mui Israel post dies illos, dicit Dominus: dans leges meas in mentem illorum, &
in corde illorum inscribam illas, & ero illis ^b Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et
non docebunt quisq; proximum suum, & unusquisq; fratrem suum, dicentes: Co-
gnosce Dominum, quoniam omnes cognituri sunt me ab eo qui pusillus fuerit
inter eos, usq; ad eum qui magnus est inter illos, quoniam placatus ero super iniu-
sticijs illorum, & peccatis eorum: & iniquitatū illorum non recordabor amplius.
Per hoc quod dicit nouum, antiquauit prius. Porro quod antiquatur & senescit,
in propinquuo est ut euaneat.

C A P. IX.

^A **I**gitur habebat quidē etiam prius illud, iustificationes, cultus, ac sanctum mun-
danum. ^fSiquidem tabernaculum factum fuit primum, in quo[erant] & ^b candē-
labrum, & mensa & propositio panum, quod dicitur, sancta. Post secundum au-
tem uelum[erat] tabernaculum, quod uocatur sanctum sanctorū, aureum habens
^g thuribulum, & ^harcam testamenti, undiq; circunectam auro, in qua urna aurea
habens manna, & uirga Aaron, quæ germinauerat, & tabulæ Testamenti. Super
hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantia propitiatorium: de quibus non est
nunc dicendum singulatim. His autem ad hunc ordinatis modū, in prius qui-
dem tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacerdō ritus peragant:
ⁱ in secundum autem semel quotannis solus pontifex non sine sanguine, quem of-
fert pro seipso, & pro populi ignorantij, illud significante spiritu sancto, nondū
manifestatam esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo consistente, quæ
[erat] similitudo pro tempore tum presente, quo dona sacrificiaq; offeruntur, quæ
^j non possunt iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, in cibis duntaxat
& potionibus, & diuersis ablutionibus ac iustificationibus carnis, usq; ad tempus
correctionis ^k imposta. At Christus accedens pontifex futurorum bonorum,
per maius

Levit. 16.6
2. Ioan. 1. b
1. Pet. 1. d
Apoc. 1. b

per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, hoc est, non huius stru-
cturæ, nec per sanguinæ hircorum ac uitulorum, *sed per propriū sanguinem in-
gressus est semel in sancta, æterna redemptione reperta. Nam si sanguis taurorum &
& hircorum, & cinis iuuencæ, aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis purifica-
tionem, quanto magis sanguis Christi: qui per spiritum æternum seipsum obtulit
immaculatum Deo, purgabit conscientiam uestram à mortuis operibus, ad ser-
uiendum Deo uiuenti. Et ob id noui Testamenti mediator est, ut morte interce-
dente, ad redemptionem earum præuaricationum, quæ fuerant sub priori Testa-
mento, iñ qui uocati sunt, promissionē accipient æternæ hæreditatis. Siquidē ubi
Testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Nam † Testamentum
in mortuis ratum est, quandoquidem nondum ualet cum uiuit testator. Vnde ne
prius quidem illud absq; sanguine dedicatū fuit. Cum enim Moses omne præce-
ptum iuxta legē exposuisset omni populo, sumpto sanguine uitulorū & hircorū,
cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librū, & totū populū asper-
sit, dicens: † Hic est sanguis testamenti, quod mandauit uobis Deus. Insuper autem
& tabernaculum, & omnia uasa ministerij, sanguine consimiliter aspergebat. Et
omnia ferè secundū legem sanguine purificatur, & absq; sanguinis effusione non
fit remissio. Itaq; necesse est, ut exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce
rebus purificetur. Cæterum ipsa cœlestia potioribus quam hæ sint, uictimis [mu-
dentur]. Non enim in manufacta Sancta ingressus est Christus, exemplaria
uerorum, sed in ipsum cœlum, ut adpareat nunc in conspectu Dei pro nobis, non
ut sæpius offerat semetipsum, quemadmodum pontifex ingreditur in sancta sin-
gulis annis per sanguinem alienum. Alioqui oportuisset illū sepius passum fuisse
à condito mundo. Nunc autem semel sub cōsummationem sacerdorum, ad † pro-
fligationem peccati, per immolationem sui ipsius adparuit. Et quatenus illud ma-
net homines, ut semel moriantur, post hoc autem iudicium: ita & Christus semel
oblatus, † ut multorum peccata tolleret, secundariò absq; peccato conspicetur iñs,
qui illum expectant in salutem.

C A P. X.

Rom. 5. b
1. Pet. 3. c
Col. 2. c

Nam lex † umbram obtinens futurorum bonorum, non ipsam imaginem re-
rum, his hostijs, quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquam
potest accedentes perfectos reddere. Alioqui nonne desissent offerri? Propterea
quod nullam iam habuissent conscientiam peccatorum qui sacrificassent, ac semel
purgati essent. Atqui in istis commemoratio fit peccatorum quotannis. † Non
enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata. Quapropter cum in-
gressurus est mundum, dicit: † Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem
aptasti mihi, holocausta & pro peccato non comprobasti. Tunc dixi: Ecce
adsum, in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus uoluntatem tuam. Supe-
rius cum dicit: Sacrificium & oblationem & holocausta, & pro peccato nos-
luisti, nec comprobasti, quæ iuxta legem offeruntur, tunc dixit: Ecce adsum, ut fa-
ciam Deus uoluntatē tuam: tollit prius, ut posterius statuat: per quam uoluntatē
sanctificati sumus per oblationē corporis Iesu Christi semel peractam. Et omnis
quidem sacerdos adsistit quotidie sacra peragens, & easdem sæpius offerens ho-
stias, quæ nunquam possint auferre peccata. Hic uero una pro peccatis oblata ui-
ctima, perpetuo sedet ad dexteram Dei, ^b id quod superest expectans, † donec red-
dantur inimici ipsius scabellum pedum eius. Vnica enim oblatione perfectos esse
cit in perpetuum, eos qui sanctificantur. Testificatur autem nobis & ipse spiritus
sanctus, nimirum cum prædixerit: † Hoc [est] testamentum, quod condam erga il-
los, post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corde illorum, & in menti-
bus illorum inscribam eas, & peccatorum atq; iniuratum illorum non recorda-
bor amplius. Porro ubi horum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato.

^a Vel, inculpatum, trahibile, reprehensibile.
^b Metonymia, pro ijs que mortem gignut.
^c Vel, conciliator aut intercessor.

^d Ap. leg. exemplar ipsum cœlestis.

^e Antria, id est, defor-
mationes, quæ iuxta
cœlestis illius taberna-
culi formam erant co-
stituta aut expressa.

^f Vel, abrogationem.

Pervit adhuc probare
A Christū unicū & per-
fectum esse pro peccatis
sacrificium, simul etiam
ueterum sacrificiorum
usum ostendens. Hinc au-
tem nouam partem ag-
greditur, admonens ut
uiam à Christo apertam
vera fide ingrediantur
concordes: contumacio-
res quidem supplicij mi-
nis, meliores autem pre-
mij spe attrahit.

^g Vel, impossibile ea-
nim est sanguinem
taurorum, &c.

^h Vel, in posterum ex-
pectans.

Epist. Pauli

Cum igitur fratres, habeamus libertatem adeundi in sancta, per sanguinem Iesu, ea uia quam dedicauit nobis recentem ac uiuentem per uelamentum, hoc est, [per] carnem suam: cumque habeamus sacerdotem magnum praefectum domui Dei, accedamus cum uero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus, ac depulsa conscientia mala, & abluti corpore aqua pura, teneamus confessionem spei, non uacillantem (fidelis enim qui promisit) & consideremus nos inuicem, in hoc, ut prouocemus ad charitatem & bona opera, non deserentes adgregationem nostri mu-tuam, (sicuti mos[est] nonnullis) sed adhortantes inuicem: idque hoc magis, quod uidetis adpropinquantem diem. † Nam si uolentes peccauerimus post acceptam cognitionem ueritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis quædam expectatio iudicij, & ignis uehementia, qui deuoraturus est aduersarios. Qui † aspernatus fuerit Mosi legem, absque misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur. Quanto putatis peioribus † adficietur supplicijs, qui filium Dei conculcarit, & sanguinem testamenti communem existimarit, per quem fuerat sanctificatus, & spiritum gratiae contumelia adfecerit? Nouimus enim eum qui dixit: 'Mihi uindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et rursum: Dominus iudicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis. Redeant autem uobis in memoriam superiores dies, in quibus illuminati, ingens certamen sustinuitis afflictionum: partim quidem dum & probris & pressuris affecti, spectaculo fuitis omnibus, partim dum consortes ita conuersantium facti estis. Siquidem & afflictionum, † quæ ex uinculis meis contigerunt, participes fuistis, & direptionem facultatum uestrarum cum gaudio accepistis, * scientes uos habere † in uobis potiorem substantiam in coelis, ac manentem. Ne abieceritis igitur fiduciam uestram, quæ magnam habet præmij retributionem. Nam patientia uobis est opus, ut ubi uoluntate Dei peregeritis, reportetis promissionem. Adhuc enim perpusillum temporis, & qui uenturus est, ueniet, & non tardabit. † Iustus autem ex fide uiicturus est, & si se subduxerit, non probabitur animo meo. At nos non sumus, qui subducamus nos in perditionem, sed ad fidem pertinemus in acquisitionem animæ.

Deut. 17. b
Ioan. 8. c
Matth. 18. b
2. Cor. 13. a

Deut. 32. e
Rom. 12. d

A. 8. 21.
Ephes. 4. 2
Philip. 1. 2
2. Tim. 2. b
*Matth. 5. 2

Gen. 1. 2
Gen. 4. 2
Gen. 5. 6
Sap. 4. b
Eccl. 44. c

Gen. 6. c
Eccl. 44. c

Gen. 13. a
Gen. 17. e

a

CAP. XI.

E Staute fides earum rerum quæ sperantur substantia, argumentum eorum quæ non uidentur. Per hancenim testimonium meruerunt seniores. † Per fidem intelligimus perfecta fuisse saecula uerbo Dei, ut ex his quæ non adparebant, ea quæ uidentur fierent. † Per fidem uberiorem hostiam Abel obtulit Deo, quam Cain, per quam testimonium meruit, quod esset iustus, testimonium perhibente de donarijs illius Deo, & per hanc mortuus adhuc loquitur. Per † fidem Enoch fuit translatus, ne uideret mortem: nec fuit inuentus, propterea quod transtulerat illum Deus: priusquam enim transferretur, testimonium meruerat, quod placuisse Deo. † At sine fide impossibile est [illi] bene placere. Nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet, quod Deus sit, & quod ies qui exquirunt eum, remunerator sit. † Per fidem admonitus oraculo Noe, ea quæ nondum uidebantur, ueritus, adparauit arcam ad salutem domus suæ, per quam [arcam] cōdemnauit mundum, & eius quæ secundum fidem est, iustitiae factus est haeres. † Per fidem adpellatus Abraham, obedijt, ut exiret in locum, quem accepturus erat in haereditatem: & exiuit, nesciens quo esset uenturus. Per fidem commigravit in terram promissionis, ueluti peregrinam, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac & Iacob, cohæredibus eiusdem promissionis. Expectauerat enim habentem fundamenta ciuitatem, cuius opifex & conditor est Deus. † Per fidem & ipsa Sara uim ad concipiendum ac retinendum semen accepit: * ac præter ætatis rationem peperit, quod fidelem iudicaret eum qui promiserat. Quapropter & ex uno nati sunt [posteri,] eoꝝ iam annis effœto, tanto numero, quanto sunt stellæ coeli, & uelut ha-rena

* Vel, immotam aut firmam.

* Vel potius, dignus habebitur.
* Vel, ceu re prophe-nam habuerit.

* Vel, Meum est ulci-sci, ego rependam.

* Ad uerbum, et uin-culis meis condolu- G fuis.

* Alij legunt, iarron, id est, uobis ipſis, sine prepositione in.

* Ad uerbum, non sibi placet anima mea in illo. Sed Hebraismus est.

* Docet primo quid sit fides: deinde eius effectū multis exemplis describit, ostendens omnes sanctos à primo iusto, Abel nimirum, per solam fidem esse seruatos.

* August., in Ioannis cap. 14. legit, speran-tium substantia. Par-ticipium mediū actiu-m exponens.

* Vel, testimonio pro-bati sunt.

* Vel, Atqui sine fide fieri non potest ut quis illi placeat.

* mar. xxv. q. d. sedē transfluit.

* Vel, ueracem et fa-dum.

rena quæ est iuxta marginem maris innumerabilis. Iuxta fidem mortui sunt hi omnes, cum non accepissent promissiones: sed procul eas uidissent, & credidissent salutassentq; & confessi fuissent, se hospites atq; aduenas esse in terra. Nam hæc qui dicunt, declarant se patriam inquirere. Et si illius quidem memores fuissent, unde fuerant profecti, habebant oportunitatem reuertendi. Nunc autem me liorem expetunt, hoc est, cœlestem. Quapropter non erubescit ipse Deus, uocari Deus illorum. Parauerat enim illis ciuitatem. ^D † Per fidem obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & unigenitum obtulit, qui promissiones acceperat, ad quem dictum fuerat: In Isaac uocabitur tibi semen, cum illud secum perpendisset, Deum uel à mortuis excitare posse: unde illum etiam [resurrectionis] typo reduxit. ^E † Per fidem de futuris benedixit Isaac filio Iacob & Esau. * Per fidem Iacob moriens, singulis filijs Ioseph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ illius. ^F † Per fidem Ioseph moriens, egressionis filiorum Israel meminit, deq; ossibus suis mandauit. ^G † Per fidem cum natus esset Moses, occultatus est menses tres à parentibus suis: propterea quod uiderent elegantem puerum, nec ueriti sunt edictum regis. * Per fidem Moses iam grandis renuit uocari filius filiæ Pharaonis, potius eligens simul malis adfici cum populo Dei, quam temporijs peccati commodis frui, maiores arbitratus diuicias & probrum Christi, quam Aegyptiorum thesauros. Respectum enim habebat remunerationis. Per fidem reliquit Aegyptū, haud ueritus ferociam regis. Perinde enim quasi uidisset eum, qui est inuisibilis, ita obdurauit. Per fidem fecit pascha, & effusionem sanguinis: ne is qui perimebat primogenita, tangeret ipsos. ^H † Per fidem transierunt rubrum mare, ueluti per siccām ^I [terram:] quod cum tentassent Aegyptij, absorpti sunt. Per fidem mœnia Hiericho conciderunt, circundata ad dies septem. ^J † Per fidem Rhaab meretrix non periret una cum his, qui non obedierant, cum exceperisset hospitio exploratores pacifice. Et quid præterea loquor? Deficiet enim me tempus commemorantem de Gedeone, de Barac, & Sampson, & Hiephthaë, nec non Dauid & Samuele, ac prophetis: qui per fidem expugnauerunt regna, ^K operati sunt iustitiam, adsequuti sunt promissiones, occluserunt ora leonum, extinxerunt uim ignis, effugerunt acies gladij, ^L ualidi facti sunt ex imbecillitate, effecti sunt robusti in bello, ^M castra ^N inclinarunt exterorum. Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos. Alij uero distenti sunt, aspernati redemptions, ut potiorem sortirentur resurrectionem. Alij rursus ludibrijs & flagris explorati sunt, insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, ^O disseceti sunt, ^P tentati sunt, occisione gladij occubuerunt: Oberarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, pressi, adficti, quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus, ac speluncis & cauernis terræ. Atque omnes hi ^Q testimonio comprobati per fidem, non acceperunt promissionē, quod Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne sine nobis consummarentur.

CAP. XII.

^A PROinde nos quoque, cum tanta septi simus nube testimoniū, ^R deposito onere omni, & tenaciter inhærente peccato, per toleranciam curramus in proposito nobis certamine, respicientes ad fidei ducem, & consummatorem Iesum, qui proposto sibi gaudio, pertulit crucem, ignominia cōtempta, & ad dexteram throni Dei consedit. Reputate enim quod is talem sustinuerit à peccatoribus aduersus se contradictionem, ne defatigemini ^S animis uestris deficientes. Nondum usq; ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes: & obliti estis exhortationis, quæ uobis tanquam filijs loquitur: ^T Fili mi, ne neglexeris correptionem Domini, neq; deficias, cum ab eo argueris. Quem ^U enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Si castigationem sustinetis, ueluti filijs uobis ^V offert se Deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? Quod si alie-

^f x̄or, id est, labium. Sed labium maris pro littore dicitur per metaphoram.

Gen. 22.2
Ecli. 44.4
Gen. 21.6
Rom. 9.6

Gen. 27.4.6
*Gen. 28.6
†Gen. 50.4

Exod. 3.2

Exod. 22.4

Exod. 24.6

Exod. 14.6
Iud. 17.

Iof. 5.6
Iof. 5.6.6
Iof. 2.2

std est, uitam Christi impiorum conuicti obiectam.

^b vel, exercuerunt.

^C vel, reueluerunt ex infirmitate.

^D vel, incursiones auerterunt.

^E vel, ferræ dissecti sunt. De Iсаia enim interpretatur Hieronymus.

^F Huius particula nec Chrysost. nec Theoph. meminerūt.

^G vel, testimonium promeriti.

^H Redit ed unde in fine capitis 10 erat digressus, ut ad patientiam hortetur, quod & multis argumentis præstat. Deinde omnium epilogum texit, ostendens Mosaicæ legis infirmitatem & evan gelij autoritatē, per id, quod Christi sacrificio istius redēpti. Deinde hortatur ut illi uere fidamus.

^I Græca sonant, incepit et finitorem: quod Christus sit auctor initij simul et finis.

^J vel, animis defecti. ^K vel, offertur deus. August. sicut filios uos aggreditur deus.

Epist. Pauli

ni estis à castigatione, cuius participes facti sunt omnes, profecto spuriū estis, non filij. Itaq; cum carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus illos, an non multo magis subiçiemur patri spirituū, & uiuemus? Atq; illi quidem ad paucos dies pro arbitratu suo nos^d erudiebant: hic autem ad commodum nostrum in hoc, ut ^e impertiat nobis sanctimoniam suam. Omnis autem castigatio in præsens quidem non uidetur esse iucunda, sed molesta. At postea fructum transquillum iustitiae reddit his, qui per illam fuerint exercitati. Quapropter manus remissas, & genua soluta surrigite, & facite ut recti sint gressus pedibus uestris: ne claudicatio aberret à uia, imo sanetur potius.

^f Pacem sectemini cum omnibus, Rom.12.4 & sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Dominum, curam agentes, ne quis sit qui deficiat à gratia Dei, ne qua radix amarulentiae suppullulans obturbet, & per

^g hanc inquinentur multi: ne quis scortator, aut prophanus, uelut Esau, ^h qui unico Gen.25.4 edulio permutouit ius primogenituræ suæ. Scitis enim quod & postea cum uellet hæreditario iure benedictionem adsequi, reprobatus sit. ⁱ Non enim reperit pœ-

nitentia locum, tametsi cum lachrymis quæsiuisset ^j eam. Non * enim accessistis ad Exod.20.6

^k contactum montem, & incensum ignem ac turbinē, & caliginem & procellam, tubæq; sonitum, & uocem uerborum, quam qui audierant, deprecati sunt, ne ^b his

adiungeretur oratio. Non enim ferebāt quod edicebatur. ^l Si bestia tetigerit mon Exod.19.6 tem, lapidabitur, aut iaculo configetur: & adeò terribile erat ^m uisum, quod adpare-

ⁿ bat. Moses dixit: Expauefactus sum, ac tremebundus: sed accessistis ad montem

Sion, & ad ciuitatem Dei uiuentis, Hierusalem supercoelstem, & ad innumerabi-

lium angelorum coetum, & ad concionem primogenitorum, qui cōscripti sunt in

coelis, & ad iudicem uniuersorum, Deum, & ad spiritus iustorum perfectorum, &

ad noui testamenti^o mediatorem, Iesum, & ad sanguinem aspersionis meliora lo-

quentem, quām [loquebatur] sanguis Abel. Videte ne aspernemini eum qui loquitur, nam si illi non effugerunt, qui auersabantur eum, qui oracula loqueba-

tur in terra, multo magis nos, si eū qui de coelis est, auersemur, cuius uox tum con-

cussit terram. At nunc denunciauit, dicens: ^p Adhuc semel ego concutio, non mo-

rum quæ concutiuntur translationem, utpote quæ facta sunt, ut maneant ea quæ

non concutiuntur. Quapropter regnum adsumentes, quod concuti non possit,

habeamus gratiam. ^q Per quam ita colamus Deum, ut illi placeamus cum reueren-

cia & religione. Etenim Deus noster ignis consumens est. CAP. XIII.

^r F Raterna charitas maneat. ^s Hospitalitatis ne sitis immemores. Per hanc enim Gen.19.2

quidam inscientes exceperūt angelos hospitio. ^t Memores estote uincitorum, Rom.12.4

tanquam unā cum illis uincti, eorum qui adfliguntur, uelut ipsi quoq; uersantes in

corpo. Honorabile[est] inter omnes coniugium, & cubile impollutum. Scorta-

tores autem & adulteros iudicabit Deus. Sint mores alieni ab auaritia, contenti-

his quæ adsunt. Siquidem ipse dixit: ^u Non te deserbo, neque derelinquo, ut fiden-

tes dicamus: ^v Dominus mihi auxiliator, nec timebo quid faciat mihi homo. Me Psal.55.2.117.3

^w mores estote eorum, qui præsunt uobis, qui loquuti sunt uobis sermonem Dei,

quorum imitemini fidem, considerantes qui fuerint exitus conuersationis[illorū.]

^x Iesus Christus heri & hodie, idem[est] etiam in secula. Doctrinis uarijs ac peregrini-

nis ne circumferamini. Bonum est enim, gratia cōstabiliri cor, non escis quæ non

profuerunt his, qui uersati sunt in illis. Habemus altare, de quo non est fas edere

his, qui tubernaculo deseruiunt. ^y Animalium enim quorum sanguis infertur pro

peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Qua-

^z propter & Iesus, ut sanctificaret per proprium sanguinem populuū, extra portam

passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes. ^{aa} Nō

enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus. Per ipsum igi-

tur offe-

^a Vel potius, castiga-
bant: ut referatur ad
superiora.

^b Ad uerbum, parti-
cipes simus sanctimo-
nie sue.

^c Ad uerbum, gaudijs,
sed molestijs.

^d Contactus mons di-
citur per antiphra-
sim, quem nemo con-
tingere audebat.

^e Vel, ipsis adderetur
sermo.

^f quod uideri uideba-
tur.

^g Vel, conciliatorem,
aut intercessorem.

^h Appendix loco apha-
rismos annexit, quibus
Christianam charitatē,
uice innocentiam, fidem
in Christum, et ueram re-
ligionem commendat.

ⁱ videtur hic per ea
nallageni ponit Chri-
stus pro doctrina et
religione Christiana.

tur offerimus hostiam laudis semper Deo, hoc est, fructum labiorum, confitentium nomini eius. Cæterum beneficentiae & communicationis ne obliuiscamini. Talibus enim victimis ^b placetur Deo. Parate his qui præsunt uobis, & concedite, siquidem illi uigilant pro animabus uestris, tanquam rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: nam id [est] inutile uobis. Orate pro nobis. Confidimus enim, quod bonam habemus conscientiam inter omnes cùpientes honeste conuersari. Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituas uobis. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem ouium illum magnum, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum, abs solutos uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipsius: efficiens ut quod agitis, acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum, Amen. Obsecro autem uos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim paucis scripsi uobis. Scitis fratrem Timotheum solutum esse, cum quo si celerius uenerit, uisam uos. Salutare omnes qui præsunt uobis, & omnes sanctos. Salutant uos Itali. Gratia cum omnibus uobis, Amen.

^b Vel, conciliatio, platura, ut delectatur deus.

^c Alij legunt, agnoscite Timotheum fratrem nostrum ad uos delegatum, cù quo si celerius redierit, uisam nos, &c.

Missa fuit ab Italia per Timotheum.

Epistola D. Iacobi Apostoli.

CAPVT I.

ACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes incideritis uarias, illud scientes, quod exploratio fidei uestræ parit patientiam. Cæterum patientia opus perfectum habeat, ut sitis perfecti & integri, nullaq; in re diminuti. Quod si cui uestrum deest sapientia, postulet tabeo qui dat, [nempe] Deo, qui dat, [inquam,] omnibus simpliciter, nec exprobrat: ac dabitur ei: * sed postulet cum fiducia nihil ^b hæsitans. Nam qui hæsitat, is similis est fluctui maris, qui uenit agitur, & impetu rapitur. Neque enim existimet homo ille se quicquam acceptum à Domino. Vir animo duplice, inconstans [est] in omnibus uestis suis. Glorietur autem frater, qui est humilis, in sublimitate sua. Contra qui diues est, in humiliatione sui: quoniam ueluti flos ^c herbæ præteribit. Exortus est enim sol cum æstu, & exaruit herba, & flos illius decidit, & decor aspectus illius periret. Sic & diues in ^d uestis suis marcescat. Beatus uir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam uitæ, quam promisit Dominus his, qui diligunt ipsum. Ne quis cum tentatur, dicat se à Deo tentari. Nam Deus ut à malis tentari non potest, ita nec ipse quenquam tentat. Imò unusquisq; tentatur, dum à propria concupiscentia abstrahitur & inescatur. Deinde concupiscentia posteaquam concepit ^e parit peccatum, peccatum uero perfectum proigit mortem. Ne erretis fratres mei dilecti. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum, è supernis est, descendens à patre luminum: apud quem non est transmutatio, aut conuersionis obumbratio, Is destinata uoluntate, progenuit

^A De cruce patienter ferenda disputat, docens etiam unde & quo modo sapientia dei ad hanc repetenda sit. Deinde contra eos agit, qui se à domino tentari et deum maiori auctore esse dicebant. Deinde ut verbum dei factis exprimant horatur, ostendens simul quæ natura sit religio.
^a Id est, Iudeis per diversæ regna dispersis.

^b Vel potius, disjudicans. Disjudicare enim solent qui de re aliqua dubitat, quod Latini, alternare dicunt.
^c Vel, graminis.

^d Vel etiam, successibus. Vel, si nō pīm legas, significat abundantia, quod huc non incepit quadribit.

^e Etiam, Metaphora à grauidis: q. d. enitetur.

Math. 7. a
21. c
Marc. 11. c
Luc. 11. b
Ioan. 14. b
26. e. f.
* Marc. 11. c

Ecccl. 14. c
Ela. 4. 0. b
1. Pet. 1. 3

Iob 5. c

Epistola

nos sermone ueritatis, ut essemus primitiae quædam suarum creaturarum. Itaque fratres mei dilecti, sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquendū, tardus ad iram. Nam ira uiri iustitiam Dei non efficit. Quapropter deposita omni immunditia & redundantia malitiæ, cum mansuetudine recipite insitum sermonem, qui potest saluas reddere animas uestras. ^t Sitis autem effectores sermonis, & non auditores [tantum,] fallentes uosmetipos. Quoniam si quis audiat sermonem, nec eum factis exprimat, hic similis est uiro consideranti faciem ^s natuitatis suæ in speculo. ^b Considerauit enim seipsum, & abiit, & continuo oblitus est qualis esset. At qui prospexerit in legem perfectam, quæ est libertatis, & permanserit, hic cum non sit ⁱ auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus facto suo erit. Si quis uidetur religiosus esse inter uos, qui non frenat linguam suam, sed aberrare sinit cor suum, huius uana [est] religio. Religio pura & immaculata apud Deum & patrem hæc est, inuisere orphanos, & uiduas in afflictione sua, immaculatum seipsum seruare à mundo.

CAP. II.

Fratres mei, ne cum respectu personarum habeatis fidem Domini nostri Iesu Christi ^a ex opinione. Nam si ingrediatur in coëtum uestrum uir, aureum gestans annulum, ueste indutus splendida: ingrediatur autem & pauper in sordida ueste, & respexeritis ad illum qui uestem gestat splendidam, & dixeritis illi: Tu sede hic ^b bene, & pauperi dicatis: Tu sta illic, aut sede hic subter scabellum meum: an non dijudicati estis in uobisipsis, & facti estis iudices cogitationum malarum? Audite fratres mei dilecti, nōne Deus elegit pauperes mundi huius, diuites in fide, & haeredes regni, quod promisit his, qui ipsum diligunt? Vos autem contempsui habuistis pauperem. Nōne diuites tyrannidem exercent in uos, & idem trahunt uos ad tribunalia: & idem male loquuntur de bono nomine, ^c quod inuocatum est super uos? Si legem quidem ^d regiam perficitis iuxta scripturam: ^t Dileges proximum tuum, sicut teipsum, bene facitis. Si uero personam respicatis, peccatum committitis, & redarguimini à lege, ueluti transgressores. Quisquis enim totam legem seruauerit, offenderit autem in uno, factus est omnium reus. Nam qui dixit: Ne adulterium commiseris, dixit etiam: Ne occidas. Quod si non commiseris adulterium, occideris autem, factus es transgressor legis. Ita loquamini, & ita faciatis, ueluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium absq; misericordia erit ei, qui non præstiterit misericordiam. Et gloriatur misericordia aduersus iudicium. Quæ utilitas fratres mei, si fidem aliquis dicat habere [se,] facta uero non habeat? Num potest fides saluum facere illum? ^t Quod si frater aut soror nudifuerint, & egentes quotidiano uictu, dicat autem aliquis uestrum illis: Abite cum pace, calescite, & saturamini: non tamen dederitis illis, quæ sunt necessaria corpori, quæ [erit] utilitas? Sic & fides, si facta nō habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis: Tu fidem habes, & ego facta habeo. Ostende mihi fidem tuam ex factis tuis, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meam. Tu credis quod Deus unus est. Recte facis. Et dæmonia credunt, ac contremiscunt. Vis uero scire ô homo inanis, quod fides absq; factis mortua sit? Abraham pater noster, nōne ex factis iustificatus est, cum obtulisset Isaac filium suum super altare? Vides quod fides ^e cooperabatur factis illius, & ex factis fides perfecta fuerit? Et impleta est scriptura, quæ dicit: ^f Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei uocatus est. Videtis igitur, quod ex factis iustificetur homo, & nō ex fide tantum? Similiter autem & Rhaab meretrix, an non ex factis iustificata est, cum exceptisset nuncios, & alia via emisset? Nam quemadmodū corpus absq; spiritu mortuum est, ita & fides absq; factis mortua est.

CAP. III.

Nolite ^t plures magistri fieri fratres mei, scientes quod maius iudicium accepturi simus. In multis enim labimur omnes. Si quis in sermone non labitur,

hic

^f Vd. sordidus.

^g SVL, nativum.
^h Vel, cōpletus est.

ⁱ Auditor oblinioris,
iuxta Hebr.

^A Initio contra personarum respectum agit, legē charitatis in omnibus obseruare docens. Dein de inanitate fidei titulo tu midos inuehitur, ostendens fidem, nisi per opera sua efficax, emortuam esse & inutilem.
^a Vel, gloria, ut sit Hebraic. pro. Christi gloriosi. Quanquam magis consentaneum uidetur quod in contextu positum est.
^b Vel etiam, honeste, aut honorifice, &c.
^c Vel, blasphemant bonum nomen, &c.
^d Id est, quo nomine uos appellamini, Christiani nimurum.
^e Id est, principalem, que reliquias omnes in se comprehendit.

ⁱ Vel, effectus erat cū factis illius: aut, adiumento erat. Vel potius, uires suas in operibus exercuit.

^A Deterret eos qui docendi facultate deficiuntur docendi munus affectabat. Duas autem primarias doctoris functiones intituit, linguam nimirum met sapientiam, ostendens quod cuiuscumque sit proprium & quomodo moderande sit.

^{Math. 7. d}
^{Rom. 3. b}

^{Luit. 19. 4}

^{1. Ioh. 3. c}

^{Gen. 15. b}
^{Rom. 4. 2}
^{Gal. 3. 2}

^{Ioh. 2. 2}

^{Math. 23. 2}

hic perfectus [est] uir, qui possit freno moderari totum etiam corpus. Ecce, equis freno in ora immittimus, ut obedient nobis : & totum corpus illorum circumagimus. Ecce naues quoque, cum tantæ sint, & à saevis uentis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunq; impetus dirigentis uoluerit. Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce, exiguis ignis quantam materiam incendit. Et lingua ignis est, mundus iniustitiae: sic lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflamat rotam natuitatis, & inflamat à gehenna. Omnis enim natura & ferarum & uolucrum serpentiumque, & marinorum domatur, & domita est à natura huma. Linguam autem nullus hominum domare potest, incoercibile malum, plena ueneno mortifero. Per ipsam benedicimus Deo & patri, & per ipsam maledicimus hominibus: qui ad similitudinem Dei conditi sunt. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodem foramine emittit dulcem & amaram [aquam?] Nunquid potest fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis fisca? Sic nullus fons salam ac dulcem potest ædere aquam. Quis sapiens & scientia præditus inter uos ostendat ex bona conuersatione opera sua cum mansuetudine sapientiae. Quod si æmulationem amaram habetis, & contentionem in corde uestro, nolite gloriari, & mendaces esse aduersus ueritatem. Non est enim ista sapientia è supernis descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca. Vbi enim æmulatio & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum. Quæ autem è superbris est sapientia, primum quidem casta est, deinde pacifica, æqua, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, nihil dijudicans, nihil simulans. Fructus autem iustitiae in pace seminatur facientibus pacem.

CAP. III.

VNde bella & pugnæ in uobis: Nónne hinc: [Nimírum] ex uoluptatibus uestris, quæ militant in membris uestris. Concupiscitis, & non habetis: inuidetis & æmulamini, & non potestis adipisci: pugnatis & bellatis: nō habetis, propterea quod non postulatis. Petitis & non accipitis, eò quod male petatis, ut in uoluptatibus uestris insumatis. Adulteri & adulteræ, nescitis quod amicitia mundi, inimicitia est cum Deo: Quicunq; ergo uoluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur. An putatis quod inaniter scriptura dicat: † Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitauit in nobis: Maiorem autem dat gratiam. * Subditi ergo estote Deo, resistite diabolo, & fugiet à uobis. Adpropinquate Deo, & adpropinquabit uobis. Emundate manus [ô] peccatores, & purificate corda duplices animo. Adfligite uos & lugete, & plorate. Risus uester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrem. † Humiliate uos in conspectu Domini, & exaltabit uos. Nolite detrahere uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, quiq; iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Quod si iudicas legem, non es effector legis, sed iudex. Vnus est legislator, qui potest & seruare & perdere. Tu quis es, qui iudicas alium? Age nunc qui dicitis: Hodie & cras eamus in hanc ciuitatem, & transigamus ibi annum unum, & mercemur, & lucrum faciamus: qui ignoratis, quid futurum sit postero die. Quæ [est] enim uita uestra? Vapor enim est, qui ad exiguum tempus adparet, & deinde euanebit: pro eo quod dicere debueritis: Si Dominus uoluerit, & si uixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem gloriamini in superbis uestris. Omnis gloriatio talis, mala est. Igitur qui nouerit recte facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAP. V.

A Gite nunc diuites, plorate, ululantes super miseris uestris, quæ aduenient uobis. Diuitiae uestræ putrefactæ sunt, uestimenta uestra tinearum cibi facta sunt: aurum & argentum uestrum ærugine uitiatum est, & ærugo eorum in testimonium uobis erit, & exedet carnes uestras sicut ignis. Thesaurum congregasti in extremis diebus. Ecce merces operariorum, qui mesauerunt regiones

^aVel, magnifice se latet.
^bId est, congeries minorum omnium, ^cnam enim est mūdus, non orbis modo machina sed etiā cumulum rerum repositarum significat.

^dPro mansuetia sapientia. Hebr.

^eId est, affectibus humanus dedita.

^fVel potius, confusio aut sedatio.

^gVel, modestia, morigerata;

^hSal. sine dijudicacione, sine simulatione.

Contra priuatae rei suæ diuinæ acerrime inuectitur, ostendens quæ sit tua uota peena. Deinde ostendat corripit & maledicis. Postremo contra illos disputat qui superba animi presumptio ne omnia suo consilio nō dei prouidælia agere intitulant.

ⁱGraci legunt, emittit, id est, occidit. Sed bānd dubie, ut Eras. amotat gloriam scribendum erat, cum occidendi uerbū hoc non quadret.

^jVel potius, qui sedē posuit.

^kHip. exemplar hic infert, id est, nō potius in propria deitate, ratiōne & didicione ipso, id est, propter ea dicit, dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

^lVel, obseruator.

^mVel, faciat, ad uerbum.

ⁿVel, exultatio.

^oVel, à tineis corrōfasunt.

Principio contra diuitias securitatem, luxuriam, iniquitatem & tyramnidem inuectitur. Deinde afflictos confortatur, patientiam induens, luteat. Quomodo cum ægroris agendum sit, docet. Orationis pīz testamentum exponit, & errantes lobes laūs reducere.

Epistola

* Vel, occisionis. Intel
ligit autem festos dies
in quibus cædeban-
tur victimæ.
* Vel potius, longani-
mer.

Old est, deum celebet
gratias agendo pro
donis suis.
* Vel, egrotat.
* Vel, uotum.
* Non potius, uata offendit
illas quotidianas signi-
ficit: quasi dicas, la-
pus, uel errata.
* Vel, germinauit.

uestras, quæ fraude non redditæ est à uobis, clamat: & clamores eorum qui messe-
rant, in aures Domini Sabaoth introierunt. In delicijs uixistis super terram, &
lasciuistis: enutrijstis corda uestra, ut in die mactationis. Condemnaistis, & oca-
cidistis iustum, & non resistit uobis. * Patientes igitur estote fratres, usq; ad ad-
uentum Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter expe-
ctans illum, donec accipiat pluuiam tempestiuam & serotinam. Patientes igitur
estote & uos, & confirmate corda uestra, quoniam aduentus Domini adpropina-
quat. Nolite ingemiscere alijs aduersus alium fratres, ut ne condemnemini. Ecce
iudex ante ianuam adficit. Exemplum accipite, fratres mei, ad afflictionis ac patien-
tiæ prophetas, qui loquuti sunt [in] nomine Domini. Ecce, beatos ducimus eos,
qui sustinent. Tolerantiam lob audistis, & finem Domini uidistis, quod ualde mi-
sericors sit Dominus ac commiserans. * Ante omnia autem fratres mei, nolite
iurare, neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcūq; iusurandum. Sit au-
tem uestrum est, est: & non, non, ut ne in simulatione incidatis. Afflititur aliquis
inter uos: oret. Aequo animo est aliquis: psallat. Infirmatur quis inter uos: accer-
sat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, t'ungentes eum oleo in nomine Do-
mini; & obsecratio fidei saluum reddet laborantem, & eriget eum Dominus: & si
peccata commiserit, remittentur ei. Confitemini inuicem alias alij s' delicta, & ora-
te pro uobis inuicem, ut sanemini. Multū enim ualet deprecatio iusti efficax. * He-
lias homo erat similiter obnoxius affectionibus ut nos, & precatiōe precatus est,
ne plueret: & non pluit super terram annos tres & menses sex. Et rursum oravit,
& cœlum dedit pluuiam, & terra b' produxit fructum suum. Fratres, si quis in-
ter uos errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum, sciat quod qui conuerti fecerit
peccatorem ab errore uiæ suæ, saluam faciet animam à morte, & operiet multitudi-
nem peccatorum.

Math. 5.1

Marc. 6.6

3. Reg. 17.2
Luc. 4.4

Epistola Petri Apostoli prima.

CAPVT L

Patientiam suadet in af-
flictionibus constitutis
propter Christum. Ne
vero ipsi cause diffide-
rent, ostendit Christum
esse illum ab eterno pre-
dictum agnum, in quo
salus promissa sit. Simul
etiam ad uita puritatem
hortatur, ostendens omni-
tia humana ad duca esse.
* Aduenis dispersio-
nis, Hebr. pro aduen-
is dispersis. * Vel,
præfinitionem.
* Verbi interpretatio-
ne, per resurrectionē
Iesu Christi ex. ex. c.
* Vel, in revelatione
Iesu Christi.
* August. lib. 2. ad Ca-
tech. legit, exultate.
Greca enim vox an-
ceps est ad indicati-
um et imperatiū
modum.

ETRVS Apostolus Iesu Christi, * aduenis sparsim
incolentibus Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam
& Bithyniam, electis iuxta * præscientiā Dei patris, per
sanctificationem spiritus in obedientiam, & aspersionē
sanguinis Iesu Christi. Gratia uobis & pax multipli-
etur. * Laudandus [est] Deus & pater Domini nostri
Iesu Christi, qui iuxta copiosam suam misericordiam re-
genuit nos in spem uiuam, * per hoc quod resurrexit
Iesus Christus ex mortuis, in hæreditatem immortalē &
incotaminabilē, atq; immarcescibilē, conseruatā in cœlis erga uos, qui uirtute Dei
custodimini per fidem ad salutem, quæ in hoc parata est, ut patefiat in tempore su-
premo, in quo exultatis, nunc ad tempus breue, si opus sit, adflicti in uarijs experi-
mentis, quo exploratio fidei uestræ multo pretiosior auro (quod perit, & tamē per
ignem probatur) reperiatur in laudem & gloriam & honorem: * tum cum reuelab-
itur Iesus Christus: quem cum non uideatis, diligitis, in quem in præsentia,
cum non uideatis, credentes tamen exultatis gaudio ineffabili, & glorificato,
reportantes

2. Cor.
Eph.

reportantes finem fidei uestræ, salutem animarum, de qua salute exquisierunt, & scrutati sunt prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati sunt: scrutantes ad quem, aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in illis erat spiritus Christi, qui priusquam acciderent, testabatur uenturas in Christū afflictiones, & quæ has secuturæ essent, glorias: quibus & illud reuelatū est, quod haud sibi ipsis, immo nobis ministrarent hæc, quæ nunc annunciatā sunt uobis per eos, qui uobis prædicauerunt euangelium, per spiritum sanctum emissum ē cœlo, in quæ desiderant c. angeli prospicere. Quapropter succincti lumbis mentis uestræ, sobrij, perfecte sperate in eam quæ ad uos defertur gratiam, ¹ per reuelationē Iesu Christi, tanquam filij obedientes, ut non accommodetis uos & his [in] quibus prius per ignorantiam uestram eratis concupiscentijs, sed quemadmodū is qui uos uocauit, sanctus est, ita[ipsi] quoq; sancti in omni conuersatione reddamini, propterea quod scriptum est: ² Sancti estote, nam ego sanctus sum. Et si patrem ³ inuocatis citra persona rum respectum iudicantem iuxta cuiusq; opus, uidete ut in timore conuersantes, incolatus uestri tempus transfigatis. Cum sciatis uos non caducis [rebus, uelut] argento & auro, fuisse redemptos à uana uestra conuersatione, quam ex patrum acceperatis traditione, ⁴ sed pretioso sanguine, uelut agni immaculati, & incontaminati Christi: qui preordinatus quidem fuerat antequā conditus esset mundus: sed manifestatus fuit extremis temporibus propter uos, qui per illum creditis in Deum, qui illum excitauit ē mortuis, & gloriā ei dedit, ut uos fidem ac spem haberetis in Deum, qui animas uestras purificasti obediendo ueritati, per spiritum ad charitatem fraternalm, ab omni simulatione alienam: ex puro corde uos inuicem diligite impense, renati non ex semine mortali, sed [ex] immortali, per sermonem uiuentis Dei, & manentis in æternum. Propterea ⁵ quod omnis caro ueluti gramen [sit,] & omnis gloria hominis, quasi flos graminis. Exaruit gramen, & flos decidit: at uerbum Domini manet in æternum. Hoc autem est uerbum, quod per Euangeliū delatum est ad uos.

CAP. II.

Proinde ⁶ deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus, & inuidentijs, & omnibus obrectationibus, ut modo nati infantes, ⁷ lac illud non corporis, sed animi, quod dolum nescit, adipete, ut per illud subolescat. Siquidem gustasti, quod benignus [sit] Dominus: ad quē accedentes, qui lapis est uiuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum uero electus ac pretiosus: ipsi quoq; ueluti uiui lapides ædificemini, domus spiritualis, sacerdotiū sanctum, ad offerendū spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum, quapropter & continet scriptura: ⁸ Ecce pono in Sion lapidem in summo ponendum angulo, electū, pretiosum. Et qui crediderit in illo, non pudefiet. Vobis igitur pretiosus est, qui creditis. Cæterum ijs, qui non credunt, ⁹ lapis quem reprobauerant ædificantes, hic factus est in caput anguli: ¹⁰ & lapis in quem impingitur, & petra ad quam offendant, [nempe, his] qui impingunt in sermonē, neq; credunt in id, ad quod & insti- tuti fuerant. ¹¹ Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus ¹² acquisitus, ut uirtutes prædicetis illius, qui ē tenebris uos uocauit in admirabilem suam lucē. ¹³ Qui quondam eratis nō populus, nunc autem populus Dei: qui quondam non consequuti misericordiam, nunc uero estis misericordiam consequuti. Dilecti, obsecro tanquam aduenas ac peregrinos, ¹⁴ abstinetē à carnali bus concupiscentijs: quæ militant aduersus animam, & conuersationem uestram habete honestam inter gentes, ut in hoc quod obrectant uobis quasi maleficis, ex bonis operibus æstimantes uos, glorificet Deū in die uisitationis. Proinde subditū estote cuius humanæ creaturæ propter Dominū: siue regi tanq; præcellenti, siue præsidibus, ut qui per eū mittantur, ad vindictā quidē nocentiu, laudē uero recte agentium: quoniā sic est uoluntas Dei, ut benefaciendo ¹⁵ obturetis os hominibus

⁶ vel vigilantes
⁷ Vel, dum uobis patefit Iesu Christus.
⁸ Alij legūt, pristinis concupiscentijs, quibus dum adhuc ignoraretis Christum, agebamini.
⁹ Vel, cognominatis.

¹⁰ Docet quod nam sit regnum in Christo officium, ut scilicet super Christū terram fundari, innocentiam uite secessetur. Imprimis a urem che dienitiam magistratu debitam commendat. Dein deredit ad id, ut partem suam suadeat.

¹¹ Ad uerbum, ratio le ex sectione lac, id est, firmare ex integrum, quoq; dolus nesciat. Aug. in ratio nabile ex innocens lac.

¹² Vel, caput esse casum.

¹³ Ad uerbum, in acquisitionē: quod Hebrajsum sapit. Ambro. legit, populus in adoptionem.

¹⁴ Ad uerbum, refrenetis stultorum hominū ignorantiam.

Epistola

stultis & ignorantibus, tanquam liberi, & non ueluti prætextū habentes malitiae libertatem, sed tanquam serui Dei. ^{Rom. 12.8} ^t Omnes honorate, fraternitatē diligite, Deum timete * regem honorate. ^t Famuli subditi sint cum timore dominis, non solū bonis achumanis, uerum etiam prauis. Nam * hæc est gratia, si quis propter conscientiam Dei suffert molestias, præter meritum adfectus malis. Quæ enim [est] laus, si cum peccantes alapis cædimini, suffertis? At si cum benefacitis, & tamē malis adficimini, suffertis. Hæc enim est gratia apud Deum. Siquidem in hoc uocati estis, quoniam & Christus adflictus est pro nobis, relinquens nobis exemplū, ut insequeremini uestigia ipsius, qui peccatum nō fecit, nec inuentus est dolus in ore illius, ^{Eph. 5.9. c.} ^t qui cum conuicjū incesseretur, non regessit conuicia: cum malis adficeretur, non minabatur. Sed s tradidit [windictam] ei, qui iudicat iuste: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, quo peccatis ^b mortui, iustitiae uiueremus. Cuius eiusdē uibice sanati fuistis. Nam eratis uelut oves errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & curatorem animarum uestrarum. **CAP. III.**

^a Vel, maledictis.
^b August. legit. Sed cōmendabat illi, q. &c.
^c Vel, defuncti. Amb. legit, separati.

^A Coniugum officia dili-
gentus persequuntur. De
inde innocentie studia
& charitatem possunt.
Postea redit ad patiētā,
ex cōpicio Christi docens
quid nobis faciēdum sit,
cum is omnium seculorum
sit salvator.

^a Vel, infipientes.
^b Verbi interpretatio
ne, sed occultus cor
dis homo, in incor
ptibilitate placidi &
mansueti spiritus, qui
preciosus est coram
deo.

^c Conuictor, qui mutuo
affectu tangantur.

^t In Hisp. codice addi
tur, quod p̄vō aī: in
zū, id est, ut extirpet
eos de terra.
^c Vel, passi fueritis.
^f vel, rationem spci
uestræ.

^t Vel, obijt or.

^b Verbi interpretatio
ne, sed conscientie bo
ne interrogatio in
deum.

Similiter tuxores, subditæ sitis proprijs uiris, ut etiam qui non obtemperant ser
moni, per uxorum conuersationem abscq sermone lucrifiant, ^{Ephes. 5.6. c.} ^t dum considerat
cum reuerentia coniunctam castam conuersationem uestram. ^{Col. 3.2. c.} ^t Quarum ornatus ^{1. Tim. 2.6}
sit non externus, qui situs est in plicatura capillorum, & circumpositione auri, aut
in amictu palliorum: ^b sed occultus, qui est in corde homo, si is careat omni corru
ptela, ita ut spiritus placidus sit ac quietus, qui coram Deo magnifica ac sumptuosa
res est. Nam ad eum modum olim & sanctæ illæ mulieres, sperantes in Deum or
nabant se, & subditæ erant suis uiris, quemadmodum Sara obediuuit Abrahæ,
^t dominum illum adpellans: cuius factæ estis filiæ, dum benefacitis, & non terremi ^{Gen. 18.6. b}
ni ullo pauore. ^t Viri similiter cohabitent secundum scientiam, ueluti infirmio
ri uasi muliebri impertientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ uitæ, ne
interrumpantur preces uestræ. In summa uero, sitis omnes unanimes, similiter
adfecti, fraterna prædicti charitate, misericordes, affabiles, non ^t retaliantes malum
malo, aut conuicium conuicio: sed contra benedicentes, scientes uos in hoc uoca
tos esse, ut benedictionem hæreditate possideatis. Nam qui uult uitam diligere, &
uidere dies bonos, coercent linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolū.
Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam: quoniā oeu
li Domini super iustos, & aures eius ad depreciationem illorum. Rursus aspectus
Domini super eos, qui faciunt mala. ^b Et quis est, qui sit adflicturus uos, si bonita
tis æmulatores fueritis? Imò si quid etiam acciderit incōmodi propter iustitiam,
^t beati[tamen estis.] Cæterum terrore illorum ne terreamini, neq turbemini, sed ^{Matt. 5.4. a}
Dominum Deum sanctificate in cordibus uestris. Sitis autē parati semper ad re
spondendum cuilibet petenti, ut loquamini de ea, quæ in uobis est spe, cum mans
uetudine & reuerentia, cōscientiam habentes bonam, ^t ut in hoc quod uobis de
trahunt, tanquam scelerosis, pudefiant hi qui incessunt uestram, bonam in Christo
conuersationem. Præstat enim ut bene agentes, (si ita uelit Dei uoluntas,) malis
adficiamini, quam male facientes. ^t Quandoquidem & Christus semel pro pec
catis passus est, iustus pro iniustis, ut nos adduceret Deo, mortificatus quidem car
ne, sed uiuificatus spiritu: in quo etiam profectus, spiritibus, qui erant in carcere,
prædicavit, qui inobedientes fuerant quondam. Cum semel expectabatur Dei le
nitas in diebus ^t Noe, cum adparabatur arca, in qua paucæ, hoc est, octo animæ
seruatæ fuerunt per aquam: cuius figuræ nunc respondens baptismus, nos quoq
saluos reddit. Quo non carnis fôrdes abiiciuntur, ^b sed quo fit, ut bona conscientia
bene respondeat apud Deum, per resurrectionem Iesu Christi: qui est ad dexte
ram Dei, profectus in cœlum, subiectis sibi angelis, & potestatibus, ac uirtutis
bus. **CAP. IIII.**

Quum

Qum igitur Christus passus sit pro nobis carne, uos quoq; iuxta eandem cogitationem armemini: quod qui passus est in carne, destitutus a peccato: in hoc, ut iam non cōcupiscentijs hominum, sed uoluntati Dei, quod superest in carne tempus uiuat. ^tSat enim est nobis, quod anteacto uitæ tempore uoluntatē gentium patrauerimus, cum uersaremur in lasciujs, concupiscentijs, uinolentijs, commessationibus, compotationibus, & nepharijs simulachrorum cultibus. ^s Atq; id absurdum illis uidetur, quod non accurratis una cum ipsis in eandem luxus refusione, qui de uobis male loquuntur. Qui reddituri sunt rationem ei, qui paratus est ad iudicandum uiuos & mortuos. ^tNam in hoc mortuis quoq; prædicatum est Euangelium, ^{*}ut iudicentur quidem secundum homines carne, uiuant autem iuxta Deum spiritu. ^tPorrò rerum omnium finis imminet. Sitis igitur sobrij, & uigilantes ad orandum. ^{*}Ante omnia uero charitatem inter uos uehementem habentes. Nam charitas operiet multitudinem peccatorum. Hospitalis estote erga uos inuicem, sine murmurationibus, ut quisq; accepit donum, ita aliis in alium illud ministrantes, ut boni dispensatores uariæ gratiæ Dei. Si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei: ^tsi quis ministrat, ministret tanquam ex uirtute, quam suppeditat Deus, ut in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen. Charissimi ne miremini, dum per ignem exploramini: quæ res ad experimentum uestrum fit, perinde quasi nouum aliquid uobis obtingat: imò in hoc quod consortes estis afflictionum Christi, gaudete, ut in revelatione quoq; gloriæ eiusdem gaudeatis exultantes. Si probbris adficimini in nomine Christi, beati [estis:] quoniam gloria & spiritus Dei super uos requiescit. Iuxta ipsos quidem maledictis adficitur, iuxta uos autem glorificatur. Ne quis enim uestrum adfligatur, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut tanquam alienorum inspecto. Porrò si ut Christianus [adfligitur aliquis,] ne pudefiat, imò glorificet Deum in parte hac. Quandoquidem & tempus est, ut incipiat iudicium a domo Dei: quod si primum incipit a nobis, quis erit finis eorum, qui non credunt Dei Euangeli? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi cōparebit? Proinde qui adfliguntur iuxta uoluntatem Dei, tanquam ^b apud fidelem conditorem deponant animas suas benefaciendo.

CAP. V.

Presbyteros qui inter uos sunt, obsecro, qui sum & ipse presbyter, ac testis afflictionum Christi, atq; idem consors gloriæ quæ reuelabitur, pascite quantū in uobis est, gregem Christi, curam illius agentes non coacte, sed ^a uolentes: non turpiter adfectantes lucrum, sed propenso animo, neq; ceu dominium exercentes aduersus ^bcleros, sed sic ut sitis exemplaria gregis. Et cum adparuerit ille pastorum princeps, reportabis immarcescibilem gloriæ coronam. Similiter iuniores, subditi estote senioribus, [sic] ut omnes alii uicissim subiiciamini. ^tHumilitatem animi uobis infixam habete, propterea quod Deus superbis resistit, ^thumili bus autem dat gratiam. ^sHumiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut uos extollat cum erit opportunum: omni ^tcura uestra coniecta in illum. Nam illi cura est de uobis. Sobrij estote, uigilate: quoniam aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret, cui resistite solidi fidei: scientes easdem afflictiones, uestræ quæ in mundo est fraternitati, consummari. Sed Deus omnis gratiæ, qui uocauit nos ad æternam suam gloriam per Christum Iesum, parumper adflictos, idem instauret uos, fulciat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria, imperium in sæcula sæculorum. Amen. Per Siluanum uobis fidelem fratrem, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans & testificans, hanc esse ueram gratiam Dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est Babylone consors electionis ecclesia, & Marcus filius meus. Salutate uos mutuo charitatis osculo. Pax uobis omnibus, qui estis in Christo Iesu, Amen.

^A Exemplio Christi patens tentiam docet, ostendens simul impiorum penas. Et cum in infinitu patet charitatis officia, iubet nos bonus dispergator esse diuinæ gratiae. Potremo monet ut in cruce patientes sint.

^a Vel, eandem cogitationem induit uelut armantes uos.

^b Vel, quiescere aut cessare fecit peccatum. luxta Hebraicum.

^c Augu. Sufficit enim præteritum tempus uoluntatem gentium consummasse.

^d August, in quo stuperescunt.

^e Id est, non iniuiti. Metalepsis est.

^f Gr̄.i.3. Greis dicitur commoueri re noua et insolita.

^g Vel, ut curiosus alienarum rerum August. curas alienas agens. Vel, qui alienis rebus inhiest.

^h Vel, fideli conditori commendent.

ⁱ Ministris ecclesiæ sunt prescribit officium, dem de quid iuniores faciat, docet. Humilitatem suadet, sobrietatem & uigilantiam.

^a nebulos, prompte.

^b Id est, subditos, qui uobis instituendi contigerunt. Sic enim uocat delectum dei populum, qui deo ueluti forte obuenit, &c.

^c ιχνηβαδι, id est, arte ceu nodis illigata tenete.

^d Vel, Submittite uos sub potentem manu dei.

Epistola Epistola Petri Apostoli secunda.

CAPVT I.

Hortatus ad certam in fide perseuerantia, docer deum nobis in Christo dedit omnia quae ad uitam et pietatem pertinent: & quod fides Christiana certa & indubita sit, approbata dei patri & prophetarum testimonio.

^a sic hic uidetur admirativa esse particula: q.d. O quam abunde diuina virtus, &c. Hoc enim sensu apud multos authores ea usus est, ut etiam Latinis particula, ut:

^b vel, palpans.

^c vel, omittam.

^d vel, argutas ex ad fallendum confitas.

^e vel, virtutem.

^f Vel, placatus sum.

^g svel, hoc prius sciens.

^h vel, repti aut agitati.

ⁱ Exponit, cur hæc monuerit superius, proprios doctores nimurum, quos graphicè simul describit, artes illorum & interitum describens.

^j Sectas perditionis, Hebr.

^k Vel, blasphemabitur.

^l Id est, uinculis caliginosis. intelligit autem ipsas tenebras que dannatos excipiunt.

YMEON Petrus, seruus & Apostolus Iesu Christi, his qui æque pretiosam nobiscum sortiti sunt fidem, per iustitiam Dei nostri, & seruatoris Iesu Christi. Gratia uobis & pax multiplicetur per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri: ^a ut eius diuina uirtus omnia nobis largita est, quæ ad uitam ac pietatem pertinent, per agnitionem eius, qui uocauit nos per gloriam & uirtutem, per quæ pretiosa nobis ac maxima promissa donata sunt, ut per hæc efficeremini diuinæ confortes naturæ, si refugeritis

^B à corruptione, quæ est in mundo per concupiscentiam. Sed & in hoc ipsum omni adhibito studio, subministrate in fide uestra uirtutem, in uirtute uero scientiam, ^t in scientia uero temperantiam, in temperantia uero patientiam: rursus in patientia pietatem, in pietate autem fraternalm charitatem, in fraterna uero charitate dilectionem. Hæc enim cum uobis adsint & exuberent, haud otiosos, nec in irritum laborantes efficiunt, ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem. Nam cui non adsunt hæc, ^[is] cæcus est, ^b manu uiam tentans, oblitus se à ueteribus peccatis suis fuisse purgatum. Quapropter fratres, potius operam date, ut uocacionem & electionem uestram firmam efficiatis. Hæc enim si feceritis, nequaquam labemini unquam, sic enim abunde subministrabitur uobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & seruatoris Iesu Christi. Quapropter haud ^c negligamus, uos semper commonere de his, tametsi sciatis, & confirmati sitis in præsenti ueritate. Attamen iustum arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo excitare uos per commonitionem: ^t cum sciam breui futurum, ut deponam hoc tabernaculum meum, quemadmodū & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Quin & dabo semper operam, ut post exitum meum, horum mentionem facere possitis. Non enim ^d arte compositas fabulas secuti, notam uobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem. Acceperat enim à Deo patre honorem & gloriam, uoce ad illum

^D delata huiusmodi à magnifica gloria: ^t Hic est ille filius meus dilectus, in quo ^e mihi complacitum est. Et hanc uocem nos audiuius è cœlo delatam, cum essemus una cum illo in monte sancto. Et habemus firmiorem sermonem propheticū: cui dum attenditis, ceu lucernæ adparenti in obscurō loco, recte facitis, donec dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus uestris. ^f Si illud prius noueritis, quod omnis prophetica scriptura non sit priuatæ interpretationis. ^t Nō enim uoluntate hominis allata est olim prophetia: sed à spiritu sancto ^b impulsī loquuti sunt sancti Dei homines.

CAP. II.

^F Verunt autem & pseudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter uos erunt falsi doctores: qui clam inducent ^g sectas perniciose, etiam Dominum qui illos mercatus est, abnegantes: accersentes sibi ipsi celerem interitum, & plerique sequentur illorum exitia, per quos uia ueritatis ^b maledictis adficietur, & per auaritiam factijs sermonibus de uobis negotiabuntur: quibus iudiciū iam olim non tardat, & perditio illorum non dormitat. ^t Nam si Deus angelis, qui pecauerant non pepercit, sed ^c catenis caliginis in tartarum præcipitatos tradidit seruandos

^{1. Cor. 8.2}

^{Ioan. 21.5}
^{2. Tim. 4.2}

^{Matth. 17.2}

^{2. Tim. 3.4}

^{Iob 4.8}

^aGen. 9.4
^bGen. 19.5

uandos in iudicium: & prisco mundo non pepercit, sed octauum iustitiae praecō
nem Noe seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto: & * ciuitates Sodo-
morum & Gomorrhæ, in cinerem redactas, subuersione^c condemnauit, [eos quod] fe-
cit exemplum his, qui impie forent acturi: & iustum Lot, qui opprimebatur à ne-
pharijs per libidinosam conuersationem, eripuit. Is enim oculis & auribus iustus,
cum habitaret inter illos, quotidie animam iustam iniquis illorum factis excrucia-
bat. Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicij pu-
niendos seruare: maxime uero illos, qui carnem sequentes, in concupiscentia pol-
lutionis ambulant, ac dominationem contemnunt, audaces, præfracti, qui^d gloria
præcellentes non uerentur conuicti incessere. Cum ipsi angeli, qui sunt robore ac
uirtute maiores, non ferunt aduersus se apud Dominum, maledicūm iudicium.
At isti ueluti bruta animantia, natura genita in capturam, & in perniciem, in his c
quæ non intelligunt maledicentes, in perditione sua peribunt, reportantes mer-
cedem iniustitiae, pro uoluptate ducentes, si in diem delitijs fruantur, labes ac ma-
culæ: qui conuiuantes in erroribus suis, insultant uobis, oculos habentes^e plenos
adulteræ, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor ha-
bentes exercitatum rapinis, execrables filij, qui relicta recta uia, aberrauerunt se-
quuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedem iniquitatis dilexit, sed redargutus
fuit de sua iniquitate. Animal subiugale, mutū, humana uoce loquens, prohibuit
prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, & nebulæ quæ à procella
feruntur, quibus^f caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehe-
menter fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescant homines per concupiscentias
carnis uoluptatibus, eos qui uerè auffugerant ab his, qui in errore conuersantur,
dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. Siquidem à quo
quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addicetus. Nam si posteaquam refu-
gerunt ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & seruatoris Iesu Chri-
sti: tamē his rursum inuoluti superantur: & facta sunt illis postrema peiora primis.
Satius enim fuisset illis, non cognouisse^g uiam iustitiae, quam ubi cognoverūt, con-
uerti ab eo, quod illis traditum fuit, sancto præcepto. Verum accidit illis id quod
uero proverbio [dici solet:] Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: & sus lota,
reuersa ad uolutabrum cœni.

CAP. III.

Hasce iā alteras uobis charissimi scribo epistolas, in quibus extimulo uestrā,
per commonitionem, synceram mentem: ut memores sitis uerborum, quæ
prædicta sunt à sanctis prophetis, & mandati nostri, qui sumus Apostoli Domini
& seruatoris. Illud primū scientes, uenturos in extremis diebus illusores, qui
iuxta proprias concupiscentias ambulent, & dicant: * Vbi est pollicitatio aduen-
tus eius? Siquidem ex quo die patres dormierunt, omnia sic permanent[ut] ab ini-
tio creationis[erant.] Nam illud uolentes nesciunt, quod cœli iam olim fuerint ac
terra, ex aqua & per aquam cōsistens Dei sermone, per quos is qui tum erat mun-
dus, aqua inundatus perīt. At qui nunc sunt cœli ac terra, eiusdem sermone repo-
siti sunt, & seruantur igni in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.
Vnum autem hoc ne lateat uos dilecti, quod unus dies apud Dominum perinde
est, ut mille anni: & mille anni, ut dies unus. Haud tardat^h Dominus qui promi-
sit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimant. Verum longanimis est erga
nos, dum non uult ullos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Veniet au-
tem dies Domini, sicut fur in nocte, qua cœliⁱ procellæ in morem transibunt: ele-
menta uero æstuantia soluentur, terra^j & quæ in ea sunt opera, exurētur. Cum
igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse uos in sanctis conuersationibus
ac pietatibus, expectantes & accelerantes aduentum diei Dei: per quem cœli incen-
si soluentur, & elementa æstuantia liquecent: Sed cœlos nouos ac terrā nouam

^bPro puniuit. Pœnit
enim condemnationem
sequitur.

^cAdiutor dixit pro illis
qui in gloria sunt co-
stituti.

^dVel, diurnas delitiæ.

^eVerbi interpretatio-
ne, delitiæ in im-
punitis suis, qui conu-
uantur uobiscum. Vi-
detur autem nonnulla
lis non in epte^{anachorite}
corrupte legi pro de-
sideri, id est, charitatib-
us. Sic enim locus
hic citatur in episto-
la Iude, et c.

^fCyprianus legit, ple-
nos marchionibus.
Execrationis filij.
Hebr.

^gId est, caligo tenebri-
cosa.

^hId est, doctrinam, uel
religionem iuflam.

^APrincipio causam red-
dit superiorū omnium,
deinde docet quales fu-
turi sint in postremo sa-
culo homines, qualia itē
horum consilia & sermo-
nes, disputans simul de
windicat tempore. Hinc
ad uitæ sanctimoniam
hortatur.

ⁱVel, scire nolunt.

^jAugust. legit, per
quem.

^kDominus promisio-
nis, Hebr.

^lAugust. magno im-
petu transcurrent.

^aEnde. 1. c

^bIoan. 8. d
^cRom. 6. c

^dHab. 6. 2

^e2. Tim. 4. 8
^f2. Tim. 3. 2
^gJude 1. 5
^h*Bzech. 12. 5

ⁱIsa. 65. c
^jApoc. 21. 8

Epistola

^{a vel, irreprehensibili} ^{b vel, incontaminati} ^{c vel, in pacem} ^{d admodum} ^{e etiam} ^{f ad suam ipsorum perniciem} ^{g Vos igitur dilecti, postea quā p̄moniti estis, caute} ^{h ne simul cum alijs nephiorū errore abducti, excidatis à propria stabilitate, sed} ^{i crescere in gratia, & cognitione Domini nostri, & seruatoris Iesu Christi. Ipsī glo} ^{j ria & nunc & in diem æternitatis. Amen.}

Epistola D. Ioannis Apostoli prima.

CAPVT I.

Affuerat se certa &
compta proferre, Chri.
stus nimirū euangeliū ueri
dei & hominis, in quo
utrum innocentiam disca-
mus, & peccatorum re-
missionem cōsequamur,
si modo confiteamur pec-
cata.

^a id uerū, id est, spe
et auimus uelut in
hoc expositum.

^b Hiero. uertit, palpa-
uerunt.

^c Vel potius, commu-
nionem, aut commer-
ciūm.

^d Vel potius, annun-
ciatio aut narratio,
der fürtrag.

V O D erat ab initio, quod audiuimus, quod uidimus
oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ cō-
trectauerunt de sermone uitæ, & uita manifestata est: &
uidimus, etiam testamur, & annunciamus uobis uitam
æternam, quæ erat apud patrē, & manifestata est nobis.
Quod uidimus & audiuimus annunciamus uobis, ut &
uos societatem habeatis nobiscū, & societas nostra[est]
cum patre, & cum filio eius Iesu Christo. Et hæc scribi-
mus uobis, ut gaudium uestrum sit impletum. Et hæc
est promissio, quā audiuimus ex ipso, & annunciamus uobis, quod Deus lux est,
^a Ioh. 3. b
& tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus quod societatem habemus cum eo,
& in tenebris ambulamus, mentimur, & ueritatem non facimus. Quod si in luce
ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus inter nos mutuam, & san-
guis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, *peccatum
non habemus, nosipso fallimus, & ueritas in nobis non est. Si confiteamur pec-
cata nostra, * fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos
ab omni iniquitate. Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & ser-
mo eius non est in nobis.

CAP. II.

Hortatur nomine fidelis
ad uitæ puritatem, chari-
tatem mutuæ & multam
uigilantiam, ed quod an-
tichristi multi sint, quo-
rum artes uirare possint,
si doctrinæ spiritus fan-
cti individualiter adhæserint.

^a Vel, patronum: aut
etiam mediatorem et
intercessorem. Om-
nia enim hec signifi-
cat uox Graeca μέτερας.

^b Vel, iussa.

A Filioli mei, hæc scribo uobis, ne peccetis: & si quis peccauerit, *aduocatum habe-
mus apud patrem, Iesum Christum iustum. Et ipse est propitiatio pro peccatis
nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et per hoc sci-
mus, quod cognouimus eum, si mandata ipsius obseruamus. ^t Qui dicit: Noui
eum, & præcepta eius non seruat, mendax est, & in eo ueritas non est. Qui aut ser-
uat sermonem eius, uere in hoc charitas Dei perfecta est. Per hoc scimus, quod in
ipso sumus. Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.
Fratres, non præceptum nouum scribo uobis, sed præceptum uetus, quod habui-
sitis ab initio. Præceptum uetus est sermo, quem audistis ab initio. Rursum ^t præ-
ceptum nouum scribo uobis, quod uerum est in ipso, [idem uerū est] & in uobis:
quia tenebræ prætereunt, & uerum lumen iam lucet. Qui dicit se in luce esse, & fra-
trem suum odit, [is] in tenebris est usq adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine
manet, & offendiculum in eo non est. Qui autem odit fratre suum, in tenebris est,
& in

& in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius. Scribo uobis filioli, quoniam remittūtur uobis peccata propter nomen eius. Scribo uobis patres, quoniam cognouisti eum qui ab initio est. Scribo uobis adolescentes, quoniam uicisti illum malum. Scribo uobis puelli, quoniam cognouisti patrem. Scripsi uobis patres, quoniam cognouisti eum, qui ab initio est. Scripsi uobis adolescentes, quoniam fortes estis, & uerbū Dei manet in uobis, & uicisti illum malum. Ne diligatis mundum, neq; ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, [uidelicet] concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & fastus uitæ, non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatem Dei, manet in æternum. Puelli, nouissimum tempus est, & sicut audistis, quod Antichristus uenturus sit, etiam nunc Antichristi multi cœperunt esse. Vnde scimus nouissimum tempus esse. E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permanissent utiq; nobiscū. Sed ut manifesti fierent, quod nō sint omnes ex nobis. Sed uos unctionem habetis à sancto illo, & nostis omnia. Non scripsi uobis, & quasi ignorantibus ueritatem, sed b; tanquam scientibus eam. Et quoniam omne mendacium ex ueritate non est. Quis est mendax, nisi [is,] qui negat Iesum esse Christum? Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium. Quisquis negat filium, [is] ne patrem quidem habet. Vos igitur quod audistis ab initio, in uobis permaneat. Si in uobis permanserit, quod audistis ab initio, & uos in filio & patre permanebitis. Et hēc est promissio, quam ipse pollicitus est nobis, uitam æternam. Hæc scripsi uobis de his qui seducūt uos, & unctio quam uos accepistis ab eo, manet in uobis. Et non necesse habetis, ut quisquam doceat uos: sed sicut ipsa unctio docet uos de omnibus, & uerax est, & non est mendacium. Et sicut docuit uos, manete in ea. Et nunc filioli manete in eo, ut cum adparuerit, habeamus fiduciam, & nō pudefiamus ab eo, in aduentu eius. Si scitis quod iustus est, scitote quod omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

CAP. III.

VIdete qualem charitatem dedit nobis pater, ut filij Dei uocemur. Propter hoc mundus non nouit uos, quia non nouit eum. Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum adparuit, id quod futuri sumus. Scimus autem, quoniam si apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se, sicut & ille purus est. Omnis qui committit peccatum, idem & iniquitatem committit, & peccatum est iniquitas. Et scitis, quod ille adparuit, ut peccata nostra tolleret: & peccatum in eo non est. Omnis qui manet in eo, non peccat: omnis qui peccat, non uidit eum, nec nouit eum. Filioli, nemo uos seducat. Qui exercet iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui committit peccatum, ex diabolo est: & quoniam ab initio diabolus peccat. Ad hoc adparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non committit: quoniam semen ipsius in eo manet, & nō potest peccare, eo quod ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui non facit iustitiam, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum. Quoniam hæc est annuntiatio, quam audistis ab initio, ut diligatis uos inuicem. Non sicut Cain ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta. Ne miremini fratres mei, si odit uos mundus. Nos scimus quod translati sumus de morte ad uitam, quia diligimus fratres. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis, quod omnis homicida non habet uitam æternam in se manentem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam ille animam suam pro nobis posuit. Et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui uero habuerit sibi

^cAugust. legit, iuxta
nec.

^bVel, arrogantia, ina-
solentia & ostenta-
tio facultatum ad uite
sustentatione per-
tinentium.
^cVel, facti sunt.

^dOratio uidetur ecclie
ptica, & intelligen-
dum esse. Sed ideo ex-
ciderunt, ut, &c.
^eVel, quod ignoratis.
^fVel, quod sciatis.

^gVel, qua. Nam pro-
missionem promitte-
re secundum Græcos
Atticismus est.

In eodem autem argu-
mento ueratur, adhortan-
tans ad uorū uitæq; innocentiam, maxime ue-
ro ad charitatem frater-
nam.

^aVel, exhibuit, pre-
stít.

^bSecundum Hebr. in-
tellegi potest pro si-
mus. Sic enim uocan-
di uerbo uti solent.

^cVel, cognitum ha-
bet. Græca enim uox
actum inherentem si-
gnificat.

^dFratres uocat more
Hebr. quos nos pro-
ximos uocamus.

^ePro uitam, Hebr.
^fEnallege figure, pro-
depositum, aut in mor-
tem tradidit.
^gSi uerum enim, nō uitam
modo, sed omnia que
ad uitam sustinēdam
faciunt, significat.

Epistola

stantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentem, & clauserit uiscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo: Filioli mei, + ne diligamus uerbo, neque linea, sed opere & ueritate. Et per hoc cognoscimus, quod ex ueritate sumus, & in conspectu eius^b suadebimus cordibus nostris. Quod si condemnet nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga Deum: + & quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt i^a placita coram eo, facimus. + Et hoc est præceptū eius, ut credamus nomini filij eius Iesu Christi, & diligamus nos mutuo, sicut dedit præceptum. Et qui seruat præcepta eius, in illo manet, & ipse in eo. Et per hoc scimus, quod manet in nobis, ē spiritu quem nobis dedit.

CAP. IIII.

A **C**harissimi, ne cuius spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint: quoniam multi pseudoprophetæ exierunt in mundum. Per hoc cognoscite spiritum Dei. Omnis spiritus qui cōfitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo est. Et omnis spiritus, qui non confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo non est. Et hīc est ille [spiritus] Antichristi, de quo audistis, quod uenturus sit: & nunc iam in mundo est. Vos ex Deo estis filioli, & uicisti eos, quoniam maior est, qui in uobis [est], quam qui in mundo. Ipsi ē mundo sunt, ideo^b ē mundo loquuntur, & mundus eos audit. Nos ex Deo sumus. + Qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos. Per hoc cognoscimus spiritum ueritatis, & spiritum erroris. Charissimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quoniam Deus charitas est. In hoc adparuit charitas Dei in nobis, quod filium suum unigenitum emisit Deus in mundum: ut uiuamus per eum. In hoc est charitas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos, & emisit filium suum propitiationem pro peccatis nostris. Charissimi, si sic Deus dilexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deum + nemo uidit unquam. Si diligamus nos inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius perfecta est in nobis. In hoc cognoscimus, in eo nos manere, & ipsum in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis. Et nos uidimus, & testamur, quod pater emisit filium seruatorē mundi. Quisquis confessus fuerit, quod Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo. Et nos cognouimus, & credimus charitatem, quam habet Deus in nobis.

B **D**eus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicij: quod sicut ille est, & nos sumus in mundo hoc. Timor non est in charitate, sed perfecta charitas foras en̄cit timorem, quoniam timor cruciatum habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos. Si quis dixerit: Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem uidit, Deum quem non uidit, quomodo potest diligere? Ethoc præceptum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

CAP. V.

A **O**mnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eū qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus, quod diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & præcepta eius seruamus. Hæc est enim charitas Dei, ut præcepta eius seruemus: + & præcepta eius grauia nō sunt. *Quoniam omne quod natum est ex Deo, uincit mundum; & hæc est uictoria quæ uicit mundum, fides nostra. Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit, quod Iesus est filius Dei? Hic est qui uenit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: nō per aquam solum, sed per aquam & sanguinem. Et spiritus est qui testificatur, quoniam

^a vel, placabimus cor da nostra. Significat autem conscientiam fore securam cum san bimus sinceri coram deo iudice.
^b Hebr. supit, pro eo quod est, placent illi.

Intervit quædam de probatione spirituum, deinde uero redit ad charitatem, ad quam plurimi argumentis horre.

^a August. legit, cum.
^b Id est, ex affectu mu di.

^c Hebr. pro, spiritum ueracem & spiritum seductorem.

^d Charitas dei ponitur pro ipso deo diligente.

^e Timor hic pro despe ratione & confirma ta conscientia sumitur.
August. tormētum.

Differit de uirtute & dei, fidei, inquam, quæ est in Christū, qui fit uer us dei filius & eterna credentia salus, adeo ut extra eum non situlla salus.

Iacob. 2. 8.

Ioan. 16. 8.
2. Ioan. 15. 2.

Ioan. 8. 4.

Ioan. 1. 6.

1. Tim. 6. 6.

Ioan. 13. 4. 15. b
Ephes. 5. 2.

Matth. 22. 4

1. Cor. 15. 8

niām sp̄ritus^a est ueritas.^b Quoniam tres sunt, qui testimonium dant, sp̄ritus & aqua, & sanguis: & hi tr̄es unum sunt. Si testimonium hominū accipimus, te- stimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei, quo testificatus est de filio suo. Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non ^t credit c Deo, mendacem fecit eum, quia non credidit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo. Et hoc est testimonium, quod uitam æternā dedit nobis Deus, & hæc uita in filio eius est. Qui habet filium, habet uitam: qui non habet filiū Dei, uitam non habet. Hæc scripsi uobis, qui creditis in nomen filij Dei, ut sciatis, quod uitam habetis æternam, & ut credatis in nomen filij Dei. Et hæc est fiducia, quam habemus apud eum, quod si quid petierimus secundum uoluntatē eius, au- dit nos. Et si scimus, quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones, quas postulauimus ab eo. Si quis uiderit fratrem suum peccare, pecca- tum non ad mortem, petet & dabit ei uitam, peccantibus non ad mortem. Est pec- catum ad mortem, non pro illo dico ut roges. Omnis iniquitas, peccatum est. Et est peccatum non ad mortem. Scimus, quod omnis qui natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non ^c tangit eum. Scimus, quod ex Deo sumus, & mundus totus in malo constitutus est. Scimus au- tem, quod filius Dei uenit, ^t& dedit nobis mentem, ut cognoscamus illum, qui ue- rus est: & sumus in uero, in filio Iesu Christo. Hic est uerus Deus, & uita æterna, Fi- lioli, cauete uobis à simulachris. Amen.

Beati Ioannis Epistola secunda.

ENIOR, electæ dominæ & filijs eius, quos ego diligo^A in ueritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt ueritatem, propter ueritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. Erit uobiscum gratia, misericordia, pax à deo patre, & à Domino Iesu Christo, filio patris in ueritate & charitate. Gauisus sum B ualde, quod inueni de filijs tuis ambulantes in ueritate: sicut præceptum accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribo tibi, sed

greditur eum.
Gratularit fideli ecclesie,
quod veritatem re-
cepiteris: in hac uero ut
perfeuereris & fete matutin
diligas, & a pseudo pro-
phetis fibi cauear, hortata
tur.
a Vel potius, liberris.
Ibid est, uere et synce
re.

quod habuimus ab initio, ut diligamus nos mutuo. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum præceptum eius. Hoc est præceptum, quemadmodum audistis ab initio, ut in eo ambuletis: quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum, uenturum in carne: hic est seductor & Antichristus. Cauete uobisipſis, ne perdamus quæ operati sumus, sed ut mercedem plenam recipiamus. Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, Deum non habet. Qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filium habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipiatis eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit illi aue, cōmunicat operibus eius malis. Cum multa haberem uobis scribenda, nolui per chartam & atramentum: sed spero me uenturum ad uos, & præsentem præsentibus loquuturum, ut gaudium nostrum sit completum. Salutant te filii sororis tuæ electæ. Amen.

Dicitur etiam *in iudeo-*
vos per præteritū ex-
poni, ut negent Chri-
stū in carne uenisse,
etc.
e Vel, intuerimini uos
ipsos.
f Vel, salutem illi die
xeritis.

833 4

Epistola Beati Ioannis Epistola tertia.

A Gao gratulator, quod in recepta ambulet ueritate beneficiam exerceat in frares. Perstrigili Diotrephe & commendat Demetrium.

B avel, liberos.

C Quid si adiectuum sit positum pro iactabundo & arroganti. Olim enim qui genes nobilitate inflati erant diuina, id est, à Ioue nutriti solebat uocari. Et hoc facit quod eū principatus ecclesiastici affectatorem dixit.
D Verbi interpretatio ne, ore ad os.

E NIOR Gaio dilecto, quem ego diligo in ueritate. Dilecte, de omnibus opto, ut prospere agant, & recte ualeant, sicut prospere agit anima tua. Gauisus sum enim ualde uenientibus fratribus, & testimonium reddentibus ueritati tuæ, sicut tu in ueritate ambulas. Maius his, non habeo gaudium, quam ut audiam filios meos in ueritate ambulare. Dilecte, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & in hospites, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiae, quos, bene facies, si deduxeris digne Deo. Pro hoc enim nomine profecti sunt, nihil accipientes à gentibus. Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritati. Scripsi ecclesiae, sed is qui amat primatum gerere in eis^b Diotrephe, non recipit nos. Propter hoc si uenero, indicabo facta illius quæ facit, uerbis malitiosis garriens in nos: & nec his contentus, non solum non recipit fratres, uerum etiam uolentes[recipere] prohibet, & è congregatiōe ejicit. Dilecte, ne imiteris quod malum est, sed quod bonum est. Qui bene facit, ex Deo est: qui autem male facit, non uidit Deum. Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa ueritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis quod testimonium nostrum uerum est. Multa habebam quæ scriberem, sed nolo per atramentum & calamus scribere tibi. Spero autem protinus me uisurū te, & præsentes corām loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Beati Iudæ Apostoli Epistola catholica.

A Hortatur sanctos ut & ipsi in fide pergant, & a lijs quoq; sint adiumento: deinde ut ueritatem euangelicam bonis exprimant operibus, caueant autem ab impostoribus, quos hic depingit graphice, interitū simul illorum interminans.
B Vel, cum magno uobis scribendistudio tenerer de communis salute, necessitas me scribere coēgit, id est, non potui non scribere & meo obsequi de syderio.

C vel, primam naturam, in qua nimur erant conditi.

V das Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, his qui per Deum patrem sanctificati sunt, quiq; per Iesum Christū seruati sunt, uocatis. Misericordia uobis & pax, & charitas multiplicetur. Dilecti, tantum mihi studiū fuit scribendi ad uos de communi salute, ut non potuerim non scribere uobis, obsecrans, ut uestris laboribus adiumento sitis fidei, quæ semel data est sanctis. Obiter enim subierunt quidam homines impij, qui prius descripti fuerant in hoc iudicium, qui Dei nostri gratiam transfe runt ad lasciuiam: ac Deum, qui solus est herus, ac dominum nostrum Iesum Chri-

B stum negant. Volo autem uos commonefacere, cum sciatis semel illud: quod Dominus, posteaquam populū ex Aegypto saluum eduxerat, trufus eos qui nō credebant, perdidit: quodq; angelos, qui non seruauerant suam originem, sed relicherant suum domicilium, ad iudicium magni illius diei, uinculis æternis sub caligine seruauit. ^{Num. 14. E} Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates, quæ ad consimilem modum cum illis stupris inquinatae fuerant, ac sequuntæ fuerant

Gen. 19. c

tae fuerant carnem alienam, propositae sunt exemplo, ignis æterni pœna sustinentes. Similiter sanè & hi delusi in somnijs, carnē quidem polluunt, dominos uero spernunt: in gloria autē constitutos maledictis infectantur. At Michael archangelus cum aduersus diabolum certans, disceptaret de corpore Mosi, nō ausus est illi notā impingere maledicti, sed dixit: Increpet te Dominus. At isti quæ non nouerunt, ea maledictis infectantur: quæ uero natura ceu rationis expertia animantia sciunt, in his corrumpuntur. Væ illis, quoniā uiā Cain ingressi sunt, & deceptio- cne mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt, & contradictione * Core perie- runt. Hi sunt inter charitates uestras maculæ, inter se cōuiuantes, absq[ue] [ullius] timore, seipsoſ pascentes, nubes aquam non habentes, quæ à uentis circumagun- tur, arbores autumno marcescentes, infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatae: undæ efferæ maris, despumantes sua ipsorū dedecora: stellæ erraticæ, quibus caligo & te- nebrarum in æternum seruata est. Prius autem & his uaticinatus est septimus ab Adā Enoch, dicens: † Ecce uenit Dominus in sanctis milibus suis, ut faciat iudicium aduersus oēs, & redarguat omnes ex eis qui sunt impij, de factis omnibus, que im- pie patrarunt, deq[ue] omnibus duris, quæ loquuti sunt aduersus eum peccatores im- pij. Hi sunt murmuratores, queruli, iuxta cōcupiscentias suas ambulantes, & os il- lorū loquitur tumida, admirantes personas utilitatis gratia. Vos autē dilecti, me- mores estote uerborū, quæ antehac dicta fuerunt ab apostolis Domini nostri Iesu Christi, quod dixerūt uobis, in extremo tempore futuros illusores, qui iuxta suas impias cupiditates ambularent. Hi sunt qui segregant, animales, spiritum non ha- bentes. Vos autē dilecti, sanctissimæ uestræ fidei superstruentes uosipſos, per spiritum sanctū orantes, uosipſos in charitate Dei seruate, expectantes misericor- diam Domini nostri Iesu Christi in uitā æternā. Ethos quidē cōmiseremini, dum dījudicamini: illos autem, per timorem saluos facite ex incendio rapientes, odio prosequentes, & eam quæ ex carne est maculatam tunicam. Ei uero qui potest illos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ, incontami- natos cum exultatione, soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificētia, imperium & potestas, nunc & in omnia sæcula. Amen.

^cGræcus sup̄ioriā legit, et dōcas, id est, dominationem et gloriā. Ponitur autem res pro persona in imperio et gloria et potestate constituta.
^dVel, conuiicij.
^eHebr. pro mercede dolosa et decipiente.

fVel, si opte uiuentes
arbitrio, non uanitatem co-
nim non tantum de peccatu-
lo dicitur, sed etiam
pastoris in more re-
gere sibi commissos, si o-
gnificat.
gHebr. pro tenebris
cosa.
hAd uerbum, impie-
tatis ipsorum.

*Id est, animi affectio-
bus dediti ex uacui
spiritu dei.*

*Vcl, dijdicantes.
Grccis ambiguū est.*

'Vel, irreprehensibile
les.

Apocalypsis beati Ioan. Apostoli & Euangelistæ theologi.

CAPVT. I.

E V E L A T I O Iesu Christi, quam dedit illi Deus, ut
• palam faceret seruis suis, quæ oporteat fieri citò: & signi-
ficauit emisso mandato per angelum suum, seruo suo lo-
anni, qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium
Iesu Christi, & quæcunq; uidit. Beatus qui legit, & qui
audiunt uerba prophetiæ: & seruant ea, quæ in ea scripta
sunt. Tempus enim prope[est.] Ioannes, septem ecclæ-
sijs, quæ sunt in Asia. Gratia uobis & pax ab eo, qui est,
& qui erat, & qui uenturus est: & à septem spiritibus,
qui in cōspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, † primogeni-
tus mortuorum, & princeps regum terræ: ei qui dilexit nos, & * lauit nos à peccatis
nostris per sanguinē ipsius, & fecit nos ^b reges, & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi

A Prima hic cōstinetur ut
flō, ostēdēs cuius lūfū
& in quem finē liber
hic conscriptus sit. Do-
cetur autem hoc per can-
delabrum & stellarū
speciem.
a Vel, ostenderet, ex-
hiberet.

His p. exemplar le-
git, basiꝝ, id est, re-
gnum.

^cPronomen repetitū
uidetur more Hebre
orum.

Apocalypsis

gloria & imperium in saecula saeculorum. Amen. [¶]Ecce, uenit cum nubibus, & ui-
debit eum omnis oculus, & qui eum compunixerunt. Et plangent se super eum
omnes tribus terrae, etiam, Amen. [¶]Ego sum Alpha & Omega, principium & finis, dicit
Dominus: qui est, & qui erat, & qui uenturus est, omnipotens. Ego Ioannes [¶]
qui & frater uester sum, & particeps in afflictione, & regno, & patientia in Christo
Iesu, fui in insula, quae adpellatur Patmos, propter sermonem Dei, & testimoni-
um Iesu Christi. Fui in spiritu, in dominico die, & audiui post me uocem ma-
gnam, tanquam tubae dicentis: Ego sum Alpha & Omega, primus & nouissimus. Quod
uides scribe in libro: & mitte septem ecclesijs quae sunt in Asia, Epheso, & Smyr-
næ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphia, & Laodiceæ. Et con-
uersus sum, ut uiderem uocem quæ loquebatur tecum. Et conuersus, uidi septem
candelabra aurea: & in medio septem candelabrorum similem filio hominis, ue-
stitum ueste ad pedes usque demissa, & præcinctum ad mamillas zona aurea: ca-
put autem eius & capilli [erant] candidi, uelut lana alba, & tanquam nix. Et oculi
eius tanquam flamma ignis, & pedes eius similes chalcolibano, uelut in camino
ardentes, & uox illius tanquam uox aquarum multarum, & habebat in dextera sua
stellas septem. Et de ore eius gladius & anceps [&] acutus exibat. Et facies eius, sicut
sol lucet in uirtute sua. Et cum uidisse eum, cecidi ad pedes eius tanquam mor-
tuus, & posuit dexteram suam super me, dicens mihi: Noli timere, [¶]Ego sum pri-
mus & nouissimus, & uiuus: & fui mortuus, & ecce sum uiuens in saecula saecu-
lorum, Amen: & habeo claves inferni & mortis. Scribe [ergo] quæ uidisti, & quæ
sunt, & quæ oportet fieri post hæc. [¶]Sacramentum septem stellarum, quas uidisti
in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli sunt septem ec-
clesiarum: & candelabra septem quæ uidisti, septem ecclesiæ sunt. C A P. II.

^A Monentur hic Ephesio, ^B Smrynenium, ^C Pergamensis, ^D Thyatiræ, ^E Sardis, ^F Philadelphia, ^G Laodiceæ, ^H Etiam in ^I Hierosolima, ^J in ^K Hierapoli, ^L in ^M Epheso, ^N in ^O Smyrnæ, ^P in ^Q Pergamo, ^R in ^S Thyatiræ, ^T in ^U Sardis, ^V in ^W Philadelphia, ^X in ^Y Laodiceæ, ^Z in ^{AA} Hierosolima, ^{BB} in ^{CC} Hierapoli, ^{DD} in ^{EE} Epheso, ^{FF} in ^{GG} Smyrnæ, ^{HH} in ^{II} Pergamensi, ^{JJ} in ^{KK} Thyatiræ, ^{LL} in ^{MM} Sardis, ^{PP} in ^{QQ} Philadelphia, ^{RR} in ^{SS} Laodiceæ, ^{TT} in ^{UU} Hierosolima, ^{VV} in ^{WW} Hierapoli, ^{XX} in ^{YY} Epheso, ^{YY} in ^{ZZ} Smyrnæ, ^{AA} in ^{BB} Pergamensi, ^{BB} in ^{CC} Thyatiræ, ^{CC} in ^{DD} Sardis, ^{DD} in ^{EE} Philadelphia, ^{EE} in ^{FF} Laodiceæ, ^{FF} in ^{GG} Hierosolima, ^{GG} in ^{HH} Hierapoli, ^{HH} in ^{II} Epheso, ^{II} in ^{III} Smyrnæ, ^{III} in ^{IV} Pergamensi, ^{IV} in ^V Thyatiræ, ^V in ^{VI} Sardis, ^{VI} in ^{VII} Philadelphia, ^{VII} in ^{VIII} Laodiceæ, ^{VIII} in ^{VII} Hierosolima, ^{VII} in ^{VIII} Hierapoli, ^{VIII} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ, ^{VIX} in ^{VIX} Sardis, ^{VIX} in ^{VIX} Philadelphia, ^{VIX} in ^{VIX} Laodiceæ, ^{VIX} in ^{VIX} Hierosolima, ^{VIX} in ^{VIX} Hierapoli, ^{VIX} in ^{VIX} Epheso, ^{VIX} in ^{VIX} Smyrnæ, ^{VIX} in ^{VIX} Pergamensi, ^{VIX} in ^{VIX} Thyatiræ

culo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et angelo Thyatirensis ecclesiae scribe: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes similes [sunt] chalcolibano. Noui opera tua, & charitatē, & ministeriū, & fidem, & patientiā tuam, & opera tua, & nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierē Hiezabel, quæ se dicit prophetam, docere & seducere seruos meos, scortari, & edere ex his, quæ simulachris immolantur. Et dedit illi tēpus, ut resipisceret à scortatione sua, nec resipuit. Ecce, ego i^{mitto} eam in lectum, & qui adulterio miscentur cum ea, in afflictionem maximam, nisi poenitentiam egerint ab operibus suis: & liberos eius interficiā morte. ^tEt scient omnes ecclesiae, quod ego sim ille scrutās renes & corda: & dabo unicuique uestrū secundum opera sua. Vobis autē dico, & cæteris qui Thyatire estis: quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt profunditates ^G Satanæ, quemadmodum dicunt: nō mittam super uos aliud pondus, tamen [id] quod habetis tenete donec ueniam. Et qui uicerit, & custodierit usq; in finem opera mea, ^tdabo illi potestatem super gentes, & ^treget eas uirga ferrea, [&] tanquam uasa ⁱfigulina confringentur. Sicut & ego accepi à patre meo, & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem audiat, quid sp̄ritus dicat ecclesijs. CAP. III.

Et angelo ecclesiae, quæ est Sardis scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus ^A Dei, & septem stellas. Noui opera tua: quia nomē habes, quod uiuas, & mortuus es. Esto uigilans, & cōfirma cætera quæ moritura erant. Nō enim inueni opera tua, plena coram Deo. ^aIn mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris, & serua, & resipisce. ^tSi ergo nō uigilaueris, ueniam ad te tanq; fur, & ^bnescies qua hora ueniā ad te. Habes pauca ^cnomina & Sardis, qui non inquinauerunt uestimenta sua, & ambulabunt mecum in albis: quia digni sunt. Qui uicerit, sic uestietur uestimentis albis: & non delebo nomen eius de libro uitæ, & ^tconfitebor nomen eius coram patre meo, & coram angelis eius. Qui habet aurē audiat, quid sp̄ritus dicat ecclesijs. Et angelo Philadelphiensis ecclesie scribe: Hæc dicit sanctus ille uerax, qui habet clauē Dauid, qui ^taperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit. Noui opera tua. Ecce dedi coram te ostiū apertū, & nemo potest claudere illud, quia exigua habes potentiam: & seruasti sermonē meum, & non negasti nomen meum. Ecce do de synagoga Satanæ, qui dicunt se ludæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce adigā illos ut ueniant, & adorent ante pedes tuos: & sciant quod ego dilexi te, quoniam seruasti sermonē ^dpatientiæ meæ, & ego seruabo te ab hora temptationis, quæ uentura est in orbē uniuersum, ut tentet habitantes in terra. Ecce uenio citò. Tene quod habes, ut nemo accipiat coronā tuā. Qui uicerit, faciā illum columnā in templo Dei mei, & foras nō egredietur amplius. Et scribā super eū nomen Dei mei, & nomē ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalē, quæ descēdit de coelo à Deo meo, & nomen meū nouum. Qui habet aurē audiat, quid sp̄ritus dicat ecclesijs. Et angelo Laodicensium ecclesiae scribe: Hæc dicit Amen testis ille fidelis & uerus, principiū creaturæ Dei. Noui opera tua, quia neq; frigidus es, neq; feruidus: utinā frigidus es, aut feruidus. Itaq; quoniā tepidus es, & nec frigidus, nec feruidus, ^eincipiam te euomere ex ore meo: quia dicas, diues sum, & ditatus sum, & nullius ego, & nescis quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, ac nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitū ex igni, ut locuples fias: & uestimenta alba, ut induaris, ne adpareat ^fdedecus nuditatis tuæ: & collyrio inunge oculos tuos, ut uideas, ^tEgo quoscunq; amo, arguo & castigo. Aemulare ergo ac resipisce. Ecce sto ad ostium, & pulso. Si quis audierit uocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & coenabo cum illo, & ipse mecum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo: sicut & ego uici, & consedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid sp̄ritus dicat ecclesijs.

CAP. IIII.

^sPronomen pro relatio ponitur, iuxta Hebraicum, et pēdes eius, etc.
^tVel, perseverantia.

^sVel potius, deicio, prosterno. Est autem praesens pro futuro.

^tno manū, id est, pascet, uel instar pastoris regat, qui errantem gregem pedo coēret,
^tVel, sicilia.

Narrantur hic fata que Sardinens, Philadelphæ, & Laodicensium eccliesiæ uentura sint.

^aVel, memento aut consydera.

^bVel, ut nescias. Hebrews enim una ratione iunctio multarum locum supplet.

^cNomina pro hominibus nominatim recensitis, ut et dibi.

^dVel, perseverantie.

^eHebr, ignominiosa tua nuditas, uel etiam dedecus tuū nudum omniumq; oculis expositum.

Hier. 17. b
Psal. 7. c
2. Reg. 10. b

Psal. 2. c

Infra 16. c
2. Thes. 5. 2
2. Pet. 3. c

Luc. 12. 2

Esa. 22. f
Iob 12. b

Ioan. 24. 2

Prov. 3. b
Heb. 12. 2

Apocalypsis

^aAlia narratur uisio diuinæ maiestatis gloriam cōtinens, quæ à quatuor animalibus & uirginis aquator senioribus celebratur.

^aVel, spiritu abrēptus sum.

^bVel, circa sedem.

^cEtiā in Greco throni leguntur, sed diuer sa uoce usi sumus propter evidentiam.

^dIn H̄sp. exemplari, d̄s novies repetit. Ea. 6.2

^eVel, gratiarum actionem.

^fAddit hic H̄sp. i. d̄s, or. id est, q. sanctus es.

^ALibrum septem sigillis obligatum, quem nemo aperire poterat, agnus ille dei assumptus omnibus coelestibus uoce aperire luetur.

^gInserit hic H̄sp. xvi. d̄s, ἐπὸ ἀριθμὸν αὐτὸν περὶ πλάτος μυριάδων, id est, et erat numerus ipsorum myriades myriadum. Est autem myrias numerus complectens decem millia.

^AApert agnus libri sigilla sex, quibus aperitis cædes, fames, pestis, sanctorum querelæ, terremotus, & uaria cœli prodigia oriuntur.

^aAd uerbum, ex sedeti super illum, datum est ei. Repetitur pronomen iuxta Hebr.

POst hæc uidi, & ecce ostium apertum in cœlo, & uox prima quam audiui, tanquam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendā tibi quæ oportet fieri posthæc. Et statim^a fui in spiritu. Et ecce, thronus positus erat in cœlo, & super thronum sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectu lapidi laſpidi & Sardio: & iris erat^b in circuitu throni, similis aspectu Smaragdino. Et in circuitu throni sedilia uigintiquatuor, et super sedilia uidi uigintiquatuor seniores sedentes, circumambitos stolis albis, & habebant in capitibus suis coronas aureas. Et de throno procedebant fulgura, & tonitrua, & uoces: & septem lampades ignis ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in cōspectu throni mare uitreum simile crystallo, & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia, plena oculis ante & retro. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile uistulo, tertium animal habens faciem instar hominis, & quartum animal simile aquilæ uolanti. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas senas in circuitu, & intus plena erant oculis. Et requiem non habent die ac nocte, dicentia: ^{tō}Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui uenturus est. Et cum dederint illa animalia gloriam & honorem, & benedictionem sedenti super thronum, uiuenti in sæcula sæculorum, procidunt uiginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorant uiuentem in sæcula sæculorum: & abiciunt coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine & Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & potentiam: quia tu creasti omnia, & per uoluntatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

ET uidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & in tergo, ob signatum sigillis septem. Et uidi angelum fortem, predicantem uoce magna: Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo poterat, neque in cœlo, neq; in terra, neq; subter terram, aperire librū, neq; aspicere illum. Et ego flebam multum, quod nemo dignus inuentus esset aperire & legere librū, nec uidere eum. Et unus de senioribus dicit mihi: Ne fleueris. Ecce, uicit leo, qui est de tribu Iuda, radix Dauid, ut aperiat librum & soluat septem sigilla eius. Et uidi, & ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnus stans tanquam occisus, habens cornua septem, & oculos septem: qui sunt septē spiritus Dei, missi in omnem terram. Et uenit, & accepit de dextera sedentis in throno librum. Et cum accepisset librum, quatuor animalia & uigintiquatuor seniores procederunt coram agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoorum: quæ sunt precatio[n]es sanctorū, & canunt canticum nouum, dicentes: Dignus es accipere librum, & aperire sigilla eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro reges ac sacerdotes: & regnabimus super terrā. ^{tō}Et uidi, & audiui uocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & seniorum, & milia milium dicentia uoce magna: Dignus est agnus, qui occisus est, accipere uirtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, & quæ super terram, & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentes: Sedenti in throno & agno benedictio, & honor, & gloria imperiumq; in sæcula sæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et uigintiquatuor seniores ceciderunt [in facies suas,] & adorauerunt uiuentem in sæcula sæculorum.

CAP. VI.

ET uidi cum aperuisset agnus unum de sigillis, & audiui unum de quatuor animalibus dicens, tanquam uocem tonitru: Veni, & uide. Et uidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, habebat arcum, & data est ei corona: & exiuit uincens, & ut uinceret. Et quum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens: Veni & uide. Et exiuit alius equus rufus, & insidenti huic, datū est ut tolleret

ut tolleret pacem de terra, & ut inuicem se interficiant. Et datus est ei gladius magnus. Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal, dicens: Veni & uide. Et uidi. Et ecce equus niger, & qui sedebat super eum habebat stateram in manu sua: & audiui uocem in medio quatuor animalium, dicentem: Choenix tritici denario, & tres chœnices hordei denario, & uinum & oleum ne læseris. Et quum aperuisset sigillum quartum, audiui uocem quarti animalis, dicentem: Veni, & uide. Et uidi. Et ecce equus ^b pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illius mors: & infernus sequitur eum. Et data est illis potestas interficiendi super quartam partem terræ, gladio, & fame, morte, & à bestijs terræ. Et cum aperuisset sigillum quintum, uidi subter altare animas ^c interfectorum propter uerbum Dei, & propter testimonium quod habebant. Et clamabat uoce magna, dicentes: Usque quo Domine, qui es sanctus & uerax, nō iudicas, ac uindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra. Et datae sunt illis singulæ stolæ albæ, & dictum est illis, ut requiescerent adhuc pusillum temporis, donec cōplerentur conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi essent, sicut & illi. Et uidi, cum aperuisset sigillum sextum, & ecce, *terræ motus magnus factus est. Et sol factus est niger, tanquam fagus cilicinus: & luna tota facta est sicut sanguis: & stellæ de coelo ceciderunt super terram, sicut ficus abiicit grossos suos, quum à uento magno mouetur. Et coelum recessit, sicut liber qui circumuoluitur: & omnis mons & insulæ, de locis suis motæ sunt: † & reges terræ, & principes, & diuites, & tribuni, & fortes, & omnis seruus, & omnis liber, absconderunt se in speluncis, & in petris montium. † Et dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniam uenit dies magnus iræ illius, & quis potest stare?

C A P. VII.

Et post hæc uidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor uentos terræ, ne flaret uentus super terram, neq; super mare, neq; in ullam arborem. Et uidi alterum angelum, ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, necq; mari, neq; arboribus, quoad usq; signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israël. Ex tribu Iuda, duodecim milia signati. Ex tribu Ruben, duodecim milia signati. Ex tribu Gad, duodecim milia signati. Ex tribu Aser, duodecim milia signati. Ex tribu Nephthalim, duodecim milia signati. Ex tribu Manasse, duodecim milia signati. Ex tribu Symeon, duodecim milia signati. Ex tribu Leui, duodecim milia signati. Ex tribu Isachar, duodecim milia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim milia signati. Ex tribu Joseph, duodecim milia signati. Ex tribu Beniamin, duodecim milia signati. Post hæc uidi, & ecce turba multa, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant uoce magna, dicentes: Salus ei, qui sedet super thronū Dei nostri, & agno. Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum, & quatuor animalium: & prociderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Amen. Benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & potentia, & fortitudo Deo nostro, in sæcula sæculorum. Amen. Et respondit unus de senioribus, dicens mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt: & unde uenerunt: Et dixi illi: Domine, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui uenerunt ex afflictione magna, & dilatauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas per sanguinem agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos. † Non esurient amplius, necq; sitient amplius, nec

^b πλευρα, id est uiridis.^c Alij legūt, τὸν ἀσθέαν τονίσσεται τομήν, id est, hominum signatorum.^d οὐαύδοι, ficus sunt immaturæ.

Inhibentur grassantes in orbe angelii, donec electi domini ex omnibus tribibus signentur. Deinde coru, qui Christi causa persecutionem sustinuerunt, gloria honor & gaudiu describiantur.

^a Alij legūt, οὐαύδη, id est, lauerunt.

Apocalypsis

^b non manet, id est, in stirpe
pastoris dirigit.

^c Alii legunt, sicut, id
est, uitæ fontes, iuxta

Hebr.

Aperitur iam septimum
libri sigillum. Offeruntur
sanctorum preces per
incensa. Procedunt se-
ptem angelorum cum tubis:
& quatuor primis ca-
mentibus ignis decidit,
mare turbatur, aquæ
amarantur & stellæ ob-
tenebrantur.

^a Videtur subesse me
tonymia, ut conten-
tū ponatur pro con-
tinenti. ^a Bavorō
enim proprius thus
significat.

^b His, exemplar leg-
rū >^a id est, terre.

cadet super illos sol, neq; ullus æstus: quoniam agnus, qui in medio throni est, ^b re-
get illos, & deducet eos ad uiuos fontes aquarum: ^c & abstersurus est Deus omni-
nem lachrymam ab oculis eorum. Esa. 27. c
Apoc. 21. b

CAP. VIII.

ET quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in cœlo, media
ferme hora. Et uidi septem angelos qui stant in conspectu Dei, & datae sunt il-
lis septem tubæ. Et alius angelus uenit, & stetit ante altare, habens thuribulum
aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret [de] precationibus sanctorum om-
nium, super altare aureum, quod est ante thronum. Et ascendit fumus incensorū,
[de] precibus sanctorum ē manu angeli coram Deo. Et accepit angelus thuribu-
lum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram: & facta sunt tonitrua, &
uoces, & fulgura, & terræmotus. Et septem angeli, qui habebant septem tubas,
præparauerunt se, ut tuba canerent. Et primus angelus tuba cecinit, & facta est gran-
do, & ignis, mixta sanguine: & missa sunt in terram, & tertia pars arborum con-
cremata est, & omne fœnum uiride combustum est. Et secundus angelus tuba
cecinit, & tanquam mons magnus, igne ardens, proiectus est in mare. Et facta est
tertia pars maris sanguis, & mortua est tertia pars creaturarum, quæ erant in mari;
quæ habebant animas: & tertia pars nauium interiit. Et tertius angelus tuba cec-
cinit, & cecidit ē cœlo stella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam par-
tem fluminum, & in fontes aquarum: & nomen stellæ dicitur Absinthium. Et fit
tertia pars in absinthiū, & multi homines mortui sunt ex aquis: quia amaræ factæ
sunt. Et quartus angelus tuba cecinit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars
lunæ, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorum, & diei non lu-
ceret pars tertia, & noctis similiter. Et uidi, & audiui unum angelum, uolantem per
medium cœli, dicentem uoce magna: Væ, Væ, Væ habitantibus in terra. E ceteris
uocibus tubæ trium angelorum, qui erant tuba canturi. CAP. IX.

^A Quinto angelō tubā ins-
flante uastarices locu-
stæ prodeunt. Sextus au-
tem tubam inflans equi-
tes cōmouet humanum
genus deuastantes.

ET quintus angelus tuba cecinit, & uidi stellam de cœlo cecidisse in terram, &
data est ei clavis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, & ascendit fumus pu-
tei, sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol & aëris à fumo putei. Et de
fumo exierunt locustæ in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem
scorpiones terræ. Et præceptum est illis, ne læderent fœnum terræ, neq; omne ui-
ride, neq; omnem arborem: nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in
frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus
quinquæ. Et cruciatus eorū, ut cruciatus scorpij, quum percusserit hominē: ^{*Et in}
<sup>Luc. 23. 4
Offic. 10. b
Cap. 16. b</sup>
B diebus illis, querent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt
mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarū similes equis paratis in præ-
lium, & super capita earum tanquam coronæ, similes auro, & facies earum tan-
quam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum, & dentes ea-
rum quasi leonum erant. Et habebant loricas sicut loricas ferreas: & sonitus ala-
rum earum sicut sonitus curruum equis multis currētibus ad bellum. Et habebant
caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum, no-
cere hominibus mensibus quinq; Et habent super se regem, angelum abyssi, cui
c nomen Hebraice Abbadon, & Græce Appollyon. Væ unum abiit, & ecce ue-
niunt adhuc duo uæ post hæc. Et sextus angelus tuba cecinit, & audiui uocem
unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto
angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine
magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erāt in horam, & diem,
& mensem, & annum, ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equi-
stris exercitus uicies millies dena milia. Et audiui numerū eorum. Et ita uidi equos
& sulphureos. Et capita equorum, erant tanquam capita leonum, & de ore ipso-
rum

^a Latine, perdens,
uel uastator.

Ioannis Theologi.

110

rum procedebat ignis, & fumus, & sulphur. Ab his tribus plagiis occisa est tertia pars hominum, de igne, & de fumo & sulphure: quæ procedebat ex ore ipsorum. Potestates enim eorum, in ore ipsorum sunt, ^b[& in caudis ipsorum.] Nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita: & per hæc nocent. Et cæteri homines, qui non sunt occisi his plagiis, neque resipuerunt ab operibus manuum sua rum, ut non adorarent dæmonia, & simulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapedea, & lignea: quæ neque uidere possunt, neque audire, neque ambulare: & nō egerunt poenitentiam ab homicidijs suis, neque à ueneficijs suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

CAPV T X.

E Tuidi alium angelum fortem, descendenter de cœlo, amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat ut sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis, & habebat in manu sua libellū apertum: & posuit pedem suum dextrū super mare, sinistrum autem super terram. Et clamauit uoce magna, quemadmodū quum leo rugit. Et quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua uoces suas. Et quū loquuta fuissent septem tonitrua uoces suas, ego scripturus eram. Et audiui uocē de cœlo dicentem mihi: Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas. ^aEt angelus quem uidi stantem super mare, & super terram, leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per uiuentem in sæcula sæculorum, qui creauit cœlum, & ea quæ in illo sunt: & terram, & ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt, tempus non fore amplius, sed in diebus uocis septimi angeli, quum coepit tuba canere, consummandum esse mysterium Dei, sicut euangelizauit seruis suis prophetis. Et uox quam audiui de cœlo, iterum loquebatur mecum, & dicebat: Vade, accipe libellum apertum in manu angeli stantis super mare, & super terrā. Et abiij ad angelum, dicens ei: Da mihi libellum. Et dicit mihi: Accipe libellum, & deuora illum, ^b& faciet amaricari uentrem tuum: sed in ore tuo erit dulcis, tanquam mel. Et accepi libellum de manu angeli, & deuoraui illum: & erat ori meo tanquam mel, dulcis. Et quum deuorasse eum, amaricatus est uenter meus. Et dicit mihi: Oportet te igitur prophetare in gentibus, & linguis, & populis, & regibus multis.

CAP. XI.

E T datus est mihi calamus, similis uirgæ, ^aà dicente mihi: Surge, & metire templum Dei & altare, & adorantes in eo. Et atrium quod ^bintra templum est, ejce foras, & ne metiaris illud, quoniam datum est gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: & dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducētis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra, in conspectu Dei terræ stantia. Et si quis uoluerit eis nocere, ignis exit de ore eorum, & deuorat inimicos eoru. Et si quis uoluerit eos iniuria adficeret, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, cōuertendi eas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga, quotiescumque uoluerint. Et quum finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abyssō, faciet aduersus eos bellum, & uincet illos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ uocatur spiritualiter, Sodoma & Aegyptus, ubi & Dominus noster crucifixus est. Et uidebunt de populis, & tribubus, & linguis, & gentibus corpora eorum per tres dies & dimidium, & corpora eorum non sinent ponî in monumenta. Et inhabitantes terram gaudebunt super illis, & laetabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo prophetæ cruciauerunt eos, qui habitant super terram. Et post dies tres, & dimidium, spiritus uitæ à Deo intravit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super eos, qui uidebant eos. Et audierunt uocem magnam de cœlo dicentem ipsis: Ascendite huc. Et ascenderunt in cœlum in nube, & uiderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræmotus ma-

^bHec in Hisp. codice habentur, sed defide rantur in reliquis.

Alius apparer angelus terræ maris, similis insuffiens, librum manibus teneens, quem Ioannes oratione iussu comedit.

^aHebr. pro, columnæ ignea.

Tempum metiri tubetur. Dominus reteret duos excitat, quos à bestia lanatos nemo terræ mādat. Deus autem refuscat etatos coelesti honore dignatur. Terretur impij. Et seprimus angelus tubam inflat, &c.

^aHisp. xxi. 13. vñ dñs, & xxi. 12. id est, & ste tit angelus dicens.

^bAlij legunt, nō id est, quod foris est, &c.

Apocalypsis

gnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem milia, & reliqui territi sunt, & dederunt gloriam Deo cœli. Væ secundum abiit, & ecce uæ tertium ueniet citò. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt uoces magnæ in cœlo, dicentes: Facta sunt regna huius mundi Domini nostri & Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorum. Amen. Et uigintiquatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Gratias tibi agimus Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui uenturus es: quia accepisti potentiam tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum, ut iudicentur: & reddas mercedem seruis tuis, prophetis & sanctis, & timentibus nomine tuum, pusillis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram. Et apertum est templum Dei in cœlo, & uisa est arca Testamenti eius in templo eius: & facta sunt fulgura, & uoces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna.

CAP. XII.

Et signum magnum adparuit in cœlo. Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et in utero habens, clamat parturiens, & cruciatur, ut pariat. Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus, rufus, habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus suis diademata septem: & cauda eius trahit tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, ut quum peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes uirga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius. Et mulier fugit in solitudinem, ubi habet locum paratum à Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta. Et factum est prælium [magnum] in cœlo. Michael & angeli eius præliabantur cum draconem: & draco pugnabat & angeli eius, & non ualuerunt, neq; locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et projectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & Satanás, qui seducit totum terrarum orbem, projectus est [inquam] in terram, & angeli eius cum illo projecti sunt. Et audiui uocem magnam dicentem: In cœlo nunc facta est salus & uirtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia projectus est accusator fratribus nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter sermonem testimoniū sui, & non dilexerunt animam suam usq; ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ habitatoribus terræ & maris, quia descendit diabolus ad uos, habens iram magnam, sciens quod paululum temporis habeat. Et postquam uidit draco, quod projectus esset in terram, persequutus est mulierem, quæ peperit masculum. Et datae sunt mulieri alæ duæ Aquilæ magnæ, ut uolaret in desertum, in locum suum: ubi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. Et eiecit serpens ex ore suo post mulierem aquam, tanquam flumen, ut eam faceret rapi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod eiecerat draco ex ore suo. Et iratus est draco aduersus mulierem: & abiit faceret prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit super arenam maris.

CAP. XIII.

Et uidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem. Et super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiae. Et bestia quam uidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes ursi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco potentiam suam, & thronum suum, & potestatem magnam. Et uidi unum de capitibus eius, quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est. Et admiratio fuit in uniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiæ: & adorauerunt bestiam,

dicentes:

Parturientis feminæ signum apparet, cuius forti iniudicatur draco, qui à Michaelē deuictus detinetur.

*Vel, pasturus. Est enim uolum uolantem.

^bGreci etiamque mortales.

Defensio bestia illa multiceps, quæ maximam mundi partem in idolatriam seducit, quæ ab alia bestia ascendentem confirmatur.

*Vel, nomen blasphemum.

^bVel, mortifera, letalis.

Ioan. Theologi.

III

dicentes: *Quis similis bestiæ? & quis potest pugnare cum ea?* Et datum est ei os loquens magna & blasphemias, & data est ei potestas faciendi menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemiam contra Deum, ut blasphemij adficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cœlo habitant. Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & uincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem, & adorabant eum omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in libro uitæ agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Si quis captiuitatem contraxerit, in captiuitatem abit: si quis ^t gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est patientia & fides sanctorum. Et uidi aliam bestiam, ascendentem de terra, & habebat cornua duo, similia agni: & loquebatur sicut draco. Et potestatē prioris bestiæ omnem facit in conspectu eius, & facit terram, & inhabitantes in ea adorare bestiam primā, cuius curata est plaga mortis. Et facit signa magna, ut etiam ignem faciat de cœlo descendere in terram, in conspectu hominum. Et seducit habitantes in terra, propter signa quæ data sunt illi, ut faceret in conspectu bestiæ, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiæ, quæ habet plagam gladii, & suixit. Et datum est illi, ut daret spiritum imaginis bestiæ, & ut loquatur imago bestiæ: & faciet, ut quicunq; non adorauerint imaginem bestiæ, occiduntur. Et facit omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos accipere characterē in manu sua dextera, aut in frōtibus suis. Et ne quis posset emere aut uendere, nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ. Numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex. C A P. XIV.

Et uidi, & ecce agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadraginta ta quatuor milia, habentia nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui uocem de cœlo, tanquam uocem aquarum multarum, & tanquam uocem tonitruī magni, & uocem audiui citharoedorum citharizantium citharis suis. Et cantant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores: & nemo poterat discere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor milia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coiquinati: uirgines enim sunt. Hi sequuntur agnum, quoque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo & agno: & in ore eorum non est inuentus dolus. Sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et uidi alterum angelum, uolantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, ut euangelizaret habitantibus super terram, & omni genti, & tribui, & linguæ, & populo, dicentem uoce magna: Timete Deum, & date illi honorem, quia uenit hora iudicij eius: & adorate eum qui ^t fecit cœlum & terram, mare, & fontes aquarum. Et aliis angelus sequutus est, dicens: *Cecidit cecidit Babylon, ciuitas illa magna, quia à uino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. Et tertius angelus sequutus est illos, dicens uoce magna: Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manus sua, & hic bibet de uino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum agni. Et fumus tormenti eorum ascendit in saecula saeculorum. Nec habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia sanctorum est. Hic qui custodiunt mandata Dei & fidem Iesu. Et audiui uocem de cœlo, dicentem mihi: Sibet Beati mortui, qui in Domino moriuntur, amodo etiam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis: sed opera illorum sequuntur illos. Et uidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcam acutā. Et aliis angelus exiuit de tem-

*Vel, uiuendi, transfigendi.

^bGreco est futurum, adorabunt. Sed uideatur enallage temporum.

*Vel, persecutio.

fPro mortifera, letalis.

svel potius, reuixit.

Agnus monti Sion infit sit unde cum castis suis cultoribus. Angeli tres euangelium nunciant, Bz bylonis casum prædicti & bestiæ uitare monent. Miratur postea falsi domini in messem simul & uindemiam.

*Vel, persecutio.

Act. 4.c

Gen. 9.a
Matth. 26.c

Psl. 145.a
Act. 14.c
*Ez. 21.c
Hier. 14.a

Apocalypsis

Dolo, clamans uoce magna ad sedentem super nubem: ^tMitte falcem tuam, & mete, <sup>Ioh. 3.6
Matth. 13.3</sup> quia uenit tibi hora ut metas, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. Et aliis angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et aliis angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem super ignem, & clamauit uoce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutā, & uindemia botros terræ, quoniam maturæ sunt uuæ eius. Et misit angelus falcem suam acutam in terram, & uindemiauit uineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem: & exiuit sanguis de lacu usq; ad frenos equorum, per statia mille sexcenta.

CAP. XV.

AT uidi aliud signum in cœlo magnum & mirabile, angelos septem, habentes ploras septem nouissimas: quoniam in illis consummata est ira Dei. Et uidi tanquam mare uitreum mixtum igni, & eos qui uictoriam reportarant de bestia, & de imagine eius, & de charactere eius, & de numero nominis eius, stantes super mare uitreum, habentes citharas Dei, & cantant canticum Mosi serui Dei, & canticum agni, dicentes: Magna & mirabilia [sunt] opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ & ueræ sunt uiæ tuæ rex sanctorum. Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? Quia solus sanctus [es,] quoniam omnes gentes uenient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifestata sunt. Et ^{Hier. 10.2} posthæc uidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo: & exierunt septem angeli, habentes septem plagas, de templo, uestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et unum ex quatuor animalibus dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei uiuentis in sæcula sæculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de potentia eius: & nemo poterat introire in templū, donec consummarentur septem plagæ septem angelorum.

CAP. XVI.

AT audiui uocem magnam de templo dicentem septem angelis: Ite, effundite [septem] phialas iræ Dei in terram. Etabijs primus[angelus,] & effudit phialam suam in terram, & factum est ulcus malum ac noxium in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos qui adorabant imaginem eius. Et secundus angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquā mortui, & omnis anima uiuens mortua est in mari. Et tertius angelus effudit phialam suam in flumina, & in fontes aquarum, & factæ sunt sanguis. Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es Domine, qui es & qui eras, & sanctus: quia hæc iudicasti, quia sanguinem sanctorum & prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere. Digni enim sunt. Et audiui alterū de altari dicente: Etiam Domine Deus omnipotens, uera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu adfligere homines per ignem. Et æstuauerūt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, habentis potestatem super has plagas: neq; resipuerūt, ut darent illi gloriam. Et quintus angelus effudit phialam suam super sedē bestiæ, & factum est regnum eius tenebrosum, & cōmandauerunt linguas suas præ dolore, & conuicj̄s adfecerūt Deum cœli præ doloribus suis, & præ ulceribus suis: necresipuerunt ab operibus suis. Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten, & siccata est aqua eius, ut prepararetur uia regum ab ortu solis. Et uidi ex ore draconis, & ex ore bestiæ, & ex ore pseudoprophetæ [exire] spiritus tres immundos, in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum, facientes signa, ut procedant ad reges totius terræ, ad congregandum illos in prælium diei illius magni Dei omnipotentis. Ecce, uenio sicut fur. Beatus qui uigilat, & custodit uestimenta sua, ne nudus ambulet, & uideant turpitudinem eius. Et congregauit illos in locum, qui uocatur Hebrais

<sup>Math. 24.4
Luc. 12.4
1. Cor. 5.8</sup>

ce Ar.

Ce Armageddon. Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem. Et exiuit vox magna de templo coeli à throno, dicens: Factū est. Et facta sunt fulgura, & uoces, & tonitrua & terræmotus factus est magnus, qualis non fuit ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus adeò magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna uenit in memoriam ante Deum, ut daret illi calicem uini indignationis iræ suæ. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inueniti. Et grando magna, sicut talentum, descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis: quo niam magna facta est plaga eius uehementer.

C A P . X X V I I .

ET uenit unus de septem angelis, qui habebant septem phialas, & loquutus est ^A mecum, dicens mihi: Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas; cum qua scortati sunt reges terræ, & inebrati sunt qui inhabitant terram de uino prostitutionis eius. Et abstulit me spiritu in desertum. Et uidi mulierem, sedentem super bestiam coccinam, plenam nominibus ^B maleficentiarum, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura & coccino, & inaurata auro & lapide pretioso, & margaritis: habens pectus aureum in manus sua, plenum abominationibus, & immunditia libidinis suæ. Et in fronte eius nomen scriptum mysterium: Babylon magna, mater scortationum, & abominationum terræ. Et uidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quum uiderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi mysterium mulieris, & bestiæ quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia quam uidisti, fuit & non est, & ascensura est de abyssō, & in interitumabit, & mirabuntur inhabitantes terram: quorum nomina scripta non sunt in libro uitæ, à condito mundo, uidentes bestiam, quæ erat & non est. Et est hîc mens, quæ habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet: & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, & unus est, alius nondum uenit. Et quum uenerit, oportet illum breue [tempus] manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septem est, & in interitum uadit. Et decem cornua, quæ uidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipiunt cum bestia. Hi unum consilium habent, & potentiam & imperium suum bestiæ tradent. Hic cum agno pugnabunt, & agnus uincet illos: quoniam ^C Dominus Dominorum est, & rex regum, & qui cum illo sunt vocati, & electi, & fideles. Et dicit mihi: Aquæ quas uidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ. Et decem cornua quæ uidisti in bestia: hi odio prosequuntur meretricem, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam in igne concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciant quod placitum est illi, & ut unam faciant uoluntatē, & ut dent regnum suum bestiæ, donec consummentur uerba Dei. Et mulier quam uidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

C A P . X V I I I .

ET posthæc uidi alium angelum, descendenter de cœlo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius, & clamauit per fortitudinem uoce magna, dicens: Cecidit ^A cecidit Babylon magna, & facta est habitatio demoniæ, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis uolucris imundæ & inuisæ: quia de uino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes. Et reges terræ cum illa scortati sunt, & mercatores terræ de uirtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam uocem de cœlo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, ne de plagiis eius accipiatis. Quoniam peruererunt peccata eius usq; ad cœlū, & recordatus est Deus iniquitatū eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit uobis; & duplicate ei duplia, secundum opera eius,

Describitur nobis illud scortum principes terre seducens, cuius famam simul & cœlestis agni uictoriam adumbrat. Apud pro condamatione sumatur, iuxta Hebr.

^c vel, immunda libidinæ sua.

^A Atrocitym Babylonis fatum describatur, et sanctorum iustum gaudium, quod ex domini iusta vindicta sumptuosa.

Apocalypsis

in poculo quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in delitijs
C fuit, tantum miscete illi tormentum & luctum. Quia in corde suo dicit: ^tSedeo re- Ez. 47, b
gina, & uidua non sum, & luctum nō uidebo. Ideo in una die uenient plagæ eius,
mors, & luctus, & fames, & igne comburetur. Quia fortis est Dominus Deus, qui
iudicabit illam. Et flebunt illam, & plangent se super illa reges terræ, qui cum il-
la scortati sunt, & in delitijs uixerunt, quum uiderint fumum incendiij eius, longe
stantes propter timorem tormenti eius, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna Baby-
lon, ciuitas illa fortis: quoniam in una hora uenit iudicium tuum. Et negotiatores
terræ flent & lugent super illa. Quoniam merces eorum nemo emit amplius, mer-
ces auri & argenti & lapidis preciosi, neq; margaritæ, & byssi & purpuræ, & seri-
ci, & coccini, & omne lignum thyinum, & omne uas eburneum, & omne uas de li-
gno preciosissimo, & ære, & ferro, & marmore, & cinamomū, & odoramenta, &
E unguentum, & thus, & uinū, & oleum, & similam, & triticū, & iumenta, & oves:
& equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum. Et poma de-
siderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguis, & præclara ^b perierunt à te,
& amplius illa iam nequaquam inuenieris. Mercatores horū qui diuites facti sunt,
ab ea longe stabunt, propter timorem tormenti eius, flentes ac lugentes, & dicen-
tes: Væ uæ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byssō, & purpura, & coccino, &
P deaurata erat auro, & lapide precioso & margaritis, quoniam una hora desolatae
sunt tantæ diuinitæ, & omnis gubernator, & omnis in nauibus turba, & nautæ, &
quicunq; in mari operantur, longe steterunt, & clamauerunt, uidentes fumum in-
cendiij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserū puluerem super
capita sua, & clamauerunt flentes & lugentes, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna,
in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari de pretijs eius, quoniam
una hora desolata est. Exulta super eam coelū, & sancti apostoli, & prophetæ,
quoniam iudicauit Deus iudicium uestrum de illa. Et sustulit unus angelus fortis
G lapidem, quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Sic impetu mittetur Ba-
bylon, ciuitas illa magna, & ultra iam non inuenietur. Et uox citharœdorū & mu-
sicorum, & tibicinum, & tuba, non audietur in te amplius: & omnis artifex, cuius-
cunq; artis non inuenietur in te amplius: & uox molæ, nō audietur in te amplius,
& lux lucernæ non lucebit in te amplius, & uox sponsi & sponsæ non audietur
posthac in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in ueneficijs tuis erra-
uerunt omnes gentes: & in ea sanguis prophetarum & sanctorum inuentus est,
& omnium qui interfecti sunt in terra.

CAP. XIX.

A T posthæc audiui [quasi] uocem magnam turbæ multæ in coelo, dicentis: Al-
leluia. Salus, & gloria, & honor, & potentia Domino Deo nostro: quia uera
& iusta iudicia eius, quia ^aiudicauit de meretrice magna, quæ corruptit terram pro-
stitutione sui, & uindicauit sanguinem seruorum suorum de eius manu. Et iterum
dixerunt: Alleluia. Et fumus eius ascendit in saecula saeculorum. Et prociderunt ui-
gintiquatuor seniores, & quatuor animalia: & adorauerunt Deum, sedentē super
thronū, dicentes: Amen, Alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite
Deo nostro omnes sancti eius, & qui timetis eum, pusilli & magni. Etaudiui uo-
cem turbæ multæ, & sicut uocem aquarum multarum, & sicut uocem tonitruorū
magnorū, dicentū: Alleluia. Quoniam regnauit Dñs deus noster omnipotens. Gau-
deamus & exultemus, & demus gloriā ei: quia uenerunt nuptiæ agni, & uxor eius
B præparauit se. Et datum est illi, ut cooperiat se, byssino puro, & splendido. Byssi-
num enim, iustificationes sanctorum sunt. Et dicit mihi, scribe: ^tBeati qui ad coe-
nam nuptiarū agni uocati sunt. Et dicit mihi: Haec uerba Dei uera sunt. Et cecidi
ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris. ^tConseruus tuus
sum, & fratrū tuorum, habentiū testimoniū Iesu. Deum adora. Testimoniū enim
Iesu,

Laudant tubæ corle-
ties deum propter mere-
trici supplicium. Appa-
ret fumus ille rex regis,
& pugna exoritur, qua
vincitur bestia, & in fas-
gnum ardente deiçi-
tur.

^aVel, condemnavit
meretricem, &c.

Matth. 22, 2
Luc. 14, d

A& 10, c. 14, c
Apoc. 22, b

Iesu; est spiritus prophetiae. Et uidi cœlum apertum: & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, uocabatur fidelis & uerax, & in iustitia iudicat & pugnat. Oculi autem eius, sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. ^tEt uestitus erat ueste tincta sanguine. Et uocatur nomen eius, sermo Dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, uestiti byssino albo & mundo, & ex ore eius procedit gladius ^b ancepit & acutus, ut eo percutiat gentes: ^t & ipse reget eas uirga ferrea, & ipse calcat torculari uiui furoris, & iræ Dei omnipotentis. Et habet in uestimento, & in femore suo nomen scriptum: ^tRex regum, & Dominus dominantium. Et uidi unum angelum stantem in sole, & clamauit uoce magna, dicens omnibus auibus, quæ uolabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad coenam magni Dei, ut edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum ac seruorum, & pusillorum ac magnum. Et uidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et adprehensa est bestia, & cum illa pseudopropheta, qui fecit signa coram ipsa, in quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius, uiui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis, ardens sulphure, & cæteri occisi sunt gladio sedentis super equum, qui procedit ex ore ipsius: & omnes aues satyræ sunt ex carnibus eorum.

CAP. XX.

Et uidi angelum descendenterem è cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et adprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satanæ, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit eum: & obsignauit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore. Et uidisti sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei: & qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: & uixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Cæteri ueero mortuorum, non reuixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc illa resurrectio prima. Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Et quum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanæ de carcere suo: & exibit, ut seducat gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, ^tGog & Magog, ut congreget eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam. Et descendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos: & diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris: ubi bestia & pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum. Et uidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cœlum, & locus non est inuentus eis. Et uidi mortuos, magnos & pusillos, stantes in conspectu Dei, & libri aperti sunt: & aliis liber apertus est, qui est uitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum: & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors & infernus dederunt eos, qui in ipsis erant mortuos: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus & mors coniecti sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro uitæ scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

Et uidi cœlum nouum, & terram nouam. Primum enim cœlum, & prima terra abiit, & mare iam non est. Et ego Ioannes uidi sanctam ciuitatem, Hierusalem nouam descendenterem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam uiro suo.

disponit Hipp. codice habetur, in reliquo non.

Ligat angelos Satanæ, qui post mille annos solitus Gog et Magog in sahara concitat. Sed uenit domini uindicta hos reprimens. Aperiuntur libri iuxta quorum sententiam mortal iudicantur.

^aAlii legunt, throni.

^a Greci sic distinguunt, descendenterem à deo, è cœlo, paratam, ut sponsam, etc.

A Nouam illam Hierosolymam, cœlo delapsam, Christi sponsam, ecclesiæ am nimis, diligenter me defecibit.

Apocalypsis

Ataudi uocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. ^B† Et abstersurus est Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Et mors ultra non erit: neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra: quia prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce, noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec uerba uera sunt & fidelia. Et dixit mihi: Factum est. ^{Esa.25.c} ^{Apoc.7.4} †Ego sum Alpha & Omega, initium & finis. Ego sicut dabo de fonte aquae uiuae gratia. Qui uicerit, possidebit omnia, & ero illi Deus, & ipse erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & scortatoribus, & ueneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda. Et uenit ad me unus de septem angelis, habetibus septem phialas, plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem agni. Et sustulit me spiritu in montem magnum & altum: et ostendit mihi ciuitatem magnam, sanctam Hierusalem, descendenter de celo a Deo, habentem gloriam Dei. Et lumen eius, simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi crystallizanti: & habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis angelos duodecim: & nomina inscripta quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël. Ab Oriente portae tres, ab Aquilone portae tres, ab Austro portae tres, ab Occasu portae tres: & murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum agni. ^CEt qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur ciuitatem: & portas eius, & murum eius. Et ciuitas in quadro posita est: & longitudine eius tanta est, quanta & latitudo, & mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim milia: & longitudine, & altitudo, & latitudo eius aequalia sunt. Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quae est angeli. Et erat structura muri eius ex laспide. Ipsa uero ciuitas aurum mundum, similis uitro mundo: & fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, laспis: secundum, sapphirus: tertium, calcedonius: quartum, smaragdus: quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, berillus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus. Et duodecim portae, duodecim marginae sunt per singulas, & singulæ portæ singulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum, tanquam uitrum pellucidum. Et templum non uidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & agnus: & ciuitas non eget sole neque luna, ut luceant in ea. Nam gloria Dei illuminauit eam, & lucerna eius [est] agnus. Et ambulabunt gentes, quae seruantur in lumine eius: & reges terræ adferent gloriam & honorem suum in illam. Et portæ eius non claudetur per diem. Nox enim non erit illic. Et adferent gloriam & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquid quod inquinat, aut abominationem facit, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro uitæ agni.

CAP. XXII.

Aostendit mihi ^t purum fluuium aquæ uiuae, splendidum tanquam crystallo, procedentem de throno Dei & agni. In medio plateæ eius, & ex utraque parte fluminis lignum uitæ, adferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum non erit amplius, sed thronus Dei & agni in illa erit, & servi eius seruient illi. Et uidebunt faciem eius, & nomen eius in frontibus suis. ^t Et nox ultra non erit, & non egent lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in saecula saeculorum. Et dixit mihi: Haec uerba fidelia sunt & uera. Et Dominus Deus sanctorum prophetarum emandauit angelum suum, ostensorum servis suis, quae oportet fieri citè. [Et] ecce uenio uelociter. Beatus, qui custodit uerba prophetarum

^{Eza.40.4}
^{Zach.14.b}

^{Eza.60.8}

^{Eza.60.6}

^{Eza.60.6}

Offendit hic aquæ uitæ fluuius, et nouæ ciuitatis leges describuntur. Prohibetur Ioannis ne angelum adoret. Postremo prophetæ huius authoritas, certitudine & religio indicatur, &c.

Ioan. Theologi.

II 4

prophetiae libri huius. Et ego Ioannes, uidens haec & audiens. Et postquam audissem & uidisse, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi haec ostetidebat.
Apoc. 19.b
Et dicit mihi: [†] Vide, ne feceris. Cōseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum qui seruat uerba libri huius. Deū adora. Et dicit mihi: Ne ob-signaueris uerba prophetiae libri huius. Tēpus enim prope est. Qui iniuria adficit, & iniuria adficiat adhuc: & qui sordidus est, sordeſcat adhuc: et qui iustus, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc, & ecce uenio cito, & merces mea mecum [est,]
Esa. 41.b.44.a
Apoc. 1.b 21.b
ut reddam unicuique, ut opus illius erit. [†] Ego sum Alpha & Omega, principium & finis, pri-mus & nouissimus. Beati, qui seruat mandata illius, ut sit potestas eorum in ligno uitae, & per portas intrent in ciuitatem, foris autem canes & uenefici, & scortatores, & homicidae, & idolis seruientes, & omnis qui amat & facit mendacium. Ego le-dus misi angelum meum, ut testificaretur uobis haec in ecclesijs: ego sum radix & genitus Davidis, stella splendida & matutina. Et spiritus & sponsa dicunt, ueni; & qui audit, dicat: Veni. [†] Et qui sitit, ueniat: & qui uult, accipiat aquam uitae gratis. Con-testor enim omni audienti uerba prophetiae libri huius. Si quis adposuerit ad haec, adponet Deus super illum plagas, scriptas in libro isto. Et si quis diminuet de uerbis libri prophetiae huius, auferet Deus partem eius ē libro uitae, & à ciuitate sancta, & ex his, quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimonium perhibet istos rum. Etiam uenio cito. Amen, Etiam. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

F I N I S.

ORDO LIBRORVM

Veteris testamenti.

GENESIS

Exodus	23
Leuiticus	42
Numeri	56
Deuteronomium	76
IOS VE	92
Iudicum	103
Ruth	115
Samuelis I.	116
Samuelis II. Qui & Regū dicti.	131
Regum I.	143
Regum II.	158
Paralipoménon I.	172
Paralip. II. Qui & Annalium.	184
Ezra	200
Nehémia, Qui & Ezræ II.	204
Esther	211
ISAIAS	215
Ieremias	238
Ezechiel	266
Daniel	289
HOSEA	296
Ioel	300
Amos	301
Abdia	304
Ionas	304
Micheas	305

Nahum	307
Habacuc	308
Zephonias	309
Haggæus	310
Zacharias	311
Malachias	314
IOB	316
Liber Hymnorum	328
Prouerbía	368
Ecclesiastes	380
Canticum Canticorum	384

LIBRI Ecclesiastici.

SAPIENTIA Solomonis	4
Ecclesiasticus	11
Tobias	29
Baruch	35
Canticum trium puerorum	38
Susannæ historia	39
Belis historia	40
Judith	41
Esdræ III.	49
Esdræ IIII.	56
Fragmenta è lib. Esther	68
Machabæorum I.	70
Machabæorum II.	84
Machabæorum III.	94

Ordolibrorum Noui testamenti.

EVANG. secundū Matthæum	2
Euang. secundum Marcum	16
Euang. secundum Lucam	25
Euang. secundum Ioannem	40
Acta Apostolorum	51
PAVLI Epistola ad Romanos	67
Corinthios I. 72 II.	78
Galatas	82
Ephesios	84
Philippenses	86

Coloffenses	88
Theffalonicenses I.	89
Timotheum I.	91
Titum	94
Philemonem	95
Hebræos	95
IACOBI epistola	100
Petri epistola I.	101
Ioannis epist. I.	104
Iudæ epistola.	106
Apocalypsis	107